

Nada Bezić

GLAZBENA TOPOGRAFIJA ZAGREBA

od 1799. do 2010.

HMD

Glazbena topografija je, prema autorici, sveukupnost lokacija pojavnosti glazbe: mjesta na kojima se glazba *sluša* ili *izvodi*, *podučava*, mjesta koja omogućavaju *distribuciju* glazbe, notnog ili zvučnog zapisa glazbe i instrumenata te ona koja čuvaju *spomen* na glazbenike spomen-obilježjima. Model glazbene topografije obuhvaća sve tipove lokacija povezanih s umjetničkom glazbom u Zagrebu od prve dokumentirane izvedbe opere 1799. godine do 2010, a posebno je istražena glazbena topografija Gornjega grada.

Dva najvažnija segmenta glazbene topografije prostori su muziciranja i spomen-obilježja glazbenicima, pa je njima posvećen najveći dio knjige. Prikazano je 6 zagrebačkih kazališta, 12 koncertnih dvorana, višenamjenski prostori u kojima su se održavali koncerti (ugostiteljski objekti, crkve, sjedišta društava) i lokacije na otvorenom. Spomen-obilježja obuhvaćaju spomenike i spomen-ploče, grobove i ulice imenovane u spomen glazbenicima i glazbenim piscima. Izlaganje o spomen-obilježjima ukazalo je na utjecaj politike, a brojnost i okolnosti postavljanja spomen-obilježja Vatroslavu Lisinskom iznjedrile su zaključak da je taj skladatelj "glazbeni junak" Zagreba.

Ilustracije u knjizi ukazuju na manje poznati glazbeni Zagreb, a opsežni dio s prilozima čitatelju pruža povijesne i prostorne preglede, koji nastoje odgovoriti na pitanje: "Gdje je u Zagrebu stanovala (stanuje) glazba?"

Knjiga prvi put u nas daje definiciju glazbene topografije i njezinu razradu koja se može primijeniti i na slične gradove. Raznolikošću i važnošću glazbenih lokacija, kao i njihovih autora (arhitekata i umjetnika), Zagreb se je pokazao kao europski grad glazbe.

GLAZBENA TOPOGRAFIJA ZAGREBA OD 1799. DO 2010.
Prostori muziciranja i spomen-obilježja
THE MUSICAL TOPOGRAPHY OF ZAGREB FROM 1799 TO 2010
Music-making Sites and Memorials

Serija – Series
MUZIKOLOŠKE STUDIJE
STUDIES IN MUSICOLOGY

Br. 16 – No. 16

Urednica – Editor
VJERA KATALINIĆ

CROATIAN MUSICOLOGICAL SOCIETY

NADA BEZIĆ

GLAZBENA TOPOGRAFIJA ZAGREBA OD 1799. DO 2010.

Prostori muziciranja i spomen-obilježja

HRVATSKO MUZIKOLOŠKO DRUŠTVO

ZAGREB 2012.

Izdavanje ovog djela novčano je podupro:

Grad Zagreb, Gradski ured za obrazovanje, kulturu i šport

© 2012 Nada Bezić
ISBN 978-953-6090-47-1

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu
Nacionalne i sveučilišne knjižnice
u Zagrebu pod brojem 826202

Printed in Croatia

Sadržaj

Predgovor 9

1. UVOD 10
Stanje istraživanja 12
Sadržaj knjige i osnovne terminološke napomene 16
Okviri istraživanja 18
Ciljevi 20
Metodologija 21
Izvori i literatura 22

2. TOPOGRAFIJA ILI *MJESTOPIS* 25
O topografiji i drugim terminima 25
Što uključuje glazbena topografija nekoga grada 31
Razrada glazbene topografije na primjeru Zagreba 34
Poduka 38
Distribucija 40
Mjesta stanovanja glazbenika 41
Glazbena topografija zagrebačkoga Gornjega grada 44
Pozadina istraživanja glazbene topografije 44

3. POVIJEST GLAZBENOG ZAGREBA I GLAZBENA TOPOGRAFIJA 46

4. PROSTORI MUZICIRANJA 55
Uvod 55
Kazališta 59
Koncertne dvorane i višenamjenski prostori u kojima su se održavali koncerti 70
Dvorane u ugostiteljskim objektima (svratišta/hoteli, gostionice, pivovare/pivnice, kavane) i njihovi vrtovi 94
Sjedišta (glazbenih) društava 106
Crkve 110
Lokacije na otvorenom 113
Pregled glazbenih lokacija na otvorenom 114

Glazbeni paviljoni 120
Lokacije na otvorenom prema tipu glazbenog događanja....126
Zaključak o prostorima muziciranja 134
Kako su nastajale glazbene lokacije....134
Povijesni pregled....135
Prostorni pregled 137
Osvajanje grada 139
Kako su nestajale glazbene lokacije....142
O imenima....144
Ikonografija 145
Slučaj Lisinski i »Lisinski« 147
Mreže glazbenih lokacija 149
Zagreb u 2010. godini....149

5. SPOMEN-OBILJEŽJA 152
Uvod 152
Rodne kuće glazbenika 154
Spomen-obilježja u slici i skulpturi 155
Spomen-prostori 159
Spomen-natpisi 161
Izlošci u muzejima i na izložbama povezani s glazbom 162
Spomenici i spomen-ploče....163
Spomenici i spomen-ploče u Zagrebu općenito 164
Spomenici i spomen-ploče muzičarima i glazbenim piscima 166
Lokacije spomenika i spomen-ploča muzičarima 170
Slučaj Lisinski 172
Spomenici i spomen-ploče muzičarima u relevantnoj literaturi....173
Ostale spomen-ploče i spomenici povezani s glazbom....175
Grobovi glazbenika i glazbenih pisaca....178
Stanje istraživanja 178
Mirogoj – nastanak, podjela na polja i arkade 181
Popisi glazbenika pokopanih na zagrebačkim grobljima 185
Likovni prikazi i citati 190
Nestali....193
Uloga glazbenih (pjevačkih) društava na Mirogoju 194
Istaknuti sprovodi....197
Muziciranje na grobljima 198
Dodatak – hrvatski glazbenici i glazbeni pisci pokopani izvan Zagreba 198
Ulice u spomen glazbenicima i glazbenim piscima....203
Povijesni pregled imenovanja 204
O imenovanjima....208
Slučaj Lisinski 212
O popisu u prilogu 215

Zaključno o ulicama 216
Zaključak o spomen-obilježjima 218
Riječ o politici 224
Slučaj Lisinski, zaključno 226
Dodatak – o spomen-obilježjima glazbenicima izvan Zagreba....227

6. ZAKLJUČAK....229

7. PRILOZI....234
1. Glazbenici, glazbeni pisci i glazbalari u Zagrebu prema adresaru iz 1908. godine 234
2. Glazbena topografija Gornjega grada....239
3. Pregled povijesti glazbenog Zagreba prema odabranim leksikografskim člancima 251
4. Usporedni pregled opće i glazbene povijesti Zagreba....277
5. Popis spomenika i spomen-ploča glazbenicima, glazbenim piscima i događajima povezanima s glazbom prema stanju iz studenog 2010. 284
   5.1. Glazbenički spomenici i spomen-ploče....284
      5.1.1. Pojedini glazbenici, glazbeni pisci i osobe povezane s glazbenim Zagrebom 284
      5.1.2. Skupine glazbenika i osoba povezanih s glazbenim Zagrebom 297
   5.2. Ostale spomen-ploče povezane s glazbenom topografijom Zagreba....298
6. Kronološki popis spomenika i spomen-ploča glazbenicima i glazbenim piscima prema stanju iz studenog 2010. 302
   6.1. Poznata godina postavljanja 302
   6.2. Nepoznata godina postavljanja....307
7. Popis odabranih glazbenika, glazbenih pisaca i glazbalara pokopanih na zagrebačkim grobljima prema stanju iz studenog 2010. 308
8. Popis odabranih glazbenika iz područja izvan tzv. umjetničke glazbe pokopanih na zagrebačkim grobljima prema stanju iz studenog 2010. 328
9. Popisi ulica u Zagrebu i Sesvetama imenovanih prema glazbenicima i glazbenim piscima prema stanju iz studenog 2010. 330
   9.1. Popis ulica u Zagrebu, osim u Sesvetama....330
   9.2. Popis ulica u gradskoj četvrti Sesvete....335
   9.3. Popis glazbenika čijim su prezimenjacima posvećene ulice u Zagrebu 336
10. Nazočnost glazbenika, glazbenih pisaca i glazbalara u Zagrebu kroz spomen-obilježja (spomenici, spomen-ploče i ulice) i imenovanja javnih prostora u 2010. godini 337
   10.1. Hrvatski glazbenici, glazbeni pisci i glazbalari....337
   10.2. Inozemni glazbenici 340

11. Autori likovnih prikaza glazbenika, glazbenih pisaca i glazbalara te organizatora glazbenog života 341
12. Popis kratica....343
13. Popis grafičkih prikaza i tablica u tekstu 344
14. Popis ilustracija 345

8. LITERATURA....347
Knjige....347
Članci 358
Leksikografska djela 373
Serijske publikacije....374
Planovi grada 375
Internetski izvori 375
Audio-vizualna građa 377

9. Summary: THE MUSICAL TOPOGRAPHY OF ZAGREB FROM 1799 TO 2010, Music-making Sites and Memorials....378

10. KAZALO IMENA 383

Predgovor

Ideja da se bavim Zagrebom na ovaj način rodila se tijekom posjeta mojih kolega muzikologa iz Beča, koje sam povela na šetnju Gornjim gradom i Kaptolom. Pokušala sam se snaći u ulozi turističkog vodiča, a to mi je osobito uspijevalo na onim mjestima gdje sam se mogla raspričati o glazbenoj prošlosti Zagreba. U to sam vrijeme (od 1999. do 2004) pripremala emisije za ciklus *Iz glazbenih pismohrana* na Trećem programu Hrvatskog radija. Uz veliku podršku i povjerenje urednica Judite Körbler, Tatjane Čunko i Silvije Jakubin slobodno sam birala teme, pa sam došla na zamisao da stvarnu šetnju pretvorim u niz »radijskih glazbenih šetnji« Zagrebom (*Gornji Grad*, *Kaptol*, *Zelena potkova*, *Ilica*, *Glazbenici na Mirogoju*). Povratne informacije slušatelja i njihovo zanimanje, kao i konkretna ponuda jednog izdavača, naveli su me da rezultate istraživanja iz eterskih sfera prebacim na papir, a potom pretvorim u doktorat. U odnosu na zaključnu verziju doktorata, obranjenog na Muzičkoj akademiji u lipnju 2011, ova je knjiga obogaćena nekim novim podatcima i literaturom.

Na ovom mjestu rado bih zahvalila na početnoj podršci i inicijativi Enniu Stipčeviću, te Nikši Gligi i Evi Sedak, prvim čitateljima rukopisa, kao i Božidaru Perhariću, vjernom slušatelju Trećeg programa Hrvatskog radija. Nadalje zahvaljujem Gorani Bikić-Carić, Francu Biliću, Zdravku Blažekoviću, Valentini Gulin-Zrnić, Vesni Ivančević-Ježek, Sanji Majer-Bobetko, Marijani Pintar i Davorinu Vujčiću te mnogima koji su mi pomogli dobrim i korisnim savjetima, a Darku Petrinjaku na posudbi knjiga iz njegove zbirke. Hvala i fotografima Vladimiru Begoviću, Anti Topiću i Goranu Vraniću te Muzeju grada Zagreba na ustupljenim fotografijama. Od zaposlenika u raznim ustanovama osobito zahvaljujem Andreji Der-Hazarijan Vukić iz Arhiva likovnih umjetnosti HAZU, Katarini Horvat iz Državnog arhiva u Zagrebu, Nataši Janković i Fedri Peresson iz Hrvatskog narodnog kazališta, Slavku Šterku iz Muzeja grada Zagreba te djelatnicima tehničke službe Gradskih groblja.

Posebna zahvala na savjetima i pomoći ide nasl. izv. prof. Vjeri Katalinić, urednici ove knjige a ranije mentorici, koja me je zajedno s komentoricom izv. prof. Corneliom Szabó-Knotik poticala na promišljanja i zajedničko probijanje kroz isprva neprohodne predjele glazbene topografije.

Hvala i mojim roditeljima Evi i Jerku Beziću koji su od početka pratili moj put.

1. Uvod

»Dičim li se toliko, što sam Zagrepčanin, prčim se, jer sam govorio sa banom Mažuranićem, slušao Strossmayera i Staroga u Zagrebu, svirao pod dirigiranjem I. pl. Zajca i bio u kućama kao ona na Kaptolu i ona u Bukovcu, gdje ste u društvu gospođe Barbot-Krežma, umjetničke obitelji Zv. Tkalčića, Đ. Eisenhutha, muzikalnih prebendara, pa namjernika kao violinist Ondřiček mogli slušati usmene i glasovirske improvizacije dandya Mikule Fallera, dok je napolju cvao vinograd, da je od toga cvijeta mirisala mjesečina, a na njoj drhtaše srebrena, tiha arija Save i pjesma tvojih večernjih krovova i zvonika, tvojih Angelusa i tvojih sutonskih planeta, dragi grade, naša 'šebig'-elegancijo, Zagrebe!«
(A. G. Matoš, 1909)[1]

Zagreb nije *Musikstadt*, grad glazbe, u svakom slučaju ni izdaleka u onoj mjeri u kojoj je to Beč, »prijestolnica glazbe«. Ali Zagreb jest glazbeni grad, bogat prostorima koji odišu davnim i sadašnjim zvucima. Polazeći od toga, osnovna je pretpostavka ove knjige da je potrebno na jednom mjestu pregledno predstaviti prostore glazbe u Zagrebu.

I premda je ljepota Matoševa opisa bila presudna u odabiru mota, taj opis otkriva i niz glazbenih lokacija.[2] No, jedan je kasniji zagrebački pisac bio bliži topografiji Zagreba – Miroslav Krleža. S jedne strane zato što, prema Krešimiru Neme-

[1] Antun Gustav MATOŠ, Nikola pl. Faller. K dvadesetpetgodišnjici njegova rada, u: *Theatralia. O glazbi.* (*Sabrana djela*, sv. 10), Zagreb: JAZU – Sveučilišna naklada Liber, 1976, 372–373. Prvotno objavljeno u *Hrvatska smotra*, 5 (1909) 6/7, 204–207.

[2] Matoš je svirao pod ravnanjem Ivana Zajca u učeničkom orkestru glazbene škole HGZ-a (usp. Lovro ŽUPANOVIĆ, *Hrvatski pisci između riječi i tona*, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1989, 195–196), u zgradi u Gundulićevoj 6 kojoj tada, 1891, još nije bila pridružena nova zgrada. U godini iz koje potječe Matošev zapis ime Anke Krežma navedeno je u adresaru na adresi Petrićeva 2 (vidi prilog 1). Zvonimir Tkalčić, otac glazbenika Jure i Ive Tkalčića (usp. Antun GOGLIA, *Komorna muzika u Zagrebu*, Zagreb: Tisak Nadbiskupske tiskare, 1930. [Posebni otisak iz časopisa *Sv. Cecilija*], 52), 1908. godine stanovao je u Dalmatinskoj 3a (J[osip] DUNDOVIĆ, *Adresar. Sveobći stanbeni obavjestnik svih oblastih, ureda, društava, zavoda, tvorničara, trgovaca, obrtnika, kućevlastnika i inih stanovnika slobodnog i kralj. glavnog grada Zagreba*, Zagreb: [s.n.], 1908, 618). O *mjestima* Gjure Eisenhutha vidi na početku sljedećeg poglavlja. Češki violinist František Ondříček bio je rado viđen gost na zagrebačkim koncertnim, a očito i privatnim, podijima krajem 19. stoljeća (usp. Antun GOGLIA, Strani violinisti u Zagrebu, *Sv. Cecilija*, 37 (1943) 3, 86–88). Nikola (Mikula) Faller i sam je bio dobar domaćin svom muzikalnom društvu, a o spomen-ploči na njegovoj kući vidi na str. 173-174.

cu, Krleža »kao da želi otvoriti mjesto za sebe, za svoju osobnu povijest *u* gradu, za svoje 'prisvajanje prostora'« u kojem prelazi »olako i s afektiranim omalovažavanjem preko tradicije«,[3] između ostalog i u rečenici: »Ovim smrdljivim ulicama vukao je svoju ćopavu nogu i Fuchs.«,[4] misleći, dakako, na Lisinskog.[5] Ili, kao što je rekla Dunja Richtman-Auguštin: »možda nitko nije impresivnije od Miroslava Krleže prikazao urbani mjesni mit«,[6] nakon čega je navela ulomak u kojem Krleža opisuje ulice kojima je svakodnevno prolazio, a kroz te se opise Krleža iskazuje i kao iskusni vodič kroz glazbeni Zagreb: »Prozori na kući u kojoj se rodio Lisinski olovno su beznadni, kao što su prozori oko spomenika Vercingetorixovog bili beznadno sivi. (...) dvije kuće dalje ispred zgrade frankopanskog teatra stanovao je Petar Konjović sve dok ga nisu 'prognali u Osijek'. Na putu u Leksikografski zavod svakog jutra krećem spram doma Matice hrvatske[7] (stare ruševne grobnice), opraštajući se sa grobovima po ulicama lijevo i desno: sve ove ulice i sve ove kuće nisu drugo nego aleje grobova. Tko tu nije sve pomro po ovim sobama, čitavi ansambli mrtvih stanara. (...) U ovoj ulici koja vodi do kasarne Kronprinza Rudolfa, živio je i kompozitor Srećko Albini, i patrijarh Germogen, i stari violinista Wohlschich i Julije Benešić.«[8] *Krležine zagrebačke adrese* naslov je istraživanja teatrologinje Maje Hribar-Ožegović, u kojem kombinira fotografije stanova i kuća u kojima je živio Miroslav Krleža s citatima njegovih sjećanja i vlastitim nadopunama. Na kraju te *književne topografije* zaključuje: »Mada je odnos grada, gradskih ulica i književnosti zastario oblik tumačenja djela i/ili života pisca, ipak su nas 'agramerske' Krležine adrese približile Krležinu pitanju 'zašto nema Zagreba u literaturi?' Odgovori bi mogli biti, barem uvodno, znanstveno isplativi!«[9]. Upravo o tome kako se u djelima književnosti prikazivao grad, gradski život i urbano iskustvo općenito, raspravlja Krešimir Nemec u svojoj knjizi iz područja semiotike književnosti i urbane antropologije *Čitanje grada*.[10]

---

[3] Krešimir NEMEC, *Čitanje grada. Urbano iskustvo u hrvatskoj književnosti*, Zagreb: Naklada Ljevak, 2010, 112.

[4] Miroslav KRLEŽA, *Dnevnik 1914–1917. Davni dani I*, Sarajevo: Oslobođenje, 1977, 42; cit. prema Krešimir NEMEC, *Čitanje grada. Urbano iskustvo u hrvatskoj književnosti*, 113.

[5] Koliko je samo taj opis drukčiji od poznatog citata Augusta Šenoe u kojem opisuje svoja sjećanja na Lisinskoga, upravo na susret u jednoj od tih ulica: »Ja ga nekako pamtim iz svoga djetinstva. Bijaše čovjek omalen, na jednu nogu hrom, te je vazda morao nositi štake. (...) Znam, da ga jedanput vidjeh u opatičkoj [sic] ulici. Imao je na sebi surku, cilinder i biele pantalone. Rekoše mi, da je taj čovjek sastavio hrvatsku operu.« (August ŠENOA, Crtice o Vatroslavu Lisinskom, *Vienac*, 11 (1879) 35, 563, cit. prema Lovro ŽUPANOVIĆ, *Vatroslav Lisinski (1819–1854). Život, djelo, značenje*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1969, 130).

[6] Dunja RIHTMAN-AUGUŠTIN, *Ulice moga grada. Antropologija domaćeg terena*, Biblioteka XX vek –Zemun – Beograd: Čigoja štampa, 2000, 56.

[7] Krleža opisuje put od svojeg stana (današnja adresa Krležin Gvozd 23) do nekadašnjeg sjedišta Leksikografskog zavoda u palači Matice hrvatske, Matičina 2.

[8] Miroslav KRLEŽA, Fragmenti iz dnevnika 1958., *Forum*, 25 (1973) 1–2, 1–46; cit. prema D. RIHTMAN-AUGUŠTIN, *Ulice moga grada*, 56–57.

[9] Maja HRIBAR-OŽEGOVIĆ, Krležine zagrebačke adrese, *15 dana*, 43 (2000) 1–2, 25.

[10] Krešimir NEMEC, *Čitanje grada.*

Kod likovnih umjetnosti grad je lako prepoznatljiva i zahvalna inspiracija. Nedavni je primjer izložba Željka Marciuša *Ikonografija grada*,[11] čija je tema bila motiv grada u hrvatskom slikarstvu u prvoj polovici 20. stoljeća. Pravi pandan tome bio bi motiv grada u glazbi, ili, kao varijanta, utjecaj grada na glazbena djela (kao na primjer u slučaju utjecaja Beča na simfonije Gustava Mahlera).[12] Vrlo je teško sagledati suprotnost, dakle utjecaj glazbe na grad, ali se može pokušati vidjeti u kojoj je mjeri u tome uspjela glazbena topografija.

Stanje istraživanja

Segmenti glazbene topografije Zagreba u dosadašnjoj su se literaturi najčešće samo ponegdje spominjali, pa je tako o autorima ovisilo da li će u prikazu povijesti npr. glazbene poduke navesti i *gdje* se ta poduka odvijala (što većinom nije slučaj u tekstovima kataloga izložbe *Razvoj muzičkog školstva u Hrvatskoj*....)[13] ili da je prvo poznato gostovanje nekog glazbenog umjetnika bilo upravo u kazalištu (kako to navodi Trpimir Matasović)[14]. Osobitu pozornost zaslužuje spominjanje lokacija u enciklopedijskim člancima o glazbenom Zagrebu, što je tema zasebnog poglavlja u ovoj knjizi (*Povijest glazbenog Zagreba i glazbena topografija*), i unutar pregleda opće povijesti hrvatske glazbe, o čemu se govori u nastavku. U posljednje vrijeme glazbenoj topografiji posvećeni su odlomci unutar napisa/knjiga o glazbenom životu Zagreba, ograničenih vrstom glazbe (npr. glazba za citru)[15] ili razdobljem. Slično tome, o koncertnim dvoranama se piše u knjigama kojima je tema cijelo zdanje, npr. Hrvatski glazbeni zavod (napisi o cjelokupnoj djelatnosti ustanove, pri čemu je lokacija samo dio toga)[16] i Narodni dom (čiji je dio Preporodna dvorana).[17] Najbolji je slučaj, dakako, kada je tema cijele monografije neko zdanje: objavljene su dvije knjige o Koncertnoj dvorani *Vatroslav Lisinski*[18] (novija je knjiga naglašeno prigodničar-

[11] Biserka RAUTER PLANČIĆ (ur.), *Ikonografija grada u hrvatskom slikarstvu prve polovice 20. stoljeća*, Zagreb: Moderna galerija, 2010.

[12] Bernhard APPEL,Grossstädtische Wahrnehmungsmuster in Gustav Mahlers Symphonien. Ein soziologischer Versuch, *International Review of the Aesthetic and Sociology of Music*, 16 (1985) 1, 87–102.

[13] ***, *Razvoj muzičkog školstva u SR Hrvatskoj 1788–1968,* [katalog izložbe], Zagreb: [s.n.], 1968.

[14] Trpimir MATASOVIĆ, From Johann Nepomuk Hummel (1815) to Karl Böhm (1940). 125 Years of Guest-Appearances of Foreign Musicans in Zagreb, u: *Zagreb i hrvatske zemlje kao most između srednjoeuropskih i mediterantskih glazbenih kultura*, ur. Stanislav Tuksar, Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo, 1998, 487–494.

[15] Ana BOLTUŽIĆ, Citraštvo u Zagrebu od 1860-ih do 1918. godine na temelju ostavštine Milana Stahuljaka, pohranjene u Arhivu Hrvatskoga glazbenog zavoda, *Arti musices*, 39 (2008) 2, 219–253.

[16] Antun GOGLIA,*Hrvatski glazbeni zavod 1827.–1927.*, Zagreb: Hrvatski glazbeni zavod, 1927. [Posebni otisak iz časopisa *Sv. Cecilija*]; Antun GOGLIA, *Hrvatski glazbeni zavod u deceniju 1927–1937*, Zagreb: Tisak Nadbiskupske tiskare, 1937. [Posebni otisak iz časopisa *Sv. Cecilija*]; Ladislav ŠABAN, *150 godina Hrvatskog glazbenog zavoda*, Zagreb, Hrvatski glazbeni zavod, 1982; Nada BEZIĆ, Hrvatski glazbeni zavod 1827–2002., u: *Hrvatski glazbeni zavod 1827-2002.*, ur. Marcel Bačić, Zagreb: Hrvatski glazbeni zavod, 2003, 11–37.

[17] Snježana MOSTARKIĆ, Povijest zgrade Narodni dom, u: *Vodič Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, Zagreb: HAZU, 2001, 11–32.

[18] Lovro LISIČIĆ (ur.), *20 godina Koncertne dvorane Vatroslav Lisinski*, Zagreb: Koncertna dvorana »Vatroslav Lisinski«, 1993; Marija BARBIERI (ur.), *Palača za novo stoljeće. 30 godina Koncertne dvorane Vatroslava Lisinskog*, Zagreb: Koncertna dvorana Vatroslava Lisinskog, 2004.

ska, i premda je opsegom i brojem pisaca veća, ima manje konkretnih podataka o zdanju nego prva) te knjiga o zgradi Hrvatskog narodnog kazališta.[19]

Opće povijesti hrvatske glazbe spominju najčešće kazališta (Amadéovo, Stankovićevo). Tako je i u *Pregledu povijesti hrvatske muzike* Božidara Širole[20] u kojem autor, ako ne kao povjesničar, a ono kao tadašnji član Ravnateljstva HGZ-a, ipak nije mogao izostaviti HGZ-ovu zgradu »koja je nosila ponosni naslov 'Arti musices'«[21] (više o tom natpisu vidi na str. 81). Neobično je da Širola piše u prošlom vremenu, jer natpis stoji na pročelju i danas.

Josip Andreis u četvrtom svesku svoje *Povijesti glazbe* iz 1974. godine (u nastavku će biti navođene stranice prema reprintu iz 1989. godine) navodi kazalište u »Amadejevoj palači« i »krupan događaj u zagrebačkom i hrvatskom kazališnom životu: iz Amadejeve palače seli kazalište u novu zgradu na Markovom trgu, koju je zagrebački trgovac Kristofor Stanković podigao novcem dobivenim na lutriji.« Andreis nadalje spominje koncerte »i u domovima velikaša«, u koje uključuje i biskupa Maksimilijana Vrhovca,[22] opisuje nastanak zgrada HGZ-a, kao i podizanje HNK, čiju fotografiju je i objavio.[23]

Lovro Županović u *Stoljećima hrvatske glazbe* naglašava upravo promjenu mjesta muziciranja kao dokaz »desakralizacije glazbene umjetnosti« u sjevernom dijelu Hrvatske, jer se glazbeni život u pretpreporodno vrijeme »ne svodi (više) samo na skoro isključivo muziciranje u crkvama nego sve intenzivnije i izvan njih«. Dva »izvora« te »desakralizacije« su, prema Županoviću, »razni orkestralni sastavi u palačama velikaša Erdödyja, Pejačevića, Amadé de Varkonyija, Prandaua i – osobito (zagrebačkog) biskupa Maksimilijana Vrhovca te tzv. Amadéjevo kazalište u Zagrebu od 1797. godine«.[24] U nastavku Županović osobito ističe koncerte u zagrebačkom biskupskom dvoru.[25] Za Županovića je, kao i ranije za Andreisa, Stankovićevo kazalište važno kao »izrazita tribina narodnih težnji i stremljenja«.[26] U opisu »Zbivanja za vrijeme Zajčeva i Kuhačeva djelovanja«[27] nema spomena zdanja HGZ-a i HNK; HGZ se spominje kao društvo i glazbena škola,[28] a HNK indirektno kroz odavanje priznanja Miletićevoj eri.[29]

Prvi svezak Andreisove *Povijesti glazbe* objavljen je u godini nakon otvaranja Koncertne dvorane *Lisinski*, a knjiga *Stoljeća hrvatske glazbe* Lovre Županovića šest

[19] Nikola BATUŠIĆ, *Sto godina zgrade Hrvatskoga narodnog kazališta u Zagrebu*, Zagreb: Hrvatsko narodno kazalište,1996².

[20] Božidar ŠIROLA, *Pregled povijesti hrvatske muzike*, Zagreb: Edition Rirop, 1922, 141 i 143. Zanimljivo je da Širola u svojoj knjizi koja ima vrlo malo ilustracija donosi sliku jednog kazališta, ali to je Dittersdorfovo kazalište (zapravo kazalište na dvoru baruna Patačića) u Velikom Varadinu, danas mjestu Oradea u Rumunjskoj (str. 149).

[21] B. ŠIROLA, *Pregled povijesti hrvatske muzike*, 202.

[22] Josip ANDREIS, *Povijest glazbe*, knj. 4, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1989, 170–171.

[23] *Ibid.*, 229–231.

[24] Lovro ŽUPANOVIĆ, *Stoljeća hrvatske glazbe*, Zagreb: Školska knjiga, 1980, 143.

[25] *Ibid.*, 144, bilj. 7.

[26] *Ibid.*, 146.

[27] *Ibid.*, 205–206.

[28] *Ibid.*, 204.

[29] *Ibid.*, 206.

godina nakon toga. Oba su autora za posljednju ilustraciju u svojoj knjizi, štoviše, za posljednji sadržaj prije popisa literature, odabrali fotografiju interijera *Lisinskog*.[30] Jasan stav o koncertnoj dvorani kao zalogu za budućnost.

Ennio Stipčević u posljednjem poglavlju svoje knjige *Hrvatska glazba*, posvećenom 19. stoljeću, spretno je riješio spominjanje najznačajnijih lokacija donijevši njihove likovne prikaze: crtež unutrašnjosti Stankovićevog kazališta, [31] fotografiju obiju zgrada HGZ-a[32] te Bukovčevog zastora, uz legendu koja spominje otvorenje HNK.[33]

U *Kratkoj povijesti hrvatske glazbe*, drukčijem tipu knjige, Stanislav Tuksar uvrstio je u kronologiju prvu poznatu izvedbu opere u Zagrebu, ali ne navodeći lokaciju.[34] U prikazu razdoblja romantizma navedena je 1834. izgradnja Stankovićevog kazališta, a 1876. zgrada HGZ-a »čija će dvorana do otvorenja palače 'Lisinski' 1973. biti najbolji koncertni prostor u Zagrebu i Hrvatskoj«.[35] Slično tome, u kronologiji 20. stoljeća navodi se da je 1973. otvorena dvorana *Lisinski*.[36] Tuksarova knjiga završava reprodukcijom autografa partiture Prve simfonije Frane Paraća, a neposredno prije toga je fotografija unutrašnjosti dvorane *Lisinski*.[37] Nekadašnji zalog za budućnost opisan je kao »jedna od najakustičnijih dvorana te vrste u svijetu i najbolji koncertni prostor u Hrvatskoj.«[38]

Za razliku od općih povijesti, gdje su, kao što je rečeno, podatci o glazbenoj topografiji sporadično spomenuti, u **studijama o glazbenom Zagrebu** ponekad joj se poklanja veća pozornost. Od knjige Snježane Miklaušić-Ćeran *Glazbeni život Zagreba u XIX. stoljeću u svjetlu koncertnih programa sačuvanih u arhivu Hrvatskoga glazbenog zavoda* čitatelj bi mogao, zbog naslova, očekivati mnogo više nego što ona nudi. Naime, knjiga je nastala na temelju podataka s 114 programa koncerata koje je većinom organizirao HGZ, pa i rezultati ne mogu dati sliku cjelokupnoga glazbenog života Zagreba, što u svojem zaključku priznaje i sama autorica.[39] U naslovu jednog poglavlja izričito ističe topografiju: »Organizatori koncerata u Zagrebu između 1818. i 1891. i mjesta njihova održavanja (...)«. No, naravno, na tom mjestu

[30] J. ANDREIS, *Povijest glazbe*, 458; u legendi piše »Nova koncertna dvorana (...)«; L. ŽUPANOVIĆ, *Stoljeća hrvatske glazbe*, 331.

[31] Ennio STIPČEVIĆ, *Hrvatska glazba. Povijest hrvatske glazbe do 20. stoljeća*, Zagreb: Školska knjiga, 1997, 179.

[32] *Ibid.*, 155. Fotografija je snimljena s neuobičajene, sjeverne strane ulice i rijedak je primjer prikaza obiju zgrada. U legendi se spominje samo godina izgradnje starije HGZ-ove zgrade, 1876.

[33] *Ibid.*, 167. U legendi se autoru potkrala greška u datiranju: 1885, umjesto 1895.

[34] Stanislav TUKSAR, *Kratka povijest hrvatske glazbe*, Zagreb: Matica hrvatska, 2000, 73.

[35] *Ibid.*, 98.

[36] *Ibid.*, 131.

[37] *Ibid.*, 148.

[38] *Ibid.*,131.

[39] Snježana MIKLAUŠIĆ-ĆERAN, *Glazbeni život Zagreba u XIX. stoljeću u svjetlu koncertnih programa sačuvanih u arhivu Hrvatskoga glazbenog zavoda*, Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo, 2001. 115. Na istom mjestu piše da je istraživanje obuhvatilo samo 40% rasporeda HGZ-ovih koncerata, jer nisu svi programi sačuvani u arhivu HGZ-a. Odnos tog manjeg dijela obrađenih koncerata i onih koje u spomenici HGZ-a donosi Antun GOGLIA (*Hrvatski glazbeni zavod 1827.–1927.*) Snježana MIKLAUŠIĆ-ĆERAN je donijela u posebnoj tablici (str. 24–27).

piše samo o lokacijama koncerata u organizaciji HGZ-a: Akademiji,[40] Preporodnoj dvorani, Stankovićevom kazalištu, redutnoj dvorani i HGZ-u.[41] Izostavila je katedralu, u kojoj je HGZ organizirao jednu »crkveno-muzikalnu produkciju« 1885. godine, uvrštenu u autoričin »Popis glazbenih priredbi (...)« u prilogu knjige.[42] U tom je popisu još jedna lokacija koja se ne spominje u tekstu, Građanska streljana.[43] U dijelu gdje govori o koncertima s plesom Miklaušić-Ćeran navodi i plesnu dvoranu u kući grofa Pejačevića (time misli na dvoranu Amadéovog kazališta), te, samo kroz citat Nade Premerl, spominje zgradu »Sokola« i »Kola«.[44] Može se, dakle, zaključiti da je razmatranje glazbene topografije u toj knjizi nedosljedno i nepotpuno.

U svojoj studiji o citraštvu u Zagrebu Ana Boltužić veliko je poglavlje posvetila »Mjestima muziciranja«, opisujući, zahvaljujući rezultatima istraživanjima Milana Stahuljaka, gdje je sve bila »zagrebačka citraška scena«.[45]

Studije kojima je bila tema neki povijesni segment glazbenog Zagreba također donose zanimljive doprinose. Pregledi izvođenja pojedinih vrsta glazbe (orkestralna, komorna) u Zagrebu što ih je akribijski napisao Antun Goglia, kao i neki njegovi drugi tekstovi imaju bogatstvo podataka o glazbenim lokacijama, i često su navođeni u ovoj knjizi.

Lovro Županović u tekstu *Razvoj glazbenog života na Gradecu od 14. do kraja prve polovice 19. stoljeća* izdvaja dvije lokacije povezane s Vatroslavom Lisinskim: oglas koji je sastavio za *Narodne novine* 1851. godine, u kojem navodi svoju adresu u Poštarskoj ulici br. 23 (danas Opatička),[46] i crtež kasnije porušene kuće u Jurjevskoj, u kojoj je Lisinski umro.[47] No možda je najposebniji podatak u takvim studijama okvirni opis područja gdje je vjerojatno stajala kuća prvog poznatog orguljaša u Gradecu, Nikole, koji je sredinom 14. stoljeća stanovao, kako piše Zoran Hudovsky u svojoj studiji *Razvoj muzičke kulture u Zagrebu od XI do konca XVII stoljeća*, »negdje između današnje Demetrove, Mletačke, Opatičke ulice i Markova trga«.[48]

---

[40] MIKLAUŠIĆ-ĆERAN pogrešno navodi da su se društveni koncerti i godišnji ispitni koncerti HGZ-ove škole održavali u dvorani Akademije sve do 1876. godine (usp. *Glazbeni život Zagreba u XIX. stoljeću*, 103). Točan podatak, tj. da se prestalo s koncertima u Akademiji nakon 1853, autorica daje nešto ranije u knjizi, u tablici u kojoj je popisala prostore u kojima je HGZ održavao svoje koncerte (usp. str. 34).

[41] S. MIKLAUŠIĆ-ĆERAN, *Glazbeni život Zagreba u XIX. stoljeću*, 103–104; vidi o organizatorima i 108–109.

[42] *Ibid*. 122–123.

[43] *Ibid*., 132-133.

[44] *Ibid*., 110.

[45] A. BOLTUŽIĆ, Citraštvo u Zagrebu..., 234–239 i 219.

[46] U susjednoj je kući, u domu obitelji Vancaš, skladao operu *Ljubav i zloba*, o čemu govori današnja spomen-ploča (vidi u prilogu 5. *Popis spomenika...*).

[47] Lovro ŽUPANOVIĆ, Razvoj glazbenog života na Gradecu od 14. do kraja prve polovice 19. stoljeća, u: *Zagrebački Gradec 1242–1850*, ur. Ivan Kampuš, Zagreb: Grad Zagreb, 1994, 379 i 381.

[48] Zoran HUDOVSKY, Razvoj muzičke kulture u Zagrebu od XI do konca XVII stoljeća, u: *Rad JAZU*, knj. 351, Zagreb: JAZU, 1969, 13.

O zagrebačkim glazbenim lokacijama govori se i u zadnjem svesku edicije *Hrvatska i Europa*, u tekstovima o glazbenoj kulturi u prvim desetljećima 19. stoljeća[49] i u razdoblju romantizma i moderne.[50]

Sadržaj knjige i osnovne terminološke napomene

Nakon prvog, uvodnog dijela knjige, s uobičajenim poglavljima za ovakav tip znanstvenog rada, dolaze dva specifična. Prvi je poglavlje o *glazbenoj topografiji*, koje obrazlaže taj pojam, donosi diskurs o stanju istraživanja i literaturi, te dodaje konkretan primjer, tablicu s prikazom glazbene topografije najstarijeg i glazbenim lokacijama najbogatijeg dijela Zagreba, Gornjega grada (prilog 2). K tome je to poglavlje stanovita *desiderata*, jer u osnovnim crtama opisuje i one segmente glazbene topografije koji nisu u ovoj knjizi detaljno obrađeni, poput mjesta stanovanja glazbenika (prilog 1), glazbene poduke i distribucije. Slijedi *pregled povijesti glazbenog Zagreba* prikazan u opsežnoj tablici (prilog 3), koja donosi podatke preuzete iz šest enciklopedijskih članaka objavljenih u hrvatskim i inozemnim publikacijama od 1968. do 2002. godine. Cilj je bio vidjeti ulogu glazbene topografije u tim tekstovima, a uz to je dobiven i odgovor na pitanja »Što čini glazbenu povijest jednog grada« i »Koji je kanon glazbene povijesti Zagreba«. Već se u ovom poglavlju nastojalo pokazati koliko je glazba (pa onda i glazbene lokacije) prisutna u općoj povijesti Zagreba, što je prikazano kroz usporednu tablicu opće i glazbene povijesti (prilog 4).

Četvrti i peti dio razrađuju odabrane segmente glazbene topografije Zagreba. Budući da svaki ima svoj uvod, a prikazani su i u poglavlju o topografiji (vidi grafički prikaz 1 na str. 35), ovdje je dovoljno reći samo osnovno o njima. U *prostorima muziciranja* kazališta i koncertne dvorane (12 najznačajnijih dvorana) opisani su prema obrascu napravljenom za ovu svrhu.[51] Preostali su koncertni prostori grupirani prema svojoj osnovnoj namjeni: dvorane u ugostiteljskim objektima (u svratištima/hotelima, gostionicama, pivovarama/pivnicama, kavanama),[52] sjedišta društava (među kojima su važna i neglazbena, poput Matice hrvatske) i crkve. Poglavlje o lokacijama na otvorenom (vidi grafički prikaz 2 na str. 114) obuhvaća sve vidove muziciranja osim koncerata u vrtovima hotela i gostionica, koji su opisani u poglavlju o muziciranju u ugostiteljskim objektima.

---

[49] Vjera KATALINIĆ, Glazbena kultura u Hrvatskoj od kraja XVIII. do prvih desetljeća XIX. stoljeća (1770.–1830.), u: *Hrvatska i Europa. Kultura, znanost i umjetnost,* sv. 4*: Moderna hrvatska kultura od preporoda do moderne (XIX. stoljeće),* ur. Mislav Ježić, Zagreb: HAZU, 2009, 629–632.

[50] Usp. dva teksta Koraljke KOS u: *Hrvatska i Europa. Kultura, znanost i umjetnost,* sv. 4*: Moderna hrvatska kultura od preporoda do moderne (XIX. stoljeće),* ur. Mislav Ježić, Zagreb: HAZU, 2009: Hrvatska glazba u razdoblju romantizma, 633–648 i Hrvatska glazba u razdoblju moderne, 669–681. Koraljka Kos u svakom tekstu posebno ističe mjesta muziciranja, navodeći između ostalog crkve, hotelske dvorane i gostionice (str. 634), kabarete i privatne salone (str. 671).

[51] Naziv, adresa, razdoblje u kojem je zdanje bilo u glazbenoj funkciji, povijest zdanja, opis, vlasnici, podatci o otvorenju zdanja, osnovni opis glazbovanja, spomen-obilježja.

[52] O pojedinačnim lokacijama rečeno je nešto više (npr. o hotelu »K caru austrijanskom«), a za neke su navedeni samo naziv, adresa i koja je glazbena priredba u njoj održana.

Dio knjige posvećen *spomen-obilježjima* ima tri poglavlja (o spomenicima i spomen-pločama, o grobovima glazbenika i glazbenih pisaca i o ulicama imenovanim prema njima), koja obuhvaćaju cjelokupnu sliku spomena na nekoga glazbenika. U idealnom slučaju taj se spomen proteže od rodne kuće do groba na Mirogoju, a u manje idealnom spomen na glazbenika je samo uličica na periferiji koja nosi njegovo ime. Ovaj dio rada ima najviše priloga (5–11), kao i iznimaka: unutar glazbenika pokopanih na zagrebačkim grobljima izdvojeni su oni izvan područja tzv. umjetničke glazbe, u popisu ulica nalaze se i ulice u Sesvetama (vidi o tome niže pod *Prostorni okvir*), a u posljednjem popisu koji donosi imena javnih prostora imenovanih prema glazbenicima nalaze se i ugostiteljski objekti koji tek svojim imenom i ponekom kičastom pojedinošću »zaslužuju« uvrštavanje uz bok *hramovima* i *palačama* glazbe.

U temi poput topografije, *likovni prikazi* njezin su sastavni dio. Kako se ova knjiga ne bi opteretila prevelikim brojem već poznatih slika lokacija, odabrane su samo one manje poznate (vidi prilog 14 *Popis ilustracija*). U poglavlju o spomenicima po prvi put se objavljuju fotografije nekih spomenika (npr. poprsja u glazbenim školama: Pavla Markovca, Rudolfa Matza i Elly Bašić) ili poznatih spomenika s »intervencijama« vandala (sl. 13).

Popis literature podijeljen je na sedam dijelova, od kojih je najspecifičniji naslovljen *Internetski izvori*. Riječ je o mahom anonimnim popisima, bazama podataka, najavama i sl.

*

U radu se koristi sintagma »glazbeni pisac« (rjeđe »pisac o glazbi«), koja uključuje muzikologe, etnomuzikologe i glazbene publiciste. Naslovi popisa u prilogu sadrže kombinacije »glazbenici i glazbeni pisci« ili »glazbenici, glazbeni pisci i glazbalari«, već prema tome što su popisi mogli obuhvatiti (primjerice, u *Popisu spomenika...* nema glazbalara). Poput druge muzikološke literature, i u ovoj se knjizi djelovanje stranih glazbenika koji su desetljećima živjeli u Hrvatskoj (npr. Antonio Janigro) smatra dijelom hrvatske glazbene kulture, te su tako i uvršteni u popise (vidi prilog 10). Način pisanja nekih imena preuzet je iz publikacija Leksikografskog zavoda *Miroslav Krleža*, prije svega *Hrvatskog biografskog leksikona* i *Hrvatske enciklopedije*.[53] Premda se nekadašnji Trg sv. Katarine još od 1928. zove Trg Katarine Zrinske, u tekstu se većinom koristi stariji uvriježeni naziv Katarinin trg. Za dvije institucije koristi se danas uobičajeni akronim koji je izveden iz sadašnjeg naziva, bez obzira o kojem se vremenskom razdoblju radilo: Hrvatski glazbeni zavod – HGZ i Hrvatsko narodno kazalište – HNK. Samo tamo gdje je bilo potrebno, navedeni su i njihovi raniji nazivi.

[53] To se odnosi na pisanje plemićkih titula (kod Zajca i Matačića) i na umjetnice s nekoliko prezimena (npr. Anka Horvat Gottlieb).

Okviri istraživanja

Donju granicu **vremenskog okvira** ovog rada odredila je prva poznata izvedba opere u Zagrebu, kao početak stalnih glazbeno-scenskih predstava za javnost i prije pojave prvih poznatih javnih koncerata. Gornja je granica sadašnjost glazbenog Zagreba, sa stanjem iz 2010. godine, točnije kraja mjeseca studenog. Ta je jasna odrednica bila u manjoj mjeri važna za poglavlja o prostorima muziciranja, gdje se promjene događaju polagano, ali vrlo važna za prikaz količine i lokacija spomen-obilježja. Ovakav vremenski okvir pokazao se mnogo svrsishodnijim od prvotno zacrtanog ograničavanja na 19. i 20. stoljeće, a izbjegnuta je i nepreciznost koja bi se pojavila da su u naslovu ostala stoljeća, a zapravo je obuhvaćeno desetak godina više.[54] Jedina je iznimka tablica s glazbenom topografijom Gornjega grada, koja obuhvaća i ranija stoljeća (prilog 2).

Prostorni okvir je grad Zagreb, u granicama: podsljemenska zona – Dubrava – Novi Zagreb – Podsused, dakle pomalo modificirano područje u odnosu na ono administrativno koje uključuje još i gradske četvrti Sesvete i Brezovicu. Budući da su to i prostorno najudaljenije i povijesno sasvim drugačije četvrti, još uvijek prigradskog karaktera, izostavljene su (iznimno su Sesvete uključene u poglavlju o ulicama, vidi npr. str. 207). O prostornom okviru vidi i u zaključku dijela o muziciranju te u poglavlju o ulicama.

Tematski okvir odnosi se na usredotočenost razmatranja na topografiju samo tzv. umjetničke glazbe. Razlozi za to su prije svega u nužnom sužavanju polja istraživanja, u posebnosti izvora i literature, ali i u tome da su neki segmenti već vrlo dobro obrađeni, poput kabareta.[55] O jazzu u Zagrebu postoji niz sjećanja Aleksandra Bubanovića objavljivanih u časopisu *Cantus* pod naslovom *Kronika zagrebačkog jazza*[56] (2003–2006), kao i tekstovi o jazzu u Hrvatskoj iz pera Mire Križića,[57] Stjepana Fučkara[58] i Davora Hrvoja.[59] Među istraživanjima zabavne glazbe ističe se studija Kristine Lučić.[60] Folklornu glazbu u Zagrebu dosadašnji su istraživači razmatrali na razne načine, tako i u vidu gostovanja ansambala, kasnije u okviru smotri folklora.[61] Balet, kao zasebna glazbeno-scenska umjetnost, također nije ušao u okvir istraživanja.[62]

---

[54] Takav nespretan primjer naslova je knjiga Snježane MIKLAUŠIĆ-ĆERAN *Glazbeni život Zagreba u XIX stoljeću* koja zapravo obuhvaća razdoblje od 1818. do 1891. (vidi objašnjenje autorice na str. 12–13).

[55] Igor MRDULJAŠ, *Zagrebački kabaret. Slika jednog rubnog kazališta*, Zagreb: Nakladni zavod Znanje, 1984.

[56] Aleksandar BUBANOVIĆ, Kronika zagrebačkog jazza, *Cantus*, (2003–2006).

[57] Miro KRIŽIĆ, Jazz glazba u Hrvatskoj, *WAM. Webzin o audiju i muzici*, (2003) 18, 66–69; 19, 64–66; 20, 64–68; 21, 64–68. 2004.

[58] Stjepan FUČKAR, *Hrvatski jazzisti*, Zagreb: Ars media, 2007.

[59] Davor HRVOJ, Jazz u Hrvatskoj, u: *Hrvatska glazba u XX. stoljeću*, ur. Jelena Hekman, Zagreb: Matica hrvatska, 2009, 185–194.

[60] Kristina LUČIĆ, Popularna glazba u Zagrebu između dvaju svjetskih ratova, *Narodna umjetnost*, 41 (2004) 2, 123–140.

[61] Z. BLAŽEKOVIĆ, *Glazba osjenjena politikom..*, 257–263; Naila CERIBAŠIĆ, *Hrvatsko, seljačko, starinsko i domaće. Povijest i etnografija javne prakse narodne glazbe u Hrvatskoj*, Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 2003; Grozdana MAROŠEVIĆ, Glazba na zagrebačkim smotrama folklora. Od pjevačkog zbora do plesne folklorne skupine, u: *Predstavljanje tradicijske kulture na sceni i u medijima*, ur. Aleksandra Muraj – Zorica Vitez, Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku – Hrvatsko etnološko društvo, 2008, 251–257.

[62] O baletu u Zagrebu vidi u monografiji Sonja KASTL – Jagoda MARTINČEVIĆ, *125 godina profesionalnog baleta u Hrvatskoj. Recentni trenutak profesije*, Zagreb: Hrvatsko društvo baletnih umjetnika,

Uz određivanje glazbenog okvira nadovezuje se odluka da se u pravilu ne razmatraju lokacije na kojima se izvodila plesna glazba (iznimka su npr. podaci u prilogu 2). Zapisi o plesovima u razdoblju prije 1799. dragocjeni su jer ujedno služe i kao malobrojni izvori podataka o muzičarima u Zagrebu, odakle potječu, gdje su svirali i sl. U kasnijim razdobljima plesovi su više bliski zabavama, pa tako i zabavnoj glazbi koja, kao što je već rečeno, neće biti razmatrana. Od autora istaknutih studija o plesovima u Zagrebu ističu se Nada Premerl[63] i Ivana Katarinčić,[64] a podataka o tome se može pronaći i u drugoj literaturi.[65]

Premda je teško odijeliti *gdje* od *što*, dakle pisati o lokacijama i ne ulaziti dublje u tematiku repertoara, to je bilo neophodno jer bi npr. navođenje istaknutih premijera i praizvedbi opera u HNK, kao samo jednom od zagrebačkih kazališta, previše opteretilo tekst. U poglavljima o koncertnim i kazališnim lokacijama ipak je dana osnovna informacija o repertoaru u posebnoj rubrici (»osnovni pregled muziciranja«). Istaknuti izvođači spominju se samo u kontekstu, kao i posebnosti tipova koncerata (dobrotvorni, vrtni i dr.). Nije razmatrana ni problematika priređivanja koncerata (cijene ulaznica, dobivanje prostora s popustom ili besplatno, prihod od koncerta i sl.)[66] niti lokacije posredno povezane s time (mjesta gdje su se prodavale ulaznice, tiskare koncertnih programa).[67] O publici, njezinoj brojnosti i reakcijama na glazbene priredbe u pravilu se ne govori.

Odnos privatno – javno u velikoj je mjeri odredio okvire istraživanja. Uglavnom su razmatrani javni prostori, jer su bili pristupačni većem broju ljudi i, ne sasvim zanemarivo, jer je dokumentacija o njima bolje sačuvana (iznimka je bogato opremljena kronologija koncerata iz *Salona Očić*),[68] ili pak u napisima o privatnim glazbenim salonima nedostaju adrese.[69]

2003; te Višnja HRBUD-POPOVIĆ– Nadežda HERCEG, *Škola za klasični balet 1949.–1999.* Zagreb: Škola za klasični balet, 1999.

[63] Nada PREMERL, Ples kao oblik društvenog života u prošlosti Zagreba, *Iz starog i novog Zagreba*, sv. 5, 1974, 139–150.

[64] Ivana KATARINČIĆ, Zagrebačke plesne zabave s kraja 18. i tijekom 19. stoljeća, *Narodna umjetnost*, 42 (2005) 2, 49–68.

[65] Na primjer Dragutin HIRC, *Stari Zagreb*, svezak prvi: *Gradec i Grič*, Zagreb: Matica hrvatska, 2008, 497–501 i Snježana MIKLAUŠIĆ-ĆERAN, Zagrebačka pokladna raskoš, *Cantus*, (2005) 131, 39–42.

[66] Na tragu istraživanja Z. BLAŽEKOVIĆA (*Glazba osjenjena politikom*, 280–293) konkretni financijski podaci mogu biti korisni za neko drugo istraživanje. Primjerice, Diletantski orkestar Hrvatskog sokola priredio je 1883. koncert s ulazninom od 30 novčića u dvorani hotela »K caru austrijanskom« (Antun GOGLIA, Vjekoslav Klaić i Diletantski orketar Hrvatskog sokola u Zagrebu, *Sv. Cecilija*, 22 (1928) 4, 167). Bilo bi zanimljivo usporediti cijenu ulaznice za priredbu tog amaterskog ansambla u jednom hotelu s ostalim cijenama u to vrijeme.

[67] O potonjem vidi Nada BEZIĆ, Koncertni programi i plakati u Zbirci arhivske građe Hrvatskoga glazbenog zavoda u Zagrebu 1852.–1918., *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 28 (2005) 3/4, 272–299.

[68] Matija OČIĆ (ur.), *Ljetopis Društva za promicanje orguljske glazbene umjetnosti »Franjo Dugan« 1994.–2005*, Zagreb: Društvo za promicanje orguljske glazbene umjetnosti »Franjo Dugan«, 2006.

[69] Viktor BOIĆ, Prilog komornoj glazbi u zagrebačkim domovima, *Sveta Cecilija*, 47 (1977) 2, 50–51; 3, 73–74.

Ciljevi

Svako istraživanje nastoji s jedne strane donijeti nove činjenice, a s druge ukazati na više ili manje uporno ponavljane krive podatke o određenoj temi, u ovom slučaju o poznatim i manje poznatim glazbenim lokacijama u Zagrebu. Samo predstavljanje i opis glazbenih lokacija nije, međutim, bilo glavni cilj ove knjige. Osnovno pitanje na koje se željelo dati odgovor jest:

Može li se glazbena topografija Zagreba (ili nekog sličnog grada) smisleno izdvojiti iz povijesti glazbenog života i ako da, kako ju prezentirati?

Naime, najčešći način pisanja o glazbi i muziciranju u nekom gradu kronološki je slijed unutar kojeg se, u manjim zaokruženim cjelinama, govori o tome *koja* se glazba izvodila (npr. crkvena) ili *tko* ju je izvodio (npr. pjevačka društva, instrumentalni ansambli). Kako, dakle, pisati o gradu ako se krene od toga *gdje* se glazba mogla čuti, naučiti, kupiti; kako strukturirati to obilje materijala, i k tome, ako se ispostavi da bi predstavljanje cijele širine palete bilo nauštrb neophodne dubine, što odabrati kao najvažnije. Pregledna i obrazložena glazbena topografija Zagreba mogla bi postati temeljem za usporedbu s drugim gradovima Hrvatske ili šire regije.

Postojala su dakako i druga pitanja, počevši od:

Što je, zapravo, glazbena topografija?

Koliko god jasno zvučala, ta sintagma ipak je prilikom ove pionirske primjene u nas zahtijevala posebno pojašnjenje zbog nedostatka uvriježene definicije.

Zaključna su bila pitanja:

Koliko rezultati istraživanja glazbenih lokacija pridonose našoj spoznaji o povijesti i sadašnjosti glazbenog Zagreba općenito?

Polazi se od toga da glazbene lokacije jesu uglavnom poznati dio povijesti i sadašnjosti glazbenog Zagreba. Trebalo je ustanoviti koliko se o njima znade i kako mogu manje poznate lokacije zauzeti poziciju u povijesti glazbenog Zagreba koju možda zaslužuju. Početna je bila pretpostavka također da postoji stanovita mreža osoba i lokacija, tj. da su pojedine osobe ili društva povezivale razne prostore i glazbovanja u njima. Posredno je pozornost bila usmjerena i na odnos amaterizam – profesionalizam.

Može li se kroz istraživanje glazbene topografije doći do novih pogleda u odnosu grad (Zagreb) – glazbenik (glazbenici)?

Djelovanje pojedinih glazbenika sastavni je dio glazbene povijesti nekoga grada, ponekad gotovo nerazdruživo (Bach – Leipzig, Johann Strauss ml. – Beč). U enciklopedijskim pregledima povijesti glazbenog Zagreba imena glazbenika se navode za sva razdoblja, od srednjeg vijeka do danas (vidi prilog 3), uz ponegdje preciziranje u kojoj su ustanovi/crkvi djelovali. Glazbena topografija nadovezuje se pitanjima:

- gdje su stanovali (pri čemu se razmatra važnost predjela grada, da li je glazbenik imao vlastiti stan/kuću ili bio u podstanarstvu, kakva je bila njegova glazbena djelatnost u vlastitom domu)

- gdje su danas u gradu njihova spomen-obilježja (spomenici, spomen-ploče, ulice/trgovi).

Koje su mreže glazbenih lokacija nekad i danas?

Glazbene su lokacije prigodom događanja poput velikih proslava ili glazbenih festivala bivale povezane i time bile na određen način prisutnije u životu grada. Stanovita mreža su i spomen-obilježja, kroz nekoliko spomenika istoj osobi (osobama) i događajima.

Koje je mjesto glazbenih lokacija u kulturnom identitetu Zagreba?

Važnost nekih osnovnih glazbenih lokacija u percepciji Zagreba kao glavnoga grada, grada kulture i sl. nije upitna, no ovo bi istraživanje trebalo pridonijeti većem udjelu glazbe u šarolikom paketu kulturnog identiteta metropole.

Na kraju, cilj je bio i dokazati *glazbenost* Zagreba kroz utvrđivanje količine i važnosti glazbenih lokacija. Jer ako smo svjesni te glazbenosti, bit ćemo brojnija i bolja publika, građani obogaćeni znanjem o svojem gradu, učeniji domaćini koji će moći svoje goste povesti u glazbene šetnje i mudriji molitelji financijske pomoći kod gradskih i državnih vlasti.

Metodologija

Osnovni metodološki problem bio je *kako definirati i predstaviti glazbenu topografiju*. Tome je posvećeno sljedeće poglavlje knjige.

Rezultati istraživanja predočeni su grafičkim prikazima i tablicama. Manje tablice uključene su u sam tekst (vidi popis tablica u prilogu 13), dok su veće u prilozima. Nastojanje da budu koliko god je moguće pregledne nadopunjuje njihova *analiza* u tekstu.

U bavljenju razgranatom temom poput ove nužno je bilo raditi *izbor*, kako izbor dijelova teme (glazbene topografije), tako i unutar njih. Budući da nije bilo moguće obraditi cjelokupnu glazbenu topografiju Zagreba, odabran je temeljni njezin dio – prostori muziciranja i dio koji je danas najprisutniji u svakodnevnom životu – spomen-obilježja. Tamo gdje je to bilo moguće, prikazani su cjelokupni pregledi nekog segmenta, a to su kazališta, spomenici i spomen-ploče te glazbeničke ulice. Sva druga poglavlja podrazumijevaju izbor građe za istraživanje.[70]

Premda istraživanje nije imalo za cilj prikazati povijest segmenata glazbene topografije Zagreba, *kronološki slijed* izlaganja rezultata istraživanja u nekim je dijelovima rada bio neophodan. Kronologija je odabrana i tamo gdje možda nije bila neizbježna, tj. u dijelu o muziciranju. Naime, poglavlja o tim prostorima nižu se slijedom pojavljivanja na glazbenoj karti Zagreba, pa tako, premda bi očekivano bilo da se prvo opišu koncertni prostori, dakle mjesta posvećena jedino glazbi, za početak su odabrana kazališta, jer je Amadéovo bilo prvi javni glazbeni prostor u

[70] Osobito se to odnosi na izbor glazbenika pokopanih na Mirogoju, kriterije za odabir vidi na str. 186-187.

Zagrebu. Činjenica je, međutim, da se nisu mogli svi prostori muziciranja staviti u taj kronološki slijed, radi pomanjkanja točnih podataka o prvim muziciranjima u nekima od njih (ugostiteljski objekti).

Usporedba kao jedna od osnovnih metoda nije bila korištena za glazbenu topografiju u cjelini, prvenstveno zato jer nije bilo pogodnoga grada s kojim bi se Zagreb mogao usporediti u Hrvatskoj ili široj regiji, a o kojem postoji adekvatna literatura. (Primjerice knjiga *Glasbena Ljubljana v letih 1899–1919* Primoža Kureta ne ispunjava tu ulogu jer, uz to što se bavi mnogo kraćim vremenskim razdobljem, ne donosi pregled glazbenih lokacija, osim onih koje spominje u tekstu.)[71] K tome, kao što je već bilo rečeno, trebalo je prvo razraditi građu koja će tek u nekom drugom istraživanju poslužiti kao materijal za usporedbu. Međutim, diskurs o spomen-obilježjima, sa svojim jasnim dijelovima i konačnim popisima (osim grobova) omogućio je usporedbe dobivenih rezultata istraživanja, ali ponovno samo unutar grada Zagreba, a ne ostalih gradova.

Toponimija je usko povezana s topografijom, ne samo s imenovanjem ulica, nego i drugdje je pozornost dana pitanju *zašto* je neka lokacija dobila određeno ime.[72]

Izvori i literatura

Za ovo istraživanje korišteno je **arhivsko gradivo** dviju ustanova, Državnog arhiva u Zagrebu (DAZ) i Hrvatskoga glazbenog zavoda. Kao središnja ustanova koja čuva gradivo o Zagrebu, DAZ ima, između ostaloga, građevinsku dokumentaciju, zapisnike gradskih skupština i bazu podataka o imenima ulica i trgova. K tome se u DAZ-u nalazi golema zbirka Ivana Ulčnika, »gradskog poreznog oficijala« i dugogodišnjeg predsjednika Društva Zagrepčana;[73] njegovu su zbirku urednice analitičkog inventarnog popisa s pravom nazvale *Zagrebačka enciklopedija*. Korišteno arhivsko gradivo Hrvatskog glazbenog zavoda prije svega su koncertni programi i plakati te spisi ravnateljstva. Nažalost, premda su mnogi programi koncerata u Zagrebu bili tiskani, nisu sačuvani u institucijama poput Nacionalne i sveučilišne knjižnice ili Hrvatskog državnog arhiva, jer ih one nisu bile dužne pohranjivati (kao što npr. NSK čuva obavezne primjerke svih publikacija). Zbirke programa za neke glazbene lokacije ne postoje jer nisu sačuvane cjelokupne dokumentacije o tim lokacijama, čak i u novije vrijeme (Koncertna dvorana »Istra«, Muzički salon Studentskog centra).

[71] Netočna je autorova tvrdnja da je zgrada nekadašnje Filharmonične družbe, a danas Slovenske filharmonije, izgrađene 1891. »bila svojedobno prva koncertna zgrada u provincijskim gradovima austro-ugarske monarhije« (»ki je bila v tistem času prva koncertna zgradba v provincijskih mestih avstro-ogrske monarhije«), osim ako pod »prva« nije mislio »ponajbolja« (Primož KURET, *Glasbena Ljubljana v letih 1899–1919*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1985,12).

[72] O imenovanju mjesta vidi zanimljivu studiju Reubena ROSE-REDWOODA, Dereka ALDERMANA i Maoza AZARYAHUA Geographies of toponymic inscription. New directions in critical place-name studies, *Progress in Human Geography*, 34 (2010) 4, 453–470.

[73] Usp. Branka MOLNAR, Predgovor, u: *Zagrebačka enciklopedija Ivana Ulčnika*, ur. Katarina Horvat [et al.], Zagreb: Zagrebačko arhivističko društvo – Državni arhiv u Zagrebu, 2007, 5.

Sustavno **istraživanje fotografija** glazbenih lokacija, u ovoj fazi provedeno samo u fototeci Muzeja grada Zagreba i zbirci fotografija Državnog arhiva u Zagrebu, bit će tema nekog sljedećeg istraživanja, kada će trebati pregledati zbirke fotografija u Hrvatskom državnom arhivu, Muzeju za umjetnost i obrt, Arhivu Toše Dapca i drugdje. Za potrebe istraživanja fotografirala sam sve grobove glazbenika i glazbenih pisaca na Mirogoju odabranih za prilog 7 i 8, no za ovu sam knjigu odabrala samo najvažnije i likovno najzanimljivije.

Od nestandardne **literature o (glazbenom) Zagrebu** treba istaknuti adresare (vidi o tome u sljedećem poglavlju) i razne vodiče, među kojima se osobito ističe, i često citira u literaturi, knjiga gradskog zastupnika Adolfa Hudovskog *Zagreb i okolica: kažiput za urodjenike i strance*,[74] drugi po redu takav vodič uopće.[75] Novije vrijeme se može pohvaliti publikacijom koja je obuhvatila »sve podatke i informacije koji su neposredno povezani s glazbenom djelatnošću cjelokupne glazbene kulture i industrije u Hrvatskoj« a izlazila je u nekoliko knjiga od 1998. do 2007. pod nazivima *Hrvatski glazbeni vodič*[76] i *Almanah hrvatske glazbe*.[77] U istraživanjima povijesti Zagreba neizostavne su knjige Lelje Dobronić, osobito povijest svakog zdanja u knjizi *Zagrebački Kaptol i Gornji grad nekad i danas*,[78] čemu su pandan studije Franje Buntaka o Radićevoj ulici i Ilici,[79] dok je za tzv. Lenucijevu potkovu i razdoblje u kojem je nastajala nezamjenljiva velebna knjiga Snješke Knežević.[80]

U posljednja dva desetljeća Zagreb je postao osobito popularna **tema u publicistici** (i to ne samo hrvatskoj),[81] pogotovo s trajno rastućim nizom knjiga Zvonimira Milčeca. Osim iznimno, takve knjige nisam koristila kao izvor. Ali, trebali bismo se zapitati koliko dobra a koliko štete one čine s obzirom na velik broj korisnika kojima su dostupne. Kao primjer dovoljno je navesti knjigu *Stari Zagreb od vugla do vugla*.[82] To je opsežna i lijepo opremljena knjiga povjesničara i novinara Branimira Špoljarića, koji je popularnost stekao pišući o Zagrebu za Radio Sljeme i u široj javnosti postao pojam za znalca o toj temi. U dvije godine objavljena su čak tri iz-

[74] Adolf HUDOVSKY, *Zagreb i okolica. Kažiput za urodjenike i strance*, Zagreb: vl. nakl., 1892.

[75] Prvi je bio *Putokaz kroz Zagreb, okolicu i izložbu* Ivana Marhula, prigodna publikacija uz *Jubilarnu izložbu* 1891. (Goran ARČABIĆ, *Korak do novog stoljeća. Gospodarska izložba u Zagrebu 1891.*, Zagreb: Muzej grada Zagreba, 2007, 73). Hudovsky u uvodnom dijelu svojeg vodiča, u rubrici »Glasba« precizira kada su održavani promenadni koncerti vojničke glazbe, te dodaje: »Večernji koncerti česti u gostionah i vrtih. Česti su koncerti družtava.« (A. HUDOVSKY, *Zagreb i okolica*, 2). Za Hudovskog, dakle, HGZ nije koncertni prostor, nije uvršten ni pod društva, nego pod možda ono što je smatrano najvažnijim: škole (*Ibid.*, 18), no kasnije u svojoj knjizi posvećuje mu više prostora (*Ibid.*, 53).

[76] Dražen BUHIN –Zvonimir STANISLAV, *Hrvatski glazbeni vodič. 1998.–1999.*, Zagreb: HUZIP – HGU – HUOKU, 1998.

[77] Dražen BUHIN – Zvonimir STANISLAV, *Almanah hrvatske glazbe 2007*, Zagreb: Piano d.o.o., 2007.

[78] Lelja DOBRONIĆ, *Zagrebački Kaptol i Gornji grad nekad i danas*, Zagreb: Školska knjiga, 1988[3].

[79] Franjo BUNTAK, Radićeva (Duga) ulica, u: *Iz starog i novog Zagreba*, sv. 7, Zagreb: Muzej grada Zagreba, 1996, 35–108; Franjo BUNTAK, Stanovnici Ilice, njihove kuće i zemljišta u prošlom stoljeću, u: *Iz starog i novog Zagreba*, sv. 6, Zagreb: Muzej grada Zagreba, 1984, 143–168.

[80] Snješka KNEŽEVIĆ, *Zagrebačka zelena potkova*, Zagreb: Školska knjiga, 1996.

[81] Npr. u knjizi Celie HAWKESWORTH *Zagreb. A Cultural and Literary History*, Oxford: Signal Books, 2007, 177–179 velik je prostor dan opisu HGZ-a, nazvanog istovremeno i hramom i palačom glazbe, te opisu dvorane *Lisinski.*

[82] Branimir ŠPOLJARIĆ, *Stari Zagreb od vugla do vugla*, Zagreb: AGM – Muzej grada Zagreba, 2009[3].

danja te knjige, koja je tako dospjela u mnoge domove. Nažalost, u kratkom odlomku *Glazbeni život Zagreba sredinom 19. stoljeća*[83] napisao je mnogo pogrešaka.[84]

Posve pouzdani nisu ni podaci koje objavljuje ugledna izdavačka kuća poput Leksikografskog zavoda *Miroslav Krleža*. Njezino atraktivno izdanje, *Zagrebački leksikon* u dva sveska,[85] više puta se citira u ovoj knjizi, ponegdje kao dragocjen izvor, a drugdje da bi se ukazalo na pogreške u njemu. Za pisanje poglavlja o ulicama neizbježna je bila knjiga *Zagrebačke ulice*,[86] na čije se pogreške u tekstu ukazivalo samo kada je to bilo neophodno.

Premda se činilo da se pod naslovom *Glazbena karta grada Zagreba*, interaktivnom kartom na internetu,[87] nalazi već riješen jedan dio istraživanja, tome nije bilo tako. Riječ je o seminarskom radu studentice Ivane Galić s Geodetskog fakulteta, stavljenom na mrežnu stranicu Hrvatskog kartografskog društva. Atraktivno realizirana karta skladateljskih ulica, s ulomcima snimaka pojedinih skladbi, niti je sveobuhvatna, niti točna, jer je uključeno niz osoba koje nisu glazbenici, nego njihovi prezimenjaci (popis svih takvih ulica vidi u prilogu 9.3).

*

I na kraju, treba već na ovom mjestu upozoriti da se u radu trajno pojavljuju podatci o Hrvatskom pjevačkom društvu »Kolo«, bilo iz fonda u Državnom arhivu u Zagrebu,[88] bilo iz dragocjenih spomenica iz pera Benjamina Zeiningera[89] i Antuna Goglie.[90] Dugovječnost i razgranata djelatnost tog društva s velikim brojem članova[91] doslovce je nepresušan izvor za istraživanje, i tim je više neprežaljena činjenica da je »Kolo« ukinuto nakon Drugog svjetskog rata, čime je ugasnuo i jedan prostor na karti zagrebačke glazbene topografije.

---

[83] *Ibid*., 287.

[84] Krivi su navodi, između ostalog: da je Niccolò Paganini gostovao u Zagrebu (tu je tvrdnju pobio već Antun GOGLIA, Strani violinisti u Zagrebu, 11), da je došao na poziv Glazbenog društva=HGZ-a (ne spominje se ni u jednoj povijesti HGZ-a); koje je utemeljeno 1826. (ima biti: 1827.); među osnivačima kojeg je bio Karlo Wiesner Livadić (ima biti Karl Wisner von Morgenstern).

[85] *Zagrebački leksikon*, ur. Josip Bilić – Hrvoje Ivanković, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža – Masmedia, 2006.

[86] *Zagrebačke ulice*, ur. Josip Šentija – Božena Zadro, Zagreb: Naklada Zadro, 1994.

[87] Ivana GALIĆ, Glazbena karta grada Zagreba, *Hrvatsko kartografsko društvo*, 2006. http://www.kartografija.hr/obrazovanje/seminarski/galic/Pocetna.htm

[88] HR-DAZG-798 Hrvatsko pjevačko društvo »Kolo«.

[89] Benjamin ZEININGER, *Jubilejski spis. Hrvatsko pjevačko družtvo »Kolo« u Zagrebu tečajem trideset godina*, Zagreb: [»Kolo«], 1892.

[90] Antun GOGLIA, *Spomenica povodom 80-godišnjice društva. Hrvatsko pjevačko društvo »Kolo« u Zagrebu 1862 – 1942*, Zagreb: [»Kolo«], 1942.

[91] Primjerice, 1883. godine imalo je 623 člana (***, *Izvješće o djelovanju hrv. pjevačkoga družtva »Kolo« tečajem godine 1883*, Zagreb: [s.n.], 1883, 19), u gradu s manje od 42.000 stanovnika, dakle oko 1,5%. Preneseno u današnje omjere, neko bi glazbeno društvo trebalo imati više od 12.000 članova.

2. Topografija ili *mjestopis*

»Smilje«, polka mazur
skladao u Markuševcu kod prijatelja Josipa Cunića godine 1861. za svoj orkestar (...)
ovim sam ja orkestrom ovu svoju mazurku u bašći k'lipi prigodom
glasbene zabave 1vi krat pred obćinstvo izneo (gostiona klipi bijaše ono
vrieme vis a vis današnje u Nikolićevoj ulici pod gostioničarom Rihtera)
tek godine 1874. instrumentirao za podpuni orkestar, i
kod plesovah u redutnih i streljačkih prostorijah izvadjao.

Zagreb, mjeseca siecnja 1874»
(Gjuro Eisenhuth)

Skladatelj Gjuro Eisenhuth ostavio je vrijedan zapis na naslovnoj stranici partiture svojeg prvog opusa, polke-mazurke *Smilje*.[92] Na prvi se pogled istraživaču može učiniti da će potraga za Eisenhuthovim *mjestima* u Zagrebu biti laka, no tome nije tako. Podatak o lokaciji njegove rodne kuće, koji donosi Dragutin Hirc, treba, ako je moguće, tek provjeriti (vidi o tome na str. 155). U Eisenhuthovoj korespondenciji[93] na pismima koja je dobivao ne piše adresa, a ni na omotnicama (koje nisu sačuvane) vjerojatno nije pisalo ime ulice, jer u doba kada su pisma stizala, 1870-ih i 1880-ih godina, u Zagrebu to nije bilo neophodno. Nije poznato ni gdje je Eisenhuth imao pokuse sa svojim orkestrom, niti to spominje Antun Goglia u svojoj studiji o Eisenhuthu.[94] Zna se jedino – gdje mu je grob (vidi prilog 7).

O topografiji i drugim terminima

Koliko mi je poznato, ne postoji definicija glazbene topografije. Prema međunarodnoj bazi literature o glazbi *Répertoire International de Littérature Musicale*[95] velik broj naslova u raznim jezicima, prije svega njemačkom i engleskom, sadrži riječ *Topographie/topography*. U mnogo je slučajeva zapravo riječ o prikazima povijesti

[92] Arhiv HGZ-a, Osobni fond Gjuro Eisenhuth. O gostionici »K lipi« vidi na str. 103.
[93] Vlasništvo obitelji Rac iz Zagreba, fotokopija u knjižnici HGZ-a.
[94] Antun GOGLIA, *Gjuro Eisenhuth,* Zagreb: (Tisak Nadbiskupske tiskare), 1926. [Posebni otisak iz časopisa *Sv. Cecilija*].
[95] ***, *Répertoire International de Littérature Musicale* (RILM), www.rilm.org.

glazbenog života u nekom gradu ili području, npr. *Cantor's music, local repertoires and some thoughts on the need for a Bohemian musical topography*,[96] rjeđe se radi o lokacijama povezanima sa životom i djelovanjem nekog umjetnika, npr. *Forschungsbericht zur Beethoven-Topographie* [97] ili s glazbenim instrumentom: *Die Orgeln Ostfrieslands – Orgeltopographie*.[98] Radi se, dakle, o prilagodljivom terminu.

Prvi put sam se susrela s terminom »topografija« u muzikološkom kontekstu sudjelujući od 1994. do 1998. godine na međunarodnom istraživačkom projektu *Kulturne tradicije u Srednjoj Europi: Glazbeni život između centralizma i regionalnih specifičnosti na primjeru uloge društava*.[99] Voditeljica projekta pri *Institut für Musikgeschichte der Hochschule für Musik und darstellende Kunst in Wien* bila je Cornelia Szabó-Knotik, a sudjelovali su muzikolozi iz Austrije, Češke, Italije, Mađarske, Slovačke, Slovenije i Ukrajine. Hrvatsku je ekipu, u kojoj je još bila i Snježana Miklaušić-Ćeran, vodila Koraljka Kos. Muzikolozi iz navedenih zemalja predstavili su (na njemačkom jeziku) rezultate istraživanja o svojem gradu (ne nužno glavnom gradu dotične zemlje) na CD-ROM-u. Topografija/*Topographie* je bila jedna od uobičajenih tema kako u diskusijama tijekom pripremanja materijala, tako i u samom konačnom proizvodu (npr. CD-ROM o Brnu)[100] te u tekstovima o projektu.[101]

U jednom sam nedavno objavljenom tekstu o glazbenom Zagrebu prvi put u nas primijenila termin glazbena topografija,[102] pod kojim sam podrazumijevala samo mjesta javne izvedbe glazbe, a terminom »glazbenost grada« označila sam šire područje pojavnosti glazbe u gradu. Definicija glazbene topografije u ovoj se knjizi prvi put pojavljuje u hrvatskoj muzikologiji. Proizašla je iz samog istraživanja, a može se staviti paralelno uz ranije spomenutu glazbenost grada:

---

[96] Mark GERMER, Cantor's Music, Local Repertoires and Some Thoughts on the Need For a Bohemian Musical Topography, u: *Janacek and Czech music. Proceedings of the international conference*, Stuyvesant: Pendragon, 1995, 165–183.

[97] Carl DAHLHAUS [et al.], Forschungsbericht zur Beethoven-Topographie, u: *Bericht über den internationalen musikwissenschaftlichen Kongress Bonn 1970.* , Kassel: Bärenreiter, 1971, 455–457.

[98] Walter KAUFMANN, *Die Orgeln Ostfrieslands. Orgeltopographie*, Zürich: Ostfriesische Landschaft, 1968.

[99] *Kulturelle Traditionen in Mitteleuropa: Musikleben zwischen Zentralismus und regionaler Spezifik am Beispiel der Rolle von Vereinen*. Rezultat projekta bili su CD-ROM-ovi o gradovima: Zagreb, Ljubljana, Lavov, Brno i Prag te jedan CD-ROM s temama: repertoar, heroji, kontakti, sociologija, jubileji i prigodne proslave (vidi *Kulturelle Traditionen in Mitteleuropa. Musikleben zwischen Zentralismus und regionaler Spezifik am Beispiel der Rolle von Vereinen*, (ideja, koncept i organizacija Cornelia Szabó-Knotik), [Wien]: Institut für Analyse, Theorie und Geschichte der Musik an der Universität für Musik und darstellende Kunst Wien, [1998]).

[100] Jitka BAJGAROVA, *Brno*, CD-ROM, u seriji: *Kulturelle Traditionen in Mitteleuropa.*

[101] Cornelia SZABÓ-KNOTIK, Die musikalischen Aktivitäten von Vereinen im Zusammenhang der Heimatbildung im städtischen Milieu, u: *Urbane Kulturen in Zentraleuropa um 1900. Studien zur Moderne*, sv. 10, ur. Peter Stahlel, Wien: Passagen Verlag, 1999, 119–145.

[102] Nada BEZIĆ, Što je 20. stoljeće donijelo Zagrebu (Grad kao glazbeni organizam), u: *Hrvatska glazba u XX. stoljeću*, ur. Jelena Hekman, Zagreb: Matica hrvatska, 2009, 395–396.

Glazbena topografija je
sveukupnost lokacija pojavnosti glazbe:

mjesta na kojima se glazba *sluša* ili *izvodi*
mjesta na kojima se glazba *podučava*
mjesta koja omogućavaju *distribuciju* glazbe, notnog ili zvučnog zapisa te instrumenata
mjesta koja čuvaju *spomen* na glazbenike kroz spomen-obilježja.

Glazbenost grada je
prožetost grada glazbom

u prostornom smislu, prema kriteriju gdje se glazba izvodi i podučava
kroz odgovor na pitanja kako do nje doći (nabava nota, instrumenata)
svijest građana i gradskih vlasti o vlastitoj glazbenoj prošlosti što se očituje kroz spomen-obilježja.

Glazbena topografija sadrži sve one vrijednosti koje, prema Ivi Maroeviću, neki grad čine spomenikom kulture: prostorne, povijesne, duhovne i spomeničke.[103] Prostorne su vrijednosti vizualne, i često ih svjesno ne uočavamo. Njih nadopunjuje povijesna vrijednost, »taloženje ne samo u prostoru već i događaja koji su se zbivali u prostoru, tako da ne možemo, poznavajući povijest grada, isključiti prisutnost njezina utjecaja na naše doživljavanje grada.« Duhovna vrijednost »sačinjava sve ono što se u svijesti čovjeka nanovo događa i sve ono što tradicija življenja i događanja u prostoru grada, kroz umjetničko oblikovanje funkcije i fizičko oblikovanje pojavnoga, u čovjeku stvara kao svijest o posebnosti i vrijednosti toga prostora«, da bi napokon prožimanje tih vrijednosti dalo spomeničku vrijednost.[104] Rezultati glazbene topografije uključuju i *mapiranje* grada, ali topografija dotiče i pojam muzeja, jer i sam je grad »u neku ruku trajni muzej«, »najbolji organ pamćenja što ga je čovjek dosad stvorio«.[105] Paralela se može povući i s muzejom književnosti koji »u najvećoj mjeri računa s nestvarnim svijetom«, »paralelnim svjetovima književnih djela«. Željka Čorak pokušala je »muzeificirati« trag Ivane Brlić-Mažuranić te je zaključila: »Funkcija muzeja književnosti, odnosno spomen-mjesta književnosti, morala bi biti i prilog posvećenju stvarnih mjesta gdje su se dotakle književnost i zemlja«.[106] Isto se može reći i za glazbu.

*

Prema *Rječniku stranih riječi* Bratoljuba Klaića, topografija je »1. praktična nauka koja proučava metode mjerenja i snimanja pojedinih područja u svrhu njihova prikaza na planu ili na karti; 2. površine i uzajamni raspoređaj dijelova, pojedinih tačaka nekog područja«.[107] Klaić na istom mjestu dodaje još: »naš stari izraz: mjestopis«. U češkom je očito zadržana slična riječ jer postoji nekoliko publikacija u

[103] U tom kontekstu Maroević ne rabi izraz topografija.
[104] Ivo MAROEVIĆ, *O Zagrebu usput i s razlogom. Izbor tekstova o zagrebačkoj arhitekturi i urbanizmu (1970.–2005.)*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2007, 242.
[105] Lewis MUMFORD, *Grad u historiji. Njegov postanak njegovo mijenjanje njegovi izgledi*, Zagreb: Naprijed, 1988, 569.
[106] Željka ČORAK, Visibilia et invisibilia. Mjesta Ivane Brlić Mažuranić, *Vijenac*, 15 (2007) 337, 7.
[107] Bratoljub KLAIĆ, *Rječnik stranih riječi. Tuđice i posuđenice*, Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 2001,1360.

čijim je naslovima »hudebni [glazbeni] mistopis« (npr. *Hudebni mistopis Klatovska*).[108] Vladimir Anić nije u svoj *Rječnik hrvatskog jezika* uvrstio mjestopis, ali jest topografiju, za koju piše da je europeizam iz klasične (antičke) tradicije, a znači: »1. mjerenje elemenata površine Zemlje i njihovo prikazivanje na planovima i kartama 2. (metonimijski) karakteristike, izgled površine Zemlje u nekom kraju«.[109] Dakako da se riječ topografija smije, i s uspjehom može primjenjivati i izvan geografije kao znanosti. Primjerice još od 1997. godine zagrebački Institut za povijest umjetnosti izdaje seriju knjiga pod naslovom *Umjetnička topografija Hrvatske*. Aleksandra Muraj pisala je o »topografiji održavanja zabava« u nekadašnjem Zagrebu,[110] misleći pri tom na pregled mjesta na kojima su se održavale.[111]

I dok se glazbena topografija bavi muzikom u nekom gradu, njegovi su zvuci dio **zvučnog krajolika**, *Tonlandschaft/soundscape*. U zanimljivoj studiji *Grad kao zvučni krajolik: opažanja i sociološka razmišljanja,* autori Hans-Peter Meier-Dallach i Hanna Meier između ostalog kažu: »Muzejski zvukovi njeguju se unutar i izvan zidova muzeja. Gradovi njeguju svoj imidž ne samo vizualno arhitekturom, fasadama ili u gradskom vodiču. Oni nude – ponekad svjesno i planski, ponekad tako da se osvješćuju tek kod aktivnog slušanja – područja zvukova koji se mogu interpretirati poput neke vrste akustičkih emblema jednoga grada. Zvuci povijesno najstarije i najuznositije katedrale, zvuk *glockenspiela*, specifični tonalitet starijih i novijih tipova tramvaja, ton kaldrme ili fontana primjeri su akustičnih emblema izvan muzeja i parkova prirode, koji konstruiraju i demonstriraju muzejske zvučne krajolike.«.[112] O zvucima grada[113] koji su nekoć tvorili semiotički sustav pisao je također David Garrioch.[114]

Glazbena topografija usko je povezana s istraživanjem **glazbenog života** neke sredine. Prvi put se glazbeni život u naslovu neke publikacije u nas, koliko mi je poznato, javlja u vrlo specifičnom, osjetljivom vremenu, 1946. godine. Dotadašnja *Sv. Cecilija, smotra za crkvenu glasbu*, u novom je režimu, pod uredništvom Albe Vidakovića, postala *Cecilija, smotra za glazbeni život*. Godine 1972. objavljena je knjiga Krešimira Filića *Glazbeni život Varaždina*, prva monografija o nekom *glazbenom* gra-

[108] Antonin SPELDA, *Hudebni mistopis Klatovska*, Plzen: Krajske kulturni stredisko, 1974.

[109] Vladimir ANIĆ, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb: Novi Liber, 1991, 742.

[110] Aleksandra MURAJ, Poklade u Zagrebu (1900.–1918.), *Narodna umjetnost*, 41 (2004) 2, 210.

[111] Autorica na istom mjestu piše: »*Toposu* [ist. N.B.] priredbe odgovaraju i cijene ulaznica.«

[112] »Museale Geräusche werden außerhalb und innerhalb der Mauern von Museen gepflegt. Städte pflegen ihr Image nicht nur visuell mit Architektur, Fassaden oder im Stadtführer. Sie bieten – teils bewußt und geplant, teils erst beim aktiven Hinhören bewußt werdend – Geräuschzonen an, die gleichsam als akustische Embleme einer Stadt interpretiert werden können. Das Geläute des historisch ältesten und ehrwürdigsten Doms, der Klang von Glockenspielen, die spezifischen Tonalitäten der älteren und neueren Straßenbahntypen, der Ton der Pflastersteine oder Brunnen sind Beispiele akustischer Embleme außerhalb von Museen und Naturparks, die museale Tonlandschaften konstruieren und demonstrieren.« Usp. Hans-Peter MEIER-DALLACH – Hanna MEIER, Die Stadt als Tonlandschaft. Beobachtungen und soziologische Uberlegungen, u: *Gesellschaft und Musik. Wege zur Musiksoziologie. Festgabe für Robert H. Reichardt zum 65. Geburtstag*, ur. Wolfgang Lipp – Robert Reichardt, Berlin: Duncker & Humblot, 1992, 423–424.

[113] U zborniku *Zagreb: modernost i grad* nalazi se prilog Aleksandra Dragaša upravo s naslovom *Zvuk grada*. U njemu je, međutim, riječ o glazbi novog vala (Aleksandar DRAGAŠ, Zvuk grada, u: *Zagreb – modernost i grad*, ur. Feđa Vukić, Zagreb: AGM, 2003, 268–293.).

[114] David GARRIOCH, Sounds of the City. The Soundscape of Early Modern European Towns, *Urban history*, 30 (2003) 1, 5–25.

du u nas.[115] Nakon toga glazbeni se život redovito pojavljuje u naslovima i podnaslovima knjiga, uglavnom monografija o glazbi u gradovima: Koprivnici,[116] Poreču,[117] Puli,[118] Rijeci,[119] Splitu,[120] Zadru,[121] Zagrebu[122] te dvama zbornicima o glazbenom životu Požege;[123] u studijama o nekoj regiji (npr. Kastavštini ali i cijeloj Hrvatskoj),[124] kao i u raznim tekstovima u zbornicima i časopisima (npr. *Glazbeni život u Osijeku....*,[125] *Oris glazbenog života Križevaca...*,[126] *Glazbeni život Splita u 20. stoljeću...*,[127]). Autori ne obrazlažu sintagmu »glazbeni život«, ili to čine vrlo općenito. Tako Snježana Miklaušić-Ćeran u uvodu svoje knjige *Glazbeni život...* piše da je glazbeni život »poseban oblik kulturnog života« neke sredine,[128] a u zaključku koristi termin »koncertni život«[129] koji je mnogo primjereniji, budući da se u knjizi ne bavi opernim predstavama. Iznimka je Grozdana Marošević, koja je u podnaslovu svoje knjige *Glazba četiriju rijeka* umjesto sintagme »glazbeni život« stavila »povijest glazbe Karlovačkog Pokuplja«.[130] S obzirom na sveobuhvatnost njezina istraživanja, u či-

[115] Krešimir FILIĆ, *Glazbeni život Varaždina*, Varaždin: Muzička škola Varaždin, 1972. Svojevrsni nastavak i nadopunu Filićevoj knjizi, ali i sasvim drugačiji pogled na razdoblje oko 1945. i njegove posljedice dala je Dada RUŽA u tekstu *Kontinuitet glazbenog života Varaždina kroz mijene glazbenih institucija 20. stoljeća* u: *Hrvatska glazba u XX. stoljeću*, ur. Jelena Hekman, Zagreb: Matica hrvatska, 2009, 145–170.

[116] Dragutin FELETAR, *Glazbeni život Koprivnice. Prinos poznavanju povijesti Gradske limene glazbe i društava »Podravac«, »Domoljub«, »Mihovil Pavlek Miškina«, »Koprivnica«, »Jedinstvo«, »Željezničar«, »Bratstvo« i »Fran Galović«*, Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 1977.

[117] Ivana GORTAN-CARLIN, *Glazbeni život Poreča i okolice 1880.–1918.*, magistarski rad, Zagreb, 2005, rukopis u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici.

[118] Lada DURAKOVIĆ, *Pulski glazbeni život u razdoblju fašističke diktature (1926–1943).* Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo, 2003; Lada DURAKOVIĆ, *Ideologija i glazbeni život. Pula 1945.–1966.* Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo, 2011.

[119] Lovorka RUCK, *Glazba s/bez granice. Skica glazbenog života u Rijeci i Sušaku od 1918. do 1941.*, Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2003.

[120] Mirjana ŠKUNCA, *Glazbeni život Splita u doba narodnog preporoda i u prijelaznim desetljećima (1860–1882–1918). Prinosi građi za sociološku povijest glazbe u Hrvatskoj*, Split: Književni krug, 1991.

[121] Katica BURIĆ, *Glazbeni život Zadra u 18. i prvoj polovici 19. stoljeća*, Zadar: Sveučilište u Zadru, 2010.

[122] S. MIKLAUŠIĆ-ĆERAN, *Glazbeni život Zagreba u XIX. stoljeću.*

[123] Bosiljka PERIĆ-KEMPF (ur.), *Glazbeni život Požege. Zbornik radova sa muzikoloških skupova u Požegi 1998. i 1999.*, Požega: Poglavarstvo grada Požege, 2000; Bosiljka PERIĆ-KEMPF (ur.), *Glazbeni život Požege. II. zbornik radova sa muzikoloških skupova u Požegi 2002. i 2003.*, Požega: Grad Požega, 2004.

[124] Josip ĆIKOVIĆ, Glazbeni život Kastavštine između dva svjetska rata (1918–1941), *Zbornik Kastavštine,* (1995) 3, 73–106; bibliografija Mojce PIŠKOR Glazbeni život Hrvatske u razdoblju 1750.-1820., *Arti musices*, 28 (1997) 1–2, 183–197.

[125] Marija MALBAŠA, Glazbeni život u Osijeku, u: *Osječki zbornik*, (1965) 9–10, 137–187.

[126] Lovro ŽUPANOVIĆ, Oris glazbenog života Križevaca s posebnim osvrtom na 19. i 20. stoljeće, *Sveta Cecilija*, 67 (1997) 1, 11–16.

[127] Ivana TOMIĆ-FERIĆ, Glazbeni život Splita u 20. stoljeću u svjetlu institucionalno organizirane djelatnosti, u: *Hrvatska glazba u XX. stoljeću*, ur. Jelena Hekman, Zagreb: Matica hrvatska, 2009, 101–144.

[128] S. MIKLAUŠIĆ-ĆERAN, *Glazbeni život Zagreba u XIX. stoljeću*, 9.

[129] *Ibid.*, 113.

[130] Grozdana Marošević u uvodu pojašnjava: »Poglavlja koja slijede povijesni su prikaz javne, institucionalizirane glazbene prakse. Rezultat su početnog nastojanja da folklornu glazbu sagledam u prepletu s drugim glazbenim područjima, kao dio cjelokupne glazbene kulture, i suvremene i one u bližoj i daljoj prošlosti. Zato sam pozornost obratila i glazbenom životu koji se odvijao u vojnom okružju, u okviru Crkve i škole te djelatnošću građanskih, radničkih i seljačkih glazbenih i folklornih društava.« (Grozdana MAROŠEVIĆ, *Glazba četiriju rijeka. Povijest glazbe Karlovačkog Pokuplja*, Zagreb: Institut za etnologiju i fokloristiku – Hrvatsko muzikološko društvo, 2010, 8–9).

jem fokusu su bile i gradske i seoske glazbene prakse, možda bi podnaslov čak mogao glasiti »povijest *glazbi*«.[131]

Ponegdje se umjesto riječi »život« rabi širi pojam »kultura«, čak i u istom tekstu. Tako Ivana Tomić-Ferić ispod naslova *Glazbeni život Splita u 20. stoljeću...* u prvoj rečenici piše: »nastojali smo rekonstruirati osobitosti splitske glazbene kulture u 20. stoljeću«.[132] Kultura je dio naslova knjige Branke Ban o glazbenom Vukovaru.[133] U naslovu diplomskog rada Nine Čalopek široko je postavljen termin »glazbena sredina»; jedno se njezino poglavlje bavi pregledom »glazbenog življenja u Zagrebu«, dok poglavlje »Topografija Zagreba kraja 19. i početka 20. stoljeća« ne govori o glazbenoj topografiji.[134]

Funkcioniranje svih glazbenih segmenata u jednom gradu moglo bi se usporediti s organizmom, dakle promatrati »grad kao glazbeni organizam«,[135] kojemu skladna djelatnost ljudi i postojanje adekvatnih prostora jamče dobar (glazbeni) život.

Nekoliko je termina stalno u uporabi u ovoj knjizi: **prostor, mjesto, lokacija**. Prostor se rabi u smislu bliskom Aniću, koji ga definira kao »ograničen dio površine na koji se može što smjestiti [stambeni]«,[136] u ovom radu i u modificiranoj verziji prostora *u* koji se može nešto smjestiti, npr. publika i izvođači. Nadalje, mjesto (gr. *topos*) je »ograničeni dio prostora na kojem se nešto odvija, prostor gdje se može smjestiti (...) točka, pozicija na površini«.[137] U kontekstu rječnika hrvatskog jezika ove definicije funkcioniraju, no u humanoj/društvenoj geografiji to nije tako jednostavno. »Iako se pojmovi prostora i mjesta mogu činiti samorazumljivima, oni su bili (i još su uvijek) među najdifuznijim, najnejasnije definiranim i najzbrkanijim pojmovima u društvenim i humanističkim znanostima«, piše Philip Hubbard u eseju *Prostor/mjesto*.[138] U diskursu kulturno-antropološkog istraživanja grada Valentina Gulin-Zrnić navodi premisu »da ljudi *transformiraju prostor* (materijalni, izgrađen, fizički, zadani) *u mjesta* (simbolička, identitetna) te tako lokaliteti postaju značenjski konstruirani kroz društvenu praksu i emotivnu vezanost«.[139] Nadovezivanje na to nije potrebno, jer se u ovom radu te dvije riječi rabe u jednostavnom

[131] O »glazbama« u gradu bilo je riječi i na godišnjem skupu Hrvatskog etnološkog društva u rujnu 2008. godine s temom *Instrumentiranje grada: glazbe, gradovi, politike* (vidi program skupa u: ***, Godišnji skup Hrvatskog etnološkog društva. Instrumentiranje grada. Glazbe, gradovi, politike, *Hrvatsko etnološko društvo*, 2008. http://www.hrvatskoetnoloskodrustvo.hr/tekst/novosti_-_godisnji_skup_kultura_i_ekonomija/189 i sažetke u Mojca PIŠKOR – Ines PRICA – Marija ŽIVKOVIĆ (ur.), *Instrumentiranje grada. Glazbe, gradovi politike*, [knjižica sažetaka], Zagreb: Hrvatsko etnološko društvo, 2008).

[132] Ivana TOMIĆ-FERIĆ, Glazbeni život Splita..., 101.

[133] Branka BAN, *Glazbena kultura Vukovara. Kultura hrvatskog nacionalnog identiteta*, Osijek: Matica hrvatska, 1995.

[134] Nina ČALOPEK, *Zagrebačka glazbena sredina 1890 – 1920: veze trivijalnog i umjetničkog*, diplomski rad, Zagreb, 2007, rukopis u knjižnici Muzičke akademije u Zagrebu.

[135] Nada BEZIĆ, Što je 20. stoljeće donijelo Zagrebu.

[136] V. ANIĆ, *Rječnik hrvatskoga jezika*, 573.

[137] *Ibid*., 342.

[138] Philip HUBBARD, Prostor/mjesto, u: *Kulturna geografija. Kritički rječnik ključnih pojmova*, ur. David Atkinson, Zagreb: Disput, 2008, 71.

[139] Valentina GULIN-ZRNIĆ, *Kvartovska spika. Značenja grada i urbani lokalizmi u Novom Zagrebu*, Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku – Naklada Jesenski i Turk, 2009, 28–29.

odnosu: prostor jest širi pojam, dakle donekle nadređen mjestu. Prostor može biti otvoren/zatvoren, koncertni/kazališni, spomen-prostor. Koncertni prostor je cijelo zdanje Koncertne dvorane *Vatroslav Lisinski*, dok Preporodna dvorana, nekoć samo Dvorana, pretvara tu jednu *prostor-iju* u istoznačnicu s palačom u kojoj se nalazi.

Glazbene su lokacije određena mjesta (lat. *locus* = mjesto) koja mogu biti cijelo zdanje ili samo spomen-ploča, kao i dio urbane cjeline grada, dakle ulica. I dok se kod koncertnih prostora podrazumijeva njihov konkretni »sadržaj«, tj. koncert, glazbenim bi lokacijama možda primjerenije pristajao termin »lokacije glazbe«. Jer, ako slijedimo misli Andreje Zlatar, »duhovna i apstraktna okomica kulture [u ovom slučaju glazbe, op. N.B.] sučeljena je konkretnosti prostora koji za svoju os uzima horizontalu.« Zlatar piše da bi umjesto loše sklopljene sintagme »kulturni prostor« primjerenija bila genitivna sintagma »prostor kulture«.[140]

Što uključuje glazbena topografija nekoga grada

Najbolji pregled raspona glazbene topografije donose više ili manje popularno pisane knjige o nekom gradu i glazbi. Pisac jedne knjige o Londonu jasno je rekao koja je njezina svrha: »ispitati socijalne, političke i tehnološke faktore koji su od Londona napravili 'glazbenu prijestolnicu svijeta', kakvom je sam sebe proglasio.«[141] Topografija se skriva iza privlačnih naslova: *Berlin für Musikfreunde = Berlin za prijatelje glazbe*,[142] *Vienna. A Complete Musical Guide = Beč. Potpuni glazbeni vodič*,[143] *Spaziergänge durch das musikalische Prag = Šetnje kroz glazbeni Prag*[144] i sl. Takve su knjige većinom namijenjene turistima i nude im opis šetnji pojedinim dijelovima grada s opisom koje su lokacije povezane s glazbom. Riječ je o predvidivoj paleti lokacija: stanovi/kuće u kojima su živjeli glazbenici ili su u njima inozemni glazbenici boravili neko vrijeme, rodne kuće i kuće u kojima su umrli, crkve (između ostalog i jer su se poznati glazbenici, poput Dvořáka, u njima vjenčali), glazbene škole i fakulteti, spomenici, muzeji muzičara i spomen-domovi, ugostiteljski objekti, koncertne dvorane i kazališta. Nije uključen diskurs o imenovanjima ulica, jer odlazak u ulicu koja se zove prema nekom glazbeniku za turista ima smisla samo ako se u toj ulici nešto zbiva ili može vidjeti. Međutim, pisci su uključili opise grobova muzičara, računajući da će među čitateljima biti i onih turista ili zainteresiranih stanovnika grada koji žele odati počast slavnim muzičarima posjetom njihovom grobu. Kada se neki grad može podičiti izuzetno važnim muzičarima, onda to, poput Leipziga, može prikazati posebnim šetnjama na tragu J. S. Bacha, Men-

[140] Andrea ZLATAR, *Svakodnevne razglednice*, Zagreb: Ljevak, 2002, 95–96.

[141] »The purpose of this volume is to examine the social, political and technological factors that have raised London to its self-proclaimed status as 'music capital of the world'«. Norman LEBRECHT, *Music in London, A History and Handbook*, London: Aurum Press, 1992, VIII.

[142] Christine MITLEHNER –Ulrike BAAK, *Berlin für Musikfreunde*, Berlin: Parthas Verlag, 2000.

[143] Guy HARTOPP, *Vienna. A Complete Musical Guide*, Market Harborough: Faxton Music Publications, 2006.

[144] Wolfgang DÖMLING, *Spaziergänge durch das musikalische Prag*, Zürich – Hamburg: Arche Verlag, 1999.

delssohna i Schumanna.[145] Drugi tip knjiga kombinira praktičan dio za »ljubitelje« s tekstovima koji donose segmente iz glazbene povijesti.

Iz navedenih primjera možemo preuzeti modele predstavljanja topografije grada grupiranjem glazbenih lokacija:

- prema dijelovima grada
- prema osnovnim podjelama npr. na operu (u velikim gradovima poput Berlina to su opere), orkestre, zborove i glazbu u crkvama[146]
- prema lokacijama povezanima s važnim glazbenim ličnostima.

Drugačije je bilo u spomenutom međunarodnom projektu, gdje je topografija bila povezana s djelatnošću društava. Primjerice, grad Brno, u dijelu nazvanom *Život društava* ima poglavlje Topografija (*Topographie*) u kojem predstavlja: redutu (redutnu dvoranu), *Besedu*, *Deutsches Haus*, crkve, škole (u kojima su se održavale skupštine i javne priredbe), gostionice i pivnice, vježbaonice (gimnastičkog društva »Sokol«), lokacije na otvorenom (park) i sjedišta radničkih društava[147] Kao i u drugim segmentima projekta, i kod topografije je izbor bio prepušten pojedinim istraživačima, pri čemu su se ponekad tipovi lokacija ponavljali u nekoliko gradova (npr. »Sokol« je bio i u Lavovu i Zagrebu). Budući da je topografija bila samo dio CD-ROM-a, nije bilo mjesta za neku veću njezinu razradu, osim ponegdje osnovne, npr. kod Lavova podjela na mjesta okupljanja/*Versammlungsorte* i mjesta izvedbe/*Aufführungsorte*. Pišući o topografiji unutar projekta, Cornelia Szabó-Knotik sagledala je aspekte karakteristične za većinu gradova, prije svega kroz podizanje vlastitih zdanja i spomen-obilježja. »No i sama društva dokazuju svoju vrijednost u javnom životu podižući vlastite zgrade, koje označuju vrhunac integracije u javni kulturni život – integracije koja, iščitana po mjestima izvedbi u organizaciji tih društava, ocrtava put od parkova, trgova, krčmi i pivnica preko hotela i vlastitih dvorana u već postojećim zdanjima do vlastite zgrade.«[148] Politička funkcija zdanja društava »kao vidljivih vanjskih simbola nacionalne kulture« iskazuje se kroz stil u kojem su građena i ukrasima (vidi o natpisu na zgradi HGZ-a na str. 81), kao i njihovom pozicijom u gradu. Nadalje, domovi društava, poput zgrade »Kola« u Zagrebu, služili su za identifikaciju članova društava s kulturom koju je društvo predstavljalo, »pružajući im prostor za reprezentativne priredbe, obrazovanje i druženja u najširem smislu riječi«.[149]

---

[145] Petra DIEßNER –Anselm HARTINGER, *Bach, Mendelssohn und Schumann. Spaziergänge durch das musikalische Leipzig*, Leipzig: Edition Leipzig, 2005.

[146] C. MITLEHNER – U. BAAK, *Berlin für Musikfreunde.*

[147] J. BAJGAROVA, *Brno*.

[148] »Aber auch die Vereine selbst dokumentieren ihren Stellenwert im öffentlichen Leben durch Errichtung eigener Vereinshäuser, die den Gipfelpunkt einer Integration in den öffentlichen Kulturbetrieb markieren, die – an den Aufführungsorten der von Vereinen gestalteten und organisierten Ereignisse abgelesen – von Parks, Plätzen, Gasthäusern und Brauereien ausgehend zu Hotels, zu eigenen Sälen in vorhandenen Gebäuden und schließlich zum eigenen Haus führt.« C. SZABÓ-KNOTIK, Die musikalischen Aktivitäten von Vereinen..., 122.

[149] »Die politische Funktion der Vereinshäuser als äußerlich sichtbare Symbole nationaler Kultur«; »Vereinshäuser verstärken aber nicht nur durch den im Stadtbild besetzten Platz die öffentliche Präsenz der von ihnen vertretenen Kultur, sondern sie intensivieren auch die Einbindung ihrer Mitglieder in eine vom Verein gebildete Lebensgemeinschaft, indem sie Raum für repräsentative Veranstaltungen, für Bildung und für Geselligkeit im weitesten Sinn des Wortes bieten.« *Ibid.*, 123.

Konzultacija strane i domaće literature o glazbi pojedinih gradova samo je djelomično pomogla u stvaranju modela glazbene topografije u ovom radu.

U knjizi o koncertnom životu u Beču u doba Josepha Haydna Mary Sue Morrow jedno poglavlje posvećuje lokacijama javnih koncerata.[150] Kako u Beču sve do 1831. nije bilo javnog zdanja specifično namijenjenog koncertima, »izvedbe su bile u parkovima, krčmama, plesnim dvoranama, gostionicama, kazalištima, hotelima, elegantnim dvoranama za balove – svugdje, zapravo, gdje je bilo dovoljno prostora za muzičare i publiku. Svako je od tih mjesta imalo drugačiju atmosferu, tradiciju i klijentelu ovisno o glazbi koja se izvodila, i svako je imalo svoje specifične probleme za izvođače.«[151] Morrow je podijelila lokacije na: kazališta pod upravom dvora, privatna kazališta, vrtne koncerte, plesne dvorane i dvorane za balove. Nakon osnovnog teksta o lokaciji kazališta, Morrow daje kratku povijest njihovih zdanja i fizički opis: crteže pročelja i interijera, plan gledališta i dimenzije. Autorica na kraju zaključuje da je nedostatak koncertne dvorane u Beču utjecao na koncertni život dvojako: povezivanje s ugostiteljskim objektima pojačalo je »zabavni« aspekt izvedbi, a nužno oslanjanje na kazališne prostore imalo je nedostataka poput ovisnosti o voditelju kazališta kao i o ograničenim slobodnim terminima u kazalištima.[152]

Glazbeni život Berlina u prvoj polovici 19. stoljeća bio je tema opsežne studije Christopha Mahlinga.[153] Autor donosi popis od ravno stotinu prostora muziciranja (*Musikstätten*) želeći ujedno pokazati i njihovu raznolikost: kazališta, hoteli, palače, vrtovi, društva, zoološki vrt, pivnice, kavane, kasina, škole, crkve i dr., kojima još treba pridodati prostorije raznih glazbenih društava.[154]

U hrvatskoj literaturi ističe se u svojem odnosu prema glazbenoj topografiji knjiga Lovorke Ruck *Glazba s/bez granice*. Autorica, naime, na samom početku (nakon poglavlja *Povijesno-političko ozračje*) predstavlja prvo kazališta (u Rijeci i na Sušaku), a potom operni i operetni repertoar u njima.[155]

Potvrda razrade segmenta spomen-obilježja kakva je ponuđena u ovom radu nalazi se u muzikološkom projektu *Glazba u Štajerskoj*, zapravo izložbi iz 1980, čiji je katalog uredio Rudolf Flotzinger. Jedna od tema bila je spomen-obilježja glazbenika (*Musikergedenkstätten* = *spomen-mjesta*). Za autora tog priloga u katalogu, spomen-mjesta su spomenici i spomen-ploče, počasni grobovi glazbenika i ulice posvećene glazbenicima.[156]

---

[150] Mary Sue MORROW, *Concert Life in Haydn's Vienna. Aspects of a Developing Musical and Social Institution*, New York: Pendragon Press, 1989, 65–107.

[151] »Performances were held in parks, in pubs, in dance halls, restaurants, theatres, hotels, elegant ballrooms – anywhere, in fact, that offered enough space for musicians and audience. Each of these places brought a different atmosphere, different traditions and a differenct clientele to the music presented, and each posed its own particular problems for the performer.« *Ibid.*, 65.

[152] *Ibid.*, 107.

[153] Christoph Helmut MAHLING, Zum »Musikbetrieb« Berlins und seinen Institutionen in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts, u: *Studien zur Musikgeschichte Berlins im frühen 19. Jahrhundert*, ur. Carl Dahlhaus, Regensburg: Gustav Bosse Verlag, 1980, 27–284.

[154] *Ibid.*, 120–122.

[155] Lovorka RUCK, *Glazba s/bez granice. Skica glazbenog života u Rijeci i Sušaku od 1918. do 1941.*

[156] Ernst NAREDI-RAINER, Musikergedenkstätten, u: *Musik in der Steiermark. Katalog der Ladesausstellung 1980.*, ur. Rudolf Flotzinger, Graz: Stift Admont, 1980, 379–392.

Na kraju su ovog pregleda dva naslova iz njemačkog govornog područja koja na prvi pogled nude predloške glazbene topografije. U svojem članku *Einige Grundgedanken zur Musik-Topographie = Neka temeljna razmišljanja o glazbenoj topografiji* Fritz Feldmann je opisao devet aspekata koje bi trebalo uzeti u obzir pri istraživanju glazbenog života nekog grada. Od tih devet točaka »prostor« je jedini koji ima izravne veze s glazbenim lokacijama, a zajedno s ostalima čini cjelinu glazbene slike grada (ostali su aspekti: postotak stanovnika koje zanima glazba, pasivno slušanje/aktivno muziciranje, /ne/poznavanje nota, odnos amatera i profesionalaca, glazbeno školstvo, izvedbe određenih glazbenih vrsta, repertoara te vodeći glazbenici).[157] A u knjizi *Musikstadt Wien* Martina Nußbaumer se bavi u prvom redu *konstrukcijom imidža*, kako glasi podnaslov knjige.[158] Zato se samo dio njezine knjige odnosi na topografiju, s karakterističnim naslovom *»Upisivanje«: Materijalizacija »grada glazbe Beča« u javnom prostoru*. U tom dijelu knjige opisuje »građevinski okvir« glazbenog grada, tj. Hofoperu, zgradu Musikvereina i Konzerthaus, potom spomenike skladateljima kao »simbolički višak« i komunalno »upisivanje« kroz spomen-obilježja i imena ulica.[159]

Razrada glazbene topografije na primjeru Zagreba

Definicija (pa tako i razrada) glazbene topografije iznikla je iz samog mog istraživanja glazbenog Zagreba, premda gornji naslov upućuje na suprotni redoslijed. Slijed skupina u grafičkom prikazu 1 ne implicira njihovu važnost, niti kronologiju, nego je tek posljedica nastojanja da se pregledno smjeste svi elementi. Ipak, početak i kraj su indikativno na svojim mjestima, suprotnim stranama: izvedba, kao temelj glazbenog života i spomen-obilježja, nijemi svjedoci o tom životu i njegovim protagonistima. Iz razgranatoga grafičkog prikaza mogu se izdvojiti lokacije koje su na završetku neke *grane*, a to su:

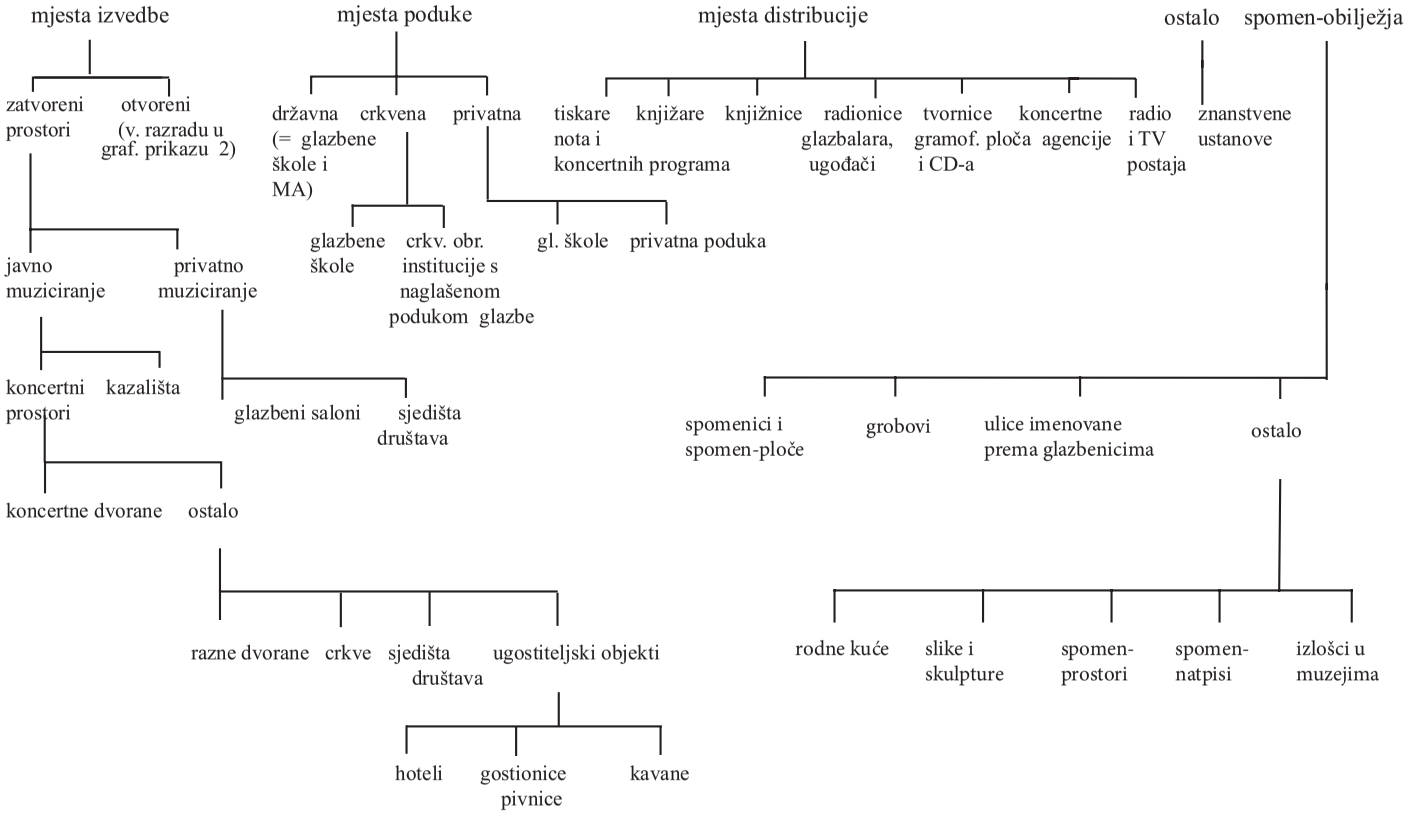
[157] Fritz FELDMANN, Einige Grundgedanken zur Musik-Topographie, *Musik des Ostens*, (1969) 5, 163–173.

[158] Martina NUßBAUMER, *Musikstadt Wien. Die Konstruktion eines Images*, Freiburg i.Br. – Berlin – Wien: Rombach Verlag, 2007.

[159] Podnaslov knjige glasi *Die Konstruktion eines Images*, naslov spomenutog poglavlja: *»Einschreibungen«. Materialisierungen der »Musikstadt Wien« im öffentlichen Raum* s potpoglavljima: *Hofoper, Musikverein und Konzerthaus als bauliche Rahmung der »Musikstadt«*; *Komponistendenkmaler als symbolisches Surplus*; *Kommunale »Einschreibungen«: Musikergedenkstätten und Straßennamen.*

Grafički prikaz 1

GLAZBENE LOKACIJE U ZAGREBU

IZVEDBA: Otvoreni prostori – glazbeni paviljoni i dr.[160]
Zatvoreni prostori:
javne lokacije: kazališta
koncertne dvorane
razne dvorane za koncerte, crkve, sjedišta društava,
hoteli, gostionice i pivnice, kavane
privatne lokacije: glazbeni saloni i sjedišta društava/ansambala
PODUKA: Javne lokacije: državne glazbene škole
glazbene škole u vlasništvu crkve
crkvene obrazovne institucije s naglašenom podukom glazbe
Privatne glazbene škole i privatna poduka
DISTRIBUCIJA: tiskare nota i koncertnih programa
knjižare koje prodaju muzikalije
glazbene knjižnice
radionice glazbalara i ugađači instrumenata
tvornice gramofonskih ploča i CD-ova
koncertne agencije
radio i TV postaja
OSTALO: znanstvene (muzikološke) ustanove
SPOMEN-OBILJEŽJA: spomen-ploče (neke s reljefnim likom glazbenika)
spomen natpisi
likovni prikazi glazbenika (spomenici, likovni prikazi na grobu, zidu ili dr.)
spomen-prostori
predmeti u muzeju povezani s glazbenicima/glazbom
imena ulica/trgova ili javnog prostora

Dvije su osnovne skupine u navedenom prikazu:
- *lokacije koje podrazumijevaju nečiju aktivnost* – sviranje ili pjevanje (izvedba), podučavanje, nastojanje da glazba postane dohvatna drugima (distribucija)
- *lokacije kojima je u pravilu dovoljan pasivan promatrač* (spomen-obilježja, premda su posebnim prilikama i spomen-obilježja povezana s muziciranjem).

Druge moguće podjele su:
- *zatvoreni – otvoreni* prostori. Odnosi se na lokacije izvedbe, kao i na spomen-obilježja koja se nalaze i u zatvorenim i u otvorenim prostorima.
- *javno – privatno*. Kod izvedbe riječ je o podjeli na prostore zatvorene ili otvorene za širu javnost pri čemu se prostori društava javljaju i kao javni (»Kolo«)

[160] Otvoreni su prostori posebno razrađeni u grafičkom prikazu 2 na str 114 . Među njima su samo glazbeni paviljoni specifično povezani s izvedbom glazbe, a ostale su lokacije dijelovi grada koji su samo povremeno služili za muziciranje (dvorišta, vrtovi, ulice, parkovi i dr.).

i kao privatni (klub »Kvak«, vidi i na str. 109); kod poduke je riječ o vlasniku (pa je tako crkva odvojena od države). Kod lokacija distribucije vlasnički su se odnosi ponegdje mijenjali, ali to ovdje nije relevantno, jer je njihova funkcija u pravilu uvijek zadržana.

- *prošlost – sadašnjost*. Grafički prikaz donosi lokacije u cijelom razmatranom razdoblju bez obzira da li su neke od njih u međuvremenu izgubile svoju nekadašnju glazbenu funkciju (npr. ugostiteljski objekti, tj. hoteli). Vremenska distinkcija ima, međutim, svoju ulogu kod spomen-obilježja: sadašnje spomen-prostore (npr. radna soba Ivana Zajca u Muzeju grada Zagreba, vidi o tome na str. 159) valja razlikovati od nekadašnjih prostora koji su nam važni po tome što je nekoć tamo bilo (vezano uz život i rad glazbenika, glazbenih društava ili dr.), a danas imaju razne druge namjene (npr. Stankovićevo kazalište).
- *posvećenost isključivo glazbi – multifunkcionalnost*. Isključivo su u službi glazbe: glazbene škole, tvornica gramofonskih ploča/CD-ova, glazbene knjižnice/zbirke i radionice instrumenata. Sve ostale prostore, pa čak i koncertne dvorane,[161] kao i, naravno, kazalište, glazba mora dijeliti s drugim umjetnostima i djelatnostima.
- *zdanje – prostor – predmet*. Termin »lokacija« odnosi se kako na zdanje (npr. HNK), tako na prostor unutar nekog zdanja (npr. Glazbeni odjel Gradske knjižnice) i na predmet, tj. spomen-obilježje bez obzira na kojoj se *lokaciji* on nalazio. Međutim, s riječju »predmet« u razradi spomen-obilježja misli se na izloške u muzejima koji su povezani s glazbenicima, npr. lisnica Lisinskog u stalnom postavu Muzeja grada Zagreba.
- *stvarne – virtualne lokacije*. Već je uvrštavanje Radio-postaje, kasnije i TV Zagreb (osnovani 1926. odnosno 1956. godine) odmak od »stvarnih« lokacija. Doduše, riječ je o prostorima muziciranja (u grafičkom bi prikazu bili pod: koncertni prostori – ostalo – razne dvorane), ali i o mjestima iz kojih se glazba, a onda i slika s glazbom prenosi u eter, dakle distribuira. Glazbeni Zagreb prelazi u sferu virtualnog imenovanjem ulica i javnih prostora, a o *stvarnom* virtualnom Zagrebu, predstavljenom na mnoštvu internetskih stranica, u ovoj se knjizi govori samo sporadično.
- uz uobičajenu podjelu spomen-obilježja na spomenike, spomen-ploče i ulice imenovane prema glazbenicima može se napraviti razrada prema *načinu kako je spomen očuvan*, a to je:
  - *tekst* na spomen-ploči ili spomen-natpisu. Spomen-ploče postavljane su ne samo glazbenicima, nego i u glazbenim prostorima (Stankovićevo kazalište) ili ustanovama koje su djelovale na nekoj lokaciji (Radio-Zagreb).
  - prikaz *lika* glazbenika u skulpturi, reljefu ili slici (pa i Bukovčevom zastoru u HNK), likova svetaca i anđela koji muziciraju (slike na zidu) i muza (kipovi u HGZ-u)
  - *prostor,* tj. spomen-soba Ivana Zajca u Muzeju grada Zagreba i buduća »Zbirka Margite i Rudolfa Matza« te »Majstorska radionica za restauraci-

[161] Odnosi se u većoj mjeri na Koncertnu dvoranu *Vatroslav Lisinski* nego na HGZ.

ju i gradnju gudačkih instrumenata pok. Franje Schneidera«. Na stanoviti način ovamo se uvrštavaju i rodne kuće glazbenika.

- *predmet* (vidi poglavlje *Izlošci u muzejima i na izložbama povezani s glazbom*)
- *davanje imena* ulici ili nekom javnom prostoru (npr. škola) prema glazbeniku.

U grafičkom prikazu razrade glazbene topografije nalazi se i skupina »ostalo«, koju načelno treba izbjegavati, ali upravo zbog jasnijeg razgraničenja ipak je uvedena. U njoj su smještena mjesta zagrebačke muzikologije: Razred za glazbu i muzikologiju HAZU, Odsjek za povijest hrvatske glazbe Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU i Zavod za sistematsku muzikologiju Muzičke akademije. Jer rezultati muzikoloških istraživanja služe svemu: izvedbi, poduci, distribuciji i spomenu.

*

Najvažniji blokovi glazbene topografije, muziciranje (izvedba) i spomen-obilježja, razrađeni su u dijelovima 4 i 5 ove knjige. Druga dva segmenta, poduka i distribucija, specifični su svaki na svoj način i zaslužuju da im se posveti zasebno istraživanje. Zato će ovdje biti rečeno samo osnovno o njima.

Poduka

Podjelu glazbenih škola prema vlasništvu na privatne, crkvene i državne komplicira slučaj HGZ-ove škole koja je *de facto* bila privatna, u vlasništvu udruge građana, usprkos državnoj subvenciji koju je dobivala od 1861. godine sve dok nije 1920, tada već u rangu konzervatorija, predana u ruke državi. To je ujedno jedna od rijetkih glazbenih škola iz 19. stoljeća za koju se znaju sve lokacije na kojima je djelovala prije useljenja u vlastitu zgradu 1876.[162] Prva zagrebačka glazbena škola otvorena je 1788. pri osnovnoj školi u Opatičkoj ulici 22 (Popov toranj). Država je ponovno otvorila neku glazbenu školu u Zagrebu tek više od jednog stoljeća kasnije, za vrijeme Drugog svjetskog rata, u sklopu Umjetničke škole ustaške mladeži, na nekoliko lokacija.[163] U pregledima državnih glazbenih škola osnovanih nakon 1945.[164] njihove lokacije se navode ponegdje uz zanimljive komentare, primjerice da je Glazbena škola Pavla Markovca otpočela svoju djelatnost »u vrlo neprikladnim

[162] Vidi pregled kod S. MIKLAUŠIĆ-ĆERAN, *Glazbeni život Zagreba u XIX. stoljeću*, 34). O glazbenoj školi HGZ-a vidi i kod A. GOGLIE (*Hrvatski glazbeni zavod 1827.–1927*), Huberta PETTANA (*150 godina Muzičke škole »Vatroslav Lisinski«*, 1979, rukopis, kopija u knjižnici Hrvatskoga glazbenog zavoda.), Ladislava ŠABANA (Muzička škola Hrvatskog glazbenog zavoda u Zagrebu (1829-1920), u: *Razvoj muzičkog školstva u SR Hrvatskoj 1788–1968*, [katalog izložbe], Zagreb: [s.n.], 1968, 27–39; Počeci Hrvatskog glazbenog zavoda u Zagrebu (1827–1829), u: *Iz starog i novog Zagreba*, sv. 4, Zagreb: Muzej grada Zagreba, 1968, 185–201; *150 godina Hrvatskog glazbenog zavoda*), N. BEZIĆ (Hrvatski glazbeni zavod 1827–2002) i dr.

[163] Zrinjevac 3 i 15, Teslina 7, Gajeva 2, Vodnikova (ranije prostorije *Dječjeg carstva*), Gajeva 2 i prostorije Škole za primjenjenu umjetnost (Božidar PERHARIĆ, *Umjetnička škola 1942.–1945. u Zagrebu*, Zagreb: »Prijateljstvo« društvo za njegovanje umjetnosti i kulture, 1995, 17–18).

[164] Andrija TOMAŠEK (ur.), *Zlatna obljetnica Hrvatskog društva glazbenih i plesnih pedagoga*, Zagreb: Hrvatsko društvo glazbenih i plesnih pedagoga, 2000; D. BUHIN – Z. STANISLAV, *Almanah hrvatske glazbe.*

okolnostima (škola je smještena u zgradi podignutoj u stambene svrhe)«, [165] a u takvim okolnostima djeluje i danas. O nekim glazbenim školama, poput Glazbenog učilišta *Elly Bašić* postoji i objavljena knjiga[166] ili knjiga o Glazbenoj školi Vatroslava Lisinskog koja je ostala u rukopisu.[167] Muzička akademija od svojeg osnutka, kao sljednica HGZ-ovog konzervatorija, djeluje u Gundulićevoj 6 (vidi o tome na str. 138), ali i na nekoliko drugih lokacija (u 2010. to su Berislavićeva 16, Lučićeva 5, Frankopanska 22).[168]

Pri podjeli prema vlasništvu izdvojena je crkva, u čijim su se obrazovnim ustanovama održavali prvi satovi poduke u Zagrebu – u isusovačkoj gimnaziji na Katarininom trgu i u školi klarisa u Opatičkoj ulici. Institut za crkvenu glazbu »Albe Vidaković« osnovan je 1963. godine pri Katoličkom bogoslovnom fakultetu na Kaptolu, a od 1998. djeluje u Vlaškoj 38.

Privatne glazbene škole kao ni privatna poduka glazbe u Zagrebu još uvijek nisu sustavno istraženi. O njima se doduše govori u literaturi,[169] a tragovi su im u arhivskom gradivu – arhivskim fondovima (npr. osobni fond Milan Fabković, arhiv HGZ), koncertnim programima (ispitni koncerti škole Josipa Leusteka koja je 1892. djelovala u Berislavićevoj 21),[170] spisima (dopisi Muzičke škole »Lisinski«, Masarykova 19 i Muzičke škole *Polyhymnia*, Draškovićeva 33),[171] plakatima (Studio Gussich-Feller, Basaričekova 3)[172] kao i u novinskim oglasima (učiteljica gitare),[173] adresarima i srodnim publikacijama[174] i drugdje.

---

[165] Andrija TOMAŠEK, Muzička škola »Pavao Markovac« u Zagrebu, u: *Razvoj muzičkog školstva u SR Hrvatskoj 1788–1968*, [katalog izložbe], Zagreb: [s.n.], 1968, 55.

[166] Nataša PERAK LOVRIČEVIĆ (ur.), *Glazbeno učilište Elly Bašić 1965.–2005.*, Zagreb: Glazbeno učilište Elly Bašić, 2005.

[167] H. PETTAN, *150 godina Muzičke škole »Vatroslav Lisinski«*.

[168] Objavljene su tri spomenice o Muzičkoj akademiji (Koraljka KOS (ur.), *Muzička akademija u Zagrebu 1921–1981. Spomenica u povodu 60. godišnjice osnutka*, Zagreb: Muzička akademija u Zagrebu, 1981; Stanislav TUKSAR (ur.), *Muzička akademija. 80 godina*, Zagreb: Muzička akademija, 2002; Erika KRPAN (ur.), *Muzička akademija Sveučilišta u Zagrebu. 90 godina,* Zagreb: Muzička akademija, 2011).

[169] Npr. Z. BLAŽEKOVIĆ, *Glazba osjenjena politikom*, 242–244 i diplomski rad Dine Tiljak o Elly Bašić, osnivačici, između ostalog, glazbene škole *Beethoven* (usp. Dina TILJAK, *Elly Bašić – tragovi i vizije. Pokušaj približavanja jednom fenomenu glazbene kulture*, diplomski rad, Zagreb, 2005, rukopis u knjižnici Muzičke akademije u Zagrebu, 26).

[170] *Izpitni program privatnih učenika Jos. Leusteka, učitelja guslanja*, održan je u maloj dvorani »Kola« 7. srpnja 1892. Arhiv HGZ-a, Zbirka programa, kut. 2, 1892–1915/55.

[171] Arhiv HGZ-a, Spisi ravnateljstva, 1933/34, br. 43 i 274.

[172] Lada KAVURIĆ, *Hrvatski plakat do 1940.*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti – NSK – Horetzky, 1999, 77.

[173] Nada BEZIĆ, Tragovi prisutnosti gitare u Zagrebu u 19. stoljeću, u: *Ivan Padovec (1800–1873) i njegovo doba. Radovi s međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Zagrebu i Varaždinu, Hrvatska 28–30. 9. 2000.*, ur. Vjera Katalinić – Sanja Majer-Bobetko, Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo, 2006, 18.

[174] U *Muzičkom kalendaru* za 1934, urednika Franje Lučića, objavljen je popis glazbenih škola u Zagrebu s osnovnim podacima o tome što se na školi predaje, ali, nažalost, bez adresa (Franjo LUČIĆ (ur.), *Muzički kalendar 1934*, Zagreb: Kugli, 1934, 59).

Distribucija

Lokacije distribucije (osim glazbenih knjižnica) povezane su više negoli ostale s financijskim aspektom, jer prodaju notne i zvučne zapise[175] te instrumente, odnosno emitiraju glazbu. Tiskare nota bile su značajne osobito u vremenu prije 20. stoljeća, od tiskare iz koje je izašlo treće izdanje *Citharae octochorde* 1757. godine do tiskare Dragutina Albrechta u Radićevoj ulici, stalnog tiskara koncertnih programa HGZ-a. Među knjižarima se ističu ponajprije Franjo Šidak, koji je vodio knjižaru i antikvarijat u Dežmanovom prolazu br. 1 u međuratnom razdoblju i Stjepan Kugli, s dugogodišnjom lokacijom u Ilici 30. Uz rodnu kuću pjesnika Vidrića (vidi str. 218) bivša knjižara Kugli još je jedno od mjesta u Zagrebu koja su nestala u doba dok se pisala ova knjiga.[176] Drugu polovicu 20. stoljeća obilježila je Muzička naklada, s nekoliko trgovina u gradu, koja je početkom 21. stoljeća postala žrtvom privatizacije, a njezine trgovine zatvorene.[177] Glazbene knjižnice u Zagrebu u sklopu su drugih knjižnica ili institucija. Povijest knjižnice HGZ-a opisala sam u svojem magistarskom radu,[178] u *Vodiču kroz glazbene knjižnice i zbirke Zagreba*[179] nalazi se pregršt korisnih informacija, a pregled knjižnica iz 2007. godine objavljen je u *Almanahu hrvatske glazbe*.[180]

Stari zagrebački adresari odličan su izvor za lociranje glazbalara. Primjerice, u adresaru iz 1902. godine navedeni su u rubrikama: »Glazbari«, »Glasovira uglazbitelji«, »Glasbila«, »Orguljah graditelji«, »Tamburicah tvorničari = *Tamburica-Erzeuger (National-Instrument)*«, »Zvonoljevari«.[181] O radionicama zagrebačkih glazbalara nalazimo zapise i u starijoj literaturi, npr. podatke o Juliju Pencu, izrađivaču violina iz Ilice, u članku *Naše violine i njihovi graditelji*,[182] o graditelju orgulja Antunu Weineru iz 18. stoljeća,[183] a u posljednje se vrijeme piše sve više.[184] Štoviše, nekadašnji vlasnik najveće tvornice instrumenata u međuratnoj Jugoslaviji Franjo Schneider ima danas i svoj muzej (vidi str. 160), a nasljednici Mije Heferera njeguju i dalje njegov obrt graditeljstva i restauriranja orgulja, pa tako i spomen na nj.[185] U

[175] Veljko LIPOVŠĆAK, Iz povijesti hrvatskih zvučnih zapisa na 78 okretaja, u: *Izložba Fonografija u Hrvatskoj 1927–1997 (1997–1998; Zagreb)*, Zagreb: Tehnički muzej, 1997, 15–39; Diskografski nakladnici, u: *Zagrebački leksikon* I,149–150.

[176] Tonko MAROEVIĆ, Jedna po jedna... Rekvijem za knjižaru u Ilici br. 30, *HaGeZe*, 14 (2011) 4, 1.

[177] Ennio STIPČEVIĆ, Obični notni papir A 4, *Vjesnik*, 61 (2000) 18868, 15.

[178] Nada BEZIĆ, *Knjižnica i zbirka arhivske građe Hrvatskoga glazbenog zavoda u Zagrebu. 170 godina skrbi nad hrvatskom glazbenom kulturom*, Magistarski rad, rukopis, Zagreb 1996, knjižnica Muzičke akademije.

[179] Vedrana JURIČIĆ (ur.), *Vodič kroz glazbene knjižnice i zbirke Zagreba*. Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo – Hrvatsko bibliotekarsko društvo – Odsjek za povijest hrvatske glazbe HAZU, 1997.

[180] D. BUHIN – Z. STANISLAV, *Almanah hrvatske glazbe.*

[181] ***, *Hartmanov. Sveobći popis stanova sa podpunim adresarom oblasti, ureda, obrtnika i trgovaca kralj. slobodnoga i glavnoga grada Zagreba*, Zagreb: Kugli i Deutsch, 1902.

[182] Kamilo DOČKAL, Naše violine i njihovi graditelji, *Sv. Cecilija*, 34 (1940) 1/2, 1–6; 3, 40–46; 4/5, 72–83; 6, 115–122; 35 (1941) 1/2, 18–21; 3/4, 49–54.

[183] Prema istraživanju Ladislava Šabana, Weiner je nakon 1735. godine stanovao na Opatovini (L. ŠABAN, Antonius Weiner organifex Zagrabiensis, 77).

[184] Nada BEZIĆ, Otac i sin Fink – tragom zapisa o jednoj gitari, *Gitara*, (2001) 3, 21–24. Vidi i točnu lokaciju radionice graditelja gitara Franje Finka, br. 37 u prilogu 2.

[185] Dugovječnost radionice Heferer ogleda se i u njezinim lokacijama: Ilici 36 (od oko 1885. do 1922.) i Kačićevoj 5 (od 1922. do danas). Zahvaljujem Tomislavu Faulend-Hefereru na ovim podacima.

2010. godini objavljena su dva članka Jadrana Jeića u kojima u tekstu bogato potkrijepljenom literaturom, izvorima i ilustracijama, predstavlja povijest tvornice tamburica Terezije Kovačić te trgovine i radionice Tomay i Tkalčić.[186]

Koncertne agencije su stanovita »rasadišta glazbe«, i zato ih treba upisati na kartu glazbenog Zagreba. Podaci o prvim koncertnim agencijama u Zagrebu s početka 20. stoljeća dragocjeni su,[187] a organizatora svojeg zagrebačkog koncerta 1927. godine u »Music-Hallu«, Luju Ivanovića i njegovu agenciju »Musarion koncerti« spominje Artur Rubinstein u memoarima.[188] Smisao za važnost prostora u kojem neka ustanova radi iskazuje se i u tekstu Erike Krpan o povijesti Koncertne direkcije Zagreb, u kojem navodi niz lokacija Direkcije. Neobično je da je među tim lokacijama i ona navedena kao »Trnjanska bb«, ali bez podatka da je zapravo riječ o uredskoj zgradi povezanoj s Koncertnom dvoranom *Vatroslav Lisinski*.[189]

Radio i TV postaja kao osnovnu zadaću imaju distribuciju glazbe i drugih sadržaja. Nisu, međutim, samo prostor distribucije, jer su u početku, kada je emitiranje bilo uživo iz studija, bili na stanoviti način prostor muziciranja. Nedostatak nazočnosti publike osnovni je razlog što nije uvrštena pod razne dvorane u koncertnim prostorima. S današnjim programom koji se gotovo posve odvija putem snimljene glazbe posve je svejedno gdje je sjedište nekog radija ili televizije, međutim posljednjih se godina Studio »Bajsić« Hrvatske radio-televizije profilira kao relevantan koncertni prostor.[190]

Mjesta stanovanja glazbenika

U grafičkom prikazu glazbenih lokacija nisu posebno istaknuta mjesta stanovanja glazbenika/glazbenih pisaca. Za vrijeme njihova života u pravilu su to bili prostori u kojima se muziciralo (nekoć glazbeni saloni), a kasnije pripadaju spomen-prostorima od kojih tek neka imaju *obilježje*, dakle spomen-ploču (vidi *Popis spomenika*...).

Glazbena topografija trebala bi uključiti:

- popis mjesta stanovanja (adresa) glazbenika
- svjedočanstva o tim mjestima
- analizu položaja tih mjesta u odnosu na predio grada, vlasničke odnose i sl.

Prvi se zadatak čini jednostavnim: za 19. stoljeće može se istražiti razna arhivska građa u Državnom arhivu u Zagrebu, kao i matične knjige umrlih i rođenih, a od početka 20. stoljeća nadalje objavljivani su adresari i kasnije telefonski imenici.

---

[186] Jadran JEIĆ, Trgovina glazbalima Tomay i Tkalčić, *Hrvatska revija*, 10 (2010) 4, 140–147; Jadran JEIĆ, Tvornica tamburica i ostalih glazbala Terezija Kovačić, *Hrvatska revija*, 10 (2010) 1, 116–121.

[187] L. ŠABAN, *150 godina Hrvatskog glazbenog* zavoda,110.

[188] »Moj impresario bio je hrvatski Jevrejin, jedan stariji čovjek čiji je vatreni patriotizam grlio i Hrvatsku i zemlju koja je njome ranije dominirala, Mađarsku.« (Artur RUBINSTEIN, *Moje mnoge godine*, Novi Sad: Matica srpska, 1986, 206).

[189] Erika KRPAN, Organizacija između izazova i standarda, u: *Koncertna direkcija Zagreb. 50 godina*, ur. Jagoda Martinčević, Zagreb: Koncertna direkcija Zagreb, 2002, 8.

[190] Vidi npr. Erika KRPAN (ur.), *Simfonijski orkestar Hrvatske radiotelevizije. Osam desetljeća*, Zagreb: Hrvatska radiotelevizija, Glazbena proizvodnja, 2010, 314–319.

No, primjer adresara iz 1908. godine, koji je sastavio stanoviti Josip Dundović, govori o nepotpunosti tih izvora. Najveći dio adresara nosi naslov »Stanovnici grada Zagreba« i sadrži popis oko 8.800 imena stanovnika s osnovnim oznakama njihove djelatnosti. Međutim, to je bila tek desetina stanovnika grada (usp. statističke podatke u prilogu 4), dakle u *Adresaru* nema mnogih, a to se odnosi i na muzičare. Oko 1% stanovnika u Dundovićevom adresaru (točnije njih 85) bili su glazbenici, glazbeni pisci i glazbalari. U prilogu 1 nalaze se njihova imena, s navedenom oznakom djelatnosti i adresom (dodana su današnja imena ulica gdje je to bilo potrebno). Oznaka djelatnosti, poput ostalih sličnih u ovoj knjizi (vidi kod grobova na str. 187-190 i kod ulica na str. 208-209), vrlo je zanimljiva i govori kako o samoj osobi,[191] tako i o vremenu iz kojeg potječe izvor. Primjerice glazbeni pisac Janko Barlè je samo prebendar, a učiteljica na glazbenoj školi HGZ-a Emilija Makanec »udova«. Tamburaški zborovođa Milutin Farkaš je »tajnik glasb. zavoda« a netom umirovljeni Ivan Zajc »ravnatelj glasb. zavoda u m.«. Oni jednostavno navedeni kao »glasbenici« vjerojatno su članovi kazališnog ili nekog drugog orkestra, a imena im iskazuju paletu austro-ugarskog šarenila: Vaclav Brothanck, Fridrih Stechlik, Mihovil Škrebrna itd.[192] Adresar otkriva osobe kasnije (gotovo) izumrlih zanimanja: učiteljica citre (Darinka Bradaška) i dva »zvonolievca« (Culi i Löbisch). Adresari nam pomažu da lociramo nečije *zagrebačke adrese*, što vrijedi za velikane poput Matačića (1920. u Gundulićevoj 61),[193] ustrajnost na adresama (»muzičar« Stjepan Šulek stanovao je u Žerjavićevoj 11 već 1941. godine)[194] ili da dodamo barem nekakav podatak u krnje biografije malo poznatih glazbenika (pijanistica Gizela Beck, navedena kao »učiteljica«).[195] No svakako treba istaknuti nepouzdanost tih izvora: 1908. u Zagrebu su živjeli istaknuti muzičari Franjo Kuhač,Václav Huml i Fran Lhotka, ali nema ih u adresaru, možda zato jer su (barem Kuhač) bili podstanari. Pa ipak, Kuhačevo ime nalazimo u adresaru iz 1902. godine, u rubrici »Glazbe učitelji«,[196] s adresom na kojoj je bio do kraja života (Samostanska, danas Varšavska, 16).

Svjedočanstva o druženjima uz glazbu, poput onog Matoševog, rijetko su zapisana, uglavnom se usmeno prenose po glazbeničkim krugovima dok ne nestanu u zaboravu novih generacija. Iznimka su napisi o Rudolfu Matzu i njegovom »domu glazbe«,[197] ili sjećanje Vladimira Ruždjaka na muziciranja u kuriji Albe Vidakovića (vidi tekst spomen-ploče na toj kuriji u popisu 5) u zimi 1940–1941. kada je

[191] U adresaru iz 1920. Zlatko Baloković je jednostavno »umjetnik«, upravo kao što će mu na grobu pisati samo: »Baloković« (vidi sl. 23). Glazbeni pisac Krešimir Benić u istom adresaru diči se oznakom »kompozitor«, dok je *Benito* Bersa samo »profesor glazbe« (I. KLEMENČIĆ, *Adresar. Sveopći obavjesnik svih oblasti, ureda, društava, zavoda, industrijalaca, trgovaca, obrtnika, kućevlasnika i inih stanovnika slob. i kr. glavnog grada Zagreba za 1921. god.*, Zagreb: M. Junković i Ivan Sirovatka, 1920, 257).

[192] Kada bi stajala teza da je Zagrebačka filharmonija osnovana 1871, ovo bi možda bili njezini članovi, pa bi im istraživači povijesti Filharmonije trebali posvetiti više pozornosti.

[193] I. KLEMENČIĆ, *Adresar...*, 347.

[194] ***, *Telefonski imenik. Direkcija Zagreb*, [Zagreb]: [Kraljevina Jugoslavija, Ministarstvo pošta, telegrafa i telefona], 1941, 168. Vidi tekst spomen-ploče u popisu 5.

[195] I. KLEMENČIĆ, *Adresar...*, 253. Ime Gisele Beck ne nalazi se u pregledanoj leksikografskoj literaturi.

[196] ***, *Hartmanov. Sveobći popis stanova...*

[197] Zrinka JELČIĆ, *Zbirka Margite & Rudolfa Matza. Donacija Muzeju grada Zagreba*, Zagreb: Muzej grada Zagreba, 2010.

Ruždjak bio početnik u zboru katedrale, a Vidaković regens chori.[198] Ponekad i sami skladatelji u svojim sjećanjima ili pismima donose podatke o svojim stambenim prostorima[199] odnosno glazbenim druženjima u njima (npr. kada Ivan Brkanović i Albe Vidaković analiziraju drugu sliku Brkanovićeve opere *Ekvinocij* u njegovom stanu u Kosirnikovoj 50, za vrijeme zračne uzbune 1943. godine).[200]

Kako piše Antun Goglia, više je poznatih zagrebačkih glazbenika stanovalo na Opatovini.[201] Stari je učitelj, skladatelj i koralist Wisner von Morgenstern iz kuće na Opatovini broj 16 odlazio u školu HGZ-a koja je bila u prostorijama Akademije na Katarininom trgu i obavljao poslove knjižničara. Njegov nekadašnji učenik Vatroslav Lisinski bio je nadzornik škole 1852. godine i u tom je svojstvu podnio izvještaj ravnateljstvu HGZ-a u kojem spominje zašto je ponekad bilo teško doći do građe iz knjižnice: »Uzrok tomu je glavni taj, da G. Gjuro Vizner u starih svojih letah nije kadar svakikrat, kad se zamoli, da iz dalekog svog stana tia u gornji Varoš pospeši.«[202] U ondašnjim mjerilima Zagreba relacije su očito bile drugačije nego danas. Isto se odnosi i na predjele grada. Nakon što je Blagoje Bersa došao 1919. u Zagreb, živio je između ostalog i *na Ciglani*, u jednoj od višestambenih kuća »kasarnskog tipa«[203] s činovničkim i radničkim stanovima, izgrađenoj 1920–1921. između Klaićeve, Hochmanove i Ulice I. Kršnjavoga.[204] Neugledne radničke kuće uz prugu, *granicu grada* (vidi o značenju pruge na str. 138), nisu mogle odgovarati profesoru Muzičke akademije. Kasnije će se Bersa preseliti u kuću u Zigrovićevu ulicu i u njoj, 1932. godine, imati u vrtu i – kokoši.[205]

Široko zamišljeno istraživanje trebalo bi uključiti i mjesta stanovanja osoba koje nisu bile muzičari, nego su nekom svojom djelatnošću bile povezane s glazbom. Primjer za to je svećenik i učitelj Stjepan Moyses, nadzornik glazbene škole HGZ-a, koji je 1841. u svojem stanu u Ilici 22 organizirao prodaju instrumenata iz fundusa Društvenog orkestra HGZ-a[206] (vidi o spomen-ploči Moysesu na str. 176).

---

[198] »Veselio sam se tim nedjeljama i tom zajedničkom muziciranju, a i zbog toga, što smo poslije službe u katedrali odlazili k Albi u kuću i zajednički prosvirali odnosno propjevali sve što bi nam dopalo ruku od glazbene literature. Tako sam među ostalim upoznao mnoga djela za orgulje J. S. Bacha (Albe bi na klaviru svirao dionice manuala, a ja onu pedala). Isto sam tako tom prilikom propjevao uz Albinu pratnju svu pjevačku literaturu koju sam onda mogao nabaviti.« Vladimir RUŽDJAK, Sjećanje na Albu Vidakovića, *Sveta Cecilija*, 45 (1975) 2–3, 90.

[199] Blagoje BERSA, *Korespondencija. Prva knjiga*, prir. Eva Sedak, Zagreb: Hrvatski glazbeni zavod, 2011, 148.

[200] Ivan Brkanović, *Sjećanja*, Zagreb: Hrvatsko društvo skladatelja – Cantus, 2006, 142.

[201] Antun GOGLIA, *Juraj Karlo Wisner pl. Morgenstern*, Zagreb: (Tisak Narodne tiskare), 1942. [Posebni otisak iz časopisa *Sv. Cecilija*], 15.

[202] Arhiv HGZ-a, Spisi ravnateljstva, I-1852/18.

[203] Dunja RADOVIĆ MAHEČIĆ, *Socijalno stanovanje međuratnog Zagreba*, Zagreb: Horetzky, 2002, 102.

[204] »...vraća se umoran kući, teškim melankoličnim korakom, u svoj mizerni stan na Ciglani, u gradskim kućama, stan od dvije sobe bez kupatila, živi među nama kao brodolomac na povratku iz Beča« pisao je o Bersi Krleža (*Fragmenti dnevnika iz godine 1968*, cit. prema Nedjeljko FABRIO, Hrvatski modernisti u Dnevniku Blagoja Berse, u: *Eseji I.* Zagreb: Profil, 2007, 276). Vidi i Blagoje BERSA, *Dnevnik i Uspomene*, prir. Eva Sedak i Nada Bezić, Zagreb: Hrvatski glazbeni zavod, 2010, 69 i 312 kao i bilješku 199.

[205] B. BERSA, *Dnevnik i Uspomene*, 362.

[206] U oglasu objavljenom te godine u *Ilirskim narodnim novinama* daje se na znanje »da će se 21. o. m. u stanu gosp. ravnatelja muzikalne škole, doktora i profesora mudroljublja na ovdašnjoj kralj. akademii znanostih, Stěpana Moysesa (u kući gosp. fiskala Robera u Ilici pod br. 320, [prema staroj nume-

Glazbena topografija zagrebačkoga Gornjega grada

U prilogu 2 nalazi se primjer rezultata istraživanja koje nije bilo ograničeno vremenskom granicom postavljenom u naslovu ovog rada, dakle donose se sve bivše i sadašnje glazbene lokacije na Gornjem gradu. Cilj ovog pregleda je bio

- pokazati svu raznolikost glazbene topografije i
- pokazati gustoću glazbenih lokacija na malom području.

Dakako da je jedan od sporednih ciljeva bio i »turistički«, odnosno omogućiti zainteresiranom šetaču da pronađe sve te lokacije, zato je priložen i plan tog dijela grada.

Tablica u prilogu donosi podatke o 56 glazbenih lokacija. Raznolikost prošlosti i sadašnjosti glazbenoga Gornjeg grada pokazuje da je u njemu zastupljeno 71% svih tipova glazbenih lokacija; nema, naravno grobova muzičara ni hotela, a dvije jedine zagrebačke koncertne dvorane su ionako u Donjem gradu i Trnju. U tablicu su uvršteni segmenti topografije koji nisu razmatrani u radu, poput sjedišta ansambala (br. 52 – vojarna vojne glazbe, br. 49 – sjedište Zagrebačkih solista) (vidi o razlozima za izostavljanje sjedišta ansambala na str. 57).

Pozadina istraživanja glazbene topografije

Glazbena topografija, kako je predstavljena u ovom radu, više je sluga, negoli borac; želi prvenstveno pokazati glazbenu stranu Zagreba što većom i važnijom, a tek je sporedan cilj, kao što je već rečeno, izboriti se za opće prihvaćenu glazbenost Zagreba. Zahvaljujući svojoj tradiciji, glazba je već odavno upisana u gradsku memoriju i nije joj potrebna borba za »pravo na grad i javni prostor«, svakako ne u onoj mjeri u kojoj bi to željeli postići borci za »upisivanje ženske svakodnevice u gradsku memoriju«.[207] Jedno sociološko istraživanje iz sredine 1970-ih godina to potvrđuje: stanovnici Zagreba najčešće su se identificirali s najstarijim simbolima grada (među njima i sa zgradom HNK), a među rijetkim objektima u novijim dijelovima bila je Koncertna dvorana *Lisinski*. Sudionik projekta Ognjen Čaldarović zaključio je kako je »upravo socijalna i kulturna funkcija Dvorane bila onaj karakteristični element *izvrsnosti* koji je Dvorani omogućio da se među mnogim drugim značajnim (i znatno starijim) simbolima grada *izbori* na listi objekata koji reprezentiraju grad u kolektivnim memorijama stanovnika Zagreba.«[208]

---

raciji kuća, op. NB] u pèrvom katu) od 3 uri po podne, više muzikalnih orudjah od lame [lima] i dèrva, kao: oboah, klarineteah, fagotah, rogovah i trubljah, najviše ponudjajućemu, za gotove novce putem dražbe iz slobodne ruke prodati; - i zato se na rečenu ovu dražbu svi takova kúpiti želeći najuljudnie pozivaju« (cit. prema Dubravka FRANKOVIĆ, O muzičkom životu Hrvatske tragom oglasnika ilirske štampe, u: *Iz starog i novog Zagreba*, sv. 6, Zagreb: Muzej grada Zagreba, 1984, 173–174).

[207] Vesna KUSIN, Žene su s placa, a muškarci iz povijesti. Prilog razmišljanju o politici sjećanja i zaborava u gradu Zagrebu, u: Barbara Blasin – Igor Marković, *Ženski vodič kroz Zagreb*, Zagreb: Meandar, 2006, 21.

[208] Ognjen ČALDAROVIĆ, Vrhunski socijalno-kulturni status, u: *Palača za novo stoljeće. 30 godina Koncertne dvorane Vatroslava Lisinskog*, ur. Marija Barbieri, Zagreb: Koncertna dvorana Vatroslava Lisinskog, 2004, 36.

Primjer spomenice *Slovenski dom v Zagrebu 1929–1999*, što su ju napisali Silvin Jerman i Ilinka Todorovski[209] može pokazati kako se kroz pozornost danoj topografiji oslikava stav prema identitetu, vlastitoj prošlosti i mjestu. Društvo Slovenski dom u prvih je dvadeset godina djelovanja promijenilo sedam lokacija, dok se konačno 1949. nije skrasilo na današnjoj adresi u Masarykovoj ulici 13. U tekstu koji prikazuje kronologiju rada društva ne samo da se nalaze podaci o lokacijama središta, nego i njihove fotografije, očito učinjene upravo za tu spomenicu društva. Na kraju knjige je kao poseban dodatak topografski pregled sjedišta: na dvjema panoramskim fotografijama grada označena su nekadašnja sjedišta, uz godine kada je društvo tamo bilo. Neobična je tolika pozornost topografiji pogotovo za društvo koje je u času pisanja knjige već pola stoljeća bilo na istoj adresi. K tome, sve su prijašnje lokacije bile relativno blizu, u blokovima sredine Zelene potkove,[210] pa se možda željelo dokazati kako Slovenski dom nije nikada bio izvan centra grada. Tim više što se radi o društvu nacionalne manjine, koje je zbog političkih i društvenih promjena više puta mijenjalo ime, a »različite državno-političke okolnosti su određivale načine i ograničenja njegova djelovanja«.[211] Topografski prikaz na kraju knjige vjerojatno ima dakle svrhu konačnog ubiciranja društva zagrebačkih Slovenaca u gradu. Potpuna je suprotnost spomenica Studentskog kulturnog umjetničkog društva »Ivan Goran Kovačić«, u kojoj nema spomena ni o jednom njegovom sjedištu.[212]

Još nešto. Glazbena topografija u opsegu ove knjige bavila se mjestima na kojima se glazba u nekoj svojoj pojavnosti kroz duži period višekratno izvodila, a ona na kojima se možda jednom dogodilo nešto važno za povijest glazbenog Zagreba izostavljena su ili se spominju samo sporadično. Takav je slučaj palača u Opatičkoj 10, u kojoj je »Zlatna dvorana«, danas povremeni koncertni prostor, u Hrvatskom institutu za povijest (vidi o tome i na str. 158). Na otvorenju uređenja koje je zamislio Iso Kršnjavi, 3. svibnja 1895. članovi opere izveli su himnu Apolonu, jedan od malobrojnih sačuvanih primjera starogrčke glazbe. Bila je to četvrta izvedba te himne u Europi, čiji je zapis otkriven tek dvije godine ranije. Za izvedbu je bio zaslužan Franjo Kuhač, koji je posredstvom knjižara Stjepana Kuglia nabavio notni zapis.[213] Činjenica koja je preuzeta iz jedne bilješke u knjizi Olge Maruševski o palači u Opatičkoj 10 uvrštena je u pregled glazbenih lokacija Gornjega grada (br. 27 u prilogu 2), a možda će ući i u buduće tekstove o glazbi u Zagrebu.

---

[209] Silvin JERMAN –Ilinka TODOROVSKI, *Slovenski dom v Zagrebu 1929–1999*, Zagreb: Kulturno-prosvetno društvo Slovenski dom, 1999.

[210] Gundulićeva 29, Hebrangova 3, Berislavićeva 6 i 11, Tomislavov trg 19, Trenkova 9. (S. JERMAN – I. TODOROVSKI, *Slovenski dom v Zagrebu*, 4.

[211] »različne državno-politične okoliščine so narekovale načine in omejitve njegovega delovanja«.

[212] Ante BEKIĆ (ur.), *Studentsko kulturno-umjetničko društvo »Ivan Goran Kovačić« Zagreb 1948–1988*, Zagreb: SKUD »Ivan Goran Kovačić«, 1988.

[213] Olga MARUŠEVSKI, *Iso Kršnjavi. Kultura i politika na zidovima palače u Opatičkoj 10*, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2002, 206.

3. Povijest glazbenog Zagreba i glazbena topografija

»U 15. i 16. stoljeću se orgulje i orguljaši crkve sv. Marka više puta spominju.
Npr. 1472. g. stanoviti Stefan Bertun optužen je da je ukrao
olovo orguljskih svirala i osuđen je na smrt vješanjem.«
(Zoran Hudovsky, članak o Zagrebu u *MGG*-u)[214]

Zacijelo je korisno da rad poput ovog, koji za svoju temu ima samo određeni dio glazbenog života Zagreba, u uvodnom dijelu sadrži barem kratki povijesni pregled nastajanja i razvoja toga glazbenog života u cjelini. Naime, postoji brojna literatura o glazbenom Zagrebu, ali ona se u pravilu bavi samo jednim segmentom, npr. vrstom glazbe i/ili razdobljem[215] ili odabranom arhivskom građom povezanom s koncertnim životom.[216] Sažeti pregledi *cjelokupne* povijesti glazbenog Zagreba nalaze se jedino u enciklopedijskim člancima i upravo će oni biti predmet daljnjeg razmatranja, kako bi se došlo do odgovora na pitanja:

Što čini glazbenu povijest jednoga grada?
Što je to kanon povijesti glazbenog Zagreba?
Koja je važnost glazbene topografije u toj povijesti?

*

U prvom hrvatskom glazbenom leksikografskom izdanju, *Muzičkoj enciklopediji* današnjega Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža, nisu objavljeni tekstovi o pojedinim gradovima, ni u njezinu prvom (1958, 1963), niti u drugom izdanju (1971–1974).[217] U inozemstvu je prvi takav tekst o Zagrebu objavljen 1962. godine u talijanskoj enciklopediji *Enciclopedia dello spettacolo*. Premda neki navode kao autora

[214] »... doch werden im 15. und 16. Jh. die Orgel und die Org. in der Markus-Kirche mehrmals erwähnt. Z. B. wurde im Jahre 1472 ein gewisser Stefan Bertun wegen Bleidiebstahls von Orgelpfeifen zum Tode durch den Strang verurteilt.« Zoran HUDOVSKY, Zagreb, u: *Die Musik in Geschichte und Gegenwart*, sv. 14, Kassel – Basel: Bärenreiter, 1968, st. 984.

[215] Npr. Jelena VUKOVIĆ, *Glazbeni život Zagreba od 1890. do 1920. u orisu glazbene kritike na njemačkom jeziku*, 1998, diplomski rad, rukopis u knjižnici Muzičke akademije u Zagrebu.

[216] S. MIKLAUŠIĆ-ĆERAN, *Glazbeni život Zagreba u XIX. stoljeću*.

[217] *Muzička enciklopedija,* sv. 1 i 2, ur. Josip Andreis, Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ/Jugoslavenski leksikografski zavod, 1958 i 1963; *Muzička enciklopedija*, sv. 1–3, ur. Krešimir Kovačević, Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1971–1974[2].

Oskara Harmoša,[218] on je pisao samo posljednji dio natuknice koji je posvećen plesu, a prvi i mnogo veći dio o kazalištu napisao je Slavko Batušić.[219] Stoga je prvi enciklopedijski tekst o cjelokupnom glazbenom Zagrebu onaj objavljen 1968. godine u *Die Musik in Geschichte und Gegenwart* (*MGG*), kapitalnoj ediciji tog tipa na njemačkom jeziku. Autor je Zoran Hudovsky, koji je sljedeće godine u *Radu JAZU* objavio svoju opsežnu studiju o glazbenom životu Zagreba do kraja 17. stoljeća, temeljenu na nešto ranije obranjenom doktoratu.[220] Bojan Bujić bio je odabran da bude autor članka o Zagrebu u *The New Grove Dictionary of Music and Musicians* (*Grove*), engleskom pandanu *MGG*-u.[221] Godine 1984. izlazi u *Leksikonu jugoslavenske muzike* prvi i sve do danas jedini takav tekst na hrvatskom, iz pera Krešimira Kovačevića,[222] ujedno urednika tog leksikona. Iste godine objavljena je talijanska enciklopedija poznata pod akronimom *UTET*, s natuknicom Stanislava Tuksara o Zagrebu.[223]

Vremenski približno podjednako, nastojanje obaju inozemnih enciklopedijskih giganta, *MGG*-a i *Grovea*, da obnove svoja izdanja rezultirala su oko prijelaza stoljeća posljednjim dvama tekstovima o Zagrebu: moj članak u drugom izdanju MGG-a[224] i članak S. Tuksara u drugom izdanju *Grovea*.[225] Dakako da je riječ o tekstovima vrlo različitog opsega koji je ovisio o izdavaču. U, za današnje pojmove, nevjerojatno velikom tekstu Hudovskog bilo je mjesta i za citat naveden na početku ovog poglavlja. Svi su tekstovi uzeti kao ravnopravan izvor za tablicu u prilogu 3 s naslovom *Pregled povijesti glazbenog Zagreba prema odabranim leksikografskim člancima*. Za ovu knjigu nije bila potrebna usporedba svih tih tekstova niti njihova analiza, a kada je pak riječ o većim faktografskim pogreškama, u tablicu je podatak unijet na kronološki ispravno mjesto, dok je objašnjenje u bilješci. U tablicu nisu uneseni kvalitativni komentari poput »najznačajniji« ili »najvažniji« koji u testovima mogu biti i duži (npr. Bujić o tome da je Zagreb 1920-ih i 1930-ih bio »najživlji i najvažniji glazbeni centar u Jugoslaviji«),[226] kao što u tablicu nije bilo moguće prenijeti ni općenite opise situacije (ne samo glazbene, nego uglavnom i političke).

---

[218] Bojan BUJIĆ, Zagreb, u: *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, sv. 20. London: MacMillian Publishers Limited, 1980, 618–621; Stanislav TUKSAR, Zagreb, u: *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, sv. 27, London: MacMillan Publishers Limited, 2002², 718–720.

[219] Slavko BATUŠIĆ, Zagabria (Zagreb) 1. Teatro dramm. e mus., u: *Enciclopedia dello spettacolo*, sv. 9, Roma: Casa editrice le maschere, 1962, 2074–2077; Oskar HARMOŠ, Zagabria (Zagreb) 2. Danza, u: *Enciclopedia dello spettacolo*, sv. 9, Roma: Casa editrice le maschere, 1962, 2078.

[220] Z. HUDOVSKY, Zagreb; Z. HUDOVSKY, Razvoj muzičke kulture u Zagrebu...

[221] B. BUJIĆ, Zagreb.

[222] [Krešimir KOVAČEVIĆ], Zagreb, u: *Leksikon jugoslavenske muzike*, sv. 2, Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, 1984, 536–542. Tekst je nepotpisan, kao i svi tekstovi u tom leksikonu. Zahvaljujem Marijani Pintar iz Leksikografskog zavoda *Miroslav Krleža* na podatku o autoru.

[223] Stanislav TUKSAR, Zagabria (Zagreb), u: *Dizinario enciclopedico universale della musica e dei musicisti*, ur. Alberto Basso, sv. 4, Torino: UTET, 1984, 772–773.

[224] Nada BEZIĆ, Zagreb, u: *Die Musik in Geschichte und Gegenwart*, Sachteil 9, Kassel – Basel: Bärenreiter, 1998², st. 2121–2127.

[225] S. TUKSAR, Zagreb.

[226] »... making Zagreb into the liveliest and most important musical centre in Yugoslavia.« B. BUJIĆ, Zagreb, 620.

Tablica donosi sadržaj tekstova kronološkim redom onoga o čemu govore. Da bi se dobio odgovor na pitanje »Što čini glazbenu povijest jednog grada?«, u ovom slučaju Zagreba, bilo je potrebno svaki zasebni podatak svrstati u jednu (iznimno dvije) skupine naslovljene u tablici 1 ***tip podatka*** (ukupno ih je 21). Većina tipova podataka može se grupirati prema osnovnim segmentima glazbene topografije iznesenima u prethodnom poglavlju:

Izvedba

ansambl = komorni i orkestralni ansambli te vokalni sastavi (profesionalni i amaterski)

crkvena glazba = glazba vezana uz bogoslužje (npr. *zagrebački obred*)
U ovu su grupu uvrštene i izvedbe Cherubinijevog i Mozartovog rekvijema unutar služenja mise za mrtve, jer nije bila riječ o koncertima.

društvo = pojavljuje se prvi put uz osnutak Glazbenog društva tj. HGZ-a i primjenjuje na nj sve dok ga zemaljska vlada nije uzdigla na rang svojevrsne institucije 1861, kada je postao »zavod«. Premda je HGZ do danas po svom ustrojstvu društvo, tj. udruga građana, s pravom se smatra institucijom još od posljednjih desetljeća 19. stoljeća, razdoblja njegove nakladničke djelatnosti, izgradnje vlastite zgrade i procvata glazbene škole. Ostala su *društva* prije svega pjevačka društva[227] koja su povremeno imala i instrumentalne ansamble. Izdvaja se Odbor za unapređenje komorne muzike u Zagrebu, zapravo priređivač koncerata.

festival = navedena je godina prvog u nizu

glazbenik = kronološkim redom pojavljivanja to su bili:
kantor, svirač, orguljaš, bubnjar, lutnjist, skladatelj, koralist, dirigent;
u ovu je grupu »uguran« i etnomuzikolog.

instrumentarij = sačuvani glazbeni instrumenti iz 17. stoljeća te bilješke o postojanju instrumenata u 18. stoljeću

koncert = općenito spomen koncerata; gostovanja, kasnije i koncerti domaćih glazbenika

orgulje

predstava = školske predstave od 16. do 18. stoljeća, potom predstave koje imaju po nekom kriteriju prvenstvo: prva opera u Zagrebu, praizvedbe, prva opereta na hrvatskom jeziku, prva izvedba nekog djela u Zagrebu i sl.

sjedišta općenito = informacija da su u Zagrebu sjedišta raznih glazbenih udruga

Poduka

glazbena poduka = škola na kojoj se podučavala glazba, ili učitelj glazbe

natjecanje = navedena je godina prvog u nizu

[227] »Narodno ilirsko skladnoglasja društvo« (kasnije »Vijenac«), »Kolo«, »Sloboda«, »Sloga«, Hrvatski pjevački savez, »Mladost«, »Balkan« (»Mladost-Balkan«), »Sv. Cecilija«, »Lisinski«, »Glazbeno društvo intelektualaca«, »Jože Vlahović«, »Ivan Goran Kovačić«, »Moša Pijade«, »Ivan Filipović«.

Distribucija

glazbalar = vezano uz orgulje: ceh graditelja orgulja i radionica Heferer
knjižnice općenito
nakladništvo općenito
tisak = javlja se prvi put unutar 16. stoljeća uz raspravu zagrebačkog humanista Pavla Skalića, potom se odnosi na izdanja povezana sa Zagrebom, ali tiskana u Beču (1701. i 1723), te konačno na izdanja tiskana u Zagrebu. Kod prva tri takva izdanja, ona objavljena u drugoj polovici 18. stoljeća, nastojala sam u rubrici *lokacija* ustanoviti o kojoj je tiskari bila riječ. Nakon toga se *tisak* pojavljuje uz notna izdanja u 19. stoljeću, te kasnije uz glazbenu periodiku. U nemogućnosti boljeg rješenja, u ovu je skupinu uvrštena i prva glazbena kritika u Zagrebu, objavljena 1826. u dnevnom tisku.

Spomen-obilježja

ikonografija = izvor za glazbenu ikonografiju

Preostaju tipovi podataka koji se ne mogu dovesti u vezu s glazbenom topografijom:

djelo = nastanak glazbenih djela: misa Ivana Šebelića oko 1707, preporodne budnice i opera *Porin* Vatroslava Lisinkog
glazbeni izvor = rukopisi. Lokacija koja je pokraj njih u tablici odnosi se kako na mjesto nekadašnje uporabe tih rukopisa, tako i na mjesto (današnjeg) čuvanja. Potječu iz razdoblja od 11. do 17. stoljeća.

Tip podatka koji se može uvrstiti u nekoliko segmenata topografije:

institucija = djelomično HGZ, a potom spektar uglavnom državnih institucija, od kazališta do suvremenih muzikoloških institucija (u modelu glazbene topografije smještenih pod »ostalo»).

O tipu podatka *lokacija* bit će riječi nešto kasnije.

Navedeni tipovi podataka mogu se predstaviti kronološkim redom pojavljivanja u glazbenoj povijesti Zagreba, s podatkom koliko se često pojavljuju u pregledima te povijesti. U tablicu 1 nisu uvršteni općeniti tipovi podataka koji govore o segmentima glazbenog Zagreba u doba pisanja određenog leksikografskog članka (sjedišta glazbenih udruga, glazbene knjižnice i nakladništvo).

Iz tablice je razvidno da temelj glazbenoj povijesti Zagreba čine glazbenici i ansambli, a nakon toga tisak. Najdugovječnije konstante su glazbena poduka (13. do 21. st.), djelatnost glazbenika, orgulje, tisak i predstave. Lokacije se (kazališta i koncertne dvorane) spominju 8 puta i odnose se na razdoblje od stotinjak godina. Za 20. stoljeće karakteristične su dvije specifičnosti. Prva je da spominjanje pojedinačnih koncerata i predstava prestaje 1916. odnosno 1923. godine, očito zato što nakon toga nije bilo moguće iz obilja koncerata i predstava izdvojiti nijedan. Druga je ono novo što je 20. stoljeće donijelo, a to su festivali (prvi iz 1954. odnosi se na festival zabavne glazbe) i natjecanja.

***Tablica 1** – TIPOVI PODATAKA U LEKSIKOGRAFSKIM TEKSTOVIMA O ZAGREBU*

tip podatka	kada se javlja	koliko se puta javlja
glazbeni izvor	11. st. do 1683.	8
glazbena poduka	13. st. do 2002.	20
glazbenik	1230. do 1984.	30
ikonografija	14. st.	2
crkvena glazba	1303,1835. i 1837.	7
orgulje	1359. do 1855.	12
predstava	1558. do 1923.	18
tisak	1559, 1701. do 2002.	28
instrumentarij	17. st. do 1782.	3
djelo	oko 1707, Preporod, 1851.	3
glazbalar	1741, 1870.	2
lokacija	1797. do 1980.	8
koncert	2. pol. 18. st. do 1916.	15
društvo	1827. do 1984.	26
institucija	1870. do 1979.	19
ansambl	1881. do 1991.	29
festival	1954, 1961, 1970.	3
natjecanje	1967. do 1996.	4

Kada se rubrike koje spominju svi tekstovi (ili barem velika većina tekstova) združe, može se sastaviti **kanon povijesti glazbenog Zagreba**, u obliku sljedećeg kratkog teksta s naslovom:

Sažeta povijest glazbenog Zagreba, zajednički izbor svih autora

Najstariji sačuvani glazbeni izvori u Zagrebu su neumatski kodeksi iz 11. stoljeća, od kojih su neki doneseni prigodom osnivanja biskupije 1094. godine. Iz 12. stoljeća potječu najstariji tekstovi s neumama liturgijskih drama. Katedralna škola osnovana je u 13. stoljeću. Tijekom 13. i 14. stoljeća nastanjuju se razni redovi koji njeguju i crkvenu glazbu. Prvi poznati kanonik kantor zvao se Purginus i njegovo je ime zabilježeno 1230. godine. Imena prvih poznatih svjetovnih svirača datiraju iz 14. (putujući plesač Jake 1355. i dr.) i 15. stoljeća. Zagrebački biskup Augustin Kažotić uveo je početkom 14. stoljeća tzv. *zagrebački obred*, koji je ukinut 1788. godine. Prvi spomen orgulja i orguljaša datira iz 1359, bio je to orguljaš Nikola u crkvi sv. Marka. Poznato je i ime prvog bubnjara (timpanist), Georgiusa iz 1446. godine, a najstariji poznati orguljaš katedrale bio je kanonik Andreas, koji se spominje 1488. godine.

Dolazak isusovaca bio je značajan za razvitak glazbenog života. U njihovim predstavama u 17. i 18. stoljeću bilo je i glazbenih točaka. U Zagrebu je 1757. objavljeno treće izdanje *Citharae octochordae*, najvažnije zbirke crkvenih pjesama tog raz-

doblja. Prva javna glazbena škola otvorena je 1788, a prva izvedba neke opere bila je 1799. godine.

Godine 1827. osnovano je Glazbeno društvo (od 1925. Hrvatski glazbeni zavod), koje je 1829. otvorilo svoju glazbenu školu. Prvo kazalište izgrađeno je 1834. godine i u njemu je 1846. praizvedena opera *Ljubav i zloba* Vatroslava Lisinskog.

Godine 1862. osnovano je Hrvatsko pjevačko društvo »Kolo«. Osam godina kasnije, 1870, došao je u Zagreb Ivan Zajc i postao najznačajniji glazbenik svoga doba. Iste je godine utemeljena zagrebačka Opera. Zajc je ubrzo, 1871, započeo niz tzv. »quodlibet« koncerata. Nova zgrada HNK otvorena je 1895. godine.

Glazbena škola HGZ-a podignuta je 1916. godine u rang konzervatorija, koji je 1921/1922.[228] postao Muzička akademija.

Godine 1919. osnovan je Zagrebački kvartet, a 1920. Zagrebačka filharmonija. Zagrebački solisti osnovani su 1953, istovremeno kada i Razred za glazbu pri Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti. Od 1961. u Zagrebu se održava *Muzički biennale Zagreb*, festival suvremene glazbe.

Godine 1973. dovršena je Koncertna dvorana *Vatroslav Lisinski* s velikom i malom dvoranom (1851 i 300 mjesta).

Dakle, u kanonu povijesti glazbenog Zagreba nalaze se tri javna kazališna prostora koja su kronološki slijedila jedan za drugim (od toga su dva ujedno i institucije) i jedna koncertna dvorana, jer prvu koncertnu dvoranu u gradu, HGZ-ovu, spominju samo tri teksta. Od djela se navodi prva opera, *Ljubav i zloba*, a od ostalih glazbenih izvora i tiskovina, osim srednjovjekovnih i renesansnih kodeksa, *Cithara octochorda*. Nakon imena prvih glazbenika u srednjem vijeku poimence se navode samo Vatroslav Lisinski i Ivan Zajc. Kasnije u ovoj knjizi pokazat će se koliko je Lisinski prisutniji u Zagrebu u spomen-obilježjima od Zajca. Simptomatično je da je posljednji podatak star gotovo 40 godina, a odnosi se upravo na lokaciju, i to baš s imenom Lisinski (vidi o Lisinskom u zaključku dijela o spomen-obilježjima, str. 226-227).

U gore napisanoj sažetoj povijesti više od polovice podataka odnosi se na razdoblje do 1799, koje je donja granica u istraživanju za ovaj rad, dok je situacija u samoj tablici drukčija: omjer podataka je 74 u razdoblju do 1799. naprema 164 u razdoblju 1799–2002. Uzrok tome je da se u pisanju o počecima glazbenog Zagreba većina autora slaže u odabiru podataka o »prvim« glazbenim pojavama, kasnije je izbor veći, pa je logično da ima manje slaganja o tome što je važno.

*

Pregledu povijesti glazbenog Zagreba dodana su dva stupca koja se izravno vežu uz temu ove knjige, tj. **glazbenu topografiju**. Tamo gdje nije bilo potrebno ispuniti ih, stavljena je crta, npr. pri navodu o tisku ili o djelovanju malih komornih ansambala za koje se pretpostavlja da su se sastajali u privatnim domovima.

[228] Autori se razilaze u tumačenju godine osnutka Muzičke akademije, pa se navodi 1921, kada je raniji konzervatorij HGZ-a postao Kraljevski konzervatorij, i 1922. godina, kada je taj konzervatorij preimenovan u Kraljevsku muzičku akademiju.

Stupac s nazivom »gradska četvrt« imao je svrhu pokazati kako glazbena povijest Zagreba bilježi svoje početke na Kaptolu, u 14. se stoljeću prvi put javlja na Gradecu, potom nekoliko stoljeća seli s jednog na drugi zagrebački brežuljak (u 17. stoljeću se već sve relevantno dešava na Gradecu), 1862. bojažljivo silazi u podnožje Gornjega grada tj. u Građansku streljanu, 1876. se HGZ nastanjuje u Donjem gradu, a s novom zgradom HNK glazbeni se život gotovo posve premješta u Donji grad (zacrtan u granicama: Ilica, Draškovićeva, željeznička pruga, Ulica Republike Austrije). Stoga je nakon 1895. godine taj stupac ispunjen samo ako se odnosi na nešto što nije bilo u Donjem gradu.

U sažetim enciklopedijskim člancima ne može se trošiti dragocjen prostor na to da se kazuje gdje se nešto dogodilo, osim, naravno kada se radi o tipu podatka *lokacija* ili *ikonografija*. Ipak ima relativno mnogo podataka uz koje su autori morali navesti lokaciju, npr. pri spominjanju orgulja i orguljaša ili predstava u kazalištu (budući da je u Zagrebu uvijek djelovalo samo jedno kazalište u kojem su se davale opere, onda je jasno o kojoj lokaciji je riječ). Sve navode u stupcu *lokacija* koji su pisani u kurzivu dodala je autorica ove knjige, a ostali su preuzeti iz tekstova.

1. Glazbene lokacije **koje se spominju** u tekstovima su ove:
(u uglatim zagradama su dodani pobliži podaci koji se naravno ne navode u tekstovima)
kazališta:
Amadéovo, Stankovićevo, HNK, »Komedija«
koncertne dvorane:
HGZ (i njegova dogradnja 1895), Koncertna dvorana *V. Lisinski* i (posredno) »Istra«
crkvene lokacije:
katedrala, crkva sv. Marka, crkva sv. Katarine, Franjevačka crkva
Nadbiskupska palača
prostori na otvorenom:
Katarinin trg
isusovački posjed na Ksaveru [vjerojatno uz crkvu]
glazbena poduka:
Katedralna škola, Djevojačka škola, samostan klarisa, Nadbiskupsko sjemenište, prva javna glazbena škola [u osnovnoj školi u Opatičkoj 22], Muzička akademija [u zgradi HGZ-a, Gundulićeva 6], Institut za crkvenu glazbu [»Albe Vidaković«] Katoličkog bogoslovnog fakulteta [pri osnutku na adresi Kaptol 29]
distribucija:
Radio-stanica Zagreb [na početku na adresi Trg sv. Marka 9]

2. Glazbene lokacije **koje se ne spominju** u tekstovima, u tablici su dodane u kurzivu:
koncertni prostori:
Akademija [danas Gornjogradska gimnazija], »Sokol«, lokacije u kojima su se odvijala glazbena natjecanja (HGZ i Koncertna dvorana *Lisinski*)

prostori na otvorenom:
na Gradecu: putujući plesači u srednjem vijeku; bubnjar, lutnjist; predstave đaka Katedralne škole u 16. st.
sjedišta i drugo vezano uz društva:
prvo sjedište HGZ-a [Markovićev trg 2], sjedišta HGZ-a prije otvaranja zgrade 1876. (vidi o tome više na str. 107), Građanska streljana [Tuškanac 1] u kojoj je osnovano Hrvatsko pjevačko društvo »Kolo«
distribucija:
Reinerova tiskara (treće izdanje *Citharae octochordae,* 1757) [nekadašnja kuća na uglu Trga sv. Marka i Ulice 29. X. 1918.]
poduka:
privatne glazbene škole u međuratnom razdoblju i sadašnjosti
isusovačka gimnazija = Akademija [Katarinin trg 5]

3. Nepoznate lokacije:
stalni muzičari u Zagrebu u 14. i 15. stoljeću – podrazumijeva se da je riječ o Gradecu?

4. Podaci koji nisu povezani s lokacijama u Zagrebu:
- trubač Nikola, djelovao u Dubrovniku u 15. st.
- skladatelj podrijetlom iz Zagreba Francesco Sagabria, 16. st.
- rasprave Zagrepčanina Pavla Skalića, tiskane u Baselu i Kölnu u 16. st.

Od šest razmatranih tekstova, četiri su sa ilustracijama (nema ih *UTET* i drugo izdanje *MGG*-a). Udio glazbenih lokacija u tim ilustracijama značajan je. Oba izdanja *Grovea* donose iste ilustracije: interijer HNK i Koncertne dvorane *Lisinski*. Prvo izdanje *MGG*-a ima ilustracije iz razdoblja kojim se pisac teksta najviše bavio: anđeo koji svira trubu, iz kapele u Nadbiskupskom dvoru (14. st.) i ulomak iz *Liber antiphonarius*, MR 10 (kraj 15. st.). Anđeo svirač iz kapele sv. Stjepana javlja se i uz Kovačevićev članak koji ima 10 ilustracija, od čega su dvije lokacije: ponovno HNK i Dvorana *Lisinski*, ali ovdje kao zgrade, a jedna je veduta Zagreba. Ostale su ilustracije: fragment iz *Graduala* iz 13. st., iluminacija iz *Biblije* MR 156, naslovnica *Citharae octochordae* (zagrebačko izdanje), program akademije HGZ-a 1837, plakat otvorenja HNK 1895. i plakat festivala zabavne glazbe *Zagreb '83*. Ako bismo ovih 9 ilustracija (bez vedute Zagreba) svrstali u gore navedene tipove podataka, bili bi to: dvije glazbene lokacije, predstava vezana uz otvorenje lokacije, koncert, festival, tisak, ikonografija, dva glazbena izvora. Naravno, izbor ilustracija u ovakvim tekstovima posve je drukčiji od izbora njihova sadržaja.

Može se postaviti pitanje »gdje je glazbeni Zagreb«, odnosno »što je glazbeni Zagreb« u velikom tekstu o »hrvatskoj muzici«, koji je za drugo izdanje *Muzičke enciklopedije* napisao Josip Andreis.[229] Sadržaj tog teksta je drugačije koncipiran, jer se upušta u opširnija objašnjenja i stoga se ne može usporediti s gore navedenim

[229] Josip ANDREIS, Hrvatska muzika, umjetnička, u: *Muzička enciklopedija*, sv. 2, Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1974², 175–183.

tekstovima. Ali se mogu komentirati slike (izbor ilustracija u tom izdanju potpisuje Koraljka Kos): za starija razdoblja (do 18. stoljeća) to su četiri ikonografska izvora s likovima muzičara, a za novija četiri interijera: koncertna dvorana varaždinskog kazališta te zagrebačke lokacije: Stankovićevo kazalište, HNK i stubište HGZ-a.[230]

Može se dakle zaključiti da je glazbena topografija imanentna u pregledima povijesti glazbenog Zagreba, ali da otvara još mnogo prostora za istraživanja i nadopune.

*

Na kraju bi bilo korisno pitanjima postavljenima na početku ovog poglavlja dodati još jedno: »Koliko je glazbena povijest Zagreba prisutna u pregledima opće povijesti toga grada?« Jedan od mogućih odgovora nudi se u tablici u prilogu 4 s naslovom *Usporedni pregled opće i glazbene povijesti Zagreba*. Izvor za opću povijest bio je poseban dodatak *Zagrebačkom leksikonu*, pod naslovom *Zagrebački ljetopis*, u kojem na petnaestak stranica Nada Premerl u natuknicama niže podatke iz povijesti Zagreba od pretpovijesti do 2005. godine.[231] One najvažnije preuzela sam i uvrstila u tablicu. Nada Premerl bila je dugogodišnja kustosica Muzeja grada Zagreba i velika je poznavateljica zagrebačke povijesti. Razvidno je da je u *Ljetopisu* nastojala dati što širi spektar podataka, od onih koji čine kanon povijesti Zagreba, do malo poznatih podataka npr. o prvim stanovnicima Zoološkog vrta 1925. godine. Uz to N. Premerl ima očiglednu sklonost topografiji, jer uz većinu podataka o događajima dodaje mjesto gdje su se dogodila, a za Stankovićevo kazalište koristi nazive: Stankovićevo, kazalište na Markovu trgu i kazalište na Gornjem gradu. Dakako da se unutar 429 pojedinačnih podataka našlo i onih o glazbi, no ima ih samo 12, a kada se oduzmu podaci o kazalištima, preostaje tek deset, dakle 2,4%. Prvi je u tom izboru osnutak HGZ-a 1827. godine, pa se i ovime indirektno potvrđuje teza kako je HGZ bio začetnik (organiziranoga) glazbenog života i glazbene poduke u Zagrebu. Od glazbenih prostora N. Premerl je uvrstila samo Koncertnu dvoranu *Lisinski*. Većinom je odabrala podatke koji su uvršteni i u ranije razmatrane enciklopedijske članke, osim gostovanja Franza Liszta u kazalištu 1846. (spominje ga samo polovica autora u enciklopedijama) i debuta Milke Trnine u kazalištu 1882. godine, podatku koji nijedan autor nije naveo (niti inače spomenuo Milku Trninu). No za pretpostavljenu čitalačku publiku *Zagrebačkog leksikona* ta su dva zvučna imena sasvim primjereno odabrana.

[230] Na fotografiji stubišta (J. ANDREIS, Hrvatska muzika, 178) mramorna ploča iznad zrcala na odmorištu još nije nosila reljef J. B. Tita, poznat s kasnijih fotografija (vidi npr. L. ŠABAN, *150 godina Hrvatskog glazbenog zavoda*, 107), dakle fotografija potječe iz razdoblja prije 1962. godine, kada je taj reljef postavljen.

[231] Nada PREMERL, Zagrebački ljetopis, u: *Zagrebački leksikon*, sv. 2, ur. Josip Bilić – Hrvoje Ivanković, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2006, 641–656. Neposredno prije *Zagrebačkog ljetopisa* u istom je svesku objavljena sažeta povijest Zagreba iz pera Lelje Dobronić, čime su urednici *Zagrebačkog leksikona* uistinu pružili kompletnu informaciju o toj temi.

4. Prostori muziciranja

»A *Lisinski* i Zagreb uvijek su se voljeli. Znate li
da *Lisinski* u mnoge vikende posjeti više publike nego
stadione zagrebačkih nogoloptačkih prvoligaša?
Ah, kada bi se u *Lisinski* ulagalo kao u njih!«
(Ivo Josipović) [232]

Uvod

Poglavlja koja slijede nastoje pružiti pregled onog segmenta glazbene topografije Zagreba koji se odnosi na javna mjesta izvođenja glazbe tijekom dvaju proteklih stoljeća. To su:

kazališta,
koncertne i višenamjenske dvorane u kojima su se održavali koncerti,
sjedišta (glazbenih) društava,
dvorane u ugostiteljskim objektima,
crkve,
lokacije na otvorenom.

Redoslijed navedenih skupina načinjen je prema pojavi tih prostora u glazbenom životu grada: negdje se znade za točan datum, npr. za prvu poznatu opernu predstavu, a drugdje je to okvirno određeno prema postojećim izvorima (koncerti u ugostiteljskim objektima). Izvan te kronologije su lokacije na otvorenom, koje se razlikuju po tome što se kod nekih početak korištenja može točno datirati (postavljanje glazbenih paviljona) a kod nekih ne može (trgovi kao mjesto održavanja promenadnih koncerata).

Gotovo nijedna od gore navedenih skupina nije jednoznačna:

- kazališta su u pravilu i koncertni prostori (pogotovo Stankovićevo kazalište i HNK)

[232] Ivo JOSIPOVIĆ, Epikurov vrt, u: *Palača za novo stoljeće. 30 godina Koncertne dvorane Vatroslava Lisinskog*, ur. Marija Barbieri, Zagreb: Koncertna dvorana Vatroslava Lisinskog, 2004, 40.

- pod drugim dijelom naslova *Koncertne dvorane...* okupljene su dvorane u školama (Akademija), sjedištu društva (npr. Streljana), muzeju (»Mimara«) i velesajamskom paviljonu (Zagrebački zbor)
- sjedišta glazbenih društava nisu nužno i koncertni prostori, pogotovo ne otvoreni za javnost
- lokacije na otvorenom uključuju i zdanja, poput glazbenih paviljona.

Gledano u odnosu na razdoblje prije 1799. godine, većina tih tipova glazbenih lokacija nije postojala. Dakako da je kazališnih pozornica bilo i ranije, npr. krajem 18. stoljeća u nekadašnjem samostanu klarisa[233] i u aristokratskim palačama.[234] Za razliku od predstava, javnih se koncerati nisu održavali, koliko je poznato, prije 19. stoljeća. Crkve nisu bile rabljene kao koncertni prostor, a glazbenih društava nije bilo prije 1827. godine (uostalom, prvo zagrebačko građansko društvo, Streljačko društvo, osnovano je tek 1786. godine). U ugostiteljskim objektima otvorenim u vremenu prije otvaranja prvog zagrebačkog hotela, održavali su se plesovi (npr. u staroj pivovari u Basaričekovoj ulici), a vjerojatno je bilo i raznih drugih prigoda za muziciranje. Što se tiče lokacija na otvorenom treba reći kako njima gotovo da i započinje povijest muziciranja na Gradecu, jer su sredinom 14. stoljeća zabilježena prva imena putujućih glazbenika koji su vjerojatno nastupali na trgovima (vidi prilog 3). Slijedile su kazališne predstave na otvorenom, tijelovske procesije s glazbom, zasigurno je bilo i mnogo podoknica, povorki ulicama s glazbom (pjesmom i svirkom) i sl.

Budući da se u ovoj knjizi pod glazbom/glazbovanjem podrazumijeva samo umjetnička glazba, neće se navoditi što se u određenim prostorima zbivalo na području drugih vrsta glazbi, a pogotovo neće biti riječi o izvanglazbenim događanjima za koja je npr. služila dvorana Stankovićeva kazališta, kao što su »najraznovrsnije društvene zabave i artističko-estradne priredbe: plesove, cirkuske programe (žongleri, čarobnjaci, imitatori), atletska nadmetanja, predstavljanja tehničkih novotarija itd.«[235]

*

Poglavlja koja slijede različito su artikulirana. »Klasične« lokacije – koncertne dvorane i kazališta – predstavljene su na jednak način, prema obrascu koji je učinjen kako bi se pregledno dali osnovni podaci: naziv, napomena o nazivu tamo gdje je to bilo potrebno, adresa, razdoblje u kojem je zdanje bilo u glazbenoj funkciji, današnja funkcija (ako je drukčija od ranijih), povijest zdanja, vlasnici, opis, podaci o otvorenju zdanja, osnovni opis glazbovanja, spomen-obilježja (samo osnovni podaci, jer je detaljni popis u prilogu 5).

Kazališta i koncertni prostori, opisani prema ovom obrascu, nižu se unutar poglavlja kronološkim redom. Ako je bilo potrebno, u rubrici »opis« odvojeno su

[233] N. BATUŠIĆ, *Sto godina zgrade...*, 12; L. DOBRONIĆ, *Zagrebački Kaptol...*, 272.

[234] Vjera KATALINIĆ, Paralelni svjetovi ili dvostruki identitet? Strane operne družine i nacionalna glazbena nastojanja u Zagrebu u prvoj polovici 19. st., u: *Musicologie sans frontières = Muzikologija bez granica. Svečani zbornik za Stanislava Tuksara*, ur. Harry White – Ivano Cavallini, Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo, 2010, 323.

[235] Stankovićevo kazalište, u: *Zagrebački leksikon* II, 331.

prikazani zgrada i dvorana/gledalište u njoj. Neke su lokacije već opširno opisane u literaturi,[236] pa je bilo dovoljno preuzeti osnovne podatke o njima. U ovom se radu ne ulazi u opis stilskih karakteristika zdanja, koji se u literaturi spominje uglavnom kod dva: HGZ s neorenesansnim pročeljem[237] i HNK, koji ima neoklasicističko pročelje i neobaroknu unutrašnjost.[238] Već je rečeno kako se neće razmatrati repertoar, no u rubrici »osnovni opis glazbovanja« ipak je rubno dotaknuta ta velika tema, bilo da se navodi prva opera u kazalištu (Amadéovom), bilo izvedba prve Tijardovićeve operete u Zagrebu (u kazalištu »Tuškanac«).

U poglavlju o kazalištima opisana su samo osnovna zagrebačka kazališta u kojima su izvođena glazbeno-scenska djela. Dakako da ih je povremeno bilo i u drugim kazalištima (npr. mjuzikl Zvjezdane Ladike *Dva miša* u kazalištu »Mala scena«,[239] vidi i tablicu 5 na str. 141), a kada bi se razmatrao i kabaret, ne bi se smjelo izostaviti kazalište »Jazavac«/«Kerempuh«. Glavna kazališta (Amadéovo, Stankovićevo i HNK) bila su za vrijeme cijelog svojeg vijeka i koncertni prostori (HNK je to još uvijek), što je istaknuto u opisu glazbovanja.

Za razliku od kazališnih, kod koncertnih je prostora teže bilo izabrati one koje valja predstaviti, osim, naravno, neupitnih: HGZ-a i dvorane *Lisinski*. Prema opisanom obrascu predstavljeni su svi glavni koncertni prostori u 19. stoljeću (osim kazališta): Akademija, redutna dvorana Stankovićevog kazališta, Građanska streljana, Preporodna dvorana, HGZ, »Kolo« i »Hrvatski Sokol« (»Hrvatski dom«). Uz njih je spomenut i Nadbiskupski dvor, koji je bio mjestom polujavnih koncerata, a opisano je i montažno drveno zdanje nazvano *Pjevački hram*. Dvadeseto je stoljeće obilovalo raznolikošću prostora, osobito nakon Prvoga svjetskog rata. Prema obrascu su opisani: Zagrebački zbor, »Music-Hall«, Koncertna dvorana »Istra«, Muzički salon Studentskog centra, Koncertna dvorana *Vatroslav Lisinski* i Muzej »Mimara«.[240]

Poput drugih dijelova ove knjige, ni poglavlje o sjedištima društava nije zamišljeno kao sveobuhvatni popis. Sjedišta ansambala pak uopće nisu razmatrana. Pretpostavka je, naime, da na lokacijama gdje su ansambli vježbali nije bilo koncerata.[241] Ako je riječ o komornim sastavima, oni su u pravilu mogli održavati pokuse u domovima članova. Lijep je primjer Zagrebački kvartet: po osnutku mu je gostoprimstvo pružio HGZ,[242] a 2007. godine je dobio moderni i sjajno opremljeni prostor u samom centru grada, u dvorišnoj zgradi Ilice 31,[243] čija mala koncertna dvorana nije još zaži-

[236] Usp. monografije o zgradi HNK: N. BATUŠIĆ, *Sto godina zgrade Hrvatskoga narodnog kazališta u Zagrebu*; Vera MARSIĆ, *Kazališta od renesanse do zagrebačkog Hrvatskog narodnog kazališta*, Zagreb: Školska knjiga, 1997.

[237] N. BEZIĆ, Hrvatski glazbeni zavod 1827–2002, 35.

[238] N. BATUŠIĆ, *Sto godina zgrade ...*, 52.

[239] Usp. Mira MUHOBERAC, Mala scena, Zagreb 1987–1990–, u: *Repertoar hrvatskih kazališta. 1840–1860–1980*, knj. 3, ur. Branko Hećimović, Zagreb: HAZU – AGM, 2002, 101–103.

[240] Tom se muzeju kao koncertni prostor u posljednje vrijeme sve više pridružuje i Muzej za umjetnost i obrt, vidi više na str. 72. Međutim dok je »Mimara« noviji muzej koji se je odmah etablirao i kao koncertni prostor, Muzej za umjetnost i obrt sa svojom je tradicijom dužom od jednog stoljeća prije svega muzej, a potom mjesto muziciranja.

[241] Iznimka je dvorište sjedišta Zagrebačkih solista (vidi str. 117).

[242] L. ŠABAN, *150 godina Hrvatskog glazbenog zavoda*, 124.

[243] Jagoda MARTINČEVIĆ, *Zagrebački kvartet 1919–2009*, Zagreb: Matica hrvatska, 2010, 84.

vjela kao koncertni prostor. O tome gdje su vježbali zagrebački orkestri 19. stoljeća malo je podataka, osim, naravno, za kazališni orkestar i Društveni orkestar HGZ-a, koji je prije podizanja zdanja HGZ-a vježbao zasigurno u prikladnoj dvorani HGZ-ove glazbene škole (na raznim iznajmljenim lokacijama, vidi o tome na str. 107). Vojna i vatrogasna glazba bile su po naravi stvari vezane uz sjedišta svojih institucija, dok za mjesta pokusa gradske glazbe i orkestra Gjure Eisenhutha uglavnom nema podataka. Povjesnice velikih ansambala, Zagrebačke filharmonije i Simfonijskog orkestra Hrvatskog radija, ne spominju njihove prostore prije nego što su ti ansambli trajno počeli raditi u dvorani »Istra« i nakon nje u *Lisinskom*.[244]

Slijedi poglavlje koje je okupilo prostore ugostiteljskih objekata ponekad proširene njihovim »baščama«, tj. vrtovima. Premda bi formalno razmatranje koncerata u tim vrtovima pripadalo poglavlju o otvorenim prostorima, ono je pridruženo svojim matičnim lokacijama, dakle gostionicama, hotelima i pivnicama, jer su protagonisti tih muziciranja i repertoar (a zasigurno i publika) bili isti, kako u zdanjima zimi, tako u njihovim vrtovima ljeti.[245]

Poglavlje o crkvama kao koncertnim prostorima relativno je kratko, jer nije bilo potrebno predstavljati same crkve kao zdanja i njihovu povijest. Kao zanimljivost može se navesti da je u zagrebačkoj katedrali tvrtka Edison Bell-Penkala 4. prosinca 1927. organizirala prvo javno snimanje božićnih pjesama, jedno od prvih javnih snimanja za gramofonske ploče u Europi. Snimali su pjesme *Narodil se…* i *Tebe Boga hvalimo*, a ploča je bila izdana prije Božića te godine.[246]

Specifičnost prostora na otvorenom uvjetovala je i način njihova prikaza: prvo su opisani tipovi prostora (trg, ulica...), a potom se o njima govori s aspekta tipa glazbenog događanja.

[244] Snježana MIKLAUŠIĆ-ĆERAN, Nastajanje i put jednog orkestra, u: *Zagrebačka filharmonija 1871.–1996. Uz stodvadesetpetu obljetnicu Zagrebačke filharmonije*, ur. Dubravko Detoni, Zagreb: Zagrebačka filharmonija, 1996, 1–50; Erika KRPAN, Kroz povijest, u: *Simfonijski orkestar Hrvatske radiotelevizije. Osam desetljeća*, ur. Erika Krpan, Zagreb: Hrvatska radiotelevizija, Glazbena proizvodnja, 2010, 17–60; Tatjana ČUNKO, *Hrvatska glazba i Hrvatski radio*, Zagreb: Hrvatski radio, Treći program, 2012.

[245] »Popularnost pjevačkih društava u 19. stoljeću bilo bi pogrešno tražiti samo u želji njegovih članova za glazbenim izražajem; ta su društva imala funkciju da se njihovi članovi pri sastanku također i ugodno zabave. (...) U ovakve običaje potpuno se uklapa i održavanje koncerata u vrijeme ljeta pod krošnjama zagrebačkih gostionica, a zimi u salonu Prucknerovog hotela ili Kod cara austrijanskog gdje je muziciranje zbora bilo samo poticaj za pjesmu svih prisutniih.« (Zdravko BLAŽEKOVIĆ, U Zagrebu se nekad i tako muziciralo, *Kaj. Stoletni kolendar*, 16 (1983) 3, 74–75).

[246] V. LIPOVŠĆAK, Iz povijesti hrvatskih zvučnih zapisa..., 34. Lipovšćak donosi i tekst oglasa: »Snimat će se božićne pjesme pjevane od zagrebačkih klerika, uz sudjelovanje prisutne publike, pod osobnim ravnanjem g. N. Fallera, opernog ravnatelja. Poziva se građanstvo da prisustvuje te sudjeluje u skupnom pjevanju.«

Kazališta

Od prve zabilježene izvedbe opere u Zagrebu 1799. godine, javne izvedbe glazbeno-scenskih djela bile su uglavnom na šest lokacija. U popisu koji slijedi naziv stavljen u znakove # # odnosi se na kazališta koji nisu više u toj funkciji:

1. # Amadéovo kazalište#
2. # Stankovićevo kazalište#
3. Hrvatsko narodno kazalište
4. # Hrvatsko narodno kazalište – »Tuškanac« #
5. Hrvatsko narodno kazalište – »Malo kazalište«
6. Zagrebačko gradsko kazalište »Komedija«

Sva su ta kazališta, osim »Komedije«, u većoj ili manjoj mjeri bila i koncertni prostori.

Kazališta će u nastavku biti predstavljena prema sljedećem obrascu:
naziv – *donosi se danas uvriježeni naziv. Prva dva kazališta u vrijeme djelovanja zvala su se najčešće samo »kazalište«, dok je HNK, poput HGZ-a, promijenio niz imena.*
o nazivu – *pripomena tamo gdje je bilo potrebno pojasniti.*
adresa
razdoblje – *odnosi se na razdoblje kada je u zdanju bilo kazalište. Kod Stankovićevog kazališta i HNK te njegovih drugih scena (»Tuškanac« i »Malo kazalište«) naveden je i mjesec, jer se preseljenje kazališta dogodilo u istoj godini.*
današnja funkcija, ako je drukčija od ranijih
POVIJEST ZDANJA
VLASNICI – *za prva dva kazališta, jer su ostala bila državna, i kod Kazališta »Komedija«.*
OPIS – *svi tehnički podaci o kazalištima koja su u funkciji preuzeti su iz publikacije* Scenski i koncertni prostori u Hrvatskoj *(Leko 2003).*
OTVORENJE
OSNOVNI OPIS MUZICIRANJA
SPOMEN-OBILJEŽJA– *detalje vidi u popisu 5 u prilogu*

1. Amadéovo kazalište

O nazivu: Za prvo stalno javno zagrebačko kazalište uvriježio se gornji naziv, oblikovan prema drugom vlasniku palače u kojoj je djelovalo, zagrebačkom županu grofu Amadéu, po kojem se i palača zvala *Amadéo*.[247]. Na planu grada Petera Haillera iz razdoblja oko 1825. godine zdanje je u legendi navedeno samo kao *Theater*.[248] U literaturi se navodi i *Amadéov teatar*[249] i *Pejačević-Amadéovo kazalište*.[250]

[247] L. DOBRONIĆ, *Zagrebački Kaptol...*, 369.
[248] Lelja DOBRONIĆ, *Graditelji i izgradnja Zagreba u doba historijskih stilova*, Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti, 1983, 191.
[249] L. DOBRONIĆ, *Zagrebački Kaptol...*, 369.
[250] Pavao CINDRIĆ, Trnovit put do samostalnosti (do god. 1860), u: *Hrvatsko narodno kazalište 1894–1969. Enciklopedijsko izdanje*, ur. Pavao Cindrić, Zagreb: Naprijed – HNK, 1969, 33, Nikola BATUŠIĆ, *Sto*

Demetrova 1
1797 – 1834
danas Hrvatski prirodoslovni muzej

POVIJEST ZDANJA

Palača grofa Antuna Pejačevića na početku Demetrove ulice sagrađena je 1796. godine. U uličnom dijelu prema Demetrovoj i Visokoj djelovalo je od 1797. kazalište, a u krilu prema Tuškancu bili su stanovi. U palači je radila i prva kazališna kavana u Zagrebu. Nakon izgradnje kazališta na Markovom trgu, od 1835. novi je vlasnik bio grof Aleksandar Drašković, koji je palaču prodao 1845. godine mađaronskom društvu »Casino«. To je društvo imalo u palači svoje sjedište te je povremeno priređivalo plesove i priredbe. Četiri godine kasnije država kupuje palaču za urede, pa 1853. i kazališna dvorana biva pregrađena u tri sobe i hodnik, a dograđuje se i drugi kat. Nakon adaptacije 1868. u palaču je preseljen Prirodoslovni odjel Narodnog muzeja.[251]

VLASNICI

Grof Antun Pejačević prodao je palaču 1803. godine barunu Ivanu Emilijanu Kulmeru. Nakon što je Kulmer 1807. umro, palaču je kupio grof Antun Amadé de Várkonyi i posjedovao je do 1834.[252]

OPIS

Predstave su se davale u prostranoj plesnoj dvorani na prvom katu, smještenoj u krilu prema Demetrovoj ulici, dok je trokutasta pozornica bila u uglu prema Visokoj ulici. Prema sačuvanom tlocrtu prvog kata palače zna se da je dvorana bila dugačka 20, a široka 10 m, a njezina visina je omogućavala gledalište s dva reda loža.[253] Pojedini zakupci kazališta financirali su postavljanje novih dekoracija, pa i rasvjetnih tijela.[254] U pobočnim krilima palače nalazile su se u prvom katu kazališne garderobe i druge pomoćne prostorije, a u prizemlju su bile slastičarnica, gostionica i kavana, koje su se davale u zakup.[255]

OTVORENJE

Prva dramska predstava odigrana je 1. srpnja 1797. godine. Izveli su je članovi ansambla prvog zakupca kazališta Constantina (Konstantina) de Parascowitza koji je u dopisu gradskom magistratu naveo kako je njihova ranija publika u Madžarskoj »bila veoma zadovoljna predstavama komedija i opera« (potcrt. N.B.).[256]

---

godina zgrade Hrvatskoga narodnog kazališta u Zagrebu, 12.

[251] L. DOBRONIĆ, *Zagrebački Kaptol...*, 369–370.

[252] Grof Amadé je bio prijatelj biskupa Vrhovca, pa postoje i teorije da je Vrhovac sudjelovao kod kupnje palače (usp. V. KATALINIĆ, Paralelni svjetovi ili dvostruki identitet?, 324 bilj. 6).

[253] *Ibid.*, 369; N. BATUŠIĆ, *Sto godina zgrade...*, 14–15. Adolf Hudovsky navodi da je kazalište imalo jedan red loža prvoga kata i po tri lože na svakoj strani prizemlja (A. HUDOVSKY, *Zagreb i okolica*, 63).

[254] V. KATALINIĆ, Paralelni svjetovi ili dvostruki identitet?, 329.

[255] L. DOBRONIĆ, *Zagrebački Kaptol...*, 369.

[256] P. CINDRIĆ, Trnovit put do samostalnosti, 33. Cindrić donosi citat u prijevodu na hrvatski. Vjerojatno je original na njemačkom, dakle riječ je o operama (*Opern*) a ne djelima općenito, kako bi se moglo shvatiti da je tekst bio na latinskom.

OSNOVNI OPIS MUZICIRANJA

Barbara Krapf iz Graza sa svojom kazališnom (»glumačkom i pjevačkom«)[257] družinom zakupila je kazalište 1797, a izvodili su i opere, što se zaključuje iz dokumenata o jednom incidentu koji se dogodio tijekom izvedbe neke opere krajem 1798. godine.[258] Premda se, dakle, zna i za ranije predstave, 22. siječnja 1799. izvedena je pouzdano prva opera u Zagrebu, i to *Umišljeni filozofi (I Filosofi immaginari)* tada suvremenog skladatelja Giovannija Paisiella, u njemačkom prijevodu pod naslovom *Die eingebildeten Philosophen*. Podatak o izvedbi potječe s prve sačuvane profesionalne kazališne objave u Zagrebu, koju je Barbara Krapf tiskala.

U Amadéovom kazalištu opere i *Singspiele* izvodile su njemačke, austrijske i talijanske putujuće kazališne družine, uglavnom uz pratnju domaćeg kazališnog orkestra i dirigenata.[259]

Poput kasnijih kazališnih prostora i Amadéovo kazalište povremeno se koristilo kao koncertni prostor. U njemu je održan prvi do sada poznat javni koncert, 1815. godine, na kojem je nastupio austrijsko-slovački pijanist Johann Nepomuk Hummel.[260] Izvedba Haydnovog oratorija *Stvaranje svijeta* 1821. godine ističe se kao jedan od malobrojnih onodobnih poznatih primjera velikih vokalno-instrumentalnih djela koje su izveli domaći umjetnici.

SPOMEN-OBILJEŽJA

Spomen-ploče i poprsja u ulazu zdanja muzeja nisu povezani s nekadašnjim Amadéovim kazalištem. Na stanovit je način spomen na to kazalište obnovljen krajem 20. stoljeća u imenu *Scene Amadeo*, ljetnih priredbi i koncerata koje se održavaju u atriju današnjeg muzeja (vidi o tome u poglavlju *Lokacije na otvorenom*).

2. Stankovićevo kazalište

O nazivu:

Uvriježena su dva naziva, *Stankovićevo* i *Staro* kazalište; potonje je iz razdoblja nakon izgradnje »novog« kazališta 1895. godine. U literaturi se ponegdje oba naziva navode istovremeno, kao alternativa.[261] Stariji autori koriste i naziv »varoški teatar«,[262] izraz koji potječe iz ugovora između grada Zagreba i Stankovića u kojem je stajalo: »Zgrada je na vječna vremena prosta od svih javnih daća, al će za to nositi ime 'varoškoga teatra'.«[263]

---

[257] »Schauspieler- und Sängergesellschaft«, iz tiskane objave za prvu operu (cit. prema Blanka BREYER, *Das deutsche Theater in Zagreb 1780–1840 mit besonderer berücksichtigung des dramatischen repertoires*. Zagreb: Jugoslovenska štampa, 1938, 26).

[258] P. CINDRIĆ, Trnovit put do samostalnosti, 34.

[259] Z. BLAŽEKOVIĆ, *Glazba osjenjena politikom*, 67.

[260] T. MATASOVIĆ, From Johann Nepomuk Hummel (1815) to Karl Böhm (1940), 487.

[261] Branko HEĆIMOVIĆ (ur.), *Repertoar hrvatskih kazališta 1840–1860–1980*, knj. 1, Zagreb: Globus – Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1990, 21 i 37; Stankovićevo kazalište, u: *Zagrebački leksikon* II, 328.

[262] Antonija KASSOWITZ-CVIJIĆ, *Vatroslav Lisinski u kolu Ilira*, Zagreb: Matica hrvatska, 1919, 64.

[263] Nikola ANDRIĆ, *Spomen-knjiga Hrvatskog zem. kazališta pri otvoranju* [sic] *nove kazališne zgrade*, Zagreb: Tiskarski zavod »Narodnih novina«, 1895, 8.

Ćirilometodska 5 – Trg sv. Marka 11
1834 – lipanj 1895
danas uredi i dvorane Gradske skupštine

POVIJEST ZDANJA

Kazalište je podignuto novcem koji je zagrebački veletrgovac Kristofor Stanković zaradio na lutriji. Gradska mu je uprava darovala zemljište i trošnu zgradu vijećnice na uglu Ćirilometodske i Markovog trga, koja je bila srušena da bi se izgradilo kazalište, a kupljeno je i zemljište prema Freudenreichovoj ulici. Projektant i graditelj te jednokatne zgrade bio je Anton Cragnolini,[264] Talijan iz Furlanije koji je tih godina djelovao u Ljubljani, a gradio je uz pomoć oca Christofora. Nakon otvaranja nove zgrade HNK u Donjem gradu Stankovićevo je kazalište adaptirano za potrebe ureda Grada Zagreba, pri čemu je srušeno gledalište, pozornica i dio unutrašnjosti. Jedini dio interijera koji je sačuvan je svečani zastor[265] i nekoliko stolaca iz parketa, koji se mogu vidjeti u stalnom postavu Muzeja grada Zagreba.[266] Od cijele zgrade zadržana je samo redutna dvorana, koja je kasnije ponešto preuređena da bi se u njoj sve do danas održavale sjednice Gradske skupštine. Znamenke u štukaturama na pročelju današnje zgrade podsjećaju na dvije ključne godine: 1834. i godinu dovršetka adaptacije, 1897.

VLASNICI

Kristofor Stanković je zbog svojih poslovnih neuspjeha bio prisiljen 1851. prodati kazalište hrvatskoj vladi. Godine 1895. staru je zgradu od vlade kupio Grad i pretvorio kazalište u uredske prostorije.

OPIS

Zgrada

Jednokatna je zgrada imala glavni ulaz s trostrukim vratima iz Ćirilometodske ulice. Iznad njih je isprva bio balkon, kasnije zamijenjen alegorijskim figurama u nišama.[267] Sama se kazališna dvorana nalazila dalje, u krilu zgrade na Markovom trgu, prema Freudenreichovoj ulici. Na galeriju se ulazilo sa strane Markovog trga. Iznad glavnog ulaza, na prvom katu, nalazila se redutna dvorana.

U prizemlju zgrade bili su slastičarnica i frizerski saloni. Vratar je prodavao ulaznice u jednoj sobi svojeg stana, u krilu kazališne zgrade prema Freudenreichovoj ulici.

---

[264] Tom je mladom graditelju Lelja DOBRONIĆ posvetila jedno poglavlje svoje knjige *Bartol Felbinger i zagrebački graditelji njegova doba* (Zagreb: Društvo historičara umjetnosti Hrvatske, 1971, 50–56). O Cragnoliniju (1809–1836), koji je izgradio i palaču Slovenske matice u Ljubljani, pisao je također i Damjan PRELOVŠEK (Ljubljanski stavbni mojster Anton Cragnolini, *Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 29 (1981) 2, 96–101, osobito str. 98–100).

[265] Vidi o simbolici tog zastora čije se autorstvo pripisuje Vjekoslavu Karasu kod Koraljke KOS, Privatno i javno u hrvatskom glazbenom životu 19. i ranog 20. stoljeća u svjetlu ikonografskih izvora. Istraživanje u tijeku, *Arti musices*, 34 (2003) 1–2, 3–19.

[266] Pavao CINDRIĆ još 1965. piše da se »sačuvalo nekoliko sjedala iz parketa (u Muzeju grada Zagreba)« (*Grički milenij, Kulturno-povijesna panorama*, Zagreb: Epoha – Matica hrvatska, 1965, 95), dok tridesetak godina kasnije Nikola BATUŠIĆ izričito piše kako se iz starog kazališta sačuvao samo zastor (*Sto godina zgrade...*, 16), što, međutim, nije točno.

[267] Stankovićevo kazalište, u: *Zagrebački leksikon* II, 329. Vidi o tim figurama u poglavlju *Koncertne dvorane*...., str. 82.

Gledalište

Dvorana je imala više od 750 mjesta,[268] a po nekim procjenama i više od 1.000,[269] što je za ondašnji Zagreb od kojih 15.000 stanovnika bio uistinu »golem broj«, kako piše Batušić.[270] Sjedališta su bila u parteru (gdje su bili stolci i klupe), u 58 loža u tri reda, te na balkonu i galeriji. Banska loža, koju su koristili i najviši drugi uglednici, poput nadvojvode Albrechta 1877. godine,[271] nalazila se u prvom katu loža, iznad *štepartera* (stajaća mjesta). Pozornica je imala 200 m^2 i ujedno bila i spremište kulisa.[272] Prigodom otvorenja novinari su zabilježili da se »na optiku i akustiku dobro pazilo«,[273] »spretno su riješeni foajei i hodnici koji pružaju odličnu (i tada vrlo važnu) zaštitu od požara«, ali kazalište nije bilo posve dovršeno.[274] Na stropu (vjerojatno onom iznad gledališta) su bili naslikani likovi Gundulića, Shakespearea i Molièrea, koje je, kao i cjelokupnu unutrašnost naslikao »majstor iz Graza« Lucas Martinelli, kasniji zakupac kazališta.[275] Stropne slike su, prema navodu A. Freudenreicha, otpale zbog potresa 1880. godine.[276]

Unutrašnjost kazališta nije zabilježena ni na jednoj fotografiji, osim na često reproduciranoj fotografiji tzv. »žive slike« *Kralj Andrija II u Splitu*, posljednje predstave pod plinskom rasvjetom, u ožujku 1894.[277] Postoji »idealna rekonstrukcija unutrašnjosti«,[278] crtež koji je prema tuđim sjećanjima napravio arhitekt i kasniji intendant Aleksandar Freudenreich i objavio 1937. godine, od kada je više puta bio reproduciran u literaturi.[279] Maketu kazališta s objema dvoranama izradio je za Muzej grada Zagreba kipar Berislav Brajković.[280]

Kazalište je do uvođenja plinske rasvjete 1864. godine bilo osvijetljeno svijećama i uljenicama.[281] U posljednjoj sezoni, 1894. godine, u gledalištu i na pozornici osvanula je električna rasvjeta. Na inicijativu novog intendanta Miletića tada je i

---

[268] N. BATUŠIĆ, *Sto godina zgrade...*, 14.

[269] Izvjestitelj o otvaranju za *Wiener Theaterzeitung* (prema B. BREYER, *Das deutsche Theater in Zagreb 1780–1840...*, 73). Uistinu je za predstavu *Juran i Sofija* 10. lipnja 1840. bilo prodano čak 976 ulaznica (P. CINDRIĆ, Trnovit put do samostalnosti, 43 i 57).

[270] N. BATUŠIĆ, *Sto godina zgrade...*, 16.

[271] Franjo BUČAR, Boravak nadvojvode Albrechta po Hrvatskoj i Slavoniji te u Zagrebu g. 1877., *Zagreb*, 10 (1942) 1–2, 37.

[272] Stankovićevo kazalište, u: *Zagrebački leksikon* II, 329.

[273] Cit. prema P. CINDRIĆ, Trnovit put do samostalnosti, 43.

[274] V. KATALINIĆ, Paralelni svjetovi ili dvostruki identitet?, 330–331.

[275] B. BREYER, *Das deutsche Theater in Zagreb 1780–1840*, 76.

[276] Usp. Slavko BATUŠIĆ, Vlastitim snagama (1860–1941), u: *Hrvatsko narodno kazalište 1894–1969. Enciklopedijsko izdanje*, ur. Pavao Cindrić, Zagreb: Naprijed – HNK, 1969, 109.

[277] Stankovićevo kazalište, u: *Zagrebački leksikon* II, 330.

[278] Nikola BATUŠIĆ, Freudenreich, Aleksandar, u: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 4, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1998, 457.

[279U] Batušićevoj natuknici u *Hrvatskom biografskom leksikonu* u pogrešno piše da je crtež objavljen 1939. godine (Nikola BATUŠIĆ, Freudenreich, Aleksandar). Freudenreich je imao tri godine kada je kazalište zatvoreno, pa su mu podatke za nastanak crteža davali stariji kazališnarci, čija imena navodi Viktor KUČINIĆ (Spor Dimitrija Demetra s upravom Narodnog kazališta, *Zagreb*, 10 (1942) 8–12, 337).

[280] Vidi fotografiju kod Nikša STANČIĆ, *Gajeva »Još Horvatska ni propala« iz 1832–33. Ideologija Ljudevita Gaja u pripremnom razdoblju hrvatskog narodnog preporoda*, Zagreb: Globus [etc.], 1989, nepaginirana stranica.

[281] S. BATUŠIĆ, Vlastitim snagama (1860–1941), 94.

spušten prostor orkestra, tako da glazbenici i dirigent više nisu zaklanjali pogled na pozornicu.[282]

OTVORENJE

Kazalište je svečano otvoreno prigodom imendana cara Franje I. 4. listopada 1834. godine dramom *Niklas Graf von Zriny* Theodora Körnera, u izvedbi njemačke kazališne družine.

OSNOVNI OPIS MUZICIRANJA

U kazalištu su sve do osnivanja opere 1870. godine glazbeno-scenska djela davale razne, većinom inozemne kazališne družine. U početku su opere (na talijanskom jeziku) izvodile njemačke družine kojima su dirigirali i domaći dirigenti.[283] Ističe se svakako praizvedba opere *Ljubav i zloba* Vatroslava Lisinskog 1846, u izvedbi domaćih snaga. Prva opereta pjevana na hrvatskom jeziku izvedena je 1863. godine. Nakon što je stalna Opera osnovana 1870. godine, zagrebačkoj se publici nudilo po nekoliko (pa čak i desetak) opernih premijera godišnje, među kojima je bila i praizvedba Zajčeve opere *Nikola Šubić Zrinski* 1876. godine.

Kazališna i redutna dvorana povremeno su bile i koncertni prostor (o redutnoj dvorani vidi na str. 75-76). U kazalištu se 1835. prvi put pjevalo na hrvatskom jeziku (Livadićeva budnica *Još Hrvatska ni' propala*) u međučinu predstave *Magdalennen Grotte bei Ogulin*. Najpoznatije gostovanje bilo je ono Franza Liszta, koji je u kazalištu svirao u srpnju 1846. godine.

SPOMEN-OBILJEŽJA

Na pročelju je spomen-ploča s opširnim tekstom o povijesti zdanja i najvažnijim događajima u njemu. U ulazu u današnju uredsku zgradu u Freudenreichovoj 1 nalazi se spomen-ploča iz 1897. koja govori o preuređenju zgrade.

3. Hrvatsko narodno kazalište

O nazivu: Današnje Hrvatsko narodno kazalište, kao državna institucija, promijenilo je velik broj naziva od svojeg osnutka 1860. godine do danas, npr. samo u razdoblju od listopada 1918. do lipnja 1921. imalo je 9 naziva.[284]

Trg maršala Tita 15
listopad 1895 →

POVIJEST ZDANJA

Ugovor o gradnji hrvatska je Vlada potpisala s tvrtkom Fellner i Helmer iz Beča, koja je do tada već izgradila dva kazališta u Hrvatskoj: u Varaždinu (1873) i Rijeci (1885). Hermann Helmer je bio glavni projektant zagrebačkog kazališta.[285] Zgrada je bila izgrađena za samo 16 mjeseci jer je morala biti dovršena do svečanog dolaska cara Franje Josipa I. u listopadu 1895. Taj kratki rok se uvijek u literaturi ističe, istina je, međutim, da zgrada nije bila posve dovršena.[286] Cijela je zgrada bila temeljito ob-

[282] *Ibid.*, 114.
[283] Vidi V. KATALINIĆ, Paralelni svjetovi ili dvostruki identitet?.
[284] S. BATUŠIĆ, Vlastitim snagama (1860–1941), 128.
[285] N. BATUŠIĆ, *Sto godina zgrade...*, 50.
[286] V. MARSIĆ, *Kazališta od renesanse...*, 72.

novljena od 1967.do 1969. godine (vidi tekst spomen-ploče o tome u popisu 5),[287] a za to su se vrijeme predstave odigravale na drugim lokacijama u gradu.

OPIS

Zgrada

Iznad glavnog ulaza je grb trojedne kraljevine okružen likovima sa simbolima drame i glazbe. Poput većine kazališta Ferdinanda Fellnera ml. i Hermanna Helmera kazalište je projektirano prema trodijelnoj shemi: ulaz, gledalište, pozornica i uredske prostorije. Pokrajno stubište prema balkonu odvojeno je od stubišta prema ložama, što Nikola Batušić tumači kao »ostatak sociološke segregacije gledatelja« iz 17. stoljeća – publika iz nižih slojeva nije se smjela sretati s otmjenom publikom.[288] Današnji podrumski buffet izgrađen je 1942. godine kao sklonište. O zgradi HNK mnogo je zanimljivih podataka u Batušićevoj knjizi, pa tako i dimenzije samog zdanja: 71 m dužine i 43 m širine.[289]

Gledalište

Gledalište ima parter, dva reda loža i balkon, za ukupno 829 posjetitelja (u početku je moglo primiti gotovo 1.000 ljudi). Stajaća mjesta u parteru definitivno su ukinuta 1969. godine.[290] Svečane lože, tik uz pozornicu u mezzaninu, namijenjene su posebnim gostima, a uz njih su saloni opremljeni antiknim namještajem. Pozornica je visoka 18,5 metara – nalazi se ispod više, južne kupole zgrade kazališta, dok je ispod niže kupole gledalište. O slikama na stropu vidi u poglavlju *Spomen-obilježja u slici i skulpturi* (str. 157).

OTVORENJE

Kazalište je otvorio Franjo Josip I. 14. listopada 1895. Na svečanosti je izvedena posljednja slika opere Ivana Zajca *Nikola Šubić Zrinjski*, uz Miletićev scenski prolog *Slava umjetnosti*.

OSNOVNI OPIS MUZICIRANJA

Prva operna predstava bila je obnovljena *Ljubav i zloba* Vatroslava Lisinskog, a prva premijera bila je desetak dana nakon otvorenja, bili su to Meyerbeerovi *Hugenoti*.[291]

U Hrvatskom narodnom kazalištu odigrao se dio povijesti glazbenog života Zagreba (i Hrvatske). Gostovali su svjetski poznati dirigenti, pjevači i ansambli opera, razvio se balet, odigrane su i operete i mjuzikli, barokne opere i one najsuvremenije u sklopu Muzičkog biennala Zagreb, te naravno standardni operni repertoar.

Kazalište je bilo osobito važan koncertni prostor, od »filharmonijskih koncerata« krajem 19. stoljeća do redovitog sudjelovanja u koncertnom životu Zagreba, pogotovo između dvaju svjetskih ratova. Među najznačajnijima je bio i koncert iz

[287] O obnovi je detaljno pisala V. MARSIĆ, *Kazališta od renesanse....*
[288] N. BATUŠIĆ, *Sto godina zgrade...*, 52.
[289] *Ibid*., 54.
[290] *Ibid*., 57.
[291] S. BATUŠIĆ, Vlastitim snagama (1860–1941), 119; Branko HEĆIMOVIĆ (ur.), *Repertoar hrvatskih kazališta 1840–1860–1980*, knj. 1, 190. Batušić izričito piše da je prva premijera u novoj zgradi bio *Ekvinocij*, 30. listopada, međutim prema popisu u *Repertoaru hrvatskih kazališta...* bili su izvedeni četiri dana ranije, 26. listopada .

1916. godine, koji je u literaturi nazvan i »povijesnim«, a na kojem su se predstavili hrvatski skladatelji iz generacije rođene posljednjih desetljeća 19. stoljeća.[292] U novije vrijeme kao koncertni prostor služi i foaje, u kojem se održavaju *Nedjeljne matineje uz kavu*, na kojima može nazočiti do 110 ljudi.

SPOMEN-OBILJEŽJA

Na pročelju zgrade su poprsja Ivana Gundulića, Junija Palmotića, Dimitrije Demetra i Vatroslava Lisinskog. U auli su četiri spomen-ploče, od toga su tri povezane s glazbom ili radom opere. Poprsja glazbenika su u auli, na stubištima i u foajeru na prvom katu. Na stropu gledališta je portret Ivana Zajca (vidi o tome na str. 157).

4. Hrvatsko narodno kazalište – »Tuškanac«

Tuškanac 1
1923 – veljača 1929
danas Kino »Tuškanac«

POVIJEST ZDANJA

Nekadašnja je Streljana (vidi *Koncertne dvorane*..., str. 76-78) adaptirana 1923. godine kako bi HNK mogao dobiti drugu scenu dok se ne otvori Malo kazalište u Frankopanskoj ulici. Nakon preseljenja kazališta u Frankopansku, zdanje je 1930. godine preuređeno u kino *Edison-Palace* (kasnije *Sloboda*)[293] i u toj je funkciji sve do danas.

OPIS

Prema Goranu Ivanišu dvorana je imala više od 300 mjesta,[294] a prema natuknici u *Zagrebačkom leksikonu* 650 mjesta[295] (današnje kino »Tuškanac« ima 272 sjedala). Dvorana je imala lože koje su danas zazidane[296] i balkon.[297]

OTVORENJE

Svečano otvorenje 26. prosinca 1923. godine kada je izvedena opereta *Mikado* Arthura Seymoura Sullivana.[298]

OSNOVNI OPIS MUZICIRANJA

HNK je otvorio svoju drugu scenu namijenjenu za »pretežno lakši repertoar«,[299] pa su u njoj izvođene operete i slični komadi, npr. opereta-lakrdija (*Knez Bonmarché* H. Hirscha,) i charleston-opereta (*Adieu Mimi* R. Benatzkog). U »Tuškancu« je bila prva zagrebačka premijera neke Tijardovićeve operete (*Pierrot Ilo*, 1925. godine).

---

[292] Na programu tog koncerta nalazi se crtež zdanja HNK, usp. Arhiv HGZ-a, Zbirka programa, kut. 3, 1916/1.

[293] P. CINDRIĆ, *Grički milenij*, 114.

[294] Goran IVANIŠ, Tuškanac ponovno kazalište. Povijesna zgrada na Tuškancu 1 opet će postati druga pozornica HNK u Zagrebu, *Vijenac*, 11 (2003) 233. http://www.matica.hr/Vijenac/vij233.nsf/AllWebDocs/tuskazal (pristup 11. 3. 2011.)

[295] Kazalište u Tuškancu, u: *Zagrebački leksikon* I, 506.

[296] G. IVANIŠ, Tuškanac ponovno kazalište.

[297] Na plakatu prve predstave piše: »Pristup na balkon na zapadnoj strani iza zgrade« (usp. reprodukciju plakata u B. HEĆIMOVIĆ (ur.), *Repertoar hrvatskih kazališta...*, knj. 1, 207).

[298] G. IVANIŠ, Tuškanac ponovno kazalište.

[299] S. BATUŠIĆ, Vlastitim snagama (1860–1941), 131.

5. Hrvatsko narodno kazalište – »Malo kazalište«

O nazivu: Prvi se put naziv »Malo kazalište« javlja u tekstu intendanta HNK Julija Benešića 1921. godine.[300] Možda se rabio i termin »mala zgrada«, za razliku od »velikog« HNK, što se može zaključiti iz sljedećeg citata Antuna Goglie »(...) u foyeru Hrvatskog državnog kazališta (velika sgrada)«.[301]

Frankopanska 10
veljača 1929 – 1953
danas Gradsko dramsko kazalište »Gavella«

POVIJEST ZDANJA

Nekadašnje »Malo kazalište«, a danas kazalište »Gavella«, nalazi se u dvorišnoj zgradi. U dokumentaciji o toj lokaciji, koja se čuva u Državnom arhivu u Zagrebu, spominje se »prigradnja prizemnog dvorišnog krila za kuglanu« 1905. godine, »novogradnja dvorane i zatvorene zimske kuglane«, »dogradnja kinematografa« 1908, »gradnja kinematografskog kazališta« 1915.[302] Godinu dana kasnije Adolf Müller je financirao izgradnju kina *Helios.*[303] To je kino kupila vlada 1921. godine za potrebe druge scene HNK. Radovi na adaptaciji prema nacrtima Josipa Dryáka započeli su, ali zbog pomanjkanja sredstava i nepredviđenih okolnosti već su sljedeće godine obustavljeni,[304] tako da je uporabna dozvola za »Malo kazalište« bila izdana tek u veljači 1929. godine.[305] Nakon 1953. »Malo kazalište« bilo je preuređeno prema projektu Boška Rašice i ponovno otvoreno u studenom 1954. godine.[306]

OPIS

Pozornica je imala dimenzije 13 m x 10 m, a u parteru i na balkonu bilo je ukupno 800 mjesta,[307] a današnje kazalište »Gavella« ima dvostruko manje mjesta (389) i nešto veću pozornicu (širina 12,6 m, dubina 14 m, visina 14 m).

OTVORENJE

Za otvorenje 23. veljače 1929. godine odabrana je »izvorna čarobna gluma u 2 čina s pjevanjem i predigrom« *Crna Kraljica* Josipa Freudenreicha s glazbom Franje Pokornog.[308]

OSNOVNI OPIS MUZICIRANJA

Repertoarno se »Malo kazalište« nadovezivalo na »Tuškanac«. Nakon otvorenja izvele su se »komedija s pjevanjem« L. Verneuila i R. Bluma *Ja te varam...jer te ljubim!* (travanj 1930.) i *vaudeville* V. P. Katajeva *Kvadratura kruga* (rujan 1930.), a prva glazbena premijera bila je opereta *Moja sestra i ja* Ralpha Benatzskog u travnju

[300] Malo kazalište, u: *Zagrebački leksikon* II, 11.
[301] Antun GOGLIA, Milka Ternina, *Zagreb*, 19 (1941) 6/7, 132–142, 133.
[302] HR-DAZG-1122, Zbirka građevinske dokumentacije, 666.
[303] Kinematografi, u: *Zagrebački leksikon* I, 509.
[304] S. BATUŠIĆ, Vlastitim snagama (1860–1941), 131; G. IVANIŠ, Tuškanac ponovno kazalište.
[305] HR-DAZG-1122, Zbirka građevinske dokumentacije, 666.
[306] Zvonimir MRKONJIĆ, Dramsko kazalište Gavella, Zagreb (1953 –), u: *Repertoar hrvatskih kazališta 1840–1860–1980*, knj. 1, ur. Branko Hećimović, Zagreb: Globus – Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1990, 326.
[307] Malo kazalište, u: *Zagrebački leksikon* II, 12.
[308] B. HEĆIMOVIĆ (ur.), *Repertoar hrvatskih kazališta...*, knj. 1, 137.

1931. godine.[309] Slijedile su operete autora raznih narodnosti, među njima hrvatskih skladatelja, ali i opere (npr. Rossinijev *Seviljski brijač*) te baletne priredbe (npr. nastup Mie Čorak Slavenske 1933. godine, koju je za klavirom pratio Božidar Kunc).[310]

6. Zagrebačko gradsko kazalište »Komedija« (»Komedija«)

Kaptol 9
1950 →

POVIJEST ZDANJA

Godine 1937. izgrađena je na prostoru vrta Franjevačkog samostana zgrada s dvoranom za priredbe koja se u projektu tvrtke *Braća Kaučić i Gyiketta* zvala »Dom sv. Antuna«.[311] Dvorana je imala ime »franciskansko kazalište«[312] ili »franciskanska dvorana«[313] i nije bila javni scenski prostor,[314] ali su se u njoj iznimno održavali i koncerti.[315] Poslije završetka Drugog svjetskog rata zgrada je nacionalizirana.[316] Već 15. prosinca 1945. učinjen je »očevid« temeljem kojeg je stanoviti Božidar Kranjčević u siječnju 1946. dobio dozvolu za uređenje kinematografa.[317] Dvije godine kasnije, 1. rujna 1948, u zgradu se useljava Zagrebačko dramsko kazalište,[318] a u njoj se prikazuje i program »Vedrog Kerempuhovog kazališta«. Spajanjem tih dvaju kazališta od jeseni 1950. djeluje Kazalište »Komedija«. Zgrada je preuređena 1988. godine.[319]

VLASNICI

Bez obzira na nacionalizaciju, u zemljišnim je knjigama kao vlasnik ostao Franjevački samostan. Godine 2007. ugovorom između Grada Zagreba i Franjevačkog samostana zgrada »Komedije« vraćena je u crkveno vlasništvo, pa je njezina budućnost postala neizvjesna zbog velike najamnine koju će vjerojatno trebati plaćati Crkvi.[320]

OPIS

U gledalištu (parter i balkon) ima 442 sjedala. Pozornica je široka 8 m, duboka 10,7 m, a visoka 8,9 m.

---

[309] *Ibid.*, 213.
[310] *Ibid.*, 250.
[311] HR-DAZG-1122 Zbirka građevinske dokumentacije, 1143.
[312] Branko HEĆIMOVIĆ, Zagrebačko gradsko kazalište »Komedija«, Zagreb (1950–), u: *Repertoar hrvatskih kazališta 1840–1860–1980*, knj. 1, ur. Branko Hećimović, Zagreb: Globus – Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1990, 308.
[313] Igor MRDULJAŠ, Zagrebačko dramsko kazalište, Zagreb (1948–1950), u: *Repertoar hrvatskih kazališta 1840–1860–1980*, knj. 1, ur. Branko Hećimović, Zagreb: Globus – Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1990, 306.
[314] Komedija, Zagrebačko gradsko kazalište, u: *Zagrebački leksikon* I, 534.
[315] Primjerice pijanist Nikita Magalov 1940. godine, usp. program u Arhivu HGZ-a, 1940/96.
[316] Premda je odvojena od bivšeg vlasnika, zadržala je stari kućni broj 9, tako da danas postoje sasvim različiti objekti s adresom Kaptol 9: kazalište »Komedija« i Franjevačka crkva i samostan.
[317] HR-DAZG-1122 Zbirka građevinske dokumentacije, 1143.
[318] I. MRDULJAŠ, Zagrebačko dramsko kazalište, Zagreb (1948–1950).
[319] Davor SCHOPF, Balet u Zagrebačkom gradskom kazalištu »Komedija«, u: KASTL, Sonja –MARTINČEVIĆ, Jagoda, *125 godina profesionalnog baleta u Hrvatskoj*, Zagreb: Hrvatsko društvo baletnih umjetnika, 2003, 121.
[320] Zahvaljujem Dubravki Klarić iz Kazališta »Komedija« na ovim informacijama.

Od samog je početka bilo jasno da bivše franciskansko kazalište ne može tehnički zadovoljavati uvjete potrebne za izvođenje opereta, a pogotovo kasnije mjuzikla. Već 1948. Ivo Hergešić je opisao planove »za potpuno preuređenje našega kazališta, uključivši prigradnju jednoga krila, produbljenje pozornice i uređenje ljetnoga gledališta sa 1.600 mjesta«,[321] što nije nikada ostvareno.

OTVORENJE

Prva predstava, s naslovom *Kerempuhov vedri program* (kao autori navedeni su: B. Nušić, N. Eržišnik, Škrgatić, Jurjević, Mitrović)[322] bila je izvedena na tadašnji praznik Dan Republike 29. studenog 1950. godine.

OSNOVNI OPIS MUZICIRANJA

Nepunih mjesec dana nakon početka rada, u prosincu 1950. godine, kazalište »Komedija« postalo je novi (i uskoro za duže vrijeme jedini) dom operete u Zagrebu. Premda kazalište nije imalo nijednog profesionalnog pjevača, prva premijera, predstava Leharove operete *Zemlja smiješka* bila je velik uspjeh.[323] Početkom 1960-ih polako je »Komedijinu« scenu osvajao mjuzikl, koji je unutar tzv. zagrebačke škole mjuzikla svoj pravi procvat doživio 1970-ih. Rock-opere su se zbog nedostatka prostora i tehnike izvodile u Koncertnoj dvorani *Lisinski* (npr. *Gubec-beg* i *Jadnici*).[324]

[321] Ivo HERGEŠIĆ, Jedna kazališna obljetnica, u: *Zagrebačko gradsko kazalište Komedija 1950/51–1980/81*, Zagreb: Zagrebačko gradsko kazalište »Komedija«, [1981], 15.

[322] ***, *Zagrebačko gradsko kazalište Komedija*, 33.

[323] B. HEĆIMOVIĆ, Zagrebačko gradsko kazalište »Komedija«, 308.

[324] Tomislav SABLJAK, [Zagrebačko gradsko kazalište Komedija, Zagreb 1950–1980/81–1990] Glazbene predstave, u: *Repertoar hrvatskih kazališta. 1840–1860–1980*, knj. 3, ur. Branko Hećimović, Zagreb: HAZU – AGM, 2002, 49.

Koncertne dvorane i višenamjenski prostori u kojima su se održavali koncerti

Tijekom proteklih dvaju stoljeća glavne su koncertne lokacije u Zagrebu, uza sva tri kazališna zdanja (Amadéovo, Stankovićevo i HNK), bili prostori koji će biti u ovom poglavlju potanko predstavljeni:

(naziv u # # odnosi se na prostore koji nisu više u funkciji glazbenih prostora)

1. #Akademija (Kraljevska akademija)#
2. #Redutna dvorana Stankovićevog kazališta#
3. #Građanska streljana (Streljana)#
4. Preporodna dvorana Palače Narodnog doma Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (Dvorana)
5. Hrvatski glazbeni zavod
6. #«Kolo« i »Hrvatski Sokol« (»Hrvatski dom«)#
7. #Zagrebački zbor#
8. # »Music-Hall« (kasnije koncertna dvorana »Istra«)#
9. #Koncertna dvorana »Istra«#
10. Muzički salon Studentskog centra
11. Koncertna dvorana *Vatroslav Lisinski*
12. Muzej »Mimara« (Zbirka umjetnina Ante i Wiltrud Topić Mimara)

Literatura o glazbenom životu u Zagrebu spominje niz manje ili više poznatih lokacija, od stana Vladimira Rojca, u kojem je 1932. održan koncert Privatnog amaterskog salonskog orkestra[325] do Novinarskog doma, u kojem je na Večeri ruske muzike 1936. godine nastupio i Mladen Pozajić.[326] U novije vrijeme specifična su pojava polujavni koncerti u **Salonu Očić**.[327] Ograničenost potonjeg prostora u obiteljskoj kući dozvoljava pristup samo malobrojnoj publici, koja dolazi isključivo putem pozivnica. Koncerti se međutim prenose na Trećem programu Hrvatskoga radija i uglavnom su popraćeni kritikama u medijima.[328]

Jedan od najranijih istaknutijih koncertnih prostora za odabrani krug ljudi bio je **Nadbiskupski dvor**, rezidencijalna palača nadbiskupa i upravna zgrada Zagrebačke nadbiskupije. Nalazi se južno od katedrale, između dviju kula i zaklonjen je od prolaznika. Izgrađen je u 18. stoljeću i tada je bio »najveća i najreprezentativnija palača u Hrvatskoj«.[329] Zagreb je u protekla dva stoljeća imao dva biskupa koji su

[325] A. GOGLIA, *Orkestralna muzika u Zagrebu*, 76.
[326] Marija RIMAN, *Mladen Pozajić. Život i djelo*, Rijeka: »Adamić«, 2007, 401.
[327] Vidi o prvih 10 godina *Salona Očić* u ljetopisu društva »Franjo Dugan« (Matija OČIĆ (ur.), *Ljetopis Društva za promicanje orguljske glazbene umjetnosti »Franjo Dugan« 1994.–2005*).
[328] Npr. Višnja POŽGAJ, Glazbena kronika. Barokni program salona Očić, *Vijenac*, 15 (2007) 348, 23.
[329] Lelja DOBRONIĆ, *Biskupski i kaptolski Zagreb*, Zagreb: Školska knjiga, 1991, 78.

bili istaknuti ljubitelji glazbe: Maksimilijan Vrhovac[330] i nadbiskup Juraj Haulik, pa i podaci o muziciranju u dvoru potječu iz razdoblja njihova biskupovanja.[331]

Zbog svoje specifične, kratkotrajne namjene, u odabir glavnih koncertnih prostora nije uvršten tzv. **Pjevački hram**. Povod za podizanje *hrama*, velikog drvenog montažnog prostora napravljenog prema nacrtima Ruperta Melkusa i Milana Lenucija, bila je proslava 20. godišnjice osnutka Hrvatskog pjevačkog društva »Kolo«, koje ga je i dalo podići.[332] Hram je bio na Sajmištu, na mjestu gdje je danas zgrada HNK i mogao je primiti 2–3.000 ljudi.[333] Zabilježeno je da je na prvoj svečanosti 29. svibnja 1882. nastupio orkestar od 70 muzičara, koji je pratio združene zborove s ukupno 600 pjevača u »vele akustičnoj sgradi«.[334] Postoje crteži kako je hram izgledao[335] te zapis da je za otvorenje bio ukrašen s »više od tisuće zastavah velikih i manjih, tropičkoga bilja, te grbovah, slikah i ogromnih zrcalah«.[336] Snješka Knežević zaključuje da je hram bio »primjer prigodne montažne arhitekture i svjedočanstvo pučkog karaktera trga«.[337] Goglia piše da je nakon proslave »Kola« pjevački hram »bio još čitave godine Zagrepčanima na dispoziciju za priredjivanje raznih zabava.«[338] »Kolo« je do 1. kolovoza 1883. godine nastavilo prirediti u hramu koncerte, a ponekad i šaljive predstave.[339]

Među koncertnim prostorima u međuratnom razdoblju nalazio se i jedan kinematograf, prema knjizi *Židovski Zagreb* »kino-kazalište«, današnje **kino *Europa*** (isprva *Balkan Palace*). Izgradio ga je Srećko Florschütz 1924. godine u sklopu poslovnostambenog sklopa s prolazom, a investitor je bio već spomenuti građevinski poduzetnik i vlasnik filmskog zavoda *Urania* Adolf Müller.[340] U velikoj i izuzetno elegantno izrađenoj dvorani s dobrom akustikom,[341] koja danas ima 505 mjesta, nastupali su Zagrebačka filharmonija, Zlatko Baloković i drugi, mnogo manje poznati izvođači.

Zagrebački su **muzeji** u drugoj polovici 20. stoljeća često bili koncertni prostori (vidi i u poglavlju *Lokacije na otvorenom*). U Muzeju grada Zagreba od 1968. do

[330] »Gotovo i nije bilo istaknutije političke ili kulturne ličnosti onog doba pa ni umjetnika koji nije bio ugošćen kod Vrhovca. U njegovoj su kući nastupali glazbenici i književnici, boravili slikari, ali i političke izbjeglice i ljudi s dvora« (Jaroslav ŠIDAK, Hrvatske zemlje u Vrhovčevo doba, u: VRHOVAC, Maksimilijan, *Dnevnik Diarium*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost – Sveučilišna naklada Liber – Globus – Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta, 1987, LVI).

[331] Goglia navodi i poznati podatak o muziciranju kod biskupa Vrhovca iz 1819. u kojem se prvi put spominje Georg Karl Wisner von Morgenstern (A. GOGLIA, *Juraj Karlo Wisner pl. Morgenstern*, 1).

[332] B. ZEININGER, *Jubilejski spis*, 181.

[333] *Ibid.*, 181 i 215.

[334] *Ibid.*, 197.

[335] Vidi S. KNEŽEVIĆ, *Zagrebačka zelena potkova*, 98 i Z. BLAŽEKOVIĆ, *Glazba osjenjena politikom*, 164.

[336] B. ZEININGER, *Jubilejski spis*, 184.

[337] S. KNEŽEVIĆ, *Zagrebačka zelena potkova*, 98.

[338] A. GOGLIA, Vjekoslav Klaić..., 166. Goglia greškom piše da je hram podignut za 25. godišnjicu »Kola«.

[339] B. ZEININGER, *Jubilejski spis*, 203 i 215. Do tog je datuma gradska skupština dozvolila »Kolu« da ostavi na *Sajmištu* »drveni pjevački hram« (HR-DAZG-4-1*, Zapisnik skupštine zastupstva sl. i kr. glav. grada Zagreba,*1883, str. 28).

[340] Snješka KNEŽEVIĆ – Aleksander LASLO, *Židovski Zagreb. Kulturno-povijesni vodič*, Zagreb: Židovska općina Zagreb [et. al.], 2011, 54.

[341] Kako piše u najavi za koncert Zagrebačke filharmonije, dvorana se »već ranije pokazala akustički vrlo podesnom za orkestralne koncerte« i očito je mogla na pozornici smjestiti 80 muzičara Filharmonije (***, Matineja Filharmonije, *Novosti*, 27 (1933) 74, 12).

1988. godine redovito su se održavali koncerti Zagrebačkog kvarteta na koje je ulaz bio besplatan, a kasnije, može se reći bez prekida do danas, nastupio je i niz drugih muzičara (vidi *Kronologiju Muzeja grada Zagreba*).[342] Hrvatski povijesni muzej nalazi se u baroknoj palači čiji je potpuni (i najpravedniji, s obzirom na niz vlasnika) naziv Vojković-Oršić-Rauchova palača. U njezinoj dvorani na prvom katu održavali su se u 18. i 19. stoljeću plesovi, koncerti i kazališne predstave,[343] ali pravi koncertni prostor postala je tek 1968. godine, nakon što je Lelja Dobronić imenovana ravnateljicom Muzeja. Kasnije je napisala: »Šteta bi bila ne otvoriti je [muzejsku dvoranu] publici, pogotovo tada kad u Gornjem gradu nije bilo dvorana otvorenih javnosti kao što ih ima danas«, i nastavila: »Činilo se da nije dosta da se povremeno u njoj muzejski izlošci pokazuju posjetiteljima – u dvorani se trebala čuti glazba; kao da ju je davni grof sagradio za komornu glazbu«.[344] U dvorani koja ima kapacitet od 200 mjesta započele su *Večeri Povijesnog muzeja Hrvatske*. Ciklusi koncerata nastavili su se do 1976, a povremeni se kontinuirano održavaju i dalje. Danas je međutim u koncertnom životu Zagreba najprisutniji Muzej za umjetnost i obrt. U spomenici Muzeja iz 1970. godine opsežno se navode ansambli i solisti koji su nastupali počevši od 1952. godine,[345] pri čemu su bili osobito atraktivni stilski programi u dvoranama s izlošcima iz razdoblja iz kojih je potjecala izvedena glazba. Atrij Muzeja postao je koncertni prostor još 1953. godine,[346] a u novije su vrijeme atrij obilježili ciklusi *Aulos* Zagrebačke filharmonije (puhački ansambli) 2007. i 2008. godine[347] i niz koncerata Višnje Mažuran na čembalu 2009, kao i muziciranje na instrumentima iz fonda Muzeja, odnosno HGZ-ove depozitne zbirke instrumenata.

Novi Zagreb postao je destinacija za posjetitelje koncerata ozbiljne glazbe ponajviše zahvaljujući Centru za kulturu Novi Zagreb u Remetincu. Otvoren je 1977. godine i najstarija je ustanova kulture u Novom Zagrebu.[348] Centar ima veliku i malu dvoranu, u kojima se ponekad izvede i praizvedba djela nekog hrvatskog skladatelja (npr. popijevka Ivane Lang-Beck 2005).[349] U naselju Travno djeluje Međunarodni centar za usluge u kulturi koji povremeno priređuje koncerte.[350]

Grad Zagreb je u istoj godini, 1995, otvorio dvije nove lokacije za svoje najvažnije **knjižnice**: Nacionalnu i sveučilišnu knjižnicu i Gradsku knjižnicu. Nakon početnog pozitivnog šoka zbog golemih prednosti novih zdanja, obje su počele prire-

[342] Kristian STRUKIĆ – Danijel VOJAK, Kronologija Muzeja grada Zagreba, u: *Stoljeće Muzeja grada Zagreba 1907. – 2007.*, ur. Goran Arčabić, Zagreb: Muzej grada Zagreba, 2007, 73–232. Vidi fotografiju nastupa Zagrebačkog kvarteta 1971. godine u knjizi o Muzeju (Goran ARČABIĆ (ur.), *Stoljeće Muzeja grada Zagreba 1907. – 2007.*, Zagreb: Muzej grada Zagreba, 2007, 115).

[343] Lelja DOBRONIĆ, *Palača Hrvatskog povijesnog muzeja*, Zagreb: Hrvatski povijesni muzej, 2004², 33. Ta publikacija donosi i fotografiju dvorane, kao i tlocrt prvog kata (*Ibid.*, 34–35 i 24).

[344] Lelja DOBRONIĆ, *Miroslav Miletić. Sjećanje na suradnju i susrete*, Rukopis, [s.a.]. (primjerak u vlasništvu autorice ove knjige).

[345] Zdenka MUNK (ur.), *Muzej za umjetnost i obrt 1880 – 1970. Katalog izabranih djela*, Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 1970, 377–378.

[346] Nenad TURKALJ (N. T.), Prvi koncert u atriju Muzeja za umjetnost i obrt priredio je Radio Zagreb, *Narodni list*, 9 (1953) 2569, 6. Turkalj navodi da se atrij »ističe pitoresknošću i intimnošću ambijenta«, ali iznosi i njegove nedostatke kao koncertnog prostora.

[347] ***, Aulos – komorni ciklus puhača Zagrebačke filharmonije, *Muzej za umjetnost i obrt.* http://www.muo.hr/index.php?option=com_content&task=view&id=114&Itemid=69.

[348] ***, Centar za kulturu Novi Zagreb. http://www.czk-novi-zagreb.hr/hr/centar/info/.

[349] ***, Praizvedeno djelo Ivane Lang, *Cantus*, (2005) 135/136, 12.

[350] ***, Međunarodni centar za usluge u kulturi. www.mcuk.hr.

đivati koncerte, često u dobrotvorne svrhe i u pravilu besplatne: NSK u svojoj auli, a Gradska knjižnica u čitaonici Starčevićevog doma u kojem je Knjižnica »privremeno« smještena. Prepoznatljivost muziciranja na tim mjestima obilježavaju ciklusi *Uskrsnih i Božićnih koncerata* u NSK i *Božićnih koncerata* čembalistice Višnje Mažuran u Gradskoj knjižnici.

Novije vrijeme otkriva niz novih koncertnih prostora, ponekad i u nevolji – jedan koncert Oratorijskog zbora sv. Marka održan je tijekom Domovinskog rata u skloništu.[351]

*

U nastavku odabrani će koncertni prostori biti opisani prema obrascu jednakom onom za kazališta:

Naziv (raniji nazivi)

– *naziv se odnosi na prostoriju u nekom zdanju ili na cijelu zgradu. U slučaju Zagrebačkog zbora odnosi se na manifestaciju (velesajam), prostor manifestacije, kao i na samo zdanje u kojem su se održavali koncerti.*

o nazivu – *napomena tamo gdje je bilo potrebno pojasniti naziv i/ili ranije nazive.*

adresa

razdoblje – *u kojem je zdanje služilo svojoj prvotnoj svrsi. U nekim se slučajevima uzima kao početna godina adaptacija zdanja (npr. Muzej »Mimara«).*

današnja funkcija, ako je drukčija od ranijih

POVIJEST ZDANJA

VLASNICI – *u pravilu prvi vlasnici. Za prostore nakon 1945. uvedena je varijanta:*

GLAVNI KORISNIK, *jer se podrazumijeva da je vlasništvo gradsko ili državno, kako prostora, tako i same ustanove koja se njime uglavnom koristi.*

OPIS

OTVORENJE

OSNOVNI OPIS MUZICIRANJA

SPOMEN-OBILJEŽJA – *detalje vidi u popisu 5. u prilogu*

1. Akademija (Kraljevska akademija)

O nazivu: Zgrada prve javne visokoškolske ustanove u Zagrebu više je puta mijenjala ime. U razdoblju kada je najviše služila kao koncertni prostor, između 1818. i 1853., njezini su nazivi prema numeraciji zagrebačkih zgrada bili sljedeći: 1820/21. *Accademia*, 1833/34. *Academia Zagrabiensis*, 1853/54. *K. K. Akademisches Gymnasium zu Agram*.[352] Sama je ustanova u razdoblju od 1776. do 1850. imala ime *Regia Academia scientiarum (Kraljevska akademija znanosti)*.[353] Na programima koncerata pisalo je u pravilu: »Im Saale der hiesiegen königlichen Academie der Wissenschaften« (npr. koncert 20. kolovoza 1837).[354]

[351] Bilo je to 1992. godine, usp. Erika KRPAN (ur.), *Qui bene cantat, bis orat. Dvadeseta obljetnica obnovljenog Oratorijskog zbora crkve sv. Marka Cantores sancti Marci 1988.–2008.*, Zagreb: Oratorijsko društvo sv. Marka, 2008, 62.

[352] Jasenka MIRENIĆ-BAČIĆ, Zgrada naše škole u vremenu i prostoru, u: *Gornjogradska gimnazija*, Zagreb: Potencijal, 1997, 30–31.

[353] Akademija, u: *Zagrebački leksikon*, 4.

[354] »U dvorani ovdašnje kraljevske Akademije znanosti.« Arhiv HGZ-a, III-PG, k. 1, plakati/3.

Trg Katarine Zrinske 5
oko 1645 →
danas Gornjogradska gimnazija i Prva privatna gimanzija

POVIJEST ZDANJA

Kada su isusovci 1606. godine došli u Zagreb, grad im je poklonio napuštenu zgradu dominikanskog samostana na Katarininom trgu, u kojoj su sljedeće godine otvorili gimnaziju. Ta je zgrada bila jako oštećena u velikom požaru 1645. na Gradecu, nakon čega je Hrvatski sabor dao isusovcima pomoć za popravak.[355] Zgrada je potom nekoliko puta pregrađivana i nadograđivana. Godine 1709. dovršeno je uređenje dvorane na prvom katu, isprva za svečane sjednice, a sljedećih godina i za kazališne priredbe. Dvorana je imala značajnu ulogu u zagrebačkom umjetničkom životu, osobito nakon obnove i proširenja sredinom 18. stoljeća.[356] Zbog velikog broja učenika i studenata, 1865. godine dvorana je pregrađena u četiri školske sobe, da bi 1884, nakon što se Sveučilište preselilo iz zgrade Akademije u današnju zgradu, ponovno bila obnovljena, ali već 1894. pretvorena u gimnastičku dvoranu.[357]

VLASNICI

Prvi su vlasnici bili isusovci; nakon raspuštanja njihova reda 1773. godine zgrada je postala državna, a nastavila je služiti za pedagoške svrhe sve do danas.

OPIS

Koncerti su se održavali u dvorani koja se proteže duž cijele fronte prema Katarininom trgu, a u kojoj se danas održava nastava tjelesnog odgoja. Dvorana je u početku imala i pozornicu (*theatrum*) pa se i dvorana uskoro počela tako nazivati.[358] Prema procjeni današnjih organizatora koncerata iz Gornjogradske gimnazije, u dvorani može biti 300–400 mjesta za publiku.[359]

OSNOVNI OPIS MUZICIRANJA

Prvi poznati koncert u Akademiji bio je 1. srpnja 1818, s nazivom »Eine grosse musikalische Akademie« (= »Velika muzička akademija«). Plakat za tu glazbenu priredbu, koji se čuva u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici, najstariji je sačuvani tiskani podatak o nekoj javnoj glazbenoj priredbi u Zagrebu.[360]

U razdoblju od 1827. do 1853. godine dvorana Akademije bila je glavno mjesto muziciranja članova HGZ-a i učenika njegove glazbene škole. Tu je održan koncert 18. travnja 1827. godine, kojim je novoosnovano Glazbeno društvo prvi put stupilo pred javnost, čime je započeo redoviti javni koncertni život u Zagrebu. Koncerti

[355] L. DOBRONIĆ, *Zagrebački Kaptol...*, 206–208.

[356] Ivo GOLDSTEIN – Agneza SZABO, *Povijest zagrebačke Klasične gimnazije (1607–2007)*, Zagreb: Novi Liber – Klasična gimnazija, 2007, 41.

[357] J. MIRENIĆ-BAČIĆ, Zgrada naše škole u vremenu i prostoru.

[358] I. GOLDSTEIN – A. SZABO, *Povijest zagrebačke Klasične gimnazije (1607–2007)*, 40.

[359] Zahvaljujem Jasenki Mirenić-Bačić na tom podatku.

[360] Ladislav ŠABAN, Neobjavljeni koncertni plakati i programi kao važna povijesna građa, *Arti musices*, (1976) 7, 101–135. Premda se zna i za ranije koncerte u Zagrebu, nisu sačuvani njihovi programi ili plakati. Zato je navedeni koncert prvi koji S. MIKLAUŠIĆ-ĆERAN razmatra u svojoj knjizi *Glazbeni život Zagreba u XIX. stoljeću*, 22.

održani krajem 20. stoljeća bili su uglavnom zatvorenog tipa i u organizaciji Gornjogradske gimnazije, poput nastupa Društvenog orkestra HGZ-a 1991. godine.[361]

SPOMEN-OBILJEŽJA

Dvije spomen-ploče u stubištu neizravno su povezane s osobama iz povijesti HGZ-a (vidi na str. 175-176)

2. Redutna dvorana Stankovićevog kazališta

O nazivu: Termin »redutna dvorana« (prema fran. *redoute* = krabuljni ples) označava plesnu dvoranu koja je bila uobičajena zasebna dvorana u zgradama nekadašnjih kazališta.[362] Nalazi se, primjerice, i u varaždinskom kazalištu, radu Hermana Helmera iz 1873. godine, ali ne i u zagrebačkom HNK.[363] Na programima i plakatima za neke koncerte održane u 1872. godini kao lokacija navedeno je »u dvorani narodnoga kazališta tako zvanom redoutu« (potc. N.B.).[364]

Ul. sv. Ćirila i Metoda 5

1834 – 1892?

danas dvorana za sjednice Gradske skupštine Grada Zagreba

POVIJEST ZDANJA, VLASNICI, OTVORENJE, SPOMEN-OBILJEŽJA

Vidi pod *Kazališta, Stankovićevo kazalište.*

Hudovsky u svojem vodiču iz 1892. godine, čak tri godine prije zatvaranja Stankovićevog kazališta, piše o »bivšoj« redutnoj dvorani, koja je već tada služila za skupštine gradskog zastupstva.[365]

OPIS

Stanković je, prema jednom novinskom oglasu iz 1834, bio vlasnik »novoga kazališta i dvorane za plesove«,[366] što nije jedini primjer naglašenog odvajanja redutne dvorane od kazališta.

---

[361] Nada BEZIĆ, *Društveni orkestar Hrvatskoga glazbenog zavoda uz 55. godišnjicu njegove obnove (1954–2009)*, Zagreb: Hrvatski glazbeni zavod, 2009, 62–63.

[362] »Gotovo do kraja devetnaestoga stoljeća u Zagrebu i u drugim hrvatskim gradovima plesne zabave održavale su se gotovo isključivo za pokladnoga razdoblja (...), pa odatle naziv za plesnu dvoranu 'redutna'« (Stjepan SREMAC, *Povijest i praksa scenske primjene folklornog plesa u Hrvata. Između društvene i kulturne potrebe, politike, kulturnog i nacionalnog identiteta*, Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 2010, 71).

[363] Neobično je stoga da se na jednom programu Zagrebačke filharmonije iz veljače 1910. godine pojavljuje kao lokacija »redutna dvorana kazališta« (Snježana MIKLAUŠIĆ-ĆERAN – Alma ZUBOVIĆ, Kronologija koncerata u Zagrebu od 1871., u: *Zagrebačka filharmonija 1871.–1996. Uz stodvadesetpetu obljetnicu Zagrebačke filharmonije*, ur. Dubravko Detoni, Zagreb: Zagrebačka filharmonija, 1996, 87). Bit će da je riječ o zabuni, jer se radilo o »redutama«, dakle pokladnom koncertu i plesu, koje spominje i Slavko BATUŠIĆ (Vlastitim snagama (1860–1941), 126). Iscrpan izvještaj o »kazališnoj reduti« donijele su *Novosti* 1930, a prenosi ga Zvonimir MILČEC u svojoj knjizi *Galantni Zagreb* (Zagreb: Mladost, 1989, 41–44). Među zanimljivostima o toj reduti je i to da se glazba iz foajera megafonima prenosila u sve prostorije i hodnike.

[364] Ahiv HGZ-a, programi, kut. 1, plakati/11.

[365] A. HUDOVSKY, *Zagreb i okolica*, 64.

[366] »Eigenthümmer des hierortigen neuenTheater- und Redouten-Gebäudes« (cit. prema Pavao CINDRIĆ, Trnovit put do samostalnosti (do god. 1860), 44.

Kako piše Snježana Miklaušić-Ćeran, nije poznato koliko je publike stalo u redutnu dvoranu.[367] Novine su izvješćivale o mnogo publike (npr. prilikom koncerata 1865), no Zdravko Blažeković zaključuje da »ovaj prostor i nije bilo teško napuniti«.[368] Preuređena je nakon zatvaranja kazališta 1895. godine u dvoranu za potrebe Gradske skupštine, koja i danas u njoj zasjeda. Prema nacrtima preuređenja iz 1969. godine[369] u dvorani ima oko 210 sjedala. Broj zastupnika Gradske skupštine mnogo je manji: 51 zastupnik.[370]

OSNOVNI OPIS MUZICIRANJA

Redutna dvorana starog kazališta služila je za koncerte, društvene koncerte HGZ-a i ispitne koncerte njegove škole, zabave, plesove i dr. Osobito se ističe ciklus komornih koncerata iz 1865. godine, koji su bili »ne samo prvi cjelovečernji javni koncerti isključivo komorne glazbe, već je to bila i prva unaprijed osmišljena serija koncerata, te prvi pretplatnički ciklus« u Zagrebu.[371]

3. Građanska streljana (Streljana)

Tuškanac 1
1838 – 1923
danas uredske prostorije Hrvatskog filmskog saveza i kino »Tuškanac«
Za razdoblje nakon 1923. godine vidi pod *Kazališta*, HNK – »Tuškanac«.

POVIJEST ZDANJA

Zgrada je podignuta 1838. godine. Premda je Gjuro Szabo pisao kako je njezin autor Bartol Felbinger,[372] Lelja Dobronić je to osporila i utvrdila da je »sama zgrada previše bezlična i kasnije pregrađivana da bi se samo po oblicima mogao utvrditi autor«.[373] Dogradili su je Janko Jambrišak i Milan Lenuci od 1882. do 1885,[374] tako da se novi dio zgrade nadovezuje na stražnju stranu starije, zapadno prema brijegu. Početkom 20. stoljeća u prizemlju je bila otvorena kavana.[375] Prema spomenploči koja je stajala na zdanju, u samoj je zgradi i ispred nje bilo staro strelište u kojem se odvijala streljačka aktivnost sve do 1918. godine.[376]

VLASNICI

Streljana je izgrađena dobrovoljnim prilozima članova Građanskog streljačkog društva *(Schützenverein)*, najstarijeg zagrebačkog građanskog društva, koje je pre-

---

[367] S. MIKLAUŠIĆ-ĆERAN, *Glazbeni život Zagreba u XIX. stoljeću*, 104. Prema jednom autoru čini se da je dvorana HGZ-a podjednake veličine nekadašnjoj redutnoj dvorani, usp. bilješku 427.

[368] Z. BLAŽEKOVIĆ, *Glazba osjenjena politikom*, 247.

[369] HR-DAZG-1122 Zbirka građevinske dokumentacije, 411.

[370] Gradska skupština, u: *Zagrebački leksikon I*, 297.

[371] Z. BLAŽEKOVIĆ, *Glazba osjenjena politikom*, 246.

[372] Gjuro SZABO, *Stari Zagreb*, Zagreb: Spektar – Znanje, 1971, 82.

[373] L. DOBRONIĆ, *Bartol Felbinger i zagrebački graditelji njegova doba*, 130.

[374] L. DOBRONIĆ, *Graditelji i izgradnja Zagreba u doba historijskih stilova*, 37.

[375] Vanda LADOVIĆ, Oslikani ciljevi građanskog streljačkog društva u Zagrebu, *Iz starog i novog Zagreba*, sv. 5, Zagreb: Muzej grada Zagreba, 1974, 129.

[376] Tekst spomen-ploče donosi Pavao CINDRIĆ u svojoj knjizi *Grički milenij* (321), s početnim riječima: »Ova zgrada je izgrađena dobrovoljnim prilozima strijelaca i ljubitelja streljaštva i služila kao društveni dom Građanskog streljačkog društva osnovanog 1786. godine. Zgrada je potpuno završena 1838. godine i sve do 1918. u zgradi i ispred nje gdje se nalazilo staro strelište odvijala se streljačka aktivnost.«

stalo djelovati nekoliko godina po završetku Prvoga svjetskog rata.[377] Nakon toga zgrada je postala vlasništvo zaklade veletrgovca i mecene Šandora Aleksandra.[378]

OPIS

Zgrada je bila dekorirana slikama starog Zagreba.[379] Kao što je rečeno, postojale su dvije dvorane. Pavao Cindrić piše da je u dvorani 1841. uređena streljana za građanstvo, »a povremeno su se tu održavali plesovi i zabave«.[380] Druga po redu, izgrađena 1883, bila je veća od prve, pa se uvriježilo zvati ih »velika« i »mala« dvorana. U nekoj se literaturi termin »mala dvorana« rabi i za priredbe prije dovršenja velike dvorane, što je vjerojatno posljedica pisanja iz perspektive vremena u kojem je živio autor dotičnog teksta.[381]

Kasnije prenamjene i adaptacije u kazalište i kino odnose se na noviju, veliku dvoranu. Mala je dvorana u međuratnom razdoblju služila za »barske zabave«,[382] a danas su u njoj uredi Hrvatskoga filmskog saveza.

U dosadašnjim istraživanjima nije pronađen podatak o kapacitetu male dvorane, a pri opisu nove suvremenici su zapisali da se u prostorijama »200 ljudi u njima gotovo izgubi«. Današnje kino ima 272 sjedala.

OTVORENJE

Svečano otvorenje bilo je 1. rujna 1838.[383] Dogradnja 1883. godine proslavljena je koncertom 8. siječnja 1883., kada je prvi put u Zagrebu proradilo i stalno električno svjetlo.

OSNOVNI OPIS MUZICIRANJA

Streljana je bila omiljeno okupljalište Iliraca; 1841. u njoj je nastupio Ivan Padovec,[384] već 1842. tamo su se čule i skladbe Vatroslava Lisinskog,[385] a 1845. prvi je put nastupio Franjo Stazić.[386] I kasnije, početkom 1860-ih, o Streljani se govori kao o stjecištu zagrebačkog društvenog života. Osim koncerata održavali su se plesovi i zabave. God. 1860. u Streljani je plesnu školu otvorio Pietro Coronelli,[387] a dvije godine kasnije u njoj je osnovano Hrvatsko pjevačko društvo »Kolo«. God. 1873. održan je prvi javni koncert društva »Sloga«,[388] koje je potom tamo redovito prire-

[377] Prema natuknici o Streljani *Zagrebačkom leksikonu* (II, 340) Društvo je prestalo djelovati za vrijeme Prvog svjetskog rata. Međutim, u adresaru grada Zagreba iz 1920. navodi se u popisu »Društva i korporacije« s kratkim opisom djelatnosti i opaskom: »Nastan [sjedište] društva je Gradjanska streljana.« (I. KLEMENČIĆ, *Adresar...*, 129).

[378] P. CINDRIĆ, *Grički milenij*, 114.

[379] *Ibid.*, 114.

[380] *Ibid.*

[381] A. GOGLIA, Vjekoslav Klaić..., 164, B. ZEININGER, *Jubilejski spis*, 223.

[382] Ivan ULČNIK, Marija Crnadak-Prikril (Crtice iz našeg starog teatra), *Zagreb*, 7 (1939) 12, 428.

[383] V. LADOVIĆ, Oslikani ciljevi građanskog streljačkog društva u Zagrebu, 127.

[384] Snježana MIKLAUŠIĆ-ĆERAN, Ivan Padovec u svjetlu glazbene kritike 19. i prve polovice 20. stoljeća, *Ivan Padovec (1800–1873) i njegovo doba. Radovi s međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Zagrebu i Varaždinu, Hrvatska, 28–30. 9. 2000.*, ur. Vjera Katalinić – Sanja Majer-Bobetko, Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo, 2006, 45.

[385] Ljudevit VUKOTINOVIĆ, Salon u Zagrebu, *Danica ilirska*, 8 (1842) 6, 23–24.

[386] P. CINDRIĆ, *Grički milenij*, 247.

[387] N. PREMERL, Ples kao oblik društvenog života u prošlosti Zagreba, 144.

[388] Lucija BENYOVSKY, *Sloga hrvatsko grafičko glazbeno društvo. 1866 – 1996*, Zagreb: Hrvatsko grafičko glazbeno društvo Sloga, 1997, 15.

đivalo koncerte (1886, 1894, 1895). Koncerti su se održavali do Prvog svjetskog rata,[389] a možda i u prvim godinama nakon njega.

Prenoseći podatak od Kuhača,[390] gotovo sva literatura navodi da je mlada grofica Sidonija Erdödy pjevala popijevku *Još Hrvatska ni propala* upravo u Streljani.[391] Međutim, ako je taj važan nastup bio 1833. ili 1835. – Marija Barbieri navodi obje godine,[392] dok je npr. Nikša Stančić sklon tome da je to bilo 1835.[393] – nije se mogao održati u Streljani jer je ona, kao što je rečeno, izgrađena tek 1838. godine. Stančić zaključuje da je nastup bio »na društvenom koncertu zagrebačkog Građanskog streljačkog društva, dakako u nekoj od u to vrijeme postojećih dvorana pogodnih za takve priredbe, kao što je npr. bila tzv. redutna dvorana«.[394] Uistinu, mala je vjerojatnost da bi grofica Erdödy nastupila u zdanju koje je bilo ranije na mjestu Streljane, a koje Pavao Cindrić opisuje kao »drvenu streljačku kućicu s trijemom« sagrađenu 1808. godine.[395] No, isti autor u daljnjem tekstu opisuje kasniju zgradu Streljane i, ne sluteći da je upao u kontradikciju, zaključuje: »U toj je zgradi god. 1835. održan i onaj glasoviti koncert na kojem je prva hrvatska primadona Sidonija.....«. S obzirom na postojeće dvorane u Zagrebu 1835. godine Sidonija Erdödy mogla je nastupiti u kazalištu, redutnoj dvorani ili možda dvorani Akademije.

4. Preporodna dvorana Palače Narodnog doma Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (Dvorana)

O nazivu: Na mnogim zagrebačkim plakatima i novinskim obavijestima sredinom 19. stoljeća oznaka prostora u kojem će se davati koncert bila je samo jedna riječ: *Dvorana* (u njemačkoj varijanti: »Dvorana-Saale«).[396] U 20. stoljeću se koristio i naziv *Ilirska dvorana*.[397]

Nekoć je u zgradi bio smješten Narodni muzej, a u samoj dvorani su se održavali i važni sastanci (tamo je u ožujku 1848. godine Josip Jelačić predložen za hrvatskog bana), pa je cijelo zdanje dobilo ime *Narodni dom*.

Opatička 18
1847 – oko 1876. ili 1892?
1995 →

---

[389] Npr. 1911. godine »Koncert s plesom« u organizaciji Društva bankovnih činovnika u Zagrebu; HR-DAZG-799 Hrvatsko pjevačko društvo »Lisinski«, 6. Tiskovine - fotografije.

[390] Franjo Ksaver KUHAČ, *Ilirski glazbenici*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1994. [Pretisak iz 1893. g.], 255.

[391] Među novijim je primjerima članak Gorana Ivaniša *Još Hrvatska ni propala*, objavljen u *Vijencu* (Goran IVANIŠ, *Još Hrvatska ni propala.* U ožujku 1833, prije točno sto sedamdeset godina, prvi je put javno izvedena čuvena Gajeva budnica, *Vijenac,* 11 (2003) 236, 3). U istom je časopisu nešto kasnije objavljeno i reagiranje Nikše STANČIĆA (Kada je prvi put izvedena Još Hrvatska ni propala. Reagiranje u povodu članka o Sidoniji Erdödy-Rubido, *Vijenac,* 11 (2003) 247–248, 363).

[392] Marija BARBIERI, *Hrvatski operni pjevači. Knjiga prva. Od Franje Stazića do Marka Vuškovića (1846.–1918.)*, Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1996, 27 i 30.

[393] N. STANČIĆ, *Gajeva »Još Horvatska ni propala« iz 1832–33.*, 165.

[394] *Ibid.* Ovaj citat vodi dalje prema istraživanju glazbenih priredbi Streljačkog društva, što je danas otežano činjenicom da arhiv tog društva nije potpuno sačuvan (V. LADOVIĆ, Oslikani ciljevi građanskog streljačkog društva u Zagrebu, 127).

[395] P. CINDRIĆ, *Grički milenij*, 114.

[396] 8. siječnja 1858. Arhiv HGZ-a, III k-1, do 1879/10.

[397] S. MOSTARKIĆ, Povijest zgrade Narodni dom, 16.

danas Zavod za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti sa svojim odsjecima; sjedište Hrvatskog muzikološkog društva

POVIJEST ZDANJA

Palača koju ju je dao izgraditi grof Karlo Drašković podignuta je 1838. godine. Gradio ju je Bartol Felbinger, ali ne može se reći da ju je on i projektirao.[398] Autor dvorane i adaptacije cijele palače 1846. i 1847. godine bio je graditelj Aleksandar Brdarić.[399] Nacrt adaptacije dvorane datira iz 1875. Neki autori pretpostavljaju da je pregrađivanje dvorane i njezino djelomično pretvaranje u uredske prostorije bilo 1870-ih,[400] no prema članku Ivana Ulčnika to je učinjeno tek 1892. godine.[401] Snježana Miklaušić-Ćeran navodi da je još 1876. godine HGZ u Dvorani održavao svoje koncerte.[402] Posljednja adaptacija dovršena je u prosincu 1994. godine, kada je dvorani vraćen nekadašnji raskošan izgled.[403]

VLASNICI

Palaču je 1846. godine od grofa Karla Draškovića kupilo društvo istaknutih iliraca koje je nosilo ime »Dvorana« i bilo vlasnik zdanja do svojeg raspuštanja 1863. godine. Od 1868. do 1878. vlasnik je bila Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, a to je i danas (HAZU).

OPIS

Prvom plesu pribivalo je, prema izvještaju u *Danici*, 800 osoba.[404] Premda je pisac u *Danici* iz 1847. godine tvrdio da Dvorana zajedno s prostranim galerijama »može lahko do 1.000 osobah primiti«,[405] prema današnjim koncertnim standardima u dvorani i na galeriji ima 220 mjesta. U literaturi se često reproducira akvarel koji prikazuje ples u Dvorani oko 1850. godine.[406]

OTVORENJE

Ples 8. veljače 1847. godine. Otvorenje obnovljene dvorane bilo je 8. prosinca 1994. (vidi tekst spomen-ploče u prilogu 5).

OSNOVNI OPIS MUZICIRANJA

U dvorani su se održavali plesovi i koncerti. Među koncertima se ističu tzv. »historijski« koncerti koje je 1864. priredio Leopold Alexander Zellner i Zagrepčane upoznao s djelima skladatelja iz razdoblja od 15. stoljeća do 19. stoljeća.[407] Nakon što je HGZ izgubio gostoprimstvo Kraljevske akademije 1853. godine, često je priređivao

[398] L. DOBRONIĆ, *Zagrebački Kaptol...*,, 264.

[399] *Ibid*., 268.

[400] S. MOSTARKIĆ, Povijest zgrade Narodni dom, 25.

[401] Ivan ULČNIK, Vjekoslav Frigan, odvjetnik i bivši načelnik grada Zagreba, *Zagreb*, 10 (1942) 3–4, 88–89. Autor donosi i zanimljive opise dvorane te fotografije interijera koje je snimio Đuro Griesbach.

[402] S. MIKLAUŠIĆ-ĆERAN, *Glazbeni život Zagreba u XIX. stoljeću*, 34.

[403] Prema svemu sudeći netočan je podatak u natuknici Narodni dom u *Zagrebačkom leksikonu* da »danas postoji samo polovica prvotne dvorane« (II, 110). Na istom mjestu piše da je na prvom plesu bilo 550 osoba, što je vjerojatno preuzeto iz nekog drugog izvora, a ne iz *Danice*.

[404] S. MOSTARKIĆ, Povijest zgrade Narodni dom, 16.

[405] Cit. prema Lelja DOBRONIĆ, *Slobodni i kraljevski grad Zagreb*, Zagreb: Školska knjiga, 1992, 252.

[406] Npr. Ivan KAMPUŠ – Igor KARAMAN, *Tisućljetni Zagreb. Od davnih naselja do suvremenog velegrada*, Zagreb: Školska knjiga, 1988[5], 145.

[407] Z. BLAŽEKOVIĆ, *Glazba osjenjena politikom*, 270–273.

društvene i ispitne koncerte u Dvorani. Preporodna je dvorana od 1995. godine ponovno koncertni prostor, osobito pogodan za solističke i komorne koncerte.

SPOMEN-OBILJEŽJA

U predvorju dvorane postavljeno je poprsje Vatroslava Lisinskog. Na uličnom je pročelju spomen-ploča s podacima iz povijesti zdanja.

5. Hrvatski glazbeni zavod

O nazivu: U doba podizanja zgrade službeno je ime HGZ-a bilo Narodni zemaljski glazbeni zavod. Nakon što je HGZ 1916. uzdigao svoju glazbenu školu u rang konzervatorija, na koncertnim programima se počinje javljati i izraz »velika dvorana Hrvatskog konzervatorija« (npr. 19. studenoga 1916),[408] ali samo u razdoblju do 1920. Za sve ostale koncertne programe i plakate podrazumijeva se da su se održali u velikoj dvorani ako nije posebno naveden prostor (mala ili u novije vrijeme podrumska dvorana).

Gundulićeva 6 i 6a
1876 (+1895) →

POVIJEST ZDANJA

U arhivu HGZ-a postoji opsežna dokumentacija o gradnji zgrade HGZ-a (nacrti, spisi i računi), a o njoj se govori i u osnovnoj literaturi o HGZ-u.[409] Na zemljištu koje je kupljeno još 1872. godine, jednokatno zdanje su podigli graditelji Janko Nikola Grahor i Franjo Klein, vlasnici tvrtke *Grahor-Klein*. Prema tadašnjoj numeraciji kuća zgrada je dobila kućni broj 1000. Premda osnovni izvori o HGZ-u jednoznačno navode 1876. godinu kao godinu izgradnje (konačno, radovi su počeli tek u svibnju 1875), neobično je kako se u literaturi, od vodiča Adolfa Hudovskog[410] preko knjige Arona Fleischmanna,[411] autoriteta Lelje Dobronić[412] i Nade Premerl[413] sve do danas[414] ponegdje provlači pogrešna godina 1875, a navodi se i 1877.[415]

U potresu 1880. zgrada je bila ponešto oštećena, a popravke je napravio Herman Bollé ne tražeći za to honorar, pa ga je skupština HGZ-a u znak zahvalnosti

[408] Arhiv HGZ-a, Zbirka programa, III Mi-262.

[409] A. GOGLIA, *Hrvatski glazbeni zavod 1827.–1927.*, L. ŠABAN, *150 godina Hrvatskog glazbenog zavoda*, N. BEZIĆ, Hrvatski glazbeni zavod 1827–2002).

[410] »G. 1875. sagradi si liepu vlastitu sgradu u slogu talijanske renesanse, u kojoj izim jur nedostatnih školskih prostorija ima prostranu dvoranu s galerijami za koncerte.« (A. HUDOVSKY, *Zagreb i okolica*, 53).

[411] Aron FLEISCHMANN, *Razvitak Zagreba od najranijih vremena do danas*, Zagreb: Tisak Jugoslavenske štampe, 1932, 28.

[412] Lelja DOBRONIĆ, *Zaboravljeni zagrebački graditelji*, Zagreb: Muzej grada Zagreba, 1962, 64 i 107. U popisu radova graditelja na kraju knjige Dobronić donosi godinu »nacrta ili gradnje« (str. 101), pa je vjerojatno iz toga nastala zabuna.

[413] N. PREMERL, Ples kao oblik društvenog života u prošlosti Zagreba, 146.

[414] Božena ŠURINA, Grahor Janko, u: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 5, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2002, 122.

[415] Bojana FRANIĆ, Klein, Franjo, u: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 7, Zagreb: Leksikografski zavod *Miroslav Krleža*, 2009, 366. U ovom se tekstu govori o »istočnom dijelu« HGZ-a – nije jasno na što je autorica mislila. Greškama pak u *Zagrebačkom leksikonu* pridružio se nažalost i podatak o HGZ-u u natuknici o Gundulićevoj ulici, gdje su zamijenjeni podaci o starijoj i novijoj zgradi (za sjevernu se kaže da je starija zgrada, podignuta 1895, usp. Gundulićeva ulica, u: *Zagrebački leksikon*, I 317).

proglasila članom utemeljiteljem.[416] Zbog potreba sve veće djelatnosti glazbene škole HGZ je kupio 1892. godine zemljište sjeverno od zgrade, na kojem je 1895. godine podignuta nova zgrada s tri kata.[417] Graditelji su bili Vjekoslav Šafranek i Robert Wiesner.[418] Oni su istovremeno, na poticaj Isidora Kršnjavoga, izradili i novo stubište prema koncertnoj dvorani, čime je smanjeno njezino predvorje.

VLASNIK

Hrvatski glazbeni zavod (udruga građana). Muzička akademija unajmljuje dio prostorija za svoj rad od 1920. godine.

OPIS

Na pročelju starije zgrade u zabatu su dvije ženske figure koje drže liru, emblem HGZ-a. Ispod zabata nalazi se natpis *Arti musices* (»muzičkoj umjetnosti«). Taj je natpis odmah po otvorenju kritizirao anonimni pisac u *Viencu*, u skladu s onodobnim napadima na HGZ kao nenarodnu ustanovu: »Na koncu želimo samo, da s ovog narodnog hrama glasbe što skorije izčezne kosmopolitički napis: arti musices, jer dokle je on tude, ne smatramo se u toj kući kod kuće«.[419] Navod često nepouzdane autorice Antonije Kassowitz-Cvijić, da je biskup Strossmayer sugerirao da se stavi taj natpis, po svoj se prilici može zanemariti.[420] Dosadašnji pisci o HGZ-u ne spominju Strossmayera, ali za konačnu potvrdu toga trebalo bi detaljno pročitati zapisnike i spise HGZ-a.

HGZ ima u svojoj zgradi tri dvorane za koncerte. Prvo je izgrađena današnja velika dvorana koja ima 386 sjedala (dimenzije: 11,5 m širine, 26 m dužine i 6,5 m visine) i poznata je po iznimnoj akustici. U početku je podij bio dvostruko uži i višestruko niži od današnjega, a balkoni su bili vjerojatno na zidovima s obje strane galerije (nije poznato kada je uklonjen balkon iznad današnje pozornice).[421] U udubinama zidova bile su smještene peći na drva, a od 1970. se u njima nalaze biste Zajca i Lisinskog. Dogradnjom 1895. godinje probijen je zid prema sjeveru pa je neposredno uz veliku dodana tzv. mala dvorana, a podij je premješten na današnje mjesto. U adaptaciji podruma 1993. godine uređena je dvorana za probe ansambala koja povremeno od 2007. godine služi i kao koncertni prostor i njezin je maksimalni kapacitet 70 ljudi.

Po otvorenju kritičar u *Viencu* je napisao: »glede dekoracije dvorane imali bismo mnogo koješta prigovarati, nu odbijamo to manje na neukusnost dotičnika, koliko na nestašicu obilnih sredstava«.[422] Ladislav Šaban piše: »Konačno je dvorana 1883. bila vrlo lijepo oslikana« te je bila »po jednoglasnom mišljenju občinstva najljepša i najukusnija dvorana glavnoga grada«.[423] Dvoranu je oslikao Austrijanac

[416] Dragan DAMJANOVIĆ, Herman Bollé i HGZ, *HaGeZe*, 16 (2012) 2, 2.

[417] Premda je službena adresa HGZ-a Gundulićeva 6, novija zgrada ima kućni broj 6, a starija 6a, budući da numeracija kreće od Ilice prema jugu.

[418] Potonji je bio unuk skladatelja Ferde Livadića i član Ravnateljstva od 1891. do 1894. (Nada BEZIĆ, Uz izložbu postavljenu o 130. godišnjici zgrade HGZ-a, *HaGeZe*, 10 (2007) 6, 2).

[419] ***, Prvi koncert u novoj dvorani glasbenoga zavoda, *Vienac*, 8 (1876) 50, 828.

[420] Antonija KASSOWITZ-CVIJIĆ, *Sličice o Ivanu pl. Zajcu prigodom 10. obljetnice njegove smrti 16. decembra 1924*, Zagreb [i.e. Jastrebarsko]: (Tiskara Ivan Lesnik), 1924: 34.

[421] Pristup publici na sjeverni balkon zabranjen je publici 1979. godine iz statičkih razloga.

[422] ***, Prvi koncert u novoj dvorani glasbenoga zavoda, *Vienac*, 8 (1876) 50, 828.

[423] L. ŠABAN, *150 godina Hrvatskog glazbenog zavoda*, 88.

Johann Clausen, tadašnji Bolléov suradnik.[424] Detaljan opis dvorane navodi i imena skladatelja koja su bila napisana na zidovima.[425] Nažalost tragovi ornamenata su s vremenom prekriveni naslagama boja. Jedina za sada poznata fotografija dvorane iz tog doba objavljena je prvi put u kronici Antuna Goglie.[426]

Mala dvorana koristi se za nastavu te interne koncerte i javne (diplomske) ispite studenata Muzičke akademije (vidi fotografiju probe studentskog orkestra s Igorom Gjadrovom uz natuknicu o Muzičkoj akademiji u *Zagrebačkom leksikonu* (II, 91).

Gotovo dvadeset godina (od 1991. do 2008) redovito su se održavali koncerti na odmorištu svečanog stubišta, pri čemu je publika sjedila u podnožju stubišta. To su bile nedjeljnje matineje pod nazivom *Coffee concerti*.

OTVORENJE

Koncert za otvorenje zgrade, u čast Sv. Cecilije, zaštitnice glazbe (čiji blagdan pada 22. studenog) održan je 4. prosinca 1876.[427] Dogradnja i obnova stubišta proslavljeni su prigodnim koncertom 14. listopada 1895. godine.

OSNOVNI OPIS MUZICIRANJA

Velika dvorana u prošlosti je služila osim za koncerte i za razne kulturne i društvene priredbe, od izložaba (u razdoblju prije postavljanja Umjetničkog paviljona u Zagrebu) i silvestarskih zabava do književnih večeri, kazališnih i plesnih priredaba, a u novije vrijeme snimanja filmova, znanstvenih skupova i glazbenih natjecanja. Nekoć vrlo popularni maturalni (i razni drugi) plesovi ukinuti su 1965. godine. Specifičnost je korištenja velike dvorane da je ono vremenski ograničeno s obzirom na potrebe Muzičke akademije koja održava nastavu u prostorijama u neposrednoj blizini dvorane.

SPOMEN-OBILJEŽJA

U velikoj dvorani, u nišama u visini galerije, nalaze se kipovi muza Euterpe i Terpsihore. Na fotografiji dvorane iz 1883. koju je objavio Goglia još nisu bili postavljeni kipovi, tako da je moguće da su kipovi muza zapravo kipovi s pročelja Stankovićevog kazališta, što svakako treba još provjeriti u spisima HGZ-a i dokumentaciji o preuređivanju zgrade kazališta 1895–1897. godine.

Nadalje, u velikoj se dvorani nalaze biste Ivana Zajca i Vatroslava Lisinskog i spomen-ploče glazbenih pedagoga Václava Humla i Svetislava Stančića. U predvorju ispred dvorane nalazi se poprsje Blagoja Berse. Spomen-ploča na stubištu govori o posjetu Franje Josipa I. 1895. godine, a na tom je mjestu od 1962. do 1991.

---

[424] Jasenka MIRENIĆ-BAČIĆ, Dvorana u novom svjetlu, *HaGeZe*, 16 (2012), 1, 1–2.

[425] Mendelssohn, Schubert, Lisinski Onslov, Mozart, Frtica (vjerojatno Tartini), Haydn, Beethoven, Cherubini, Czerny, Ambrosio, Palestrina, Händel, Arezzo, Bach, Gluck. Usp. *** Musikvereins Gebaude, *Agramer Zeitung*, 58 (1883) 5, 2; vidi prijevod u ***, Zgrada Glazbenog zavoda, *HaGeZe*, 16 (2012) 2, 2.

[426] A. GOGLIA, *Hrvatski glazbeni zavod 1827.–1927.*, 50. Vidi fotografiju na mrežnoj stranici HGZ-a, http://www.hgz.hr/hgz/zgrada.

[427] *Vienac* je ovako opisao tadašnji HGZ: »Malne čitav prvi kat nove palače glasbenog zavoda zapreljuje prostrana, liepa dvorana. Glasbeni zavod ide doista vanredna hvala, što nam je u Zagrebu već jednom podigao čestitu koncertnu i plesnu dvoranu. Obim svrham ona posvema odgovara: za koncerte je shodna, jer je vanredno akustično gradjena, za plesove bit će dobra, jer obiluje nuzgrednimi prostorijami. Prostorom ova dvorana nije veća od redutne, nu galerije, sobe i hodnici koji se uz nju nižu, nadomieštaju dvostruko njezinu veličinu.« ***, Prvi koncert u novoj dvorani glasbenoga zavoda.

bio reljef s likom Josipa Broza Tita"(vidi str. 175).[428] U prizemlju je spomen-ploča s imenima najzaslužnijih ljudi u povijesti Hrvatskoga glazbenog zavoda te spomen-ploča studentima i nastavnicima Muzičke akademije poginulim u Drugom svjetskom ratu. Na pročelju, s obje strane ulaza, stoje spomen-natpisi s imenom zdanja i podatkom kada je izgrađeno.

6. »Kolo« i »Sokol/Hrvatski sokol« (»Hrvatski dom«)

O nazivu: Postoje nedosljednosti u napisima o ovim dvama koncertnim prostorima. Ponekad se zabunom govori o koncertu održanom u dvorani »Kola«, a trebalo bi biti »Sokola«; poznati takvi primjeri su gostovanje Richarda Straussa 1903. godine[429] i ples na kojem je nazočio Franjo Josip I. 1895.[430] Uzrok tome je što se cijeli kompleks spojenih zgrada uvriježio pod imenom »Kolo«, pa i nadogradnja na zapadnom dijelu, koja nikada nije pripadala »Kolu«, nego HNK. Štoviše, Vera Marsić piše da je 1895. dograđeno »krilo u Hrvatskom domu (današnja zgrada 'Kola')«.[431] Navedeni citat potječe iz 1997. i samo dokazuje kako je ime »Kolo« ostalo prisutno i pola stoljeća nakon ukidanja društva, pa je tako čak i u popisu nepokretnih kulturnih dobara Grada Zagreba.[432] S druge je pak strane u starijim napisima čest izraz »Hrvatski dom« (Pavao Cindrić i Snješka Knežević spominju i »Narodni dom«)[433] također za cijeli kompleks, ali i zasebno za dvoranu »Sokola«.[434]

Trg maršala Tita 5 i 6
»Sokol«
1883 →
danas Zagrebačko tjelovježbeno društvo »Hrvatski sokol« (k. br. 6)
»Kolo«
1884 – 1948
danas Akademija dramske umjetnosti (k. br. 5)

POVIJEST ZDANJA (vidi i poglavlje *Sjedišta /glazbenih/ društava*, str. 106-107)

Hrvatsko pjevačko društvo »Kolo« i gimnastičko društvo »Hrvatski sokol« zajednički su planirali izgradnju svojih sjedišta; u prvoj fazi bila je predviđena i Matica hrvatska kao treći partner u gradnji Doma.[435] »Sokolov« dio bio je dovršen krajem 1883. (arhitekti Aleksander Seć i Ferdinand Kondrat),[436] a zgrada »Kola«, istočno uz »Sokol«, do kraja 1884. (arhitekt Matija Antolec). Izvještaj »Kola« za 1884/85. obiluje detaljnim i vrlo zanimljivim opisima kako samih radova i njihovih

[428] Rad Grge Antunca, usp. L. ŠABAN, *150 godina Hrvatskog glazbenog zavoda*, 163.
[429] *Ibid.*, 110.
[430] N. BATUŠIĆ, *Sto godina zgrade...*, 43.
[431] V. MARSIĆ, *Kazališta od renesanse...*, 66.
[432] ***, Galerija nepokretnih kulturnih dobara grada Zagreba, *Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode.* http://www1.zagreb.hr/galerijakd.nsf.
[433] P. CINDRIĆ, *Grički milenij*, 191; S. KNEŽEVIĆ, *Zagrebačka zelena potkova*, 91.
[434] Nikola Batušić izričito izjednačava zgradu »nekadašnjega Hrvatskog doma, poznatoga kao zgrade Kola« (*Ibid.*, 62).
[435] S. KNEŽEVIĆ, *Zagrebačka zelena potkova*, 91.
[436] *Ibid.*, 606.

izvođača (što je dakako važno za povijest zagrebačkih obrta), tako i financija.[437] Zapadno je krilo izgrađeno tek 1895. godine za potrebe kazališnog spremišta i električne centrale, a danas su u njemu arhiv HNK, baletna dvorana, spremište kostima i sl. Prema prosudbi Snješke Knežević, arhitektura tog zdanja se »oslanja na uzore utilitarnih gradnji sredine stoljeća: deklarativno je naglašena njena nepretencioznost i jednostavnost«.[438] U prizemlju zgrade »Kola« nalazila se gostionica, a koncerti su se održavali u dvorani na prvom katu. Zgrade »Sokola« i »Kola« bile su povezane, pa su se mogle koristiti za zajedničke priredbe.[439]

Na dvorišnoj strani »Sokola« 1929. je godine dograđeno zdanje u kojem je od svojeg osnutka 1949. godine Ansambl narodnih plesova i pjesama Hrvatske »Lado« (k. br. 6a).

Dvorana »Sokola« je sve do danas zadržala svoju prvotnu namjenu za vježbanje gimnastike. Tako je bilo čak i kada je zgrada nakon Drugog svjetskog rata nakratko oduzeta društvu, no već je 1948. vraćena.[440] U zgradi »Kola« od 1952. je godine[441] smještena Akademija dramske umjetnosti.

VLASNICI

»Sokol«: Zagrebačko tjelovježbeno društvo »Sokol«, pod raznim imenima.

»Kolo«: Hrvatsko pjevačko društvo »Kolo«, nakon raspuštanja »Kola« 1948. godine zgrada je nacionalizirana.

OPIS

»Sokol«: U dvoranu s galerijom moglo je stati za vrijeme plesa i do 3.000 ljudi.[442] Akustika je bila vrlo dobra »jer se mogaše i najnježniji pianissimo harfe dobro čuti u svakom kutiću ogromne dvorane«.[443] Dvorana je u osnovnim crtama očuvala izgled do danas.

»Kolo«: Postojale su mala i velika dvorana – u velikoj se danas održavaju predstave studenata Akademije dramske umjetnosti. Goglia donosi fotografije »velike društvene dvorane« i »male pokusne dvorane«.[444]

OTVORENJE

»Sokol«: krajem 1883. godine.

---

[437] »Da smo dosta napora a i sretna udesa kod izvadjanja gradnje imali, svjedoči i to, da nam sgrada neprekoračuje troška obične dvokatnice za stanovanje, razmjerno prama izgradjenoj plohi« piše u izvještaju blagajnika Franje Arnolda (***, *Izvješće*…, 28).

[438] S. KNEŽEVIĆ, *Zagrebačka zelena potkova*, 92.

[439] P. CINDRIĆ, *Grički milenij*, 191. Adolf Hudovsky je u svojem vodiču po Zagrebu opisao dvoranu »Sokola« koja »sa sgradom Kola sačinjava jednu cjelinu uređenu tako, da oba družtva mogu rabiti sve prostorije obaju kuća za plesne, glasbene i ine zabave« (A. HUDOVSKY, *Zagreb i okolica*, 47).

[440] Nikola RESANOVIĆ, *U desnici snaga, u srcu odvažnost, u misli domovina. Zagrebačko tjelovježbeno društvo Hrvatski sokol 1874–2001*, Zagreb: Zagrebačko tjelovježbeno društvo Hrvatski sokol – Ars media, 2002, 26.

[441] Akademija dramske umjetnosti u: *Zagrebački leksikon* I, 5.

[442B.] ZEININGER, *Jubilejski spis*, 232.

[443] *Ibid*., 226.

[444] A. GOGLIA, *Spomenica...*, [64a] i [80a].

»Kolo«: prvi koncert 19. siječnja 1885,[445] a koncert »u slavu svečanoga otvorenja dogotovljenih svih dijelova ovoga doma« 16. studenog 1885.[446]

OSNOVNI OPIS MUZICIRANJA

U »Sokolu« su se priređivali koncerti za koje je bio potreban velik prostor, pogotovo prije izgradnje HNK. Prvi je koncert bio 12. srpnja 1884,[447] a vjerojatno je koncertna aktivnost zamrla s početkom Drugog svjetskog rata.

U svojoj zgradi (u velikoj i maloj dvorani) »Kolo« je održavalo pjevačke pokuse, tu se uvježbavao i njihov tamburaški orkestar, priređivali su se koncerti (osobito popularni *jour-fixi*)[448] i razne priredbe, a na južnoj strani zgrade, prema parku, otvorena je 1905. godine ljetna restauracija, pa je bilo i vrtnih koncerata (vidi tablicu 3 i str. 125 i sliku 4).

SPOMEN-OBILJEŽJA

Spomen-natpisi na pročelju »Kola« s imenima skladatelja: Ferdo Rusan, Vatroslav Lisinski,

Gjuro Eisenhuth, Franjo Pokorni, Ivan pl. Zajc, Ferdo Livadić, Franjo Kuhač, Benjamin Ipavec, Davorin Jenko (vidi o tome na str. 161-162). Na hodniku prvog kata »Kola« postavljena je spomen-ploča kao podsjećanje na prve kino-predstave. Na fasadi zgrade »Sokola« je akronim »HS«, a na ulaznim vrtima »Sokola« je metalni ukras u kojem su i znamenke godine izgradnje, 1883.

7. Zagrebački zbor

O nazivu: *Zagrebački zbor*, najveća gospodarska manifestacija u regiji, preimenovan je 1946. u *Zagrebački velesajam*. Prvotno je to bilo ime udruge zagrebačkih privrednika, osnovane 1909. godine, po kojem su se zvale i sajamske priredbe. Uvriježilo se to ime rabiti i za velike dvorane sajmova u Martićevoj ulici i Savskoj cesti, koje su služile kao izložbeni, ali i koncertni prostor.

1. na nekadašnjem prostoru između Martićeve, Bauerove, Lopašićeve i Tomašićeve ulice; tj. između Dukljaninove i Ratkajevog prolaza[449]
   1891; 1910 – 1936
2. u Savskoj 25
   1936 – 1956
   danas kinodvorana Studentskog centra

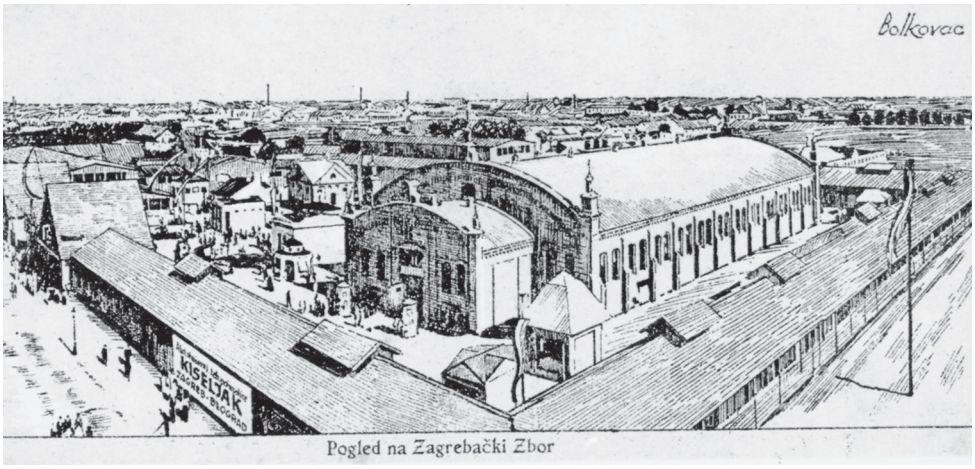
[445B.] ZEININGER, *Jubilejski spis*, 231.

[446] *Ibid.*, 234.

[447] *Ibid.*, 225–226.

[448] »Da nam je naša dvorana 2 put veća ne bi bila dotekla za sve naše prijatelje, koji htjedoše da u liepoj zabavi, uživajući glasbu, sprovedu nedjelju poslje podne«, pisao je 1892. godine Benjamin ZEININGER (*Jubilejski spis*, 240).

[449] Vidi i *Nacrt grada Zagreba, 1934-35* (Željko ŠKALAMERA – Ankica PANDŽIĆ – Marijan BOŽIĆNIK, *Zagreb na geodetsko-katastarskim zemljovidima i u zemljišnim knjigama*, [katalog izložbe], Zagreb: Gradski zavod za katastar i geodetske poslove, 1994, 106–107).

Sl. 1. Zagrebački zbor u Martićevoj ulici (Suzana LEČEK, Tržnica, sajam, velesajam, u: Moj Zagreb, kak imam te rad, *Zagreb: ur. Marina Koman, Laurana –Duplo P – Ribar, 1998, 203)*

POVIJEST ZDANJA

Godine 1888. započela je gradnja velike natkrivene vojne jahaonice[450] u blizini današnje Martićeve ulice. Dovršena je 1890,[451] da bi godinu dana kasnije, tijekom *Jubilarne izložbe* Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva, jahaonica bila pretvorena u koncertni prostor nazvan »pjevački hram« (poput onog privremeno izgrađenog 1882. na današnjem Trgu maršala Tita). Nakon te kratkotrajne preobrazbe jahaonica je opet služila svojoj svrsi. Gradska je općina 1914. ustupila Zagrebačkom zboru zemljište i bivšu jahaonicu.[452] Zagrebački je zbor obnovljen 1922. i djelovao je na području uz Martićevu do 1936, kada su srušeni svi paviljoni, pa tako i stara jahonica, da bi se izgradio današnji stambeni blok.[453]

U jesen 1936. sajamska priredba Zagrebački zbor preselila se u Savsku cestu, na prostor današnjega Studentskog centra (i Tehničkog muzeja), gdje je 1937. dovršena i velika dvorana po nacrtima Marijana Haberlea i Hinka Bauera.[454] Sajmovi su se održavali u Savskoj cesti do 1956. godine, od kada su u Novom Zagrebu.

VLASNICI

Vojska; udruga Zagrebački zbor; kasnije državno vlasništvo.

---

[450] Igor GOSTL, *Najsjajnija zagrebačka predstava. U ozračju gospodarske izložbe, velike preteče Zagrebačkog velesajma*, Zagreb: ABC naklada, 1996, 136; A. FLEISCHMANN, *Razvitak Zagreba...*, 31.

[451] Gjuro SZABO, *Stari Zagreb*, 148.

[452] Matko RAKO, Sumarni inventar fonda HR-DAZG-251 Zagrebački zbor (1909.–1945.), *Arhinet*, 2005. http://arhinet.arhiv.hr/_Pages/PdfFile.aspx?Id=702 (pristup 11. 3. 2011.)

[453] Da se radilo uistinu o golemom zdanju može se jasno vidjeti na »Regulatornoj osnovi grada Zagreba« iz godina 1904–1909, koju Borislav DOKLESTIĆ u svojoj knjizi reproducira uz današnji plan toga dijela grada (*Zagrebačke urbanističke promenade*, Zagreb: Studio Hrg, 2010, 126–127).

[454] Pavao CINDRIĆ, *Zagrebački vremeplov. Od Hrvatskoga glazbenog zavoda u Zagrebu do Koncertne dvorane »Vatroslav Lisinski«*, Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1978.

OPIS

Jahaonica je bila i za današnje pojmove vrlo velika (vidi sl. 1). Na matineju članova Hrvatskog pjevačkog saveza 8. rujna 1891. došlo je oko 5.000 posjetitelja, od kojih su mnogi stajali. Na jednom je podiju bilo 600 pjevača, a na drugom, nižem, smjestio se vojni i tamburaški orkestar.[455] Prema nekima, kao najveća dvorana u Zagrebu mogla je primiti više od 8.000 posjetitelja,[456] no realnije je da je u njoj bilo 3.500 sjedala.[457] Pavao Markovac smatrao je da je akustika Zbora vrlo loša, te je o tome pisao u nekoliko polemičkih tekstova.[458] Na Zagrebačkom zboru u Savskoj cesti dvorana je mogla primiti do 3.000 posjetitelja.

OSNOVNI OPIS MUZICIRANJA

U jahaonici je u prvom razdoblju najvažniji bio već spomenuti koncert održan 8. rujna 1891. godine. Za vrijeme Zagrebačkog zbora puni zamah koncertiranja dogodio se sredinom 1930-ih, kada su u Zboru nastupale i svjetske zvijezde poput Fjodora Šaljapina. Prilikom koncerta violinista Bronislava Hubermana 1939. godine, dvorana je bila prepuna, a zabilježeno je da je publika sjedila čak i na podiju. »Pred dvoranu dolazili su automobili u nepreglednoj koloni. Toliki se promet jamačno još nije odvijao u Savskoj cesti«, zapisale su novine.[459]

Nakon izbijanja Drugog svjetskog rata zgrada Zagrebačkog zbora sve je manje rabljena kao koncertni prostor. Među iznimkama valja navesti 1951. godinu kada je u jednom tjednu Verdijev *Requiem* izveden čak tri puta, u sklopu proslave 50. godišnjice skladateljeve smrti.[460]

8. »Music-Hall« (kasnije koncertna dvorana »Istra«)

O nazivu: *Music hall* je prvotno označavao lokaciju za zabavu uz glazbu (osobito popularnu) i piće.[461] Željko Bujas u svojem rječniku prevodi *music-hall* (britanski engleski) kao *varijete*.[462] Bratoljub Klaić u *Rječniku stranih riječi* ima tumačenje: »dvorana ili kazalište u kojem se izvode muzičke akrobatske, baletne i druge tačke, a također i vodvilji, komedije i sl.; isp.[oredi] varijete«.[463] Vidi o nazivu i na str. 144.

Teslina 7

1921–1930?, danas Zagrebačko kazalište mladih

POVIJEST ZDANJA

Najstarija dokumentacija o zdanju na toj adresi potječe iz 1870. godine. Gradnja »nove dvorane u dvorištu« susjednog svratišta »Janje« započela je 1920. Jedin-

[455] I. GOSTL, *Najsjajnija zagrebačka predstava*, 139.

[456] L.BENYOVSKY, *Sloga hrvatsko grafičko glazbeno društvo*, 43.

[457] Toliko je bilo publike na koncertu Berlinske filharmonije. Trpimir MATASOVIĆ tvrdi da je to bila najveća publika za ozbiljnu glazbu u Zagebu do tada (From Johann Nepomuk Hummel..., 492).

[458] Pavao MARKOVAC, Opet dvorana Zagrebačkog zbora, *Riječ*, 26 (1930) 1, 13–14; Pavao MARKOVAC, 6. koncerat Zagrebačke filharmonije«, *Književnik*, 7 (1934) 4, 178–179.

[459] Žiga HIRSCHLER, Koncert Bronislava Hubermana, *Jutarnji list*, 28 (1939) 9710, 16.

[460] ***, Izvedba Verdijeva »Requiema«, *Narodni list*, 7 (1951) 1807, 2.

[461] Andrew LAMB, Music Hall, u: *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, sv. 9, London: MacMillan Publishers Limited, 2002², 573.

[462] Željko BUJAS, *Veliki englesko-hrvatski rječnik*, Zagreb: Nakladni zavod Globus, 1999.

[463] B. KLAIĆ, *Rječnik stranih riječi*, 918.

stveni dokument o toj gradnji su dvije fotografije objavljene u publikaciji *Katalog vojničkih koncertnih izvedba u svratištu »Janje« d.d.*, u izdanju uprave svratišta.[464] Prema tom *Katalogu*, nova je dvorana bila namijenjena za »simfoničke koncerte« i ples, na uporabnoj dozvoli, izdanoj krajem 1921, navodi se kao »koncertna dvorana« uz opasku: »Ova dvorana ne smije se rabiti za kinematografske predstave«.[465] No »Music-Hall« je kasnije, 1930-tih,[466] pretvoren upravo u kino, s imenom »Luxor«, da bi nakon adaptacije 1948./1949. postao koncertna dvorana »Istra«.

VLASNICI

Prvi vlasnici bili su ujedno i vlasnici svratišta »Janje« (svratište je bilo na uglu Tesline i Gajeve).

OPIS

»U jednostavnom i otmjenom stilu izvedena vrlo ukusno uređena dvorana pruža u parketu prostora za više od 1.100 sjedala. U visini prvog sprata okružuje gledalište prostrani balkon, gdje su smještene lože; isto tako uređen je jedan red loža i u visini drugog sprata«,[467] pisao je Lujo Šafranek-Kavić u osvrtu na otvorenje »Music-Halla« i dodao kako će nova dvorana moći primiti dvostruko više posjetitelja nego HGZ.[468] Šafranek-Kavić hvali akustiku dvorane, kako prigodom vokalnog recitala, tako i nakon odslušanog orkestralnog programa.[469] U dvorani su od 1924. godine bile dvomanualne orgulje,[470] koje su 1931. premještene u Franjevačku crkvu.[471] Nakon prvog koncerta Milan Graf je napisao da je to bio glazbeni događaj »koji će sigurno učiniti veliki utjecaj na daljnji razvoj našega glazbenog života«.[472]

OTVORENJE

Kako je bilo planirano da otvorenje bude 3. prosinca 1921. i da na njemu nastupi Zagrebačka filharmonija pod ravnanjem Milana Sachsa, Igor Mrduljaš vjerojatno je prema objavljenoj najavi proglasio taj koncert prvim u »Music-Hallu«.[473] U kronologiji koncerata Zagrebačke filharmonije ga međutim nema,[474] i to s pravom,

---

[464] ***, *Katalog vojničkih koncertnih izvedba u svratištu »Janje« d.d.*, Zagreb: (Tisak Milana Ramušćaka), 1921. Svrha publikacije je bila objavljivanje repertoara vojničkog orkestra koji je bio angažiran za sviranje u restoranu svratišta, stoga sadrži i naslove 825 skladbi te imena njihovih autora.

[465] HR-DAZG-1122 Zbirka građevinske dokumentacije, 3021.

[466] Još 1930. godine jedan je koncert održan u »Music-Hallu« (program iz zbirke Šipuš-Lunaček, Arhiv HGZ-a), koji je pak iste godine u *Zagrebačkom adresaru* naveden unutar kinematografa ***, *Sveopći privatni i poslovno-stručni Zagrebački adresar*, Zagreb: Kugli, 1930, 83).

[467] Opis odgovara nacrtu dvorane iz ožujka 1922. koji je Dragutin Arany sačuvao u svojoj ostavštini (Arhiv HGZ-a). Prema tom nacrtu ukupni je broj sjedala u cijeloj dvorani bio 1.126.

[468] Lujo ŠAFRANEK-KAVIĆ, »Music-Hall« – otvorenje nove koncertne dvorane u Zagrebu, *Sv. Cecilija*, 16 (1922) 1, 24.

[469] Lujo ŠAFRANEK-KAVIĆ, Music-Hall, *Sv. Cecilija*, 16 (1922) 2, 57.

[470] Snježana MIKLAUŠIĆ-ĆERAN, Skladbe Johanna Sebastiana Bacha u koncertnom životu Zagreba između 1862. i 1940. Prilog istraživanju koncertnog repertoara u Zagrebu (Hrvatskoj), *Arti musices*, 34 (2003) 1–2, 87.

[471] Jagoda MEDER, *Orgulje u Hrvatskoj*, Zagreb: Globus – Zavod za zaštitu spomenika kulture Republike Hrvatske, 1992, 200.

[472] Cit. prema S. MIKLAUŠIĆ-ĆERAN, Skladbe Johanna Sebastiana Bacha u koncertnom životu Zagreba..., 87.

[473] I. MRDULJAŠ, *Zagrebački kabaret*, 94.

[474] S. MIKLAUŠIĆ-ĆERAN – A. ZUBOVIĆ, Kronologija koncerata u Zagrebu od 1871.

jer do koncerta nije ni došlo.[475] »Music-Hall« je doista otvoren 6. prosinca koncertom na kojem su nastupili bariton Robert Primožič i pjevački bračni par Križaj, uz pratnju Cirila Ličara.[476]

OSNOVNI OPIS MUZICIRANJA

»Music-Hall« je bio glazbena, kazališna i kinematografska dvorana, za koncerte, sportska natjecanja, zabavne večeri i plesove.[477] Koncerti su bili raznoliki, od prvog nastupa Grafičkog orkestra mandolinista i gitarista »Sloge« 1929.[478] do nastupa Zagrebačke filharmonije. Štoviše, na nedjeljnim filharmonijskim matinejama okupljala se u velikom broju najbolja zagrebačka publika. Pijanist Svetislav Stančić održavao je koncerte koji su bili u neku ruku samo proigravanje programa, jer kasnije je uslijedio koncert s istim skladbama u respektabilnoj dvorani HGZ-a.[479] »Music-Hall« je bio i varijete, u kojem je publika sjedila za stolovima, a nastupali su protagonisti zlatnog doba zagrebačkog kabareta poput Ace Biničkog i Irme Pollak.[480]

Na prvom katu nalazio se studio veličine 800 m^2 u kojem su se od 1927. do 1938. snimale gramofonske ploče tvrtke Edison Bell Penkala.[481]

9. Koncertna dvorana »Istra«

Teslina 7
1949–1977?, danas Zagrebačko kazalište mladih

POVIJEST ZDANJA

Vidi »Music-Hall«.

Nakon otvorenja Koncertne dvorane *Vatroslav Lisinski* krajem 1973. godine nije više bilo potrebe za dvoranom »Istra«. Dodijeljena je 1977. godine Zagrebačkom kazalištu mladih[482] i poslije dugogodišnjeg i temeljitog preuređivanja otvorena kao kazališni prostor 1987. godine.[483]

GLAVNI KORISNIK

Radio Zagreb, vjerojatno od 1958. godine (vidi bilj. 491).

---

[475] U istome popisu nema, međutim, koncerta od 7. veljače 1922. na kojem je Filharmonija nastupila sa Sachsom i izvela skladbe R. Straussa i Čajkovskog (L. ŠAFRANEK-KAVIĆ, »Music-Hall»), kao i nekoliko kasnijih koncerata na toj lokaciji.

[476] Lujo ŠAFRANEK-KAVIĆ, »Music-Hall« – otvorenje nove koncertne dvorane u Zagrebu.

[477] L. KAVURIĆ, *Hrvatski plakat do 1940.* O »Music-Hallu« je šarmantno pisao Željko Senečić 2000. godine: »(...) Osim slomljene nadstrešnice po ničemu se na malom neuglednom izlazu ne vidi da je ulaz u kazalište. (...) Nema više mramornih stepenica, kristalnih lustera.« (Ž. SENEČIĆ, Nešto se u Zagrebu promijenilo, nešto ostalo isto. Gradske uspomene: u Nikolićevoj bio je Music Hall, pa kino Luxor, onda dvorana Istra, a danas kazalište ZKM, *Vjesnik*, 61 (2000) 19013, 32).

[478] L. BENYOVSKY, *Sloga hrvatsko grafičko glazbeno društvo*, 42.

[479] Arhiv HGZ-a, fond Stančić, kut. 24.

[480] I. MRDULJAŠ, *Zagrebački kabaret*, 94–95.

[481] V. LIPOVŠĆAK, Iz povijesti hrvatskih zvučnih zapisa..., 24–25.

[482] Antonija BOGNER-ŠABAN, U zrcalu povijesti, u: *Pedeset godina Zagrebakog kazališta mladih*, ur. Antonija Bogner-Šaban, Zagreb: Zagrebačko kazalište mladih, 2000, 14. Međutim Igor MRDULJAŠ piše da je dodijeljena 1978. godine (Zagrebačko kazalište mladih, Zagreb (1948–), u: *Repertoar hrvatskih kazališta 1840–1860–1980*, knj. 1, ur. Branko Hećimović, Zagreb: Globus – Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1990, 291).

[483] *Ibid.*

OPIS

Osim što je s 796 mjesta imala dvostruko veće gledalište od HGZ-a,[484] »Istra« je imala i prostraniju pozornicu pa je bila primjerena osobito za nastupe velikih ansambala. Akustika »Istre« je nakon prvog koncerta u prigodnom svečarskom tekstu pohvaljena kao »vrlo dobra«,[485] da bi uskoro pala pod udar kritike.[486] Vjerojatno je uzrok tome bila posljedica loše adaptacije (vidi ranije navedeno pozitivno mišljenje o akustici »Music-Halla»).[487] S vremenom se sve više kritizirala i cijela dvorana kao »dotrajala u opremi i namještaju, i s neprikladnom akustikom«,[488] a prema mišljenju Milana Horvata bila je »premala i posve neprikladno akustična za velike simfonijske koncerte, a o oratorijskima i da ne govorimo«.[489]

OTVORENJE

Svečani koncert za tadašnji praznik Dan Republike, 29. studenog 1949.[490]

OSNOVNI OPIS MUZICIRANJA

Dvorana je postala stalno mjesto održavanja koncerata Zagrebačke filharmonije i ansambala osnovanih pri Radio Zagrebu (orkestar i zbor), jer je ujedno bila i koncertni studio Radio Zagreba.[491] Posebno se pamte koncerti prvih Muzičkih biennala Zagreb održani u »Istri«.

10. Muzički salon Studentskog centra (SC)

O nazivu: Kada je Ante Stamać 1965. godine preuzeo vodstvo dotadašnjih *Muzičkih slušaonica*, dao je tom prostoru i zbivanjima u njemu ime *Muzički salon*.[492] Ponekad se rabio naziv *Muzički salon Teatra ITD*. Riječ je istovremeno o nazivu lokacije i nazivu organizacije koja je priređivala koncerte.

Savska 25

1969→ (s prekidima)

POVIJEST ZDANJA

Muzički salon organizirao je koncerte najčešće u polukružnoj dvorani Teatra ITD, ali i u velikoj dvorani ITD-a, smještenima u jednom od izložbenih paviljona nekadašnjeg Zagrebačkog zbora/Velesajma izgrađenih 1936. godine (vidi ranije),

[484] P. CINDRIĆ, *Zagrebački vremeplov*.

[485] ***, Svečano otvorenje koncertne dvorane »Istra«.

[486] Ivo KIRIGIN, Koncerti državnog simfonijskog orkestra, *Muzička revija*, 1 (1950) 1, 47.

[487] Kirigin je, doduše, ostavio mogućnost da se akustični nedostatci, koje detaljno opisuje, naknadno riješe.

[488] P. CINDRIĆ, *Zagrebački vremeplov.*

[489] Milan HORVAT, Osloniti se na vlastite snage, u: *Palača za novo stoljeće. 30 godina Koncertne dvorane Vatroslava Lisinskog*, ur. Marija Barbieri, Zagreb: Koncertna dvorana Vatroslava Lisinskog, 2004, 32.

[490] ***, Svečano otvorenje koncertne dvorane »Istra«.

[491] Neobično je da Nikola VONČINA u svojim iscrpnim i temeljitim knjigama o povijesti Hrvatskog radija (*TV osvaja Hrvatsku. Prilozi za povijest radija i televizije u Hrvatskoj III. (1954.–1958.)*, Zagreb: Hrvatski radio, 1999; *RTV Zagreb 1959.–1964. Prilozi za povijest radija i televizije u Hrvatskoj IV*, Zagreb: Hrvatski radio, 2001) ne govori kada je dvorana »Istra« postala koncertni studio, samo navodi Teslinu 7a kao objekt u popisu inventure Radija (*TV osvaja Hrvatsku. Prilozi za povijest radija i televizije u Hrvatskoj III. (1954.–1958.)*, 333). Sudeći prema oznakama na koncertnim programima, to je moglo biti oko 1958. ili 1959. godine (usp. Arhiv HGZ-a, Zbirka programa).

[492] Zahvaljujem Anti Stamaću na ovoj informaciji.

kao i u obližnjim lokacijama unutar Studentskog centra: Multimedijalnom centru, Galeriji Studentskog centra.

GLAVNI KORISNIK

Studentski centar Sveučilišta u Zagrebu.

OPIS

»Prostori su bili fleksibilno tehnički opremljeni, a ako nisu odgovarali svjetskim standardima, naročito u elektroakustičkom smislu, uskakao je probrani krug vanjskih suradnika«[493]. U velikoj je dvorani 200 sjedala, a polukružna dvorana ima kapacitet od 100 posjetitelja. Neposredna blizina pruge uzrok je trajnim akustičkim smetnjama u polukružnoj dvorani zbog prolaska vlakova, na što su se, međutim, stalni posjetitelji Salona navikli.

OTVORENJE

Budući da se radilo o kontinuitetu glazbenih priredbi u prostoru, vjerojatno nije bilo posebnog otvorenja.

OSNOVNI OPIS MUZICIRANJA

Prema natuknici u *Zagrebačkom leksikonu*, Muzički je salon bila »koncertna organizacija« koja je započela s radom 1967. a u drugoj polovici 1980-ih »tako osmišljena djelatnost (...) postupno zamire«.[494] Godine 1969. Nikša Gligo je preuzeo organizaciju Muzičkog salona od Ante Stamaća koji je bio vodio predavanja uz koja se slušala glazba s gramofonskih ploča. Salon je uskoro postao koncertni prostor s jasnim izborom priredbi: s jedne strane koncerti suvremene glazbe i jazza, s naglaskom na hrvatskoj glazbi, a s druge koncerti studenata Muzičke akademije u Zagrebu, s raznolikim programima. Ulaznice za koncerte Muzičkog salona u pravilu se nisu naplaćivale. Međutim, to nije bilo jedino što je privlačilo publiku – nju su animirali sami programi, osobito oni unutar Muzičkog biennala Zagreb ili posebni projekti poput *Kolektivne improvizacije s publikom* 1974. godine.[495]

Nakon 1986. godine Muzički je salon mijenjao koncepcije[496] i voditelje (Sonja Gospodnetić, Martina Filjak, Lana Puclin /Merkaš/, Mate Škugor), imao prekide u radu, a od 2011. ga vodi Davorka Begović.[497]

11. Koncertna dvorana *Vatroslav Lisinski*

O nazivu: vidi str. 227.
Trg Stjepana Radića 4
1973 →

POVIJEST ZDANJA

Odluka o podizanju dvorane donijeta je 1957. godine. Gradnja je započela 1961. prema projektu Marijana Haberlea, Minke Jurković i Tatiane Zdvořák-Erlih,

[493] Nikša GLIGO, *Muzički salon SC – nedovršeni projekt?* 2007, rukopis (primjerak u vlasništvu autorice ovog rada).
[494] Muzički salon Studentskoga centra, u: *Zagrebački leksikon*, II, 93.
[495] Nikša GLIGO, *Muzički salon SC – nedovršeni projekt?*
[496] Muzički salon Studentskoga centra, u: *Zagrebački leksikon.*
[497] Zahvaljujem Lani (Puclin) Merkaš, koja je radila u Muzičkom salonu od jeseni 2001. do jeseni 2004, kao i Sonji Gospodnetić te Davorki Begović na ovim (usmeno dobivenim) informacijama.

te stručnjaku za akustiku Heinrichu Keilholzu, no zbog mnogih, uglavnom financijskih problema, dvorana je dovršena tek krajem 1973. godine.

GLAVNI KORISNIK

Koncertna dvorana *Vatroslav Lisinski*, Zagrebačka filharmonija, Simfonijski orkestar Hrvatske radio-televizije.

OPIS

U Koncertnoj dvorani *Vatroslav Lisinski* su dvije dvorane: velika s 1850 sjedala, ujedno najveća dvorana za koncerte klasične glazbe u Hrvatskoj, i mala s 300 sjedala, prigodna za komorne koncerte. Obje dvorane opremljene su i za kazališne predstave, filmske projekcije i sl. Tehnički uvjeti omogućavaju nesmetano snimanje glazbe. Na mrežnoj stranici dvorane objavljeni su tlocrti velike i male dvorane, kao i tehnički podaci.[498] Vidi i opis u knjizi *Arhitektonski vodič Zagreb 1898. – 2010*.[499]

Opsežnu i pretežno vrlo kritičku analizu nove dvorane napisao je Ivo Maroević 1974. godine: ulazni je prostor »kao da smo u predvorju nešto raskošnijeg metroa ili pošte, kao da ne ulazimo u 'hram glazbe'«, »mali foaje pred ulazom u gornju tribinu dvorane [je] stisnut i neugledan« i sl.[500]

OTVORENJE

Dvodnevna svečanost 29. (matineja i večernji koncert) i 30. prosinca (36 različitih programa) 1973. godine.

OSNOVNI OPIS MUZICIRANJA

Dvorana *Lisinski* je jedini koncertni prostor u Hrvatskoj kojem su posvećene čak dvije knjige,[501] s pregledom bogatog i raznolikog glazbenog događanja. Sama dvorana ima svoju produkciju koncerata, npr. u ciklusima *Mladi u Lisinskom* i osobito popularnom *Lisinski subotom* koji se održava već 30 godina. Osim za koncerte, velika i mala dvorana prostori su za pokuse Zagrebačke filharmonije, Simfonijskog orkestra Hrvatskog radija i drugih ansambala. U dvorani su se uspješno izvodile i opere, rock-opere i mjuzikli (produkcija kazališta »Komedija«), a u maloj dvorani kazališne predstave. Od samog početka u dvorani se održavaju povremene izložbe, a posljednjih je godina i, uvjetno rečeno, filmski prostor zahvaljujući prijenosima opera iz operne kuće Metropolitan (ciklus *Metropolitan u Lisinskom*). Dvorana usto služi za brojne ne-glazbene manifestacije, za političke skupove i kongrese, a bila je dugo vremena i domaćin Svjetskom festivalu animiranog filma.

SPOMEN-OBILJEŽJA

Spomen-ploča s reljefom Ive Vuljevića u prizemlju, ispod koje je spomen-natpis o podizanju dvorane. Glava Lovre Matačića nalazi se u foajeru velike dvorane, a glava Vatroslava Lisinskog na južnom stubištu.

---

[498] ***, Tlocrti dvorane, Koncertna dvorana *Vatroslav Lisinski*. http://www.lisinski.hr/category.php?id=2.

[499] Aleksander LASLO, *Arhitektonski vodič Zagreb 1898. – 2010.*, Zagreb: Arhitekst – Društvo arhitekata, 2011, 215.

[500] I. MAROEVIĆ, *O Zagrebu usput i s razlogom*, 190–191.

[501] M. BARBIERI (ur.), *Palača za novo stoljeće*; Lovro LISIČIĆ (ur.), *20 godina Koncertne dvorane Vatroslav Lisinski*.

12. Muzej »Mimara« (Zbirka umjetnina Ante i Wiltrud Topić Mimara)

Rooseveltov trg 5
1987→

POVIJEST ZDANJA

Muzej se nalazi u zgradi nekadašnje gimnazije, izgrađene u sklopu tzv. školskog foruma, koji je zamislio Isidor Kršnjavi, a prema nacrtima arhitekata Ludwiga i Hülssnera. Kršnjavi je odlučio graditi i »glazbeni zavod kakav je vidio u Stockholmu, gdje u gimnaziji postoje i dvije velike koncertne dvorane«, no »glazbeni zavod [HGZ] nije mogao osigurati glavnicu pa je započeta dispozicija ograničena na gradnju školskih zgrada«.[502] Dio tog bloka u kojem je sada Muzej, dovršen je 1895. godine. Nakon što je gotovo stotinu godina u zgradi bila gimnazija (posljednje su u njemu bile I. i IV. gimnazija), ona je dodijeljena Muzeju »Mimara« i temeljito adaptirana.

GLAVNI KORISNIK

U početku je Muzej bio u sklopu *Muzejsko-galerijskog centra*, a od 1999. je samostalna ustanova.

OPIS

Dvorana na drugom katu u doba gimnazije bila je svečana dvorana s kapelicom i rabila se za školske priredbe.[503] U sklopu muzeja ona je izložbena dvorana, koja se međutim lako pretvara u koncertni prostor sa 180 mjesta.

OTVORENJE

Muzej je otvoren tijekom *Univerzijade* u srpnju 1987. godine.

OSNOVNI OPIS MUZICIRANJA

Dvorana Muzeja »Mimara« zbog svoje je veličine osobito pogodna za komorne i solističke koncerte. Redovito je uključena u prostore Muzičkog biennala Zagreb, a u njoj se odvija i ciklus *Sfumato* Zbora Hrvatske radio-televizije, odnosno Zagrebačkog kvarteta.

[502] Olga MARUŠEVSKI, *Iz zagrebačke spomeničke baštine*, Zagreb: Matica hrvatska, 2006, 222 i 224.
[503] Vidi fotografiju iz razdoblja oko 1900. u Olga MARUŠEVSKI, *Školski forum Ise Kršnjavoga*, Zagreb: Muzejsko-galerijski centar, 1992, 36.

Dvorane u ugostiteljskim objektima (svratišta/hoteli, gostionice, pivovare/pivnice, kavane) i njihovi vrtovi

U glazbenim vodičima po nekim europskim gradovima, ugostiteljski se objekti navode u slučajevima kada su ugledni gosti odsjeli u hotelima, poput Dvořáka (npr. u *Langham Hotelu* u Londonu)[504] i Puccinija,[505] ili su bili rado viđeni gosti, npr. u kavani *Coffee Baum* u Leipzigu, gdje portreti na zidu podsjećaju na stalno mjesto (*Stammtisch*) Roberta Schumanna i *njegovih saveznika*.[506] Štoviše, u Pragu je postavljena spomen-ploča na mjestu gdje je nekoć bio hotel *Zum Schwarzen Roß* u kojem je boravio Frédéric Chopin.[507] Na mjestu nekadašnjeg hotela »K caru austrijanskom«, dakle pri ulasku u današnju zagrebačku robnu kuću NAMA, nalazi se također spomen-ploča, ali ne u čast jednom od najpoznatijih zagrebačkih hotela, u kojem je 1846. odsjeo Franz Liszt, nego osoba palih u Drugom svjetskom ratu.

»Za razjašnjenje moram ovdje istaknuti, da je u prijašnje doba u Zagrebu, (a i u drugim većim gradovima) bio običaj, da su pojedina društva i druge ustanove priredjivali muzikalne zabave u raznim većim zagreb. restauracijama, a u ljetu u vrtovima istih« piše, gotovo poput opravdavanja, Antun Goglia u svojoj studiji o orkestralnoj glazbi u Zagrebu te dodaje: »Ove zabave posjećivala je i otmjena publika.«[508] Dakle, u Zagrebu su se koncerti, u nedostatku adekvatnih koncertnih prostora, a zasigurno i zbog financijskih razloga, održavali i u ugostiteljskim objektima: višenamjenskim dvoranama hotela, u većim gostionicama (ljeti u njihovim vrtovima) i pivovarama/pivnicama[509] (također s vrtovima). Kavane su samo iznimno bile prostor za koncerte, jer je glazba u njima u pravilu bila pozadinska i nepretencioznog repertoara.[510] Pa ipak, u percepciji kako građana, tako i pisaca vodiča po Zagrebu, prigodno muziciranje u kavanama nosilo je dično ime »koncert«.[511] Jedan od primjera je i fotografija koja potječe vjerojatno iz 1930-ih godina: na uglu Vlaške i Palmotićeve ulice nalazi se cimer s natpisom »Kavana Bristol dnevno 'Koncerat'«,[512] a slične su bile i najave u novinama, npr. za »koncerte« u kavani »Opera«.[513]

Koncerti u hotelima i gostionicama znali su imati i po petnaestak točaka; izvođači su bili uglavnom pjevačka društva, vojna ili vatrogasna glazba, tamburaški

[504] Edward LEE, *Musical London*, [London]: Omnibus Press, 1995, 94.
[505] *Ibid*., 115.
[506] P. DIEßNER –A. HARTINGER, *Bach, Mendelssohn und Schumann*, 54.
[507] W, DÖMLING, *Spaziergänge durch das musikalische Prag*, 76–77.
[508] A. GOGLIA, *Orkestralna muzika u Zagrebu*, 13.
[509] Prema Vladimiru ANIĆU pivovara = tvornica piva, pivnica = ugostiteljsko mjesto u kojem se kao osnovno piće toči pivo (*Rječnik hrvatskoga jezika*, 465). U starijoj literaturi navodi se i »pivana« (npr. B. ZEININGER, *Jubilejski spis*).
[510] O glazbi u kavanama vidi kod Ines SABOTIČ, *Stare zagrebačke kavane i krčme s kraja 19. i početka 20. stoljeća*, Zagreb: AGM, 2007, 45–46.
[511] Stjepan Srkulj u knjizi o Zagrebu iz 1936. nakon rubrike »Restauranti« i »Kavane« ima 13 naziva u rubrici »Glazbeni koncerti«, među kojima su npr. Gradski podrum i Esplanada (S. SRKULJ, *Zagreb u prošlosti i sadašnjosti*, Zagreb: Općina slob. i kr. grada Zagreba, 1936[3], 9).
[512] Marija ŽIVKOVIĆ, Od kavane do kafića – Šetnja kroz povijest zagrebačke svakodnevnice, u: *Idemo na kavu! Pogled zagrebačkih poduzetnika na kulturu konzumiranja kave*, [katalog izložbe], Zagreb: Etnografski muzej, 2010, 62.
[513] *Novosti*, 27 (1933), ožujak.

orkestri. Nastupali su i ugledni gosti: u srpnju 1880. u *bašči*[514] gostionice »K lipi« u Teslinoj ulici nastupili su članovi tada glasovitog *Waldhornquartetta* Bečke opere – tom kvartetu rogova pjesmom se pridružio zbor »Kola«.[515]

U ovom se radu ne inzistira na razlici između »pravih« koncerata u ugostiteljskim objektima i glazbe koja se tamo izvodila za goste, budući da se načelno ne razmatra repertoar. Ana Boltužić je razliku između tih tipova koncerata ovako opisala: »Fokus tih 'koncerata' [u ugostiteljskim objektima] nije bio na samoj glazbi i njezinim estetskim vrijednostima, glazbenicima koji ih prenose i publici koja iz pozorno sluša, već je glazba bila važnom (no ipak samo) dopunom ugostiteljske ponude; pridonosila je dobrom raspoloženju gostiju, poticala ih na uživanje u jelu i piću, oplemenjivala njihove razgovore za stolom i time povećavala zaradu ugostiteljima.«[516] Po svoj je prilici takav bio i nastup Filipa Kleppera, najboljeg zagrebačkog svirača citre i, navodno, jednog od najboljih u Europi u legendarnoj gostionici »Matejna« (Basaričekova 24, srušena je 1938. godine). Predaja priča da je svojom svirkom umio osvojiti svakoga, a i sam ga je vlasnik Mijo Matejna znao tako zaneseno slušati, da je zaboravljao dvoriti goste.[517]

Najbolji pokazatelj kako su vrtni koncerti bili uobičajeni i rangirani poput ostalih nalazi se u kronologiji koncerata »Kola« tijekom 1887. godine. Autor Benjamin Zeininger piše da je te godine bilo šest koncerata »i to tri s plesom, dva vrtna i jedan komorni«, te neposredno nakon toga navodi datume i detaljne programe za pet koncerata, ali bez lokacija, dakle tretirajući ih posve ravnopravno jer ne određuje koji je bio vrtni, komorni ili koncert s plesom.[518]

Zdravko Blažeković donosi zanimljivosti iz dnevnog tiska koje stavljaju muziciranje u ugostiteljskim objektima u politički kontekst. Takav je izvještaj o nazočnosti redarstvenika na »običnom vrtnom koncertu« početkom lipnja 1872. godine, dvadesetak dana nakon što je policija nadzirala pjevanje članova »Kola« uz spomenik banu Jelačiću: »Kod preksinoćnoga koncerta u bašći kod Lipe, gdje je bilo samo odlično obćinstvo i do 30 častnika vojničkih, da se nije bilo bojati nereda, stražarila je straža sigurnosti cielu večer u bašći, s naperenimi bajuneti, a jučer bijaše bez puške«.[519] Blažeković tvrdi da su se »hoteli redovito natjecali tko će imati bolju glazbu i čija će glazba imati zanimljiviji program« te opisuje rivalstvo dvaju susjednih hotela, »K caru austrijanskom« i »K ugarskoj kruni«/»Grand hotel« iskazano angažiranjem dviju glazbi s različitim repertoarima.[520]

U zapisima o tim koncertima rijetko se izričito spominje konzumacija jela i pića, koje je sigurno bilo prije ili poslije koncerta. Jedan od takvih slučajeva je »Proslava Mozarta« (*Mozart-Feier*), tj. obilježavanje njegove 100. godišnjice rođenja, 25. siječnja 1856. Nakon koncerta što ga je organizirao HGZ, priređena je u hotelu

[514] Ovaj nekoć često rabljen orijentalizam, koji se javlja i u varijanti *bašća*, ANIĆ opisuje (kao sekundarno značenje) upravo kao »otvoreni prostor ugostiteljskog objekta« (*Rječnik...*, 23).

[515] B. ZEININGER, *Jubilejski spis*, 166–167.

[516] A. BOLTUŽIĆ, Citraštvo..., 234.

[517] Milan STAHULJAK, Nekada je bila osobito u modi citara, kao danas glasovir. Uspomene na stari Zagreb, *Večer*, 20 (1939) 5488, 10.

[518] B. ZEININGER, *Jubilejski spis*, 240–242. Neobično je da su održana dva koncerta istoga dana, 8. kolovoza; no možda se radi o pogrešci.

[519] *Obzor*, 10. lipnja 1872, cit. prema Z. BLAŽEKOVIĆ, *Glazba osjenjena politikom*, 137.

[520] *Ibid.*, 231–232.

Pruckner »društvena večer s glazbom i recitacijama«. Za vrijeme večere čitala se Mozartova biografija i pjesma njemu u čast, te se nazdravljalo u čast »besmrtnog Mozarta«, kao i u zdravlje nazočnih predstavnika političkih i crkvenih krugova.[521]

U usporedbi s drugim koncertnim prostorima 19. stoljeća (Preporodnom dvoranom, Streljanom i kazalištem), dvorana *svratišta* »K caru austrijanskom« bila je naravno najniže rangirana. Pa ipak, u njoj su davani ne samo ozbiljni, nego i značajni koncerti. Jedan od njih bila je »ljetnja večernja zabava« 2. rujna 1873. godine[522] što ju je »Kolo« priredilo u čast zastupnika Hrvatskog sabora. Pjevački zbor »Kola« uz pratnju vatrogasne glazbe kojom je dirigirao Gjuro Eisenhuth izveo je zbor *Živila Hrvatska* Ivana pl. Zajca. Na kraju koncerta pred publiku je izašao sam Zajc »komu svakolika dvorana, zanjihana njegovom vilom, burnim pljeskom izkaza zasluženo odlikovanje«.[523]

Postojala su vrlo zanimljiva pravila o glazbi općenito, ali i o koncertima u ugostiteljskim objektima. U *Redarstvenom redu* iz 1882. spominju se »koncerti i oratoriji« (?!) koji se »po dosadašnjem običaju kadšto davaju u dobrotvorne svrhe«. Za razliku od plesa, mogli su se održavati tijekom cijele godine, jer »koncert koji se obraća plemenitosti srca ni u čemu nije protivan moralnim načelima«.[524]

Prva od dviju tablica koje slijede (tablica 2) donosi kronološki pregled nekih od najvažnijih ugostiteljskih objekata u kojima su održavane glazbene priredbe od sredine 19. stoljeća do početka Drugoga svjetskog rata, a druga (tablica 3) podatke o glazbenim priredbama priređenima u vrtovima ugostiteljskih objekata. Tablice nemaju tendenciju dati potpuni pregled muziciranja u ugostiteljskim objektima, za što bi bilo potrebno zasebno istraživanje. Oblik imena lokacije, kao i priredbe, preuzet je iz izvora.

Za izradu obiju tablica korištena je odabrana literatura, navedena u stupcu *izvor* šifrom i pripadajućom stranicom:

- temeljne studije Antuna Goglie o orkestralnoj i komornoj glazbi u Zagrebu
  G Ork = Antun GOGLIA, *Orkestralna muzika u Zagrebu*;
  G Kom = Antun GOGLIA, *Komorna muzika u Zagrebu*
- monografije o Hrvatskom pjevačkom društvu »Kolo«
  Z = Benjamin ZEININGER, *Jubilejski spis. Hrvatsko pjevačko družtvo »Kolo« u Zagrebu tečajem trideset godina*
  G K = Antun GOGLIA, *Spomenica povodom 80-godišnjice društva. Hrvatsko pjevačko društvo »Kolo« u Zagrebu 1862 – 1942*)
- monografija o Mladenu Pozajiću
  P = Marija RIMAN, *Mladen Pozajić. Život i djelo*
- monografija o Zagrebačkoj filharmoniji
  ZF = Snježana MIKLAUŠIĆ-ĆERAN – Alma ZUBOVIĆ, Kronologija koncerata u Zagrebu od 1871.

[521] »in einen geselligen Abend mit Musik- und Rezitationen«, »unsterblichen Mozart«. ***, Mozart-Feier, *Luna*, (1856) 4, 16.
[522] A. GOGLIA piše da je zabava bila u vrtu svratišta i da je održana 21. rujna (*Spomenica...*, 23).
[523] B. ZEININGER, *Jubilejski spis*, 96.
[524] Cit. prema I. SABOTIČ, *Stare zagrebačke kavane i krčme...*, 59.

***Tablica 2** – GLAZBENE PRIREDBE U UGOSTITELJSKIM OBJEKTIMA PREMA ODABRANOJ LITERATURI*

lokacija	godina	datum	priredba	izvor
»glavne ovdašnje gostionice«	1854.	studeni	Prva građanska kapela iz Praga	G Ork 13
Pivovara	1854.	4. 12.	Prva hrvatska civilna glazba	G Ork 13
»K caru austrijanskom«	1869.	5. 2.	šaljivi koncert s plesom	G K 18
»K caru austrijanskom«	1869.	19. 6.	koncert s plesom	
gostionica »K lipi«	1870.	1. 6.	koncert »Kola«	Z 79
kavana grofa Keglevića, rezervirane prostorije	1872.	tijekom godine	večernje zabave »Kola«	G Ork 14; G K 22
»K caru austrijanskom«	1873.	2. 9.	večernja zabava u čast zastupnikom	Z 96
»K caru austrijanskom«	1874.	4. 7.	večernja zabava »Kola«	Z 113
»K caru austrijanskom«	1874.	8. 8.	koncert »Kola«	Z 113
kod Švabice, Tuškanac	1874.	20. 9.	zabava »Kola«	Z 113
»K caru austrijanskom«	1875.	3. 6.	koncert »Kola«	Z 134
»K caru austrijanskom«	1875.	3. 7.	koncert »Kola«	Z 134
»K caru austrijanskom«	1875.	7. 9.	koncert »Kola«	Z 135
»K caru austrijanskom«	1877.	13. 8.	svečani koncert	Z 141
»K caru austrijanskom«	1878.	20. 9.	koncert »Kola«	Z 147
»K caru austrijanskom«	1878.	20. 11.	koncert »Kola«	G K 30
»K caru austrijanskom«	1879.	30. 8.	šaljivi koncert »Kola«	G K 32
»K caru austrijanskom«	1881.	11. 6.	koncert »Kola«	G K 36
gostiona k »Lipi«	1881.	10. 7.	glasbena večer »Kola«	Z 171
gostiona »K lipi«	1881.	10. 8.	koncert »Kola«	G K 36
»K caru austrijanskom«	1882.	17. 11.	večernja gl. zabava »Sokola«	G Ork 13
dvorana gostione »K lipi«	1882.	-		Z 207
»Kod lipe«, Nikolićeva	1883.	10. 6.	društvena zabava ork. »Sokola«, »Kolo«, »Sloga« i »Hrv. lira«	G Ork 13
»K caru austrijanskom«	1883.	14. 7.	koncert	Z 216
dvorana kod lipe	1883.	15. 10.	koncert »Kola«	Z 216
Dreherova pivana	1885.	11. 7.	koncert »Kola«	G K 47
Dreherova pivana	1886.	24. 7.	glazbena zabava	G K 50
Zagrebačka pivovara	1893.	29. 7.	koncert za sv. Ćirila i Metoda	G K 63
Schneiderova restauracija u Gajevoj	1895.	11. 5.	koncert »Kola«	G K 67

lokacija	godina	datum	priredba	izvor
prostorije gostione Volf, Kustošija	1930.?	5. 4.	koncerat s plesom, HPD »Jablan«	P 378
Zagrebačka pivovara	1935.	2. 2.	Kućna zabava sa koncertom i plesom, HPD »Jablan« i »Zora«	P 389
dvorana hotela »Esplanade«	1935.	16. 3.	Ilirsko veče	P 390
prostorije hotela »Esplanade«	1938.	16. 6.	Glazbena soirée i večera u čast 80. rođ. nj. veličanstva Gustava V. kralja Švedske	P 414
prostorije hotela »Esplanade«	1940.	4. i 5. 5.	Glazbeni program povodom VIII. konf. Rotary international	P 422

Tablica 3 – *GLAZBENE PRIREDBE U VRTOVIMA UGOSTITELJSKIH OBJEKATA PREMA ODABRANOJ LITERATURI*

lokacija	godina	datum	što	izvor
vrt gostionice »K staroj lipi«	1872.	16. 7.	orkestralni koncert	ZF
bašča kod stare lipe	1872.	10. 6. ili 7.	dobrotvorni koncert	Z 89 G K 22
vrt »K caru austrijanskom«	1873.	21. 9.	društvena večernja zabava »Kola«	GK 23
bašča Rathove pivare	1873.	nekoliko	zabava »Kola«	Z 95
bašča svratišta »K caru...«	1873.	nekoliko	zabava »Kola«	Z 96
bašča svratišta »K janjetu«	1877.	5. 6.	koncert »Kola«	G K 28
bašča svratišta »K janjetu«	1877.	14. 7.	koncert »Kola«	Z 141
bašča svratišta »K janjetu«	1878.	22. 6.	koncert »Kola«	G K 30
bašča gostione »K lipi«	1879.	22. 6.	koncert »Kola«	G K 32
bašča Schneiderove gostione »K lipi»	1879.	6. 7.	koncert »Kola«	Z 160
bašča gostione »K lipi«	1880.	14. 7.	koncert »Kola«	G K 34
bašča svratišta »K caru...«	1880.	19. 8.	koncert »Kola«	G K 35
bašča Kod lipe	1883.	10. 6.	zabava u povodu kamena temeljca »Sokola«	G K 41

lokacija	godina	datum	što	izvor
vrt Dreherove pivane u Gajevoj ulci	1884.	2. 8.	koncert »Kola«	G K 44
bašča Dreherove pivare	1885.	11. 7.	ljetni koncert	Z 233
vrt Dreherove pivare	1886.	24. 7.	koncert »Kola«	Z 239
Dreherova bašča	1889.	16. 7.	koncert »Kola«	G K 54
Josipovac	1891.	5. 7.	koncert za sv. Ćirila i Metoda	G K 58
Josipovac	1891.	13. 9.	svečanost Hrvatskog pjevačkog saveza	Z 260
Josipovac	1892.	5. 7. (Z: 6. 7.)	koncert za braću sv. Ćirila i Metoda	G K 60
bašča Schneiderove rest.	1895	28. 6.	koncert za braću sv. Ćirila i Metoda	G K 67
bašča Forsterove rest. (Grand restauran, Gajeva 1)	1899.	5. 7.	koncert »Kola«	G K 75
vrt hotela »K janjetu«	1899.	20. 7.	vojnička glazba	G Ork 80
bašča Dreherove pivare	1900	7. 7.	koncert za sv. Ćirila i Metoda	G K 77
bašča svratišta »Imperial«	1902.	5. 7.	koncert za sv. Ćirila i Metoda	G K 83
bašča hotela »Imperial«	1904.	2. 7.	koncert »Kola«	G K 89

U nastavku slijedi, abecednim redom, pregled ugostiteljskih objekata koje navodi širi spektar literature (osobito je za to zaslužna pionirska studija o citraštvu u Zagrebu iz pera Ane Boltužić).[525] Osim hotela »Esplanade«, sve su ostale lokacije u međuvremenu promijenile funkciju, koja se navodi ako je to potrebno. Za svaku je lokaciju dan jedan ili više primjera glazbenih priredbi (koji su preuzeti iz tablica 2 i 3, pa se u tekstu ne upućuje posebno na tablice), te je odmah uz naziv objekta naznačeno ako su se koncerti održavali i u njegovom vrtu.

Hoteli

Hotel »**Esplanade**«, Mihanovićeva 1, danas Hotel Regent Esplanade

Jedan od najljepših i najpoznatijih zagrebačkih hotela ugostio je brojne slavne goste, među kojima su, dakako, bili i muzičari poput Maria del Monaca, Artura Rubinsteina, Marie Callas, Pabla Casalsa, Davida Ojstraha i Zubina Mehte.[526]

Od njegova otvorenja 1925. pa do Drugoga svjetskog rata u hotelu »Esplanade« održavale su se elitne plesne priredbe poput tradicionalnog Novinarskog plesa. Po-

[525] A. BOLTUŽIĆ, Citraštvo....

[526] ***, *Hotel Esplanade. A Rendez-Vous of the Distinction & Elegance*, [brošura], [Zagreb]: [The Regent Esplanade Zagreb], 2005(?).

zornost privlači plesno natjecanje što ga je 1930. godine organizirala zagrebačka tvornica gramofonskih ploča Edison Bell Penkala. Za ples se puštala glazba s gramofona, dok su u zabavnom dijelu nastupili pjevači uz klavirsku pratnju muzikologa Pavla Markovca, a umjetničko vodstvo cijele priredbe preuzeo je Ivo Tijardović.[527] Ponekad su se u »Esplanadi« održavali koncerti ozbiljne glazbe, na kojima su nastupali renomirani umjetnici poput Mladena Pozajića (1930-ih godina, vidi tablicu 2).

Grand Hotel, Ilica 6, danas dio NAME

Krajem 18. stoljeća na toj se adresi već spominje krčma i svratište »Kronwirtshaus« (»Krčma kruni«). Oko 1868. godine mijenja naziv u »Svratište ugarskoj kruni«, da bi 1890. bila podignuta dvokatnica novoimenovanog »Grand hotela«. Među najznačajnijim njegovim gostima bila je Milka Trnina, koja je 1898. godine, kao već svjetski proslavljena umjetnica, jedan tjedan gostovala u Zagrebu. Novinari su pisali: »Pođe li čovjek u Ilicu gdje je umjetnica odsjela u Grand-hotelu, vidjet će kako gotovo svaki prolaznik upravlja pogled prema prvom katu kao da bi htio reći svima i svakome: tu stanuje naša Milka Trnina.«[528] Danas se još vidi taj balkon, ali riječ je samo o fasadi nekadašnjeg zdanja, koje je 1937. godine pripojeno susjednoj robnoj kući.[529]

U prizemlju hotela je početkom 20. stoljeća otvorio knjižaru i antikvarijat knjižar i nakladnik Gjuro Trpinac,[530] koji je vjerojatno zakupio i hotelsku dvoranu. Naime, na nekoliko koncertnih programa iz 1917. i 1918. godine navodi se kao mjesto održavanja »Dvorana Gjure Trpinca« odnosno »Konc. dvorana Gjure Trpinca«, Ilica 6.[531] Dakle, nije bila riječ o uobičajenim koncertima u hotelu, nego u privatnoj koncertnoj dvorani, pa se zato ni ne navodi u tablici 2.

Hotel/svratište **Imperial** – vrt, Frankopanska 8, danas Ugostiteljska škola

Otvoren je 1893. godine[532] i poznat po tome da je u njemu djelovao jedan od prvih kabareta u Zagrebu.[533] Pjevačko društvo »Kolo« dva puta je održalo koncert u hotelskom vrtu, samo nekoliko godina prije no što je otvorilo vlastiti vrtni restoran 1905. godine.

Hotel/svratište »**K caru austrijanskom**«, dvorana + vrt, Ilica 4,[534] danas NAMA

Na mjestu vjerojatno najpoznatijeg zagrebačkog hotela iz 19. stoljeća bilo je svratište »Kaiserwirthaus«, od 1846. s imenom »K caru austrijskom«.[535] Već tada je to, prema mišljenju engleskog putopisca Archibalda Patona, bilo »jedno od najbo-

[527] K. LUČIĆ, Popularna glazba u Zagrebu između dvaju svjetskih ratova, 57.
[528] Cit. prema Mato GRKOVIĆ, *Milka Trnina*. Zagreb: Znanje, 1966, 149.
[529] NAMA, u: *Zagrebački leksikon* II, 104.
[530] Ivica GOLEC, *Petrinjski biografski leksikon*, Petrinja: Matica hrvatska, Ogranak, 1999, 478.
[531] Arhiv HGZ, Mi 54/278 i 60/309; 1918/55 i 60.
[532] Hoteli, u: *Zagrebački leksikon* I, 338.
[533] I. MRDULJAŠ, *Zagrebački kabaret*, 28–33.
[534] Boris VUKONIĆ u knjizi *Tempus fugit. Povijest turizma Zagreba* (Zagreb: AGM – HAZU, 1994, 56) donosi pogrešnu adresu: Ilica 2.
[535] F. BUNTAK, Stanovnici Ilice, njihove kuće i zemljišta u prošlom stoljeću, 144.

ljih svratišta u Ugarskoj«.[536] Kad je novi vlasnik Emanuel Priester 1867. godine na istom mjestu dao sagraditi novu zgradu, nekadašnje je svratište postalo reprezentativni hotel »K caru austrijanskom«, sa šezdeset soba, velikom dvoranom za blagovanje i priredbe na prvom katu[537] i natkritom ostakljenom terasom.[538] Još iste godine u *Pozoru* su redovito izlazili oglasi o nastupima vojne glazbe u hotelu: »svake srijede koncert-soireé glasbenoga zbora c. k. pješačke pukovnije grofa Gyulaja, kojim će upravljati sam meštar kapele gospodin Strebinger«.[539] Godine 1890. hotel su otkupili trgovci Kastner i Oehler. U prizemlju su uredili trgovinu, a 1913. godine cijelo zdanje temeljito pregradili u robnu kuću. Današnja zgrada podignuta je na istom mjestu 1928. godine.

Najviše podataka o koncertima i glazbenim zabavama u hotelu potječe iz 1870-ih i 1880-ih godina, što se podudara s osnivanjem važnih zagrebačkih pjevačkih društava poput »Kola« i »Sloge«. Ona su tamo priređivala koncerte, često uz suradnju vojne glazbe ili nekog drugog orkestra,[540] (šaljive) koncerte s plesom ili tombolom (jedan od prvih *fašničkih* koncerata u Zagrebu priredilo je Hrvatsko pjevačko društvo »Kolo« u veljači 1869. godine,[541] te ljetne koncerte u vrtu hotela. Izvodila su se i manja glazbeno-scenska djela poput šaljive Eisenhuthove operete *Tiburtio i Žužalina* 30. kolovoza 1879. godine.[542]

Svratište/hotel »**K janjetu**«/«Janje«[543] gostionica + vrt, Teslina 7,[544] jugo-zapadni ugao Gajeve i Tesline, danas poslovni kompleks na jugozapadnom uglu Teslina i Gajeve te atrij Zagrebačkog kazališta mladih

Svratište se spominje još od 1859. godine,[545] a bilo je popularno prije svega zbog lijepog, sjenovitog gostioničkog vrta u kojem je ljeti »Kolo« znalo održavati koncerte.[546] U gostionici su nastupili citraši krajem 1880-ih,[547] a još u 1930. godini zabilježen je nastup društva »Sloga«.[548]

Hotel **Liebald**, Gajeva 12

Ana Boltužić navodi nastupe citraša Josefa Omuletza 1880-ih godina.[549]

Hotel **Pruckner**, dvorana + vrt, Ilica 44, danas, između ostalog, sjedište Hrvatskog restauratorskog zavoda i Muzejsko dokumentacijskog centra

---

[536] Cit. prema L. DOBRONIĆ, *Slobodni i kraljevski grad Zagreb*, 240.
[537] Podatak o tome da je dvorana bila na 1. katu potječe od Benjamina ZEININGERA, *Jubilejski spis*, 69.
[538] B. VUKONIĆ, *Tempus fugit*, 56.
[539] Z. BLAŽEKOVIĆ, *Glazba osjenjena politikom*, 231.
[540] Vidi npr. L. BENYOVSKY, *Sloga hrvatsko grafičko glazbeno društvo*, 16.
[541] S. MIKLAUŠIĆ-ĆERAN, Zagrebačka pokladna raskoš, 42.
[542] B. ZEININGER, *Jubilejski spis*,160.
[543] Od 1892. se spominje kao »K zlatnom janjetu« (B. VUKONIĆ, *Tempus fugit*, 44). I. SABOTIČ navodi »K bijelom janjetu« (*Stare zagrebačke kavane i krčme...*, 197).
[544] Pod tom se adresom navodi u adresaru iz 1908. godine (J. DUNDOVIĆ, *Adresar*, 199).
[545] B. VUKONIĆ, *Tempus fugit*, 44.
[546] Vidi fotografiju kod B. VUKONIĆ, *Tempus fugit*, 44–45.
[547] A. BOLTUŽIĆ, Citraštvo..., 237.
[548] L. BENYOVSKY, *Sloga hrvatsko grafičko glazbeno društvo*, 42.
[549] A. BOLTUŽIĆ, Citraštvo..., 226, 235 i 237.

Prvi veći i reprezentativniji hotel u Zagrebu, nazvan je po osnivaču Matiji Pruckneru, a sagrađen 1844. godine.[550] Hotelski restoran je iza zgrade imao vrtni dio u kojem su se također održavale priredbe. Kasnije je hotel promijenio ime u »Royal« i djelovao do sredine 1930-ih godina.[551]

U hotelu su se priređivale zabave pjevačkih i drugih društava, najčešće uz pratnju vojne glazbe. Godine 1854. tamo je nastupila Prva zagrebačka građanska glazba koju je vodio skladatelj Franjo Pokorni.[552] Skladbe Pokornog čule su se u vrtu hotela Pruckner i pred kraj stoljeća, 1888. godine, kada je »glazbenu zabavu« priredio orkestar »Hrvatskog Sokola«, kojim je dirigirao Vjekoslav Klaić.[553] Slovačka citrašica Jozefina Jurik nastupila je u hotelu Pruckner 1883. godine, a neki zagrebački citraši 1888. godine.[554]

Svratište **Tri gavrana/»K trim gavranom«**, Jurišićeva 6

Ana Boltužić spominje nastup citraša potkraj 19. stoljeća.[555]

Gostionice

Forsterova restauracija/Grand restaurant – vrt, Gajeva 1

danas kavana »Dubrovnik«

Antun Goglia navodi dragocjen podatak, tj. točnu adresu gostionice u čijem je vrtu bio koncert »Kola« 1899. godine.[556] Takvi su podaci, nažalost, iznimka u literaturi.

Gostionica »**Jägerhorn«/Lovački rog**«, Ilica 14

Jedan od najstarijih i najpoznatijih zagrebačkih ugostiteljskih objekata, u kojem su nastupali Jozefina Jurik i drugi citraši 1883. godine.[557]

Josipovac – vrt, gornji (sjeverni) dio današnje ulice Ivana Gorana Kovačića i Nazorove ulice

Kronike pjevačkog društva »Kolo« spominju ljetne koncerte na Josipovcu, nekadašnjem naselju ljetnikovaca (*cottage-četvrt*) uz Tuškanac, uređenom krajem 1880-ih godina, ali ne navode ime gostionice. Gotovo sigurno je da je to bila »otmjena restauracija s francuskom kuhinjom«[558] u vili Hermana Ehrlicha na k. br. 37 (danas Hrvatski muzej arhitekture).[559] Gostionica »Ehrlich« je otvorena u svibnju 1891,[560] a

[550] L. DOBRONIĆ, *Bartol Felbinger...*, 112. Boris VUKONIĆ u svojoj knjizi o turizmu u Zagrebu navodi dvije godine otvaranja hotela: 1830. i 1840. (*Tempus fugit*, 16-17 i 33).
[551] Godine 1939. ga više nema u popisu hotela (*ibid.*, 34).
[552] S. MIKLAUŠIĆ-ĆERAN – A. ZUBOVIĆ, Kronologija koncerata u Zagrebu od 1871., 7.
[553] A. GOGLIA, Vjekoslav Klaić..., 249.
[554] A. BOLTUŽIĆ, Citraštvo..., 226 i 236.
[555] *Ibid.*, 237.
[556] A. GOGLIA, *Spomenica...*, 75.
[557] A. BOLTUŽIĆ, Citraštvo..., 226.
[558] Kovačićeva ulica, u: *Zagrebački leksikon* I, 547. Vidi i B. VUKONIĆ, *Tempus fugit*, 85.
[559] Vidi fotografiju iz 1895. kod L. DOBRONIĆ *Graditelji i izgradnja Zagreba...*, 271.
[560] L. DOBRONIĆ, *Bartol Felbinger...*, 346.

već u srpnju je »Kolo« tamo muziciralo u njezinom vrtu.[561] Radila je samo do početka 20. stoljeća, no »Kolo« je nakon 1892. odustalo od koncerata na Josipovcu.

Gostionica »**K lipi**«/«K staroj lipi«/«Kod stare lipe«, gostionica + vrt, Teslina 13[562]

Kada je »Kolo« priredilo dobrotvorni koncert u lipnju 1872. u bašči ove gostionice, »posjetilo [ju] je toliko množtvo građanstva, osobito krasnoga spola da oko devet nije se moglo pristupiti u bašću, a gostionik nije mogao smoći više stolica iz susjednih kuća«, izvijestile su novine.[563] Sljedeće godine, 22. lipnja, tamo je bio prvi koncert »Slobode« za koji je poznat program.[564] U gostionici »Kod lipe« nastupalo je ponekad i nekoliko društava zajedno (npr. u lipnju 1883.), što govori i o dobrim prostorno-organizacijskim mogućnostima vlasnika.

K slogi, Gajeva_

Otvorena je 1838. godine. U njezinu vrtu su »održavani koncerti pjevačkih društava i vojničke glazbe«.[565]

Gostionica »**K Zrinskom**«, Zrinjevac 16[566]

U toj je gostionici bio prvi javni nastup društva »Sloga«, u jesen 1870.[567]

Kod Kaufmanna, Praška 8

Nastupi citraša.[568]

Gostionica »**Kolo**« – vrt, na Mažuranićevom trgu

Vidi o paviljonu u ljetnoj vrtnoj restauraciji »Kola« u *Lokacije na otvorenom*, str. 125.

»**Kod Švabice**«,[569] Tuškanac

Zabava »Kola« u rujnu 1874.[570]

Gostionica »**Novi svijet**«, Ilica_

Društvo »Sloga« održavalo je koncerte u vrtu te gostionice, »u Rathovoj kući« (postojala je i Rathova *pivara*, vidi niže) 1875, 1876. i 1877. godine.[571]

Gostionica gospodina **Otta** (?)

1852. godine u toj je gostionici bio nastup vojne glazbe.[572]

---

[561] A. GOGLIA, *Spomenica...*, 58.

[562] Podatak o kućnom broju preuzet od A. BOLTUŽIĆ, Citraštvo..., 235.

[563] Cit. prema Z. BLAŽEKOVIĆ, *Glazba osjenjena politikom*, 233.

[564] Program je objavljen u najavi u *Narodnim novinama*, s opaskom: »U slučaju nepovoljnog vremena bit će koncert u unutarnjih prostorijah« (cit. prema Zvonimir KRELIUS – Dragutin TOMŠA, *Spomen knjiga. Hrvatsko zanatlijsko kulturno umjetničko društvo »Sloga« Zagreb*, Zagreb: [»Sloga«], 1972, 39-40).

[565] Gostionice, krčme i restauracije, u: *Zagrebački leksikon* I, 284.

[566] Kućni broj prema *ibid*., 285.

[567] L. BENYOVSKY, *Sloga hrvatsko grafičko glazbeno društvo*, 14.

[568] A. BOLTUŽIĆ, Citraštvo..., 235.

[569] Prema natuknici Gostionice, krčme i restauracije, u: *Zagrebački leksikon* I, 284: »K Švabici« (poslije »K Crnogorcu«).

[570] B. ZEININGER, *Jubilejski spis*, 113.

[571] L. BENYOVSKY, *Sloga hrvatsko grafičko glazbeno društvo*, 15.

[572] S. MIKLAUŠIĆ-ĆERAN – A. ZUBOVIĆ, Kronologija koncerata u Zagrebu od 1871., 5.

Schneiderova restauracija + vrt, Gajeva

Dva puta se spominje u kronikama »Kola«, prvi put kod Zeiningera kao »u Schreinerovoj bašči 'k Lipi'« (potc. N.B.),[573] a kod Goglie kao Schneiderova restauracija u Gajevoj.[574]

Gostiona **Volf**, Kustošija

Koncert s plesom Hrvatskog pjevačkog društva »Jablan« oko 1930. godine.[575]

Restauracija **Zagrebačke burze**, Račkoga 1

Silvestarska zabava društva »Sloga« 1932. godine.[576]

Pivnice/pivovare

Dreherova *pivana*, + vrt, Gajeva 3

U njoj je pjevačko društvo »Kolo« 1900. godine održalo svoj tradicionalni ljetni koncert u čast sv. Ćirila i Metoda. Za koncerte se koristilo i zdanje i vrt. Ana Boltužić spominje na toj adresi pivnicu »Kod Resingera«.[577]

Gradska pivovara, Basaričekova 4, od 1848. u Gajevoj 9[578]

Osnovana još 1721. godine, pivovara je služila svojoj svrsi više od jednog stoljeća, pa se i ulica po njoj do 1929. zvala Pivarska. Na prvom katu pivovare održavali su se plesovi o pokladama, a krajem 18. stoljeća i neke predstave.[579] Zabave s plesovima, tzv. *reunione*, bile su sredinom 19. stoljeća toliko omiljene među građanstvom, da je ono počelo zanemarivati odlaženje u kazalište. Kazališni odbor pokušao je stoga zabraniti *reunione* u dane kada su se davale opere.[580] Među priređivačima *reuniona* bio je i ansambl Franje Pokornog *Prva hrvatska civilna glazba*, koji je u pivovari, tada već u Gajevoj ulici, priredio zabavu.[581]

Pivovara »**Odeon**« – vrt, Draškovićeva 12[582]

U srpnju i kolovozu 1916. godine kazališni je orkestar priredio ciklus od 40 koncerata u vrtu »Odeona« (vidi o tome na str. 129-130 i sl. 5). Bio je to prvi takav ciklus u Zagrebu i, kako navodi Snježana Miklaušić-Ćeran, taj je pothvat učinio

[573] B. ZEININGER, *Jubilejski spis*, 160.
[574] A. GOGLIA, *Spomenica...*, 67.
[575] M. RIMAN, *Mladen Pozajić*, 378.
[576] L. BENYOVSKY, *Sloga hrvatsko grafičko glazbeno društvo*, 45.
[577] A. BOLTUŽIĆ, Citraštvo..., 235.
[578] Vidi tekst o prošlosti pivovare u *Popisu spomenika*.
[579] Lelja Dobronić spominje »komedije i igre« iz 1780. godine i stanovite Augustina Schnepfa i Josipa Mohovića koji su 1780-ih godina »razveseljavali publiku glazbom« (L. DOBRONIĆ, *Zagrebački Kaptol...*, 300).
[580] V. KUČINIĆ, Spor Dimitrija Demetra..., 309–310.
[581] Antun GOGLIA, Franjo Pokorni (1825–1859), *Sv. Cecilija*, 22 (1928) 2, ...
[582] Podatak o kućnom broju potječe s plakata (L. KAVURIĆ, *Hrvatski plakat do 1940.*, 113; vidi sl. 5). Međutim, Pavao Cindrić navodi da je pivana bila u Draškovićevoj 15 (P. CINDRIĆ, *Zagrebački vremeplov*, nepag. str.).

glazbeni Zagreb za »korak bliže sličnim orkestralnim pothvatima u svijetu«.[583] Koncerte je popratila zagrebačka kritika.[584]

Rathova *pivara* – vrt

Zabave »Kola« 1873. godine.

Zagrebačka pivovara, Ilica 224

Otvorena je 12. srpnja 1893.[585] Dan poslije u *Obzoru* je objavljena reportaža u kojoj se tvrdi da je tijekom popodneva pa do 2 ujutro u pivovari bilo oko 8.000 ljudi. U posebnom paviljonu vrta svirala je vojnička glazba domaće pukovnije.[586]

Kavane

Kavana grofa Keglevića/kavana **»Weiss«**, istočni ugao Ilice i Frankopanske ulice

Oko 1830. godine na tom se uglu nalazila novosagrađena »plemićka i sjajna kuća« grofa Keglevića.[587] Obitelj Keglević posljednji se put spominje kao vlasnik kuće 1862. godine, no ime joj se sačuvalo: kavana koja se u njoj nalazila, nazivala se i u kasnijoj literaturi o tom razdoblju »kavana grofa Keglevića«.[588]

U »rezerviranim prostorijama« kavane Hrvatsko je pjevačko društvo »Kolo«, zajedno s vatrogasnom glazbom pod ravnanjem Gjure Eisenhutha, 1872. godine održalo nekoliko večernjih glazbenih zabava.[589] Iste je godine Eisenhuth u toj kavani vodio pokuse sa pjevačkim zborom Prvog zagrebačkog radničko-obrtničkog društva (»Sloboda«), znači da je u dvorani mogao vježbati zbor od 60 članova.[590]

U Keglevićevoj su se kavani u listopadu 1874, nakon podnevnog koncerta u čast otvorenja sveučilišta u Zagrebu, okupila pjevačka društva iz drugih gradova kako bi na inicijativu »Kola« položila temelje Hrvatskom pjevačkom savezu, osnovanom sljedeće godine u Sisku. Članovi društava su to, dakako opet u Keglevićevoj kavani, još iste večeri proslavili sjajnim banketom.[591]

---

[583] S. MIKLAUŠIĆ-ĆERAN, Nastajanje i put jednog orkestra, 28. U nastavku Miklaušić-Ćeran piše o repertoaru tog ljetnog ciklusa te zaključuje: »Ti koncerti, dostupni zainteresiranim građanima uz prethodnu kupnju ulaznice, na stanoviti su način zamijenili (doduše besplatne) nastupe glazbi pripadajućih pješadijskih pukovnija na službi u Zagrebu. Istovremeno značilo je to i iščezavanje posebnog oblika glazbenoga života svojstvenog Austro-Ugarskoj monarhiji zajedno s njenim nestankom s političke karte Europe.« (*Ibid.*, 28).

[584] Vidi npr. Milutin Cihlar NEHAJEV, Konzerte im Odeon, *Agramer Tagblatt*, 31 (1916) 186, 7.

[585] Zagrebačka pivovara d.d., u: *Zagrebački leksikon* II, 534.

[586] Preuzeto iz Z. MILČEC, *Galantni Zagreb*, 114.

[587] Kuća je postojala već 1828. (G. SZABO, *Stari Zagreb*,: 83). U literaturi se kao vlasnici spominju Tomo Keglević i Samuel Keglević (*Ibid.*, 83, L. DOBRONIĆ, *Bartol Felbinger...*, 166).

[588] A. GOGLIA, *Spomenica...*, 22.

[589] B. ZEININGER, *Jubilejski spis*, 90.

[590] Branka JOANELLI (ur.), *Hrvatsko obrtničko kulturno-umjetničko društvo »Sloboda-Sloga«. Spomenspis 1872–1992*, Zagreb: [s.n.], 1992, 3.

[591] B. ZEININGER, *Jubilejski spis*, 126.

Sjedišta (glazbenih) društava

O sjedištima

Nakon što je 1867. godine donijet zakon o društvima u Austro-Ugarskoj, porastao je broj društava, pa tako i glazbenih. Njihova pravila morala je potvrditi Kraljevska zemaljska vlada, Odjel za unutrašnje poslove, a u pravilima je uvijek bilo navedeno sjedište.[592] Međutim, prostori su se mijenjali, već prema okolnostima, pa tako sama pravila ne mogu dati potpunu sliku gdje su sve društva djelovala. Glazbene sekcije nekog većeg društva bile su u pogodnijem položaju nego npr. neki samostalni pjevački zbor. Tako je *Glazbeno tipografsko društvo »Sloga«* dobilo dio prostorija u Grafičkom domu izgrađenom 1938. godine u Ulici Aleksandra Breščenskog.[593] S druge pak strane *Diletantski orkestar »Hrvatskog sokola«*, što ga je vodio Vjekoslav Klaić, osnovan je 1881. godine, prije izgradnje doma »Sokola«. U početku je održavao pokuse u gimnastičkim prostorijama realne gimnazije na Griču (to su vjerojatno bile prostorije koje je koristilo i samo društvo). U novoj je zgradi »Sokola« djelovao kratko, od 1884. do 1886. kada se ponovno vratio u realku gdje je, međutim, morao plaćati najamninu.[594] Članovi *Glazbenog društva intelektualaca* (GDI), osnovanog 1919. godine, isprva su se sastajali u crkvici sv. Roka podno Rokovog perivoja, no jednom su »radi prevelike buke i još drugih nekih delikata« bili izbačeni iz crkvice i ostali bez svoga sjedišta. Društvo bi »sigurno uginulo«, kako piše u njegovoj spomenici iz 1930, da se nije spojilo s literarnim društvom »Osvit« pri gornjogradskoj gimnaziji. »Pri tom se uvukoše beskućnici iz kapelice među Osvitaše« te su se svi sjedinili u društvo GDI, čime su riješili pitanje prostorija, tj. dobili su ih u gimnaziji.[595]

Uz HGZ, jedino zdanje u Zagrebu koje je u cijelosti bilo u vlasništvu jednoga glazbenog društva bila je zgrada »Kola« (vidi poglavlje *Koncertne dvorane...*). I jednom i drugom društvu njihov je dom osigurao financijsku sigurnost, jer su svoje prostorije i iznajmljivali. No, početak rada »Kola« 1862. godine povezan je sa »Streljanom«, odnosno Streljačkim društvom, koje je novom pjevačkom društvu u prvo vrijeme ustupilo besplatno sve prostorije, uz jedini uvjet »da 'Kolo' koji puta članove 'gradjanske streljane' kod njihovih zabavah glazbom odnosno pjevanjem razveseli«.[596] U prvih

[592] Primjeri arhivskih dokumenata iz samo jedne odabrane godine, 1935, govore o raznolikosti glazbenog Zagreba: Glazbeno društvo gradske električne centrale u Zagrebu, promjena pravila, kut. 358; Radničko pjevačko društvo u Zagrebu, molba za prijepis pravila, kut. 356, Hrvatsko pjevačko društvo »Trešnjevka« u Zagrebu, odobrenje pravila kut. 369, Oratorijski zbor Sv. Marka, izmjena pravila kut. 366, Orkestar mandolinista gitarista »Kožarac«, odobrenje pravila, kut. 364, Radnički tamburaški orkestar »Tekstilac«, odobrenje pravila, kut. 362, Mandolinističko-gitarističko društvo »Mladost«, odobrenje pravila, kut. 356 (Hrvatski državni arhiv, fond Kraljevska zemaljska vlada, Odjel za unutrašnje poslove).

[593] Na jednoj od ranijih svojih lokacija, u prostorijama u Primorskoj ulici 2 društvo »Sloga« imalo je svojedobno reljefnu spomen-ploču Vatroslavu Lisinskom (L. BENYOVSKY, *Sloga hrvatsko grafičko glazbeno društvo*, 27). Prema usmenoj informaciji koju sam dobila od tajnika »Sloge« Darka Nemeca, ta spomen-ploča nije sačuvana do današnjih dana.

[594] A. GOGLIA, Vjekoslav Klaić..., 207. Goglia ne navodi razlog ovog očitog razilaženja između Orkestra i uprave »Sokola«.

[595] ***, *Proljetna jedra. Glazbeno društvo intelektualaca u prvoj dekadi svoga opstanka*, Zagreb: [redakcioni odbor], 1930, 10–11.

[596] B. ZEININGER, *Jubilejski spis*, 4.

dvadesetak godina postojanja »Kolo« je promijenilo više adresa (npr. do 1874. djelovalo je u zgradi škole na uglu Gundulićeve i Varšavske, kasnije u Radićevoj/*Dugoj* ulici 32, gdje je moralo plaćati najamninu Gradu).[597] Kada je »Kolo« odlučilo sagraditi svoj dom, povezalo se s društvom »Hrvatski sokol«. Skupština »Kola« prihvatila je u ožujku 1884. ugovor s »Hrvatskim sokolom« »glede uzajamne porabe sgrade obijuh družtva«.[598] Društvu »Kolo« su tada očito bile važne dvije stavke ugovora: da u slučaju da nakon nadogradnje trećeg dijela zgrade netko tamo otvori restauraciju, »Sokol« ne otvori zajednička vrata prema toj restauraciji – dakle od samog početka »Kolo« je planiralo restauraciju u svojem dijelu – i da »Kolo« ima pravo pet puta godišnje besplatno koristiti »Sokolovu« dvoranu.[599] Za vrijeme Prvog svjetskog rata, kada je bio zabranjen rad svim društvima (osim HGZ-u, zbog njegove glazbene škole), »Kolo« je zamolilo HGZ da mu ustupi neku prostoriju za pokuse,[600] što međutim nije bilo lako izvesti, budući da je u HGZ-u silom prilika već bio smješten ženski licej.

Među sjedištima društava multifunkcionalnošću se dakako ističu obje HGZ-ove zgrade u Gundulićevoj 6 i 6a koje su istovremeno sjedište društva, dom njegovih ansambala, javna koncertna dvorana i za javnost otvorena glazbena knjižnica, kao i jedna od lokacija Muzičke akademije. K tome je to, uz palaču Matice hrvatske, jedino zdanje nekog građanskog društva iz 19. stoljeća koje je zadržalo početnu funkciju i vlasnika do danas (kao što je poznato, Matica hrvatska je imala prekid u radu od dvadesetak godina). Prije podizanja svoje zgrade 1876. godine, HGZ je promijenio sedam lokacija na Gornjem gradu: u prvim godinama na adresama Grič 2 i Radićeva 16; najduže je bio u zgradi Akademije na Katarininom trgu (1829–1853), potom u nekadašnjoj školi u Opatičkoj 22, te u privatnim kućama na Ilirskom trgu 6, Trgu sv. Marka 3 i na sjevernom uglu Tkalčićeve i Krvavog mosta. O tim lokacijama pišu Goglia[601] i Šaban,[602] a Snježana Miklaušić-Ćeran donijela ih je u preglednoj tablici u kojoj je odvojila podatke o lokaciji uprave društva i njegove glazbene škole.[603] U arhivu HGZ-a čuvaju se brojni spisi koji potvrđuju da su nastojanja oko dobivanja tih prostora nakon odlaska iz Akademije 1853. bila mukotrpna; primjerice, HGZ je molio privremenu uporabu prostorija i u zemaljskoj bolnici (danas zgrada Sveučilišta) te prizemlju Narodnog doma.[604]

Sjedišta društava kao koncertni prostori

Sjedišta društava specifične su lokacije jer su povremeno bivala i koncertni prostori ako su za to namjenski izgrađena (HGZ, »Kolo«)[605] ili ako je njihova veličina to dopuštala (»Vijenac«).

---

[597] HR-DAZG-857 Zbirka Ulčnik, 2972. Tu lokaciju spominje i Gjuro SZABO, *Stari Zagreb,* 111.
[598] B. ZEININGER, *Jubilejski spis*, 223.
[599] *Ibid.*
[600] HGZ, Spisi ravnateljstva, 1916/17, 345.
[601] A. GOGLIA, *Hrvatski glazbeni zavod 1827.–1927.*
[602] L. ŠABAN, Muzička škola Hrvatskog glazbenog zavoda u Zagrebu (1829-1920), 197–198; o svim ostalim razdobljima vidi u L. ŠABAN, *150 godina Hrvatskog glazbenog zavoda*.
[603] S. MIKLAUŠIĆ-ĆERAN, *Glazbeni život Zagreba u XIX. stoljeću*, 34.
[604] Arhiv HGZ-a, Spisi ravnateljstva, 33/1867, 10/1868.
[605] Vidi više o tim lokacijama u poglavlju *Koncertne dvorane...*

a) Glazbena društva

Prvo pjevačko društvo u Zagrebu osnovano je pri sjemeništu 1839. kao Narodno ilirsko skladnoglasja društvo, od 1868. pod imenom **»Vijenac«**. Društvo je u svojoj dvorani u sklopu sjemeništa na Kaptolu 29 priređivalo i koncerte.[606] U inače vrlo detaljnim opisima zdanja na Kaptolu Lelja Dobronić ne spominje dvoranu »Vijenca« pri opisu sjemenišne zgrade.[607]

Društvo **Opera u sobi**, u početku pod imenom *Collegium musicum*, organiziralo je od 1952. do 1961. godine gotovo 300 koncertnih izvedbi opera i koncerata, isprva za prijatelje, rođake i znance, a kad su te nesvakidašnje priredbe privukle pozornost javnosti vidjela ih je i publika u zagrebačkim koncertnim dvoranama poput HGZ-a i »Istre«. Priredbe društva *Opera u sobi* izvodile su se u privatnim zagrebačkim stanovima, većinom kod obitelji Antuna Petrušića, u Gajevoj 25, gdje je bilo i sjedište. Nekoliko je priredaba bilo u stanovima obitelji Ondrušek u Ilici 55 i 50.[608]

Društvo za promicanje orguljske glazbene umjetnosti »Franjo Dugan«, osnovano je 1995. u Lašćinskoj 77, u domu predsjednice Ljerke Očić, gdje je i sjedište, a tamo se održavaju i koncerti iz ciklusa *Iz salona Očić*.[609]

Hrvatsko društvo skladatelja je na adresi Berislavićeva 9 još od 1966. godine.[610] U svojoj dvorani povremeno priređuje koncerte, a muzicira se i na redovitim HDS-ovim tribinama.

b) Neglazbena društva

Značajne dvorane neglazbenih društava bile su Građanska streljana i Preporodna dvorana, detaljno opisane u poglavlju *Koncertne dvorane*... U literaturi o glazbenom životu Zagreba može se pronaći niz lokacija u kojima su se održavali javni koncerti, a bile su sjedišta društava:

- Češka beseda, 1885. godine, Ilica 54 (?)[611]
- Dvorana »Sokola« u Bogovićevoj ulici 7 (danas knjižara *Profil*), 1918. i 1925.[612]
- tzv. »Jeronimska dvorana« Hrvatskog književnog društva sv. Jeronima, dvorišna zgrada ugla Tomislavov trg 20 i 21/Trenkova 1 (danas Zagrebačko kazalište lutaka), 1925, 1926. i 1934.[613]
- Društvo »Hrvatska žena«/Dvorana »Hrvatske žene«, 1928. i 1938.[614]
- Društveni dom »Merkura«, 1929.[615]

---

[606] Milan ZJALIĆ, *Glazbeno pjevačko društvo »Vijenac« u zagrebačkom sjemeništu. Crtice iz njegove prošlosti*, Zagreb: vl. nakl., 1906. Zjalić, doduše, nigdje izričito ne navodi gdje su bile priredbe.

[607] L. DOBRONIĆ, *Zagrebački Kaptol...*, 88–91.

[608] Antun PETRUŠIĆ, Opera u sobi, Zagreb 1952–1961, u: *Repertoar hrvatskih kazališta. 1840–1860–1980*, knj. 3, ur. Branko Hećimović, Zagreb: HAZU – AGM, 2002, 499–502.

[609] M. OČIĆ (ur.), *Ljetopis Društva za promicanje....*

[610] Krešimir KOVAČEVIĆ–Erika KRPAN, *Hrvatsko društvo skladatelja 1945.–1995.*, Zagreb: Hrvatsko društvo skladatelja, 1995.

[611] A. GOGLIA, *Komorna muzika u Zagrebu*, 11; vidi i Češka beseda Zagreb, u: *Zagrebački leksikon* I, 127.

[612] A. GOGLIA, *Komorna muzika u Zagrebu*, 11 i 16.

[613] A. GOGLIA, *Orkestralna muzika u Zagrebu*, 90; M. RIMAN, *Mladen Pozajić. Život i djelo*, 375 i 385.

[614] A. GOGLIA, *Komorna muzika u Zagrebu*, 21 i M. RIMAN, *Mladen Pozajić. Život i djelo*, 414.

[615] A. GOGLIA, *Orkestralna muzika u Zagrebu*, 74.

- Društvo »Kneginje Zorke«, 1934.[616]
- Društvo Zagrepčana, 1940.[617]
- Hrvatski odvjetnički klub, 1996.[618]

Dio tih priredbi bio je većinom zatvoren za javnost, poput glazbenih priredbi u **Klubu »Kvak**« u prizemlju u Demetrovoj 3.[619] Šaljivi klub »Kvak« osnovan je 1879. godine i do početka Drugog svjetskog rata okupljao je zagrebačke intelektualce, bogate poduzetnike i umjetnike na subotnjim večerima, *kvakancijama*, uz profinjen humor i priredbe u kojima je redovito bilo glazbe.[620] Priredbe su bile samo za članove, dva puta godišnje (na Silvestrovo i Pepelnicu) i za njihove supruge, a tek u međuratnom razdoblju i za nešto širi odabrani krug. Dvorana kluba bila je dovoljno prostrana da su se mogle izvoditi i glazbene parodije opera uz manji instrumentalni ansambl. Fotografiju dvorane s članovima kluba, *kvakačima*, donio je Zvonimir Milčec,[621] a postavljena je i u Muzeju grada Zagreba, u dvorani s temom Život u društvima.

Društvo **Hrvatski katolički kasino** osnovano je 1906. godine s ciljem da promiče katolički život djelovanjem čitaonice, knjižnice i predavanjima, a od samog početka je priređivalo »muzikalne zabave«. Godina osnutka podudara se s rušenjem staje koja je bila na Kaptolu 27 i podizanjem jednokatnice na tom mjestu prema nacrtu Janka Holjca.[622] Premda Lelja Dobronić piše da je zgrada bila namijenjena nadbiskupskoj tiskari, vjerojatno je odmah u njoj počeo djelovati i Kasino. Tako se može pretpostaviti da su relativno brojne priredbe koje spominje literatura bile u dvorani na Kaptolu 27.[623] Gotovo sigurno među posljednjima je bila »glazbena priredba« Željezničarskog šramel-kvarteta, održana 28. travnja 1945. godine.[624] Prostorije su nakon toga nacionalizirane, ali muziciranje nije posve nestalo – nastupao je između ostalih i Jurica Murai 1977. godine.[625]

Matica hrvatska u kompleksu svojega zdanja otvorila je 2002. godine novu višenamjensku dvoranu. Inicijativom Gorana Končara i Daniela Marušića od jeseni 2003. godine tamo se održava ciklus koncerata *Mladi glazbenici u Matici hrvatskoj*. Premda za službenu kritiku ovi koncerti nisu zanimljivi, redovito izlaze osvrti na njih u Matičinom glasilu *Vijenac*.

---

[616] M. RIMAN, *Mladen Pozajić. Život i djelo,* 384.

[617] *Ibid.*

[618] Erika KRPAN, *Murai*, Varaždin: Varaždinske barokne večeri, 2000, 234.

[619] Oton FRANGEŠ – Nikola HOFFER, *Povijest Kvaka (1869-1939).* 1939, strojopis (primjerci u Muzeju Grada Zagreba i u NSK).

[620] Nada BEZIĆ, Zagrebački klub »Kvak« i glazba s posebnim osvrtom na razdoblje od osnutka 1879. do 1907. godine, *Arti musices*, 43 (2012) 1, 3–44.

[621] Z. MILČEC, *Galantni Zagreb,* 162.

[622] L. DOBRONIĆ, *Zagrebački Kaptol...*, 78.

[623] A. GOGLIA, *Komorna muzika u Zagrebu*, 49; Ladislav PLETEŠ, Gajenje muzike u Hrv. kat. kasinu (1906–1931), *Sv. Cecilija*, 25 (1931) 3, 96–99; 4, 136–138.

[624] Program u ostavštini Franka Donadinija, koja se čuva kod Ksenije Donadini, Zagreb. Na programu je adresa Kaptol 27/I.

[625] E. KRPAN, *Murai*, 213, (naziv lokacije: Društveni dom Centar Kaptol).

Crkve

Kao što je rečeno u uvodu, crkve se u ovom radu razmatraju samo kao koncertni prostor, dakle mjesto muziciranja za publiku izvan crkvenih obreda (misa, misa za mrtve i dr.). Dakako da nazočni na tim obredima mogu doživjeti glazbu odvojeno od njezine funkcije. O tome govori svjedočanstvo pruskog kapetana Dabislava von Pircha koji je boravio u Zagrebu za Božić 1832. godine. Otišao je na misu u crkvu sv. Marka i o svojim dojmovima zapisao: »Živahna vokalna i instrumentalna, gotovo operska muzika pridonosi još više k tome da veliku misu učini veselom svetkovinom. Već dugo nisam čuo tako fine muzike, tako da je to za mene bio doživljaj«.[626]

U pregledu povijesti glazbenog Zagreba u prilogu 3 crkve imaju značajnu ulogu, isprva kao mjesta u kojima se čuvaju najstariji kodeksi i gdje se podučavala glazba. Prvi poznati glazbenik iz 13. stoljeća djelovao je u crkvi; najstariji ikonografski prikaz potječe iz crkvenog prostora, koji je danas dio Nadbiskupske palače. Slijedom tablice u tom prilogu (stupac »lokacija«) dvije trećine događaja za razdoblje do 1799. povezano je uz crkve. Prema tablici, u 19. su stoljeću crkve bile mjesta gdje su djelovali istaknuti glazbenici i gdje su se unutar obreda izvodili rekvijemi. Nakon toga se ključni događaji glazbene povijesti Zagreba u potpunosti odvijaju u sekularnim prostorima.

Orgulje su nužno povezane uz crkve kao glazbeni prostor. U tabelarnom prikazu povijesti u stupcu »tip podatka« izdvojeni su oni vezani uz orgulje, dok su orguljaši uklopljeni u skupinu »glazbenik«. Budući da o orguljama u Zagrebu postoji iscrpna literatura,[627] ovdje neće o njima biti riječi, kao ni o zvonima.[628] O Nadbiskupskom dvoru vidi drugdje, osobito na str. 70-71.

Početkom 19. stoljeća neke su izvedbe vokalno-instrumentalnih djela u katedrali postale miljokazi razvoja glazbenog života, bez obzira na to što se radilo o muziciranju unutar crkvenog obreda. Najvažniji je primjer izvedba Mozartova *Requiema* 1819. godine. U sažetim enciklopedijskim pregledima nema mjesta za podatke o tome gdje se ta izvedba održala i u kojem kontekstu, a tako je i s drugim sličnim kronologijama.[629] Štoviše, Ladislav Šaban spominje tu izvedbu u diskursu izvan crkvene glazbe.[630] Mozartov *Rekvijem* izveden je na zadušnici za kanonika i istaknutog fizičara Josipa Domina. Pjevači su bili koralisti katedrale, a uz njih su u izvedbi vjerojatno sudjelovali glazbeni amateri i orkestar sastavljen od raznih za-

[626] Cit. prema Zdenko ŠENOA, Zagreb početkom 19. stoljeća, *Zagreb*, 5 (1937) 10, 372–373.

[627] J. MEDER, *Orgulje u Hrvatskoj*; Emin ARMANO, *Orgulje hrvatskih graditelja. Tragom Ladislava Šabana*, [Zagreb]: Jakša Zlatar, 2006 i dr.

[628] O zvonima vidi Nedjeljko PINTARIĆ, Sva zvona zagrebačke katedrale, *Glas koncila*, (2001) 4, 14.

[629] Npr. u *Kronološkoj tablici povijesti hrvatske glazbe* Stanislava Tuksara, u kojoj pod godinom 1816. piše: »U Zagrebu prvi put izveden Haydnov oratorij *Sedam rječi Spasiteljevih na križu* kao prvo u seriji velikih djela klasike. Slijedit će ga Mozartov *Requiem* 1819. i Haydnov oratorij *Stvaranje svijeta* 1821.« (S. TUKSAR, *Kratka povijest hrvatske glazbe*, 74).

[630] »Slično često spominjane izvedbe Mozartova *Rekvijema* (1819) i Haydnova oratorija *Stvaranje svijeta* (1821) dokazuju da je u Zagrebu već tada bilo moguće sastaviti ne samo potrebni orkestar već i zbor, što je omogućavalo izvođenje opsežnijih složenijih klasičnih glazbenih djela.« (L. ŠABAN, *150 godina Hrvatskog glazbenog zavoda*, 15).

grebačkih glazbenika. Još se dvije važne izvedbe iz prve polovice 19. stoljeća spominju u povijesnim pregledima, a obje se odnose na djela Josepha Haydna. Kako piše Antun Goglia, glazbeni su diletanti izveli *Sedam riječi Spasiteljevih na križu*,[631] u crkvi sv. Marije, na blagdan Velikog petka 1816. godine. Oratorij *Stvaranje* izveden je na Božić 1821, međutim mjesto izvedbe – kazalište – omogućuje nam da taj podatak uvrstimo u kronologiju koncerata izvan crkvenih prostora. Dvije kasnije izvedbe rekvijema važne su u povijesti glazbenog Zagreba: Cherubinijev *Requiem* 1835. godine na zadušnici za cara Franju I. u katedrali, i Mozartov *Requiem* na zadušnici za biskupa Alagovića 1837. godine. Oba puta su u izvedbi sudjelovali članovi HGZ-a.[632]

Tek u drugoj polovici 19. stoljeća crkve u Zagrebu postaju koncertni prostor u današnjem smislu riječi. Jedan od prvih takvih slučajeva potječe tek iz 1865. godine, kada je na svečanosti u povodu kraja školske godine što ga je proslavila »duhovna mladež« izvedena jedna Schubertova misa.[633] Slijedile su izvedba Zajčevog *Preradović requiema*, prigodom prijenosa posmrtnih ostataka Preradovića na Mirogoj 1879. godine i HGZ-ova »crkveno muzikalna produkcija« u katedrali u korist »građevnog fonda za [obnovu] potresom g. 1880. nastradale zagrebačke katedrale«.[634] Na potonjem koncertu sudjelovala je i Milka Trnina, a prema izvještaju u *Narodnim novinama* bilo je nazočno gotovo 3.000 osoba.[635]

U 20. stoljeću koncerti u crkvama redovita su pojava, osobito nakon Prvoga svjetskog rata. Tako primjerice u Bazilici Srca Isusova u Palmotićevoj ulici 1923. godine nastupa Kvartet Miranov-Žepić i izvodi jednu Haydnovu skladbu,[636] a dvije godine kasnije Milan Zjalić u svojoj knjizi *Crkvena glazba* zaključuje kako se u toj crkvi »često priredjuju crkveni koncerti, koji populariziraju valjanu crkvenu muziku«.[637] Nakon završetka Drugog svjetskog rata znakovito je zamiranje priređivanja koncerata u crkvama, a naznaka novog doba bio je koncert Zagrebačke filharmonije u katedrali 1969. godine.[638] Crkve su uobičajeni koncertni prostori pogotovo od kraja 1980-ih godina (kada se prvi put javljaju *Uskrsni* i *Božićni* koncerti, za razliku od ranijih općenito nazvanih *Duhovnih* koncerata) do danas. Tijekom zagrebačkih ljetnih festivala crkva sv. Katarine bila je rezervna lokacija za koncerte koji se nisu mogli održati u atriju Klovićevih dvora zbog nepovoljnih vremenskih prilika. Nadalje, uz crkve kao koncertne prostore vežu se ciklusi poput *Orgulja zagrebačke katedrale*, odnosno festivali (*Festival sv. Marka*, *Pasionska baština*) te smotre župnih zborova.

---

[631] A. GOGLIA, *Hrvatski glazbeni zavod 1827.–1927.*, 2.

[632] Poznat je i točan broj izvođača, usp. *ibid.*, 9–10.

[633] A. GOGLIA, *Orkestralna muzika u Zagrebu*, 14. Vidi i Franjo POKAZ, Svečana izvedba Schubertove mise F-dur u zagrebačkoj katedrali g. 1865., *Sv. Cecilija*, 23 (1929) 5, 191–192.

[634] A. GOGLIA, *Orkestralna muzika u Zagrebu*, 18.

[635] I. ULČNIK, Marija Crnadak-Prikril, 431.

[636] A. GOGLIA, *Orkestralna muzika u Zagrebu*, 18.

[637] Milan ZJALIĆ, *Crkvena muzika*, Zagreb: vl. nakl., 1925.

[638] Program vidi kod S. MIKLAUŠIĆ-ČERAN – A. ZUBOVIĆ, Kronologija koncerata u Zagrebu od 1871., 199.

U Zagrebu su, prema proučenoj literaturi, kao koncertni prostor bile do 1945. korištene:

Katedrala Uznesenja Marijina (ranije pod imenom sv. Stjepana Kralja), Bazilika Srca Isusova, crkva sv. Katarine, crkva sv. Marka, crkva sv. Blaža,[639] sinagoga,[640] crkva sv. Josipa,[641] Franjevačka crkva;[642]

od 1990. pridružuju im se:

crkva sv. Križa (u Sigetu), crkva sv. Vinka, crkva sv. Marka (u Jakuševcu), župna crkva Jordanovac, crkva sv. Marije.

U doba Domovinskog rata crkve su bile prigodna mjesta za dobrotvorne koncerte, dok je u posljednjem desetljeću došlo do pravog procvata koncerata u crkvama. Prema pregledima koncerata u Zagrebu što ih mjesečno objavljuje Turistička zajednica grada Zagreba, samo u razdoblju od 2000. do 2005. koncerti su se održavali u 10 crkava u različitim dijelovima grada: katedrala, crkva sv. Petra, crkva sv. Katarine, Bazilika Srca Isusova, crkva sv. Franje, crkva sv. Marije, crkva sv. Nikole Tavelića, crkva sv. Križa, crkva Svete Mati Slobode, crkva sv. Blaža.[643]

Koncerti u crkvama imali su svoje istaknute protagoniste, u njima su nastupale zvijezde poput Zlatka Balokovića ili *Bečkih dječaka*, izvodile su se i komorne skladbe te glazbeno-scenska djela. Razumljivo da je za koncertni život Zagreba osnovna crkva bila i ostala katedrala, i to zbog mnogih razloga, kao što su tradicija, važnost, lokacija i atraktivnost zdanja, koje omogućuje nastup i većeg ansambla (poput Zagrebačke filharmonije).

[639] M. RIMAN, *Mladen Pozajić. Život i djelo,* 395.
[640] Koncert 1931. godine, usp. A. GOGLIA, *Orkestralna muzika u Zagrebu*, 43.
[641] A. GOGLIA, *Spomenica...*, 152.
[642] *Ibid.*, 164.
[643] Usp. mjesečne Programe priredaba pohranjene u Turističkoj zajednice grada Zagreba, Kaptol 5.

Lokacije na otvorenom

Muziciranje na otvorenom bilo je dio života svakoga grada od samog početka stvaranja naselja. Bubnjari, ulični pjevači, crkvene procesije, sve se to nalazilo u šarenom gradskom zvukovlju. Organizirano muziciranje na otvorenom započinje u Zagrebu s javnim kazališnim predstavama s glazbom u 16. stoljeću. Među prvim zapisima o koncertima na otvorenom je »sjajna merenda« u vrtu biskupa Maksimilijana Vrhovca održana 1811. godine, kod koje su pjevali »tres musici Viennenses pure vocaliter«.[644] Iz druge polovice 19. stoljeća potječe više podataka o koncertima na otvorenom i odnose se uglavnom na koncerte u vrtovima gostionica i hotela (ti su koncerti obrađeni u poglavlju *Dvorane u ugostiteljskim objektima*...). Može se reći da su se koncerti na otvorenom u današnjem smislu (prije svega glede repertoara, izvođača i smještaja publike u odnosu na izvođače) pojavili u 20. stoljeću, s koncertima kazališnog orkestra 1916. i Zagrebačke filharmonije 1935. godine (vidi niže).[645] Spomenuti koncerti iz 1916. jesu, doduše, održani u vrtu jedne pivnice (Odeon), ali mogu se smatrati prvim zagrebačkim simfonijskim koncertima na otvorenom. Takvi su se koncerti potpuno etablirali u drugoj polovici stoljeća, pogotovo u posljednjim desetljećima zahvaljujući ljetnim festivalima raznih imena (*Večeri na Griču* i dr.). Dakako da je njihovo priređivanje ovisilo uvelike i od pogodnih lokacija koje se, osim paviljona, nisu za njih gradile, nego su se koristile postojeće i eventualno prilagođavale građenjem privremenih pozornica i tribina za slušatelje.

U razmatranju glazbe na otvorenom neće biti obuhvaćen onaj dio koji i drugdje u ovom radu nije nazočan, a to su crkvena glazba, folklorna glazba (smotre folklora), pop glazba (npr. koncerti pjevača i sastava na Trgu bana Jelačića) i jazz glazba (u sklopu ljetnih glazbenih scena). Ulični svirači su specifičan slučaj, jer izbor njihove glazbe obuhvaća uistinu cijeli spektar glazbe, pa tako i klasične, a velika je iznimka kada na ulicama Zagreba, točnije u Oktogonu, na radost prolaznika inkognito svira Julian Rachlin.[646]

*

Istraživanje zagrebačkih lokacija na otvorenom pokazalo je da se one mogu grupirati na dva načina. Prvi je povezan s osnovnim prostornim gradskim odrednicama: trg – ulica – zdanje – park (Grafički prikaz 2). Ovaj grafički prikaz nije uključio muziciranje uz spomen-obilježja (spomenike i spomen-ploče), koje može biti na trgu, ulici ili u parku. O muziciranju na zagrebačkim grobljima vidi unutar poglavlja *Grobovi glazbenika*.

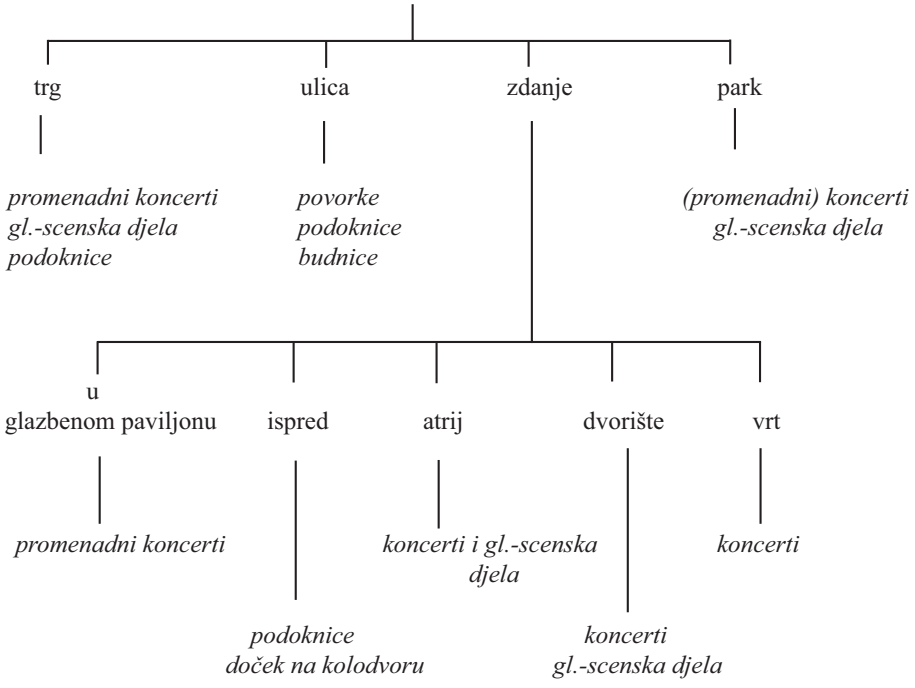
[644] »tri bečka muzičara samo vokalno«, A. GOGLIA, *Orkestralna muzika u Zagrebu*, 6.

[645] Erika Krpan navodi da je prvi simfonijski koncert na otvorenom bio održan 1936. (Erika KRPAN, [Uvodni tekst], u: *Zagrebačke ljetne večeri 2001.*, Zagreb: Koncertna direkcija Zagreb, 2001, 5). Možda je pri tome mislila na koncerte Zagrebačke filharmonije, koji su, međutim, održani u parku Grič (vidi niže).

[646] Branimir POFUK, Julian Rachlin – jedan od najvećih violinista svijeta za Jutarnji nastupio kao ulični svirač, *Jutarnji list*, 15. 5. 2010. http://www.jutarnji.hr/julian-rachlin---jedan-od-najvecih-violinista-svijeta-za-jutarnji-nastupio-kao-ulicni-svirac/772950/. Odličan pregled zagrebačkih uličnih svirača nalazi se u brošuri Grozdane MAROŠEVIĆ i Dijane NAZOR *Ulični svirači grada Zagreba* (Zagreb: Kadenca, udruga zabavljača, 2008).

Grafički prikaz 2

GLAZBENE LOKACIJE NA OTVORENOM

Drugi je način grupiranja lokacija prema tipu glazbenog događanja, što će biti opširnije razrađeno kasnije u tekstu.

Pregled glazbenih lokacija na otvorenom

U samom gradu najveći broj slušatelja/gledatelja može nazočiti glazbenim priredbama na **trgovima**. Tijekom dva prethodna stoljeća najviše se muziciralo na Trgu bana Jelačića, Trgu sv. Marka, Trgu Katarine Zrinske i Trgu Kaptol (ispred katedrale). Najčešće su to bili promenadni koncerti, ali i »pravi« simfonijski koncerti, poput nastupa Zagrebačke filharmonije na ljetnoj pozornici na Trgu sv. Marka 1938. godine[647] ili na Trgu bana Jelačića 1990. godine (vidi niže).

Na **ulicama** se ne mogu izvoditi glazbeno-scenska djela, no s druge strane one su prirodno mjesto za muziciranje u *povorkama*. U njima se ističu *crkvene procesije*. Premda se u ovom radu ne razmatra crkvena glazba, ipak valja spomenuti najvaž-

[647] Branko HEĆIMOVIĆ, Tjedan kulture, Zagreb 1938, u: *Repertoar hrvatskih kazališta 1840–1860–1980*, knj. 3, ur. Branko Hećimović, Zagreb: HAZU – AGM, 2002, 326.

nije i najsvečanije, a to su tradicionalne tijelovske procesije koje su bile popraćene glazbom,[648] u 19. stoljeću redovito uz sudjelovanje vojne glazbe.[649] Procesije s glazbom održavale su se i mimo crkvenih blagdana, npr. u svečanosti uvođenja sestara milosrdnica u novi samostan sv. Vinka u Frankopanskoj ulici.[650] *Pogrebne povorke* ulicama Zagreba znale su biti posve u tišini, poput sprovoda Franje Tuđmana 13. prosinca 1999. godine,[651] ili popraćene glazbom – nepreglednu povorku koja je u kolovozu 1928. ispraćala lijes Stjepana Radića prema Mirogoju pratilo je s posmrtnim koračnicama deset glazbi.[652]

Instrumentalni ansambli, tj. »glazbe«, pratili su u raznim prilikama *povorke pjevačkih i drugih društava gradom*. Prigodom Jubilarne veteranske proslave krajem lipnja 1929. godine glazba poštanskih namještenika pratila je povorku koja je išla na pučku zabavu u Maksimir.[653] U kronici društva »Kolo« za godinu 1873. čitamo: »Došavši u Zagreb unidju 'Kolaši' pjevajuć 'Liepa naša domovina' u kolodvor, a čim vlak stade, prihvati jih vatrogasna glasba, s kojom na čelu krene 'Kolo' pod svojom zastavom uz pratnju silnoga svieta put svoga stana«.[654] Te je godine njihov »stan«, tj. sjedište bilo u Radićevoj ulici, što znači da je povorka prošla kroz gotovo cijeli tadašnji Donji grad.

Uz gore navedeno treba spomenuti i jednostavno *pjevanje na ulici*, kao ono u jesen 1866. kada su tijekom proslave obljetnice sigetske bitke gosti iz Slovenije s članovima »Kola« obišli »pjevajući razne narodne i otačbeničke pjesme sve glavnije ulice grada«.[655] Bilo je to, dakako, u vrijeme kada su okolnosti u gradu bile drukčije nego danas – promijenile su se ne samo prometne, nego i sociološke okolnosti, jer su nekoć pjevači kroz pjesmu na ulici iskazali svoj doživljaj grada i slobodnog muziciranja u njemu.[656]

Vojna glazba je znala obilaziti ulice prigodom raznih svečanosti, ili izvodeći budnice.[657] Emilije Laszowski s nostalgijom se prisjećao vojne glazbe iz doba svojeg djetinjstva, vjerojatno oko 1885. godine: »Naročito veselo bijaše u ljetno doba, kad bi srijedom u veče obilazila gradom vojnička glazba svirajući takozvani 'Zapfen-

[648] Ladislav ŠABAN, Zagrebački orguljaš Bernard Monte i glazbeni život na zagrebačkom Gradecu prve polovine 17. stoljeća, *Sveta Cecilija*, 40 (1970) 3, 110.

[649] Vidi fotografiju tijelovske procesije iz 1906. s vojnom glazbom u ***, *Zagreb 1900*, 116.

[650] Franjo BUNTAK, *Povijest Zagreba*, Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1996, 710. Procesiju od katedrale do Frankopanske popratila je zvonjava zvona, pjev koralista i klerika nakon kojih je svirala glazba.

[651] ***, Posljednji ispraćaj predsjednika Tuđmana, *Hrvatska radio-televizija*, http://www.hrt.hr/arhiv/99/12/13/HRT0025.html.

[652] Pavao CINDRIĆ, Najveće pogrebne povorke u Zagrebu, u: *Mirogoj Zagreb [1873–1973]*, ur. Boris Hutinec, Zagreb: Grafički zavod Hrvatske – Gradska groblja, 1974, 46–49.

[653] HR-DAZG-798 Hrvatsko pjevačko društvo »Kolo«., kut. 974, sign. 61, »Veteransko pripomoćno društvo »Petar Zrinjski«. 29. i 30. lipnja 1929., pozivnica i program.

[654] B. ZEININGER, *Jubilejski spis*, 99.

[655] *Ibid*., 31.

[656] Nažalost, svjedoci smo što se i kako »pjeva« na ulicama danas, a izvođači nisu ni u kom slučaju članovi pjevačkih društava.

[657] Glazba 48. infanterijske regimente nadvojvode Ernesta svirala je budnicu 19. listopada 1874, na dan otvorenja Sveučilišta (***, *Spomenica na svetčano otvaranje Kralj. sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu, prvoga hrvatskoga, dana 19. listopada 1874*., Zagreb: (Albrecht), 1875, 197).

streich', koju su riječ naši lingvisti preveli u 'mirozov'«.[658] Zdravko Blažeković prenosi precizan novinski izvještaj iz 1868. o tome kojim se je ulicama kretala vojna glazba praćena »množtvom svieta«.[659] Prigodom dolaska nekog uglednika vojna je glazba bila vrlo zauzeta, često u kombinaciji s gradskom glazbom. Kako navodi reportaža iz 1877. godine o boravku nadvojvode Albrechta, savjetnika i strica Franje Josipa I. i vrhovnog zapovjednika Austro-ugarske vojske, gradska glazba ga je dočekala na kolodvoru s *carevkom* (himnom), u hotelu (svratištu) »K caru Austrijanskom« odsvirala je »slavenski potpuri«, i nakon toga pratila povorku do Zrinjevca. Navečer je grad bio posebno raskošno razsvjetljen plinom, a svečanom je osvjetljenju pridonijela i povorka bakljonoša. Prolazili su Ilicom uz pratnju glazbe, te pred svratištem izveli tri točke. Drugi je dan vojnička glazba imala koncert na Jelačićevom trgu, a treći je svirala budnicu.[660]

U blizini **zdanja** nudi se nekoliko mogućnosti muziciranja na otvorenom, povezano uz prostor neposredno uz njih:

– *u* paviljonu, koji je, prema definiciji Vladimira Anića, »manja samostojna građevina, ob.[ično] od laka materijala, koja služi u prigodne svrhe«.[661] Izvođači se nalaze u paviljonu, a publika je ta koja je izvan njega, često i na stolicama koje su postavljene u krug uz paviljon, kao što se može vidjeti na fotografijama paviljona s *Jubilarne izložbe* 1891. godine;[662]

– *ispred* zdanja (dakle na trgu ili ulici). U prvom redu valja spomenuti podoknice, koje su podrobnije opisane dalje u tekstu. Okupljanje ispred zdanja radi odavanja počasti nekoj osobi slično je podoknicama, ali s manjim brojem (zabilježenih) izvedenih glazbenih točaka. Lovro Županović navodi takav primjer kada je 8. srpnja 1841. dvjestotinjak članova zbora uz pratnju limene glazbe dočekalo Ljudevita Gaja na povratku s njegova puta po Dalmaciji i Crnoj Gori.[663] Tom je prilikom između ostalih budnica prvi put javno izveden Lisinskijev prvijenac *Iz Zagorja od prastara*.[664] Gaj je tada stanovao na drugom katu u Radićevoj 32,[665] preko puta današnjeg Trga Braće hrvatskoga zmaja, tako da je bilo dovoljno prostora i za zbor i za limenu glazbu.

Kao što je već opisano u poglavlju o ugostiteljskim objektima, Milka Trnina gostovala je u Zagrebu 1898. godine. Nakon njezine oproštajne predstave 21. ožujka gomila obožavatelja (više od 2.000 ljudi) otpratila ju je do Grand hotela u Ilici. »Tu je tek gromko zaorilo neopisivo klicanje. Za čas nastade tišina. Silno zaoriše zvukovi hrvatske himne, koju je obćinstvo odkrite glave i pjevalo i slušalo, a Milka Trnina stojeć na balkonu svoga stana i sama razdragana i do suza ganuta promatrala je

[658] Viktor KUČINIĆ, Emilije Laszowski kao zagrebački gradjanin. Intimna reportaža prigodom 50-godišnjice historičarskoga rada, *Zagreb*, 7 (1939) 3, 46.

[659] B. ZEININGER, *Jubilejski spis*, 232–233.

[660] F. BUČAR, Boravak nadvojvode Albrechta..., ...

[661] V. ANIĆ, *Rječnik hrvatskoga jezika*, 451.

[662] I. GOSTL, *Najsjajnija zagrebačka predstava*, 93 i 97.

[663] L. ŽUPANOVIĆ, *Vatroslav Lisinski (1819–1854)*, 37.

[664] Županović u bilješci 100 navodi kako je o tom događaju Stanko Vraz pisao svojem prijatelju Erbenu, a u bilješci 104 kontradiktorno piše da u ondašnjim novinama nije zabilježeno ništa o dočeku Gaja, pa je stoga »svjedočanstvo Štrige, preneseno svojevremeno Kuhaču, jedini dokument za taj značajni događaj u životu Lisinskoga« (*ibid.*, 38).

[665] A. HUDOVSKY, *Zagreb i okolica*, 57.

svojim vilinskim okom to oduševljenje svojih zemljaka.«[666] U povijesti glazbenog Zagreba po svojem je opsegu poseban slučaj velebna proslava 40. godišnjice Hrvatskog pjevačkog društva »Kolo« 15. kolovoza 1902. godine. Nakon mise u katedrali, ispred Umjetničkog paviljona se okupilo mnoštvo građana i članova raznih pjevačkih društava, kojem se obratio i gradonačelnik Adolf Mošinsky.[667] Govori su bili važniji od glazbe – otpjevan je samo zbor *Glasna, jasna* od Ivana Zajca,[668] a proslava je nastavljena na drugim lokacijama (vidi str. 124-125 i sl. 2).

Doček (u manje slučajeva ispraćaj) neke slavne osobe ili društva u prvom je redu vezan uz *željeznički kolodvor* (1862. otvoren je današnji Zapadni kolodvor, tada s imenom Južni, a 1892. Glavni kolodvor). Pri dolasku vladara ili važnih političara redovito je svirala vojna glazba, barem himnu. Vojnoj su se glazbi pridružila pjevačka društva na dočeku Franje Josipa I. 1895. godine.

U novije je vrijeme primjer muziciranja na kolodvoru doček lijesa Josipa Broza Tita 1980. godine, na putu od Ljubljane prema Beogradu. Suvremenici pamte sliku mnoštva na trgu ispred kolodvora, a od glazbe samo jednu pjesmu, *Fala* Vlahe Paljetka. Prema iskazu Emila Cossetta,[669] Cossetto je bio taj koji je predložio da se odabere upravo ta pjesma.

– u *atriju*, tj. unutrašnjem dvorištu nekog objekta, bilo da je prvotno bio samostan (današnji Klovićevi dvori ili Muzej grada Zagreba),[670] palača (Scena *Amadeo* u atriju Hrvatskog prirodoslovnog muzeja) ili muzej (Muzej za umjetnost i obrt);

- o prvom poznatom primjeru javnog muziciranja *u dvorištu*, 1841. godine, vidi na str. 131. Drugi je primjer ciklus ljetnih koncerata Zagrebačkih solista, koji se odvijao u dvorištu na adresi Trg sv. Marka 9, točnije između ulične zgrade i dvorišne koja je sjedište Solista.[671]

– koncerti *u vrtu* su u pravilu bili priređivani u vrtovima ugostiteljskih objekata. Ne može se znati koliko je takvih priredaba održano u vrtovima privatnih osoba diljem grada, ali mogu se navesti dva primjera iz novijeg doba. Prvi se odnosi na dva nastupa Društvenog orkestra HGZ-a na priredbi nazvanoj *Koncert ljetne noći* 2001. i 2003. godine. Održani su u Tuškancu, u vrtu rezidencije Petera Langea, člana Društvenog orkestra koji je tada bio u Zagrebu kao kulturni ataše u Veleposlanstvu Republike Njemačke.[672] Drugi je primjer povezan s koncertima ciklusa *Iz salona Očić*, u kojem je barem jedan koncert godišnje (u lipnju) organiziran u arboretumu Dubravke Očić (u ulici Matijašec). Karakteristično je za navedene primjere da je tim priredbama nazočio mali broj odabrane publike.

U **parkovima** su se održavale pučke svečanosti i zabave, koncerti i glazbeno-scenske priredbe. Karakteristično je za pučke svečanosti da su održavane u parko-

[666] *Hrvatska domovina*, 22. ožujka 1898, cit. prema M. BARBIERI, *Hrvatski operni pjevači*, 134.
[667] A. GOGLIA, *Spomenica...*, 81. Vidi fotografiju u ***, *Zagreb 1900,* Zagreb: Liber, 1974, 234–235.
[668] ***, Die »Kolo« Feier, *Agramer Zeitung*, 77 (1902) 188, 4–5.
[669] Iskaz u prvoj epizodi serije Antuna Vrdoljaka *Tito,* Hrvatska radio-televizija, 2010.
[670] U lipnju 1946. Simfonijski je orkestar Hrvatskoga radija nastupio u »dvorištu Gradskog muzeja« (E. KRPAN (ur.), *Simfonijski orkestar...*, 116).
[671] Vidi fotografiju iz 1999. godine u Erika KRPAN (ur.), *Zagrebački solisti. 50 zlatnih godina 1954–2004*, Zagreb: Zagrebački solisti – Cantus, 2003, 149.
[672] N. BEZIĆ, *Društveni orkestar Hrvatskoga glazbenog zavoda...*, 71.

vima udaljenim od središta grada, pa čak i ona 1866. godine kada se slavila 300. godišnjica bitke kod Sigeta, a novi je zagrebački trg dobio ime po Nikoli Šubiću Zrinskom. Ta se svečanost »uz obveznu pučku veselicu s pečenjem vola, obiljem kruha i vina, glazbom, svečanom iluminacijom grada, misama, govorima, serenadom biskupu Strossmayeru, čak improviziranim sadrenim spomenikom Zrinskoga usred sajmišta, otad Zrinjskog trga«[673] odvijala na periferiji, tj. današnjem Zrinjevcu, na kojem su tada bile izgrađene samo dvije kuće. Članovi »Kola« i njihovi gosti iz Slovenije otpjevali su nekoliko rodoljubnih pjesama, a potom su se uputili na svečani koncert u kazalište (naravno, na Gornjem gradu) »praćeni narodnom seljačkom glasbom«.[674]

Na rubovima grada bila su klizališta, a klizače je zabavljala vojna glazba koja je nedjeljom svirala »od pol 3 do pol 5 sati po podne«.[675] Jedan takav zapis potječe iz 1901, kada je klizalište bilo na čistini, a danas je to Marulićev trg.[676]

Najviše je pučkih svečanosti bilo u *Maksimiru*. Prigode su bile razne, poput proslave tisućgodišnjice braće sv. Ćirila i Metoda 1863. godine. Nastupilo je pjevačko društvo »Kolo«, a »zagrebačko obćinstvo je bilo zadivljeno i razdragano sa programom, sastojećim izključivo iz narodnih napjeva«.[677] Kronike pjevačkog društva »Kolo« bilježe nastupe na pučkim svečanostima u Maksimiru cijeli niz godina: 1863, 1867, 1870, 1871, 1881, 1882, 1886. i 1892. godine.[678]

Jedna od najzapamćenijih pučkih svečanosti bila je ona iz godine 1882, kada je »Kolo« slavilo 20. godišnjicu osnutka. Reportaže govore da se sakupilo u Maksimiru oko 12.000 »duša«. Pučku svečanost koja je bila priređena za prikupljanje sredstava za novo kazalište početkom 1880-ih godina opisao je svjedok događaja Milan Šenoa: »Tu je bio paviljon kluba 'Kvaka' sa zgradom novoga kazališta, dakako humoristički prikazanom. Dalje u malom čadoru točilo se iz šarenih bačava vrlo dobro a jeftino vino. Vatrogasna je glazba svirala neumorno, Kolo je pjevalo kod Kioska [vidikovca], Sloga je opet razvijala svoj program na jezeru; sesvetski je učitelj doveo sa sobom male pjevače iz svoje škole, pa su ovi konkurirali Kolu i Slozi, pjevajući domorodne pjesme.«[679]

Prvi svibnja je kao praznik rada prvi put proslavljen u Zagrebu 1890. godine,[680] međutim i ranije su na taj datum bile pučke svečanosti u Maksimiru – 1880-ih priređivane su dobrotvorne pučke svečanosti npr. »u korist nastradalih Primoraca od bolesti i glada«.[681] U glazbenom dijelu takvih manifestacija sudjelovale su vojna i vatrogasna glazba te nekoliko pjevačkih društava (»Sloga«, »Sloboda«, »Hrvatska lira« i dr.).

U Maksimiru je bilo i drugih prilika za glazbovanje. Pri njegovom je ulazu oko 1869. godine sagrađena gostionica s paviljonom za glazbu. U njemu su svirale po

[673] S. KNEŽEVIĆ, *Zagrebačka zelena potkova*, 34.
[674] B. ZEININGER, *Jubilejski spis*, 31.
[675] ***, Sa sklizališta, *Narodne novine*, 67 (1901) 10.
[676] Vidi fotografiju u S. KNEŽEVIĆ, *Zagrebačka zelena potkova*, 209, kao i str. 210.
[677] *Ibid*., 10.
[678] B. ZEININGER, *Jubilejski spis*; A. GOGLIA, *Spomenica...*
[679] Milan ŠENOA, *O Zagrebu koješta*, Zagreb: Dora Krupićeva, 2001, 155.
[680] N. PREMERL, Zagrebački ljetopis, 650.
[681] A. GOGLIA, *Spomenica...*, 50.

svoj prilici gradske i vojne glazbe. Sedamdeset godina kasnije svijet se znatno promijenio, pa su se neki tužili jer tutnji »zaglušna mehanizirana 'glazba' emitirana od nekog golemog električnog zvučnika« u gostioni nasuprot glavnom ulazu te u samom parku.[682] I onda, 1939, kao i danas, na ulazu Maksimira posjetitelje dočekuju Gundulićevi stihovi o tihoj, ubavoj, sjenatoj Dubravi.

No i sami su posjetitelji lijepom parku priskrbili glazbu. Gjuro Deželić pričao je kako je kao mladić 1858. godine bio član pjevačkog kvarteta pri zagrebačkom sjemeništu. Mladići su ljeti odlazili u Maksimir na šetnju, pa su se jednom odvezli lađicom na mali otočić u jezeru i tamo pjevali. Kako je kardinal Juraj Haulik često boravio u parku, čuo je pjevanje i doznavši da to pjevaju klerici, nagradio ih.[683]

U novije vrijeme ponekad se u Maksimiru održavaju koncerti, poput poslijepodnevnog koncerta dua gitara u paviljonu »Jeka« 14. kolovoza 2006. godine.[684]

Kao koncertni prostor poslužio je i park Ribnjak, koji Goglia imenuje »nadbiskupski perivoj«. U kolovozu 1923. godine tamo je bila izvedena *Žrtva Abrahamova* Božidara Širole.[685]

Novouređeni zagrebački parkovi također postaju ponekad i koncertni prostor, kao što je bilo za proslave svjetskog dana glazbe 21. lipnja 2007. godine kada su u parku Bundek izvedena *Carmina burana*.[686] U Športsko-rekreacijskom centru Šalata proteklih se godina održava početkom ljeta spektakl *Opera pod zvijezdama*.[687] Pronalaženje novih prostora i dalje traje: u vrtu Akademije likovnih umjetnosti početkom ljeta 2011. i 2012. priređivali su se koncerti.[688]

Izleti u nekadašnju okolicu Zagreba na stanovit se način vezuju uz muziciranje u parkovima, pogotovo jer su okolnosti i njihova namjena, pa i sudionici (pjevačka društva, vatrogasna i druge glazbe) slični. K tome je dio tih nekadašnjih okolnih naselja već dugo uklopljen u urbanu cjelinu Zagreba (npr. Laščina),[689] pa premda to nije bilo tako u doba u kojem su se radili ti izleti (zadnja desetljeća 19. stoljeća), ipak ih treba spomenuti jer govore o glazbenoj povijesti onoga što danas čini Zagreb.

»U mjesecu svibnju imadu početi izleti i ljetne zabave. Hrv. pjev. družtvo 'Kolo' smatra si za dužnost, jednom sgodom ugoditi hrvatskom pjesmom svim žiteljem grada Zagreba, medju kojimi živi i djeluje, da jim tako osvoji srce za narodnu stvar i za samo družtvo. U tu svrhu priredjivati će svibanjsku zabavu u slobodnoj prirodi zagrebačke okolice.«[690] Hrvatsko pjevačko društvo »Kolo« ostvarilo je taj

[682] ***, Šetnje gradom dokonog purgera. 436, *Zagreb*, 7 (1939) 5, 169–170.
[683] M. ZJALIĆ, *Glazbeno pjevačko društvo »Vijenac«...*, 26.
[684] ***, Ljeto u Maksimiru, *Maksimir, moj kvart*, http://www.maksimir.hr/KulturaPark.htm.
[685] A. GOGLIA, *Orkestralna muzika u Zagrebu*, 35.
[686] Irena PAULUS, U svjetlosti baklji, *Vijenac*, (2007) 348. http://www.matica.hr/Vijenac/vijenac348.nsf/AllWebDocs/U_svjetlosti_baklji.
[687] Erika KRPAN (ur.), *Simfonijski orkestar Hrvatske radiotelevizije*, 311, 314 i 320). Povijest nastupa na plivalištu na Šalati seže još u 1952. godinu, kada je tamo nastupila Zagrebačka filharmonija (S. MIKLAUŠIĆ-ĆERAN – A. ZUBOVIĆ, Kronologija koncerata u Zagrebu od 1871., 138).
[688] ***, FOTO: Mozart u vrtu 2012 oduševio mnogobrojnu publiku, 28. lipnja 2012. http://dalje.com/hr-zagreb/foto--mozart-u-vrtu-2012-odusevio-mnogobrojnu-publiku/437576
[689] Izletom u Laščinu društvo »Sloboda« proslavilo je desetgodišnjicu osnutka 1882. (B. JOANELLI, *Hrvatsko obrtničko kulturno-umjetničko društvo...*, 4).
[690] B. ZEININGER, *Jubilejski spis*, 110.

zacrtan plan za 1874. godinu, pa je muziciralo u »okolici«. Na jednodnevne izlete se odlazilo u proljeće i ljeto, u pravilu u kombinaciji pjevačkih društava i »glazbi« s kojima su surađivala – vojna i/ili vatrogasna.[691] Česta destinacija bile su Šestine, pri čemu se izrijekom spominje tamošnji župnički vrt. Uz Šestine se kombinirao i odlazak na Sljeme, npr. 1888. godine orkestar Hrvatskog sokola svirao je na Sljemenu od 11 do 13 sati, a na večer je bila zabava u župničkom vrtu u Šestinama.[692] Jednom su se izletnici okupili »u drevnih razvalinah Medvedgrada, u kojih zaoriše skladni zvuci vatrogasne glasbe« (1873. godine).[693] Goglia navodi i »ugodnu zabavu sa sviranjem i pjevanjem uz svirku dobrovoljačkog orkestra kod Kovačićevog mlina ispod Okrugljaka« 1884. godine,[694] dakle na području oko vile Okrugljak,[695] a osobito je bio uspio izlet u Podsused 1878. godine.[696]

Glazbeni paviljoni

U Zagrebu su razni paviljoni bili dio grada, postavljeni u javnim parkovima poput Maksimira i Botaničkog vrta, kao i u vrtovima građana. Glazbeni su paviljoni u pravilu služili samo za promenadne koncerte. Vjerojatno je privremenih glazbenih paviljona bilo i više,[697] ali za ovaj diskurs je dovoljan prikaz šest paviljona. Od svih paviljona, do danas su se očuvala dva, od kojih je samo jedan u prvotnoj funkciji. Kronološkim redom to su paviljoni:

1. Paviljon uz Strossmayerovo šetalište,	1865. – oko 1921.
2. Paviljon na *Jubilarnoj izložbi*, na današnjem Trgu maršala Tita,	kolovoz–listopad 1891.
3. Današnji paviljon na Trgu Nikole Šubića Zrinskog,	od studenog 1891. do danas
4. Paviljon za jubilej »Kola«, na današnjem Marulićevom trgu,	1902.
5. Paviljon vrtnog restorana »Kola«, na današnjem Mažuranićevom trgu,	1905. do najkasnije 1945.
6. Glazbeni paviljon(i) Zagrebačkog zbora, na području oko današnje Martićeve ulice	1910. (i kasnije?)

Iz popisa je razvidno da su godine 1891. Zagrepčani dobili čak dva glazbena paviljona, gotovo jedan za drugim. Postavljanje paviljona na Zrinjevcu potvrdilo je tada aktualno premještanje glazbenih zbivanja sa Gornjeg u Donji grad, premda je paviljon uz Strossmayerovo šetalište još desetljećima bio u funkciji.

---

[691] Npr. 8. lipnja 1873. (*ibid*., 94).
[692] A. GOGLIA, Vjekoslav Klaić..., 249.
[693] B. ZEININGER, *Jubilejski spis*, 94.
[694] A. GOGLIA, Vjekoslav Klaić..., 206.
[695] Usp. Okrugljak, u: *Zagrebački leksikon* II, 144.
[696] B. ZEININGER, *Jubilejski spis*, 146–147.
[697] Paviljoni su postavljani za veće proslave, poput otvorenja Zagrebačke pivovare 1893. (vidi str. 105).

Sl. 2. Glazbeni paviljon za proslavu »Kola«, 1902.
(Muzej grada Zagreba, presnimka iz časopisa Prosvjeta*, 1902, 17, 537)*

Sl. 3. Glazbeni paviljon uz Strossmayerovo šetalište
*(***,* Zagreb 1900*, Zagreb: Liber, 1974, 84)*

Dvije su grupe glazbenih paviljona u Zagrebu: privremeni i trajni. Oni trajni postavljani su u središtu grada, uz šetalište (Strossmayerovo), u sredini najstarijeg parka u Zelenoj potkovi, Zrinjevca i uz zgradu i restoran »Kola«. Privremeni su paviljoni bili prigodno izgrađeni za izložbe/sajmove (br. 2 i 6 u gornjem popisu) odnosno za proslavu 40. godišnjice Hrvatskog pjevačkog društva »Kolo« (br. 4).

1. Paviljon uz Strossmayerovo šetalište

Na Južnoj promenadi, koja će kasnije dobiti ime Šetalište Josipa Jurja Strossmayera, katkada je svirala glazba i prije nego što je postavljen glazbeni paviljon.[698] Paviljon je podignut 1865. godine.[699] Bio je od drva, »veoma umjetnički izrađen«,[700] smješten na posebnom platou uz šetalište, između gornje čekaonice uspinjače i današnjeg Hidrometeorološkog zavoda. Prema fotografijama paviljona[701] ne može biti točna Gostlova tvrdnja da je paviljon bio »na mjestu današnje gornje čekaonice uspinjače«,[702] koju preuzimaju i drugi pisci.[703] Već 1875. trebalo je popraviti paviljon, jer su njegovi stupovi sagnjili,[704] a definitivno je uklonjen oko 1921. godine.[705]

Nedjeljom o podne u paviljonu je svirala vojna glazba, a na okupu oko paviljona našlo se »najotmjenije zagrebačko građanstvo«.[706] Uživali su u piću iz kavane koja se nalazila u kuli Lotršćak ili šetali uz zvukove iz paviljona. »Kad je uredjen Zrinjevac (g. 1866.), pala je ciena Strossmayerovu šetalištu, glasba je svirala sve to riedje, a šetalaca bijaše sve to manje« piše Dragutin Hirc,[707] vjerojatno misleći ipak na razdoblje nakon postavljanja glazbenog paviljona na Zrinjevcu 1891. godine. U nastavku navodi zanimljiv podatak: glazba je na Strossmayerovom šetalištu 1913. godine ponovno oživjela »po odredbi mjestno sbornog zapovjednika baruna Rah-

[698] D. HIRC, *Stari Zagreb*, svezak drugi, 424.

[699] Igor GOSTL, *Zagrebački perivoji i promenade. Nostalgičan pogled u prošlost*, Zagreb: Školska knjiga, 1994, 104. Pavao Cindrić navodi 1861. kao godinu postavljanja paviljona (P. CINDRIĆ, *Grički milenij*, 73), vjerojatno preuzevši podatak od Rudolfa HORVATA (*Prošlost grada Zagreba*, Zagreb: »August Cesarec« – Atlantic Paper, 1992, 398). No, iz bilježaka Ivana Ulčnika, temeljenih na zapisnicima gradskih skupština, jasno proizlazi da i odluka o postavljanju paviljona i njezin dovršetak datiraju iz 1865. godine (HR-DAZG-857 Zbirka Ulčnik, Strosmayerovo šetalište 4080).

[700] Gjuro ERLICH, Zagrebački perivoji i parkovi (kulturnohistorijska crtica), u: *Zagreb 1934*, Zagreb: »Društvo Zagrepčana«, 1934, 214.

[701] I. GOSTL, *Zagrebački perivoji i promenade*, 102 i 104; A. HUDOVSKY, *Zagreb i okolica*, 66. Vidi sl. 3.

[702] I. GOSTL, *Zagrebački perivoji i promenade*, 104.

[703] Bojana BOJANIĆ OBAD ŠĆITAROCI –Mladen OBAD ŠĆITAROCI, *Gradski perivoji Hrvatske u 19. stoljeću. Javna perivojna arhitektura hrvatskih gradova u europskom kontekstu*, Zagreb: »Šćitaroci« – Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet, 2004, 135.

[704] Odluka na sjednici Građevnog odbora gradskog poglavarstva 19. 4. 1875., prema bilješci u zbirci Ulčnik, 4080, HR-DAZG-857.

[705] I. GOSTL, *Zagrebački perivoji i promenade*, 105. Ponovno treba ukazati na drugačije godine: kod HORVATA 1920. (*Prošlost grada Zagreba*, 398), a kod CINDRIĆA 1925. (*Grički milenij*, 73). U ovom se slučaju, međutim, ne može reći koja je godina točna, jer je Gostl vrlo vjerojatno većinu podataka preuzeo od Ulčnikovih bilježaka, u kojima piše da je paviljon porušen »oko 1921.« (HR-DAZG-857 Zbirka Ulčnik, Strossmayerovo šetalište 4080).

[706] Gjuro ERLICH, Zagrebački perivoji i parkovi (kulturnohistorijska crtica), 214. »Za mog djetinjstva svirala je nedjeljom o podne u posebnom drvenom ali veoma umjetnički izrađenom paviljonu vojna glazba, a najotmenije zagrebačko građanstvo našlo se tamo na okupu a prevladavali su časnici i dame, sve se pokazivalo i šepirilo. (...) Kasnije je paviljon služio samo mladim parovima za večernja šaputanja, dok nije konačno bio od nekih zluradih potentata srušen.«

[707] D. HIRC, *Stari Zagreb*, svezak drugi, 425.

mena« (ponovno nedjeljom, od 12 do 13 sati), međutim pokazalo se da je šetalište preusko za sve koji su došli na promenadu.[708]

2. Paviljon na *Jubilarnoj izložbi*

Drveni paviljon izgrađen je za *Jubilarnu izložbu* Hrvatsko-slavonsko gospodarskog društva koja se od 15. kolovoza do 15. listopada 1891. godine održavala na tadašnjem Sveučilišnom trgu, danas Trgu maršala Tita. Paviljon se nalazio otprilike gdje je danas ulaz u četiri godine kasnije sagrađeno kazalište, kao što se može rekonstruirati prema tlocrtu izložbe[709] i na fotografijama.[710] U tom se paviljonu muziciralo tijekom izložbe svaki dan od 19 do 23 sata, izvođeni su šaroliki programi s tada popularnim djelima i obradbama iz opera.[711] Tijekom dva mjeseca izložbu je posjetilo čak 430.000 posjetitelja (deset puta više od broja stanovnika Zagreba), od kojih je značajan dio bio zasigurno i publika tih koncerata. Posljednjeg dana izložbe priređen je prijepodne u paviljonu tzv. »monstre-koncert« na kojem su u dobrotvorne svrhe nastupile, kako piše Gostl, »sve zagrebačke glazbe«, a navečer su svirale vatrogasna i vojna glazba.[712]

Nakon zatvaranja izložbe paviljon je premješten u nekadašnji Josipovac,[713] danas križanje Nazorove ulice i Ulice Ivana Gorana Kovačića, te dijela parka Tuškanac.[714] Od 1972. ispred paviljona postavljen je kip Vladimira Nazora. Premda je paviljon u dobrom stanju, nažalost ne služi svojoj svrsi, vjerojatno prvenstveno zato jer je preblizu bučne prometnice.

3. Današnji paviljon na Zrinjevcu

Paviljon od lijevana željeza u sredini Zrinjevca darovao je gradu Zagrebu imućni trgovac Eduard Prister 1890. godine. Doduše, središte tog trga još od 1866. bilo je rezervirano za spomenik Nikoli Šubiću Zrinskome, međutim do ostvarenja te zamisli nikada nije došlo. Godine 1888. postavljena je fontana s vodoskokom, a kada ju je 1891. zamijenio glazbeni paviljon konačno je, kako piše Snješka Knežević, napuštena ta historicistička ideja »za volju potpuno profanog programa perivoja kao promenade i društvenog sastajališta«.[715]

Paviljon je svečano otvoren u nedjelju 22. studenoga 1891. godine (upravo na blagdan Sv. Cecilije, zaštitnice glazbe). Prema izvještaju u *Narodnim novinama* na otvorenju su bili gradonačelnik Milan Amruš, gradski vijećnik Gjuro Deželić i inže-

[708] »Zasvirala je nakon mnogo godina prvi puta 16. ožujka spomenute godine, ali nakratko vrieme, jer se radi 'novog' Zagreba, morala napustiti, jer se onaj silan sviet na prostoru 'stare promenade' nije mogao pomicati!« (*ibid.*).

[709] ***, *Zgrada Sveučilišta u Zagrebu*, ur. Tomislav Premerl, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, 1999, 12.

[710] I. GOSTL, *Najsjajnija zagrebačka predstava*, 93, 97 i 99; G. ARČABIĆ, *Korak do novog* stoljeća, 34 i 68.

[711] Gostl donosi primjer jednog programa, preuzet iz *Narodnih novina*, br. 189, 19. kolovoza 1891. (I. GOSTL, *Najsjajnija zagrebačka predstava*, 99–100).

[712] *Ibid.*, 100, 153 i 155.

[713] Već prije je u Josipovcu bio planiran paviljon, usp. »Plan perivoja Josipovac Josipa Peklara iz 1890. godine« (u B. BOJANIĆ OBAD ŠČITAROCI – M. OBAD ŠČITAROCI, *Gradski perivoji...*, 137).

[714] Gostl je objavio zanimljivu staru fotografiju te nove lokacije paviljona (I. GOSTL, *Najsjajnija zagrebačka predstava*, 158).

[715] S. KNEŽEVIĆ, *Zagrebačka zelena potkova*, 135.

njer Milan Lenuci. Ceremonija je završila otkrivanjem mramorne spomen-ploče na zapadnoj strani paviljona, koja i danas stoji s natpisom: »Glavnome gradu Hrvatske. Eduard Prister 1891.« Nakon toga prvi je koncert u paviljonu održala vojna glazba 101. pukovnije.[716]

U »Muzik-paviljonu«, kako ga od milja zove pisac u časopisu *Zagreb*,[717] koncerti su se održavali dva puta tjedno: nedjeljom od 12 do 13 sati i utorkom poslijepodne.[718] Anonimni je pisac 1937. godine nabrojao paletu ansambala koji su nastupali u paviljonu: razne vojne muzike: Leopoldovci, *Hunderteinzeri* (101. pješačka pukovnija) i dr., domobranska glazba pod ravnanjem Ivana Muhvića, glazba vatrogasaca, glazba veteranaca, glazba Tramvajaca, glazba Bersaljera iz Italije.[719] Bilo je i razdoblja (npr. 1897) kada za sviranje u paviljonu nije bio angažiran ni jedan orkestar, što Zagrepčanima nije bilo po volji, pa je anonimni kroničar u *Agramer Zeitungu* napisao: »Nepravedno je da se na našemu predivnom Zrinjskom trgu neće čuti ništa do dječjih trublji naših najmlađih državljana«.[720]

Promenadna je glazba bila zvučna kulisa Zrinjevca po svoj prilici sve do Drugog svjetskog rata,[721] a i kasnije nije posve utihnula, npr. još 1952. je redovito svirala vojna glazba.[722] Turistička zajednica Zagreba obnovila je tradiciju muziciranja u glazbenom paviljonu 2000. godine, pa se koncerti u organizaciji Kraljeva ulice održavaju subotom od 11 do 13, od travnja/svibnja do kraja rujna. Današnji se promenadni koncerti zbog buke okolnog prometa održavaju uz pomoć ozvučenja. Koliko je ovaj paviljon pridonio glazbenoj vizuri Zagreba dokazuje, između ostalog, i njegovo uvrštavanje u monografiju *Graditeljstvo u Hrvatskoj* Andre Mohorovičića.[723]

4. Paviljon za jubilej »Kola«

Na području sjevernog dijela današnjeg Marulićevog trga, tada Zapadnog perivoja, postavljen je 1902. godine jednostavan drveni paviljon za glazbu, prigodom proslave 40. godišnjice osnutka »Kola«. Na početku trodnevne proslave, 14. kolovoza, priređena je večernja »velika zabava«. »Domobranska glazba smjestila se u

[716] Igor GOSTL navodi program tog nastupa (*Najsjajnija zagrebačka predstava*, 52), u kojem se ističe intermezzo iz opere *Prijatelj Fritz* Pietra Mascagnia, djela koje je svoju praizvedbu doživjelo te iste godine, pa je u *Narodnim novinama*, iz kojih je Gostl preuzeo podatak, naveden kao »(za Zagreb novitet)« .

[717] ***, Glazbeni paviljon na Zrinjskom trgu, *Zagreb*, 5 (1937) 10, 370.

[718] B. VUKONIĆ, *Tempus fugit*, 83. Milan Šenoa prisjećao se da je muziciranje bilo utorkom i petkom poslije podne, no na istom mjestu posve krivo datira postavljanje paviljona »prvoga desetljeća ovoga [20.] stoljeća« (M. ŠENOA, *O Zagrebu koješta*, 74).

[719] ***, Glazbeni paviljon na Zrinjskom trgu, 370.

[720] Cit. prema S. MIKLAUŠIĆ-ĆERAN – A. ZUBOVIĆ, Kronologija koncerata u Zagrebu od 1871., 24–25.

[721] God. 1937. anonimni pisac pod speudonimom Spectator u časopisu *Zagreb* piše: »U današnje vrijeme ne svira glazba više tako često u zrinjevačkom paviljonu, kao nekad, ali ipak ima dosta prigoda da se iz njega čuju ugodni zvuci glazbe, a naročito naših hrvatskih melodija« (***, Glazbeni paviljon na Zrinjskom trgu).

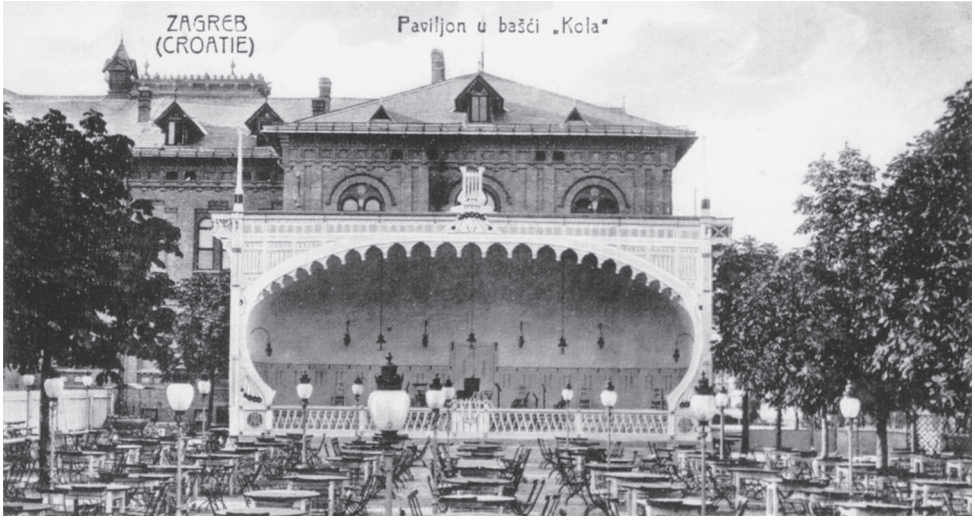
[722] B., Javni koncerti vojne glazbe na Zrinjevcu, *Borba*, 17 (1952) 258, 7. U kratkoj obavijesti navodi se da »duvački orkestar Zagrebačke vojne oblasti« daje koncerte već dvije godine, a na repertoaru su djela Wagnera, Čajkovskog, Dvořáka, Schuberta, Chopina, te Gotovca, Zajca, Hristića i Baranovića.

[723] Andre MOHOROVIČIĆ, *Graditeljstvo u Hrvatskoj. Arhitektura i urbanizam*, Zagreb: Školska knjiga, 1992, 184.

glazbenom paviljonu i otvorila zabavu svirkom hrvatske himne, a slijedili su hrvatski komadi. Hrvati i Slovenci su bili središte zanimanja, te su uzhićivali obćinstvo svojim krasnim pjevanjem«, piše Goglia.[724] Sačuvana je fotografija tog paviljona (sl. 2), koji je vjerojatno odmah po proslavi demontiran.

5. Paviljon vrtnog restorana »Kola«

Na današnjem Mažuranićevom trgu, s južne strane zgrade »Kola« otvoren je 31. svibnja 1905. ljetni restoran s glazbenim paviljonom (vidi sl. 4). Goglia piše da je gradska općina ustupila »Kolu« zemljište. Društveni odbornik Janko Holjac (kasniji zagrebački gradonačelnik) izradio je nacrte za paviljon, ogradu, namještaj i plinske svjetiljke.[725] Novine su najavljivale ljetnu restauraciju kao »nešto nova, dosad u Zagrebu nevidjena«,[726] a nakon otvorenja je zabilježeno da se izvedba glazbe zahvaljujući odlično sagrađenom glazbenom paviljonu čula daleko izvan granica vrta.[727] Vrlo je vjerojatno da je taj glazbeni paviljon postojao (barem) do početka Prvog svjetskog rata, jer Goglia u kronici »Kola« navodi svakog ljeta osim 1910. barem po jedan nastup društva na »vrtnom koncertu«, pri čemu očito podrazumijeva vrt »Kola«.[728]

Sl. 4. Paviljon u vrtu »Kola«, 1905.
(Snješka KNEŽEVIĆ, Zagrebačka zelena potkova, *213)*

[724A.] GOGLIA, *Spomenica...*, 81.
[725] S. KNEŽEVIĆ, *Zagrebačka zelena potkova*, 213.
[726] Cit. iz *Narodnih novina* 25. 5. 1905. prema S. KNEŽEVIĆ, *Zagrebačka zelena potkova*, 213.
[727] »... Gesangs und Musikvorträgen, welche der vortrefflich gebaute Musikpavillon weit über die Grenzen des Gartens hören ließ«. ***, Concert des »Kolo«, *Agramer Zeitung*, 80 (1905) 126, 5.
[728] A. GOGLIA, *Spomenica...*, 92, 95, 98–100, 102, 106, 110 i 113; A. GOGLIA, *Orkestralna muzika u Zagrebu*, 69.

6. Glazbeni paviljon(i) Zagrebačkog zbora

Slijedom tradicije glazbenih priredaba na *Jubilarnoj izložbi* 1891, i na kasnijim su velikim sajmovima, poput Zagrebačkog zbora početkom 20. stoljeća, bili glazbeni paviljoni.[729] »Na poljani, iza vrtova, u Vlaškoj ulici odzvanjala je pjesma sa Zbora. Umjetnici iz kazališta su deklamirali. Svakog se dana davao drugi koncert, pa nije bio rijedak slučaj, da su posjetioci zapjevali zajedno s pjevačkim društvima« piše u izvještaj o otvorenju Zagrebačkog zbora 14. kolovoza 1910. godine.[730]

Lokacije na otvorenom prema tipu glazbenog događanja

Podoknice

U 19. je stoljeću bilo uobičajeno odavati počast uglednicima pjevanjem i sviranjem pred njihovim domovima ili kućama, često povodom imendana. Prigode za podoknice bile su i rođendani, dolazak neke ugledne osobe u grad, važni događaji poput otvorenja Sveučilišta i dr. Pjevačka bi društva praćena instrumentalnim ansamblima došla pred kuću sa svojim barjakom, uz lampione ili baklje, a svečar bi se obično zahvalio ili čak nagradio pjevače.

Podoknice su priređivane:

- poznatim umjetnicima, primjerice Sidoniji Erdödy-Rubido nakon jedne od repriza *Ljubavi i zlobe* 1846. godine (prema zapisu Ivana Ulčnika iz *Danice*)[731]
- pokroviteljima i mecenama, npr. biskupu Strossmayeru kada je odsjeo u palači baruna Vranyczanya na uglu Zrinjevca i današnje Hebrangove ulice 1884. god.[732]
- političarima (npr. banu Mažuraniću 1874)[733] i vladarima (vidi niže)
- članovima, odbornicima, predsjednicima društava ili glazbenicima povezanim uz rad društava (»Kolo« svojem zborovođi Eisenhuthu 1874)[734]

Među najpoznatijima je podoknica Franzu Lisztu prigodom njegova gostovanja u Zagrebu u srpnju 1846. Liszt je odsjeo u svratištu »K caru austrijanskom«, gdje ga je dočekalo »mnogo priateljah umětnosti«, kako piše u reportaži objavljenoj u *Danici hrvatskoj*. U nastavku je opisana serenada koju je ispred hotela, dakle na samoj Ilici, Lisztu priredio orkestar HGZ-a. »Isti večer prinese mu ovdašnje glasbeno družtvo veličanstvenu serenadu, kakve u Zagrebu čuti prilike do sada neimadosmo. Komadi, koje to poštovano družtvo izvede na čast glasovitom virtuosu, biahu svi klasički i tolikom točnostju i veštinom izvedeni, da se isti slavni prihodnici [Liszt i barun Lanoy] uzdaržati nemogahu, da s prozorah svoje zadovoljstvo ne

[729] Vidi fotografiju u knjizi *Priče iz starog Zagreba* Krešimira KOVAČIĆA (Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1990, 220), Prema legendi ispod fotografije riječ je o prvom Zagrebačkom zboru iz 1910. U prvom je planu glazbeni paviljon s visoko postavljenom lirom. Izbor fotografija i bilješke u knjizi potpisuje Nada Premerl. Međutim Ivan KAMPUŠ i Igor KARAMAN, također ugledni povjesničari Zagreba, u svojoj knjizi *Tisućljetni Zagreb* (str. 156) donose sličnu fotografiju, očito sa istog Zbora, s navodom da potječe iz 1906. godine.

[730] P. CINDRIĆ, *Grički milenij*, 212.

[731] HR-DAZG-857 Zbirka Ulčnik, 2729.

[732] A. GOGLIA, *Spomenica...*, 44.

[733] B. ZEININGER, *Jubilejski spis*, 115.

[734] *Ibid.*, 11.

izraze neprestanim pleskanjem. G. Liszt sidje takodjer pod obćim slušaocah klikovanjem ‚živio' medju umětnike i zahvali im se na tolikoj njemu iskazanoj časti sardačnimi rečmi.»[735]

Podoknice Ivanu Zajcu ispred njegove kuće u Visokoj 16 bile su osobito česte, osobito 15. svibnja, uoči Zajčeva imendana (16. svibnja je blagdan sv. Ivana Nepomuka), što ne čudi s obzirom na Zajčev položaj u tadašnjem glazbenom Zagrebu (prva je održana već prve godine njegova boravka u gradu, 1870).[736] Među najsjajnijima bila je ona nakon premijere njegove opere *Pan Tvardovski*, 11. svibnja 1880. godine, kada je cijeli Zagreb slavio i 25. godišnjicu skladateljeva umjetničkog djelovanja. Povorka je pred Zajčevu kuću došla s bakljama i uz pratnju vojne glazbe, potom je pjevačko društvo »Kolo« otpjevalo prigodnu pjesmu, a slavljenik je na kraju zahvalio riječima: »Ne mogu mnogo govoriti, srce mi ne da. Hvala Vam. Hrvat sam bio, Hrvat jesam i ostat ću do groba«.[737]

Kada je Franjo Josip I. 14. listopada 1895. godine pohodio Zagreb, »kraljevski konak« bio mu je u Banskim dvorima. Nakon programa što ga je toga dana obavio (otvaranje zgrade gimnazije, HNK i novog dijela HGZ-a, te večernje svečanosti u kazalištu) još nije mogao na počinak, jer je ispred Banskih dvora započela ponoćna serenada, tijekom koje mu je pjevačko društvo »Kolo« otpjevalo *Lijepu našu domovinu*, sudjelovala su i druga društva te vojničke glazbe, a ogroman ansambl od 150 tamburaša pod vodstvom Milutina Farkaša izveo je *Hrvatsko kolo* Mije Majera. Ta se serenada još dugo pamtila u Zagrebu.[738]

Antonija Kassowitz-Cvijić pokušala je, na svoj karakterističan način, opisati kako je bilo Franji Ksaveru Kuhaču pri duši kada su mu 1904. godine pred njegovim stanom u Varšavskoj br. 16 sva zagrebačka pjevačka društva priredila podoknicu u povodu 70. rođendana.[739]

U kronikama glazbenih društava piše *kome* su se održavale podoknice, ali u pravilu ne piše *gdje* je to bilo, tj. na kojoj adresi. Za neke slučajeve je lako to dešifrirati, npr. kod podoknice nadbiskupu Hauliku 1868, jer je to zasigurno bilo ispred Nadbiskupskog dvora.[740] O podoknicama su izvještavali dnevni listovi, npr. *Obzor* 1906. o počasti koju su pjevačka društva iskazala Gjuri Deželiću pred njegovim stanom na Ribnjaku,[741] u povodu 50. godišnjice njegova javnog djelovanja.[742]

---

[735] ***, Franjo Liszt u Zagrebu, *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska*, 12 (1846) 32, 129.

[736] B. ZEININGER, *Jubilejski spis*,78.

[737] Antun GOGLIA, *Ivan pl. Zajc o stotoj godišnjici njegova narodjenja*, Zagreb: (Tisak Nadbiskupske tiskare), 1932, 32.

[738] Nada BEZIĆ, Tamburica – hrvatski izvozni proizvod na prijelazu 19. u 20. stoljeće, *Narodna umjetnost*, 38 (2001) 2, 100–101.

[739] »Jubilarac je stajao do prozora i razgaljene duše slušao hrvatsku pjesmu, za koju se je, progonjen i izrugivan, kroz sav svoj vijek nepokolebivo borio.« (A. KASSOWITZ-CVIJIĆ, *Franjo Ž. Kuhač...*, 108–109).

[740] B. ZEININGER, *Jubilejski spis*, 66.

[741] Bilo je to, po svoj prilici na današnjem Langovom, nekoć Nadbiskupskom trgu, gdje je dvije godine kasnije zapisano da je stanovala Barbara Deželić, »udova viećnika« (J. DUNDOVIĆ, *Adresar*, 338).

[742] Aleksandra MURAJ, Neki oblici društvenosti u Zagrebu u ranom 20. stoljeću, u: *Izazov tradicijske kulture. Svečani zbornik za Zoricu Vitez*, ur. Naila Ceribašić – Ljiljana Marks, Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 2009, 19–20.

Lijep običaj podoknica nije zamro ni u bučnom Zagrebu između dva rata: na programu posvete društvenog barjaka Društva isluženih i rezervnih podoficira »Bana Jelačića« u Zagrebu 1932. godine nalaze se čak dvije podoknice: nadbiskupu Baueru i kumi barjaka.[743]

Promenadni koncerti

Koliko su promenadni koncerti bili uistinu sastavni dio života Zagrepčana govori podatak da su nastupi vojničke glazbe na Trgu bana Jelačića i Zrinjevcu bili redovno najavljivani u dnevniku *Obzor*. Kako piše Snježana Miklaušić-Ćeran, »dani kada je zagrebačko općinstvo moglo pratiti koncerte na otvorenom prostoru, bez naplate ulaznica, najčešće su bili utorak, petak i povremeno nedjelja«, te sasvim opravdano zaključuje: »Analiza repertoara nastupa vojničkih glazbi u Zagrebu vrijedna je istraživačkog napora.«[744] Na programima su bili u pravilu operni i operetni ulomci te salonski i plesni komadi.

Osim u ranije opisanim glazbenim paviljonima i u parku Maksimir, promenadni su se koncerti održavali i drugdje. Najvažnije su lokacije:

– *Trg bana Jelačića*, na kojem je nastupala vojna glazba od svibnja do listopada petkom poslije podne od proljeća do jeseni[745]
– nekoć *Sjeverna promenada*, danas Ilirski trg. U drugoj polovici 19. stoljeća na tom je malom trgu, oko stabala lipa, svirala glazba, smještena nad kavanom »Palainovka«.[746] Sjeverna je promenada uređena 1841. i svečano predana na uporabu građanima 2. svibnja uz glazbu 48. pukovnije baruna Gollnera.[747] Neobičan je Hircov komentar o »Ilirkama« koje su dolazile na šetalište: »Brojno su došle kad je svirala glasba ili došao ban Jelačić«[748] – i jedno i drugo je, dakle, bila atrakcija.
– nekoć *park biskupa Aleksandra Alagovića*, Nova Ves 86
  Nakon što je 1821. godine Aleksandar Alagović došao iz Pešte u Zagreb i postao kanonikom, kupio je pri samom kraju Nove Vesi posjed na kojem je izgradio ljetnikovac. Engleski vrt oko ljetnikovca bio je iznimno vrijedan pejzažni perivoj. Alagović je 1829. godine naslijedio Maksimilijana Vrhovca na mjestu zagrebačkog biskupa i prodao svoj posjed. Prema riječima Gjure Deželića, »dok je ovaj perivoj bio još Alagovićev, šetalo je u njem redovito dva dana u tjednu, četvrtkom i nedjeljom, zagrebačko obćinstvo i slušalo promenadne koncerte«.[749] Ako je Deželićev iskaz točan (a govorio je o razdoblju desetak godina prije svog rođenja) riječ je o jednom od najranijih zapisa o promenadnim koncertima u Zagrebu. »Nije bilo odrasla čovjeka ondanjeg Zagreba koji

[743] HR-DAZG-798 Hrvatsko pjevačko društvo »Kolo«.
[744] S. MIKLAUŠIĆ-ĆERAN, *Glazbeni život Zagreba u XIX. stoljeću...*, 56.
[745] A. HUDOVSKY, *Zagreb i okolica*, 2.
[746] D. HIRC, *Stari Zagreb*, svezak drugi, 432.
[747] *Ibid.*, 433.
[748] *Ibid.*
[749] Cit. prema I. GOSTL, *Zagrebački perivoji i promenade*, 27.

Sl. 5. T. Krizman: Plakat za koncerte u »Odeonu«, 1916. (Lada KAVURIĆ, Hrvatski plakat do 1940.*, 113)*

nije znao za ovaj *lustgarten*, koji sredinom prošlog stoljeća dobi ime Vrt Franje Josipa«, piše Igor Gostl.[750] Dragutin Hirc opisao je u detalje vrt (konačno, Hirc je bio i botaničar) te dodao kako se u njemu »u ono doba sticao uz glasbu cio zagrebački život«, misleći na razdoblje za Alagovićeva života.[751]

– *Tuškanac*, nepoznata pobliža lokacija; 1876. godine, svirala je vojna glazba[752]

U doba kada je Antun Goglia pisao svoju studiju o orkestralnoj glazbi u Zagrebu, 1935. godine, promenadni koncerti su se održavali na Gupčevoj zvijezdi, u Tuškancu, na Trešnjevki, Kvaternikovom trgu i Zrinjevcu.[753]

Festivali

a) Ljetni nastupi prije Drugog svjetskog rata

Potrebu za većim brojem glazbenih priredaba ljeti u dva je navrata u prvoj polovici 20. stoljeća ispunio kazališni orkestar (od 1920. Zagrebačka filharmonija).

Kazališni je orkestar s dirigentima Krešimirom Baranovićem, Antunom Gnezdom te Friderikom Rukavinom ljeti 1916. godine priredio ciklus od čak 40 koncerata[754]

[750] *Ibid*., 20.

[751] D. HIRC, *Stari Zagreb*, svezak drugi, 416.

[752] S. MIKLAUŠIĆ-ĆERAN – A. ZUBOVIĆ, Kronologija koncerata u Zagrebu od 1871., 5. Zdravko BLAŽEKOVIĆ ne navodi godinu (*Glazba osjenjena politikom*, 232).

[753] A. GOGLIA, *Orkestralna muzika u Zagrebu*, 77.

[754] U kronologiji Zagrebačke filharmonije autorice donose podatke o 40 koncerata (S. MIKLAUŠIĆ-ĆERAN – A. ZUBOVIĆ, Kronologija koncerata u Zagrebu od 1871., 88–97), a u svojem tekstu S. MIKLA-

u vrtu pivovare Odeon u Draškovićevoj ulici 12 (sl. 5). Ti su koncerti daleko nadmašili prosječne koncerte u zagrebačkim baščama, kako ozbiljnošću programa (simfonijske skladbe, operne uvertire i dr.) tako i angažiranjem Tomislava Krizmana, po čijem je nacrtu izrađen »cijeli umjetnički uredjaj vrta«.[755] Od 1. srpnja do 21. kolovoza koncerti su održavani gotovo svakog dana, bez obzira na nedjelje i praznike, a privukli su pozornost i glazbene kritike.[756]

Od 4. kolovoza do 9. rujna 1935. godine Zagrebačka je filharmonija gotovo svakoga dana davala koncert u prostoru Zagrebačkog zbora, ali pored dvorane, pod vedrim nebom (u dvoranu Zagrebačkog zbora sklonili su se samo u slučaju kiše). Odaziv publike bio je velik, dijelom i zbog pristupačnih cijena ulaznica. Kako piše Antun Goglia, time je »publici pružena mogućnost, da čuje simfoničke produkcije u doba, kad inače u Zagrebu sav muzički život miruje«.[757] I sljedeće je godine Zagrebačka filharmonija održala niz ljetnih koncerata, ovoga puta u parku Grič.[758]

b) Urbofest Muzičkog biennala Zagreb

U polustoljetnoj povijesti Muzičkog biennala Zagreb ističe se, što se tiče lokacija, po svojoj originalnosti 1979. godina, kada je umjetnički direktor bio Nikša Gligo. Sedmodnevni MBZ sredinom svibnja glazbu je rasprostro po do tada najvećem području, od centra grada do Novog Zagreba, po trgovima, ulicama i parkovima (vidi tablicu 5). Dio programa odvijao se kroz cijeli grad, što se dakako odnosi na muziciranje po ulicama i trgovima: promenada duhačkih orkestara, *MBZ Musiwalks*, *Pozvoni svojim zvoncem*, *Slušanje uha*, *Mobilodrom* (»vozilo što proizvodi zvukovlje reagirajući na okoliš kroz koji se kreće«), Promenadna verzija *Travelon Gamelon* za ozvučene bicikle, *Zagrebačka zvona*, *Zagrebački laserski enviroment*, *Signali u gradu*.[759]

c) Ljetni festivali

Nakon Drugog svjetskog rata počinju se prvo skromno, a od 1980-ih sve raznolikije organizirati festivali.

Među prvima su bile *Muzičke ljetne večeri Radio Zagreba*, pet koncerata na ljetnoj pozornici Muzeja za umjetnost i obrt od 29. lipnja do 14. srpnja 1955. godine.[760] Slijedile su Ljetne predstave Zagrebačkoga gradskog kazališta »Komedija« 1958. godine, u dvorištu jugozapadnog ugla križanja Gundulićeve i Varšavske. Izgrađe-

---

UŠIĆ-ĆERAN spominje 39 koncerata, te pogrešno navodi da je riječ o *dvorani* Odeon (Nastajanje i put jednog orkestra, 27).

[755] A. GOGLIA, *Orkestralna muzika u Zagrebu*, 32.

[756] M. Cihlar NEHAJEV, Konzerte im Odeon.

[757] A. GOGLIA, *Orkestralna muzika u Zagrebu*, 66. Goglia navodi dirigente i istaknutije soliste tih koncerata, kao i neka izvedena djela. U kronologiji koncerata Zagrebačke filharmonije naveden je samo jedan od tih ljetnih koncerata, uz koji se kao lokacija navodi Dvorana Zagrebačkog zbora (S. MIKLAUŠIĆ-ĆERAN – A. ZUBOVIĆ, Kronologija koncerata u Zagrebu od 1871., 113).

[758] *Ibid.*, 114–116. Prema sjećanju Božidara Perharića (usmeni iskaz autorici ove knjige, 2005. godine), Filharmonija je bila smještena na polukružnoj pozornici tik na samom rubu iznad Strossmayerovog šetališta, pa je publika imala pogled na zapad.

[759] Erika KRPAN, (ur.), *Muzički biennale Zagreb. Međunarodni festival suvremene glazbe 1961. - 2001.*, Zagreb: Hrvatsko društvo skladatelja, 2000, 167–168.

[760] Program svih koncerata, fotokopija u knjižnici HGZ-a. Prvi koncert u dvorištu Muzeja održan je već ranije, 14. kolovoza 1953. (E. KRPAN (ur.), *Simfonijski orkestar...*, 134).

na je prava pozornica, a u gledalištu je bilo čak 1.400 mjesta.[761] Od lipnja do rujna izvedeno je šest naslova opereta.

Tijekom *Gričkih igara* u rujnu 1959. izvedena su na Katarininom trgu djela Jakova Gotovca *Ero s onoga svijeta* i *Đerdan*.[762] *Ero* je uskoro opet davan pod vedrim nebom, na stadionu Šalata 1962. godine u sklopu *Zagrebačkih ljetnih večeri*, koje su ponovno otkrile i mogućnosti parka Ribnjak, u kojem su u rujnu 1963. bile dvije predstave Nicolaievih *Veselih žena Windsorskih*, a na pozornicu u Varšavskoj su se vratile operete.[763]

Koncertna direkcija pokrenula je 1982. godine *Večeri na Griču*. Do 2010. godine taj je festival mijenjao ime (od 1995. *Zagrebački ljetni festival*, od 2007. *Zagrebačke ljetne večeri*), koncepcije (od 2004. do 2006. *Zagrebački barokni festival*) i trajanja (prve godine od 1. srpnja do 19. kolovoza, od 2000. u pravilu samo tijekom srpnja i u prvim danima kolovoza). Koncerti se odvijaju u pravilu u artiju Klovićevih dvora.

Godine 2000. zagrebačku je ljetnu scenu obogatila Klupska kazališno-glazbena scena *Amadeo*, isprva u atriju Hrvatskog prirodoslovnog muzeja (bivše Amadéovo kazalište), a zbog radova na obnovi tog prostora od 2006. do 2009. u atriju Muzeja za umjetnost i obrt. Za taj je ljetni festival Nenad Turkalj napisao da »u sadržajnom pogledu nema konkurencije«, pri čemu se je osobito istaknula hvalevrijedna inicijativa da se ljeti praizvode djela hrvatskih skladatelja.[764]

Glazbeno-scenske priredbe

Kazališne predstave s glazbom izvodile su se u Zagrebu na otvorenom još od 17. stoljeća (vidi prilog 3). U 19. stoljeću zabilježena je takva predstava odigrana u dvorištu Ilice 37, gdje je stajala rodna kuća Vatroslava Lisinskog, u ljeto 1841. godine. Domorodna je kazališna družina izvela Kukuljevićevu dramu *Juran i Sofija ili Turci kod Siska*, sa scenskom glazbom Ferde Livadića.[765] »Lisinski je imao priliku vidjeti takoreći pred svojim očima kako nastaje kazališna predstava«, napisao je Lovro Županović.[766]

S početka 20. stoljeća potječe podatak o izvedbi Shakespearove komedije *San ljetne noći* u Maksimiru u kolovozu 1913. godine. Nastupili su prvaci zagrebačkog kazališta uz scensku glazbu Felixa Mendelssohna, dok je koreograf bio Đuro Prejac.[767]

---

[761] A. BOGNER-ŠABAN, Zagrebačke ljetne večeri, Zagreb 1958–1976. Ljetne predstave Zagrebačkoga gradskog kazališta Komedija, Zagreb, 1958, u: *Repertoar hrvatskih kazališta. 1840–1860–1980*, knj. 3, ur. Branko Hećimović, Zagreb: HAZU – AGM, 2002, 327–328.

[762] Antonija BOGNER-ŠABAN, Gričke igre, Zagreb, 1959, u: *Repertoar hrvatskih kazališta. 1840–1860–1980*, knj. 3, ur. Branko Hećimović, Zagreb: HAZU – AGM, 2002, 329.

[763] Varšavska 17. Antonija BOGNER-ŠABAN uz izvedbu mjuzikla *Guslač na krovu* 1971. navodi Ljetnu pozornicu Arto (u: *Repertoar hrvatskih kazališta. 1840–1860–1980*, knj. 3, ur. Branko Hećimović, Zagreb: HAZU – AGM, 2002, 333).

[764] N. TURKALJ, Svaka čast! Hrvatski skladatelji na Klupsko-kazališnoj sceni Amadeo.

[765] L. ŽUPANOVIĆ, *Vatroslav Lisinski (1819–1854)*, 37.

[766] *Ibid*., 38.

[767] Vidi fotografiju u I. GOSTL, *Zagrebački perivoji i promenade*, 165.

U programskoj knjižici Svečanih igara (priredaba) pred Katedralom, što su se održavale u lipnju i srpnju 1935. godine, piše: »Zagreb dobiva ovim priredbama nešto novo i veliko, što će upotpuniti i zaokružiti njegovo kulturno-umjetničko značenje«.[768] Riječ je, kako tumači Branko Hećimović, o prvim scenski ambijentalnim izvedbama nakon malobrojnih takvih predstava u Zagrebu. Operni je ansambl Hrvatskog narodnog kazališta pred katedralom izveo prvi i treći čin opere *Parsifal* Richarda Wagnera,[769] a članovi društva Hrvatski katolički kasino i orkestar društva »Merkur« izveli su duhovnu igru *Izgubljeni sin* Hansa Salata.[770]

Slične ciljeve imali su i organizatori *Tjedana kulture*, što su se održavali na Trgu sv. Marka krajem kolovoza 1938. i 1939. godine. Publika je pratila izvedbe s posebnog gledališta podignutog prema nacrtu Aleksandra Freudenreicha na južnoj strani trga, s pogledom prema crkvi sv. Marka.[771] Davala se, između ostalog, pastirska igra *Dubravka* Ivana Gundulića sa scenskom glazbom Jakova Gotovca[772] i opera *Porin* Lisinskoga.[773]

Noviji primjeri glazbeno-scenskih predstava na otvorenom mogu se naći uglavnom unutar ljetnih festivala. Među prvima su bile one u atriju Klovićevih dvora unutar *Večeri na Griču* 1987. godine, a nakon toga se izvode gotovo redovito.[774] Za neka djela, poput Suppéove operete *Boccaccio*, koristio se i prostor Gradec, neposredno uz crkvu sv. Katarine. U posljednjih 10 godina dosjetljivo se koriste noviji parkovi s jezerima. Vrlo je uspjela bila izvedba Straussove operete *Noć u Veneciji*, u produkciji kazališta »Komedija« 2002. godine, kao početak *Ljeta na Jarunu*.[775] Ovdje se može spomenuti i izravan prijenos Bizetove opere *Carmen* iz kazališta u Sevilli, koji je na Bundeku gledalo 2.000 Zagrepčana.[776]

Jedno je glazbeno-scensko djelo izvedeno u dva navrata na istom zagrebačkom trgu. Riječ je o »zagrebačkom misteriju«[777] odnosno »pučkoj svečanoj glumi«[778] *Majka Božja od Kamenitih vrata* Božidara Širole. Izvedbe su bile u svibnju 1931.[779] i u rujnu 1994. na Trgu Katarine Zrinske, koji je bio »vrlo podesno pozorište pod vedrim nebom, pa je taj misterij vrlo snažno i neposredno djelovao na slušatelje te nas

[768] Cit. prema Branko HEĆIMOVIĆ, Svečane igre (priredbe) pred katedralom 1935., u: *Repertoar hrvatskih kazališta 1840–1860–1980*, knj. 3, ur. Branko Hećimović, Zagreb: HAZU – AGM, 2002, 324.

[769] *Ibid.*, 325.

[770] A. GOGLIA, *Orkestralna muzika u Zagrebu*, 90.

[771] Vidi crtež kod Branko HEĆIMOVIĆ, Tjedan hrvatske kulture, Zagreb 1939, u: *Repertoar hrvatskih kazališta 1840–1860–1980*, knj. 3, ur. Branko Hećimović, Zagreb: HAZU – AGM, 2002, 327.

[772] A. GOGLIA, *Spomenica...*,147.

[773] B. HEĆIMOVIĆ, Tjedan hrvatske kulture, Zagreb 1939, 326.

[774] Usp. Erika KRPAN,[Uvodni tekst], u: *Zagrebačke ljetne večeri 2001*. i Antonija BOGNER-ŠABAN, Večeri na Griču, Zagreb 1987–1990–, u: *Repertoar hrvatskih kazališta. 1840–1860–1980*, knj. 3, ur. Branko Hećimović, Zagreb: HAZU – AGM, 2002, 307.

[775] Irena PAULUS, Gondole na Jarunu, *Vijenac*, (2002) 218. http://www.matica.hr/Vijenac/vij218.nsf/AllWebDocs/gkkomedija

[776] Jana HALUZA, Izravni prijenos opere Carmen iz Valencije na Bundeku. Demokratizacija visoke umjetnosti, *Vijenac*, (2010) 426. http://www.matica.hr/Vijenac/vijenac426.nsf/AllWebDocs/Demokratizacija_visoke_umjetnosti

[777] N. VALENT, Sjećanje na početke, 42.

[778] A. GOGLIA, *Orkestralna muzika u Zagrebu*, 42.

[779] Vidi plakat za tu priredbu u stalnom postavu Muzeja grada Zagreba, u dvorani s temom »Štovanje Blažene Djevice Marije«.

prenesao u stari Zagreb prije 200 godina«.[780] Tri izvedbe tog djela 1994. godine organizirao je Oratorijski zbor sv. Marka, a vidjelo ih je oko 7.000 gledatelja.[781]

Prigodno muziciranje kod spomen-obilježja

Muziciranje kod otkrivanja spomen-obilježja obično je samo kraći nastup, no društva i to bilježe sasvim ravnopravno u svojim kronologijama javnog muziciranja. Poseban je primjer otkrivanje Meštrovićeva kipa J. J. Strossmayera na istoimenom trgu u 7. studenog 1926. godine. Netom diplomirani Rudolf Matz dirigirao je izvedbom svoje kantate *Magnificat imenu velikome*, skladane za tu prigodu. U izvedbi je sudjelovalo više od 700 studenata i učenika, kao i Pjevačka društva župe »Lisinski« i seljačke pjevačke župe »Matija Gubec«.[782] Svakako je neobično da anonimni izvjestitelj o svečanostima prigodom otkrića spomenika u svojem opširnom tekstu u časopisu *Svijet* uopće ne spominje izvedbu Matzove kantate, premda je detaljno opisao gdje je npr. stajala vojna glazba i kada je svirala himnu.[783] Matzu je taj nastup, dakako, mnogo značio, pa je i fotografija s tog nastupa još i danas među odabranim fotografijama na zidu njegove dnevne sobe, koju će moći vidjeti posjetitelji buduće »Zbirke Margite i Rudolfa Matza«.[784]

Jedno od prvih »službenih« muziciranja na središnjem zagrebačkom trgu bilo je prigodom otkrića spomenika banu Josipu Jelačiću 16. studenog 1866. godine. Vojna je glazba nagovijestila početak svečanosti sviranjem *carevke* tj. austrijske himne, a potom se pjevala skladba *Jelačiću banu*. Spomenik Jelačiću bio je politički simbol već od samog postavljanja, a banov smrtni dan povod za okupljanje pokraj spomenika uz spontane demonstracije koje su iskazivane i pjesmom, o čemu je pisao Zdravko Blažeković.[785] Kada se 1990. godine slavilo ponovno postavljanje spomenika Jelačiću, sudjelovali su Zagrebačka filharmonija, tri zbora i nekoliko vokalnih solista. Program te priredbe nije se mnogo odmakao od najpopularnijih domoljubnih skladbi 19. stoljeća, kojima je dodana *Koračnica Jelačića* Johanna Straussa oca.[786]

[780] *Ibid*.

[781] N. VALENT, Sjećanje na početke, 43.

[782] Z. JELČIĆ, *Zbirka Margite & Rudolfa Matza*, 16 i 170. Margery ENIX piše da je bilo više od tisuću izvođača i da je izvedba bila u zgradi Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (»in the Academy building«, *Rudolf Matz. Cellist, Teacher, Composer*, Ottawa: Dominis Publishing, 1996, 53) no toliki broj izvođača mogao je nastupiti samo na otvorenom. Prema istoj autorici u izvedbi su sudjelovali zbor Muzičke akademije i srednjoškolski zborovi (str. 243).

[783] ***, Svečano otkriće Strossmayerova spomenika u Zagrebu, *Svijet*, 1 (1926) 20, 404.

[784] Usp. Z. JELČIĆ, *Zbirka Margite & Rudolfa Matza*, 170.

[785] Z. BLAŽEKOVIĆ, *Glazba osjenjena politikom*, 135–136.

[786] Vidi program u S. MIKLAUŠIĆ-ĆERAN – A. ZUBOVIĆ, Kronologija koncerata u Zagrebu od 1871., 323.

Zaključak o prostorima muziciranja

»Zagreb imade sada oko 70.000 stanovnika; ne može li se
od njihova patriotizma tražiti da ih bar 700 dnevno glumište pohađa?«

Stjepan Miletić, 1904.[787]

»Ni u jedno vrijeme, i ni u jednoj sredini glazba ne živi samo u koncertnim dvoranama. Tako je i zagrebačka sredina u cijelom 19. stoljeću obilježena bogatim glazbenim aktivnostima koje su se odvijale u najraznovrsnijim ambijentima«.[788] Prethodna su poglavlja nastojala pokazati tu raznovrsnost.

Kako su nastajale glazbene lokacije

Kronološki gledano, javni prostori za muziciranje u Zagrebu svoje postojanje duguju:

- *pojedincima* – koji su podigli privatna zdanja kazališta (Pejačević i Stanković), otvorili privatne javne koncertne prostore (dvorana Gjure Trpinca) ili poput Eduarda Pristera donirali glazbeni paviljon. Zaslužni su i vlasnici hotela te gostionica u čijim su se prostorijama održavali koncerti, kao i biskupi Vrhovac i Haulik, zbog kojih je Maksimir postao, između ostalog, mjestom pučkih svečanosti.
- *društvima (udrugama građana)* koja su izgradila Građansku streljanu, Preporodnu dvoranu, HGZ, »Kolo« i »Sokol« te Palaču Matice hrvatske.
- *crkvi*, koja se kao institucija oduvijek skrbila za crkvenu glazbu, za svoje glazbenike i instrumentarij, prije svega orgulje, ali ne toliko i za priređivanje koncerata. Posredno je crkva zaslužna i za kazalište »Komedija«, raniju dvoranu kaptolskih franjevaca. Ako se zbog predstojećeg povratka »Komedijine« zgrade Crkvi kazalište bude moralo iseliti, a grad i država za njega napraviti ili adaptirati veći i bolji prostor, i za to će biti zaslužna crkva.
- *državi* i *Gradu Zagrebu*, koji su (u različitim omjerima) pomagali gradnju mnogih glazbenih zdanja, sagradili današnji HNK, između dvaju svjetskih ratova otvorili dvije područne HNK-ove pozornice, a nakon Drugoga svjetskog rata, kao najveće postignuće, Koncertnu dvoranu *Vatroslav Lisinski*. Ona je, uz HGZ, »jedini objekt u Hrvatskoj namjenski izgrađen za potrebe glazbene umjetnosti«.[789]

Toliko često spominjan podatak da je veletrgovac Kristofor Stanković investirao u kazalište zahvaljujući zgoditku na lutriji (zna se ne samo točan iznos od 30.000 forinti nego i broj srećke) gotovo da navodi na zaključak kako zagrebačkog kazali-

[787] Stjepan MILETIĆ, *Hrvatsko glumište*, Zagreb: Centar za kulturnu djelatnost Saveza socijalističke omladine Zagreba, 1978, 214.
[788] Zdravko BLAŽEKOVIĆ, Pozivnica za družtveni koncert s plesom. Sličice iz glazbene prošlosti, *Od – do*, (1983) 7–8 (50–51), 6.
[789] Koncertna dvorana »Vatroslav Lisinski«, u: *Zagrebački leksikon*, I, 539.

šta ne bi ni bilo da nije bilo – sreće. No, povijest glazbenih lokacija govori suprotno: ova bi sredina i bez lutrije smogla sredstva i snage za podizanje kazališta. Već dvadesetak godina nakon otvorenja Amadéovog kazališta postojali su planovi da se izgradi novo kazalište; riječki trgovac Ljudevit Adamić o tome je pregovarao s biskupom Maksimilijanom Vrhovcem, ali do izgradnje nije došlo zbog biskupove smrti.[790] Godinu dana prije Stankovićeva povijesnog zgoditka gradska je uprava razmatrala gradnju kazališta na istome mjestu,[791] te je navodno zagrebački graditelj Bartol Felbinger već bio napravio nacrte, ali ni taj plan nije ostvaren.[792]

Može se zaključiti da su nastojanja oko podizanja zdanja bila u pravilu dugotrajna i mukotrpna. Trebalo je kako u 19. tako i u 20. stoljeću prikupljati donacije, slati molbe i apele, zaduživati se kod države,[793] posezati za sredstvima iz raznih izvora.[794] Zdanja su otvarana iako nisu bila dovršena (Stankovićevo kazalište i HNK), odnosno premda uprava nije bila zadovoljna s njima (usp. Miletić o HNK), ili pak neke dozvole nisu bile dobivene (HGZ).[795]

Povijesni pregled

Tablica 4, *Kronološki pregled osnovnih prostora muziciranja u Zagrebu*, nastala je prvenstveno iz namjere da se na jednom mjestu pregledno navedu sve najvažnije glazbene lokacije, grupirane u tri osnovne grupe: kazališta, koncertni prostori i prostori na otvorenom. Kronološki redoslijed automatski je omogućio i pregled prema razdobljima koja su određena kako slijedi:

1799.–1860. Od prve poznate izvedbe neke opere u Zagrebu do pada Bachovog apsolutizma. Zbog nedostatka prostora u tablici ovo veliko razdoblje nije podijeljeno na dva manja razdoblja: prvo koje završava početkom Hrvatskog narodnog preporoda, dakle do 1835, i drugo razdoblje od 1835. do 1860. godine, pri čemu bi razdoblje do Preporoda zastupali samo dvorana Akademije i Amadéovo kazalište.

1860.–1918. Ovo razdoblje obilježava kontinuitet djelovanja kazališta (staro – novo) i procvat raznih zatvorenih i otvorenih prostora. Podignuta je prva namjen-

[790] V. KATALINIĆ, Paralelni svjetovi ili dvostruki identitet?, 324.

[791] Prema bilješkama Ivana Ulčnika, na sjednici Gradskog zastupstva 24. srpnja 1832. »zaključeno je da se dvorana Gradske vijećnice udesi tako, da bi se u njoj mogle davati kazališne predstave, a trebalo bi se načiniti i dvorana za plesove.« HR-DAZ-857 Zbirka Ulčnik, 2729.

[792] L. DOBRONIĆ, *Zagrebački Kaptol...*, 145.

[793] Vidi o tome pogotovo u literaturi o pjevačkom društvu »Kolo« (B. ZEININGER, *Jubilejski spis*, A. GOGLIA, *Spomenica povodom 80-godišnjice...*,) i HGZ-u (A. GOGLIA, *Hrvatski glazbeni zavod 1827.–1927*, L. ŠABAN, *150 godina Hrvatskog glazbenog zavoda*).

[794] O financiranju završetka dvorane *Lisinski* pisao je Ivo Vrhovec, predsjednik Skupštine grada Zagreba 1970-ih godina, u tekstu znakovitog naslova: *Djelo građana Zagreba* (Ivo VRHOVEC, Djelo građana Zagreba, u: *Palača za novo stoljeće. 30 godina Koncertne dvorane Vatroslava Lisinskog*, ur. Marija Barbieri, Zagreb: Koncertna dvorana Vatroslava Lisinskog, 2004, 14–15). Lovro Lisičić napisao je da je *Lisinski* izrađen »isključivo novcem građana Zagreba« (Lovro LISIČIĆ, Palača za novo stoljeće, u: *Palača za novo stoljeće. 30 godina Koncertne dvorane Vatroslava Lisinskog*, ur. Marija Barbieri, Zagreb: Koncertna dvorana Vatroslava Lisinskog, 2004, 4).

[795] Arhiv HGZ-a, Spisi ravnateljstva, 1876/73.

Tablica 4 – KRONOLOŠKI PREGLED NAJVAŽNIJIH PROSTORA MUZICIRANJA U ZAGREBU

1797.–1860.	**1860.–1918.**	**1918.–1945.**	**1945.–2010.**
Kazališta			
Amadéovo kazalište 1797–1834			
Stankovićevo kazalište, 1834–	(kazalište) –1895		
	HNK 1895–	HNK	HNK
		HNK Tuškanac 1923–1929	
		HNK Malo kazalište 1929–	–1953
			Kazalište »Komedija« 1950-
Koncertni prostori			
Akademija, 1818–1853			
Stankovićevo kazalište, 1834–	(kazalište) –1895		
redutna dvorana Stankovićevog kazališta, 1834–	(redutna dvorana) –1892?		
Građanska streljana, 1838–	(Streljana) –1918		
Preporodna dvorana, 1846–	(Preporodna dvorana) –1875		Preporodna dvorana 1995–
	Hotel »K caru austrijanskom«, 1867–1912		
	hoteli, gostionice, pivnice, kavane	gostionice i pivnice	iznimno gostionice i hoteli
	HGZ 1876–	HGZ	HGZ
	»Hrvatski dom«/»Hrvatski sokol«, 1883– »Kolo«, 1884–	»Sokol« – ? »Kolo« – 1945	
	HNK 1895–	HNK	HNK
	Jahaonica 1891 =	= Zagrebački zbor, 1910–1936, 1936–	(Zagrebački zbor) –1957
		Music-Hall 1921–1930 =	= Istra 1949–1973
			Muzički salon SC 1969–
			KDVL 1973–
			»Mimara« 1987–
Lokacije na otvorenom			
	gl. paviljoni: Strossmayerovo šet., 1865–	–1921	
	Zrinjevac, 1891–	–	glazbeni paviljon Zrinjevac 2000–
	»Odeon« i druge bašče gostionica i pivnica		
	Maksimir	Grič, Trg sv. Marka, Katarinin trg	Katarinin trg
			Klovićevi dvori 1982 –
			Amadeo 2000 –
			Muzej za umjetnost i obrt

ski građena koncertna dvorana (HGZ), najstariji zagrebački javni kulturni prostor, koji kontinuirano djeluje do danas.[796]

1918.–1945. Godina 1945. ovdje je simbolična, jer podrazumijeva sve posljedice koje je promjena vlasti tada donijela, a kakvih je bilo i u godinama nakon završetka Drugoga svjetskog rata. Međuratno su razdoblje karakterizirali: prvi simfonijski koncerti na zagrebačkim trgovima; koncerti u dvorani za nekoliko tisuća posjetitelja (Zagrebački zbor); izgradnja novih dvorišnih zdanja koja su danas kazališta (»Music-Hall« i Malo kazalište).

1945.–2010. Uporno povećavanje broja koncertnih prostora započelo je već 1949. s dvoranom »Istra« (dvadesetak godina nakon zatvaranja »Music-Halla«) i nastavilo se s nizom lokacija od kojih su, kao što je rečeno, u tablicu uvrštene tek najvažnije. Muziciranje na otvorenim prostorima karakteristično je za cijelo ovo razdoblje, pogotovo od 1980-ih godina na ovamo.

Tablica 4 zorno predočuje trajni problem u Zagrebu: mali broj kazališta. Prema ugovoru između grada Zagreba i Kristofora Stankovića (iz 1833. godine), Grad je pristao da se nakon dovršetka izgradnje predstave smiju davati samo u Stankovićevom kazalištu,[797] dakle dobio je monopol. No, nije bilo promjena ni nakon 1851, kada kazalište više nije bilo Stankovićevo. Razdoblje u kojem je u Zagrebu funkcioniralo samo jedno kazalište trajalo je više 120 godina, sve dok se 1923. konačno nije otvorila druga HNK-ova scena. Kao što je i priličilo svrsi scene »Tuškanac«, ono je otvoreno operetom (*Mikado* A. Sullivana). To je ujedno jedini kazališni prostor u Zagrebu koji je otvoren isključivo s nekim glazbeno-scenskim djelom. Dvojnost glazbeno-scenskih prostora (jedan za operu, drugi za operetu) na stanovit će način nastaviti kombinacija HNK – kazalište »Komedija«. Kada se k tome doda da oba kazališta prikazuju i dramske predstave (a HNK još i balet), ukupni prostor za operu, operetu i mjuzikl sužava se ne samo brojem kazališta, nego i termina, dakle dana u godini. Kako je rekao Alfi Kabiljo, »stvarno je paradoks da cijela Hrvatska nema kazalište, gdje možete svaku večer gledati neku glazbenu predstavu«.[798]

Prostorni pregled

Ma koliko bio malen grad, u njemu mogu neke lokacije biti građanima nepoznate, jer, dakako, sve ovisi o osobnim interesima. No, gotovo je nevjerojatno da je u oglasu za kazališnu predstavu 1816. godine, u Amadéovom kazalištu, bila napisana uputa »da se ide u kazalište preko Markova trga, Markovom ulicom [danas T. Brezovačkog].« Tako prenosi August Šenoa u *Zagrebuljama* 1877. i zaključuje: »Taj putokaz dokazuje svakako da je kazalište većini Zagrepčana slabo poznato bilo.«[799]

[796] Od HGZ-a je, doduše, starija Građanska streljana, ali ona nije bila prvotno namijenjena za koncerte ni predstave, a za današnje kino koristi se novija dvorana Streljane iz 1883. godine.

[797] N. ANDRIĆ, *Spomen-knjiga...*, 7.

[798] Z. VIDAČKOVIĆ, Zagrebu treba glazbeno kazalište, *Vijenac*, 14 (2006) 329, 3.

[799] August ŠENOA, Zagrebulje, u: August ŠENOA, *Sabrana djela*, knj. 9, Zagreb: Znanje, 1964, 454. Prvotno objavljeno u: *Vijenac*, 9 (1877) 23.

A možda se samo radilo o tome da je *Kazališna ulica* (Demetrova) bila tih dana iz nekog razloga neprohodna?

Nakon višestoljetnog sjedišta (svjetovnog) glazbenog života na Gornjem gradu, koncertni i kazališni prostori počeli su se spuštati u Donji grad. Prvi je slučaj Građanska streljana, izgrađena u tada još uvijek privatnom posjedu Tuškanac kroz koji je vodio samo jedan općinski put.[800] Međutim, presudni se silazak dogodio 1876. godine, i to u Gundulićevu ulicu. Pri odabiru zemljišta za izgradnju svoje zgrade, uprava HGZ-a je dugo raspravljala i promišljala. Na kraju je odlučeno da to bude u tada još neizgrađenoj ulici tik uz podnožje Gornjega grada. Palača je smještena u stambenom bloku susjedno je sjeverno zemljište bilo prazno sve do 1895.) u koji se, doduše, dobro uklapa, ali ulični prostor neposredno ispred ulaza/izlaza ne omogućuje cjelovito sagledavanje njezine monumentalnosti. Zdanje HGZ-a od samog se početka povezuje sa zavodskom glazbenom školom, pa iako je škola (kasnije Muzička akademija) od 1920. samostalna državna ustanova, i premda se nastava održava u novijem dijelu zdanja, koje se iz ulice gledano jasno razlikuje od starog, šira javnost još uvijek ne razlikuje ta dva prostora.

I sljedeće zagrebačko glazbeničko zdanje, dom »Kola«, niknulo je na rubu grada, na trgu na kojem je tada, uza zgradu Sveučilišta na sjeveru, bila podignuta jedino još palača Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva, danas Pravni fakultet na kućnom br. 2 i 3. Poznato je kako su se građani, pa i gradske vlasti, bunili protiv odluke da se HNK sagradi na današnjem mjestu, nekadašnjoj periferiji.[801] Pred kraj tih rasprava, početkom 1894, zastupnik Šaj rekao je »da su Sokol i Kolo uvijek puni, kad se tamo što priređuje, makar su te zgrade na Sajmištu«.[802] Nekadašnja je jahaonica, kasnije u sklopu Zagrebačkog zbora, već zbog svoje funkcije bila izvan središta grada, a Zbor se i nakon preseljenja 1936. na novu lokaciju, današnji Studentski centar, našao na svojevrsnoj periferiji. Tada je prvi put koncertna publika, da bi došla na koncert, morala proći ispod željezničke pruge koja je još uvijek obilježavala rub grada (makar se radilo o samo stotinjak metara udaljenosti od pruge). Kazališna se publika naprotiv još desetljećima nije micala iz gradskog središta. Prvi će koncertni prostor s druge strane pruge niknuti tek četrdeset godina kasnije.

Mnogo je već napisano o položaju Koncertne dvorane *Lisinski*, s obzirom na njezinu udaljenost od središta grada, ulogu u zamišljenom nastavku Lenucijeve potkove i na prisiljavanje publike da prijeđe preko (točnije *ispod*) barijere pruge. Ivo Maroević analizirao je područje oko dvorane *Lisinski* prema nekadašnjim urbanističkim nastojanjima da se oblikuje svojevrstan nastavak Lenucijeve potkove bez obzira na prugu,[803] no Snježka Knežević je pod indikativnim naslovom *Željeznička pruga – omča Zagreba* zaključila kako se unatoč planovima Zagreb »ne može riješiti [te] svoje negativne baštine«.[804]

---

[800] B. BOJANIĆ OBAD ŠĆITAROCI – M. OBAD ŠĆITAROCI, *Gradski perivoji Hrvatske u 19. stoljeću...*, 137.

[801] S. KNEŽEVIĆ, *Zagrebačka zelena potkova*, 102–103.

[802] Prema bilješci Ivana Ulčnika, HR-DAZ-857, Zbirka Ulčnik, 2796.

[803] Ivo MAROEVIĆ, *Zagreb njim samim*, Zagreb: Durieux, 1999, 118-119.

[804] Snježka KNEŽEVIĆ, *Zagreb u središtu*, Zagreb: Barbat, 2003, 181.

Zagreb je na južnoj strani mnogo više nego željezničkom prugom ograničen rijekom Savom. Zanimljivo je da i danas, nakon što Novi Zagreb postoji već više od pola stoljeća, pozivnice na koncerte u Centru za kulturu Novi Zagreb uključuju i plan tog dijela grada (Remetinec) s oznakom kojim putem doći na koncert.

S koncertima u Hrvatskom povijesnom muzeju, a od 1995. i u Preporodnoj dvorani, glazba se opet službeno vratila na Gornji grad.

Najglazbenija urbana cjelina u Zagrebu je Trg maršala Tita. Na gotovo istom mjestu na tom trgu bila su, jedan za drugim, postavljena tri objekta za muziciranje: pjevački hram, glazbeni paviljon i današnji HNK. Južno od HNK nalaze se zgrade »Kolo« i »Sokol«, zapadno se u Muzeju za umjetnost i obrt često održavaju koncerti (a čuvaju se i instrumenti iz zbirke HGZ-a), dok je u dvorištu Škole za primijenjenu umjetnost glazbena radionica i muzej Franje Schneidera, pokraj kojih će uskoro biti dovršena zgrada Muzičke akademije. No HNK je uistinu najvažnije i najupečatljivije zdanje. Postavljeno je usred trga, nekadašnjeg sajmišta, kao samostalna građevina što je, prema arhitektici Veri Marsić, »jedan od malobrojnih primjera u izgradnji kazališta«.[805]

Osvajanje grada

Kako su glazbene lokacije osvajale grad? Glazbom, naravno. I to se ne odnosi samo na zvona i muziciranje na otvorenom. Tvrdnja Benjamina Zeiningera da se pjesma iz pjevačkog hrama 1882. godine, kada je na matineji (dakle ne u doba večernje gradske tišine) nastupilo 600 pjevača, čula »na Strossmayerovom šetalištu i kod savskoga mosta«,[806] zvuči nevjerojatno čak i kad se uzme u obzir da između hrama i Save tada nije uopće bilo (većih) kuća, da je opća razina buke bila neusporedivo manja nego danas i da su ljudi imali bolji sluh. Bilo je to ujedno doba kada se iz gotovo svake građanske kuće čuo zvuk klavira, ponekad s notama Beethovenovih sonata, a ponekad s *Molitvom jedne djevice* Thekle Badarzewske, prototipom trivijalne glazbe.[807] Broj glazbenih lokacija bio je, dakle, uvećan za broj svih domova u kojima se muziciralo. Ali ne samo domova: »Svakoga dana u godini sakralna se glazba izlijevala iz bezbrojnih crkvi: zvuci orgulja, serpenta pa čak i orkestra; pjevanje himni i psalama. (...) Ulomci pjesama izvirali su iz krčmi; čak su i slodobni zidari pjevali iza zatvorenih vrata. Glazba je za pripadnike svih socijalnih slojeva bila u njihovim ušima i često na usnama, dio svakodnevnog društvenog okruženja kao što su to i razgovor ili kartanje«.[808]

---

[805] V. MARSIĆ, *Kazališta od renesanse...*, 64.

[806] B. ZEININGER, *Jubilejski spis*, 201.

[807] O tome je pisao anonimni autor u *Pozoru* 1871. (vidi u Z. BLAŽEKOVIĆ, *Glazba osjenjena politikom*, 240–241). Naravno, kako zaključuje Blažeković, »pogrešno bi bilo suditi da se iz zagrebačkih kuća čulo samo zvukove salonskih klavirskih kompozicija, kako je to opisao *Pozor*« (*ibid.*, 244).

[808] »Every day of the year, religious music spilled from innumerable churches: the sounds of organs, serpents and even orchestras; the chanting of hymns and psalms. (..) Snatches of song tumbled from taverns; even freemasons sang behind closed doors. Whatever a person's rank, music was in their ears and often on their lips, as much part of everyday sociability as conversation of card-playing.« Usp. D. GARRIOCH, Sounds of the City, 9.

Da bi se u naše vrijeme zvučno osvojio grad potreban je – razglas. Jedini slučaj kada ozbiljna glazba prekoračuje svoj uobičajeni prostor je spektakl *Opera pod zvijezdama*, u kojem se sa Šalate cijelim brijegom i njegovim podnožjem razliježu zvuci opernih arija.[809] U iznimim okolnostima to se može postići i na starinski način. Takav je poseban slučaj bio za vrijeme zračne uzbune jednog sunčanog dana u ratnu jesen 1991. godine. Grad je bio u potpunoj tišini i svi su, prema službenim uputama, trebali biti u skloništima. Međutim, gornjim se dijelom Gundulićeve, očito kroz otvorene prozore, prolomio zvuk klavira – bila je to Chopinova balada, povremeno prekidana tišinom i ponavljanjima nekih mjesta. Za vrijeme rata ne smiju šutiti muze, ali ni prestati nastava Muzičke akademije (smatrao je profesor Stjepan Radić), ma što o tome mislio unezvjereni dežurni policajac zadužen za red za vrijeme uzbune.[810]

*

Pojedini umjetnici su znali u Zagrebu održati u nizu dva ili više koncerata, često kombinirajući prostore.[811] U međuratnom je razdoblju bila karakteristična kombinacija »Music-Hall« – HGZ, pa je tako Svetislav Stančić često svoje koncerte prosviravao pred publikom u manje posvećenom prostoru, »u koliko mu je to dozvolio defektni Bösendorfer Musik-halla«,[812] a nakon toga u tada jedinom *hramu glazbe*.

Zagrebački komorni ansambli agilni su što se tiče muziciranja diljem grada. Krasan primjer za to je Kvartet Rucner, koji je muzicirao u dječjim vrtićima, bolničkim prostorima, klubovima, knjižnicama itd.[813] Ni veći ansambli nisu zazirali od krstarenja gradom: Društveni orkestar HGZ-a nastupao je, između ostalog, u Muzičkoj slušaonici i velikoj dvorani (kino) Studentskog centra, Centru za obrazovanje radnika »Rade Končar« Radničkoga sveučilišta u Selskoj ulici, Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici (nova zgrada), dvorani Gornjogradske gimnazije i Gradskoj kavani.[814]

Brojni su primjeri kako su se veliki glazbeni događaji, svaki u svoje vrijeme, prostrli gradom. Već je bilo govora o proslavama »Kola« 1882. i 1902. godine, kojima se može dodati proslava i posveta barjaka Hrvatskog trgovačkog društva »Merkur« u rujnu 1887. godine, koja je uključivala serenadu kumi barjaka, povorku sudionika ulicama grada, misu u crkvi sv. Marka, posvetu barjaka na Markovom trgu, banket u svratištu »K caru austrijanskom«, a popodne svečanu zabavu »u svih vanjskih i nutarnjih prostorijah« Građanske streljane.[815] Posebnu pozornost zaslužuje Muzički biennale Zagreb jer od samog svog osnutka koristi ne samo standardne zagrebačke koncertne dvorane. U tablici koja slijedi navedene su lokacije MBZ-a od prvog, održanog 1961. do zaključno 1999. godine, prema programima objavljenima u spomeni-

[809] Straussove kvadrilje, obično u nepotrebnim obradama, na koje su u nekoliko navrata posljednjih godina plesali maturanti na Trgu bana Jelačića, pripadaju području povijesti plesa u Zagrebu.
[810] Zapis prema svjedočanstvu autorice ove knjige.
[811] Za razdoblje do 1930. to najbolje prikazuje Antun GOGLIA u studiji *Strani violinisti u Zagrebu*.
[812] L. ŠAFRANEK-KAVIĆ, Iz glazbenog svijeta, *Obzor*, 64 (1923) 343, 54.
[813] Đ. OTRŽAN (ur.), *10 godišnjih doba.*
[814] N. BEZIĆ, *Društveni orkestar...*, 61–62.
[815] Program u Arhivu HGZ-a, kut. 1, 1885–1891/11.

ci MBZ-a.[816] Izostavljene su glavne koncertne i kazališne dvorane, jer se podrazumijeva da su se priredbe održavale prvenstveno u njima, tj. u koncertnim dvoranama: »Istra«, HGZ i *Lisinski*, a glazbeno-scenske priredbe u HNK. Kao što se vidi iz tablice 5, MBZ je objedinio većinu tipova glazbenih prostora Zagreba: koncertne i kazališne dvorane, crkve i lokacije na otvorenom, a dodao je izložbene prostore (Umjetnički paviljon), sportske dvorane, škole i drugo (npr. Centar za kulturu i informacije, čitaonicu knjižnice »Vladimir Nazor«). O specifičnosti lokacija *Urbofesta* unutar MBZ 1979. više se govorilo unutar prikaza otvorenih prostora.

Tablica 5 *– LOKACIJE MBZ-a OD 1961. DO 1999. (OSIM DVORANE »ISTRA«, HGZ-a, HNK-a I DVORANE LISINSKI)*

»Gavella«	1961
Radničko sveučilište »Moša Pijade« [Pučko otvoreno učilište]	1963
»Gavella«	1963
SC, velika dvorana	1965
SC, komorna pozornica	1965
»Gavella«	1965
Zagrebački velesajam, paviljon 10	1965
»Gavella«	1967
Muzej za umjetnost i obrt	1969
»Komedija«	1969
»Gavella«	1969
katedrala	1969
Muzej za umjetnost i obrt	1971
katedrala	1971
Centar za kulturu i informacije	1971
Umjetnički paviljon	1973
paviljon Zrinjevac	1973
Sportska dvorana »Trešnjevka«	1973
Zavod za kulturu i obrazovanje Peščenica	1973
»Gavella«	1973
»Komedija«	1973
Satiričko kazalilšte »Jazavac« [»Kerempuh«]	1973

Čitaonica »Vladimir Nazor«	1973
Školski trgovački centar	1973
Školski građevinski centar	1973
Zapruđe	1973
Osnovna škola »Dragutin Domjanić«	1973
Društvo hrvatskih skladatelja	1973
KDVL	1975
KDVL	1977
Sportska dvorana	1977
cijeli grad	1979
Trg P. Svačića	1979
Trg Republike [Trg bana Jelačića]	1979
Glavni kolodvor	1979
Tomislavov trg	1979
NAMA	1979
Trg bratstva i jedinstva [Trg Petra Preradovića]	1979
Novi Zagreb	1979
Zrinjevac	1979
Cmrok	1979
Rokov perivoj	1979
Grič	1979
Ribnjak	1979
Tuškanac	1979
Scena »Moša Pijade«	1979
»Gavella«	1981

[816] E. KRPAN, *Muzički biennale Zagreb.*

Teatar &TD	1981
Klub »Josip Kulušić«	1981
»Komedija«	1981
Sportska dvorana	1981
Radničko sveučilište »Moša Pijade«	1983
»Komedija«	1983
»Gavella«	1983
»Kulušič«	1985
»Gavella«	1985
Teatar &TD	1985
Franjevačka crkva	1987
Bazilika Srca Isusova	1987
»Gavella«	1987
Trg Republike	1989

Zagrebačko kazalište mladih	1991
Muzej »Mimara«	1991
»Komedija«	1991
Muzej »Mimara«	1993
Zagrebačko kazalište mladih	1993
»Komedija«	1993
Preporodna dvorana	1995
Bazilika Srca Isusova	1995
Hrvatski dom likovnih umjetnika	1995
Bazilika Srca Isusova	1997
»Gavella«+ scena »Mamut«	1997
HDS	1997
Bazilika Srca Isusova	1999
Muzej »Mimara«	1999
»Gavella«	1999

Kako su nestajale glazbene lokacije

Stankovićevo je kazalište nakon zatvaranja nemilosrdno srušeno i pretvoreno u administrativne prostorije. To se prije svega odnosi na njegovo gledalište, dok je redutna dvorana barem pretežno zadržala svoj izgled. Posve je nestalo velebno zdanje Zagrebačkog zbora u Martićevoj ulici te mnogo manje značajna pivnica Odeon u dvorištu Draškovićeve 12. Glazbeni paviljon na Strossmayerovom šetalištu uklonjen je ne samo zbog dotrajalosti, nego i zato što više nije bilo potrebe za njim, dok su ostali glazbeni paviljoni i *pjevački hram* ionako bili privremena zdanja. Kada nije dirano u sama zdanja, njihova se glazbenička funkcija gasila bilo zbog promijene vlasnika (Hotel »K caru austrijanskom«), nacionalizacije (»Kolo« i Hrvatski katolički kasino)[817] ili zbog zamiranja organiziranih koncerata u njima (*Europa/Balkan* kino, »Sokol«, Zagrebački zbor/velesajam). Neka su nestajanja značila samo transformaciju u nešto srodno, npr. »Music-Hall« u »Istru«, Streljana u HNK »Tuškanac«,[818] a »Malo kazalište« i Jeronimska dvorana u kazališta koja nisu više

[817] Osim iznimno, npr. kada je 1977. u tom prostoru, tada pod imenom Društveni dom Kaptol, nastupio Jurica Murai (E. KRPAN, *Murai*, 213).

[818] Posljednju transformaciju tog prostora, iz kazališta u kinematograf, Nikola Polić tada je (1930) popratio jetkim komentarom: »Prijestolnica ilirske muzike i nesuđena Lisinskoga 'Scala', 'Streljana', pretvorena je danas u dvoranu za tonfilm i bogzna koliko se puta autor nježne i divne lirike *Predivo je prela* preokrenuo u svom mirogojskom grobu, slušajući kako se iz dvorane prvih i ilirskih koncerata i

na repertoaru imala glazbeno-scenske priredbe (»Gavella« odnosno Zagrebačko kazalište lutaka). Kada se k tome doda niz lokacija koje spominje literatura, broj nestalih se nezaustavljivo penje.

Specifični su slučajevi obnovljenih prostora. Radnička komora/Radnički dom, izgrađen 1937, imao je veliku višenamjensku dvoranu s 1.200 mjesta,[819] u kojoj su se održavali i koncerti, kako prije, tako i poslije Drugog svjetskog rata.[820] Štoviše, u planu grada iz 1948. godine Radnički je dom naveden kao jedna od triju koncertnih dvorana u Zagrebu (uz HGZ i Zagrebački velesajam u Savskoj 25).[821] Već niz godina u toj je dvorani Tvornica kulture sa zapaženim koncertima, ali ne iz područja ozbiljne glazbe.[822] Preporodna bi dvorana, da nije bila pregrađivana za potrebe institucija koje su u njoj imale radne prostore, bila danas najstariji glazbeni prostor u Zagrebu. Ovako, sa stankom od stotinjak godina, to je blistav primjer obnove i opravdanosti utrošenog vremena i financijskih sredstava. I glazbeni paviljon na Zrinjevcu trebao je čekati pola stoljeća da ponovno bude konstanta u gradskom životu. Obnavljanju te stare tradicije pogodovale su zasigurno i društveno-političke promjene nakon 1990. godine. A u nekadašnjem ulazu u staro kazalište na Gornjem gradu, u galeriji koja nosi ime Kristofora Stankovića, održavaju se od 2006. godine povremeno koncerti u ciklusu *Glazbenici u Gradskoj skupštini*.

Nisu, međutim, nestale samo glazbene lokacije, nego i tipovi glazbovanja. U ugostiteljskim objektima odavno nema više umjetničke glazbe (uz časne iznimke, npr. kada Kvartet Rucner svira u restoranu »Okrugljak« 2003. godine.[823] Ulica nije više mjesto za pjesmu, osim prigodom postavljanja spomen-obilježja muzičarima, npr. spomen-ploče Rudolfu Matzu 2007. godine.[824] Danas se na ulicama Zagreba čuje ozbiljna glazba samo ako ju u užem centru izvode poneki nadobudni učenici ili studenti glazbe, a pojava Juliana Rachlina bio je tek eksperiment.

---

prve hrvatske opere [?] izvijaju bečki kupleti i očajni organ Al Johnsona s njegovim *Sonni boy*.« (Nikola POLIĆ, Zagrebačke šetnje. Kroz Radnički dol u tuškanačko jutro, u: WIESNER, Ljubo – POLIĆ, Nikola – DONADINI, Ulderiko, *Izabrana djela*, ur. M. Selaković, Zagreb: Matica Hrvatska – Zora, 1970, 313).

[819] P. CINDRIĆ, *Zagrebački vremeplov.*

[820] Npr. »Veliki gala koncert Toti dal Monte« 3. 11. 1938. (HGZ, Zbirka programa Mi 142/642) odnosno Akademija u čast 29. godišnjice pobjede Oktobarske revolucije (E. KRPAN (ur.), *Simfonijski orkestar Hrvatske radiotelevizije*, 117).

[821] *Zagreb. Popis ulica, trgova i ustanova. Tramvajska mreža. Plan grada*, Zagreb: Gradski turističku ured, 1948.

[822] Iznimka je npr. manifestacija *Pjevajte zborovi svijeta* 2004. godine. Možda programska koncepcija Tvornice i nije neki gubitak za prostore ozbiljne glazbe, jer prema CINDRIĆU dvorana ionako nije imala dobru akustiku (*Zagrebački vremeplov*).

[823] Đ. OTRŽAN (ur.), *10 godišnjih doba*, 60.

[824] Pri jednom od posljednjih primjera otkrivanja spomen-ploča, u listopadu 2010. na uglu Gundulićeve i Varšavske ulice, nije bilo glazbe (usp. ***, Video: O lijepa, o draga, o slatka slobodo!, *Online Zagreb.hr.* http://www.online-zagreb.hr/moj_zagreb/zagreb-hr/o-lijepa-o-draga-o-slatka-slobodo). Šteta, jer je spomen-ploča posvećena Gundulićevoj *Himni slobode*, čije riječi su postale već nerazdvojne od glazbe Jakova Gotovca.

O imenima

Posebna je pozornost u poglavlju o kazalištima i koncertima (u posebnoj rubrici) data nazivima, no to je pitanje zanimljivo i kod drugih glazbenih lokacija i u drukčijem diskursu.

Jedan je aspekt razmatranje koliko neko ime pridonosi dignitetu zgrade. Primjerice, koliko je opravdano bilo nazvati pjevačkim *hramom* drveno zdanje koje je od početka bilo zamišljeno kao privremeno, postavljeno na tada pustom trgu tj. sajmištu.[825] No, funkcija kojoj je služilo, a to je bila proslava jubileja »Kola« i zajedničko muziciranje mnogo pjevačkih društava, opravdali su to uznosito ime. Ambiciozno je bilo i ime pivnice *Odeon*, u čijem je vrtu 1916. godine nastupao kazališni orkestar (u staroj Ateni odeon je bio naziv okruglog zdanja za glazbene priredbe, kasnije za koncertne i slične prostore).

Drugi aspekt čine korisnici zdanja, dakle publika. Među imenima koncertnih lokacija izdvaja se »Music-Hall«. Taj se naziv uklapa u strane riječi koje su bile odabirane za prva zagrebačka kina: *Union*, *Apollo*, *Helios* i *Metropol*. Budući da je »Music-Hall« od početka bio zamišljen kao dvorana kojoj će glavninu zarade donositi zabavne priredbe, odabir imena očito je bio usmjeren prema publici sklonoj zabavnoj glazbi.[826]

Među razmatranim lokacijama nekoliko ih je koje su glazbenim (glazbeno-scenskim) programom ispunile već (odavno) sagrađene dvorane, pa su preuzele i njihova imena: prosvjetne ustanove (Akademija) i muzeja (»Mimara«). U toj je skupini i Muzički salon Studentskog centra, k tome jedini u Zagrebu koji je već samim imenom postignuo da publika identificira sadržaj programa s lokacijom, premda je ona zapravo pripadala Teatru *ITD*.

Relativno malen broj zagrebačkih glazbenih lokacija ima u svojem nazivu neko osobno ime. Kao što je već bilo rečeno, najstarija su kazališta dobila neslužbeno ime po vlasnicima zdanja, koji su bili samo iznajmljivači prostora. Grof Amadé ušao je u hrvatsku povijest kao »veliki župan zagrebački, carsko-kraljevski komornik, tajni savjetnik i veliki župan Zaladske, Košičke i Zagrebačke županije«,[827] ali tim nabrajanjem njegove zasluge prestaju, i da nije bilo »njegovog« kazališta teško da bi ga povijest pamtila. Uostalom, on nije *sagradio* svoju palaču/kazalište, a po nekim teorijama nije ju ni kupio.[828] Pa ipak, prema Cindriću, već od jeseni 1807. predstave se daju u kazalištu pod Amadéovim imenom, koje je održalo do danas, kada postoji i ljetna scena *Amadeo*. Kristofor Stanković bio je investitor u pravom smislu riječi, no u cjelokupnom razdoblju od 60 godina postojanja kazališta na Trgu sv. Marka bio je vlasnik samo 17 prvih godina, pa je možda opravdano korištenje alternativnog,

[825] Lelja Dobronić piše da je bio »nasred trga (bolje: polja)« (L. DOBRONIĆ, *Bartol Felbinger...*, 236).

[826] Lujo ŠAFRANEK-KAVIĆ opisao je namjere vlasnika: »U toj dvorani davali bi se seriozni koncerti, ali i razne druge priredbe (predstave, plesovi, skupštine, kino itd.), tako da bi manje unosni i rijedji seriozni koncerti živjeli tako rekući na račun unosnijih, redovitih zabavnih priredaba (orfeumskih predstava, plesova itd.)« (»Music-Hall«..., 24).

[827] Zdenko ŠENOA, Amadé de Várkonyi, Antal (Antun), u: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 1, Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1983, 97.

[828] P. CINDRIĆ, Trnovit put do samostalnosti, 35.

jednostavnog imena: »staro kazalište«. S druge strane, glazbeni paviljon na Zrinjevcu vjerojatno je trebalo nazvati »Pristerovim« po Eduardu Pristeru, koji ga je donirao Zagrebu.

Počast da se neko koncertno zdanje zove po osobi dobio je samo Vatroslav Lisinski[829] (kao što i među kazalištima samo jedno ima u nazivu ime, a to je »Gavella«).[830] U krugu glazbeno-scenskih i koncertnih prostora u Hrvatskoj jedini je pandan dvorani *Lisinski* HNK Ivana pl. Zajca u Rijeci.[831] K tome treba dakako pridodati prostore iz ostalih kategorija, tj. muzeje (»Mimara«, Klovićevi dvori), a iz ranijeg razdoblja hotel »K caru austrijanskom«, što se zapravo cijeli vijek tog hotela odnosilo na jednu osobu, Franju Josipa I.

Ikonografija

Premda istraživanje nije bilo na to usmjereno, u tekstu se povremeno spominju likovni prikazi lokacija tj. fotografije, slike i crteži, a tek iznimno su reproducirane slike prostora. Neki od likovnih prikaza poznati su iz literature, pa se samo upućuje na njih, npr. na akvarel iz sredine 19. stoljeća s prikazom plesa u Preporodnoj dvorani. Za starija zdanja ima mnogo više prikaza zgrada negoli njihovih interijera. Kada je izbor malen, onda se u literaturi najčešće objavljuju tlocrti, npr. Amadéovog kazališta. Fotografije Stankovićeva kazališta u pravilu su bile snimane iz istoga kuta, s istočne strane Trga sv. Marka, kako bi se obuhvatilo cjelokupno uglovno zdanje. Osobito je šteta da se do sada nije pronašla niti jedna fotografija dvorane HGZ-a iz 19. stoljeća osim one koju je objavio Antun Goglia, a prikazuje stanje iz godina nakon 1883.[832] I dok je svima znana fotografija na kojoj Franjo Josip I. Frangešovim čekićem simbolično otvara zgradu HNK, a cilindri oduševljenja lete u zrak, čin otvaranja stubišta i novog dijela zgrade HGZ-a, koji se zbio tek nekoliko sati nakon toga, ostao je bez fotografije jer vjerojatno nije bilo dovoljno dobrog osvjetljenja. Prva poznata fotografija dvorane potječe iz 1934, kada su na podiju, iznad kojeg su još secesijske svjetiljke, pozirali orkestar Muzičke akademije i Fran Lhotka.[833] Vrlo su zanimljive fotografije ansambala u kinu *Europa/Balkan* (Grafički gudački orkestar »Sloge« 1934)[834] i na pozornici Zagrebačkog zbora u Martićevoj ulici (objavljeno u časopisu *Svijet*).[835]

---

[829] Vidi o tome i u zaključku o spomen-obilježjima, na str. 227.

[830] Kazalište je dobilo to ime samo osam godina nakon smrti Branka Gavelle. Od smrti Lisinskog do (vjerojatne) dodjele imena dvorani 1969. proteklo je više od stotinu godina, ali teško da se ta dva imenovanja uopće mogu uspoređivati zbog različitih povijesnih okolnosti i životnih putova dvojice umjetnika.

[831] Prije 1953. godine kazalište se zvalo po Giuseppeu Verdiu, što je Darko Gašparović ovako opisao: »Tako je riječko kazalište, koje je nekoć ponosno nosilo ime najvećega talijanskog opernog skladatelja, dobilo naziv po imenu *hrvatskoga Verdia* – rođena Riječanina, Zajca.« (Darko GAŠPAROVIĆ, Narodno kazalište »Ivan Zajc«, Rijeka (1946–), u: *Repertoar hrvatskih kazališta. 1840–1860–1980*, knj. 1, ur. Branko Hećimović, Zagreb: Globus – Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1990, 695).

[832] L. ŠABAN, *150 godina Hrvatskog glazbenog zavoda*, 93.

[833] Arhiv HGZ-a, Zbirka fotografija, kut. 1. Usp. ***, Uz fotografiju, *HaGeZe*, 5 (2001) 3, 2–3.

[834] L. BENYOVSKY, *Sloga hrvatsko grafičko glazbeno društvo*, 48.

[835] Usp. Maja ŠOJAT-BIKIĆ, *Svijet. Ilustrirana tonfilmska revija Zagreb 1926.–1936.*, CD-ROM, Zagreb: Muzej grada Zagreba, 2007.

Sl. 6. J. Schinzl: Promenaden Marsch *(Zagreb: Hartman, [s.a.]. Knjižnica HGZ-a, sign. 1803)*

Uz bok često reproduciranih crteža Preporodne dvorane i Streljane na zagrebačkim kartama za tarok iz sredine 19. stoljeća treba staviti nekoliko naslovnica *Konzervatorijskih izdanja* nakladničke tvrtke Kugli, na kojima je efektan crtež zgrade HGZ-a u predvečerje (npr. Vjekoslav Rosenberg-Ružić: 4. sonata za klavir, sl. 7 na str. I), kao i naslovnicu *Promenaden-Marscha* za klavir s naslovom *Na Zrinjevcu* »c. i kr. kapelnika« J. Schinzla s prikazom glazbenog paviljona, a posvećenog Eduardu Pristeru (izdavač Lav. Hartman /Kugli&Deutsch/, sl. 6).

Koncertni i kazališni prostori su javni, nema spora, i ako služe kao motiv mogu se koristiti kao javno dobro. Neobično je, doduše, kada se na koricama raskošne knjige o Hrvatskom grafičkom glazbenom društvu »Sloga« uz fotografije barjaka društva te članova objavi starinska slika pročelja HNK.[836] Vjerojatno se htjela naglasiti dugovječnost društva, koje je k tome osnovano tridesetak godina prije podizanja zgrade HNK. Ne samo, dakle, da je HNK simbol Zagreba, on je sinonim za

[836] L. BENYOVSKY, *Sloga hrvatsko grafičko glazbeno društvo.*

stari Zagreb. Kako se vidi u spomenici, članovi različitih ansambala »Sloge« tradicionalno su se pak fotografirali na svečanom stubištu HGZ-a (1969, 1981. i 1989. godine).[837] Naime, koliko god HGZ kao zgrada zbog svojeg uličnog položaja nije »fotogeničan«, Zavod to obilno nadoknađuje svečanim stubištem, mjestom nebrojenih fotografiranja. Štoviše, neke od najljepših fotografija interijera i detalja u HGZ-u (autor Damir Fabijanić) objavljene su u spomenici Muzičke akademije,[838] ponavljajući tako ranije spomenutu isprepletenost obiju ustanova i zgrada i potvrđujući kako Akademija smatra HGZ još uvijek svojim osnovnim domom.[839]

Slučaj Lisinski i »Lisinski«

U drugom će dijelu ove knjige Vatroslav Lisinski svojim likom, skladbama i spomen-obilježjima biti nazočan u velikoj mjeri u svakom poglavlju, kao i u zaključku tog dijela. U percepciji građana i stručnjaka Lisinski se povezuje, osim naravno s dvoranom koja nosi njegovo ime, sa Stankovićevim kazalištem u kojem je izvedena njegova prva opera *Ljubav i zloba*. Međutim, uvidom u programe otvaranja pojednih zdanja ime Lisinskog dolazi ponovno u prvi plan. Na koncertima za otvaranje/blagoslov obiju zgrada HGZ-a (1876. i 1895) bila su, doduše, djela Ivana Zajca, kao i pri otvaranju današnjeg HNK, no u jeku Zajčeve ere drugo se nije ni moglo očekivati. Konačno, on je bio vodeća ličnost u obje institucije. Međutim prva operna predstava u HNK ipak je bila *Ljubav i zloba*.[840] Manje važno zdanje bilo je »Kolo«, ali njegovo je otvorenje znakovito, jer se i u njemu ogleda antagonizam »Kola« i HGZ-a glede stajališta prema nacionalnom, utoliko što je »Kolo« inzistiralo na izvođenju djela hrvatskih autora.[841] Na koncertu 16. studenog 1885. »u slavu svečanoga otvorenja dogotovljenih svih dijelova ovoga doma« »Kolo« je priredilo prvi veliki koncert s plesom kojem je nazočio i biskup Strossmayer. Program je sadržavao djela hrvatskih i čeških skladatelja, uz neizostavnog Zajca. Na samom je kraju izveden »jur davno nečuven tropjev iz Lisinskijeve krasne opere 'Porin'«[842] – bilo je to 12 godina prije praizvedbe *Porina*.

U 20. stoljeću djela Lisinskog su mnogo puta izvedena uz datume važne za glazbenu topografiju. Na koncertu otvorenja nove zgrade Zagrebačkog zbora početkom 1937. Zagrebačka je filharmonija uvrstila klasike Beethovena i Lisinskog (uvertira operi *Porin*) te djela tada suvremenih skladatelja Richarda Straussa i mladog Mila Cipre.[843] Otvorenje dvorane »Istra« bilo je uz prigodni raznoliki program za praznik Dan republike, no već sljedećeg dana uslijedio je koncert Zagrebačke

[837] *Ibid.*,77, 84, 90.
[838] S. TUKSAR (ur.), *Muzička akademija.*
[839] Ranija spomenica Muzičke akademije, objavljena 1981. godine, ima neobičnu pogrešku: ispod fotografije starijeg dijela HGZ-a, u kojemu je velika dvorana, u legendi piše da je to dio zgrade u kojem je smještena Akademija. (K. KOS (ur.), *Muzička akademija u Zagrebu*: [80a]).
[840] S. BATUŠIĆ, Vlastitim snagama (1860–1941), 119.
[841] Karakteristično je da HGZ na svojem zdanju ima latinski natpis posvećen muzici, a »Kolo« imena hrvatskih i slovenskih skladatelja.
[842] B. ZEININGER, *Jubilejski spis*, 234–235.
[843] S. MIKLAUŠIĆ-ĆERAN, Nastajanje i put jednog orkestra,116.

filharmonije, s uvertirom *Porina* te djelima Jarnovića i Beethovena.[844] Dvorana *Lisinski* otvorena je matinejom na kojoj su izvedeni ulomci iz *Porina*, dok su na večernjem koncertu odjeknule fanfare Bersinih *Sunčanih polja*. Na koncertu pak održanom 16. listopada 1990. na Trgu bana Jelačića Zagrebačka je filharmonija pred mnoštvom ljudi izvela koncert prigodom ponovnog postavljanja spomenika banu Jelačiću; na programu su opus Lisinskog zastupali zborovi iz *Porina* i budnica *Prosto zrakom ptica leti* .[845]

Koncertnu dvoranu *Lisinski* opisuju kao »hrvatski Carnegie Hall«,[846] »palaču za novo stoljeće« i »jedan od suvremenih simbola glavnoga grada Hrvatske«.[847] Izgradnja *Lisinskog* uistinu je bila »kulturni događaj stoljeća«[848] s obzirom da je bila jedino takvo zdanje, ne samo u Zagrebu nego u Hrvatskoj, i ujedno prvi hrvatski multimedijski centar kulture. Ta je dvorana svakako okosnica koncertnog života u Zagrebu. Dvorana *Lisinski* je k tome jedini koncertni prostor iz područja bivše Jugoslavije kojemu je posvećena zasebna jedinica u *Leksikonu jugoslavenske muzike*.

»Danas je jednostavno nemoguće zamisliti da naš lijepi Zagreb nije imao svojega *Lisinskog* i da su se koncerti održavali u škripavoj dvorani *Istra*, u gluhoj dvorani Velesajma te u nepodobnom (barokiziranom prostoru) Hrvatskoga narodnog kazališta« napisao je Stanko Horvat u knjizi posvećenoj *Lisinskom*.[849] Možda sam zbog svojeg dvadesetgodišnjeg staža u HGZ-u pristrana, ali ipak bi se svaki čitatelj tog teksta mogao zapitati gdje je nestao HGZ u toj prigodničarskoj rečenici. Nema smisla raspravljati ima li ulogu zagrebačkog hrama glazbe *Lisinski*[850] ili HGZ.[851] Činjenica je da je sve što ima Dvorana *Lisinski* veće od HGZ-a: prostor (prije svega prostor na pozornici), financije, osoblje, mogućnost korištenja tijekom cijelog dana, veliki parking. K tome je *Lisinski* stotinjak godina mlađi. No, jedino je Viktor Žmegač pronašao »ključ« za ono najvažnije što je donio *Lisinski*: »Čini se naoko neobično, ali jedna od najvažnijih tekovina *Lisinskog* upravo je zajamčena tišina kao preduvjet zvukovnoga susreta. Zagreb prije nije imao nijednu koncertnu dvoranu koja je to pružala. Davna iskustva posjetitelja Istre, na primjer, znaju o čemu govorim.«[852] I, ne sasvim nevažno, *Lisinski* ima zvonkije i marketinški mudrije odabrano ime....

---

[844] S. MIKLAUŠIĆ-ĆERAN – A. ZUBOVIĆ, Kronologija koncerata u Zagrebu od 1871., 129.

[845] *Ibid*., 323.

[846] Petar TOCILJ, *Lisinski* – hrvatski Carnegie Hall, u: *Palača za novo stoljeće. 30 godina Koncertne dvorane Vatroslava Lisinskog*, ur. Marija Barbieri, Zagreb: Koncertna dvorana Vatroslava Lisinskog, 2004, 50.

[847] L. LISIČIĆ, Palača za novo stoljeće, 4.

[848] Dubravko MAJNARIĆ, Kulturni događaj stoljeća, u: *Palača za novo stoljeće. 30 godina Koncertne dvorane Vatroslava Lisinskog*, ur. Marija Barbieri, Zagreb: Koncertna dvorana Vatroslava Lisinskog, 2004, 26.

[849] Stanko HORVAT, Događaj koji se pamti zauvijek, u: *Palača za novo stoljeće. 30 godina Koncertne dvorane Vatroslava Lisinskog*, ur. Marija Barbieri, Zagreb: Koncertna dvorana Vatroslava Lisinskog, 2004, 41.

[850] Igor KULJERIĆ, Otvorenost različitim glazbenim vrstama, u: *Palača za novo stoljeće. 30 godina Koncertne dvorane Vatroslava Lisinskog*, ur. Marija Barbieri, Zagreb: Koncertna dvorana Vatroslava Lisinskog, 2004, 22.

[851] Nada BEZIĆ, The Croatian Music Institute Concert Hall and Its Significance for the Music Life of Zagreb, u: *Zagreb 1094–1994. Zagreb i hrvatske zemlje kao most između srednjoeuropskih i mediteranskih glazbenih kultura*, ur. Stanislav Tuksar, Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo, 1998, 253–261.

[852] Viktor ŽMEGAČ, *Lisinski*, ne samo subotom, u: *Palača za novo stoljeće. 30 godina Koncertne dvorane Vatroslava Lisinskog*, ur. Marija Barbieri, Zagreb: Koncertna dvorana Vatroslava Lisinskog, 2004, 50.

Mreže glazbenih lokacija

Kada su značajne glazbene lokacije bile izvan funkcije, bilo zbog obnove (HNK 1967–1969) ili prisilne adaptacije (uklanjanje azbesta u dvorani *Lisinski* 2009), gostoprimstvo su im pružili razni drugi prostori, pa i oni koji su bili u službi glazbe tek iznimno, poput Doma Jugoslavenske narodne armije (JNA) (danas Doma Hrvatske vojske). No, to se i očekuje od ustanova koje su sve u vlasništvu Grada (i države).

Dragocjeniji su podaci o suradnji amaterskih društava pri čemu je ponovno najbolji primjer »Kolo«. Sam svoj osnutak vezalo je uz Streljačko društvo i njihovu Streljanu, a u izgradnju svojeg doma ušlo je zajedno s društvom za tjelovježbu »Hrvatski sokol«. Nije im bila zajednička samo zgrada, nego ih je povezivala i jedna osoba: Milan Lenuci, *gradski inžinjer*, ujedno član »utemeljitelj« i jednog i drugog društva.[853] S »Kolom« se može nastaviti razmatranje povezanosti glazbenih zdanja i graditelja. Janko Jambrišak bio je »vrlo revan član pjevačkog društva 'Kolo', što je i dokazao: za naročito sniženu cijenu izvedbe gradnje dobio je zauzvrat besplatnu ulaznicu za sve priredbe 'Kola'«.[854]

Jedan od partnera u tvrtki koja je gradila novu zgradu HGZ-a 1895. bio je Robert Wiesner, Livadićev unuk. Goglia spominje da su 1886. u dvorani »Kola« na koncertu valcere izvodili graditelj Wiesner i Robert Siebenschein, kasniji predsjednik HGZ-a.[855] Pomoć u obnovi HGZ-u nakon potresa 1880. pružio je Herman Bollé. On je bio prvi predsjednik Odbora za unapređenje komorne glazbe (osnovanog 1897) što je, kako ispravno zaključuje Šaban, »dosta simptomatično za tadašnju kulturnu klimu u Zagrebu«.[856] Nije slučajno da je HGZ bio glavnim mjestom održavanja koncerata u organizaciji Odbora.

Postoje, dakako, i povezanosti zdanja i ansambala. Dvorana *Lisinski* dom je Zagrebačke filharmonije. Nakon tradicije od više desetljeća koncerti ciklusa Zagrebačkih solista nezamislivi su izvan dvorane HGZ-a. Zbor HRT-a za internetsku stranicu Glazbene proizvodnje fotografiran je ispred Muzeja »Mimara«, u kojem godinama održava svoj ciklus *Sfumato*.[857]

Zagreb u 2010. godini

Većina je sadašnjih i bivših glazbenih prostora direktno ili indirektno (Preporodna dvorana) u vlasništvu Grada Zagreba i/ili države. Uz Salon Očić, HGZ je jedini relevantni prostor čiji je vlasnik udruga građana. Stanovito jamstvo očuvanju i održavanju lokacija daje i Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, jer su na nje-

---

[853] B. ZEININGER, *Jubilejski spis*, 237.

[854] L. DOBRONIĆ, *Graditelji i izgradnja Zagreba...*, 20.

[855] A. GOGLIA, Vjekoslav Klaić..., 207.

[856] L. ŠABAN, *150 godina Hrvatskog glazbenog zavoda,* 108. HGZ je imao i manje uspješnih primjera suradnje s graditeljima, npr. s Bartolom Felbingerom, koji se 1833. uvriježden povukao iz Ravnateljstva (vidi *ibid*., 19–20 i L. DOBRONIĆ, *Bartol Felbinger...*).

[857] ***, *Glazbena proizvodnja. Hrvatska radiotelevizija.* www.hrt.hr/index.php?id=91&tx_ttnews%5Btt_news%5D=91150&tx_ttnews%5BbackPid%5D=23&cHash=33cb7a6d08

govom popisu nepokretnih kulturnih dobara[858] sadašnje glazbene lokacije: HGZ, *Lisinski*, Preporodna dvorana, HNK, glazbeni paviljon na Zrinjevcu, »Mimara«, ali i bivše: paviljon s *Jubilarne izložbe*, oba ranija kazališta, »Sokol« i »Kolo« (začudo ne i Streljana).

Danas se koncerti održavaju većinom u velikoj i maloj dvorani *Vatroslava Lisinskog* i u HGZ-u. Obje su zgrade s jedne strane prostorno-tehnička osnova za rad raznih ansambala i urede (vlastite i tuđe), a s druge producenti svojeg programa. Kao koncertni prostori služe i nadalje Muzej »Mimara«, Preporodna dvorana i niz drugih, među kojima znatnu ulogu imaju i crkve. Kod kazališta je, kao što je već bilo istaknuto, jednostavna situacija: HNK i Kazalište »Komedija« u pravilu su jedine glazbeno-scenske pozornice.

»Zagrebu treba glazbeno kazalište« naslov je intervjua s Alfijem Kabiljom iz 2006. godine.[859] Uz glazbeno kazalište pogodno za mjuzikle Zagrebu još uvijek nedostaje i dvorana za izvedbe klasične glazbe veća od dvorane *Lisinski*. Tu svrhu nikako ne mogu zadovoljavajuće ispuniti sportske dvorane poput Košarkaškog cetra Dražena Petrovića, u kojem je Lorin Maazel tijekom »Univerzijade« 11. srpnja 1987. dirigirao *Devetu simfoniju* ili novo otvorena *Arena Zagreb* u kojoj je 11. svibnja 2009. godine spektakularni prvi koncert klasične glazbe održao Londonski simfonijski orkestar. Dakako da je tada kritika zaključila kako je *Arena* neprikladan prostor za takav koncert.[860] (Pre)krcati koncerti Zagrebačkog međunarodnog festivala komorne glazbe u HGZ-u i često poluprazni simfonijski koncerti suvremene glazbe u *Lisinskom* pokazatelj su da nedostaje i dvorana srednje veličine, kao što je bila »Istra«. S druge strane nisu dovoljno iskorišteni prostori koji povremeno služe za koncerte, poput vrlo lijepe *Zlatne dvorane* u palači Hrvatskog instituta za povijest.

Na kraju ovog poglavlja, statistika će spojiti sadašnjost i ranija razdoblja. Snježana Miklaušić-Ćeran zaključila je da je 1851, kada je Zagreb imao oko 14.300 stanovnika, Stankovićevo kazalište moglo primiti 800 posjetitelja, dakle 5,5% stanovnika, a 1880. je zbog porasta stanovništva taj postotak smanjen na 2,7% građana uže gradske jezgre.[861] Čini se da je privatna (Stankovićeva) inicijativa bila dalekovidnija od državne: kada je 1895. godine u gradu s više od 42.000 duša[862] država, kojom je, ne zaboravimo, ravnao Madžar ban Khuen-Hedervàry, investirala u novu zgradu kazališta s niti 1000 mjesta, taj je broj činio samo 2,5% Zagrepčana.

Stotinjak godina nakon rečenice Stjepana Miletića na početku ovog poglavlja, u kojoj je on pod »glumištem« mislio na Hrvatsko narodno kazalište, tada jedino kazalište u gradu, Zagreb ima deset puta više stanovnika. No ima li i deset puta više mjesta u kazalištima koja bi građani dnevno pohađali, makar zbog – kako Mi-

[858] ***, Galerija nepokretnih kulturnih dobara...

[859] Z. VIDAČKOVIĆ, Zagrebu treba glazbeno kazalište.

[860] Vjerojatno je Višnja Požgaj u zaključku svog teksta, kada je taj koncert proglasila »prvim masovnim okupljanjem na koncertu klasične glazbe u zatvorenom prostoru«, mislila samo na razdoblje u samostalnoj Republici Hrvatskoj (V. POŽGAJ, Klasična glazba u Areni, *KULISAeu*, 2009. http://www.klasika.hr/index.php?p=article&id=803).

[861S.] MIKLAUŠIĆ-ĆERAN, *Glazbeni život Zagreba u XIX. stoljeću...*, 104.

[862] Zagreb je 1891. imao 42.000 stanovnika (N. PREMERL, Zagrebački ljetopis, 650).

letić reče – »patriotizma«? Prema podacima u publikaciji *Scenski i koncertni prostori u Hrvatskoj*[863] u zagrebačkim kazalištima ima oko 4.500 mjesta, a u koncertnim dvoranama (onima za umjetničku glazbu) oko 3.200, dakle ukupno oko 7.700, što je upravo 1% stanovništva grada, omjer o kojem govori Miletić. Ali riječ je o *zbroju* današnjih kazališta i koncertnih dvorana. Doduše, kada im se dodaju ustanove okupljene pod zbirnim imenom »centri za kulturu«, koji priređuju znatno manje koncerata i predstava,[864] ukupan je zbroj nešto više od 10.000 mjesta.[865] Na ovom je mjestu, međutim, nepotrebno dokazivati kako su danas ta mjesta često prazna.[866]

[863] Krunoslav LEKO [et al.], *Scenski i koncertni prostori u Hrvatskoj. Priručnik o dvoranama i ostalim prostorijama za predstavljanje gostujuće i vlastite kazališne produkcije i za koncerte ozbiljne glazbe u hrvatskim naseljima*, Zagreb: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, 2003.

[864] »Cjelokupna kvadratura prostora kulture u većini se zemalja smatra nedostatnom i nedovoljnom, pa se onda grade svakojaki centri kulture ili umjetnosti, višenamjenske dvorane – ali sve to uvijek unutar danih koordinata slobodnih kvadrata« (A. ZLATAR, *Svakodnevne razglednice*, 96).

[865] Riječ je o stanju iz 2002. godine, no do 2010. se nije mnogo toga promijenilo, osim što nova dvorana Matice hrvatske, koja, premda je otvorena u lipnju 2002, nije evidentirana.

[866] Tvrdnja izrečena na temelju posrednog praćenja koncerata u HGZ-u.

5. Spomen-obilježja

»Mužikalna akademia u Zagrebu od 19. Serpnja, koje iznesak
za spomenik *Mozartov* bi opredělјen, donela je samo 150 fr. šajna.«

(*Ilirske narodne novine*, 1837)[867]

Uvod

Spomen-obilježja su onaj dio glazbene topografije nekoga grada koji je, pomalo paradoksalno, najviše povezan sa sadašnjošću. To su mjesta u gradu koja žele pružati stalni, doslovno svakodnevni spomen na nekog umjetnika ili pisca o glazbi. Spomenici su stvar gledanja, spomen-ploče su stvar čitanja, groblje je jedno i drugo, jer nam na groblju pozornost privlače i natpisi i likovni elementi. Ulice se ne gledaju, one se koriste i važno je samo kako ih imenujemo. Ali upravo toponimija ima uz tu praktičnu svrhu i funkcije odavanja počasti i čuvanja sjećanja.

Idealna proslava obljetnice nekoga glazbenika uključuje što više »njegovih« lokacija i spomen-obilježja u gradu. Kada je 1969. godine obilježavana 150. godišnjica rođenja Vatroslava Lisinskog, na njegov rođendan 8. srpnja otkrivena je obnovljena *spomen-ploča* na mjestu gdje mu je bila rodna kuća, položen je vijenac na njegov *grob* na Mirogoju, a krajem godine, 26. prosinca, otkriveno je *poprsje* na križanju Jurjevske i Mlinarske ceste, preko puta mjesta gdje je stajala kuća u kojoj je umro.[868]

U Zagrebu se o spomeniku nekom muzičaru razmišljalo već u prvoj polovici 19. stoljeća, daleko prije postavljanja prvog svjetovnog spomenika u gradu. Jedan od najranijih zapisa o tome je objava o održavanju koncerta što ga je organizirao HGZ 1837. godine s namjerom da se prikupe sredstva za spomenik Wolfgangu

[867] ***, [Mužikalna akademia…], *Ilirske narodne novine*, 3 (1837) 60, 227.

[868] Erika KRPAN (ur.), *Hrvatsko društvo skladatelja. 60 godina 1945. – 2005.*, Zagreb: Hrvatsko društvo skladatelja, 2005, 32–33. Istovremeno je otkrivena i spomen-ploča na kući u Jurjevskoj. Erika Krpan ne navodi datum postavljanja poprsja, nego opisuje da je otkriveno krajem godine, na dan kada je održan i koncert Zagrebačke filharmonije. Iz kronologije koncerata Zagrebačke filharmonije može se zaključiti da je to bilo 26. prosinca (S. MIKLAUŠIĆ-ĆERAN – A. ZUBOVIĆ, Kronologija koncerata u Zagrebu od 1871., 201).

Amadeusu Mozartu, na neimenovanoj lokaciji.[869] Gotovo je sigurno da je HGZ tim koncertom odgovorio na neku molbu (koje nema u nepotpunoj dokumentaciji spisa iz te godine u Arhivu HGZ-a) pristiglu iz Salzburga, gdje se tih godina pripremalo podignuće spomenika Mozartu, otkrivenog 1842. godine .[870] Kao što su izvijestile *Ilirske narodne novine*, prikupljena sredstva od 150 forinti *šajna* (stari austrijski novac) bila su tek skroman prilog. Do postavljanja spomenika nekom muzičaru u Zagrebu proteći će još više od jednog stoljeća.

U ovoj su knjizi spomen-obilježja okupljena u tri cjeline: spomenici i spomen-ploče, grobovi na zagrebačkim grobljima i ulice posvećene glazbenicima i glazbenim piscima. U poglavlju koje slijedi riječ je o spomenicima kojih, doduše, ima najmanje, ali najuočljiviji su, a k tome su razmješteni uglavnom u središtu Zagreba, dakle u dijelu u kojem se nalazi i većina koncertnih i kazališnih prostora, te najstariji i najznačajniji spomenici osobama s drugih područja. Zbog istaknutih i zanimljivih nadgrobnih spomenika prirodno se nadovezuje poglavlje o grobovima, koje s diskursom o rasporedu u »gradu mrtvih« prikladno uvodi u poglavlje o ulicama u »živom« gradu.

Neka poglavlja imaju i terminološke specifičnosti. Termin »spomen-obilježja« u poglavlju *Spomenici i spomen-ploče...* radi praktičnosti se koristi u užem smislu, dakle ne uključuje grobove i ulice. U poglavlju o ulicama rabi se ponekad termin »glazbeničke ulice«, koji se odnosi na ulice što nose imena prema glazbenicima ili glazbenim piscima. U popisima je bilo radi preglednosti potrebno jednoznačno obilježiti djelatnost neke osobe, zato su mnogi glazbenici proglašeni samo »skladateljima«, premda su bili ujedno i dirigenti ili glazbeni pedagozi. Dakako, pri tome se misli na zvanje, a ne zanimanje, jer su mnogi skladatelji služili kruh na razne načine, ponajviše podučavajući.

Sva tri poglavlja imaju povijesne preglede te objašnjenja i komentar pripadajućih popisa u prilogu. Količina podataka koje je trebalo prezentirati u poglavljima o grobovima i ulicama uvjetovala je umetanje kraćih tablica u sami tekst. Znakovito je da se tijekom istraživanja u svim poglavljima iskristalizirala specifičnost diskursa u odnosu na Vatroslava Lisinskog, što je u dva poglavlja iskazano u potpoglavlju »Slučaj Lisinski«. Osvrt na sve segmente tog »slučaja« nalazi se u zaključku ovog dijela knjige.

Kao što je rečeno u uvodu knjige, ona obuhvaća samo dva velika i osnovna segmenta glazbene topografije nekog grada: prostore povezane s muziciranjem i

[869] »U srědu dana 19. Serpnja (Jula) obderžavat će se u Zagrebu u dvorani (sali) kr. akademie znanostih od strane ovdě obstojećega mužikalnoga družtva mužikalna akademia, koje iznesak, na primer svih mužikalnih domaćih i inostranih ustavjah (institutah), za prinesak k podignenju vrědnoga spoměnika za besmertnoga V u k a A m a d e a M o z a r t a, jest opredělјen, i ka kojoj svi p.n. počitatelji i priatelji umětnosti dostojnim pozivaju se načinom.« (***, Mužikalna akademia, *Ilirske narodne novine*, 3 (1837) 56, 224 [214]). Vidi komentar Dubravke Franković o tome događaju (D. FRANKOVIĆ, Uloga ilirske štampe u muzičkom životu Hrvatske od 1835. do 1849., I. dio: od 1835. do 1839. godine, *Arti musices*, (1976) 7, 83).

[870] Gabriele RAMSAUER, Denkmäler, u: *Das Mozart-Lexikon*, ur. Gernot Gruber – Joachim Brügge, Laaber: Laaber, 2005, 162.

spomen-obilježja. I unutar spomen-obilježja odabrani su samo najvažniji segmenti. Sveobuhvatna bi glazbena topografija unutar spomen-obilježja obuhvaćala još neka poglavlja:

1. rodne kuće glazbenika
2. spomen-obilježja u slici i skulpturi
3. spomen-prostori
4. spomen-natpisi
5. izlošci u muzejima i na izložbama povezani s glazbom.

Rodne kuće glazbenika

Obilježavanje rodnih kuća spomen-pločama dio je spomeničke kulture svakoga grada. U Zagrebu je takvih spomen-ploča za glazbenike vrlo malo, samo su dvije: na mjestu gdje je stajala rodna kuća Vatroslava Lisinskog i na rodnoj kući Pavla Markovca. Naime, kao i svaki veliki glazbeni centar, i Zagreb je asimilirao muzičare koji su došli sa svih strana, tako da je u glazbenom životu 19. stoljeća sudjelovao malen broj rođenih Zagrepčana – osim Lisinskog među istaknutijim su još Dragutin Klobučarić (1794), Sidonija Erdödy-Rubido (1819),[871] Mijo Hajko (1820), Antun Schwarz i Leopold Zellner (1823), Julius Epstein (1832), Gjuro Eisenhuth (1841), Matilda Mallinger i Ema Vizjak (1847), Mara Kiseljak (1855) i Antun Vancaš (1867). Krajem 19. stoljeća u Zagrebu su rođeni Juro Tkalčić (1877), Artur Schneider (1879), Maja Strozzi-Pečić i Lujo Šafranek-Kavić (1882), Zlatko Balokovć, Dragan Plamenac, Svetislav Stančić (sva trojica 1895), Miroslav Šlik (1898), a početkom 20. stoljeća niz istaknutih glazbenika, među ostalima: Zlatko Grgošević (1900), Rudolf Matz (1901), Božidar Kunc (1903), Zinka Kunc (1906), Elly Bašić i Dora Gušić (1908), Ivana Lang-Beck (1912), Ivo Lhotka-Kalinski i Krešimir Kovačević (1913), Stjepan Šulek (1914). Tijekom stoljeća taj je broj, dakako, rastao, kako je Zagreb postajao sve veći i važniji, ne samo glazbeni, centar. Budući da je privlačio značajne glazbenike koji su u njemu ostajali živjeti do smrti, broj takvih glazbenika pokopanih na zagrebačkim grobljima mnogo je veći od onih rođenih u Zagrebu.

Jedno od budućih istraživanja moglo bi uključiti popis muzičara rođenih u Zagrebu s lokacijama rodnih kuća, no takav bi popis bio koristan eventualno za neko društvo, bilo cehovsko ili razna »društva Zagrepčana«, jer su za postavljače spomen-ploča značajnija mjesta življenja i stvaranja. Život i rad neke osobe u percepciji suvremenika, znalaca i poklonika više se veže uz lokaciju na kojoj je osoba stvarala i provela veći dio života, nego za rodnu kuću. Primjerice, premda se znade za adresu na kojoj se rodio Rudolf Matz (Opatička 19),[872] spomen-ploča mu je postavljena na kući u Mesničkoj 15, u kojoj je proveo i bavio se muzikom gotovo cijeli svoj život. Uostalom, »rodna kuća« je pojam koji već zasigurno unazad pol stoljeća ne postoji, jer se djeca rađaju u bolnicama. S druge strane, možda nam više od rod-

[871] Prema Dragutinu Hircu HPD »Kolo« je planiralo postaviti spomen-ploču na njezinu rodnu kuću 1919. godine (D. HIRC, *Stari Zagreb*, svezak prvi, 382).

[872] Z. JELČIĆ, *Zbirka Margite & Rudolfa Matza*, 9.

nih kuća muzičara nedostaje podatak o »rodnoj kući« HGZ-a (adresi kuće trgovca Gjure Popovića), koja je bila mjesto kreativnih razgovora i dogovora oko stvaranja nečega što će trajno obilježiti glazbeni život Zagreba.

Istraživanje matičnih knjiga rođenih/krštenih, u kojima piše podatak o adresi roditelja, osnovni je način dolaženja do informacije o nečijoj rodnoj kući. Pretpostavka je da su ti izvori pouzdaniji od pisaca o Zagrebu. U svojim inače dragocjenim zapisima o Zagrebu Dragutin Hirc navodi lokacije rodnih kuća Sidonije Erdödy[873] i Gjure Eisenhutha[874] ali te navode ipak treba provjeriti arhivskim istraživanjima.[875] Međutim, zbog promjena naziva zagrebačkih ulica i trgova, rezultati ne moraju na kraju biti jednoznačni. Takav je slučaj rodna kuća Zinke Kunc. Rođena je na Zapadnom perivoju, prostoru koji je tek nakon njezina rođenja preimenovan u Trg Ivana Mažuranića, a potom njegov južni dio u Marulićev trg. Prema adresaru iz prvih godina života Zinke Kunc, adresa njezinih roditelja bila je Zapadni perivoj 24,[876] no u Matičnoj knjizi rimokatolika župe sv. Marka[877] piše »Zapadni perivoj 4«, a to je adresa koja u popisu kuća Zapadnoga perivoja te, 1906. godine, još nije ni postojala.[878] Mora se uzeti u obzir mogućnost da je podatak zapisan u matičnoj knjizi pogrešan, što potkrepljuje i činjenica da je upisan i krivi datum rođenja: 19. umjesto 17. svibnja.[879] Teza da je Zinka Kunc rođena na kućnom broju 24, što odgovara današnjoj adresi Mažuranićev trg 12, međutim, također nije posve sigurna, jer je neobično da je mlada obitelj stanovala u zgradi podignutoj za umirovljenike HNK.[880]

Spomen-obilježja u slici i skulpturi

Spomen-obilježja koja su dio »ukrasa« grada mogu se uvrstiti u njegovu glazbenu ikonografiju. Za razliku od spomenika i spomen-ploča, kod ovih spomen-obilježja promatrač ne mora nužno znati što/koga predstavljaju.

---

[873] D. HIRC, *Stari Zagreb*, svezak prvi, 379–380. Nekadašnja palača grofa Aleksandra i njegova sina Dragutina Erdödyja, Sidonijinog oca, Opatička 29 (usp. L. DOBRONIĆ, *Zagrebački Kaptol...*, 384). Marija BARBIERI piše da se pjevačica rodila u kući Dragutina Erdödyja, ali ne navodi gdje je ta kuća bila (*Hrvatski operni pjevači*, 27).

[874] D. HIRC, *Stari Zagreb*, svezak drugi, 639. Prema kasnijem tekstu tog poglavlja može se zaključiti da je Eisenhuthova rodna kuća bila u Sjemenišnoj ulici, danas Vraniczanijevoj br. 6.

[875] Postoje i drukčije teze o rodnoj kući Sidonije Erdödy. Stanoviti Stjepan Lončar iz Zagreba upozorio je Mariju Barbieri da se grofica nije rodila u Zagrebu »koji tada nije imao nikakve takve ustanove za porode«, nego na imanju Razvor kraj Kumrovca (M. BARBIERI, *Hrvatski operni pjevači*, 30). Tu je čudnovatu tezu preuzeo pisac knjižice o umjetnici Ivan Peklić, premda se, kako sam piše, zna da je Sidonija upisana u Matičnu knjigu Župe sv. Marka u Zagrebu (Ivan PEKLIĆ – Vladimir STAREŠEC, *Sidonija Rubido-Erdödy. Prva hrvatska primadona*, Križevci: Gradska knjižnica »Franjo Marković«, 2001, 15).

[876] J. DUNDOVIĆ, *Adresar,* 453.

[877] Upisana je na str. 68; Hrvatski državni arhiv, Zbirka mikrofilmova matičnih knjiga.

[878] J. DUNDOVIĆ, *Adresar*, 277, N. BEZIĆ, Uza stotu godišnjicu rođenja Zinke Kunc (1906–1989) – U potrazi za rodnom kućom Zinke Kunc, *HaGeZe*, 9 (2006) 9, 2

[879] Greške su se događale i kod drugih muzičara: u Matičnoj knjizi župe sv. Marka iz 1901. godine, na str. 151 (Hrvatski državni arhiv), upisan je Vladimir Rudolf Matz, rođen »18. rujna« (ima biti: 19. rujna).

[880] Zahvaljujem Snježki Knežević na pomoći pri razrješavanju ovog pitanja.

Na otvorenom se u Zagrebu takvo spomen-obilježje nalazi na dvije lokacije.

Prva je kurija na Kaptolu 8, koja je nekoć pripadala kanoniku Tomi Kovačeviću (vidi o toj kuriji i njezinom vlasniku na str. 177). Riječ je o freski s likom Sv. Cecilije, otkrivenoj prilikom restauriranja fasade 1988. godine.[881] Svetica svira na njoj atribuiranom instrumentu, portativu (sl. 8).

Drugi je lik Lisinskog, koji je postao dio zagrebačke urbane cjeline već 1895, ali samo kao ukras na fasadi nove zgrade HNK, tj. bista koja je manja od anđelčića koji uljepšavaju gornji rub fasade (sl. 9). Iste veličine su i poprsja Dimitrije Demetra na istočnoj fasadi te Ivana Gundulića i Junija Palmotića iznad glavnog ulaza. U literaturi o zgradi HNK nema podatka tko je izradio ta poprsja,[882] odnosno izričito piše da autor nije poznat.[883] Vera Marsić piše da je izradba vanjskih plastičnih dijelova bila povjerena Rudolfu Weyru i Franzu Vogelu, kiparima iz Beča.[884] Prema Lelji Dobronić autor dekorativne plastike bio je Zagrepčanin Ignjat Franz.[885] Intendant Stjepan Miletić bio je vrlo kritičan u opisu tih poprsja: »A biste na vrhu fasade? Oni razni 'piccoli' s trubljama, pak kipovi onih evangelističkih pastora koji bi nam imali prikazivati Lisinskog – i koga li još? Te je doista izradio neznani Fidija, koji je bio vlastitim Herostratom.«.[886] Vjerojatno bi, s aspekta analize likovnog djela, bila zanimljiva usporedba tog anonimnog poprsja Lisinskog s poprsjem što ga je iste godine izradio Robert Frangeš-Mihanović, a danas se nalazi u predvorju Preporodne dvorane (vidi u *Popisu spomenika...*).

Poprsje Lisinskog nalazi se visoko iznad zapadnog ulaza i premda nije razabirljivo prostim okom, ispod njega je stavljen natpis »Lisinski«. Riječ je o karakterističnom ukrasu fasade kakvi su primjerice u ono doba postavljani na Umjetničkom paviljonu ili na palaču nekadašnjeg Odjela za bogoštovje i nastavu u Opatičkoj 10. Ne može se, dakle, smatrati spomenikom pa stoga nije ni uključen u popis spomenika u prilogu.[887] O tome da to poprsje nisu zapažali ni suvremenici iz doba izgradnje kazališta svjedoči podatak da je Franjo Marković 1907. godine pisao kako bi zgradi kazališta »na istok bilo mjesto Demetra i Lisinskoga, a na zapad spomeniku Gundulića, dok na sjever (pred pročeljem) i na jugu (pred začeljem) nema prostora za spomenik«.[888] Znači da se Marković svjesno zalagao za podvostručivanje spomenika osobama koje su se već nalazile na fasadi HNK (osim Palmotića).

U zatvorenim prostorima u Zagrebu nalaze se dvije vrste prikaza povezanih s glazbom: likovi stvarnih osoba i alegorijski likovi, odnosno prizor iz opere.

Pri zagrebački muzičar čiji si fizički izgled možemo donekle predočiti je Bernard Monte (1587?–nakon 1648), koji je bio orguljaš u crkvi sv. Marka od 1632. do

[881] L. DOBRONIĆ, *Biskupski i kaptolski Zagreb*, 247.
[882] V. MARSIĆ, *Kazališta od renesanse...*
[883] N. BATUŠIĆ, *Sto godina...*
[884] V. MARSIĆ, *Kazališta od renesanse...*, 65.
[885] L. DOBRONIĆ, *Graditelji i izgradnja Zagreba*, 144.
[886] S. MILETIĆ, *Hrvatsko glumište*, 221.
[887] Nikola Batušić je također tretira kao dio fasade, što se može zaključiti iz toga što je izostavljena legenda ispod fotografije Lisinskijevog poprsja (N. BATUŠIĆ, *Sto godina...*, 77). Poprsje nije uključeno ni u knjigu *Spomenici i fontane u gradu Zagrebu*.
[888] Cit. prema S. KNEŽEVIĆ, *Zagrebačka zelena potkova*, 250.

1650. godine. Uz to što je bio značajan glazbenik, bio je i ugledan građanin. Njegov lik naslikao je stotinu godina kasnije (1745–1748) slikar Ivan Ranger na jednoj freski u bivšoj pavlinskoj crkvi u Remetama, a prikazuje bolesnog Montea kako se zavjetuje sv. Mariji Remetskoj.[889]

Zgrada HNK ima nekoliko ikonografskih detalja povezanih s glazbom. Samo uvjetno se kao dio interijera zgrade može uzeti svečani zastor što ga je za otvorenje zgrade 1895. godine oslikao Vlaho Bukovac. Kao što je poznato, na njemu su osim Lisinskog kao predstavnici glazbenika Ferdo Livadić i Sidonija Erdödy-Rubido te Pavao Štoos. Međutim, ono što je svakodnevno dostupno oku posjetitelja je portret Ivana Zajca, u luneti na stropu gledališta.[890] Strop je oslikao bečki slikar i dekorater Alexander Demetrius Goltz[891] i, kako piše Nikola Batušić »nije poznato tko mu je sugerirao motive ovih fresaka«.[892] Naime, u povijesno-alegorijskim prikazima dominira lik Kraljevića Marka uz bijeloga konja. Batušić tumačenje da se radi o Kraljeviću Marku preuzima od samog tadašnjeg intendanta Stjepana Miletića, koji je u svojim dramaturškim zapiscima napisao: »Nisam jednako sretan bio, kad se je radilo o slikarijama stropa u gledalištu i foyeru, i o skulpturi na vanjskoj facadi. Ovdje je blaženi princip štednje – na koji se prije tako malo mislilo – već pobijedio. Slikanje stropa u gledalištu bi povjereno bečkom slikaru gosp. Golzu, koji nam je naslikao i Kraljevića Marka i njegova šarca i šestinske seljake i maestra Zajca i štošta drugo, držeći se one 'tko mnogo nosi, nosi svakom nešto'. Kako se taj šareni plafond nepovoljno razlikuje od slikarija drugih glumišta, gdje slične slike ozbiljnim načinom pokazuju alegorije ili pojedinih glumišnih prizora ili portrete pjesnika, svakomu je jasno. Tješimo se tek time da u glumištu i onako nitko ne gleda u vis i da je time i opet valjda ušteđeno nekoliko hiljada na štetu domaćih naših umjetnika.«[893] Navedeni citat potječe iz reprinta Miletićeve memoarske knjige *Hrvatsko glumište*, prvi put objavljene 1904. godine i budući da nije jedina primjedba u ciničnom tonu, pitanje je na što i koga je Miletić ciljao spominjući Kraljevića Marka. U svakom slučaju, portret na stropu gledališta bio je velika počast za Ivana Zajca, koji je tada bio direktor opere.

U foajeu na I. katu HNK na stropu je 1911. godine Ivan Tišov naslikao kazališne umjetnike kako izvode »hrvatsko narodno kolo«.[894] Lijevo od te središnje slike prikazan je prizor iz opere *Porin* Vatroslava Lisinskog (arija Sveslava iz četvrtog čina), a desno je prizor iz *Dubravke* Ivana Gundulića. Simboličnost izbora je prilično jasna, riječ je o dva djela začetnika hrvatske nacionalne opere odnosno drame. Prvi

[889] Vidi sliku u L. ŠABAN, Zagrebački orguljaš Bernard Monte, 71. i ***, Galerija – Unutrašnjost crkve snimio Tomislav Šebek. Župa Remete http://www.zuparemete.net/galerija-unutrasnjost-crkve-snimio-tomislav-sebek/

[890] Fotografiju te lunete i dijela stropa objavio je Nikola ANDRIĆ još iste, 1895. godine u *Spomen-knjizi* o novoj zgradi HNK (*Spomen-knjiga*, 85).

[891] Vidi Duško KEČKEMET, Goltz, Alexander Demetrius, u: *Enciklopedija likovnih umjetnosti*, sv. 2, Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, 1962, 401.

[892] N. BATUŠIĆ, *Sto godina...*, 35.

[893] S. MILETIĆ, *Hrvatsko glumište*, 220–221.

[894] N. BATUŠIĆ, *Sto godina...*, 35. U ovoj se knjizi ne istražuje što se mislilo pod tom sintagmom.

put su doduše izvedena tek krajem 19. stoljeća, a u godinama prije Prvog svjetskog rata, od kada potječu stropne slike, još su uvijek bila na repertoaru.

Na freski u čitaonici nekadašnje Nacionalne i sveučilišne knjižnice (danas Hrvatskog državnog arhiva) na Marulićevom trgu, koja se zove *Razvitak hrvatske kulture*, a izradio ju je 1913. Vlaho Bukovac, nalazi se i lik Vatroslava Lisinskog, kao jedinog muzičara među 27 znamenitih Hrvata.[895]

Postoji i jedan prikriveni izvor za glazbenu ikonografiju. Riječ je o slici u crkvi sv. Marije na Dolcu, lijevo od glavnog oltara. Tema slike je »Pohod Blažene Djevice Marije Elizabeti«, a autorica je zagrebačka slikarica Marijana Jakabffy rođ. Mücke. Lik sv. Elizabete naslikan je prema Lauri Jurković, supruzi književnika Janka Jurkovića i tetki slavne Milke Trnine, dok je model za sv. Mariju bila članica zagrebačke Opere, sopranistica Marija Prikril-Crnadak, između ostalog nositeljica naslovne uloge na praizvedbi Zajčeve *Lizinke*.[896] Slika je dovršena 1887. godine, iste godine kada je slikarica Jakabffy portretirala Prikrilovu u kostimu kraljice Margarete iz opere *Hugenoti* (ta je slika u stalnom postavu Muzeja grada Zagreba).[897]

Najstariji ikonografski spomenik u Zagrebu nalazi se u kapeli sv. Stjepana Kralja u južnom dijelu Nadbiskupskog dvora. Kapela je sagrađena u 13. stoljeću i ubraja se među najstarije građevine u Zagrebu. Na sačuvanim freskama u toj kapeli, radu talijanskog majstora iz sredine 14. stoljeća, naslikana su tri anđela svirača: anđeo u sredini muzicira na psalteriju, a dva anđela sa strane pušu u businu. Detalji te freske često se reproduciraju u tekstovima o glazbi u Zagrebu.[898]

U palači današnjega Hrvatskoga instituta za povijest nalazio se krajem 19. stoljeća Odjel za bogoštovlje i nastavu zemaljske vlade, kojem je od 1891. do 1896. godine na čelu bio Isidor Kršnjavi. U želji da palača bude što reprezentativnija, a ujedno i trajni spomenik hrvatskog umijeća i umjetnosti, Kršnjavi je za njezino uređenje angažirao niz najuglednijih slikara i kipara.[899] Stubište rese likovi Apolona i muza, sa svojim atributima, a posebno je raskošno ukrašena tzv. Zlatna dvorana na prvom katu. U njoj je najpoznatija slika Celestina Medovića *Dolazak Hrvata na more*, ujedno zanimljiv izvor za glazbenu ikonografiju, jer jedan od likova nosi na leđima gusle. Na stropu su freske Ivana Tišova koji je *Muziku* prikazao likom harfistice i triju njezinih pozornih slušateljica.[900]

U velikoj dvorani HGZ-a, u visini galerije, nalaze se kipovi dviju muza glazbe, Euterpe i Terpsihore. To su »Mnemozine kćeri i Apolonove pratilje, koje doista kao s visina Parnasa bdiju nad poklonicima svoga patronata« tj. nad publikom i članovima HGZ-a.[901]

---

[895] S. KNEŽEVIĆ, *Zagrebačka zelena potkova*, 325.

[896] M. BARBIERI, *Hrvatski operni pjevači*, 105.

[897] IVAN ULČNIK, Zanimljiva slika crkve sv. Marije od pohoda, *Zagreb*, 9 (1941) 8–9, 187–202. Ova se zanimljivost ne spominje u knjizi o crkvi sv. Marije (Juraj LONČAREVIĆ (ur.), *Sveta Marija na Dolcu*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1985).

[898] Npr. Z. HUDOVSKY, *Zagreb*, 983.

[899] Među tim umjetnicima bio je i Johann (Ivan) Clausen (O. MARUŠEVSKI, *Iso Kršnjavi...*, 63), koji je desetak godina ranije oslikao dvoranu HGZ-a (vidi str. 81).

[900] K. KOS, Privatno i javno..., 7 i 16.

[901] Marcel BAČIĆ, [Uvodni tekst], *HaGeZe*, 10 (2007), 7, 1.

Spomen-prostori

U ovom radu termin »spomen-prostor« označava stambenu cjelinu koja je uređena tako da čuva spomen na neku osobu/osobe. Takvih spomen-prostora ima u Hrvatskoj nekoliko:

- Čakovec: Memorijalna zbirka Josipa Štolcera Slavenskog u Muzeju Međimurja Čakovec[902]
- Našice: Spomen-soba Dore Pejačević u Zavičajnom muzeju Našice[903]
- Pula: Spomen-soba Antonia Smareglie[904] i Spomen-soba Slavka Zlatića[905]
- Veliki Tabor: soba Đure Prejca,[906] zatvorena 2008. godine zbog restauracije dvorca
- Viškovo: spomen-soba Ivana Matetića Ronjgova u Spomen-domu Ronjgi (Ustanova »Ivan Matetić Ronjgov«).[907]

U knjizi *Calling on the composer* Julie Anne i Stanleya Sadiea, vodiču kroz europske »skladateljske kuće i muzeje«, među iscrpnim pregledima takvih lokacija nalaze se i gore navedeni spomen-prostori te Zajčeva radna soba u Muzeju grada Zagreba. Nisu uključene spomen-sobe Antonia Smareglie i Slavka Zlatića, jer su otvorene kada su supružnici Sadie već bili zaključili svoje istraživanje.[908] Autori u uvodnom dijelu govore o organizacijskim i financijskim teškoćama održavanja takvih prostora, što je trajno prisutno i u slučaju većine hrvatskih prostora.

Dva od tri glazbenička spomen-prostora u Zagrebu povezana su s Muzejom grada Zagreba. Prva zbirka izravno poklonjena Muzeju bila je radna soba Ivana Zajca. Dio izložaka bio je uključen u stalni postav već 1925. godine,[909] a kao cjelina, tj. radna soba, postala je dio sadašnjeg stalnog postava, osmišljenog 1998. godine.[910] Prema fotografiji radne sobe iz doba Zajčevog života rekonstruirana je soba s namještajem, portretima i diplomama na zidu te mnoštvom predmeta u vitrini.[911] U istoj je prostoriji Muzeja i spomen na Augusta Šenou (radni stol, diplome i dr.).

Mnogo ambicioznije je zamišljen spomen na Rudolfa i Margitu Matz. Supružnici su još 1987. odlučili Muzeju oporučno prepustiti vlasništvo stana u Mesničkoj 15 sa

---

[902] Višnja ZGAGA (ur.), *Vodič kroz hrvatske muzeje i zbirke 2011*, Zagreb: Muzejski dokumentacijski centar, 2011, 436.

[903] ***, Spomen soba Dore Pejačević, *Zavičajni muzej Našice*, 2010. http://www.mdc.hr/nasice/hr/d-pejacevic.html. Vidi i V. ZGAGA (ur.), *Vodič kroz hrvatske muzeje...*, 483.

[904] ***, Spomen soba Antonija Smareglie, *Sveučilišna knjižnica u Puli*, 2010. http://www.skpu.hr/Smareglia/SMAHRL.htm. Vidi i V. ZGAGA (ur.), *Vodič...*, 45.

[905] Mirna MARIĆ, Sjećanje na Slavka Zlatića, *Cantus*, (2004) 125, 20.

[906] ***, Gjuro Jurica Prejac, *Veliki tabor*, 2010. http://www.veliki-tabor.hr/html/gjuro_jurica_prejac.htm vidi i http://www.desinic.hr/prejac.php

[907] ***, Spomen soba, *Ustanova »Ivan Matetić Ronjgov«*, 2010. http://ustanova-ronjgov.com/index.php?bgoto=OpCa_djelatnost&bcatid=1&baction=. Vidi i V. ZGAGA (ur.), *Vodič...*, 94.

[908] Julie SADIE – Stanley SADIE, *Calling on the composer. A guide to European composer houses and museums*, New Haven – London: Yale University Press, 2005, 251, 287–288, 299, 345-346. U knjizi spominju i sobu u Samoborskom muzeju koja je posvećena Ferdi Livadiću (*ibid*., 238), međutim radi se o nekoliko izložaka, a ne o pravom spomen-prostoru.

[909] Vidi fotografiju u G. ARČABIĆ (ur.), *Stoljeće Muzeja grada Zagreba*, 47.

[910] Nada PREMERL, *Vodič. Muzej grada Zagreba*, Zagreb: Muzej grada Zagreba, 2002, 147–148.

[911] Vidi izgled sobe na mrežnoj stranici Muzeja (Nada PREMERL, Stalni postav 46. Radna soba Ivana pl. Zajca, *Muzej grada Zagreba*, 2007. http://www.mgz.hr/hr/postav/ivan_pl_zajca/.

cjelokupnim interijerom, kako bi se osnovala »Zbirka Margite i Rudolfa Matza«. Ugovorna je obveza Muzeja bila da se osnuje memorijalna zbirka »s namjerom da se u stanu očuva autentičan ambijent koji oslikava životno i stvaralačko okruženje dvoje glazbenika«.[912] Rudolf Matz umro je 1988, od smrti Margite Matz proteklo je više od 14 godina, a zbirka još uvijek nije otvorena za javnost.[913] U međuvremenu su restaurirani dijelovi interijera, objavljeni su tekstovi o zbirci ili njezinim dijelovima,[914] a kruna je reprezentativna knjiga o zbirci autorice Zrinke Jelčić, kustosice iz Muzeja, knjiga koja opsegom i opremom daleko nadmašuje uobičajene prigodne kataloge.[915]

Prostor stana bračnog para Matz bremenit je nekadašnjom prisutnošću glazbe. Riječ je o *domu* dvoje istaknutih muzičara, zbog čega je na pročelju i podignuta *spomen-ploča* Rudolfu Matzu (vidi *Popis spomenika....*). To je ujedno bilo i *sjedište* glazbene udruge »Sklad«, mjesto *poduke*, u tzv. Glazbenom studiu, i konačno druženja s muzičarima i muziciranja, dakle *glazbenog salona*. Otvaranje Zbirke pretvorit će dom Matzovih u *izložbeni prostor*, u kojem će se međutim održavati i glazbene priredbe, pa će tako biti i javni koncertni prostor. »Memorijalna zbirka takvim bi se manifestacijama dinamizirala, njezin bi identitet prelazio granice kulta i uspomene i ponovno bi, u skladu sa suvremenim potrebama, zauzela svoje mjesto u kulturnom životu Zagreba« zaključuje Zrinka Jelčić, uporno koristeći kondicional umjesto futura, što samo po sebi govori o izgledima da se zbirka u dogledno vrijeme otvori za javnost.[916]

Spomen-prostor koji jest otvoren za posjetitelje je »Majstorska radionica za restauraciju i gradnju gudačkih instrumenata pok. Franje Schneidera« na Trgu maršala Tita 11.[917] Štoviše, taj je muzej uvršten u kulturnu ponudu grada Zagreba, ravnopravno s ostalim muzejima i galerijama. U budućim istraživanjima glazbene topografije, unutar segmenta »distribucija«, ovaj će muzej svakako biti među najvažnijima. Franjo Schneider, graditelj i restaurator gudačkih instrumenata, imao je u međuratnom razdoblju tvornicu glazbala i trgovinu notama. Nakon 1945. posvetio se gradnji, popravcima i restauraciji glazbala. Poslije njegove smrti, godine 1983. Schneiderova je kći Erna Schneider-Nikolić Gradu Zagrebu poklonila Zbirku koja je predana na čuvanje Školi primjenjenih umjetnosti, gdje se i danas nalazi, a od 1996. njome upravlja Glazbena škola Pavla Markovca. U Muzeju se čuva dio pribora i stručne literature iz radionice-ateliera Franje Schneidera. U drugom se dijelu prostora Muzeja održava praktička nastava gradnje i restauracije gudačkih i trzalačkih instrumenata za učenike glazbenih škola. Tu nastavu, kao i skrb o Muzeju vode Alojzije Seder i Darko Stipešević.

---

[912] Z. JELČIĆ, *Zbirka Margite & Rudolfa Matza*, 81.

[913] Supružnici Sadie spominju u svojoj knjizi da će se zbirka Matz otvoriti »kad bude vrijeme« (»[it] may become a museum in due course«) (J. A. SADIE – S. SADIE, *Calling on the composer*, 54).

[914] Slavko ŠTERK, U susret budućoj memorijalnoj zbirci Margite i Rudolfa Matza, *Muzeologija* (1996) 32, 146–154; Branko BEŠTAK– Zrinka JELČIĆ, Rudolf Matz – priznanja i odličja na polju glazbe i sporta (iz donacije Muzeju grada Zagreba), *Numizmatičke vijesti,* 52 (2010) 63, 232–251.

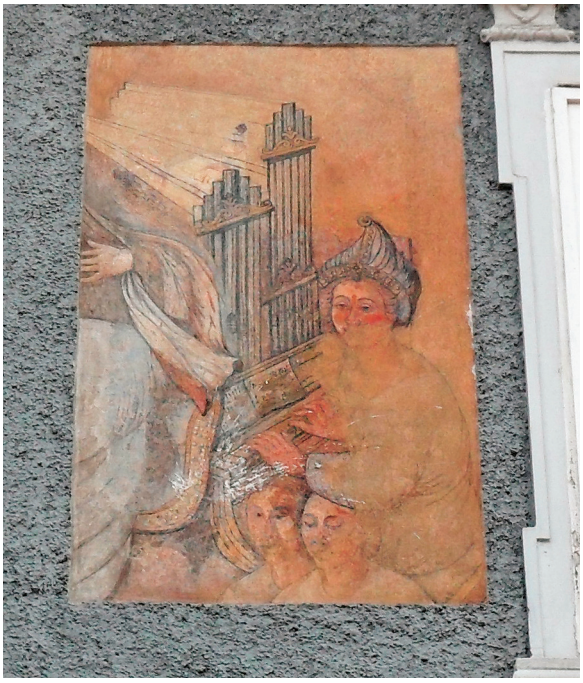
[915] Z. JELČIĆ, *Zbirka Margite & Rudolfa Matza*.

[916] *Ibid*., 104. U *Vodiču kroz hrvatske muzeje i zbirke* (V. ZGAGA, 350), ova je Zbirka zasebno obrađena, uz opasku da je »do uređenja stalnog postava« nedostupna posjetiteljima.

[917] Alojzije SEDER, *Zbirka Franjo Schneider Zagreb*, [deplijan], Zagreb: Glazbena škola Pavla Markovca, [s.a.]. Iisti sadržaj vidi i na http://muzej-franje-schneidera.com. Vidi i V. ZGAGA (ur.), *Vodič kroz hrvatske muzeje*..., 329.

Sl. 7. Vjekoslav Rosenberg-Ružić: 4. sonata za klavir (Zagreb: Kugli, [s.a.]. Knjižnica HGZ-a, sign. 893)

Sl. 8. Sv. Cecilija na Kaptolu 8
(snimila N. Bezić)

Sl. 9. Vatroslav Lisinski na fasadi HNK, Trg m. Tita 15
(snimio Vladimir Begović)

Sl. 10. Ime Franje Pokornog na istočnoj fasadi »Kola«, Trg m. Tita 5 (dio zgrade na Mažuranićevom trgu). (snimio Vladimir Begović)

Sl. 11. Zagrebačka stvarnost: prvi kat kuće u Ilici 37 i spomen-ploča V. Lisinskom (snimio Vladimir Begović, siječanj 2005)

Sl. 12. Vojin Bakić: Vatroslav Lisinski. *Koncertna dvorana Vatroslav Lisinski, Trg Stjepana Radića 4 (snimila N. Bezić, 2004)*

Sl. 13. Poprsje Lisinskog na križanju Jurjevske i Mlinarske ulice, 2004. godine (snimila N. Bezić)

Spomen-natpisi

Na prvi pogled nezgrapan izraz »spomen-natpis« skovan je da bi se označio dio na zgradi koji nije spomen-ploča jer je skromnijeg izgleda i dimenzija, a ima funkciju da s malo teksta prenese osnovne informacije o zdanju ili osobama iz svijeta glazbe. Na fasadama spomen-natpisi su ploče smještene uz ulaz, a uz imena zdanja/ustanove donose još neki podatak:

Dvorana Oratorijskog zbora
Crkve svetog Marka
»CANTORES SANCTI MARCI«
Sagrađena 1926. – obnovljena 1994.

(Basaričekova 1)

HRVATSKI GLAZBENI ZAVOD
OSNOVAN 1827.

ZGRADA S KONCERTNOM
DVORANOM PODIGNUTA 1876.

(Gundulićeva 6)

U Koncertnoj dvorani *Vatroslav Lisinski*, preko puta glavnog ulaza, ispod spomen-ploče Ivi Vuljeviću, natpis na zidu glasi:

»OVU JE PALAČU GLAZBE SAGRADIO GRAD ZAGREB ODLUKOM SVOJE SKUPŠTINE I PREDAO JAVNOSTI PROSINCA 1973. GODINE.«

Na zapadnoj strani postolja glazbenog paviljona na Zrinjevcu (vidi o tomu str. 123-124) nalazi se ploča s natpisom:

GLAVNOM GRADU HRVATSKE
EDUARD PRISTER
1891

Specifičan je slučaj pročelje nekadašnje zgrade »Kola«, danas Akademije dramskih umjetnosti. U zasebnim malim vinjetama na sjevernoj, istočnoj i južnoj fasadi napisana su imena hrvatskih i slovenskih skladatelja. Iznad glavnog ulaza su imena Vatroslava Lisinskog i Ferde Rusana; u sredini istočne fasade je Ivan Zajc, a uz njega Gjuro Eisenthuth, Franjo Kuhač, Franjo Pokorni i Ferdo Livadić; dok su na južnoj fasadi, prema Mažuranićevom trgu, slovenski skladatelj Benjamin Ipavec i slovenski skladatelj zalužan i za razvoj srpske glazbe Davorin Jenko (vidi sl. 10). U sadašnjoj fazi istraživanja ne može se reći od kada potječu ti natpisi. Ne spominju ih kronike »Kola«[918] niti Snješka Knežević u knjizi o zagrebačkoj Zelenoj potkovi,[919]

[918] B. ZEININGER, *Jubilejski spis*; A. GOGLIA, *Spomenica povodom 80-godišnjice...*
[919] S. KNEŽEVIĆ, *Zagrebačka zelena potkova*.

a na starim fotografijama se ne vidi točno jesu li postojali od početka ili ne. U doba izgradnje »Kola« bili su živi Zajc, Eisenhuth, Kuhač, Livadić, Jenko i Ipavec, pa se iz današnje perspektive može činiti neobičnim da im je za života odana takva počast. Zgrada »Kola« bila je restaurirana 1928. i vjerojatno su tada stavljeni natpisi.[920] Zaključna je karika u ovom pitanju godina iznad ulaza, koja se odnosi na posljednju obnovu: 1998, no to sigurno nije godina od kada potječu imena, budući da su među njima i slovenski i srpski skladatelji.

Izlošci u muzejima i na izložbama povezani s glazbom

Izložbe su povremene prilike da se glazba »pokaže« širem krugu ljudi. Glazba je bila zastupljena na važnim izložbama općeg tipa, od prve velike izložbe u Zagrebu, priređene 1864. godine u današnjoj zgradi Sveučilišta u Zagrebu kojoj su slijedile *Jubilarna izložba* 1891, izložba u povodu 1.000 godišnjice hrvatskog kraljevstva 1925. ili je sama bila temom izložbe (*Hrvatska glazba od početaka do sredine 20. stoljeća*, Klovićevi dvori, 1992). Koncertni prostori (HGZ, KDVL) redovito priređuju izložbe povezane s glazbenom baštinom, pa se time ucrtavaju i u turističke rute zainteresiranih posjetitelja.

Stalna lokacija u Zagrebu gdje se glazba može »vidjeti« postav je Muzeja grada Zagreba. Upućeni posjetitelj zapazit će tako stotinjak izložaka povezanih s glazbom, od četvrte teme postava naslovljene »Prvi spomen Zagreba u povijesti«, gdje se na portretu bl. Augustina Kažotića vidi ulomak antifone *Salve Regina*, sve do posljednjeg hodnika u kojem se među plakatima na zidovima nalazi i desetak koncertnih plakata iz drugoga dijela 20. stoljeća. Riječ je o najrazličitijim izlošcima, kao što su koncertni programi, fotografije članova pjevačkih društava, kostimi Milke Trnine, novčarka Lisinskog. Pozornost posjetitelja osobito privlače muzički automati iz zbirke Ivana Gerersdorfera.[921] Što se glazbene topografije tiče, u stalnom su postavu izlošci povezani s izgradnjom HNK, sa sjedištem društva »Kvak«, nacrt *Jubilarne izložbe* s glazbenim paviljonom, reklame za prodavaonicu gramofonskih ploča u Oktogonu 1920-ih, Preporodna dvorana naslikana na kartama za tarok i na često reproduciranom akvarelu, HNK na maketi Zelene potkove, fotografije unutrašnjosti »Sokola«. Budući da je Muzej grada Zagreba mjesto kamo odlaze hrpimice učenici te mnogi posjetitelji grada, velik udio glazbenih lokacija i ostalih izložaka povezanih s glazbom uspješno pridonosi općoj svijesti o »glazbenosti« Zagreba.

Na kraju treba spomenuti biste Ivana Zajca i Vatroslava Lisinskog (potonja je jednaka onoj u Preporodnoj dvorani), koje su radovi Roberta Frangeša Mihanovića, a nalaze se u stalnom postavu Gliptoteke Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.[922]

---

[920] U zapisnicima sjednica odbora »Kola« 1928. više se puta spominje obnova zgrade, ali nema zapisa o upisivanju imena na pročelje. HR-DAZG-798 Hrvatsko pjevačko društvo »Kolo«, Zapisnici sjednica 1926–1929. U istom fondu se čuva i Proračun troškova iz 1928., u kojem se spominju »ornamenti na fasadi«.

[921] Usp. S. ŠTERK, Ususret stalnom postavu automata...; Maja ŠOJAT-BIKIĆ, Digitalizacija Zbirke mehaničkih glazbenih automata Ivana Gerersdorfera: prilog digitalnom očuvanju hrvatske zvučne baštine te povijesti bilježenja i reprodukcije zvuka od 1880-ih do 1920-ih godina, Arti musices, 41 (2010) 1, 61–96.

[922] ***, Stalni postav. Zbirka hrvatskog kiparstva od XIX. do XXI. stoljeća, *Gliptoteka Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.* http://gliptoteka.mdc.hr/dvorana_2_1_2.aspx

Spomenici i spomen-ploče

»Ako moje riječi nešto vrijede, podignite spomen-ploču u Martićevoj 25
na kući u kojoj je živio taj Janigro i iz koje je pronosio
slavu gradu Zagrebu diljem cijelog svijeta.
Uvjeravam vas, volio je taj Zagreb kao i vi i mi.«

(Stjepan Aranjoš)[923]

U ovom poglavlju termin »spomen-obilježje« koristi se za spomenike (glave, poprsja, portretne figure) i spomen-ploče. Nadalje, razmatrana su spomen-obilježja na javnim površinama, dakle na otvorenom, kao i ona u zatvorenim prostorima dostupnima široj javnosti: u koncertnim dvoranama i HNK te državnim glazbenim školama i Muzičkoj akademiji.

Izvan tog kruga zdanja, u kojima je prirodno da se nalaze spomen-obilježja muzičarima, postoji impresivan portret Ludwiga van Beethovena u Kliničkoj bolnici »Sestre milosrdnice«.[924] No, ta glava nije uvrštena u popis jer nije dostupna javnosti, premda je sudeći po natpisu na podnožju očito bila namijenjena javnom prostoru.[925] Danas se glava nalazi ispred ureda predstojnika Klinike za otorinolaringologiju, u zaključanom hodniku (sl. 14).

Davorin Vujčić s pravom piše da je Beethovenova glava »gotovo zastrašujuća«, ona je »primjer Radauševe uživljenosti u temu, impulzivnosti bez želje za hladnorazumskim, objektivnim prikazom«.[926] U razmatranje i popis nije uvrštena ni skulptura s naslovom »Veliki prodor«, autora Ljube De Karina, nastala 2000. i postavljena 2003. ispred Koncertne dvorane *Vatroslav Lisinski* u povodu »nove sezone simfonijskog orkestra«.[927] Riječ je o apstraktnoj skulpturi koju prolaznici i posjetitelji dvorane nikako nisu mogli dovesti u vezu s glazbom ili dvoranom. U *Zagrebačkom leksikonu* navedena je u rubrici »Obilježja« kao »Ulaz u Koncertnu dvoranu 'Vatroslav Lisinski'« i datirana 2002. godinom,[928] a u razdoblju između 2007. i 2010. je uklonjena.

Diskurs o spomen-obilježjima u otvorenim i u zatvorenim prostorima djelomično je razdvojen, što ima svoj razlog u vrlo različitom spektru ljudi koji mogu doći u doticaj sa spomen-obilježjima: od najšireg sloja na ulici do polaznika glazbe-

[923] Stjepan ARANJOŠ, *Sjećanja Stjepana Aranjoša. Kronika zlatne muzičke ere; Zagrebački solisti – Janigrovo doba. O devedesetoj godišnjici života*, Zagreb: Zagrebačka filharmonija – Hrvatsko društvo glazbenih umjetnika, 2004, 47.

[924] U monografiji o Radaušu ta se skulptura navodi u poglavlju *Skulpture i spomenici na javnim mjestima* (Vanja RADAUŠ, *Vanja Radauš. Retrospektiva 21. prosinca 2006. – 11. veljače 2007.*, Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 2006, 215).

[925] »Čovječe, koji patiš zbog svoje nagluhosti, sjeti se ovoga genija koji je obdario čovječanstvo muzičkim blagom neprocjenjive vrijednosti, premda je bio i gluh i bijedan i osamljen!«

[926] Davorin VUJČIĆ, *Vanja Radauš. Portreti*, [katalog izložbe], [Klanjec]: Muzeji Hrvatskog zagorja – Galerija Antuna Augustinčića, 2010, 7.

[927] Ivan KOŽARIĆ (ur.), *Spomenici i fontane u gradu Zagrebu. Vodič*, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Gliptoteka – Grad Zagreb, Gradski ured za zaštitu spomenika kulture i prirode, 2007, 271.

[928] Javni spomenici, u: *Zagrebački leksikon* I, 425.

Sl. 14. Vanja Radauš: Ludwig van Beethoven. *Klinička bolnica »Sestre milosrdnice«, Vinogradska 29 (snimio Goran Vranić)*

nih škola. Neka literatura o spomenicima u Zagrebu uključuje samo one na otvorenom, poput temeljite knjige *Spomenici i fontane u gradu Zagrebu. Vodič* iz 2007. godine, a i *Zagrebački leksikon* u natuknici »javni spomenici« podrazumijeva, premda to izričito ne piše, samo one na otvorenom.[929]

Spomenici i spomen-ploče u Zagrebu općenito

Prvi javni (svjetovni) spomenik u Zagrebu bio je spomenik banu Josipu Jelačiću, djelo Antona Dominika Fernkorna, svečano otkriven 1866. godine na trgu koji je već tada nosio banovo ime. Sljedeća prigoda za postavljanje spomenika, a bile su to biste na Trgu Nikole Šubića Zrinskog, nije mogla uključiti muzičare koji bi bili pandan velikim imenima iz drugih umjetnosti, kasnije i iz politike. Prvo su 1879. bila postavljena poprsja renesansnih likovnih umjetnika, »hrvatskog sitnoslikara« Julija Klovića i »hrvatskog slikara« Andrije Medulića (citati sa natpisa na postoljima).[930] Poticaj je dala Matica hrvatska, a povod je bio proslava 300. godišnjice smrti Julija Klovića 1878. godine.[931] Izbor je bio zasigurno uvjetovan i time što je predsjednik Matice hrvatske bio Ivan Kukuljević Sakcinski, koji je prvi u nas i pisao

[929] Javni spomenici, u: *Zagrebački leksikon* I, 419–425.

[930] Snješka KNEŽEVIĆ izričito navodi da su poprsja otkrivena 8. i 9. travnja 1879. (*Zagrebačka zelena potkova*, 77), Igor GOSTL također navodi travanj 1879. (*Zagrebački perivoji...*, 48). Međutim, na podnožjima obiju bista je zapis »podign. 1878«, pa knjiga *Spomenici...* donosi tu godinu (I. KOŽARIĆ (ur.), *Spomenici...*, 258 i 260).

[931] S. KNEŽEVIĆ, *Zagrebačka zelena potkova*, 76.

o Kloviću i Meduliću. Hrvatska glazbena historiografija nije tada još mogla odgovoriti imenima hrvatskih skladatelja renesanse i baroka, jer će proteći još pola stoljeća do povijesnog koncerta na kojem je Dragan Plamenac predstavio Ivana Lukačića i njegove suvremenike (1935). Uskoro su se, međutim, bistama umjetnika na Zrinjevcu pridružili istaknuti vođe naroda: hrvatsko-slavonsko-dalmatinski ban iz 16. stoljeća Krsto Frankopan (1884) i njegov suvremenik, »branitelj Kisega« Nikola Jurišić (1886). Podizanje spomenika piscu Andriji Kačiću Miošiću na dnu Mesničke ulice 1891. imalo je i političko značenje u kontekstu dolaska predstavnika »posestrime kraljevine« Dalmacije na *Jubilarnu šumarsko-gospodarsku izložbu*.[932] Kada je došlo doba da se postavljanjem spomenika oda počast osobama iz 19. stoljeća, prvi je bio pjesnik Petar Preradović (1895, na Strossmayerovom trgu, kasnije premješten na Preradovićev trg) a potom mnogostrani velikani poput Ivana Kukuljevića Sakcinskog i Ivana Mažuranića (1911), dok je iz ranijih razdoblja izabran Ruđer Bošković. Posljednje poprsje postavljeno na području oko zgrade Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, točnije na Strossmayerovom trgu, pripalo je umjetniku, ali ne najistaknutijem muzičaru 19. stoljeća, Vatroslavu Lisinskom, nego piscu i gradskom senatoru Augustu Šenoi (1913).

Spomen-ploča postavljena na kući u kojoj je August Šenoa umro, u Mesničkoj ulici 34, postavljena je 1901. godine i najstarija je spomen-ploča u čast nekom umjetniku u Zagrebu.[933] Stoga se može reći da se najstarija glazbenička spomen-ploča, ona koju je 1919. postavilo Hrvatsko pjevačko društvo »Kolo« na mjestu gdje je bila rodna kuća Vatroslava Lisinskog, sasvim dobro uklopila u trend kojim je 20. stoljeće započelo slavljenje umjetnika iz prethodnoga.[934] S druge pak strane, postavljanje poprsja Lisinskog 1969. godine, kao prvog spomenika nekom muzičaru, zbilo se nakon što je spomenike u Zagrebu dobilo već devet drugih umjetnika: Julije Klović i Andrija Medulić (Medulić ima dva spomenika) te književnici Dragutin Domjanić, Andrija Kačić Miošić, Ivan Goran Kovačić, Eugen Kumičić, Silvije Strahimir Kranjčević, Petar Preradović i August Šenoa (dva spomenika).

Prema podacima iz knjige *Spomenici...*, dopunjenima za razdoblje do 30. studenog 2010, [935] u Zagrebu na javnim površinama, tj. na otvorenom postoji:

- 101 spomenik koji prikazuje 84 osobe iz hrvatske povijesti i politike, kulture, umjetnosti, sporta i znanosti (uz tri iznimke izvan hrvatske baštine: Pabla Picassa, Charlia Chaplina i papu Ivana Pavla II.)
- 119 spomen-ploča (od toga 36 s reljefnim prikazom) koje govore o 95 osoba.[936]

---

[932] I. GOSTL, Igor, *Najsjajnija zagrebačka predstava*, 109; G. ARČABIĆ, *Korak do novog stoljeća*, 62–63.

[933] ***, *Slob. i kr. zem. glavni grad Zagreb od godine 1892. do godine 1902. sastavljen po službenim podatcima*, Zagreb: Albrecht, 1902, 37. U knjizi *Spomenici...* (I. KOŽARIĆ, 412) navodi se da je postavljena 1902. godine. Ta je spomen-ploča ujedno najstarija u Zagrebu s reljefnim prikazom neke osobe.

[934] Tom su prigodom sakupljana sredstva za (nikada postavljeni) spomenik Lisinskom. Dio tog iznosa pjevačko društvo »Lisinski« odlučilo je, međutim, pokloniti Blagoju Bersi kao financijsku pomoć, što je on odbio. (Usp. Blagoje BERSA, *Korespondencija. Druga knjiga*, prir. Eva Sedak, Zagreb: Hrvatski glazbeni zavod, 2012, 157–159).

[935] Nakon izlaska knjige *Spomenici...* postavljeni su, koliko mi je poznato, još spomenici Ljudevitu Gaju i Stjepanu Radiću te spomen-ploče Antoniu Janigru, Fabijanu Šovagoviću i konvoju Libertas s likom Ivana Gundulića.

[936] Uzete su u obzir samo spomen-ploče koje govore o pojedinim osobama, iznimno o dvije osobe koje su se bavile istom djelatnošću ili sl. Spomen-ploče u čast skupinama osoba nisu uključene.

Od toga se na muzičare i glazbene pisce odnosi:
- 5 spomenika: Blagoje Bersa, Fran Lhotka, Vatroslav Lisinski (dva poprsja) i Vlaho Paljetak
- 13 spomen-ploča:

Blagoje Bersa, Nikola Faller, Josip Gostič, Antonio Janigro, Vjekoslav Klaić, Vatroslav Lisinski, Pavao Markovac, A. G. Matoš, Rudolf Matz, Stjepan Šulek, Milka Trnina, Albe Vidaković, Ivan Zajc.

Da bi se dobio cjelokupan pregled, potrebno je tim brojkama pribrojiti spomenike i spomen-ploče u zatvorenim prostorima, što je učinjeno u nastavku.

Spomenici i spomen-ploče muzičarima i glazbenim piscima

Ukupno je u Zagrebu u javnim (otvorenim i zatvorenim) prostorima postavljeno 51 spomen-obilježja muzičarima i glazbenim piscima:

20 spomen-ploča
- od čega 6 spomen-ploča s reljefnim prikazom: V. Huml, A. Janigro, V. Lisinski, V. Klaić, S. Stančić, I. Vuljević

31 spomenik:
27 poprsja i glava
2 reljefna portreta (J. Gotovac i B. Papandopulo u HNK)
2 portretne figure (A. G. Matoš i V. Paljetak).

Ako se zanemari Kožarićev spomenik Matošu, budući da javnost percipira Matoša isključivo kao književnika, preostaje samo jedan spomenik u Zagrebu kojim se prikazuje cijeli lik nekog glazbenika: riječ je o skladatelju i šansonijeru Vlahi Paljetku, ujedno jedinome koji izlazi iz okvira tzv. ozbiljne glazbe. Nažalost, taj je spomenik osebujan i po tome što uz njega nema niti jednog podatka, kako o osobi koju prikazuje, tako ni o autoru i postavljaču (vidi te podatke u *Popisu spomenika...*).

Spomen-obilježjem ukazana je čast tridesetorim osobama koje su se na razne načine bavile glazbom. U popisu koji slijedi grupirane su prema vrsti bavljenja glazbom, pri čemu je kod višestranih glazbenika odabrana njihova osnovna glazbenička djelatnost, prva koju u određenoj natuknici navodi leksikografska literatura (npr. Jakov Gotovac je uvršten kao skladatelj, a ne i dirigent):

<u>skladatelji (12):</u>
Blagoje Bersa, Jakov Gotovac, Josip Hatze, Fran Lhotka, Vatroslav Lisinski, Rudolf Matz, Oskar Nedbal, Vlaho Paljetak, Boris Papandopulo, Stjepan Šulek, Ivo Tijardović, Ivan Zajc

<u>glazbeni pisci (5)</u>:
Janko Barlè, Vjekoslav Klaić, Pavao Markovac, Albe Vidaković, Antun Gustav Matoš

<u>pjevači (5):</u>
Josip Gostič, Marijana Radev, Vladimir Ruždjak, Badema Sokolović, Milka Trnina

<u>instrumentalisti, glazbeni pedagozi (3)</u>:
Václav Huml, Antonio Janigro, Svetislav Stančić

<u>dirigenti (3):</u>
Nikola Faller, Lovro Matačić, Milan Sachs

ostali (glazbeni pedagog i organizator glazbenog života) (2):
Elly Bašić, Ivo Vuljević.

U prilozima su dva popisa spomen-obilježja muzičarima.

5. *Popis spomenika i spomen-ploča glazbenicima, glazbenim piscima i događajima povezanima s glazbenim Zagrebom prema stanju iz studenog 2010.* donosi podatke u dvjema skupinama. Prva skupina, 5.1. »Glazbenički spomenici i spomen-ploče« ima dvije podskupine. Prvu čine spomen-obilježja koja se odnose na pojedine glazbenike i osobe povezane s glazbenim Zagrebom (točnije s Koncertnom dvoranom *Vatroslav Lisinski*), pa su slijedom toga i poredana abecedno prema prezimenima osoba, a ako ima više spomen-obilježja jednoj osobi, poredana su kronološki. Druga podskupina sadrži spomen-obilježja koja se odnose na skupine glazbenika i ljudi povezanih s glazbom, i nižu se kronološki (riječ je o spomen-ploči zaslužnim članovima tijekom prošlosti HGZ-a te spomen-ploči studentima i profesorima Muzičke akademije poginulima u Drugom svjetskom ratu). Nije uvršten slučaj pojavljivanja imena glazbenika/glazbenog pisca na spomen-ploči u izvan-glazbenom kontekstu: tako se je Pavao Markovac našao na popisu »članova partijskih tehnika, novinara i grafičara« koji su »dali svoje živote u revoluciji«. Njima je Društvo novinara Hrvatske 1966. godine postavilo spomen-ploču na jednom od ulaza u Novinarski dom, na uglu Rooseveltovog trga i Vukotinovićeve ulice.[937] Imena autora u pravilu su preuzeta iz literature, što je u popisu i naznačeno. Poprsja u HNK, osim Oskara Nedbala, imaju na postolju naznačeno ime i prezime autora.

5.2. *Ostale spomen-ploče povezane s glazbenom topografijom Zagreba* čine drugu skupinu u popisu. Podaci su poredani kronološki prema redoslijedu događaja o kojima govore. U toj su skupini tekstovi spomen-ploča posvećeni određenim lokacijama povezanima s glazbom u nešto širem smislu nego što ga obuhvaća ova knjiga: plesovi i predstave u staroj pivovari u Basaričekovoj ulici, kuća u kojoj je Lisinski skladao operu *Ljubav i zloba*, staro i današnje kazalište, Preporodna dvorana i HGZ, sjedište Radio Zagreba i Zagrebačkih solista.[938] Tim se popisom htjelo iz cjelokupne količine zagrebačkih spomen-ploča izdvojiti sve što bi ulazilo u područje cjelokupne glazbene topografije Zagreba.

6. *Kronološki popis spomenika i spomen-ploča glazbenicima i glazbenim piscima prema stanju iz studenog 2010.* donosi: riječi kojima je opisana osoba, tko je postavio spomen-obilježje, kada i zašto. Kao što se vidi iz popisa, u opis djelatnosti muzičara utkan je ponegdje i nacionalni aspekt kroz pridjev »hrvatski«, i to kod spomen-obilježja Lisinskom (1919), Zajcu (1925), Bersi (1973), Vidakoviću (1979), Klaiću (2001); Matz je štoviše »hrvatski rodoljub« (2007), dok je kod Šuleka varijanta: »velikan hrvatske glazbe« (2003). Milka Trnina je »svijetom proslavljena operna pjevačica«, a Josip Gostič je »umjetnik svjetskog glasa, rodom Slovenac« koji je »trajno obilježio hrvatsku glazbenu kulturu«. U razmaku od četiri godine Hrvatsko društvo skladatelja postavilo je

[937] Stipe UGARKOVIĆ – Ivan OČAK, *Zagreb, grad heroj. Spomen-obilježja revolucije*, Zagreb: »August Cesarec«, 1979, 65.

[938] I na zgradi nekadašnje Građanske streljane stajala je spomen-ploča, čiji tekst donosi Pavao CINDRIĆ u svojoj knjizi *Grički milenij* (str. 321). Vidi o tome u bilješci na str. 76.

spomenike dvojici »začetnika« u povijesti hrvatske glazbe: Lisinkom, »začetniku novije hrvatske i jugoslavenske glazbe«[939] i Bersi, »začetniku hrvatske glazbene moderne«. Budući da je u proslavama obljetnica obojice skladatelja intenzivno bio uključen Lovro Županović, može se zaključiti da je on utjecao na kreiranje natpisa odnosno da ih je sastavio. Uostalom, brošura koju je uredio uz Bersinu obljetnicu ima u naslovu upravo »začetnik hrvatske glazbene moderne«.[940] Kod glazbenika i glazbenih pisaca kojima glazba nije bila prvenstveno zanimanje izraz »hrvatski« pojavljuje se kod »glazbenika« Vjekoslava Klaića, čija je spomen-ploča ujedno i daleko najbogatija tekstom. Na spomen-ploči što ju je »hrvatskom književniku« Matošu podiglo Društvo hrvatskih književnika prirodno je da se ne spominje njegova glazbenička djelatnost, no šteta da postavljači spomen-ploče Janku Barlèu (Družba Braća hrvatskoga zmaja i Zbor prebendara zagrebačke prvostolne crkve) nisu uz riječi »prazmaj budanjski, prebendar, povjesničar« dodali ništa što bi upućivalo na izvanrednog povjesničara glazbe. Nikola Faller je na spomen-ploči između ostalog i »kazališni kroničar«. Ta oznaka potječe iz 1971, daleko prije objavljivanja publikacije *Repertoar hrvatskog kazališta*, koja je jednim velikim dijelom temeljena i na Fallerovim preciznim bilježenjima kazališnih predstava u HNK.[941]

Sadržaj spomen-ploče/natpisa ispod poprsja određuje postavljač, uz odobrenje gradskih vlasti ako je spomenik na otvorenom, i eventualno funkcija prostora gdje se spomen-obilježje nalazi. Najčešće se iz samog teksta razabire tko je postavio spomen-obilježje. U HGZ-u, Koncertnoj dvorani *Vatroslav Lisinski* (i ispred nje) i u HNK podrazumijeva se da su postavljači same te institucije. Postoje i iznimke: uz poprsje Blagoja Berse u HGZ-u ne postoji nikakav natpis ni o kome se radi niti o autoru i postavljaču, no na postolju je inventarna pločica Muzičke akademije. Poprsje se nalazi u jednoj od prostorija koje Muzička akademija koristi za nastavu, a istovremeno je to predvorje velike dvorane HGZ-a. Riječ je upravo o prostoriji u kojoj je, po svoj prilici, sam Bersa održavao nastavu.[942] Također, poprsja Zajca i Lisinskog u HNK nije 1934. postavila sama ta institucija, nego »radni odbor sastavljen iz delegata hrvatskih kulturnih društava«, a za postavljanje su se sredstva prikupljala na prigodnim koncertima.[943]

Najvažniji postavljači spomen-obilježja u Zagrebu su, uz HGZ, HNK i KDVL, bili:

- jedno društvo za kulturu i umjetnost (Družba »Braća hrvatskog zmaja«, čak 4 spomen-ploče postavljene samostalno ili u suorganizaciji)
- cehovska društva (Hrvatsko društvo skladatelja – 2 spomen-ploče i 3 spomenika; Društvo hrvatskih književnika)

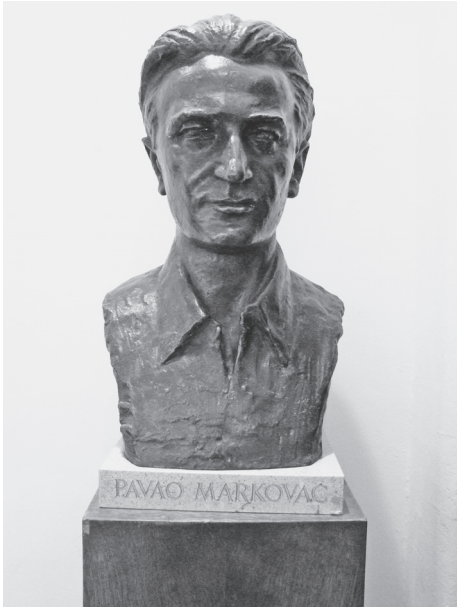
[939] Vidi o tome kasnije, str. 172.

[940] Lovro ŽUPANOVIĆ (ur.), *Blagoje Bersa 21. XII 1873. 1. I 1934. začetnik hrvatske glazbene Moderne*, Zagreb: s.n., 1973.

[941] Branko HEĆIMOVIĆ, Nastanak i načela obrade, u: *Repertoar hrvatskih kazališta 1840–1860–1980*, knj. 1, ur. Branko Hećimović, Zagreb: Globus – Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1990, 9.

[942] B. BERSA, *Dnevnik i* Uspomene, 110, 349 i 456.

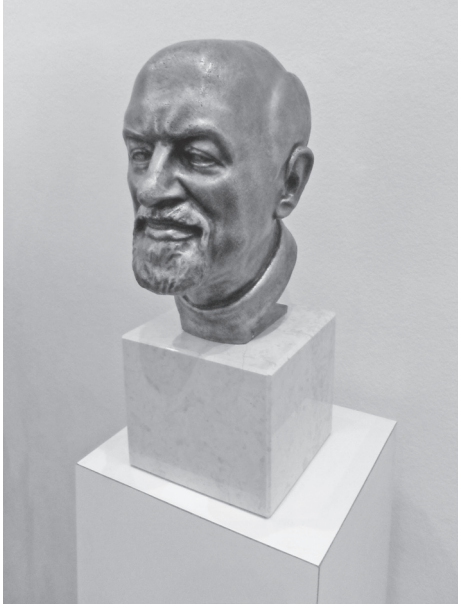
[943] ***, Postavljanje spomen-poprsja Lisinskom, Zajce [sic] i Mandroviću u Narodnom kazalištu 17. decembra, *Novosti*, 27 (1933) 327, 7.

Sl. 15. Poprsje Pavla Markovca u Glazbenoj školi Pavla Markovca, Trg žrtava fašizma 9 (snimio Ante Topić)

Sl. 16. Glava Elly Bašić u Glazbenom učilištu Elly Bašić*, Mlinarska 25 (snimila Nada Bezić)*

Sl. 17. Glava Rudolfa Matza u Glazbenoj školi Rudolfa Matza, Selska cesta 114 (snimila Nada Bezić)

- glazbena društva i institucije (Fond Stjepan Šulek, Institut za crkvenu glazbu, članovi /opere/ HNK, Koncertna direkcija Zagreb, Fond »Lovro i Lilly Matačić«)
- glazbene škole (E. Bašić, V. Lisinski, P. Markovac, R. Matz)
- pjevačko društvo (»Kolo«)
- nacionalno društvo (Slovenski dom)
- (vjerojatno) vlasnik prostora u kojem je koncertna dvorana (HAZU)
- izdavač knjige o muzičaru (Kolektiv NIRO Radničke novine)

i još nekoliko suorganizatora (vidi u prilogu 6).

Povodi za postavljanja su većinom bili jubileji osoba kojima se postavlja spomen-obilježje. Međutim, spomen-ploču Ivanu Zajcu Družba »Braća hrvatskoga zmaja« postavila je 1925. godine, u povodu 1000. godišnjice hrvatskog kraljevstva, kada je postavila i velik broj spomen-obilježja diljem Hrvatske.[944] Specifičan je slučaj poprsja Josipa Hatzea, koje je prije postavljanja u foajer HNK bilo u privatnom posjedu skladateljeva unuka Rubena Radice, kojemu se »nakon mnogo godina pružila prilika« da pokloni HNK-u poprsje.[945] Uz poprsje je očito poklonio i postolje s natpisom, jer je taj natpis jedini u HNK koji uz ime osobe te godine života donosi i oznaku djelatnosti (»hrvatski skladatelj«).

Lokacije spomenika i spomen-ploča muzičarima

Upravo je »smještaj spomenika u gradskom tkivu njegova imanentna odrednica koja mu oblikuje značenje, stvarajući potreban kontekst«.[946] Smještaj spomen-obilježja na otvorenom biran je, u pravilu, vrlo logično: Bersino je poprsje u neposrednoj blizini glazbene škole koja nosi njegovo ime, Lhotka je u »svojoj« ulici, Lisinski blizu mjesta gdje je stajala kuća u kojoj je umro i ispred »njegove« koncertne dvorane. U Visokoj je ulici bio specifičan problem: budući da nije imalo smisla postaviti spomen-ploču u dvorišni dio stambenog bloka u kojem je stanovao i umro Ivan Zajc, jer ne bi imala kontakt s prolaznicima, Družbi »Braća hrvatskoga zmaja« nije preostalo drugo nego postaviti spomen-ploču na pročelje ulične prizemnice na istoj adresi. Izbor lokacije kipa Vlahe Paljetka, u »Prolazu neboder« u Ilici 1, samo na prvi pogled nije razumljiv. Vjerojatno se željelo postaviti spomenik u blizini nekadašnjih mjesta gdje je Paljetak nastupao, otprilike između scene »Excelsior komedije« na uglu Gajeve i Tesline ulice (Gajeva 9) i kabareta »Dverce« u dvorišnoj zgradi Ilice 12.[947]

Ne može se reći da su sva spomen-obilježja u Zagrebu sretno postavljena. Problem kod svih poprsja jest da im se ne može prići jer su na zelenim površinama: na

[944] Marijan MACHALA (ur.), *Prigodnica. Družba »Braća Hrvatskoga Zmaja« 1905. – 16. XI. – 2005.*, Zagreb: Družba »Braća Hrvatskoga Zmaja«, 2005, [7]. Družba je svoju najnoviju glazbeničku ploču, u čast Rudolf Matzu, postavila 24. ožujka 2007, godinu dana *prije* jubilarne 20. godišnjice njegove smrti, te dva dana *nakon* datuma njegovog smrtnog dana.

[945] Zdenka WEBER, Glazba s božanskim dodirom, *Cantus*, (2009) 159/160, 15.

[946] I. KOŽARIĆ (ur.), *Spomenici...*, 7.

[947] I. MRDULJAŠ, *Zagrebački kabaret*, 96–100, 122–136.

travnjacima se nalaze poprsja Blagoja Berse i Frana Lhotke, poprsje jednog Lisinskog je iza ružičnjaka (u Jurjevskoj),[948] a drugog iza gustog zimzelenog grmlja (pokraj Dvorane *Lisinski*).

Spomen-ploče su često previsoko postavljene, pri čemu je najlošija pozicija spomen-ploče Lisinskog na mjestu gdje je stajala njegova rodna kuća u Ilici 37. Budući da su već 1919, kada je bila postavljena, u prizemlju bili lokali, ploča je mogla biti smještena tek u visini prvoga kata, pa ju prolaznici, osim onih koji dolaze u Ilicu iz Mesničke ulice, ne mogu zapaziti, a kamoli čitati njezin tekst (sl. 11). Naravno, uvijek se može postaviti pitanje koja je općenito svrha spomenika, kome su zapravo namijenjeni i je li postavljanje spomenika bitnije od njega samog, o čemu će biti riječi u zaključku ovog dijela rada.

U koncertnim i kazališnim interijerima – u Hrvatskom glazbenom zavodu, Koncertnoj dvorani *Vatroslav Lisinski*, Preporodnoj dvorani i Hrvatskom narodnom kazalištu – nalazi se 18 likovnih prikaza muzičara. Zgrada HNK posebna je u pogledu spomenika. Od ukupno 35 poprsja i reljefa znamenitih umjetnika, koliko ih je u studenome 2010. bilo u prostorima HNK, njih četrnaest prikazuje muzičare.[949] Odmah uz glavni ulaz, u auli, nalaze se najstarija poprsja, ona Lisinskog i Zajca, kojima su sučelice poprsja Dimitrije Demetra i Josipa Freudenreicha. Dvije su paralele ovdje uočljive: prva u činjenici da je Lisinskom nasuprot Demeter, kao što su zajedno i na samoj zgradi HNK. Druga je paralela da su poprsja Lisinskog i Zajca postavljena istovremeno, u veljači 1934, baš kao što su četrdesetak godina kasnije druga njihova poprsja postavljena u paru i to u dvorani HGZ-a. U novije su vrijeme u pokrajnjem dijelu aule postavljeni mramorni profili skladatelja i dirigenata Borisa Papandopula i Jakova Gotovca. Papandopulo je ujedno jedini koji ima dva spomen-obilježja u HNK – mramorni reljef u prizemlju i poprsje na jednom od stubišta.

Za razliku od prizemlja, raspored poprsja u foajeru na prvom katu i na stubištima povremeno se mijenja. Možda je ta nestalnost i razlog zašto Nikola Batušić u knjizi posvećenoj zgradi HNK ne spominje poprsja, pa čak ni ona »trajna« u auli u prizemlju, osim u legendi jedne fotografije.[950] Među glazbeničkim je najviše, dakako, poprsja pjevača. Češki skladatelj i dirigent Oskar Nedbal iznimka je u nizu odabranih: on je jedini stranac koji je dobio svoje poprsje u HNK, autor poprsja je također jedini stranac, a postolje je jedino koje umjesto natpisa ima reprodukciju teško čitljivoga vlastoručnog Nedbalovog potpisa.

U Dvorani *Lisinski* bile su postavljene dvije glave Lovre Matačića. Prvu je izradio Kosta Angeli Radovani 1989.[951] i bila je početkom 2000-ih godina na odmorištu

[948] Ranije je na tom mjestu bio kameni križ, budući da je to bilo raskrižje ulica podno Jurjevskog groblja (L. DOBRONIĆ, *Slobodni i kraljevski grad Zagreb*, 181).

[949] Ostale su osobe pisci: Ivo Badalić, Milan Begović, Miroslav Feldman, Ivo Vojnović; glumci: Ena Begović, August Cilić, Andrija Fijan, Dragutin i Josip Freudenreich, Adam Mandrović, Josip Papić, Josip Pavić, Vika Podgorska, Marija Ružička-Strozzi, Tito Strozzi; redatelji: Vlado Habunek, Branko Gavella, Ivo Raić, intendanti ili sl.: Dimitrija Demeter i Stjepan Miletić.

[950] N. BATUŠIĆ, *Sto godina...*, 51.

[951] Kosta ANGELI RADOVANI, *Kosta Angeli Radovani. Retrospektiva 1940–1999*, Zagreb: Hrvatsko društvo likovnih umjetnika, 1999.

južnih stuba.[952] Međutim nju je u veljači 2009. zamijenila druga, autora Kažimira Hrastea, koji je već ranije, 1999. bio izradio zlatnu medalju za šestoro najboljih natjecatelja na drugom Međunarodnom natjecanju »Lovro Matačić«. Prva je glava danas u dirigentskoj sobi u dvorani *Lisinski*, a novija je u foajeru velike dvorane.

U nekim se glazbenim školama nalaze portreti osoba po kojima su škole dobile ime. Postavljeni su u koncertnim dvoranama škola, tj. najvećim i najljepše uređenim prostorijama u kojima se održavaju školske produkcije.

Slučaj Lisinski

Vatroslavu Lisinskom pripada u spomen-obilježjima i prvenstvo i brojnost. U kontekstu povijesnih zbivanja u Hrvatskoj, posve je jasno zašto je Lisinski na spomen-ploči iz 1919. označen kao »hrvatski glazbotvorac«, a 1969. na podnožju poprsja i spomen-ploči u Jurjevskoj kao »začetnik novije hrvatske i jugoslavenske glazbe«. Kao što je rečeno, vjerojatno je veliku ulogu u oblikovanju tog natpisa imao i Lovro Županović, autor monografije o Lisinskom izašle upravo te godine. Ne samo što je spominjanje »jugoslaven-ske« glazbe bilo posve prirodno u tadašnjoj Jugoslaviji, nego je uistinu bilo i na tragu ideja samoga Lisinskog, koji je, u okrilju Preporoda težio jedinstvu južnoslavenskih naroda. Odnos prema riječi »jugoslavenski« se promijenio nakon Domovinskog rata; ta se riječ u nazivima ustanova mahom pretvarala u »hrvatski« ili nestajala. No, spomenike je teže ispravljati. Zasigurno krajem 1990-ih, a možda i nešto ranije, nepoznati je počinitelj započeo s upornim »korekturama« natpisa ispod Lisinskijevog poprsja. U nastojanju da sakrije riječ »jugoslavenske« prebojao je središnji dio natpisa, tj. riječi »novije hrvatske i jugoslavenske«, tako da je ostalo čitko samo »začetnik ... glazbe«. Takva je situcija trajala godinama, barem do 2004, kada sam fotografirala tako oskvrnut spomenik (sl. 13).

Muzikologinja Dubravka Franković upozorila je postavljača poprsja, Hrvatsko društvo skladatelja, na oskvrnjavanje spomenika. Tako je boja uklonjena, što je pak u svibnju 2007. godine izazvalo prosvjed anonimnog autora na portalu Hrvatskog kulturnog vijeća. U tekstu *U Zagrebu je Vatroslav Lisinski jugoslavenski kompozitor* obrušio se na one koji su, prema njegovom mišljenju, tim postupkom odlučili ponovno nametati Jugoslaviju.[953] U knjizi *Spomenici...*, objavljenoj također 2007. godine, na fotografiji Lisinskijevog poprsja riječ »jugoslavenske« je vidno tamnija od ostalog natpisa, gotovo da je izbrisana, možda kao posljedica čišćenja boje.[954] Hrvatsko društvo skladatelja je odlučilo promijeniti spornu riječ »jugoslavenski« u »južnoslavenski«,[955] kako na podnožju, tako i na spomen-ploči, no to je na kraju učinio Gradski zavod za zaštitu spomenika.[956] Nakon toga nema više nasilnih intervencija.

---

[952] Fotodokumentacija autorice.

[953] ***, U Zagrebu je Vatroslav Lisinski jugoslavenski kompozitor, Portal hrvatskoga kulturnog vijeća, 2007. http://hakave.org/index.php?option=com_content&id=658.

[954] I. KOŽARIĆ (ur.), *Spomenici...*, 90.

[955] Uostalom, i Županović je to napravio u svojoj posljednjoj knjizi o Lisinskom iz 2003. godine. U prvoj rečenici spominje ga kao »začetnika novije hrvatske i južnoslavenske glazbe« (potc. N.B., usp. L. ŽUPANOVIĆ, *Vatroslav Lisinski...*, 1).

[956] Zahvaljujem tajniku Hrvatskog društva skladatelja Antunu Tomislavu Šabanu na ovim podacima.

Treba istaknuti specifičnost skulpture Vojina Bakića naslovljene »Vatroslav Lisinski«, isprva postavljene u foajeru istoimene koncertne dvorane. Skulptura posjetiocima ne govori mnogo: gotovo apstraktni prikaz glave nema potpisa ni naziva[957] pa se tako ne može znati što ili koga prikazuje (sl. 12), premda se na novom, današnjem mjestu, ipak naziru konture lica Lisinskog. Neobično je da Darko Bekić, autor Bakićeve biografije, izričito piše da je Bakić »po državnoj narudžbi 'Lisinskog' morao izraditi u konvencionalnom stilu, gotovo u maniri portreta iz vremena Informbiroa« što je, zaključuje Bekić, bilo »razumljivo i posve u 'duhu vremena'.«[958] Bekić očito tvrdi da je »Lisinski« konvencionalni portret, jer i na sljedećoj stranici piše: »I nakon 'Lisinskog' nastavio je [Bakić] raditi kompromise, kakve je morao raditi i u 'olovno doba' jugoslavenskog komunizma«.[959] Čelnici Dvorane su vjerojatno od Bakića naručili »poprsje«, pa shodno tome i Lovro Lisičić upotrebljava taj termin u tekstu u kojem opisuje dvoranu.[960]

Spomenici i spomen-ploče muzičarima u relevantnoj literaturi

U »Popisu spomenika« unutar natuknice »javni spomenici« u *Zagrebačkom leksikonu*[961] nedostaju Lhotkino poprsje i poprsje Lisinskog ispred Koncertne dvorane *Vatroslav Lisinski*. Za poprsje Lisinskog u Jurjevskoj nedostaje podatak o autoru i godini (odnosno krivo je stavljena u 1990-e), a za poprsje Berse godina, dok je spomenik Vlahi Paljetku krivo datiran. Mnogo je opsežniji i točniji pregled u knjizi *Spomenici i fontane u gradu Zagrebu*. Pa ipak, u njoj se ne navodi spomen-ploča na kući u kojoj je živio Blagoje Bersa (postavljena 1973), niti spomen-ploča Nikoli Falleru (postavljena 1971).

Kada ne bi iza knjige *Spomenici...* stajao projekt Evidencije javne plastike Gradskoga zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirode, izostavljanje spomen-ploče Falleru bi se moglo možda opravdati: te spomen-ploče, naime, već godinama uistinu nema, otkako kuća u Mletačkoj 7, na kojoj je spomen-ploča stajala, ima obnovljenu fasadu. Kako sam u listopadu 2005. godine doznala od stanarke Tatjane Đuričić-Kuric, stanari su spremili spomen-ploču u dvorište, u što sam se tada osobno uvjerila, i nemaju financijska sredstva za njezino ponovno postavljanje. To ni nije njihova dužnost, jer ploču su postavili »članovi HNK«, pa bi ju ponovno trebala postaviti ta ustanova. Doduše, u »Odluci o komunalnom redu«, što ju je donijela Gradska skupština Grada Zagreba 2005. godine nije izričito rečeno tko je odgovoran za ponovno postavljanje spomen-ploča u takvim slučajevima.[962] Tekst te spomen-ploče u popisu u prilogu preuzet je od Lelje Dobronić, koja je objavila i fotografiju nekoliko kuća u tom di-

[957] Za razliku od toga, raniji Bakićev rad tog tipa, spomenik Ivanu Goranu Kovačiću u Parku Ribnjak (iz 1964), u podnožju ima natpis »Goran 1913 1943«.
[958] Darko BEKIĆ, *Vojin Bakić ili Kratka povijest Kiposlavije*, Zagreb: Profil international, 2006, 181.
[959] *Ibid.*, 182.
[960] Lovro LISIČIĆ, [Uvodni tekst], u: *20 godina Koncertne dvorane Vatroslav Lisinski*, ur. Lovro Lisičić, Zagreb: Koncertna dvorana »Vatroslav Lisinski«, 1993, 13.
[961] Javni spomenici, u: *Zagrebački leksikon*, I, 424–425.
[962] *Službeni glasnik grada Zagreba*, (2005) 20.

Sl. 18. Mletačka ulica. Spomen ploča Falleru je na posljednjoj kući lijevo, u razini prizemnih prozora. (Muzej grada Zagreba, 14.494 II-9744)

jelu Mletačke ulice, pri čemu se, nažalost, Fallerova kuća slabo vidi.[963] Nešto uočljivija je na fotografiji iz fototeke Muzeja grada Zagreba (sl. 18).

Fasada u Mletačkoj 7 krajem 2012. godine još nije završena pa postoji nada da će se nakon dovršetka spomen-ploča Falleru ipak ponovno postaviti. U međuvremenu su obnovljene i kuća u Demetrovoj 5, gdje je živjela Milka Trnina, te Zajčeva kuća u Visokoj ulici, ali su obje spomen-ploče tim umjetnicima uredno vraćene.

*

Literatura o umjetnicima koji su oblikovali spomen-obilježja muzičara u Zagrebu tek se mjestimično osvrće na ta djela. Prvi reljef, portret Lisinskog što ga je za spomen-ploču 1919. izradio Robert Jean-Ivanović (sl. 11), Vesna Mažuran-Subotić opisala je sljedećim riječima: »To je korektan realističan, meko modelirani portret koji ujedno nosi i karakteristike koje će postati tipične za njegova [Jean-Ivanovićeva] kasnija ostvarenja na ovom području [plakete]. Kratko poprsje prikazano je u

[963] L. DOBRONIĆ, *Zagrebački Kaptol...*, 325.

lijevom profilu i centralno smješteno na čistu plohu bez natpisa ili nekih dodatnih atributivnih elemenata«.[964] Ista autorica u svojoj opsežnoj monografiji o Grgi Antuncu uopće ne spominje njegova poprsja Ive Tijardovića i Frana Lhotke,[965] a Božena Kličinović u monografiji o Frani Kršiniću navodi biste Lisinskog i Zajca samo u poglavlju *Kronologija*: »Portretira A. Mandrovića, J. Freudenreicha, H. Badalića, V. Lisinskog, J. [sic!] Zajca za aulu HNK«.[966] Ive Šimat Banov u monografiji o Mariji Ujević-Galetović smatra da u liku Vlahe Paljetka kiparica nije posve dosegnula unutrašnje jedinstvo koje je postigla u spomeniku Miroslavu Krleži, pa je Paljetak »u mračnom prolazu unatoč modelacijskim vrlinama, sjaja površina i lijepih pojedinosti, ostao pomalo depresivan i slabo vidljiv«.[967] Začudo, Šimat Banov ne navodi ovu skulpturu u popisu *Radovi izvedeni u javnim prostorima*.[968]

Ostale spomen-ploče i spomenici povezani s glazbom

Spomen-ploča postavljena na svečanom stubištu HGZ-a 14. listopada 1895. u čast posjeta Franje Josipa I. i otvorenja novog dijela zgrade postala je paradigma za spomeničku politiku u nas. U doba postavljanja bile su u naponu političke moći sve osobe istaknute na spomen-ploči: sam vladar, ban Khuen-Héderváry, ministar Isidor Kršnjavi i predsjednik HGZ-a biskup Julije Drohobeczky. Mramornu spomen-ploču izradio je poznati zagrebački majstor Luigi Pierotti.[969] Nakon 1918. ploča je, kako piše Ladislav Šaban, »uklonjena«.[970] Štoviše, svaki trag o posjetu Franje Josipa I., pa tako i spomen-ploči, izbrisan je i samim time što ga je izostavio Antun Goglia u inače vrlo detaljnoj kronici HGZ-a od 1827. do 1927.[971] Na stubištu je 1962. postavljen reljef s likom Josipa Broza Tita. S političkim promjenama 1990. i ubrzo nakon vraćanja spomenika banu Jelačiću na glavni zagrebački trg i uprava HGZ-a odlučila je »vratiti« spomen-ploču. Bilo je to vrlo jednostavno, jer ju je trebalo samo okrenuti. Natpis je, naime, tijekom više od 70 godina bio okrenut zidu.

Postoje zgrade u Zagrebu u kojima su se odvijali važni događaji iz glazbene povijesti, a spomen-ploče koje su postavljene na njima to ne spominju. Takav je slučaj današnja Gornjogradska gimnazija na Katarininom trgu, nekadašnja Akademija, u kojoj je 1827. započeo redoviti javni koncertni život Zagreba. Na pročelju je spomen-ploča koja govori o povijesti jedne visokoškolske ustanove (Kraljevske pravoslovne akademije), no o nastavi glazbe, koja se tamo odvijala još od doba isusovačke gimnazije, nema ni riječi. Zanimljivo je da je 1829, iste godine kada je započela s radom glazbena škola HGZ-a, u stubištu postavljena spomen-ploča (koja i danas stoji), ali ne

[964] Vesna MAŽURAN-SUBOTIĆ, *Robert Jean-Ivanović. Retrospektivna izložba, Gliptoteka HAZU, Zagreb, svibanj-lipanj 1999*., Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Gliptoteka, 1999, 59.

[965] Vesna MAŽURAN-SUBOTIĆ, *Grga Antunac*, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Gliptoteka, 2001.

[966] Božena, KLIČINOVIĆ, *Frano Kršinić*, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 1998, 206.

[967] Ive ŠIMAT BANOV, *Marija Ujević Galetović*, Zagreb: Art magazin Kontura, 2007, 53–54.

[968] *Ibid*., 257.

[969] Nada BEZIĆ, Kako smo okrenuli spomen-ploču, *HaGeZe*, 5 (2001) 2, 2.

[970] L. ŠABAN, *150 godina Hrvatskog glazbenog zavoda*, 106.

[971] A. GOGLIA, *Hrvatski glazbeni zavod...*

u čast osnutka glazbene škole, jer postavljači, članovi *Ateneja* (akademije i gimnazije) tada nisu mogli slutiti da će ta skromna škola biti temeljem glazbenog školstva u Zagrebu, nego u čast Josipu Sermageu, tadašnjem »vrhovnom ravnatelju škola« (u rangu današnjeg ministra prosvjete).[972] Povod za postavljanje ploče bilo je novo stubište koje je grof Sermage dao sagraditi. Sermage je tada bio predsjednik Glazbenog društva (HGZ-a), pa je pridonio tome da glazbena škola besplatno dobije korištenje prostorija u Akademiji. Iste je godine na gimnaziji započeo raditi Slovak Štefan (Stefan) Moyses »zagrebački kanonik, banskobistrički biskup, prvi predsjednik Matice slovačke, branitelj narodnih prava Hrvata i Slovaka u Ugarskoj«, kako piše na spomen-ploči postavljenoj u stubištu 1997. godine. Moyses je k tome bio član ravnateljstva Glazbenog društva i nadzornik njegove glazbene škole.

Spomen-ploča, postavljena na ulazu u Zagrebačko tjelovježbeno društvo Hrvatski sokol na Trgu maršala Tita br. 6, nije datirana. Opsežan tekst na ploči počinje riječima: »Ovdje u domu društava 'Kola' i 'Sokola'…«, potom govori da je tamo 1890. prvi put proslavljen »radnički praznik 1. maj. (…) Tu su održavane i druge radničke skupštine i priredbe«.[973] Ploču je postavilo Gradsko sindikalno vijeće nepoznate godine, ali svakako prije 1965. kada je njezin tekst objavljen u knjizi Pavla Cindrića.[974] Stoga je u kontekstu ondašnjih političkih prilika, razumljivo da se u tekstu ne spominje da je u »Sokolu« plesao car Franjo Josip I. u listopadu 1895. godine, na svečanosti nakon otvorenja HNK. U nekadašnjoj zgradi »Kola« na prvome je katu neupadljiva spomen-ploča koja govori o prvim kinematografskim projekcijama u Hrvatskoj u listopadu 1896. g.

Na pročelju prvog javnog zagrebačkog kazališta, danas Hrvatskog prirodoslovnog muzeja, nalazile su se spomen-ploče o osnutku Hrvatskog planinarskog društva i Hrvatskoga naravoslovnoga družtva,[975] koje su nakon obnove pročelja premještene u kolni ulaz Muzeja.

Posljednja u nizu neglazbeničkih spomen-ploča koje treba spomenuti je ploča zatvorena u prostoru nedostupnom široj javnosti: nalazi se u Freudenreichovoj 1, u ulazu uredske zgrade izgrađene 1897. godine na mjestu nekadašnjeg kazališta.[976]

---

[972] Tekst glasi: »Presvijetlome i prečasnome gospodinu Josipu grofu Sermageu od Susedgrada, apatu B. D. M. od Abrahama, cesarsko-kraljevskom dvorskom savjetniku, kanoniku lektoru prečasnog kaptola zagrebačke katedralne crkve, doktoru svete teologije, ravnatelju viših škola kraljevina Hrvatske i Slavonije, velikodušnome postavljaču ovih stuba na trajan spomen, zahvala zagrebački Atenej 1829.« = »Illustrissimo ac reverendissimo d. Iosepho comiti Sermage de Szomszedvar abbati B. N. V. de Abraham S. C. R. A. M. consiliario cath. eccl zagr. can. ven. cap. lectori ss. theol. doctori regnorum Croatiae et Slavoniae sup. stud. directori horum graduum statori munifico in perpetuam memoriam gratum athenaeum zagrabiense MDCCXXIX« (cit. prema L. DOBRONIĆ, *Zagrebački Kaptol...*, 210).

[973] »Ovdje u domu Društva »Kola« i »Sokola« su revolucionarne organizacija radničke klase Zagreba 1890. istovremeno sa radnicima cijeloga svijeta prvi puta proslavile radnički praznik 1. maj. Mjeseca travnja 1920. godine tu je održano savjetovanje gradskih i općinskih zastupnika izabranih u Hrvatskoj na listama SRPJ/Komunista čiji su mandati odmah poništeni. Tu su se održavale i druge radničke skupštine i priredbe. U spomen na te dane i teške uvjete ilegalne borbe za slobodu ovu spomen-ploču podiže Gradsko sindikalno vijeće.«

[974] P. CINDRIĆ, *Grički milenij*, 324.

[975] L. DOBRONIĆ, *Zagrebački Kaptol...*, 370; I. KOŽARIĆ (ur.), *Spomenici...*, 422.

[976] »Ovdje je stajalo prvo Hrv. zem. kazalište, sagrađeno g. 1834., a porušeno g. 1897, te je na istom mjestu sagrađen novi dio Grad. viećnice. Za načelnikovanja Adolfa Mošinsky-a.« Tekst preuzet od L. DOBRONIĆ (*Zagrebački kaptol...*, 148).

Knjiga *Spomenici...* ne donosi, niti ne spominje, spomen-ploče koje su u stoljećima prije devetnaestog postavljali pojedinci sami sebi u spomen, a navodi ih Lelja Dobronić u svojoj knjizi *Zagrebački Kaptol i Gornji grad nekad i danas*. Među takvima je za ovaj diskurs zanimljiva spomen-ploča na kuriji kanonika Tome Kovačevića, Kaptol 8. Kovačević se spominje u povijesti hrvatske glazbene kulture jer je 1701. u Beču objavio priručnik *Brevis cantus gregoriani notitia (Kratka uputa u gregorijansko pjevanje)*. Donedavno se smatralo da bi Kovačević mogao biti i sastavljač znamenite zbirke crkvenih napjeva *Cithara octochorda*, objavljene prvi put u Beču iste godine kada i njegova knjižica. Međutim, Lovro Županović u popratnoj je studiji uz faksimilni pretisak trećeg izdanja *Citharae octochordae* zaključio da je Kovačević vjerojatno sudjelovao u njezinu priređivanju i odnošenju u Beču, ali da je sastavljanje *Citharae* dovršio kantor Franjo Novačić.[977] Nekoliko godina poslije useljenja u kuriju Kovačević je podigao uličnо krilo, što je označio spomen-pločom na pročelju, pokraj freske s prikazom Sv. Cecilije. Na ploči je grb i natpis na latinskom, koji u prijevodu glasi: »Ovu kuću kantorata Tomo Kovačević, protonotar apostolski, kantor i kanonik zagrebački iz temelja je sagradio. Nasljedniče, tebi sam je osnovao i postavio za miraz. Ti se sjećaj mene, pjesmama hvali Boga.»[978] Preko puta Kovačevićeve kurije nalazi se kurija kanonika Ivana Znike, čijim je troškom objavljeno prvo izdanje *Citharae*. Godine 1689. Znika je postavio u dvorišnom dijelu kurije ploču u spomen dogradnje kurije.[979]

*

Postoje u Zagrebu tri spomenika koji prikazuju muziciranje, ali nije riječ o spomenicima muzičarima. Ni uz jedan od tih spomenika ne nalazi se informacija o autoru ni o imenu spomenika, pa tako npr. tek zahvaljujući općoj kulturi prolaznici na malom trgu pri početku ulice Opatovina (iznad tržnice Dolac) mogu zaključiti da se radi o *Petrici Kerempuhu*, koji, s omčom oko vrata, opušteno svira gitaru. To djelo Vanje Radauša iz 1943. godine postavljeno je 1955. godine. Druga dva kipa prikazuju svirače frule; jednome je kipu ime *Frulaš* (rad Frane Kršinića, ispred Memorijalne zbirke »Jozo Kljaković«, Rokov perivoj 4, nastao 1926.), a drugome *Orfej* (autora Stipe Sikirice, ispred Studentskog doma »Cvjetno naselje«, Odranska 8, godina nastanka 1963.).

---

[977] Lovro ŽUPANOVIĆ, Hrvatski glazbeni zbornik *Cithara octochorda* iz XVIII. stoljeća i njegovo značenje za (domaću) glazbenu kulturu onoga doba i danas, u: *Cithara octochorda*, sv. 2, ur. Milan Moguš – Lovro Županović, Zagreb: HAZU – Institut za crkvenu glazbu »Albe Vidaković« KBF – Hrvatsko društvo crkvenih glazbenika, 1998, 207–209.

[978] Prijevod preuzet od L. DOBRONIĆ (*Zagrebački Kaptol...*, 28), original glasi: »Haec domus cantoratus / per / Thomam Kovachevich protonotarium / apostolicum cantorem et canonicum / zagrabiensem est / a fundamento constructa / successor tibi fundavi dotemque locavi / tu memor esto mei carmina psalle Dei.« U navedenom je natpisu kronogram, tj. kada se slova istaknuta u prvom retku čitaju kao rimski brojevi, dobiva se 1710. godina: »Hae**C** D**o**M**V**s **C**antorat**V**s«, a sličan je kronogram i na izdanju *Citharae*.

[979] L. DOBRONIĆ, *Zagrebački Kaptol ...*, 85–87.

Grobovi glazbenika i glazbenih pisaca

»Božidar Kunc sahranjen je osniježenog 3. travnja 1964. u Detroitu,
na groblju Holy Sepulchre: polje 7, red 8, grob 261.
Nad rakom su govorili svećenik John Prepolec i udovica De Elda.
Iznosim te podatke kako se ne bi zaboravili, ako netko ikada
svrati u Detroit i poželi ostaviti cvijet na zapuštenom grobu
jednog od najizvornijih hrvatskih skladatelja 20. stoljeća.«

(Koraljka Kos)[980]

Stanje istraživanja

U nas je prvi o grobovima muzičara pisao Viktor Kučinić, u svojim člancima o grobovima u Beču i Milanu.[981] Kučinić je istraživao i hrvatske grobove muzičara, pa je, primjerice, napravio i tlocrt starog groblja na sv. Roku, s oznakom gdje je bio grob Vatroslava Lisinskog.[982]

Grobovi glazbenika i glazbenih pisaca bili su tema jednog objavljenog rada Huberta Pettana koji ima naslov *Gdje su pokopani hrvatski skladatelji i pisci o glazbi*.[983] U tom vrlo dragocjenom, kratkom članku (zbog čega u nastavku neće biti detaljnjih bibliografskih uputa na stranice) Pettan donosi podatke koje je za Hrvatsko društvo skladatelja prikupio Bruno Prister početkom 1970-ih godina. Pettan je podatke o 107 osoba umrlih do kraja 1973. razvrstao u četiri tablice:

A) »Pokopani u Zagrebu (Mirogoj)« – 69 osoba[984]
B) »Pokopani izvan Zagreba«[985] – 26 osoba
C) »Pokopani izvan SR Hrvatske« – 4 osoba
D) »Neutvrđeno, treba istražiti« – 8 osoba

U svim tablicama Pettan je donio i podatke o godinama života pokojnika, a u prvoj tablici podatke o lokaciji na Mirogoju (odnosno u slučaju petorice muzičara podatak o ekshumacijama u zajedničku kosturnicu). Budući da je Pettan imao podatke prikupljene za HDS uvrstio je, shodno karakteru članstva HDS-a, i skladatelje zabavne glazbe (vidi o tome kasnije). No, u Pettanovim popisima ima i skladatelja koji nisu bili članovi HDS-a, ako je suditi prema popisima u spomenicama tog

[980] Koraljka KOS, Božidar Kunc. Oris životopisa, u: *Božidar Kunc (1903.–1964.). Život i djelo*, ur. Koraljka Kos – Sanja Majer-Bobetko, Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo, 2007, 15.

[981] Viktor KUČINIĆ, Grobovi glazbenih velikana u Beču, *Sv. Cecilija*, 31 (1937) 6, 157–171; Viktor KUČINIĆ, Dom počinka za muzičare i Verdieva grobnica u Milanu, *Novosti*, 32 (1938) 224, 12.

[982] Arhiv HGZ-a, fotodokumentacija.

[983] Hubert PETTAN, Gdje su pokopani hrvatski skladatelji i pisci o glazbi, *Sveta Cecilija*, 44 (1974) 4, 75–79.

[984] Uz osobe iz hrvatske glazbene kulture naveo je i lokaciju groba češkog glazbenika Oskara Nedbala, umrlog u Zagrebu i pokopanog na Mirogoju. Vidi o tome na str. 197–198.

[985] Pettan u tu kategoriju uvrštava i Milana Stahuljaka, pokopanog 1962. u Vrapču, premda je to nekadašnje selo još od 1950. u sastavu Zagreba (Vrapče, u: *Zagrebački leksikon*, II, 512).

Sl. 19. Fotografija groba G. K. Wisnera von Morgensterna u katedrali, snimio Otto Dasch nakon potresa 1880. godine. (Muzej grada Zagreba, 15.161 IV-446, CD 480)

društva koji te skladatelje ne spominju.[986] Među njima je i stanoviti Aleksandar Molnar (1895–1962), čije se ime ne navodi u osnovnoj leksikografskoj literaturi: *Leksikonu jugoslavenske muzike*, *Muzičkoj enciklopediji*, spomenicama HDS-a[987] i spomenici Muzičke akademije.[988] U *Bibliografiji rasprava i članaka* o glazbi nema njegovog imena ni kao autora ni u predmetnom indeksu. No, u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici ipak postoje dvije tiskane muzikalije s njegovim skladbama. U međuvremenu je Molnar *nestao* i s Mirogoja – doduše, ne iz evidencije, ali natpis na njegovom grobu sada glasi: Marko Vukorepa.

U posebnoj napomeni Pettan donosi imena onih glazbenika koji su umrli prije otvorenja Mirogoja 1876, te nije mogao dati lokaciju njihova groba, jer o tome nema podataka u evidenciji Mirogoja. Među njima navodi i Georga (Jurja) Karla Wisner von Morgensterna, uz opasku da je on pokopan u Katedrali, budući da je bio koralist. Kao izvor spominje neimenovani tekst Božidara Širole (zasigurno *Pregled povijesti hrvatske muzike*),[989] no isti je podatak mogao pronaći i u drugoj literaturi.[990] U

[986] K. KOVAČEVIĆ – E. KRPAN, *Hrvatsko društvo skladatelja*; Erika KRPAN (ur.), *Hrvatsko društvo skladatelja. 60 godina 1945. – 2005.*, Zagreb: Hrvatsko društvo skladatelja, 2005.

[987] Vidi prethodnu bilješku.

[988] K. KOS (ur.), *Muzička akademija u Zagrebu.*

[989] B. ŠIROLA, *Pregled povijesti hrvatske muzike*, 172–173.

[990] Spominje se u Goglinom članku o Wisner von Morgensternu (Antun GOGLIA, *Juraj Karlo Wisner pl. Morgenstern*, Zagreb: (Tisak Narodne tiskare), 1942. [Posebni otisak iz časopisa *Sv. Cecilija*], 15), a još je ranije naveden u prvom izdanju knjige *Stari Zagreb* iz 1940. Gjure Szaba (SZABO, *Stari Zagreb*, 121).

Sl. 20. Nadgrobni kamen Franje Pokornog. Knjižnica HGZ-a, Gundulićeva 6 (snimila N. Bezić)

Katedrali je pokopan i Josip Juratović.[991] Kuhač i ostali autori navode bizaran podatak, koji je Goglia ovako oblikovao: »Za velikog potresa u Zagrebu dne 9. XI. 1880. nastradala je zagreb. katedrala i razbila se raka, u kojoj su bili sahranjeni Wisner i Juratović. Neko vrieme virili su ostatci njihovih tjelesa, dok ih opet ne sahraniše«.[992] U seriji fotografija načinjenoj nakon potresa nalazi se i fotografija otvorenog Wisnerovog groba (sl. 19).

Nije poznata lokacija grobova ostalih istaknutih glazbenika u nizu umrlih prije 1876, premda su svi umrli u Zagrebu, a to su Franjo Čačković-Vrhovinski, Mijo Hajko i Franjo Pokorni. Međutim, u knjižnici HGZ-a čuva se nadgrobni kamen u obliku srca (32x32 cm, debljina 7 cm) koji je bio na grobu Pokornoga. Ispod teksta: »Franjo Pokorny / glasbeni umietnik / preminu 26. rujna / 1859 / u 34. godini / svoje dobe« uklesana je lira (sl. 20).

Riječ je vjerojatno o najstarijem do sada poznatom nadgrobnom spomeniku nekom glazbeniku u Zagrebu. Potječe s groblja sv. Roka jer je Pokorni bio tamo pokopan,[993] pa je i samim time raritet, budući da je tek poneki spomenik s toga groblja sačuvan; zna se za spomenik Lisinskom (vidi o tome na str. 194–195) i kameni spomenik koji se nalazi u Muzeju grada Zagreba.[994] Pokorni je bio učitelj glazbene škole

[991] F. KUHAČ, *Ilirski glazbenici*, 154.
[992] A. GOGLIA, *Juraj Karlo Wisner pl. Morgenstern*, 15.
[993] A. GOGLIA, Franjo Pokorni.., 89.
[994] L. DOBRONIĆ, *Slobodni i kraljevski grad Zagreb*, 177.

HGZ-a i dirigent njegova Društvenog orkestra, pa je skupština HGZ-a odlučila još iste godine da se na neki način pomogne njegovoj majci.[995] Goglia u nastavku donosi zanimljiv splet okolnosti koji je sačuvao nadgrobni kamen: »Kad je napušteno groblje kod sv. Roka, došao je nadgrobni spomenik Pokornoga u vrt vile dra Fuchsa na Josipovcu [danas Ulica Ivana Gorana Kovačića, u neposrednoj blizini nekadašnjega groblja], gdje ga je našao predsjednik hrv. glazb. zavoda dr. R. [Robert] Siebenschein, koji ga je u dra Fuchsa izmolio za glazb. zavod, gdje se sada nalazi.«

Kolikogod praktični i pouzdani izvori, Pettanovi popisi, nažalost, donose podatke o osobama iz samo jednog segmenta glazbene kulture. U ovom su istraživanju uz skladatelje i glazbene pisce uključeni i reproduktivni umjetnici, glazbeni pedagozi i glazbalari. Istraživanje njihovih lokacija na zagrebačkim grobljima gotovo u potpunosti se odnosi na groblje Mirogoj, jer se pokazalo da su na Miroševcu pokopana samo dvojica istaknutih glazbenika: Zvonimir Bradić i Josip Vrhovski, a Milan Stahuljak je, prema Pettanu, pokopan na groblju u Vrapču, ali se danas ne zna lokacija njegova groba.[996]

Kao kuriozum može se navesti internetska baza podataka *Find a grave (Pronađi grob)* koju sastavljaju i dopunjuju volonteri iz cijelog svijeta.[997] Riječ je o prije svega američkoj bazi, u kojoj međutim ima i vrijednih europskih doprinosa, kao što su primjerice brojni grobovi glazbenika u Češkoj. Uz ime pokojnika u pravilu je dodana kratka biografija, fotografija osobe i fotografija groba, a kod nekih i točna lokacija na groblju. Unutar 54 milijuna grobova nema, doduše, groba Božidara Kunca u Detroitu, ali ih ima i 14 s Mirogoja. Od njih je sedam u bazu uvrstila osoba koja se potpisuje s »Jelena«: po dvoje književnika (Petar Preradović i Miroslav Krleža), sportaša (košarkaši Dražen Petrović i Krešimir Ćosić) i glazbenika (Ivo Tijardović i Zinka Kunc)[998] te grob glumice Ene Begović.

Mirogoj – nastanak, podjela na polja i arkade

Tri do danas objavljene knjige o Mirogoju[999] donose i podatke povezane s pojedinim glazbenicima i glazbenim životom Zagreba, dok je knjiga o Krematoriju objavljena kada tamo još nije bilo pokopano mnogo ljudi.[1000] Prva knjiga o Mirogoju izdana je uz 100. godišnjicu odluke Gradskog poglavarstva 1873. godine[1001] da kupi bivši posjed Ljudevita Gaja. No Mirogoj je otvoren tek 6. studenog 1876. godi-

[995] A. GOGLIA, Franjo Pokorni.., 89.

[996] Po svoj prilici riječ je o groblju u Gornjem Vrapču. Stahuljaka nema u mirogojskoj evidenciji, njegov je sin Tihomil umro, a pranećak Zlatko Stahuljak ne zna za lokaciju groba (usmeni podatak).

[997] ***, Find a Grave, http://www.findagrave.com.

[998] [?], Jelena, Ivo Tijardovic, *Find a Grave*, 2006.http://www.findagrave.com/cgi-bin/fg.cgi?page=gr&GSln=Tijardovic&GSiman=1&GScid=639902&GRid=13922898&.
[?], Jelena, Zinka Milanov, *Find a Grave*, 2002. http://www.findagrave.com/cgi-bin/fg.cgi?page=gr&GSln=milanov&GSfn=zinka&GSbyrel=in&GSdyrel=in&GSob=n&GRid=6099402&df=all&

[999] Boris HUTINEC (ur.), *Mirogoj Zagreb [1873–1973]*, Zagreb: Grafički zavod Hrvatske – Gradska groblja, 1974., TRČAK, Ivan (ur.), *Mirogoj. Kulturno povijesni vodič*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost – Rektorat crkve Krista kralja, Mirogoj, 1987. ***, *Mirogoj,* Zagreb: Turistička zajednica grada Zagreba, 2010.

[1000] ***, *Krematorij Mirogoj i Gaj urni u Zagrebu*, Zagreb: Gradska groblja, 1987.

[1001] B. HUTINEC (ur.), *Mirogoj Zagreb*; autori tekstova Kosić, Maleković, Vereš, vidi zasebno u literaturi. U pregledu zagrebačkih groblja u *Zagrebačkom leksikonu* (Groblja, 1, 314) navedena je upravo ta godina kao osnutak Mirogoja, umjesto uobičajene 1876.

ne, a prvi je pokojnik bio Miroslav (Friedrich) Singer, pokopan dan kasnije. Prema istraživanjima bivšeg mačevaoca i trenera Milivoja Radovića postoji mogućnost da je Singer sudjelovao u pripremama Zajčeve opere *Nikola Šubić Zrinjski*, praizvedene 4. studenog te godine. Naime, Singer je, možda, kao učitelj tjelovježbe i mačevanja, »pomagao režiseru, učeći zboriste i soliste držati sablje«.[1002] U svakom slučaju, taj je prvi sprovod na Mirogoju bio popraćen glazbom: »vatrogasna glazba odsvirala je žalopojku, a učiteljski pjevački zbor otpjevao je 'više krasnih zborova'«.[1003]

Od samog početka Mirogoj je bio predviđen kao groblje za pokojnike svih vjeroispovjesti. Svakoj je vjeri statut groblja jamčio »potpuno i neograničeno vršenje vjerskih obreda kod pogreba mrtvaca« što je bila »vrlo napredna odredba i nešto zbog čega Mirogoj danas i jest spomenik vjerskoj toleranciji«.[1004] Prvotna podijeljenost polja i južnog dijela arkada prema vjerama (centralni katolički dio, koji prema jugu prelazi u »grčko-istočni« tj. pravoslavni, potom »evangelički«/protestantski i »izraelitski«/židovski, a pri sjevernom izlazu iz arkada muslimanski) dodatno komplicira ionako otežano snalaženje u teško razumljivom rasporedu polja na Mirogoju. Svaki vjerski dio dobio je numeraciju polja koja počinje s brojem 1, što se u potpunoj informaciji o lokaciji groba iskazuje u rubrici »odjel«, pri čemu je 1=katolički, 2=pravoslavni, 3=protestantski, 4= židovski i 5=muslimanski odjel. Među glazbenicima obuhvaćenima ovim istraživanjem samo ih je oko 10% pokopano na nekatoličkim poljima.

Tablica 6 *– GLAZBENICI I GLAZBENI PISCI POKOPANI NA NEKATOLIČKIM DIJELOVIMA ARKADA I POLJA*

2. pravoslavni odjel	3. protestantski odjel	4. židovski odjel
Bašić, Zvjezdana	Biro, Miroslav	Cossetto, Emil
Benić, Krešimir	Jerbić, Marijan	Čolaković, Stella
Binički, Aca	Molnar, Aleksandar	Geiger-Eichhorn, Antonija
Lukić, Darko	Schneider, Franjo	Hranilović, Vlasta
Misita, Vera		Kiš, Vanda
Reich, Truda		Kiš, Vojko
Robić, Ivo		Prister, Bruno
Stančić, Svetislav		Sachs, Milan
Stefanini, Nikša		Schön, Marijana
Šir, Zlatko		Senečić, Renata
Tajčević, Marko		
Vaić, Đorđe		

[1002] Citat prema Krešimir KOSIĆ, Mirogoj između jučer i sutra, u: *Mirogoj Zagreb [1873–1973]*, ur. Boris Hutinec, Zagreb: Grafički zavod Hrvatske – Gradska groblja, 1974, 16. Uza Singerov grob vezano je niz nepodudarnosti glede datuma njegove smrti, na grobu označenog kao 1. 11., u evidenciji Mirogoja 2. 11. (vidi ***, Tražilica pokojnika, *Gradska groblja.* http://www.gradskagroblja.hr/Trazilica/), a u matičnoj knjizi župe sv. Marka 5. 11. (K. KOSIĆ, Mirogoj između jučer i sutra, 16). Gjuro SZABO (*Stari Zagreb*, 122) navodi 3. veljače, a to preuzima i Ivo PERIĆ (*Zagreb od 1850. do suvremenog velegrada*, Zagreb: Muzej grada Zagreba, 2006, 78).

[1003] K. KOSIĆ, Mirogoj između jučer i sutra, 16.

[1004] ***, *Mirogoj*, 12.

Dakako da među navedenim imenima ima i onih koji po svojoj vjeroispovijesti nisu pripadali polju u kojem su pokopani, jer su tijekom vremena grobovi preprodavani, pri čemu se kriterij vjerske pripadnosti polja izgubio. K tome se po vanjskim obilježjima mogu izdvojiti samo grobovi Stančića i Tajčevića (najstariji natpisi na tim grobovima su na ćirilici) te bračnog para Kiš, Renate Senečić i Antonije Geiger-Eichhorn (hebrejska slova, odnosno židovska zvijezda kod Geiger-Eichhorn).

Glavna arhitektonska znamenitost Mirogoja, uz Kapelu Krista Kralja, svakako su monumentalne arkade, remek-djelo Hermana Bolléa, građene od 1879. do 1912. godine. Za razliku od Praga, gdje je oko 1890. izgrađen *Slavin* (također s arkadama), zajednički spomenik/grob najznačajnijih osoba, pa tako i muzičara, u Zagrebu su arkade bile prepuštene tržištu, uz poneku iznimku. Među njima je Vatroslav Lisinski, ujedno i prvi (poznati) glazbenik pokopan u arkadama. Odluku o njegovoj poziciji u tzv. Ilirskoj arkadi, kao i o kasnijim ukopima Pavla Štoosa i Alberta Štrige u istoj arkadi, donijelo je Gradsko poglavarstvo.[1005]

***Tablica 7** – GLAZBENICI I GLAZBENI PISCI POKOPANI U ARKADAMA*

prezime, ime (god. smrti, ako je drugačija od godine ukopa)	godina ukopa	napomena; prijepis oznake s groba
Lisinski, Vatroslav (u. 1854)	1885.	Ilirska arkada
Klobučarić, Dragutin	1886.	»predsjednik kr. banskoga stola, vitez ces. aust. reda željezne krune II. raz., vlastnik velekrsta reda Franje Josipa I. itd.«
Štoos, Pavao (u. 1862.)	nakon 1891.[1006]	Ilirska arkada
Štriga, Albert	1897.	Ilirska arkada
Tercuzzi, Fernando	1906.	»vlastelin, operni pjevač u miru«
Kuhač, Franjo Ksaver	1911.	
Zajc, Ivan	1914.	grobnica obitelji Zajc – Dolovčak. Zajčev zet Mladen Dolovčak (u. 1907) bio je »odsječni savjetnik kr. zemaljske vlade«.[1007]
Nedbal, Oskar	1930.	»hudební skladatel a dirigent«; nije više na Mirogoju, vidi str. 197–198.
Smodek, Oskar	1933.	ime iznad (vjerojatno otac): Andrija Smodek, vijećnik banskog stola
Kassowitz-Cvijić, Antonija	1936.	Njezin sin, skladatelj Marcel Kasović pokopan je zasebno, vidi prilog 8.
Faller, Nikola	1938.	
Barlè, Janko	1941.	svećenički paviljon

[1005] K. KOSIĆ, Mirogoj između jučer i sutra, 19–20.
[1006] *Ibid.*, 20.
[1007] A. GOGLIA, *Ivan pl. Zajc…*, 5.

prezime, ime (god. smrti, ako je drugačija od godine ukopa)	godina ukopa	napomena; prijepis oznake s groba
Engel, Vika, udana Mošinsky	1943.	grobnica obitelji gradonačelnika Adolfa Mošinskog. Po svoj prilici njezin je muž bio Ivo, na grobnici označen kao »pl. Mošinszky od Zagreb-grada načelnik kr. banske uprave u.m. 1876–1945«.
Goglia, Antun	1958.	grobnica obitelji Rossipal-Goglia.[1008] Djevojačko prezime Gogline supruge Anke bilo je Rossipal.
Lhotka, Fran	1962.	grobnica obitelji Antolković
Dočkal, Kamilo	1963.	svećenički paviljon
Hranilović, Vlasta	1971.	
Oberski, Ivo	1972.	
Feller, Marijan (i Zlata)	1974.	grobnica obitelji Feller; Marijanov otac Eugen Viktor Feller (1871–1936) bio je ljekarnik i tvorničar.
Tijardović, Ivo	1976.	
Žepić, Milan	1976.	grobnica obitelji Goglia (Antun Goglia bo je Žepićev ujak; Goglia nije imao djece)
Gotovac, Jakov[1009]	1982.	
Deželić, Sofija	1985.	grobnica obitelji Deželić (udana za Mladena Deželića, unuka Gjure Deželića)
Lhotka-Kalinski, Ivo	1987	grobnica obitelji Antolković – vidi pod Lhotka
Prister, Bruno	1996.	grobnica obitelji Prister (Emanuel, vlasnik hotela »K caru austrijanskom«)
Senečić-Schönstein, Renata	2000.	grobnica obitelji Schoenstein; pradjed Leopold, liječnik (u. 1884); djed Alfred, odvjetnik[1010]
Klaić, Vjekoslav (u. 1928)	između 2004. i 2010.	grobnica obitelji Klaić; ranije u polju 7[1011]

[1008] Prvo ime je Eduard Rossipal (1839-1911), »kr. šumarnik i upravitelj šum. ravnateljstva« (vidi ***, Rossipal, Eduard Slavoljub, *Imenik hrvatskih šumara.* http://www.sumari.hr/sumari/kart.asp?id=11212&print=1).

[1009] Gotovac je pokopan u dijelu arkadama odmah desno uz ulaz u Kapelu Krista Kralja.

[1010] A. GOGLIA, *Komorna muzika u Zagrebu*, 51–52.

[1011] Vidi sliku ranijeg groba Vj. Klaića u tekstu Saše Vereša (S. VEREŠ, Mirogoj počivalište znamenitih ljudi, u: *Mirogoj Zagreb [1873–1973]*, ur. Boris Hutinec, Zagreb: Grafički zavod Hrvatske – Gradska groblja, 1974, 75). Godine 2004., kada sam započela istraživanje glazbenika na Mirogoju, Klaić je još bio pokopan u polju 7 (fotodokumentacija autorice). U arkade su preseljeni i svi članovi Klaićeve obitelji koji su bili u toj grobnici.

Usprkos nekim prijedlozima »arkade su ostale mjestom ukopa isključivo dobrostojeće elite i najzaslužnijih građana« krajem 19. stoljeća.[1012] No situacija se promijenila, pa je danas za mirogojske arkade karakteristična mješavina uglednih pokojnika u rangu nacionalnih veličina (npr. Petar Preradović, Stjepan Radić) i nepoznatih, običnih građana. U slučaju glazbenika primjer za takve ne-važne osobe stanoviti je pjevač Ivo Oberski, »član Opere HNK« (kako piše uz njegovo ime u arkadama), koji je doduše s nekoliko redaka ipak uvršten u *Leksikon jugoslavenske muzike*.[1013] Preostale 24 osobe navedene u tablici pokopane su u arkade većinom zbog svojeg imovinskog ili društvenog položaja (politika, svećenstvo) – što je u gornjoj tablici istaknuto potcrtavanjem – ili zbog obiteljskog zaleđa, vlastitog ili priženjenog. Uostalom, i neki su drugi glazbenici izvan arkada, osobito pridošlice u Zagreb, pokopani u grobnicama obitelji supružnika, npr. Václav Huml u grobnici porodice svoje supruge Slave rođ. Krainčić. Za elitno mjesto groba Milke Trnine, na aleji između groba Franje Tuđmana i središnjeg križa, zaslužan je njezin ujak Janko Jurković, »savjetnik zem. vlade, hrvatski književnik i.t.d.« (umro je 1889. godine), kod koga je kao djevojka živjela u Zagrebu i s kojim dijeli grobnicu.

U tablici se ističe nekoliko imena uz koja nije napisana napomena, što može upućivati na to da iza njih ne stoji imovinsko/obiteljsko zaleđe, nego samo vlastiti rad i zasluge. To se pouzdano može reći za Franju Ksavera Kuhača, kojemu je Gradska skupština dodijelila besplatno mjesto u arkadama »radi njegovih zasluga za razvoj i poznavanje hrv. narodne glazbe«.[1014] Grad Zagreb je mjesto u arkadama dao i Nikoli Falleru »da se tako oduži za sve ono, što je Faller u interesu muzičke kulture grada Zagreba učinio«,[1015] a vrlo je vjerojatno da su počasno mjesto dobili i Jakov Gotovac te Ivo Tijardović.

Popisi glazbenika pokopanih na zagrebačkim grobljima

U prilogu se nalaze dvije tablice: prilog 7 donosi podatke o 225 posljednjih počivališta glazbenika, glazbalara i glazbenih pisaca iz područja tzv. ozbiljne, a prilog 8 podatke o 16 odabranih osoba iz područja tzv. zabavne glazbe. Grobovi su locirani zahvaljujući Pettanovom popisu, potom popisu s podacima o 33 glazbenika dobivenim od referenta grobne kartoteke Gradskih groblja 23. studenog 2004. godine[1016] i konačno podacima iz *Tražilice pokojnika*,[1017] koja donosi podatke o osobama i lokaciju njihova groba. Nadalje, naveden je točan oblik imena i prezimena s event. titulom koji je potrebno upisati u *Tražilicu* da bi se dobila lokacija groba određene osobe.[1018] Glazbenice su u tablicu uvrštene s oblikom prezimena uvriježenim u referentnoj literaturi, koji se u mnogim slučajevima razlikuje od prezimena koje su dobile nakon

[1012] Iskra IVELJIĆ, *Očevi i sinovi. Privredna elita Zagreba u drugoj polovici 19. stoljeća*, Zagreb: Leykam international, 2007, 403.

[1013] Oberski, Ivo, u: *Leksikon jugoslavenske muzike*, drugi svezak, 92.

[1014] ***, Zapisnici o skupštinama zastupstva slob. i kr. glavnoga grada Zagreba. Zagreb: Tisak dioničke tiskare, 1913, 85.

[1015] A. GOGLIA, *Nikola pl. Faller*, Zagreb: (Tisak Nadbiskupske tiskare), 1938. [Posebni otisak iz časopisa *Sv. Cecilija*], 18.

[1016] Dokumentacija autorice.

[1017] ***, Tražilica pokojnika, *Gradska groblja*.http://www.gradskagroblja.hr/Trazilica/).

[1018] Npr. u *Tražilici* ne postoji »Kazimir Krenedić« ali postoji »Kazimir Krenedić dr.«.

udaje. Potonje se prezime najčešće nalazi na grobovima i u evidenciji Mirogoja, a u popisu se navodi u bilješci. Oba se priloga odnose na grobove na Mirogoju i Miroševcu, prema stanju od 30. studenog 2010. godine.

Popisi pokojnika na Mirogoju (osim Pettanovog) nisu potpisani, dakle ne navodi se tko ih je sastavio. U prvome od njih[1019] daje se u nekoliko rečenica osnovni opis djelatnosti pokojnika, u drugome[1020] samo kratka oznaka poput leksikografske (mnogo njih je očito i preuzeto iz *Hrvatskog biografskog leksikona*), a u brošuri *Mirogoj* se uz fotografiju groba i slike osobe nalazi i nešto opširniji tekst. Popis *Znameniti...* ima nekoliko pogrešaka, npr. krivu godinu rođenja Zinke Kunc i pogrešne oznake djelatnosti *pijanista* Franje Lučića te skladatelja i *sakupljača narodnih rukotvorina* Branimira Sakača. No, zanimljivije je da taj popis, kao i brošura *Mirogoj*, prezime Zinke Kunc donosi u obliku koji nije standardan u Hrvatskoj: Zinka Kunc Milanov, što se može tumačiti kompromisom najčešćeg hrvatskog oblika: Zinka Kunc s onim uobičajenim u svijetu: Zinka Milanov.

U sva tri popisa uvršteno je:

1987: od 200 osoba – 27 osoba povezanih s glazbom

2008: od 581 osobe – 63 osobe povezane s glazbom, od toga 10 iz područja tzv. zabavne glazbe; uvršteni su i oni koji nisu pokopani na Mirogoju: Igor Kuljerić, s oznakom »pokop u Otoku« i Boris Papandopulo, »Pokopan u Opatiji« (vidi tablicu 10).[1021]

2010: od 89 osoba – 18 osoba povezanih s glazbom; od toga su četvorica iz područja tzv. zabavne glazbe (Paljetak, Robić, Šerfezi, Vukov), a dvojica književnika (Vjenceslav Novak i A. G. Matoš).

Gledano u postotcima:

u publikaciji iz 1987. godine	13,5%,
u popisu *Znameniti...*	10,8%,
a u najnovijoj brošuri čak	20,2% osoba povezanih s glazbom.

Kriteriji za odabir osoba uvrštenih u tablice u prilogu ovom poglavlju bili su različiti. Kod priloga 7 osnova odabira bile su osobe koje se navode u svim gore navedenim popisima, kojih, međutim, nema mnogo: Zlatko Baloković, Jakov Gotovac, Vatroslav Lisinki, Lovro Matačić, Marijana Radev, Ivo Tijardović, Milka Trnina i Ivan Zajc. Slijedi niz osoba čiji je izbor (u opsegu primjerenom ovom radu) također neupitan, budući da idu u red najznačajnijih osoba u hrvatskoj glazbenoj kulturi, poput Blagoja Berse i Franje Kuhača. Potom dolaze manje važne osobe; neke su uvrštene zato jer ih donosi Pettan, druge jer su u grobu uz važnijeg supružnika, a navodi ih *Leksikon jugoslavenske muzike* (npr. Zlata Feller), a treće pak iz jednostavnog razloga što je položaj njihova groba i/ili natpis toliko uočljiv da privlači pozornost prolaznika novouklesanim zlatnim slovima (npr. »prof. Lucija Pramberger François, akadem. muzičar«,[1022] ili poprsje

[1019] I. TRČAK, (ur.), *Mirogoj. Kulturno povijesni vodič*, 129–172.

[1020] ***, Znameniti ljudi pokopani na Mirogoju, *Gradska groblja.* http://www.gradskagroblja.hr/Default.aspx?art=408&sec=24

[1021] Uistinu je u najmanju ruku neobično uvrštavanje osoba koje nisu pokopane na Mirogoju. Ova nedosljednost nalazi se i u drugim područjima, npr. kiparstvu: A. Augustinčić je »Pok. u Klanjec«.

[1022] Nije riječ o posve nepoznatoj glazbenici: nalazi se u popisu diplomiranih studenata Muzičke akademije (K. KOS (ur.), *Muzička akademija...*, 115), a Blagoje Bersa se u svojem dnevniku pohvalno o njoj izrazio (B. BERSA, *Dnevnik i Uspomene*, 345).

pjevača Marijana Majcena, vidi sl. 25). Poseban je slučaj Branimir Ivakić, autor tristotinjak međuratnih glazbenih kritika i *knjižice Razvoj hrvatske muzike*,[1023] koji je na grobu označen tek kao sin književnika Joze Ivakića, a izostavljen je i u *Leksikonu jugoslavenske muzike.* U tom leksikonu nema ni Filipa Kleppera, zagrebačkog citraša i učitelja citre,[1024] niti Terezije Kovačić, vlasnice radionice tamburica,[1025] ali zato, začudo, postoje podaci o orguljaru Ludvigu Blažiću.[1026]

Najzanimljiviji je stupac u kojem se otkriva prvenstveno **djelatnost pokojnika**. Uočljiva je važnost titula: najčešće je to »prof.«/«profesor«, a na nekoliko mjesta se izrijekom spominje i Muzička akademija i to kod uistinu istaknutih pedagoga: Nade Eder-Bertić, Antonije Geiger-Eichhorn, Dragana Gürtla, Svetislava Stančića i Jure Tkalčića (navedenog kao Akademijina »prvog rektora«). Kod »sveučilišnih profesora« Marije Borčić i Darka Lukića ne navodi se Muzička akademija, dok uz tu titulu »sveuč. prof.« kod Ranka Filjaka i Elle Murai stoji i riječ »pijanist«. Nekadašnji doktori prava (npr. Josip Andrić i Branimir Ivakić) i oni s doktoratom znanosti (npr. Krešimir Kovačević) neizostavno imaju titulu »dr.«, kao i liječnici (Čedomil Dugan). Neki su postavljači spomenika mislili kako ime dovoljno govori o veličini glazbenika – tako uz poprsje koje prikazuje Zlatka Balokovića kako svira violinu stoji samo jedna riječ: »Baloković«. Upravo je suprotan primjer Marije Kostrenčić, koja se »svrstava među najbolje pedagoge u povjesti vokalne umjetnosti u Hrvatskoj«.[1027] Nakon udaje odrekla se, poput npr. Anke Koščević-Badalić, pjevačke karijere i posvetila pedagogiji. Na grobu je napisano samo njezino ime i godine života. Suprug Marko Kostrenčić, pravni povjesničar i političar, nadživio ju je više od 30 godina. Njegovo je ime na grobnoj ploči ispod supruginog, a resi ga »akademik dr. sveuč. prof.«.

U tablici se nalazi i oko 10% onih kojima glazba nije bila osnovno ili pretežno zanimanje, pa je izostavljena i iz nadgrobnih natpisa. Primjerice, Janko Barlè, kojeg članak u *Hrvatskom biografskom leksikonu* označava kao povjesničara, etnografa i glazbenog pisca,[1028] prema natpisu na grobu u tzv. svećeničkoj arkadi je »msgr. kanonik apostolski protonotar«, a Kamilo Dočkal, prema *Hrvatskom biografskom leksikonu* kulturni djelatnik, povjesničar i violinist,[1029] na Mirogoju je »msgr. kućni prelat njegove svetosti, kanonik, kantor, ravnatelj Diecezanskog muzeja«. Ima slučajeva kada druga umjetnost preotima osobu glazbi: operetni pjevač-tenor Zvonimir Freudenreich na grobu je »hrvatski glumac« a Matoš je »pjesnik, kritičar i feljtonista« – u oznaci »kritičar« obuhvaćeno je, teoretski, i »glazbeni kritičar«, no Matoševa violončelistička djelatnost nije navedena. Vjenceslav Novak je »kr. prof. i književnik«, pri čemu se »prof.« odnosi na njegovo osnovno zanimanje učitelja glazbe. Dakako da je kod baritona Ive Hreljanovića naveden njegov najviši rang, tj. da je

[1023] Marijana PINTAR, Branimir Ivakić, u: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 6, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2005, 62–63.

[1024] A. BOLTUŽIĆ, Citraštvo...

[1025] Usp. J. JEIĆ, Tvornica tamburica i ostalih glazbala Terezija Kovačić.

[1026] Blažić, Ludvig, u: *Leksikon jugoslavenske muzike*, prvi svezak, 81.

[1027] Ivona AJANOVIĆ-MALINAR, Kostrenčić, Marija, u: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 7, Zagreb: Leksikografski zavod *Miroslav Krleža*, 2009, 698.

[1028] Franjo Emanuel HOŠKO – Izak ŠPRALJA, Janko Barlè, u: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 1, Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1983, 475.

[1029] Josip BUTURAC – Zlatko STAHULJAK, Kamilo Dočkal, u: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 3, Zagreb: Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, 1993, 449.

bio »intendant zagreb. kazal.« Prerano umrlom Franji Dugani ml., darovitom skladatelju-amateru, na grobu uz »dipl. ing.« piše i »kompozitor«.

Razmatranje navođenja **nacionalne oznake** ne donosi jasne rezultate. Deklarirano »hrvatski« skladatelji pripadaju raznim razdobljima, a neki su bili i vrlo različitih političkih svjetonazora. Za vrijeme Austro-Ugarske umrli su Mijo Majer i Vilko Novak, a u međuratnom razdoblju Srećko Albini i Lujo Šafranek-Kavić. U Drugom svjetskom ratu sudionici NOB-a bili su Natko Devčić i Ivo Tijardović, a u domobranstvu je bio Ivan Muhvić. Oznaku »hrvatski« imaju nadalje skladatelji umrli između 1956. i 1982. godine: Božidar Širola, Juro Tkalčić, Milan Majer, Franjo Lučić, Tihomil Vidošić, Juraj Stahuljak i Jakov Gotovac. »Hrvatski« pisci su Josip Andrić i Antonija Kassowitz-Cvijić. U posljednjih tridesetak godina umrlo je više od 50 osoba odabranih za tablicu u prilogu – oznaka »hrvatski« javlja se samo kod Natka Devčića, Stanka Horvata te Adalberta i Vilima Markovića.

Logična je pretpostavka da su glazbenici dogovorili natpis sa svojim nasljednicima ili ga dali uklesati još za života. Od toga se izdvajaju slučajevi kada su nacionalnu oznaku »hrvatski« upisivali postavljači nadgrobnih ploča izvan obiteljskog kruga – kod braće Eisenhuth i F. Krežme to su bila pjevačka društva, kod Micike i Zvonimira Freudenreicha »rodoljubi i drugovi Josipa Freudenreicha«, njihovog oca.

Slučaj Vjekoslava Klaića jasno pokazuje kako natpis na novoj lokaciji (u arkadama) može biti promijenjen tijekom vremena: na prvotnom grobu bilo je samo njegovo ime,[1030] a u novije vrijeme Klaić je (dakako, sasvim opravdano) »hrvatski velikan – povjesničar«. Starije su oznake uz ime osobito vezane uz nekadašnje društvene prilike: Ivan Zajc, koji je umro na početku Prvoga svjetskog rata, kao da nije bio istaknuti skladatelj i obnašatelj brojnih funkcija u glazbenom životu Zagreba; uz njegovo ime dodan je plemićki nastavak »Zagicz« i »vitez reda Franje Josipa I.«. Uostalom, i na grobu Dragutina Domjanića, uz njegovu titulu »dr.« i plemićki »pl.« prvo je napisano »vijećnik banskog stola«, a tek potom »i hrvatski pjesnik«. Svijetom proslavljena Milka Trnina, napisana s varijantom prezimena Ternina, bila je *samo* »kr. bavarska komorna pjevačica itd.«. Druga je krajnost Rudolf Klepač, »1. svjetski fagotist / prof. na 'Mozarteumu' u Salzburgu«, čemu uistinu nije potreban komentar.

U prilogu 8 nalaze se imena skladatelja zabavne glazbe, onih koje je donio u svojem osnovnom popisu Hubert Pettan (Miroslav Biro, Marcel Kasović(-Cvijić), Milivoj Körbler, Vlaho Paljetak, Ferdo Pomykalo, Rudolf Rajter i Rikard Šimaček) te onih navedenih na internetskoj stranici Mirogoja u popisu *Znameniti ljudi pokopani na Mirogoju* odnosno u brošuri *Mirogoj* iz 2010. godine (Zlatko Černjul, Dino Dvornik, Nikica Kalogjera, Karlo Metikoš, Đorđe Novković, Ivica Percl, Ivo Robić, Ivica Šerfezi i Vice Vukov). U usporedbi s novijim popisom, Pettanov donosi imena koja su davno postala zaboravljena i izostavljena u referentnoj literaturi, npr. Marcel Kasović (1896–1972),[1031] ili Rudolf Rajter (1912–1970),[1032] autor melodije za popu-

[1030] S. VEREŠ, Mirogoj počivalište znamenitih ljudi, 75.

[1031] Godina smrti na grobu i u evidenciji Mirogoja je 1972, Pettan pak donosi 1973. Vidi popis njegovih djela u NSK (vidi ***, Kasović-Cvijić Marcel, *Skupni katalog hrvatskih knjižnica, Crolist*. http://opak.crolib.hr/cgi-bin/unicat.cgi?form=0100000001999 90&id=0940222094).

[1032] Godina smrti u evidenciji Mirogoja i u popisu poznatih osoba iz Ivanca je 1969. (vidi ***, Ivanec, *Wikipedija*.http://hr.wikipedia.org/wiki/Ivanec), a kod Pettana 1970. U *Leksikonu jugoslavenske muzike* je naveden samo kao otac pjevačice Dunje Rajter (sv. 2, 242).

larnu pjesmu *Polag jedne vel'ke gore.* Skladatelj Rikard (Richard) Šimaček (1899–1959), na čijem je grobu istaknuto »kompozitor«, bio je autor svojedobno popularne operete *Reci tko si*.

Na grobu Miroslava Biroa uklesan je incipit njegove pjesme *Mirno teku rijeke*, prvog hita Vice Vukova iz 1959,[1033] ujedno i naziva prve njegove LP gramofonske ploče iz 1970. godine. Biro je umro godinu dana nakon što je Vukov pobijedio na festivalu u Opatiji s tom pjesmom. No, tek je vrijeme pokazalo dalekovidnost incipita koji se obraća i novim generacijama: u aktualnom udžbeniku za osmi razred osnovne škole *Glazba i ti 4* Snježane Špehar notnim je zapisom u šarenilo primjera iz narodne i popularne glazbe uvrštena upravo ta pjesma.[1034]

Usporedba oznake djelatnosti na grobu predstavnika popularne glazbe i opisa u popisima znamenitih osoba na Mirogoju (tablica 8) pokazuje kako oznake na grobovima često s jedne strane prolaznicima daju oskudnu informaciju, koja može biti tek šifra za one upućene (npr. kod Robića je naveden njegov nadimak »Mister Morgen«, kako su ga zvali zbog njegova velikog hita *Morgen*) ili je ta oznaka preopćenita, poput »hrvatski glazbenik«.

***Tablica 8** – PREDSTAVNICI ZABAVNE GLAZBE POKOPANI NA MIROGOJU I OZNAKE NJIHOVE DJELATNOSTI*

prezime, ime	oznaka u internetskom popisu *Znameniti* i publikaciji *Mirogoj* iz 2010.	oznaka na grobu
Černjul, Zlatko	dirigent i skladatelj	kompozitor i dirigent
Dvornik, Dino	glazbenik	hrvatski glazbenik
Kalogjera, Nikica	skladatelj, dirigent i aranžer	dr.
Metikoš, Karlo	glazbenik	hrvatski skladatelj i glazbenik
Novković, Đorđe	hrvatski kompozitor	bez oznake
Paljetak, Vlaho	*Znameniti*: Zagreb [sic!] *Mirogoj* 2010: hrvatski šansonijer i skladatelj	bez oznake
Percl, Ivica	hrvatski pjevač	– stari Pjer –
Robić, Ivo	pjevač	Mister Morgen
Šerfezi, Ivica	*Znameniti:* bez oznake *Mirogoj* 2010: pjevač	bez oznake
Vukov, Vice	*Znameniti*: saborski zastupnik, glazbenik *Mirogoj* 2010: glazbenik i saborski zastupnik	bez oznake

[1033] ***, Vukov, Vice, u: *Tko je tko u Hrvatskoj*, ur. F. Maletić, Zagreb: Golden marketing, 1993, 818.

[1034] Snježana ŠPEHAR, *Glazba i ti. Udžbenik glazbene kulture za osmi razred osnovne škole*, Zagreb: Školska knjiga, 2006, 60.

Znakovito je da se iza tih oznaka ne može dokučiti kojom vrstom glazbe se pokojnik bavio: Đorđe Novković je »hrvatski kompozitor« jednako kao i Juro Tkalčić. Razlika je jedino kod pjevača, jer su operni pjevači u popisima tako i označeni, a oni u gornjoj tablici su jednostavno – (hrvatski) pjevači. Zanimljivo je da je Vice Vukov, koji je zbog svojeg izvanrednoga glasa bio poznat isključivo kao pjevač, u popisima naveden kao »glazbenik«.

Likovni prikazi i citati

Kao što je rečeno, u popisima 7 i 8 posebno je istaknuto ako na grobu postoji neki vid likovnog prikaza muzičara. Ti se prikazi mogu podijeliti u grupe:

a) poprsja (sl. 23–28)
- Z. Balokovićc – Antun Augustinčić, poprsje, 1966.[1035]
- I. Brkanović – Marija Ujević-Galetović,[1036] poprsje
- M. Majcen – nepoznat autor, poprsje
- I. Tijardović – Grga Antunac, poprsje (isto poprsje kao i u HNK), 1964.[1037]
- J. Tkalčić – Josip Poljan, poprsje, 1995.[1038]
- M. Vušković – V[iktor] F[eđa] Stiplošek, poprsje, 1930.[1039]

b) reljefi (sl. 29–32, 35, 36)
medalje:
- N. Faller – Ivo Kerdić, 1935.[1040]
- V. Huml – Ivo Kerdić, oko 1950.[1041]
- V. Lisinski – Johann Koloc, 1888.[1042]
- K. Sonntag – Ivo Kerdić,[1043] portret zajedno sa suprugom
- M. Šimenc – Robert Jean-Ivanović[1044]
- V. Vukov – Marija Ujević-Galetović[1045]

[1035] Vladimir MALEKOVIĆ, Mirogoj galerija umjetnina, u: *Mirogoj Zagreb [1873–1973]*, ur. Boris Hutinec, Zagreb: Grafički zavod Hrvatske – Gradska groblja, 1974, 67.

[1036] Zahvaljujem Željku Brkanoviću na podatku o autorici poprsja.

[1037] Podatak s pozadine poprsja.

[1038] Davorin VUJČIĆ, *Poljan*, Zagreb: ArTresor naklada, 2007, 141.

[1039] Podatak s poprsja.

[1040] Miroslav MONTANI, *Ivo Kerdić*, Zagreb: JAZU, [s.a.], nepaginirana str. Uz podatak o godini objavljena je i fotografija medalje.

[1041] Fototeka Arhiva likovnih umjetnosti HAZU.

[1042] Reljef je, kao i ostale u Ilirkoj arkadi, izradio bečki majstor Johann Koloc (potpisan kod Lisinskog kao J. Koloc) 1888. godine (s desne strane reljefa: »Wien/88«). Koloc (1862–1895) je u to vrijeme radio i javne spomenike za Beč (usp. *Wien Neue Burg Statue 05 Slawe,* http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Wien_Neue_Burg_Statue_05_Slawe.jpg)

[1043] Vinko ZLAMALIK, *Memorijal Ive Kerdića*, Osijek – Zagreb: Galerija likovnih umjetnosti –Strossmayerova galerija starih majstora Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti – Društvo povjesničara umjetnosti SR Hrvatske, 1980, 57.

[1044] Podatak s reljefa; V. MAŽURAN-SUBOTIĆ, *Robert Jean-Ivanović.*

[1045] Na reljefu su samo inicijali kiparice; zahvaljujem Diani Vukov na podatku o autorici reljefa.

ostali reljefi (sl. 33, 34):
B. Bersa – Toma Rosandić[1046]
F. Schneider – Vanja Radauš, 1967.[1047]

c) fotografije (sl. 37–39)
M. Heferer
M. Trnina
V. Stahuljak – prazan kameni okvir kojemu nedostaje fotografija (sačuvana je samo susjedna fotografija njegove supruge Paule)

d) ostalo (sl. 40)
I. Robić – ugravirani portret (sa suprugom), autor nepoznat

Neki od tih likovnih prikaza često se reproduciraju u literaturi o Mirogoju: Lisinski,[1048] Bersa,[1049] Baloković,[1050] Franjo Schneider,[1051] Tijardović,[1052] ili se samo spominju u tekstu ili popisima umjetničkih djela na Mirogoju: Šimenc,[1053] Baloković,[1054] Schneider,[1055] Tijardović.[1056] Dvije obiteljske grobnice, čiji su članovi bili muzičari, osobito privlače pozornost posjetitelja i autora napisa o Mirogoju: grobnica Emanuela Pristera,[1057] pretka skladatelja Brune Pristera, djelo Ivana Rendića, sa skulpturom kasnije nazvanom »Meditacija« i grobnica obitelji Schoenstein, čija je pripadnica bila Renata Senečić-Schönstein; na toj je grobnici secesijski reljef Artura Oskara Aleksandera.[1058] Na grob Milke Trnine (Ternine) dodana je više desetljeća nakon njezine smrti fotografija u kojoj je Trnina u kostimu Isolde iz Wagnerove opere *Tristan i Isolda*,[1059] a svojom je rukom ispod fotografije napisala: »Umjetnički život je težak i mučan. Zagreb, 23. VI. 1938« i dodala potpis. Fotografija je stavljena nakon 1973, budući da je nema na fotografiji groba objavljenoj 1974. godine.[1060]

[1046] Marija KUNTARIĆ, *Blagoje Bersa*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1959, 17.
[1047] Vanja RADAUŠ, *Vanja Radauš. Retrospektiva 21. prosinca 2006. – 11. veljače 2007.*, Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 2006, 215.
[1048] K. KOSIĆ, Mirogoj između jučer i sutra, 19.
[1049] S. VEREŠ, Mirogoj počivalište znamenitih ljudi, 76; *Galerija umjetnina* na mrežnoj stranici Mirogoja, ***, Galerija umjetnina, *Gradska groblja*. http://www.gradskagroblja.hr/Default.aspx?art=391&sec=34.
[1050] S. VEREŠ, Mirogoj počivalište znamenitih ljudi, 76; Rudolf ĐURIĆ, Umjetnička djela Mirogoja, u: *Mirogoj. Kulturno povijesni vodič*, ur. Ivan Trčak, Zagreb: Kršćanska sadašnjost – Rektorat crkve Krista kralja, Mirogoj, 1987, 84; *Galerija umjetnina*.
[1051] *Galerija umjetnina*.
[1052] Rudolf ĐURIĆ, Umjetnička djela Mirogoja, u: *Mirogoj. Kulturno povijesni vodič*, ur. Ivan Trčak, Zagreb: Kršćanska sadašnjost – Rektorat crkve Krista kralja, Mirogoj, 1987, 88; *Galerija umjetnina.*
[1053] V. MALEKOVIĆ, Mirogoj galerija umjetnina, 65.
[1054] *Ibid.*, 67; Rudolf ĐURIĆ, Popis umjetničkih djela na Mirogoju, u: *Mirogoj. Kulturno povijesni vodič*, ur. Ivan Trčak, Zagreb: Kršćanska sadašnjost – Rektorat crkve Krista kralja, Mirogoj, 1987, 175.
[1055] V. MALEKOVIĆ, Mirogoj galerija umjetnina, 69; R. ĐURIĆ, Popis umjetničkih djela..., 175.
[1056] *Ibid.*
[1057] R. ĐURIĆ, Umjetnička djela Mirogoja, 81.
[1058] V. MALEKOVIĆ, Mirogoj galerija umjetnina, 63; R. ĐURIĆ, Umjetnička djela Mirogoja, 87 i Popis umjetničkih djela..., 175; *Galerija umjetnina.*
[1059] Usp. fotografiju u M. GRKOVIĆ, *Milka Trnina*, 28a.
[1060] S. VEREŠ, Mirogoj počivalište znamenitih ljudi, 75.

Slikar Rudolf Đurić prouzročio je zabunu oko autorstva reljefa Blagoja Berse na Mirogoju. On je u svojem tekstu *Umjetnička djela Mirogoja*,[1061] te u *Popisu umjetničkih djela na Mirogoju* u istoj publikaciji[1062] napisao da je autor reljefa na kojem se Bersa oslanja na partituru svoje opere *Oganj* bio Ivo Kerdić. Taj je pogrešan podatak preuzeo i nepoznati sastavljač *Galerije umjetnina* na internetskoj stranici Mirogoja. Međutim, već je 1959. Marija Kuntarić napisala da je portret »koji vjerno prikazuje majstora« izradio njegov dobar prijatelj, kipar Toma Rosandić,[1063] a taj je podatak objavljen i u izdanju Bersina dnevnika.[1064] Potvrda te tvrdnje nalazi se i u lijevom gornjem uglu reljefa, gdje su inicijali »TR«.

Potpis pri dnu reljefa Vatroslava Lisinskog u ilirskoj arkadi upućuje na danas malo poznatog autora Johanna Koloca. Kuhač ga ne spominje u svojoj biografiji o Lisinskom,[1065] kao ni Lovro Županović u inače vrlo iscrpnom popisu likovnih prikaza Lisinskog.[1066]

U slučaju triju likovnih prikaza na prvi je pogled jasno da se radi o muzičarima: Baloković svira violinu, Tkalčić drži vrat violončela, a Franjo Schneider, u majstorskoj pregači, u jednoj ruci ima violinu, a u drugoj alat. Sljedeće jasno obilježje su notni zapisi: uz već spomenuti na grobu M. Biroa postoji i zapis od nekoliko taktova na grobu tenora Maria Šimenca, ispod reljefa s njegovim portretom. Fotografiju tog reljefa donosi Vesna Mažuran-Subotić,[1067] na drugom mjestu utvrđuje da se reljef »u potpunosti uklapa u dosege portretne plastike« autora Roberta Jean-Ivanovića,[1068] no ne komentira notni zapis. Za razliku od pjesme M. Biroa, ispod ovih nota nema upisanog teksta, i samo glazbeni znalci mogu prepoznati ulomak nastupne arije Ere iz Gotovčeve opere *Ero s onoga svijeta* (melodija na riječi: »Ja sam Ero s onoga svijeta«). Izbor citata je posve primjeren ako se zna da je Šimenc pjevao Eru na praizvedbi te opere. Umro je dvadesetak godina kasnije (1958). Slično tome, na grobu bas-baritona Nevena Belamarića uklesan je incipit arije Filipa iz Verdieve opere *Don Carlos*.

U tek nekoliko slučajeva na grobovima nalazimo **citate stihova i tekstova**. Na sredini ploče grobnice obitelji Brajša napisani su stihovi koji se odnose na tamo pokopanog Matka Brajšu-Rašana: »Slavio si pjesmom Istru milu / Njezina sloboda tvoj je bio san / Moli za nju sad u Božjem krilu / Da joj svane uskrsnuća dan«. Autor stihova je istarski pjesnik i kritičar, franjevac Leopold Kalac.[1069] Na grobu Đure Prejca uklesane su početne riječi njegove najpopularnije pjesme »Vu plavem trnaci mi hiža stoji...«. Slučaj Ive Tijardovića samo je na prvi pogled isti: u podnožju njegove biste su stihovi »Marjane, Marjane ča berjak [sic!] ne viješ, milu trobojnicu«. No, kao što je poznato, nije riječ o Tijardovićevoj skladbi, nego samo o harmonizaciji

[1061] R. ĐURIĆ, Umjetnička djela Mirogoja, 82.
[1062] R. ĐURIĆ, Popis umjetničkih djela..., 175.
[1063] M. KUNTARIĆ, *Blagoje Bersa*, 17.
[1064] B. BERSA, *Dnevnik i Uspomene*, 472.
[1065] F. KUHAČ, *Vatroslav Lisinski i njegovo doba*, Zagreb: Matica hrvatska, 1897, 143–144; F. KUHAČ, *Vatroslav Lisinski i njegovo doba*, Zagreb: Matica hrvatska, 1904², 140.
[1066] L. ŽUPANOVIĆ, *Vatroslav Lisinski...*, 131.
[1067] V. MAŽURAN-SUBOTIĆ *Robert Jean-Ivanović*, 65.
[1068] *Ibid.*, 54.
[1069] ***, Biskupski grad Pićan – grad lješnjaka i dobrog vina, *Val kulture*, 2006. http://www.valkulture.hr/pican.asp.

popularne melodije koju je obradio u vrijeme dok je bio u partizanima.[1070] Specifičan je primjer teksta ispod biste Jure Tkalčića: nakon opisa njegove djelatnosti slijedi: »Jedan od prvih / violončelskih / virtuoza u Europi / ne zaostajući nimalo / za Casalsom / A. G. Matoš«. Riječ je o citatu iz Matoševog teksta »Prije koncerta« objavljenog u *Obzoru* 1913. godine.[1071] Najopsežniji tekst na glazbeničkim grobovima uklesan je na posebnoj ploči, gotovo posve zastrtoj biljkama, na grobu Tihomila Vidošića: »Svoj stvaralački credo izrazio je riječima: 'Bio bih sretan kada bi / moja muzika djelovala pomirljivo na razdražene, utješno na ojađene / i snažno na klonule. Radovao bih se kad bi kod slušalaca budio samo / vedro raspoloženje, laku bezbrižnost, a njihova srca ispunjavao novim radostima.'«

Nestali

Kako stoji u uvodu članka Huberta Pettana, »desila se nemila pojava (oko god. 1970.) da su neki pokojnici ekshumirani iz svojih počivališta u arkadama«, što je potaklo strukovna društva da se pobrinu »da se ne dira u grobove njihovih pokojnih članova, odnosno ranijih pokojnika te struke«.[1072] Gotovo sigurno se to odnosi na posljedice restauracije arkada, koja je trajala od 1967. do 1971.[1073] i vjerojatno rezultirala revizijom grobova. Doduše, ekshumacija je bilo i ranije: Pettan bilježi da su već 1924. posmrtni ostaci Antuna Stöckla, umrlog 22 godine prije toga, ekshumirani u kosturnicu, a 1927. isto se zbilo s Vatroslavom Lichteneggerom (bila je to druga njegova *selidba* – prvi je put preseljen s Petrovog groblja na Mirogoj 1879. godine).[1074] U doba kad je objavljen članak, 1973, u novosagrađenoj *Zajedničkoj grobnici posmrtnih ostataka ekshumiranih iz grobova na Mirogoju* zajedno s nekoliko tisuća drugih pokojnika[1075] bili su pokopani još i Ivan Oertl, Ivan Reyschill i Antun Schwarz. Vrijeme i tržišna pravila uprave Gradskih groblja učinili su svoje i u proteklih gotovo 40 godina: u zajedničkoj je kosturnici u međuvremenu završio i Ćiril Junek, a sudbina nekih drugih koji su 1973. počivali u miru svoga groba različita je: osnivač časopisa *Sv. Cecilija* Miroslav Cugšvert ne postoji više niti u evidenciji Mirogoja, a grobno mjesto koje je imao za sada je prazno, kao i ono dirigenta Đorđa Vaića. U grobu skladatelja Matije Ivšića danas su prebendari katedrale; nova imena su na grobovima Ive Kirigina, Vatroslava Kolandera, Franje Kostanjevca i ranije spomenutog Aleksandra Molnara. Promjene se dešavaju stalno, pa je tako i od 2004. naovamo nestao natpis na grobovima Bogomira Kačerovskog i Antuna Vancaša (potonji je zabilježen na fotografiji iz 2004. godine, sl. 21; današnji je spomenik isti, ali s drugim imenom, sl. 22).[1076]

[1070] Krešimir KOVAČEVIĆ, *Hrvatski kompozitori i njihova djela*, Zagreb: Naprijed, 1960, 487.

[1071] Antun Gustav MATOŠ, Prije koncerta u: Antun Gustav Matoš: *Theatralia. O glazbi.* (*Sabrana djela*, sv. 10). Zagreb: JAZU – Sveučilišna naklada Liber,1976, 300.

[1072] H. PETTTAN, Gdje su pokopani..., 75.

[1073] K. KOSIĆ, Mirogoj između jučer i sutra, 40.

[1074] *Ibid.*, 22.

[1075] *Ibid.*, 41.

[1076] Na starom natpisu uz ime Antuna Vancaša »Požeškog« stajalo je: »glasbenik«.

Sl. 21. Grob M. Vuškovića, u pozadini grob A. Vancaša, 2004. g. (snimila N. Bezić)

Sl. 22. Grob M. Vuškovića. U pozadini grob A. Vancaša s novim natpisom, 2010. g. (snimila N. Bezić)

Nepoznato je u koje doba su nestala s grobnih ploča imena Marije Glivarec, Luje Holubove, Slavka Jankovića, Matilde i Toše Lesića, Vere Misite i Marijane Schön. U svim navedenim slučajevima posmrtni ostaci glazbenika su, slijedom pravila Gradskih groblja, ostali u grobu, ali novi vlasnici groba nisu ostavili ime prijašnjih pokojnika na nadgrobnim pločama, što im, nažalost, ta pravila dozvoljavaju.[1077]

U tablici u prilogu oznaka »novi grob« nakon koje slijedi ime upućuje da na grobu više nema imena glazbenika. Međutim, postoje grobovi koji su, sudeći prema napisanim prezimenima, očito još uvijek u vlasništvu obitelji, pa ipak na njima nisu upisana imena (riječ je o grobovima Milana Asića, Zvonimira Bradića i Lige Doroghy). Na ovom mjestu nije primjereno razmatrati razloge za to.

Uloga glazbenih (pjevačkih) društava na Mirogoju

Nekadašnja zagrebačka pjevačka društva imala su svoj udio i u prošlosti Mirogoja. Nakon što su 1876. ukinuta druga zagrebačka groblja, nadgrobni su se spomenici mogli otkupiti, pa je tako Hrvatsko pjevačko društvo »Kolo« otkupilo spomenik s bivšeg groba Vatroslava Lisinskog sa groblja sv. Roka (današnji Rokov perivoj). Prvotno na Lisinskijevom grobu na groblju sv. Roka nije bio postavljen

[1077] O tome Željko Krulc, voditelj sektora tehničke operative Gradskih groblja, piše: »Tri su službena akta koja reguliraju pitanja vezana uz groblja, to su : Zakon o grobljima, Odluka o grobljima i Pravilnik o grobljima. U nijednom se izričito ne traži da imena svih pokojnika u grobu moraju biti obilježena na ploči ili spomeniku. Kako su Gradska groblja ovlaštena za izdavanje odobrenja ovlaštenim izvođačima koji uređuju grobove, u svakom odobrenju stoji naš zahtjev da se dostojno obilježe imena pokojnika u grobu.« (pismo autorici ove knjige, 21. 2. 2011.).

spomenik, zbog čega je HGZ 1860. godine pokrenuo akciju po čitavoj Hrvatskoj za prikupljanje sredstava kako bi se na zapuštenom i zaboravljenom grobu (premda je Lisinski umro samo šest godina ranije!) spomenik ipak podignuo. Istovremeno je počela i akcija sabiranja novčanih sredstava za otkup autografa partitura Lisinskijevih opera. Zdravko Blažeković obje te akcije tumači kao reakcije na nove političke slobode nakon pada apsolutizma.[1078] Sredstva za spomenik su prikupljena tek 1863. godine, kada je postavljen željezni spomenik (kakvi su bili uobičajeni u ono doba), nabavljen iz Graza posredstvom zagrebačkog trgovca Franje Sollara.[1079] Kako piše Franjo Kuhač,[1080] natpis na spomeniku je glasio: »Vatroslavu Lisinskomu, prvomu hrvatskomu glazbeniku«, dok je ispod podataka o rođenju i smrti stajalo: »Ovaj spomenik stavljaju harni rodoljubi i prijatelji glazbe.« Kuhač donosi i stihove u čast Lisinkog koji su bili na stražnjoj strani spomenika.

Osam godina nakon preseljenja posmrtnih ostataka Lisinskog u Ilirsku arkadu, 1893, željezni je spomenik postavljen na grob Franje Krežme, pri čemu je, naravno, raniji natpis maknut. Na spomeniku je najuočljiviji grb pjevačkog društva i riječ »Kolo«, a manje su zamjetne riječi: »Franji Krežmi, hrvatskom guslaču-umjetniku«. Krežmin je grob preuređen i obnovljen 1978. godine, brigom Zajednice kulturnih djelatnosti Osijek, a u jesen 2012. je restauriran.[1081] Danas grobnu pristojbu za Krežmin grob plaća Hrvatski glazbeni zavod. Bio je to skroman uvjet nasljednika Krežmine ostavštine, Fedora Vučetića, prigodom njegove donacije ostavštine HGZ-u, koji je HGZ naravno prihvatio.

Iste je godine, 1893, »Kolo« postavilo još jedan spomenik na Mirogoju, na grob svojeg zborovođe Gjure Eisenhutha, preminulog 1891. Na željenom spomeniku nalazi se skulptura anđela naslonjenog na liru. Spomenik je po tipu vrlo sličan onom Krežminom, jer potječe iz istog razdoblja; bio je ranije postavljen na grobu Stanka Vraza (umrlog 1851, dakle tri godne prije Lisinskog) na Jurjevskom groblju.[1082] Zahvaljujući ranijim fotografijama tog groba može se pratiti i izgradnja Mirogoja. Kada je Antun Goglia objavio (nedatiranu) fotografiju u svojem članku o Eisenhuthu 1941. godine, dio polja iza Eisenhuthova groba bio je još prazan.[1083] Još ranija fotografija toga groba, objavljena u nedavnom izdanju Hircovog *Starog Zagreba*,[1084] načinjena je prije izgradnje tzv. malih arkada, dakle prije 1912. godine i pruža danas neobičnu sliku nenapučenog Mirogoja. U neposrednoj je blizini grob Eisenhuthova kasnije preminula brata Josipa; njemu, »svom nezaboravnom zborovođi« spome-

[1078] Z. BLAŽEKOVIĆ, *Glazba osjenjena politikom*, 189. »Neposredno nakon apsulutizma, i ljudi i ustanove su bili fascinirani mogućnošću slobodnog manifestiranja nacionalnosti što je iniciralo svojevrsnu euforiju iz koje je proizlazilo afirmiranje vrijednosti nacionalne kulture potiskivane kroz cijelo prethodno desetljeće.«

[1079] A. GOGLIA, *Hrvatski glazbeni zavod...*, 26–27, 29–30; L. ŠABAN, *150 godina Hrvatskog glazbenog zavoda*, 85.

[1080] F. KUHAČ, *Vatroslav Lisinski i njegovo doba*, 1904², 134–135.

[1081] V. FAJDETIĆ, *Franjo Krežma...*, 109 i 220; ***, Obnovljen spomenik Franji Krežmi na Mirogoju, *HaGeZe*, 16 (2012) 2, 1.

[1082] Antun GOGLIA, Stogodišnjica narodjenja i pedeseta godišnjica smrti Gjure Eisenhutha (1841–1891), *Zagreb*, 9 (1941) 3, 33–42.

[1083] Antun GOGLIA, Stogodišnjica narodjenja i pedeseta godišnjica smrti Gjure Eisenhutha (1841–1891), *Zagreb*, 9 (1941) 3, 41.

[1084] D. HIRC, *Stari Zagreb*, svezak drugi, 638.

nik je podiglo Hrvatsko tipografsko pjevačko društvo »Sloga«. Spomenik je postavljen u okviru proslave 30. godišnjice društva 1905. godine.[1085]

Hrvatsko pjevačko društvo »Kolo« zaslužno je za sačuvanje vjerojatno najstarijeg današnjeg spomenika na Mirogoju, postavljenog na reprezentativnom mjestu uza središnji križ na raskrižju glavnih aleja. Riječ je o spomeniku srpanjskim žrtvama, građanima koji su poginuli u nemirima na Markovom trgu 29. srpnja 1845. godine i postali simbolom borbe protiv mađarizacije. Zajedničko počivalište bilo im je na Jurjevskom groblju, gdje im je deset godina nakon tragedije podignut spomenik s kipom lava, tekstom »Žèrtvam 29. sèrpnja 1845. staviše rodoljubi 1855.« i s imenima žrtava.[1086] Članovi »Kola« su 1863. godine, nedugo po osnutku društva, zajedno s članovima HGZ-a, pjevali nadgrobne skladbe i okitili spomenik srpanjskim žrtvama na blagdan Svih svetih, uoči Dušnog dana.[1087] Tih se godina oko spomenika srpanjskim žrtvama okupljala i domoljubna mladež, a bilo je i antirežimskih demonstracija.[1088] Za blagdan Svih svetih godine 1868, neposredno nakon izglasavanja Hrvatsko-ugarske nagodbe, »Kolo« je okitilo spomenik, ali je predsjednik društva zbog toga bio ukoren.[1089] Ubrzo je pjevanje članova »Kola« u čast srpanjskim žrtvama postalo tradicija,[1090] a znala su mu se pridružiti i druga glazbena društva poput »Hrvatske lire« 1878. godine.[1091] Kada je Jurjevsko groblje 1876. ukinuto, pretvoreno je u perivoj koji od 1928. nosi ime Perivoj srpanjskih žrtava. Zalaganjem »Kola« i sabirnom akcijom posmrtni ostaci srpanjskih žrtava i spomenik preneseni su 1895. godine na Mirogoj. Posveta novog groba bila je, dakako, 29. srpnja, a »Kolo« je otpjevalo nadgrobnice Gjure Eisenhutha i Vatroslava Lisinskog. Sve do 1940-ih godina »Kolo« se neprekidno skrbilo za spomenik, pa je on 1907. popravljen i 1930. pozlaćen, a za tu je svečanost društveni zborovođa Boris Papandopulo skladao tužaljku *Pokoj vječni*.[1092] U kamenom podnožju uklesani su 1895. godine sa svake strane prigodni natpisi, koje je prije nekoliko godina, kao i cijeli spomenik, obnovila uprava Gradskih groblja. Tako se mogu pročitati i Preradovićevi stihovi: »Rod bo samo koj si mrtve štuje, na prošlosti budućnost si snuje« te zapis o ulozi »Kola« u prijenosu posmrtnih ostataka žrtava.[1093]

Pjevanje uz spomenik srpanjskim žrtvama nije bila jedina manifestacija političkog opredjeljenja »Kola«. Kako piše kroničar Goglia, na blagdan Svih svetih 1937.

[1085] L. BENYOVSKY, *Sloga hrvatsko grafičko glazbeno društvo*, 25.

[1086] Goglia doduše piše da je spomenik podignut 1856. godine »marom grofice Vilme Oršić, dok je grof Oršić utemeljio zakladu za vječne zadušnice« (A. GOGLIA, *Spomenica...*, 66).

[1087] B. ZEININGER, *Jubilejski spis*, 10; Z. BLAŽEKOVIĆ, *Glazba osjenjena politikom*, 139.

[1088] I. IVELJIĆ, *Očevi i sinovi...*, 406.

[1089] Z. BLAŽEKOVIĆ, *Glazba osjenjena politikom*, 139–140.

[1090] God. 1873. upravni je odbor zaključio »misleći pogoditi želju družtvenih članova, da 'Kolo' za svoga cieloga vjekovanja preuzme skrb svojimi materijalnimi i umjetničkimi sredstvi držati spomen u živoj pameti.« (B. ZEININGER, *Jubilejski spis*, 107). U kronici »Kola« postoje i zapisi da su članovi pjevali i na dan 29. srpnja (*ibid.*, 115). Zeininger je uvrstio pjevanje za srpanjske žrtve u kronologiju nastupa »Kola« na kraju svoje knjige (*ibid.*, 281–293).

[1091] *Ibid.*, 150.

[1092] A. GOGLIA, *Spomenica povodom 80-godišnjice...*, 66.

[1093] »Na dan pedesete godišnjice njihove smrti / prenese kosti nevinih žrtava / Hrv. pjev. društvo / »Kolo« / sa Jurjevskog na ovo groblje.«

članovi »Kola« su pjevali i na grobu »Lipanjskih žrtava (Stjepana Radića i dr.)«, a na sjednici odbora društva bilo je jednoglasno zaključeno da se ima svake godine pjevati nadgrobnica i nad grobom lipanjskih žrtava.[1094]

Zagrebačka pjevačka društva posljednjih su desetljeća 19. i početkom 20. stoljeća njegovala običaj pjevanja na grobovima zaslužnih osoba. Bilo je to redovito na blagdan Svih svetih i na Dušni dan. Članovi društava tome su pridavali veliku važnost, te su, kao da se radilo o pravim nastupima, obično pjevali u svečanoj odjeći i sa zastavama društva, a sam događaj ponekad je bio najavljen u dnevnim novinama. Pjesma se najčešće orila u Ilirskoj arkadi, no odjekivala je i drugdje, nad grobovima zborovođa i uglednih skladatelja, ali i drugih hrvatskih velikana poput Petra Preradovića i Augusta Šenoe, kao i članova društava.

Istaknuti sprovodi

Po svoj je prilici najveći i najveličanstveniji oproštaj Zagrepčana od nekog glazbenika bio sprovod posmrtnih ostataka Franje Krežme. Mladi je Krežma, ne navršivši niti dvadeset godina, umro 1881. u Frankfurtu na Majni i trebalo je nekoliko godina da se saberu sredstva za prijenos njegovih posmrtnih ostataka na Mirogoj. Autor novinskog izvještaja u *Obzoru* tvrdio je da je u povorci koja je 1. studenog 1884. godine krenula s Jelačićevog trga sudjelovalo 15.000 ljudi, od kojih je oko 5.000 ustrajalo sve do Mirogoja.[1095]

Iz razdoblja druge polovice 19. stoljeća povjesničarka Iskra Iveljić izdvojila je pogreb Gjure Eisenhutha 1891. godine, koji su »uveličala sva pjevačka društva, akademska mladež, napose glazbena, zastupstvo grada, te članovi Hrvatskoga glazbenog zavoda«.[1096]

U nizu glazbenika pokopanih na Mirogoju bio je samo jedan stranac: Oskar Nedbal, češki skladatelj, dirigent i violinist, koji je u Zagrebu isprva gostovao s Češkim kvartetom, a kasnije kao dirigent. Dana 21. prosinca 1930. godine Nedbal je u HNK ravnao izvedbom svoje baletne pantomime *Priča o Honzi*. Izgleda da to djelo nije polučilo željeni uspjeh, ni kod publike, niti financijski. Vjerojatno ne samo zbog toga, Oskar Nedbal se na sam Badnjak bacio s drugog kata kazališta i ostao na mjestu mrtav. Nikad se nije razjasnilo nije li to ipak bio nesretan slučaj. Tragedija je prerasla u senzaciju. Nedbal je pokopan u 2. velikom paviljonu južnih arkada, u počasnom grobu koji mu je dao grad Zagreb. Na pogrebu je bilo oko 2.000 ljudi, naravno uza sve predstavnike glazbene javnosti, a mogao se pratiti i preko zagrebačke radio-stanice.[1097] Međutim, usprkos glamuroznom pogrebu, ploči u arkadama s češkim tekstom: »hudební skladatel a dirigent« koja i danas stoji te Pettanovom uvrštavanju Nedbala u popis glazbenika na Mirogoju – Oskar Nedbal ne počiva na Mirogoju. Na matičnoj kartici mirogojske evidencije u rubrici opaska piše: »Privremeno«. Za potrebe ovog istraživanja djelatnici Gradskih groblja očevidom su utvrdili da Nedbal nije u grobnici, ali nemaju podataka o ekshumaciji i novom

[1094] A. GOGLIA, *Spomenica povodom 80-godišnjice...*, 145.
[1095] *Obzor*, 3. studenog 1884. cit. prema V. FAJDETIĆ, *Franjo Krežma...*, 108–109.
[1096] I. IVELJIĆ, *Očevi i sinovi...*, 405.
[1097] ***, Sprovod Oskara Nedbala na Mirogoju, *Novosti*, 24 (1930) 357, 5.

mjestu Nedbalovog ukopa. Kako sam doznala od Ivanke Stahuljak, supruge Zlatka Stahuljaka, glavnog tajnika Međunarodnog violinističkog natjecanja »Vaclav Huml«, Nedbalovi posmrtni ostaci prenijeti su 2009. godine na praško groblje *Slavin*, zalaganjem Josefa Suka, predsjednika žirija natjecanja te godine.[1098]

Muziciranje na grobljima

Ovaj segment nazočnosti glazbe na grobljima odnosi se na glazbu na sprovodu i na povremeni, gotovo izumrli običaj pjevanja/muziciranja prigodom posjeta delegacija grobovima uglednika uz njihove obljetnice. A i glazbe izvedene uživo ima sve manje u odnosu na glazbu reproduciranu sa snimki (pogotovo na Krematoriju, koji ima za to bolje tehničke uvjete). Već od sredine osamdesetih godina nema mirogojske limene glazbe, tako da sljedeći citat podsjeća vremena kada je zvuk takve glazbe bio redovit: »Umjesto kojekakvih slučajnika, od 7. siječnja 1967. godine na sprovodima svira profesionalna glazba koju je osnovala uprava 'Gradskih groblja', a glazbenici su odjeveni u uredne odore«.[1099] Prema tumačenju iz uprave Gradskih groblja, troškovi službene glazbe »postali su veći od prihoda, a na tržištu su se pojavili i vokalni ansambli kao i razni orkestri limene glazbe.«[1100] Predmet zasebne studije, svakako šire zamišljene, mogao bi biti spektar muzika koje se dnevno pojavljuju na zagrebačkim grobljima.[1101] Takvo bi istraživanje zašlo i u područje etnomuzikologije, analiza profesija i socijalnog statusa članova standardnih pjevačkih ansambala te bi zasigurno dalo zanimljive rezultate, a udio tzv. ozbiljne glazbe vjerojatno bi se sveo na *Ave Marie* Schuberta i Gounoda, *Ecce, quomodo moritur iustus* Jacobusa Gallusa i sl. Ili bi se pokazalo da se slika muziciranja drastično može promijeniti kada se sprovod pretvori u »funky disco koncert«, kao u slučaju posljednjeg ispraćaja Dine Dvornika.[1102]

Dodatak – hrvatski glazbenici i glazbeni pisci pokopani izvan Zagreba

Hubert Pettan u svojem članku donosi i popis glazbenika i glazbenih pisaca pokopanih izvan Zagreba, u drugim mjestima u Hrvatskoj, a od točnih lokacija unutar nekog groblja daje samo tri lokacije grobova u varaždinskom groblju. Pettan

[1098] Nedbalovo se ime nalazi na popisu znamenitih osoba pokopanih na Slavinu u internetskoj bazi *Interment.net Cemetery Records Online* (vidi ***, Vysehrad Cemetery Prague, Bohemian Province, Chech Republic, *Interment.net, Cemetery Records on line.* http://www.interment.net/data/czech_rep/bohemia/vysehrad/index.htm), kao i u ranije spomenutoj bazi *Find a grave*.

[1099] K. KOSIĆ, Mirogoj između jučer i sutra, 40.

[1100] Dopis voditelja sektora tehničke operative Željka Krulca autorici ove knjige, 21. 2. 2011.

[1101] Željko Krulc piše o tome u ranije navedenom dopisu sljedeće: »U pravilu se zainteresiranima nudi glazba sa širokog popisa koji imaju Gradska groblja (reprodukcija sa CD-a), a moguća je reprodukcija glazbe, po dogovoru sa obitelji, iz dostavljenih CD-a. Odabir glazbenika i/ili određenih skladbi može biti izbor umrle osobe za života ili obitelji, odnosno osoba koje su zadužene skrbiti o ukopu preminule osobe.«

[1102] Antonela MARUŠIĆ, Dinov ispraćaj na Mirogoju uz ritam njegovih hitova i ples, *Slobodna Dalmacija*, 10. 9. 2008. http://www.slobodnadalmacija.hr/Spektakli/tabid/79/articleType/ArticleView/articleId/21738/Default.aspx

je svoju tablicu formirao abecedno prema imenima mjesta, zbog čega je razvidno da je od odabranih muzičara i glazbenih pisaca najviše njih pokopano u Varaždinu (5), zatim Samoboru (4) i Splitu (3). U tablici koja slijedi imena su poredana abecenim redom prezimena muzičara, nadopunjena podacima o šestorici koji nisu bili u ovom Pettanovom popisu »Pokopani izvan Zagreba«, nego u popisu »Neutvrđeno, treba istražiti«, pa se gornjim gradovima pridružio i Osijek (3 skladatelja).

Tablica 9 *– GLAZBENICI I GLAZBENI PISCI POKOPANI U HRVATSKOJ (IZVAN ZAGREBA) DO 1973. g.*

prezime, ime	mjesto	potanja lokacija unutar groblja	napomena
Adamović Čepinski, Bela[1103]	Osijek		Pettan ga navodi u tablici »Neutvrđeno, treba istražiti«.
Bersa, Vladimir[1104]	Zadar		Pettan ga navodi u tablici »Neutvrđeno, treba istražiti«, a uz Zadar dodaje upitnik.
Brlić, Andro	Slavonski Brod		
Filić, Krešimir	Varaždin		
Fosić, Tarzicija	Osijek		
Gržinić, Vjekoslav	Rijeka, Trsat		
Hatze, Josip	Split		
Jozefović, Oskar	Split		
Karabaić, Nedjeljko	Bogovići kraj Malinske		
Kirschhofer, Antun	Podgrađe (kod Marije Bistrice)		
Kolb, Kamilo	Virovitica		
Kolarić, Pajo[1005]	Osijek		Pettan ga navodi u tablici »Neutvrđeno, treba istražiti«.
Koludrović, Milivoj	Kaštel Novi		
Livadić, Ferdo	Samobor		

[1103] Zahvaljujem Branki Ban na podatku da je Adamović pokopan u Osijeku.

[1104] Podatak iz dopisa Hrvoja Grdovića iz zadarskog poduzeća »Nasadi« HGZ-u, od 2. veljače 2010. (dokumentacija knjižnice HGZ-a). Vladimir Bersa pokopan je u polju VII, grob broj 38, ali nažalost njegovo ime nije napisano na današnjoj nadgrobnoj ploči.

[1105] Usp. članak autora potpisanog kao V.L. (Tradicija koju je inicirao turistički vodič Vlado Pest. Turistički obilazak Aninog groblja, *Glas Slavonije*, 2010. http://www.glas-slavonije.hr/vijest.asp?rub=3&ID_VIJESTI=127992).

prezime, ime	mjesto	potanja lokacija unutar groblja	napomena
Lžičar, Slavoljub[1106]	Petrinja		Pettan ga navodi u tablici »Neutvrđeno, treba istražiti«, a uz Petrinju dodaje upitnik.
Matetić-Ronjgov, Ivan	Opatija		
Padovec, Ivan	Varaždin		
Parać, Ivo	Split		
Pejačević, Dora	Našice		
Pintarić, Fortunat	Koprivnica	Franjevačka crkva	
Prandau, Karlo[1107]	Valpovo		Pettan ga navodi u tablici »Neutvrđeno, treba istražiti«.
Reizer, Milan	Samobor		
Rosenberg-Ružić, Vjekoslav	Varaždin	2-12-10-I	
Rukavina, Friderik	Novi Marof		
Rusan, Ferdo	Bjelovar		
Slogar, Janko	Varaždin		
Stahuljak, Milan	Vrapče		groblje pripada pod Zagreb
Stöhr, Antun	Varaždin	1-8-74-I	
Strmić, Nikola	Zadar	arkade u starom dijelu groblja[1108]	Pettan ga navodi u tablici »Neutvrđeno, treba istražiti«, a uz Zadar dodaje upitnik.
Taclik, Rudolf	Karlovac		
Vanjek, Josip	Samobor		
Zjalić, Milan	Samobor		

Ova se tablica može nadopuniti podacima o glazbenicima i glazbenim piscima umrlima u razdoblju nakon 1973, zaključno s listopadom 2010. godine:

[1106] Zahvaljujem Ivici Golecu na informaciji da je Lžičar pokopan u Petrinji, ali da se ne zna točna lokacija njegova groba.

[1107] Zahvaljujem Branki Ban na podatku da je Prandau pokopan u Valpovu.

[1108] Fotodokumentacija autorice. Tommaso Ivanov u svojoj knjizi o zadarskom groblju ne navodi lokacije Bersinog i Strmićevog groba (Tommaso IVANOV, *Il cimitero di Zara*, Brescia: Edizioni del Moretto, 1986).

Tablica 10 *– GLAZBENICI I GLAZBENI PISCI POKOPANI U HRVATSKOJ (IZVAN ZAGREBA) OD 1974. DO STUDENOG 2010.*

Antić, Branka	Bakar[1109]
Bjelinski, Bruno	Silba
Kuljerić, Igor	Silba
Papandopulo, Boris	Opatija
Šaban, Ladislav	Ivanec
Zlatić, Slavko	Beram
Žganec, Vinko	Vratišinec
Županović, Lovro	Šibenik

Treći Pettanov popis odnosi se na muzičare pokopane izvan tadašnje Socijalističke Republike Hrvatske (unutar Jugoslavije), dakle u današnjem inozemstvu. U niže navedenoj tablici ti su muzičari označeni s »+«, a dodani su im oni za koje Pettan nije utvrdio gdje su pokopani, kao i oni umrli nakon 1973. godine.

Tablica 11 *– GLAZBENICI I GLAZBENI PISCI POKOPANI U INOZEMSTVU*

prezime, ime	grad	država	Pettan	napomena
Baranović, Krešimir	Beograd[1110]	Srbija		
Kunc, Božidar	Detroit	SAD	(+)	Pettan u tablici uz ime grada dodaje upitnik u zagradi.
Mandić, Josip	Prag	Češka	+	
Plamenac, Dragutin	Ede	Nizozemska		Prema svjedočenju Lelje Dobronić, u dokumentarnom filmu Ennia Stipčevića »U potrazi za Lukačićem«[1111] (vidi o tome na sljedećoj str.)
Preprek, Stanislav	Novi Sad[1112]	Srbija		
Runjanin, Josip	Novi Sad[1113]	Srbija	(+)	Pettan Runjanina navodi u tablici »Neutvrđeno, treba istražiti«, a uz Novi Sad dodaje upitnik.
Šlik, Miroslav	Prag[1114]	Češka		
Špiler, Miroslav	Sarajevo ?	BiH		

[1109] Zahvaljujem Ivoni Ajanović-Malinar na ovom podatku.

[1110] Zora LATINOVIĆ, Večne žizni dveri, *Nin,* 26. 3. 2006. http://89.216.53.198/develop/vesti.nsf/feaee540dc011162c1256e7d0032cb98/c5d682d99fdce852c125713a007b67ae?OpenDocument

[1111] Ennio STIPČEVIĆ, *U potrazi za Lukačićem*, [dokumentarni film]. Šibenik: Glazbena škola Ivana Lukačića, 2000.

[1112] Đuro RAJKOVIĆ, *Stanislav Preprek. Život i djelo*, Zagreb: Hrvatsko društvo crkvenih glazbenika, 2006: 17.

[1113] FLAJNIK, Vedran, Goran Hill će u Novom Sadu tražiti informacije o zatočenima i nestalima, *Vjesnik*, 30. 1. 2001. http://www.vjesnik.hr/html/2001/01/30/Clanak.asp?r=zag&c=1

[1114] Pettan donosi upitnik uz ime grada Praga. Zahvaljujem Zlatku Stahuljaku na potvrdi da je Šlik tamo pokopan.

Štolcer Slavenski, Josip	Beograd	Srbija	+	
Turanyi, Dragutin	Aachen[1115]	Njemačka	(+)	Pettan ga spominje u napomeni uz svoju tablicu br. 1, u kontekstu skladatelja o kojima uprava Mirogoja nema podataka.
Vidaković, Albe	Subotica	Srbija	+	

Od gore navedenih dvojica su ipak napisani na grobovima na Mirogoju. Na grobu obitelji Kunc, gdje je pokopana i Božidarova sestra Zinka, Božidaru piše kriva godina rođenja (1904. umjesto 1903.) i »pokopan u SAD«. Čudi da Pettan u svom članku nije siguran je li Kunc pokopan u Detroitu. Tada, devet godina nakon Kuncove smrti, zagrebačka je glazbena javnost i šira obitelj morala znati da je Kunc pokopan u tom gradu. Budući da je Kunc jedini od istaknutih hrvatskih glazbenika (dakako, među onima iz 19. i 20. stoljeća) koji počiva u gradu dalekom i od njegovih najbližih – Kuncova udovica i kći žive u okolici New Yorka – postojala je svojedobno u krugovima Kuncovih zagrebačkih poštovatelja, poput Mladena Raukara, ideja da se njegovi posmrtni ostaci prenesu na Mirogoj, kao što je to bilo učinjeno s Franjom Krežmom. Drugi je slučaj Dragana Plamenca, jer samo upućeni znaju da on ne počiva u grobnici svoje obitelji Siebenschein (odjel 4, polje 924, grob 12/1, židovski dio arkada), gdje je njegovo ime, zajedno s titulama »prof. dr.« napisano nakon što je Plamenac 1983. umro u mjestu Ede u Nizozemskoj. Prema njegovoj želji pepeo mu je prosut u more.[1116]

U četvrtom popisu u svojem članku Pettan donosi imena onih čija posljednja počivališta nije mogao utvrditi/pronaći. Šest imena je već razriješeno i nalaze se u gornjim tablicama, a preostaje još istražiti je li Stjepan Hadrović pokopan u Sarajevu, kao što to pretpostavlja Pettan. U posebnoj napomeni Pettan navodi imena onih stradalih tijekom ili neposredno nakon kraja Drugog svjetskog rata za čiji se grob ne zna gdje je: Žiga Hirschler, Mirko Kolarić, Ernest Krajanski, Pavao Markovac i Rikard Švarc. Iscrpniji popis svakako će trebati uključiti i druga imena, poput Ive Prišlina. Navedenom nizu Pettan je dodao i Stanislava Stražnickog, koji je tragično umro u srpnju 1945. godine. Stražnicki je upisan na nadgrobnoj ploči obiteljske grobnice na Mirogoju (odjel 1, polje 8A, razred I, grob 112), no ne nalazi se u toj grobnici, [1117] pa nije ni uvršten u popis u prilogu.

[1115] Zdenka KAPKO-FORETIĆ, *Carl von Turányi (1805–1873). Eine Monographie*, Köln: Arno Volk-Verlag, 1973, 53.

[1116] Natpis na Mirogoju dao je prema Plamenčevoj želji uklesati sin Lelje Dobronić (vidi Ennio STIPČEVIĆ, *U potrazi za...*).

[1117] Usp. dopis voditelja sektora tehničke operative Gradskih groblja autorici ove knjige, 21. 2. 2011.

Ulice u spomen glazbenicima i glazbenim piscima

»Ne znamo s kojih razloga (...) je Florijanski put u Laščini,
koji dio grada nije ni u kakovoj svezi s muzikom,
nazvan Zajčevom ulicom.«

(Antun Goglia)[1118]

Ulice i trgovi dobivali su u početku nastanka gradova imena koja su im nadjenuli sami stanovnici. U Zagrebu su to do danas zadržana imena: Ilica, Cmrok, Opatička ulica, Visoka ulica, Mesnička i dr. Drugo razdoblje u povijesti imenovanja ulica i trgova karakterizira uvođenje službenih imena od strane gradskih vlasti, koje međutim u pravilu potvrđuju narodne nazive, a kada uvode nove, stvaraju ih pretežno po zdanjima koja se u njima nalaze (npr. Kazališna ulica, danas Demetrova) ili predjelu do kojega vode (Mirogojska cesta). Tek u drugoj polovici 19. stoljeća u Zagrebu nastupa treće razdoblje, kada se ulice i trgovi imenuju prema znamenitim i zaslužnim osobama. Međutim, to se odnosilo na ulice i trgove u širem središtu, dok su na periferiji ulice imenovane prema ranijem principu (Laščinska, Trnjanska i sl.), sve do velikog preimenovanja 1928. i 1929. godine.[1119] Danas ulice u Zagrebu nose imena prema osobama (poimence i grupi osoba), geografskim i botaničkim pojmovima, događajima, likovima iz književnih djela i dr.

Za razliku od nekih drugih gradova, npr. Zadra, ploče s nazivima ulica u Zagrebu ne uključuju podatke o nositeljima imena, često niti o osobnom imenu. Jedina iznimka je Ulica Petra Berislavića, koja sa svojom lijepo oblikovanom pločom opširno izvješćuje prolaznike o tome tko je bio taj biskup i ban iz 16. stoljeća. Ulica je dobila ime 1878. godine,[1120] no na ploči ne piše kada je postavljena. Premda se radi o ploči čija je funkcija vezana uz ime ulice, ona je ujedno i spomen-ploča, te je uvrštena u popis spomen-ploča što ga je 2007. izradio Gradski ured za zaštitu spomenika kulture i prirode.[1121] Zaključak Gradskog zastupstva još iz 1912. godine da se u novonazvanim ulicama na uglu na početku ulice »postave jednostavne spomen ploče s kratkim napisom koji će tumačiti, tko je bio onaj, po kojem je ulica nazvana«[1122] možda i jest proveden u djelo, od čega se do danas sačuvala samo ploča u spomenutoj Berislavićevoj ulici.

Budući da veliku većinu javnih površina imenovanih prema glazbenicima i glazbenim piscima u Zagrebu čine ulice, u nastavku teksta (kao i u naslovu potpoglavlja) koristit će se termin »ulice« za cijelu grupu koja uključuje još i dvoje stuba,

---

[1118] A. GOGLIA, Ivan Zajc...., 191.

[1119] Podjela na razdoblja preuzeta iz uvoda knjige *Ulice, ceste, trgovi i šetališta u (...) Zagrebu* (***, *Ulice ceste, trgovi i šetališta u slob. i kr. glavnom gradu Zagrebu godine 1929. s podjelom grada na orijentacione kotare*, Zagreb: Općina slob. i kr. glavnog grada Zagreba, 1929, VII).

[1120] HR-DAZG-4-1, *Zapisnik skupštine zastupstva slobodnoga kraljevskoga i glavnoga grada Zagreba*, 24. 4. 1878. U knjizi *Zagrebačke ulice* krivo se navodi kao godina imenovanja 1889. (Zoran GREGL, Berislavića, Petra, u: *Zagrebačke ulice*, ur. Josip Šentija – Božena Zadro, Zagreb: Naklada Zadro, 1994, 19).

[1121] I. KOŽARIĆ, *Spomenici...*, 420.

[1122] ***, *Zapisnici o skupštinama zastupstva slob. i kr. glavnoga grada Zagreba*, Zagreb: (Tisak dioničke tiskare): 1913, 70.

jedan put te jedan trg u Sesvetama. Premda je gradska četvrt Sesvete danas administrativni dio Zagreba, grad Zagreb razmatra se u ovom poglavlju bez te četvrti, osim iznimno.

Povijesni pregled imenovanja

Prvi javni prostor na otvorenom u Zagrebu imenovan prema nekoj osobi bio je park Maksimir/Jurjaves, no to nije bilo imenovanje koje je jednoznačno upućivalo na neku osobu kao kada bi naziv glasio Park Maksimilijana Vrhovca ili Park Jurja Haulika. Stoga se s pravom smatra da prvenstvo ide Trgu bana Josipa Jelačića, koji je dobio ime 1848, još za banova života. Nije u tom pogledu bio jedini, jer su ulice koje su imenovane do 1878. uključivale i one posvećene tada živim osobama: biskupu Strossmayeru (Šetalište J. J. Strossmayera, imenovano 1874)[1123] i posljednjoj kćeri Franje Josipa I. Mariji Valeriji (rođenoj 1868. godine, danas Praška ulica).[1124] To što je vrijedilo za »najmarkantniju ličnost u hrv. kulturnoj historiji« [1125] i pripadnicu vladarske obitelji nije, dakako, moglo vrijediti za ostale (osim kasnije za Josipa Broza Tita), pa tako ni jedan glazbenik nije za života dobio ulicu.[1126] Preostale znamenite osobe koje su prije 1878. imale ulicu ili trg su bili samo Ivan Gundulić i Nikola Šubić Zrinski.

Najstarija je glazbenička ulica u Zagrebu ona Vatroslava Lisinskog. Dobila je ime u prvom imenovanju ulica i trgova, 24. travnja 1878, kada je Skupština prihvatila prijedlog o (pre)imenovanju ulica prema 16 znamenitih i zaslužnih osoba, među ostalima i Demetru, Frankopanima, Gaju, Draškoviću i Preradoviću.[1127] Istovremeno je Bubnjarska na Gornjem gradu preimenovana u Vitezovićevu, a kratka ulica od Nove Vesi do Ribnjaka, u neposrednoj blizini ljevaonice zvona, u Zvonarničku. Čini se da ulica Lisinskoga nije imala ranije ime, budući da je u zapisniku navedena kao »Ulica od Mesničke do Visoke«, što nije ni čudo, jer obuhvaća samo dva kućna broja. Međutim, na planu Gornjeg grada nacrtanom nakon srpanjskih žrtava 1845. godine,[1128] na kojem je na njemačkom »prvi put ispisano nazivlje ulica i javnih zgra-

[1123] Vrapče, u: *Zagrebački leksikon*, II 348.

[1124] Prema biografskim bilješkama u knjizi *Ulice...* (***, *Ulice ceste...*, 92) postojala je još jedna ulica imenovana za života osobe kojoj je posvećena: Nikolićeva ulica (danas Teslina), prema Vasiliju Nikoliću (1821–1892), nećaku Dimitrije Demetra te jednom od najbogatijih Zagrepčana (I. IVELJIĆ, *Očevi i sinovi...*, 124–125), koji je sagradio kuće u »svojoj« ulici. Možda je ipak riječ o Nikoli Nikoliću (1793–1868) (D. HIRC, *Stari Zagreb*, svezak drugi, 619–620), što će se utvrditi nekim daljnjem istraživanjem.

[1125] ***, *Ulice ceste...*, 97.

[1126] Valja spomenuti krivi navod Antonije Kassowitz-Cvijić da je prigodom velike proslave 25. godišnjice rada Ivana Zajca 1880. godine Visoka ulica preimenovana u Zajčevu, na prijedlog »nekog zastupnika«, no da je taj zaključak ostao »nikada ne izveden« (Antonija KASSOWITZ-CVIJIĆ, *Franjo Ž. Kuhač. Stari Osijek i Zagreb. Sa slikom F. Ž. Kuhača. Prigodom 90. obljetnice Kuhačeva rođenja*, Zagreb: Matica hrvatska, 1924, 40). Točan je samo prvi dio tog odlomka, da je Zajc na sjednici imenovan počasnim građaninom Zagreba (HR-DAZG-4-1, *Zapisnik skupštine zastupstva slobodnoga kraljevskoga i glavnoga grada Zagreba*, 12. 5. 1880.).

[1127] HR-DAZG-4-1, *Zapisnik skupštine zastupstva slobodnoga kraljevskoga i glavnoga grada Zagreba*, 24. 4. 1878.

[1128] »Plan darstellend den am 29ter Juli 845 Abends um 1/4 8 Uhr vorgefallenen Exess zu Agram« (Plan izgreda u Zagrebu navečer u 1/4 8 sati 29. srpnja 1845. godine), objavljen u S. KNEŽEVIĆ, *Zagreb u središtu*, 14.

da«[1129] ulica između Visoke i Mesničke zove se »Prebender G.[asse]«, dakle Prebendarska. Naime, kuća na uglu Ulice Lisinskoga i Mesničke (Lisinskoga 2) pripadala je prebendi sv. Križa gotovo do kraja 19. stoljeća.[1130] Dragutin Hirc oko 1920. piše da je Lisinskijeva ulica bila »Prevendarska ulica, koju su za absolutizma zvali 'Prevendargasse'«,[1131] no kasniji izvori i literatura ne spominju taj stari naziv ulice.[1132]

Sljedeći je glazbenik koji je dobio tu počast bio Franjo Ksaver Kuhač 1912. godine.[1133] Na istoj su sjedinici Gradske skupštine imenovane i ulica Vjenceslava Novaka te Pavla Štoosa (koja će 1928. biti premještena, vidi o tome niže).

Osim iznimaka, daljnja su imenovanja glazbeničkih ulica bila grupna, u pravilu su to bile ulice u tada novim predjelima ili u slučaju novih ulica unutar već postojećih urbanih cjelina poput Gotovčeve. Veliko (pre)imenovanje 1928. i 1929. bilo je posljedica naglog širenja grada nakon Prvog svjetskog rata »i to jednim dijelom prema odobrenim regulatornim osnovama, a većim dijelom poslije rata toleriranom gradnjom malih kućica za siromašnije slojeve pučanstva na gradskoj periferiji«,[1134] kao i novih društveno-političkih prilika. Godine 1927. izabran je odbor od 14 gradskih zastupnika i četiriju povjesničara: Rudolfa Horvata, Janka Barlèa, Vjekoslava Klaića i Emilija Laszowskog. No tada je podijeljen samo mali broj novih imena. Izbaran je potom novi odbor koji je bio nešto drukčijeg sastava: u njemu više nije bilo Barlèa, a ušli su zamjenik gradonačelnika, pisac Milutin Mayer te gradski zastupnik i budući gradonačelnik, povjesničar Stjepan Srkulj. Odbor je osim popisa imena ulica predložio i dva načela koja su prihvaćena: »prvo, da se kod imenovanja ulica i trgova ima postupati po nekom sistemu, tako da imena pojedinih znamenitih i zaslužnih lica budu po mogućnosti u nekoj idejnoj vezi sa ulicama (trgovima), koje se imadu po njima nazvati, ili bar s dotičnim gradskim predjelom – i drugo, da se pojedini skupovi ulica i trgova nazovu imenima lica, koja stoje u nekoj međusobnoj vezi po svom radu, staležu ili po vremenu, u kojem su živjela.«[1135] Zanimljivo je stajalište da je za ulice u brdovitim predjelima prigodnije da imaju imena iz botanike, zoologije ili geografije, nego znamenitih ljudi. Može se reći da su oba osnovna načela, pogotovo prvo, više-manje zadržana i do danas.

Spektar osoba najbolje se razabire iz cjelokupnog pregleda skupina navedenih u uvodu publikacije *Ulice...*.[1136] Među tim skupinama bila je zacrtana i skupina imena muzičara i likovnih umjetnika.

[1129] N. PREMERL, *Vodič*, 90.

[1130] L. DOBRONIĆ, *Zagrebački Kaptol...*, 351.

[1131] D. HIRC, *Stari Zagreb*, svezak drugi, 467.

[1132] Npr. L. DOBRONIĆ, *Zagrebački Kaptol...*, I. PERIĆ, *Zagreb od 1850. do suvremenog velegrada*, Zagreb: Muzej grada Zagreba, 2006.

[1133] ***, *Zapisnici o skupštinama zastupstva slob. i kr. glavnoga grada Zagreba*, Zagreb: (Tisak dioničke tiskare): 1913, 70.

[1134] ***, *Ulice ceste...*, VIII.

[1135] ***, *Ulice ceste...*, IX.

[1136] *Ibid.* Nižu se redom: skupina nazvana »imenima hrvatskih knezova, kraljeva i drugih historijskih lica te historičara, druga skupina imenima političara, treća imenima preporoditelja, četvrta imenima dubrovačkih i drugih dalmatinskih književnika, peta imenima zagrebačkih privrednika, šesta imenima muzičara i likovnih umjetnika, sedma imenima zaslužnih srednjoškolskih nastavnika, osma imenima zaslužnih zagrebačkih svećenika i t. d.«

Godine 1928. ulicu je dobilo dvanaest glazbenika i glazbenih pisaca:
šestorica kojima je Franjo Kuhač posvetio zasebna poglavlja u knjizi *Ilirski glazbenici*: **Livadić, Padovec, Pokorni, Runjanin, Rusan, Štoos** (nekadašnja Štoosova na Lašćini dobila je današnje ime Labudovac) – Runjanin je na rubu Zelene potkove, a preostali Ilirci su na području između Petrove i Zvonimirove;
dvojica suvremenika: Gjuro **Eisenhuth** i Ivan **Zajc** te
Armin **Šrabec,** neposredno uz ulicu svojega rođaka i istomišljenika Kuhača;
glazbeni pisci: Juraj **Križanić**, koji ima ulicu koja pripada skupini »hrvatskih knezova, kraljeva i drugih historijskih lica te historičara«[1137] i
Mihajlo **Šilobod Bolšić,** koji je dobio put uz jednu školu (vidi o tome i kasnije, str. 215);
zvonar Henrik **Degen** smješten je uz Zvonarničku.

1929. godine ulice su dobili mnogostrani velikani **Klaić** i **Matoš**. Još je nekoliko glazbeničkih ulica imenovano u godinama koje su slijedile: 1933. godine ulica Vjekoslava Karasa i Alberta Štrige, a 1935. Franje Krežme. U razdoblju između 1938. i 1944. imenovano je i Fallerovo šetalište.[1138] Tako se 1930-ih stvorila prva svojevrsna zagrebačka mreža glazbeničkih ulica oko Petrove i Maksimirske: Zajc–Šrabec–Kuhač–Eisenhuth–Padovec–Pokorni–Krežma–Karas (1947. godine pridružit će im se Pavao Markovac) te Livadić–Štoos–Rusan–Štriga oko Zvonimirove. Međutim, kasnija će grupna imenovanja biti mnogo jasnije zacrtana i kompaktnije raspoređena, pa tako i prepoznatljivija u urbanoj cjelini i svijesti građana.

Nakon što je 1950. Podsused administrativno postao dio grada Zagreba, otvorila se mogućnost za nova imenovanja ulica. Narodni odbor grada Zagreba donio je o tome odluku krajem 1951. i objavljena je 1952.[1139] Tada je stvoren niz glazbeničkih ulica, što ga tako i danas navodi literatura.[1140] Iznad današnje Aleje grada Bologne jedan do drugog su Blagoje Bersa, Franjo Dugan st., Ivan Lukačić i Franjo Vilhar Kalski, a prvotno su s njima bili i Davorin Jenko te Stevan Mokranjac. Dva desetljeća kasnije, očito uz veliku proslavu obljetnica Václava Humla (1973), po njemu su imenovani i ulica i stube povezane s njom. Istovremeno je Josip Križaj dobio svoju ulicu. Posljednje promjene u »glazbeničkom« Podsusedu dogodile su se u valu velikih preimenovanja 1992. godine: Ulica Davorina Jenka prekrštena je u Ulicu Miroslava Magdalenića, a Tihomil Vidošić je dobio ulicu stanovitog Zlatka Jakovca. Zanimljivo je da se tada nije pronašlo rješenje za smještaj Josipa Vrhovskog i Franju Lučića unutar tog spleta, nego su im dodijeljene ulice s druge, južne strane željezničke pruge, dakle izvan »glazbeničke« skupine.

[1137] ***, *Ulice ceste...*, IX.
[1138] Ne zna se točna godina imenovanja. Zasigurno je to bilo nakon njegove smrti 1938, dok je gornja granica određena upisom Fallerovog šetališta u Službenoj karti Zagreba 1944. (podatak prema bazi podataka o imenovanjima ulica u Državnom arhivu u Zagrebu).
[1139] *Službeni glasnik* 1952, 3.
[1140] Npr. u natuknici o Duganovoj ulici; Zoran GREGL, Dugana, Franje, u: *Zagrebačke ulice*, 53.

Naselje Prečko uključeno je u sustav grada Zagreba iste godine kada i Podsused, 1950. Potkraj 1960-ih započela je intenzivna gradnja novih stambenih blokova, pa je tako došlo i do imenovanja novonastalih ulica. Neke od prvih, imenovanih 1970, i danas su »transverzale« naselja: (Štolcera) Slavenskog, Matetića(-Ronjgova) i Jarnovićeva, uz koje se vežu Lhotkina i Dobronićeva. Zanimljivo je da 1971. Zlatku Balokoviću nije dodijeljena ulica u Prečkom, nego u Zaprudu, u spletu ulica i trgova imenovanih prema istaknutim hrvatskim iseljenicima, pa tako njegovu ulicu na sredini prekida Meštrovićev trg. Nakon pet početnih glazbeničkih ulica Prečko je do kraja 1970-ih dobilo još devet ulica: Josipa Hatzea, Krešimira Baranovića, Vlahe Paljetka, Ive Tijardovića, Stevana Hristića, Ludwiga van Beethovena, Georga Friedricha Händela, Krste Odaka i Jeana Sibeliusa (vidi komentar tog izbora na str. 209). Početkom 1980-ih pridružili su im se Béla Bartók, Petar Konjović, Branimir Sakač, Bedřich Smetana i Dora Pejačević. Preimenovanja u novoj, današnjoj državi mahom su brisala imena Srba s uličnih natpisa, pa je ulica Stevana Hristića preimenovana u Ulicu Marijane Radev, a Konjovićeva u Ulicu Lovre Matačića. Godine 1997. jedna je nova ulica imenovana Ulicom Božidara Kunca i time je, za sada, završen krug glazbenika u Prečkom – ima ih 20, više od četvrtine svih zagrebačkih glazbeničkih ulica.

Prije posljednjeg velikog grupnog imenovanja bilo je onih u kojima je istovremeno ulicu dobilo nekoliko muzičara: Milka Trnina i Milan Sachs smjestili su se 1964. odnosno 1973. u Folnegovićevom naselju; u preimenovanjima 1992. i 1993. ulicu su dobili Zinka Kunc i Vladimir Ruždjak na Savici te Milovan Gavazzi, Gjuro Prejac i Vinko Žganec u Studentskom gradu, kao i tri glazbena pisca u Trnju: Josip Andreis, Josip Andrić i Albe Vidaković. Sredinom 1990-ih se u okruženju novih kazališnih ulica u Rudešu našlo mjesta za Arnošta Grunda i pjevače Josipa Gostiča i Maria Šimenca.

Posljednji slučaj grupnog imenovanja glazbeničkih ulica bio je 2008, kada su ulice u novom naselju Sopnica-Jelkovec, južno od centra Sesveta, dobile imena prema glazbenicima i glazbenim piscima, premda je bilo prijedloga da se imenuju prema planetima Sunčeva sustava.[1141] Naselje je krajem 2010. još uvijek tek djelomično nastanjeno, nema ga na kartama i planovima Sesveta, niti su njegove ulice na popisu ulica Gradske četvrti Sesvete na internetu.[1142] Okvir glazbeničkim ulicama daju tri ne-glazbeničke: očito najstariji naziv Rimski put, noviji Kneza Ljudevita Posavskog (za ulicu koja se od Sesveta odvaja prema jugu i izlazi na Slavonsku aveniju) te nova Ulica 144. brigade Hrvatske vojske. Sve ostale ulice u naselju, njih 15, nose imena glazbenika i glazbenih pisaca: Bruno Bjelinski, Ivan Brkanović, Petar Dumičić, Krešimir Kovačević, Ivana Lang, Rudolf Matz, Boris Papandopulo, Ivo Parać, Hubert Pettan, Dragan Plamenac, Mladen Pozajić, Vladimir Stahuljak, Ladislav Šaban, Stjepan Šulek i Boris Ulrich.

[1141] Saša ŠIMPRAGA, *Zagreb, javni prostor*, Zagreb: Porfirogenet, 2011, 471.

[1142] Vidi ***, Gradska četvrt Sesvete. Naselja, ulice i trgovi, *Zagreb.hr, službene stranice Grada Zagreba.* http://www.zagreb.hr/default.aspx?id=14506.

O imenovanjima

Odluku o (pre)imenovanju donosi određena komisija/odbor/povjerenstvo (danas s imenom Odbor za imenovanje naselja, ulica i trgova, kao radno tijelo Gradske skupštine), čiji prijedlog prihvaća Gradska skupština Grada Zagreba. Tako je bilo i pri prvom službenom preimenovanju i imenovanju ulica i trgova 1878. godine. Premda Slavko Ježić tvrdi da je tada nazive ulicama dao gradski senator, pisac August Šenoa,[1143] prijedlog »Skupštini zastupstva slobodnoga kraljevskoga i glavnoga grada« formalno je dao deseteročlani odbor o imenovanju ulica.[1144] U zapisniku tog preimenovanja nema pobližeg podatka tome tko su bile osobe koje su dobile ulice. Kada je 1912. godine jedna »novootvorena« ulica dobila ime po Franji Ksaveru Kuhaču, on je naveden kao »hrv. muzikolog«[1145] što govori o vrlo ranoj pojavi općeg prihvaćanja termina »muzikolog« u javnom govoru u Hrvatskoj, za što je – terminološki i vlastitim radom – zaslužan upravo Kuhač. U kasnijem desetljeću ponovno se javlja taj termin, ovaj put kod ulice Vjenceslava Novaka u čijoj je kratkoj biografiji na prvom mjestu »profesor glazbe i muzikolog«.[1146]

U kasnijim imenovanjima gradske su se vlasti različito odnosile prema pobližem pojašnjenju o osobi kojoj će biti posvećena ulica. Velika preimenovanja 1928. i 1929. godine, kada je imenovano 426 novih i preimenovano 66 starih imena potaknula su na izdavanje knjige *Ulice, ceste, trgovi i šetališta (...) u Zagrebu*, a anonimno je uredništvo na kraju knjige dodalo »Kratke biografije znamenitih i zaslužnih ljudi, po kojima su prozvane ulice i trgovi u gradu Zagrebu«.[1147] U njima su, u najviše nekoliko rečenica, predstavljeni i svi dotadašnji glazbenici i glazbeni pisci-nositelji imena ulica osim, začudo, Kuhača, čije se ime pojavljuje jedino u natuknici o Arminu Šrabecu, koji je »potaknuo Franju Kuhača na sakupljanje narodnih napjeva«.[1148] Uz manje pogreške[1149] glazbeničke su osobe korektno predstavljene, a glazba je spomenuta i kod onih kojima nije bila osnovna struka, npr. Klaića: »kompozitor (‘Svraćanje’), potpredsjednik Hrv. glazbenog zavoda«.[1150] Napisana su i detaljnija objašnjenja poput »nastojao stvoriti umjetnu muziku u narodnom duhu« (odnosi se na Livadića)[1151] ili kvalifikacije poput »najznamenitiji i najpopularniji hrvatski kompozitor 19. vijeka« (odnosi se na Zajca).[1152]

[1143] Slavko JEŽIĆ, Život i djelo Augusta Šenoe, u: August Šenoa, *Sabrana djela*, knj. 12, Zagreb: Znanje, 1964, 252–253.

[1144] U njemu su bili: Nikola Krestić, Ferdo Šaj, Gjuro Crnadek, Ivan conte Buratti, Mavro Hönigsberg, Matija Mrazović, Tomislav Vitez Cuculić, Lavoslav Šram i Eduard Suhin (HR-DAZG-4-1, *Zapisnik skupštine zastupstva slobodnoga kraljevskoga i glavnoga grada Zagreba*, 15. 4. 1878).

[1145] ***, *Zapisnici o skupštinama zastupstva slob. i kr. glavnoga grada Zagreba*, Zagreb: (Tisak dioničke tiskare): 1913, 70.

[1146] ***, *Ulice ceste...*, 93.

[1147] *Ibid.*, 79–101.

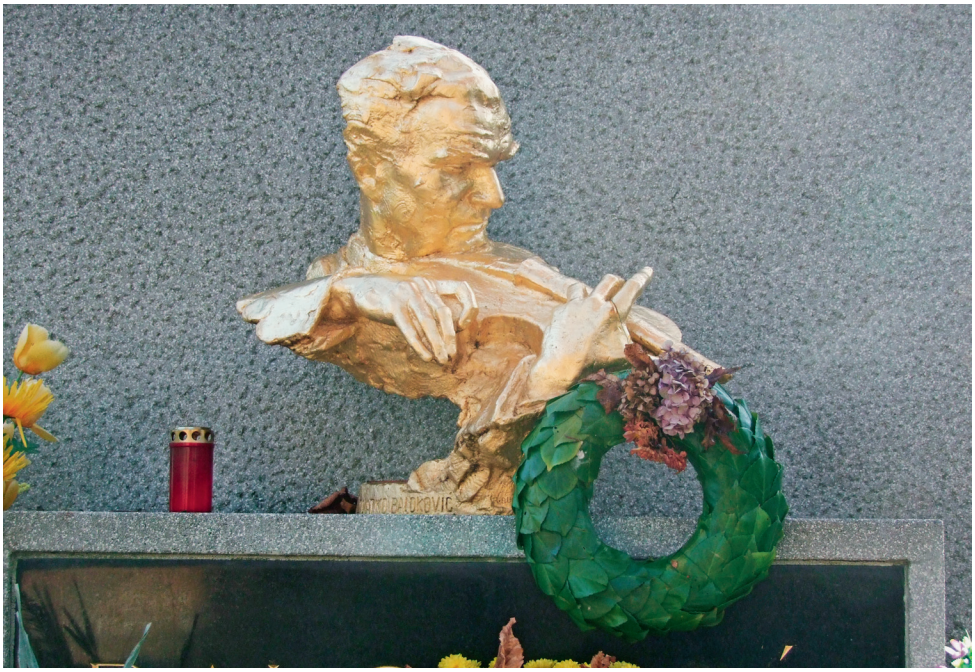
[1148] *Ibid.*, 97.

[1149] Npr. kriva godina smrti Gjure Eisenhutha (***, *Ulice ceste...*, 93).

[1150] *Ibid.*

[1151] *Ibid.*, 90.

[1152] *Ibid.*, 101.

Sl. 23. A. Augustinčić: Zlatko Baloković (snimio Ante Topić)

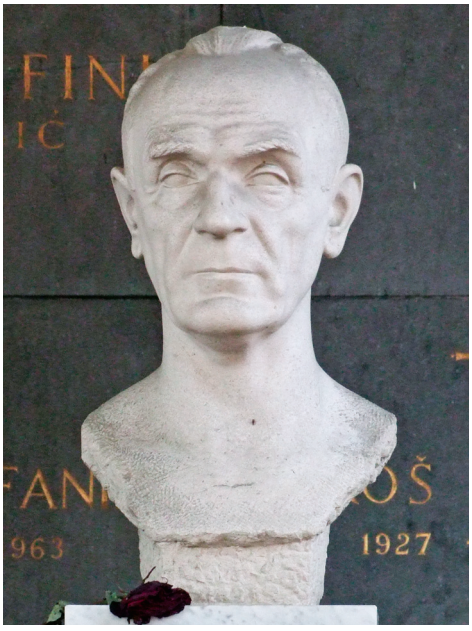
Sl. 24. M. Ujević-Galetović: Ivan Brkanović (snimio A. Topić)

Sl. 25. Nepoznati autor: Marijan Majcen (snimio A. Topić)

Sl. 26. J. Poljan: Juro Tkalčić (snimio A. Topić)

Sl. 27. G. Antunac: Ivo Tijardović (snimio A. Topić)

Sl. 28. V. F. Stiplošek: Marko Vušković (snimio A. Topić)

Sl. 29. I. Kerdić: Václav Huml
(snimila N. Bezić)

Sl. 30. I. Kerdić: Nikola Faller
(snimio A. Topić)

Sl. 31. J. Koloc: Vatroslav Lisinski
(snimio A. Topić)

Sl. 32. I. Kerdić: Katica Sonntag i suprug
(snimio A. Topić)

Sl. 33. T. Rosandić: Blagoje Bersa (snimio A. Topić)

Sl. 34. V. Radauš: Franjo Schneider (snimio A. Topić)

Sl. 35. M. Ujević-Galetović: Vice Vukov (snimio A. Topić)

Sl. 36. R. Jean-Ivanović: Mario Šimenc (snimio A. Topić)

Sl. 37. Grob Mihaela Heferera (snimio A. Topić)

Sl. 38. Grob Milke Trnine (snimio A. Topić)

Sl. 39. Grob Vladimira Stahuljaka (snimio A. Topić)

Sl. 40. Grob Ive Robića (snimio A. Topić)

Sl. 41. Poruka na postolju glave Frana Lhotke, 2010, Ulica Frana Lhotke (snimila N. Bezić)

Sl. 42. Spomen-ploča Pavlu Markovcu, Berislavićeva 17 (snimila N. Bezić)

Sl. 43. Spomen-ploča Josipu Gostiču, Vitezovićeva 6 (snimila N. Bezić)

Od 1952. do 1973. godine u *Službenom* su *glasniku Grada Zagreba* objavljena samo prezimena muzičara kojima su dodijeljene ulice, pa se tek od 1977. mogu pratiti barem osnovna navođenja djelatnosti (najčešće: kompozitor), sa zanimljivim dodacima, primjerice »kompozitor i pjevač starih gradskih pjesama« (Vlaho Paljetak). Strani su skladatelji navedeni kao »poznati finski« odnosno « poznati njemački skladatelj«, a Odak je dobio posebnu i nikad ponovljenu pozornost u sljedećem opisu ulice koja se dodjeljuje: »hrvatskom skladatelju (1898–1965), profesoru Muzičke akademije u Zagrebu, utemeljitelju suvremene hrvatske glazbe«[1153] – ovo posljednje ukazuje na vjerojatno automatsko preuzimanje superlativa iz prijedloga za imenovanje koji je njima očito obilovao. Nakon dvije pogreške u imenovanju, koje su Kunca i Cipru proglasile skladateljima *i muzikolozima*,[1154] posljednje je imenovanje iz 2008. precizno i uglavnom korektno.[1155] Činjenica je da je riječ o administrativnom dokumentu koji ne utječe na poimanje javnosti o nekoj osobi/glazbeniku, međutim u posljednje su vrijeme ti zaključci dostupni na internetu, čime se automatski povećava njihova raširenost. K tome, oblik imena koje prihvati gradska vlast ostaje trajan i na pločama u samim ulicama i na planovima grada – kod Slavenskog je tako posve nestao Štolcer, Jarnovićevo je osobno ime samo »Mane«, srednje ime koje se u suvremenoj literaturi o Jarnoviću više ne rabi, a Sibelius je Jan.

Nekoliko pitanja nameće se kada se govori o imenovanjima ulica. Tko je odabran da dobije ulicu, gdje se nalazi ulica, u kakvom je odnosu sa susjednim ulicama, koliko je vremena prošlo od smrti nositelja imena?

Najteže je odgovoriti na prvo pitanje:

Tko je odabran da dobije ulicu?

Namjera ovog istraživanja nije osporavati rad svih dosadašnjih odbora, no smatram da ipak treba ukazati na nekoliko aspekata. Neki potezi pri imenovanjima su lako prepoznatljivi: u Prečkom je bilo dovoljno prostora za prve (i za sada jedine) strane skladatelje, pa su ulicu dobili po jedan predstavnik baroka, klasike, romantizma, kasnog romantizma i prve polovice 20. stoljeća. Izbor je mogao biti jezično i pravopisno spretniji (umjesto Händela – Bach), korektniji u odnosu na važnost pojedinih skladatelja za Hrvatsku (tu je Joseph Haydn daleko povezaniji s nama nego Beethoven), kao što se za predstavnika romantizma umjesto Smetane moglo izabrati Franza Liszta, čije se gostovanje u Zagrebu 1846. spominje u nekim pregledima povijesti glazbenog Zagreba (vidi popis 3 u prilogu), a grad Samobor, gdje je Liszt svirao svom domaćinu Ferdi Livadiću, ima još od 1993. Lisztovu ulicu.[1156] No, veći je problem s imenovanjima domaćih glazbenika.

Ako se još i može prihvatiti da je 1992. ulicu dobio Florijan Andrašec, pučki pjesnik i melograf iz Dekanovca kraj Čakovca, ne samo zbog svoje glazbeničke

[1153] *Službeni glasnik* 1979, 380,

[1154] *Službeni glasnik* 1997, 149; *Službeni glasnik* 2002, 13.

[1155] *Službeni glasnik* 2008. Krešimir Kovačević je doduše »muzikolog, glazbeni kritičar i dirigent«, pri čemu bi »dirigent« bilo mnogo bolje zamijeniti s »leksikograf«.

[1156] *Plan grada Zagreba. Zagreb, Sesvete, Velika Gorica, Zaprešić, Dugo Selo, Samobor*, ur. I. Bertić, Zagreb: Školska knjiga, 1993, 139 i 153.

djelatnosti, nego vjerojatno i zbog općenite važnosti za Međimurje,[1157] pitanje je zašto je u najnovijem imenovanju 2008. godine od brojne obitelji Stahuljak ulicu dobio baš Vladimir, koji nije čak ni uvršten u *Hrvatsku enciklopediju* Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža. Grupa najnovijih ulica ima imena prema glazbenicima i glazbenim piscima iz 20. stoljeća, što može ukazivati na to da će jednom doći prilika da ulicu dobiju glazbenici iz ranijih razdoblja poput Vinka Jelića ili Julija Skjavetića ili vodeći zagrebački glazbenik prve polovice 19. stoljeća Georg Karl Wisner von Morgenstern.

Samo prividno postoji razlog zašto ulicu nisu dobili Božidar Širola, Svetislav Stančić ili Natko Devčić: zato jer već postoje Širolina, Stančićeva i Devčićeva. Riječ je, dakako, o drugim osobama. U prilogu 9.3. nalazi se tablica s imenima prezimenjaka trojice inozemnih i četrnaestorice hrvatskih skladatelja koji nisu dobili ulicu.[1158] Ne može se tvrditi da je nisu dobili zbog toga jer ona, na neki način, već postoji. Naime, ne samo da Zagreb ima ulice osoba s istim prezimenima (npr. Gotovac Jakov i Vlado), ili da su ulica/šetalište i trg posvećeni istoj osobi (Preradović i Strossmayer) nego ima slučajeva da ista osoba na području grada ima dvije ulice (Adolf Veber Tkalčević). Razlozi su, dakle, bili drugi.

Politika nije mogla mimoići ni glazbeničke ulice, kako 1947, potom u preimenovanjima nakon 1990, tako i danas. Posve je jasno da je nakon 1945. prvi muzičar koji je dobio ulicu, Pavao Markovac, bio politički izbor. Nekoliko godina kasnije većinu su glazbeničkog kruga u Podsusedu činili Hrvati, uz njih su bili po jedan Slovenac i Srbin (Jenko i Mokranjac). Međutim, kada je jedan kroatizirani Čeh, Huml, 1973. godine dobio i ulicu i stube, istovremeno su stube dodane i Mokranjcu, a održale su se (za razliku od njegove ulice) do danas. O preimenovanjima nakon 1990. već je bilo riječi. Najnovije imenovanje iz 2008. godine zaista je čudnovato: u novom naselju uz dvije postojeće ulice, 15 novih ulica nosi imena glazbenika i glazbenih pisaca, a jedna je Ulica 144. brigade Hrvatske vojske. Razumljivo, riječ je o brigadi iz Domovinskog rata čiji su pripadnici bili iz Sesveta.[1159] Moglo se ipak pronaći prikladnije mjesto za tu ulicu i očuvati glazbeničku cjelinu. Premda, takvih slučajeva ima i drugdje, npr. središnji park u Gajnicama, nekoć Park Garcíe Lorce, od 2002. godine se zove Park 101. brigade.[1160]

Gdje se nalazi ulica?

»Zajc je bio od svih poštovan i kod svake zgode odlikovan. Gradsko zastupstvo izabralo ga je začasnim gradjaninom grada Zagreba i poslije smrti prozvalo je jednu ulicu njegovim imenom [1928. godine]. Kad se radilo o tome, držali smo, da će biti 'Visoka ulica' u gornjem gradu prozvana Zajčevom ulicom. Ondje je naime Zajc u vlastitoj kući boravio više od 40 godina, tamo je napisao svoja najbolja djela.

[1157] Zvonimir BARTOLIĆ, Andrašec, Florijan, u: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 1, Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1983, 111–112.

[1158] Postoji i jedan suprotan primjer: glazbenik Franjo Pokorni dobio je ulicu, a njegov imenjak Franjo Pokorny, tvorničar likera, nema je.

[1159] ***, 144. brigada HV Hrvatske vojske, Sesvete, *Vojska.net*.http://www.vojska.net/hrv/oruzane-snage/hrvatska/brigada/144/.

[1160] S. ŠIMPRAGA, *Zagreb, javni prostor*, 474.

Ta je ulica bila svjedokom mnogih ovacija i počasti, koje su u to vrijeme iskazane Zajcu. Osim toga leži ta ulica u gornjem gradu, gdje se nekada najviše gojila glazba i gdje je bilo staro kazalište u kojem su se pjevale prve Zajčeve opere. U susjedstvu je ulica Lisinskoga. Tako bi bile te dvije susjedne ulice prozvane po dvima prvima skladateljima hrvatske opere. Ne znamo s kojih razloga nisu uvažene sve te činjenice, već je Florijanski put u Laščini, koji dio grada nije ni u kakovoj svezi s muzikom, nazvan Zajčevom ulicom.«[1161]

Gornji navod je vjerojatno prva argumentirana primjedba na imenovanje glazbeničkih ulica u Zagrebu, a Goglia se poziva na kršenje ranije navedenih načela postavljenih 1928. godine da ime ulice bude u »nekoj idejnoj vezi sa ulicama (trgovima), koje se imadu po njima nazvati ili bar s dotičnim gradskim predjelom« i da u brdovitim predjelima ulice nemaju ime prema znamenitim ljudima. Predio Laščina bio je tada samo 30 godina u sastavu grada,[1162] Florijanski put je izgrađen tek 1915. godine[1163] a Merkurov sanatorij, današnja Klinička bolnica Merkur (koja će upravo »pronijeti« ime Ivana Zajca kao nekadašnja »Zajčeva« bolnica), otvoren je u toj ulici tek početkom 1930. godine. Goglina tvrdnja kako taj »dio grada nije ni u kakovoj svezi s muzikom« odnosi se, naravno, samo na tzv. ozbiljnu glazbu.[1164] Činjenica je da je Zajc mogao dobiti ulicu na Gornjem gradu, ako već ne Visoku, onda neku drugu, ili barem stube/klanac. U (pre)imenovanjima 1928. i 1929. na Gornjem su tu počast dobili:

političari: Đuro Basariček, Josip Kušević, Pavle i Stjepan Radić; Grgur Tepečić (klanac)
osobe povezane s kazalištem: Tituš Brezovački, Josip Freudenreich, Stjepan Miletić
književnici: Juraj Habdelić, Franjo Marković (trg), A. G. Matoš
politički događaji: srpanjske žrtve (perivoj), 29. X. 1918.
preporoditelji: Ilirci (trg), Ambroz Vranyczany
narodni dobrotvor: Ivan Zakmardi (stube)

Ime Ivana Zajca nije se moglo nositi s njima, pogotovo ne u doba kada je »počeo sve više tonuti u mrak zaborava, čemu je (nakon 1918) dobrim dijelom pridonosilo i držanje naših pripadnika novonacionalnoga glazbenog smjera«.[1165]

Kakav je odnos sa susjednim ulicama?

O nekim okruženjima već je bio riječi (Degen – Zvonarnička, Kuhač – Šrapčeva), stoga je ovdje dovoljno samo nekoliko akcenata.

Josip Runjanin dobio je svoju ulicu u Zagrebu 33 godine nakon što je ulicu dobio suautor hrvatske himne Antun Mihanović. Runjaninova se – putem Maruli-

[1161] A. GOGLIA, *Ivan Zajc...*, 191.
[1162] Laščina, u: *Zagrebački leksikon*, I, 585.
[1163] A. FLEISCHMANN, *Razvoj Zagreba..*, 36.
[1164] Šarmantni opis raznolikog muziciranja na zagrebačkoj periferiji donosi u svojim autobiografskim crticama Božidar PERHARIĆ (Glazbeni život, u: Božidar Perharić, *Neizmišljene priče s negdašnje zagrebačke periferije*, Zagreb: Sveučilišna knjižara, 2003, 25–27).
[1165] L. ŽUPANOVIĆ, *Stoljeća....*, 227.

ćevog trga – nadovezuje na Mihanovićevu, no prilikom imenovanja bio je to samo »ogranak Vodnikove ulice uz Botanički vrt«.[1166] Antunu Mihanoviću ide u svakom pogledu prednost; bio je daleko plodniji i važniji pisac od časnika Runjanina kojem se posrećilo *ishitriti* nekoliko budnica. Mihanović ima k tome u Zagrebu dvije spomen-ploče: na Trgu bana Jelačića 1, gdje je stajala kuća u kojoj se rodio (ploča postavljena je 1991)[1167] i u Opatičkoj 12, na kući u kojoj je živio (postavljena 1935).[1168]

O nekim odnosima će se tek moći pisati, primjerice kada ulice u naselju Trokut u Novom Zagrebu počnu dobivati imena – za sada je tamo samo Cipra. Drugi odnosi se mogu spomenuti samo zato jer stanovnici s njima svakodnevno imaju jezične probleme: Matetićeva (pod tim je imenom upisana u većinu planova grada) se križa sa Matačićevom.

Koliko je vremena prošlo od smrti nositelja imena?

Premda imenovanja ulica ovise o urbanističkim, političkim i drugim prilikama, kronološko promatranje može dati dodatni uvid u to koliko su brzo pojedini muzičari dobili postumnu počast imenovanjem svoje ulice. Godinu dana nakon smrti ulicu su dobili Kuhač, Klaić, Tijardović, Gotovac i Gavazzi. Ulica Krešimira Baranovića imenovana je dvije godine nakon njegove smrti; tri godine nakon njihove smrti imenovane su ulice po skladateljima Franji Duganu st. i Branimiru Sakaču, a Ulica Zinke Kunc četiri godine nakon smrti operne dive. Davanje prijedloga za imenovanje ulice odmah nakon smrti slavnog muzičara može donijeti i političke bodove. Već dva dana nakon smrti Vice Vukova, 26. rujna 2008, zastupnica HNS-a Alenka Košiša Čičin-Šain dala je prijedlog da se po njemu imenuje ulica u Zagrebu, što je gradonačelnik Milan Bandić glasno podržao, tako da su mediji to prihvatili gotovo kao činjenicu.[1169] Međutim već sljedećeg mjeseca je Odbor za imenovanje ulica i trgova odbio taj prijedlog s obrazloženjem da je za imenovanje potrebna vremenska distanca.[1170]

Slučaj Lisinski

U časopisu *Zagreb* 1938. godine Ivan Ulčnik piše u članku posvećenom Kristoforu Stankoviću:

»Na sjednici Gradskog zastupstva 6 veljače 1933 zaključeno je da se dosadanja Lisinskijeva ulica prozove 'Ulica Krištofora Stankovića'. Lisinskijevim imenom prozvana je neka neznatna uličica na Pešćenici uz željezničku prugu (koja je bez kuća!). Međutim će Stanković svoju ulicu (Lisinskijevu) dobiti tekar onda, kada nova Lisinskijeva ulica 'uz prugu' bude izgrađena!? Kada će to biti, sigurno neznaju ni oni, koji su odlučili. Da li je ta promjena najsretnija neznamo, Lisinski dobio je ulicu god. 1878,

[1166] ***, *Ulice ceste...*, 42.
[1167] I. KOŽARIĆ, *Spomenici...*, 440.
[1168] L. DOBRONIĆ, *Zagrebački Kaptol...*, 261; I. KOŽARIĆ, *Spomenici...*, 407.
[1169] A. B. KRILE, Vici Vukovu uskoro ulica u Zagrebu, *Slobodna Dalmacija*, 26. 9. 2008. http://www.slobodnadalmacija.hr/Spektakli/tabid/79/articleType/ArticleView/articleId/23825/Default.aspx
[1170] Branimir ZEKIĆ, Ulica Vice Vukova na čekanju, *Novi list*, 62 (2008) 19.776, 17.

kada se je obavljalo glavno imenovanje svih zagrebačkih ulica, u vezi sa obrojenjem kuća po novom načinu (po ulicama). Nakon 55 godina mora jadnik Lisinski da ustupi svoju ulicu Stankoviću, valjda za to što mu je Stanković dozvolio, da se je god. 1846 u njegovom kazalištu pjevala njegova prva opera 'Ljubav i zloba'. Ili možda zato, što je Stanković bio bogat čovjek, a Lisinski siromašak?

Da živi naš August Šenoa, on bi tu 'vrlo sretno' zamišljenu promjenu ulica svakako u svojim 'Zagrebuljama' onako na svoju 'izglosirao', a niti naš Gustl Matoš nebi svoju prešutio. Svakako je pitanje, da li je Lisinski ikada bio na Pešćenici 'uz prugu' i koje su zasluge Lisinskijeve za Pešćenicu, da ga tamo premjestiše s njegovog Gornjeg grada gdje je živio, patio i konačno umro...! Isto tako nastaje pitanje, hoće li se tko sjetiti, kada se ulica 'uz prugu' izgradi, da Stanković dobije svoju ulicu, koja mu je god. 1933 dodijeljena. Može se i to zaboraviti!?

Imademo zakon o nepremjestivosti sudaca, pa bi slično tome moglo Gradsko Vijeće stvoriti zaključak i o nepremjestivosti i o zabrani prekrštenja zagrebačkih ulica. I pođe li se dalje tim putem, doskora ne ćemo sami prepoznati staroga Zagreba, zbog prečestog, i u mnogo slučajeva uopće nepotrebnog prekrštavanja ulica i trgova.«[1171]

Odluka o (pre)imenovanju Lisinskijeve ulice iz 1933. godine[1172] imala je dalekosežne posljedice sve do danas: Mladen Švab pogrešno je naveo tu godinu kao godinu imenovanja današnje Lisinskijeve ulice u svojoj natuknici u knjizi *Zagrebačke ulice*[1173] što su od njega, nažalost, preuzeli i drugi autori.[1174] Premda se Ivo Perić u knjizi *Zagreb od 1850. do suvremenog velegrada* služio i izvorom *Nova numeracija kuća (...) Zagreba*, publikacijom iz 1878. godine u kojoj su objavljena nova imena ulica,[1175] u poglavlju o imenovanjima te godine Ulicu Lisinskog uopće ne spominje.[1176]

Gore navedeni citat potiče razna pitanja. Početno je pitanje: Koja je to bila (ili jest danas) nesuđena Lisinskijeva ulica – ulica sjeverno uz prugu, neizgrađena, tada, 1933. godine, još bez imena. Peščenica je tih godina obuhvaćala područje između Maksimirske, Kvaternikovog trga i Svetica, a s juga ulice oko pruge.[1177] Popis ulica te četvrti, načinjen samo četiri godine prije kobnog preimenovanja donosi 18 imena ulica[1178] koje su se nalazile u »južnom predjelu« Peščenice (danas Stara Peš-

[1171] Ivan ULČNIK, Kristofor Stanković, *Zagreb*, 6 (1938) 9, 303–314; 10, 352.

[1172] ***, *Zapisnici o skupštinama zastupstva slob. i kr. glav. grada Zagreba*, Zagreb: Tisak, 1933, 10–11. Imenovana je »Ulica na Peščenici sjeverno uz prugu«, a na kraju zapisnika o toj točki dnevnog reda, na kojoj su imenovane 33 ulice, piše: »Konačno se predlaže, da se dosadašnja Lisinskoga ulica nazove: Ulica Kristofora Stankovića (Stankovićeva ulica), Ovo imenovanje ima se provesti tek onda kad se nova Lisinskoga ulica počne izgrađivati.«

[1173] Mladen ŠVAB, Lisinkoga, Vatroslava (Ulica V. Lisinskoga), u: *Zagrebačke ulice*, ur. Josip Šentija – Božena Zadro, Zagreb: Naklada Zadro, 1994, 156.

[1174] Npr. B. ŠPOLJARIĆ, *Stari Zagreb...*,78–79.

[1175] ***, *Nova numeracija kuća slobodnog i kraljevskog glavnog grada Zagreba,* Zagreb, 1878.

[1176] I. PERIĆ, *Zagreb od 1850..*, 86–88.

[1177] ***, *Ulice ceste...*, 8 i 72.

[1178] Bužanova, Doljani, Donje Svetice, Dvorište, Harambašićeva, Kušlanova, Livadarski odvojak, Livadarski put, Livadica, Naselak, Njegoševa, Resnička, Rusanova, Sesvetska, Stara Peščenica, Svetice, Šulekova, Zvonimirova.

čenica),[1179] dakle južno od Zvonimirove ulice. Nakon toga je 1931. imenovana Vukelićeva, pa se može pretpostaviti da su dvije novije ulice – današnja Kozarčanina[1180] i Galovićeva[1181] – mogle biti nekadašnji kandidati za »novu« Lisinskijevu.

No, Lisinski se zapravo nikad nije ni odselio. Premda je izričito zaključeno da će se odluka provesti u djelo kada ulica bude izgrađena, praksa je bila drukčija, jer je već na Nacrtu grada Zagreba iz 1934–35 Lisinskijeva ulica na Gornjem gradu zapisana kao Stankovićeva.[1182] Na planu grada koji je bio priložen časopisu *Zagreb* 1938. godine, nema Lisinskijeve na Peščenici. Na tom planu na prostoru malahne uličice na Gornjem gradu nije bilo mjesta ni za koje ime, ali su zato u popisu ulica obojica, Lisinski i Stanković, s uputom upravo na to mjesto. Uostalom, očito je iz Ulčnikova teksta da ulica čak pet godina nakon odluke još nije izgrađena. Dosadašnja istraživanja nisu pokazala kada je odluka ukinuta, te Lisinskome »vraćena« ulica.[1183]

Paradoksalno, Ulčnik donosi protest protiv oduzimanja ulice Lisinskom u članku koji je posvetio Kristoforu Stankoviću, dakle ne nijekajući Stankovićeve zasluge za Zagreb. Sličnog je mišljenja nešto ranije (oko 1920) bio i Dragutin Hirc, napisavši da su nekadašnju Kazališnu ulicu (danas Demetrova) morali prozvati Ulicom Kristofora Stankovića »i tim imenom ovjekovječiti uspomenu na osnivača teatra, kojemu rodoljubu nije do sada u Zagrebu posvećena nijedna ulica!«[1184] Ne može se pouzdano reći nije li Stanković kasnije dobio svoju ulicu. Naime, 1971. godine jedna je ulica u Studentskom gradu prozvana Stankovićevom, no u *Službenom* se *glasniku*[1185] ne navodi osobno ime te osobe, tako da to nije nužno bio Kristofor. *Enciklopedija Jugoslavije*, čiji je 8. svezak *Srbija-Ž* objavljen upravo te godine, uključuje književnika Borisava i skladatelja Kornelija Stankovića, dakako obojicu također srpske nacionalnosti.[1186] U svakom slučaju nestajanje Stankovićeve ulice u valu preimenovanja 1992. godine, od kada se zove Retkošica,[1187] uklapa se u tadašnji trend oduzimanja imena ulica Srbima.

Odluka o premještanju ulice Lisinkog bila je uistinu presedan. Radilo se o jednoj od najstarijih ulica imenovanih prema osobama, a Lisinski je 1933. već odavno bio neupitna veličina hrvatske glazbe. Gradsko je zastupstvo time pogazilo vlastito načelo iskazano pet godina ranije u nepotpisanom uvodu knjige s popisom novih zagrebačkih ulica: »Za nove ulice na gradskoj periferiji, osobito u predjelima južno od željezničke pruge, ne bi nikako bila zgodna imena znamenitih ljudi, jer su te ulice naj-

[1179] O okvirima naselja Stara Peščenica usp. internetsku stranicu četvrti Peščenica-Žitnjak (vidi ***, Gradska četvrt Peščenica – Žitnjak. Iz povijesti, *Zagreb.hr, službene stranice Grada Zagreba.* http://www.zagreb.hr/default.aspx?id=14475). Natuknica Stara Peščenica u *Zagrebačkom leksikonu* donosi nešto drugačiju varijantu okvira naselja (*Zagrebački leksikon*, II, 331).

[1180] *Službeni glasnik*, 1971/2.

[1181] *Službeni glasnik*, 1982/3.

[1182] Ž. ŠKALAMERA – A. PANDŽIĆ – M. BOŽIĆNIK, *Zagreb na geodetsko-katastarskim zemljovidima...*, 106–107.

[1183] Istraživanje prema bazi digitaliziranih objava o (pre)imenovanjima ulica u *Službenom glasniku Zagreba* u Državnom arhivu u Zagrebu. Pregledani su brojevi od 1933 /6 do 1946/5.

[1184] D. HIRC, *Stari Zagreb*, svezak prvi, 225.

[1185] *Službeni glasnik*, 1971, 2.

[1186] *Enciklopedija Jugoslavije*, sv. 8, Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1971, 122–123.

[1187] *Službeni glasnik*, 1992, 11.

većim dijelom vrlo neugledne, a osim toga su nastale bez obzira na ikakvu regulatornu osnovu, pa će mnoge od njih morati iščeznuti, kad se bude provodila buduća regulatorna osnova za te predjele.«[1188] Uostalom, kada je 1927. preimenovana tadašnja Kukovićeva ulica (danas Ulica Andrije Hebranga) u Ulicu Kraljice Marije, »držalo se, da bi ipak bilo potrebno Mirku Kukoviću sačuvati ime«,[1189] tako da je već sljedeće godine dobio dotadašnju Marulićevu ulicu (danas Ulica Ante Kovačića), dakle ponovno u samom centru. Uredništvo knjige smatralo je potrebnim to istaknuti u uvodu, pa se čini da je topolovački vlastelin Mirko Kuković (1784–1872), čija je zasluga između ostalog da je izgradio golemi stambeni blok, tzv. Kukovićevu kuću u današnjoj Hebrangovoj ulici, još pola stoljeća nakon smrti imao važnost u Zagrebu. Slavu mu je održavala njegova »kuća«, prva najamna zgrada u Zagrebu.[1190]

Mnogo bezazleniji slučaj od Lisinskijeve ulice je tijek imenovanja Puta Šiloboda Bolšića, tzv. Šilobodovog puta. U velikom preimenovanju 1928. tako je nazvan do tada bezimeni put južno od osnovne škole na Pantovčaku, koji povezuje ulicu Pantovčak s Hercegovačkom ulicom. Upisan je na kasnijim planovima grada, ali očito je da je u jednom razdoblju administrativno izgubio ime, ako ne prije, onda vjerojatno 1982. godine, kada je jedna ulica u novom naselju Sloboština dobila ime po Šilobodu Bolšiću. Bez obzira na tu novu ulicu, »vraćen« mu je Put, ali tek 2010. godine.[1191]

Od sličnih primjera iz drugih struka dovoljno je navesti samo jedan: Stjepan Miletić dobio je svoju ulicu, točnije dio Mlinarske ulice od Jurjevske do Becićevih stuba, 1928. godine. Pitanje je kad ju je izgubio, jer je današnja Miletićeva u Folnegovićevom naselju imenovana tek 1968. godine.[1192]

O popisu u prilogu

U prilogu 9 se nalaze tri tablice. Najveća i prva po redu tablica 9.1. donosi prezimena i imena glazbenika i glazbenih pisaca abecednim redom. Popis glazbeničkih ulica je načinjen prema popisu ulica na službenim internetskim stranicama pojedinih gradskih četvrti[1193] i prema posljednjem objavljenom planu grada iz 2008.[1194] Prilog 9.2 donosi te podatke za ulice u Sesvetama, budući da je to naselje još uvijek na stanovit način izdvojeno izvan grada Zagreba kao naselja, iako je od 1975. administrativno njegov dio. Nisu navedena ranija imena ulica budući da se radi uglavnom o novim ulicama. Tablica je odvojena i zato što od 26 glazbeničkih ulica u Sesvetama njih jedanaest ima imena osoba koje imaju svoju ulicu i u gradu Zagre-

[1188] ***, *Ulice ceste...*, X.
[1189] *Ibid.*
[1190] N. PREMERL, *Vodič*, 112–113.
[1191] *Službeni glasnik*, 2010. Neobično je da se Šilobodov put navodi i prije tog službenog imenovanja u *Službenom glasniku* iz 2005. godine.
[1192] *Službeni glasnik*, 1968/20.
[1193] ***, *Zagreb.hr, službene stranice Grada Zagreba.*www.zagreb.hr.
[1194] *Zagreb. Plan grada*, ur. Đ. Šokota, Zadar: Forum, d.o.o., 2008.

bu (u tablici u prilogu označeno s oznakom * uz prezime), mahom iz razdoblja kada su Sesvete bile samostalna općina.

Zaključno o ulicama

Dok navedeni prilozi donose cjelokupne podatke o glazbeničkim ulicama, oni se ovdje mogu sažeto prikazati.

***Tablica 12** – STRUKTURA GLAZBENIČKIH ULICA PREMA DJELATNOSTI GLAZBENIKA*

djelatnost	Zagreb	Sesvete	ulice i u Zagrebu i u Sesvetama
skladatelji	41	15	Jakov Gotovac, Ferdo Livadić, Ivan Lukačić, Pavao Štoos, Ivo Tijardović
glazbeni pisci	12	6	A. G. Matoš, Vjenceslav Novak
pjevači	9	3	Zinka Kunc, Vladimir Ruždjak, Milka Trnina
dirigenti	3	1	Lovro Matačić
instrumentalisti, glazbeni pedagozi	3	1	
ostali	3		
ukupno:	71	26	

Tablica 12 donosi usporedbu broja ulica u Zagrebu i Sesvetama, grupiranih prema osnovnoj djelatnosti onih po kojima su imenovane. Grupu »instrumentalisti, glazbeni pedagozi« čine reproduktivni umjetnici koji su postali i vodeći pedagozi u poduci svojeg instrumenta, a u rubrici »ostali« uvršteni su zvonoljevač, zvonoljevači općenito, te jedan melograf/pučki pjesnik.

U posebnom su stupcu navedena prezimena muzičara kojima su posvećene ulice u oba naselja. U Sesvetama su grupirani u naselju Luka i Gajišće (glazbeni pisci Matoš i Štoos), a zasebno su Livadić i Lukačić. Preostali su glazbenici u Sesvetama dobili ime u imenovanju iz 2008. godine (vidi o tome ranije). Može se zaključiti da, sve do nedavno, Sesvete nisu izlazile iz okvira imenovanja koje je dao Zagreb.

Omjeri se podudaraju u oba naselja – u prvom retku tablice sa začudnom sličnošću: 57% je onih ulica koje nose ime nekog skladatelja.

*

Zagreb (bez Sesveta) ima 73 ulice posvećene 71 osobi koja se na neki način bavila glazbom, što je oko 2% od ukupnog broja ulica u gradu. To je otprilike upola manje nego u Beču,[1195] ali, kao što je već rečeno, Zagreb nije *Musikstadt*.

[1195] M. NUßBAUMER, *Musikstadt Wien*, 158.

Postoji podatak da je 1913. bilo u Zagrebu bilo 70 ulica imenovanih prema osobama,[1196] što znači da su tri tadašnje glazbeničke ulice (Lisinski, Kuhač i Vj. Novak) unutar tog segmenta ulica činile više od 4%.

U velikom preimenovanju tijekom 1928. i 1929. godine glazbeničke ulice su povećane za 14 novih imena, od 426 koliko je ukupno bilo novih. Udio glazbeničkih ulica u tada novoimenovanima je oko 3%, no u ukupnom broju od 680 zagrebačkih ulica pada na 2,5% (17 ulica).

Rodna analiza pokazuje da je 2010. godine od 71 osobe pet žena: Milka Trnina, Dora Pejačević, Marijana Radev, Zinka Kunc, Ivana Lang-Beck (navedene su kronološkim redom imenovanja). Prva od njih je ulicu dobila Milka Trnina, a posljednja, Ivana Lang-Beck ostat će u povijesti grada (Sesveta) kao Ivana Lang, jer je, dakako, dvostruko prezime prekomplicirano za svakidašnje funkcioniranje ulice (kao što je ranije pokazano kod Matetića-Ronjgova). Ulicu su dakle dobile tri pjevačice i dvije skladateljice. Izbor u drugim segmentima glazbeničkog spektra gotovo da nije ni bio moguć (glazbena spisateljica Antonija Kassowitz-Cvijić i dirigentica Ivana Fischer nisu imale nikakve šanse) osim na području instrumentalnih umjetnica poput vrhunskih pijanistica Antonije Geiger-Eichhorn i Melite Lorković.

[1196] ***, *Ulice ceste...*,VIII.

Zaključak o spomen-obilježjima

»Ne tvori samo arhitektura naš gradski kulturni i povijesni okoliš.
Uz arhitekturu u našem je životu prisutna *arhitekstura*,
to jest ukupnost urbane arhitekture i teksta koji je označuje.
U gradskom krajoliku imena ulica, zajedno sa spomenicima i spomen-pločama
pridonose semiotičkoj prisutnosti vladajuće ideologije
jer gradskoj arhiteksturi daju poseban simbolički sadržaj.«

(Dunja Rihtman-Auguštin)[1197]

Imena i likovi glazbenika nude se uglavnom nenametljivo prolazniku središtem Zagreba, šetaču Mirogojem ili posjetitelju koncertnih dvorana i kazališta. Može se postaviti pitanje: Koliko su nastojanja na spomeničkom obilježavanju lika i djela muzičara u Zagrebu urodila plodom? Je li bilo dovoljno odabrati vidljiva mjesta i »vječne« materijale za spomenike, odnosno izboriti se da neka ulica dobije ime muzičara? Ili je ipak istinita tvrdnja Roberta Musila da »nema ničeg tako nevidljivog kao što su spomenici«[1198] odnosno, u slučaju ulica, da npr. Zajčevu ulicu većina građana uopće ne dovodi u vezu sa skladateljem Ivanom Zajcom?

Postavljanjem spomen-obilježja materijalizira se kolektivno sjećanje/pamćenje onako kako to odrede vladajuće gradske strukture, više ili manje podržavajući i inicijative udruga, pojedinaca ili skupina građana. Spomen-obilježja su pokazatelji civilizacijskog standarda neke sredine, kulturne razine, promocije nacionalnog identiteta, kao i smisla za povijest.

Kroz diskurs o spomen-obilježjima u Zagrebu iskazao se odnos grada prema njima, a time i prema vlastitoj (i ne samo vlastitoj) glazbenoj baštini. Grad Zagreb je živ organizam, pa su i mijene u njemu prirodne. Neke se promjene događaju uz bučne prosvjede javnosti, poput onih koje je uzrokovalo rušenje rodne kuće jednog pjesnika zbog interesa privatnog kapitala.[1199] Druge su tiše – onda kada nestaju imena zaslužnih muzičara na mirogojskim grobovima i zamjenjuju ih imena osoba nevažnih za širu kulturnu javnost. S druge strane apeli uglednih Zagrepčana kao da su imali učinka: Ivan Ulčnik pisao je 1934. da bi Franjo Krežma trebao dobiti svoju ulicu,[1200] i to se ostvarilo već sljedeće godine; Antoniu Janigru podignuta je spomen-ploča pet godina nakon što je to u svojim memoarima predložio Stjepan Aranjoš,[1201] ali on to nije doživio. Može se reći da su spomen-obilježja ujedno i obilježja borbe za prostor u gradu, za povećanje broja lokacija glazbene topografije.

[1197] D. RIHTMAN-AUGUŠTIN, *Ulice moga grada*, 51.

[1198] Cit. prema NUßBAUMER, *Musikstadt Wien*, 92. »Es gibt nichts auf der Welt, was so unsichtbar wäre wie Denkmälern«.

[1199] U doba kada je pisana prva verzija ovog rada, u ožujku 2011, projekt *Cvjetni prolaz* Tomislava Horvatinčića još nije bio do kraja izgrađen, te se nije moglo vidjeti je li investitor Horvatinčić vratio na pročelje svojeg novog zdanja u Preobraženskoj 6, na mjestu gdje je bila rodna kuća pjesnika Vladimira Vidrića, spomen-ploču koja je tamo stajala (tekst spomen-ploče vidi u I. KOŽARIĆ, *Spomenici...*, 435). Do listopada 2012. to nije učinjeno.

[1200] Ivan ULČNIK, Franjo Krežma, *Zagreb*, 2 (1934) 12, 375.

[1201] S. ARANJOŠ, *Sjećanja Stjepana Aranjoša. Kronika zlatne muzičke ere; Zagrebački solisti – Janigrovo doba. O devedesetoj godišnjici života*, Zagreb: Zagrebačka filharmonija – Hrvatsko društvo glazbenih umjetnika, 2004, 47.

U prethodnim se poglavljima posvećenima spomen-obilježjima između ostalog razmatralo:

- broj i smještaj spomen-obilježja
- kome su posvećena spomen-obilježja
- zastupljenost glazbenika u spomen-obilježjima u Zagrebu u odnosu na druge umjetnike, a djelomično i na druge istaknute osobe
- tko su likovni autori spomen-obilježja
- skrb postavljača i/ili grada Zagreba: s jedne strane za informaciju koja se po definiciji mora nalaziti uza svako spomen-obilježje, a s druge za fizičko stanje spomen-obilježja.

O **količini** spomen-obilježja može se govoriti samo u slučaju spomenika, spomen-ploča i ulica, jer je za diskurs o glazbeničkim grobovima na zagrebačkim grobljima učinjen izbor, a konačan ukupan broj takvih grobova je daleko veći. U Zagrebu je, da zaključimo:

20 spomen-ploča i 31 spomenik	u čast 30 osoba
99 ulica (Zagreb 73 + Sesvete 26)	u čast 86 osoba
ukupno osoba: 96 (vidi prilog 10)	

Jedna od karakteristika **smještaja glazbeničkih spomen-obilježja** u Zagrebu je grupiranje – u prostorima HNK poprsja glazbenika izmjenjuju se s poprsjima kazališnih umjetnika i pisaca tvoreći tako prirodnu cjelinu koja trajno raste jer se dodaju nova poprsja, pa se shodno tome i njihova mjesta povremeno mijenjaju. Grupacije glazbeničkih ulica u Maksimiru, Podsusedu, Prečkom i Sesvetama imaju svoje pandane u skupinama ulica imenovanih po osobama iz drugih umjetničkih područja (slikari u Maksimiru, književnici u Malešnici itd.). Kada je riječ o smještaju spomen-obilježja, mogu se također povući različite usporedbe. Mjesto počivališta Alberta Štrige na Mirogoju, u Ilirskoj arkadi, daleko je reprezentativnije od njegove malene uličice na Peščenici. No, da je urbanistički razvoj bio drukčiji, tj. da se Peščenica razvila u uglednu i prestižnu gradsku četvrt, možda bi i Štrigina ulica dobila na važnosti, što se još može i dogoditi. Premda je u poglavlju o ulicama bilo jasno pokazano da je Lisinskom 1933. godine učinjena nepravda kada mu je oduzeta ulica na Gornjem gradu i spomen na njega bio bačen na periferiju, to i nije nužno trebalo biti loše. Uostalom, i nekadašnji Florijanski put postao je važna Ulica Ivana Zajca. Nova bi Ulica Lisinskog na Peščenici zasigurno bila veća od one gornjogradske, kojom prolaze samo stanovnici Visoke, zaposlenici u nekadašnjoj palači Pongratz i poneki turist. Valja se podsjetiti da je 1930-ih godina, od kada datiraju imenovanja Zajčeve i »nove« Lisinskijeve ulice, Gornji grad još uvijek u svijesti onih koji su se bunili protiv tih imenovanja (kao npr. starih Zagrepčana Antuna Goglie i Ivana Ulčnika) hijerarhijski bio najznačajnije i najbolje mjesto za *spomen-ulice*. Možemo se prisjetiti poznate činjenice da je ban Khuen-Héderváry inzistirao da se nova zgrada HNK izgradi na tadašnjoj periferiji i pokazalo se da je bio u pravu.

Da bi se dobio pregled **kome su posvećena spomen-obilježja**, mogu se rezultatima istraživanja pridružiti i podaci o imenovanjima drugih javnih prostora u

Sl. 44. Mozart na rubu grada – pizzerija u Španskom, Kavanjinova 16 (snimila N. Bezić, 2010)

Zagrebu. U prilogu 10 *Nazočnost glazbenika, glazbenih pisaca i glazbalara u Zagrebu kroz spomen-obilježja (spomenici, spomen-ploče i ulice) i imenovanja javnih prostora u 2010. godini* nalaze se imena svih osoba iz hrvatske glazbene baštine, njih 87, kojima je posvećen spomenik ili spomen-ploča, odnosno prema kojima je nazvana ulica ili neki drugi javni prostor, prije svega glazbene škole (nisu uključeni spomenici na grobljima). Među njima su skladatelji (školovani i amateri), glazbeni pisci (muzikolozi, etnomuzikolozi i ostali pisci o glazbi), dirigenti, pjevači, instrumentalisti, glazbeni pedagozi. Iz svijeta izvan tzv. ozbiljne glazbe osobito se ističe Vlaho Paljetak, slijedi pučki pjesnik Florijan Andrašec (vidi o tome kasnije), a od glazbalara su zastupljeni jedan zvonoljevač, Henrik Degen, i nekadašnji tvorničar Franjo Schneider. U popis je uključen i jedan ne-muzičar, Ivo Vuljević, koga se može odrediti oznakom djelatnosti iz *Leksikona jugoslavenske muzike*: »organizator muzičkog života«[1202] i po kojem jedna glazbena nagrada nosi ime.

Po broju spomen-obilježja daleko je na prvome mjestu
Vatroslav Lisinski: na otvorenom dva poprsja i dvije spomen-ploče,
u zatvorenim prostorima pet poprsja i jedna spomen-ploča,
+ ulica, glazbena škola, koncertna dvorana, kavana i hotel.
Slijede ga Ivan Zajc i Blagoje Bersa s podjednakom zastupljenošću:
Zajc: na otvorenom spomen-ploča, u zatvorenom tri poprsja, + ulica i glazbena škola;
Bersa: na otvorenom poprsje i spomen-ploča, u zatvorenom poprsje, + ulica i glazbena škola.

[1202] Vuljević, Ivo, u: *Leksikon jugoslavenske muzike*, sv. 2, 527.

Najbrojnija spomen-obilježja su, dakako, ulice. Samo je nekoliko osoba povezanih s glazbom koje imaju spomen-obilježje, a nemaju svoju ulicu: Elly Bašić (glazbena škola, spomenik), Janko Barlè, Antonio Janigro, Svetislav Stančić i Ivo Vuljević (spomen-ploče), Badema Sokolović (poprsje u HNK).

Kao što je navedeno u poglavljima o spomenicima i ulicama, daleko najviše ima skladatelja: njima je posvećeno 40% spomenika i spomen-ploča i 57% ulica. Bez obzira na različite kriterije u odnosu zatvoreni/otvoreni prostori, može se zaključiti da stijeg spomen-obilježja u Zagrebu nose skladatelji, a slijede ih pisci o glazbi (17% spomenika i 20% ulica) i pjevači (17% spomenika i 12% ulica).

Inozemni glazbenici (ima ih desetero) izdvojeni su u posebnom prilogu 10.2. Nazočni su u Zagrebu prije svega kroz ulice u naselju Prečko, a Wolfgang Amadeus Mozart, Gioachinno Rossini i Giuseppe Verdi kroz ugostiteljske objekte.[1203] Potonji su uzeti tek kao primjer eksploatacije *zvučnih* glazbeničkih imena jer bi potpuni popis takvih lokacija, kojih možda ima još, bio tema nekog drugog diskursa o glazbenoj topografiji Zagreba. Znakovito je da je pizzerija »Mozart« u naselju Špansko (Kavanjinova 16) otvorena 1992. godine, dakle nakon planetarno slavljene *Mozartove* godine (sl. 44).[1204] U pizzeriji se nalaze i dvije slike Mozarta, a da vlasnici imaju smisla za toponimiju dokazuje i to da su stavili sliku s portretom Jeronima Kavanjina, po kome je nazvana ulica u kojoj je pizzerija.

U prethodnim je poglavljima bilo isticano da se ne može reći za sve osobe čija su spomen-obilježja razmatrana da su bili izričito glazbenici ili glazbeni pisci. To se odnosi prije svega na Antuna Gustava Matoša, jer ga šira javnost percipira isključivo kao književnika. Dobar primjer je i Arnošt Grund, koji je prema *Hrvatskom biografskom leksikonu* bio »glumac, pjevač, redatelj, entomolog i filatelist«.[1205] Grund nije uvršten u *Leksikon jugoslavenske muzike*, no nalazi se u knjizi Marije Barbieri o hrvatskim pjevačima, koja osobito ističe njegovo tumačenje Vašeka u *Prodanoj nevjesti*.[1206] S druge strane Saša Šimpraga Grundovu ulicu proglašava »jedinom postojećom zagrebačkom filmskom ulicom«, jer je Grund bio autor prvog hrvatskog filma iz 1917. godine.[1207]

Imanentno je spomen-obilježjima da odražavaju situaciju vrednovanja i sveukupnog znanja iz razdoblja kada su postavljena/imenovana. Prva brojnija imenovanja glazbeničkih ulica očito su bila posljedica Kuhačevih knjiga s kraja 19. stoljeća: *Vatroslav Lisinski* i *Ilirski glazbenici*, koje su »našle put do velikog broja hrvatskih intelektualaca, a posljedice toga su vidljive sve do kraja 20. stoljeća«.[1208] Kada bi se danas odlučivalo, sigurno bi umjesto Franje Rusana i Armina Šrabeca te ulice u

[1203] Uspješni rad kafića *Mozart* u Sveticama doveo je do toga da vlasnici otvore i autopraonicu *Mozart* u neposrednoj blizini.

[1204] Podatak o godini dobiven od vlasnice, Marije Ćurković, siječanj 2011.

[1205] Željka ČAVKA, Arnošt Grund, u: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 5, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2002, 268.

[1206] M. BARBIERI, *Hrvatski operni pjevači*, 196.

[1207] S. ŠIMPRAGA, *Zagreb...*, 471.

[1208] Zdravko BLAŽEKOVIĆ, Franjo Ksaver Kuhač: utemeljitelj hrvatske glazbene historiografije, u: Sanja Majer-Bobetko – Zdravko Blažeković – Gorana Doliner, *Hrvatska glazbena historiografija u 19. stoljeću*, Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo, 2009, 97.

Zagrebu dobili neki glazbenici 19. stoljeća koje u naše vrijeme smatramo istaknutijima i važnijima. Franjo Kuhač je, prema mišljenju Sanje Majer-Bobetko, bitno pridonio tome da u historiografske preglede s kraja 19. stoljeća nije bio uvršten Georg Karl Wisner von Morgenstern,[1209] čime je automatski ispao iz užeg kruga za dobivanje spomen-obilježja. Lovro Županović, prvi temeljiti suvremeni istraživač djelovanja i opusa Wisner von Morgensterna, tvrdio je da je Wisner »zaslužio bar neki približni optički dokaz trajanja u zgradi društva kome je bio jedan od utemeljitelja«, dakle u HGZ-u[1210] i predložio postavljanje biste ili »opstojanje u nazivu bar nekog našeg glazbenog tijela«, pri čemu je prvenstveno mislio na Društveni orkestar HGZ-a. Postoje iz novijeg vremena i pozitivni primjeri povezanosti objavljenih istraživanja i spomen-obilježja. Vjerojatno ne bi bilo ulice Florijana Andrašeca, da nije Zvonimir Bartolić 1988. objavio knjigu *Hrvatski pučki pjesnik Florijan Andrašec*.[1211] Još jedan je primjer spomen-ploča na rodnoj kući Pavla Markovca, koju je postavio izdavač knjige o Markovcu,[1212] »Kolektiv NIRO Radničke novine«, tri godine nakon objavljivanja knjige.

Osobe koje imaju najviše spomen-obilježja na otvorenom u Zagrebu su jedan političar i jedan umjetnik: Stjepan Radić (dva spomenika i četiri spomen-ploče; trg) i August Šenoa (tri spomenika i tri spomen-ploče; ulica).[1213] Od umjetnika najbrojnija su spomen-obilježja književnicima koji su, dakako, imali i mnogo istaknutiju ulogu u oblikovanju nacionalne svijesti nego muzičari, a i njihovo cehovsko društvo, Društvo hrvatskih književnika (osnovano 1900. godine), mnogo je starije od Hrvatskog društva skladatelja. **Usporedba zastupljenosti** spomen-obilježja glazbenicima u Zagrebu sa spomen-obilježjima drugim umjetnicima pokazuje da su glazbenici brojem spomen-obilježja bliži likovnim umjetnicima, a brojem osoba u sredini između književnika i likovnih umjetnika (zbog vrlo malog broja spomen-obilježja nisu uzeti u obzir kazališni i filmski umjetnici). U Zagrebu na otvorenom postoji:

46 spomenika i spomen-ploča u čast 20 književnika;
18 spomenika i spomen-ploča u čast 15 glazbenika;
14 spomenika i spomen-ploča u čast 9 likovnih umjetnika.

Zastupljenosti književnika mogu se pridružiti i ulice imenovane prema likovima iz književnih djela, pa i ljupki spomenik Dori Krupićevoj, liku iz *Zlatarevog zlata*, na jednom od najfrekventnijih turističkih punktova, pokraj Kamenitih vrata.

Spomen-obilježja, osim imena ulica, prije svega su stvar vizualnog aspekta. Glazbenički spomenici po definiciji pridonose vizualnom identitetu Zagreba, ali po kombinaciji veličine, relativno dobre lokacije i lijepe izvedbe ističe se jedino por-

[1209] Sanja MAJER-BOBETKO, Popis izvora, u: Sanja Majer-Bobetko – Zdravko Blažeković – Gorana Doliner, *Hrvatska glazbena historiografija u 19. stoljeću*, Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo, 2009, 182.

[1210] L. ŽUPANOVIĆ, *Stoljeća...*, 161. Županović je navedene riječi napisao nakon što je HGZ prigodom svoje 150. obljetnice uvrstio Wisnera među 15 najzaslužnijih članova čija su imena uklesana na spomen-ploči u prizemlju zgrade (vidi u popisu 5).

[1211] Zvonimir BARTOLIĆ, *Hrvatski pučki pjesnik Florijan Andrašec [1888–1988]*, Čakovec: »Zrinski«, 1988.

[1212] Andrija TOMAŠEK, *Pavao Markovac. Čovjek i djelo*, Zagreb: NIRO »Radničke novine«, 1983.

[1213] I. KOŽARIĆ, *Spomenici...*

tretna figura Vlahe Paljetka. Njezine reprodukcije nalaze se u turističkim vodičima po Zagrebu,[1214] na razglednicama Zagreba[1215] i sl. Spomen-obilježja pak koja se postavljaju u novi /novoizgrađeni prostor u svojevrsnoj su prednosti jer su, u pravilu, za nj i rađena. U Zagrebu su četiri takva slučaja: poprsja Zajca i Lisinskog u auli HNK, skulptura Vojina Bakića u dvorani *Lisinski*, koja, prema mišljenju Ive Maroevića, nije bila sretno smještena u prostor foajera,[1216] i portret Ivana Zajca na stropu gledališta HNK, ujedno i jedino spomen-obilježje dano nekom glazbeniku za njegova života.[1217]

Popis spomenika i spomen-ploča u prilogu 5 nema namjere zadovoljavati kriterije sličnih popisa koji se nalaze u literaturi iz povijesti umjetnosti, jer su u ovome izostavljeni podaci o materijalu i dimenzijama spomenika, kao što ni dijelovi ove knjige koji su govorili o autorima tih spomenika nisu previše ulazili u analizu spomenika s likovnog aspekta. Upravo zato je priložen popis pod naslovom **Autori likovnih prikaza** glazbenika i glazbenih pisaca (28 imena), kao temelj za buduća interdisciplinarna istraživanja o prikazima muzičara u Zagrebu (prilog 11). Neki od kipara ističu se brojnošću spomenika, to su Vanja Radauš (6) i Ivo Kerdić (4), pri čemu je Radauš također bio autor spomenika glazbenicima i u drugim gradovima, prije svega u Osijeku (spomenici F. Krežmi, P. Kolariću i F. Kuhaču) i Osoru.

Dvije vrste **skrbi o spomen-obilježjima** – ispunjavanje informativne zadaće spomen-obilježja i skrb za njegovo održavanje – u Zagrebu su tek dijelom provedene. Prolaznicima je uskraćena informacija o tome da *čovjek s gitarom* u Prolazu neboder prikazuje Vlahu Paljetka,[1218] a pogotovo ne mogu znati da je u jednom zaključanom privatnom dvorištu na Gornjem gradu spremljena spomen-ploča Nikoli Falleru. Smisao svakog zalaganja za imenovanje neke ulice dovršen je kada se na njezinom početku pojavi ploča na kojoj piše ponekad samo prezime onoga po kome je imenovana; zbog relativno velikog broja prezimenjaka potrebno je i osobno ime, ako već ne i osnovne informacije o osobi. Pružanje odgovarajuće obavijesti zakazuje i kod spomen-ploča koje su posve neupadljive, gotovo stopljene s fasadom (npr. na rodnoj kući P. Markovca, sl. 42), ili su pretjerano šarene, pa je natpis gotovo nečitak (spomen-ploča J. Gostiču, sl. 43).

Spomenici muzičarima trpe od vandala kao i svi drugi spomenici, pri čemu možda stanovitu ulogu ima i njihov smještaj – očito su ugroženiji ako su izvan centra, tj. u Prečkom, gdje je postolje Lhotkine glave već godinama išarano grafitima.

[1214] Nikola ŠTAMBAK (ur.), *Zagreb*, Zagreb: Masmedia, 2004, 135.

[1215] Npr. razglednica u izdanju Naša djeca, Zagreb, 3 ZGB-41.

[1216] U odlomku o foajeru Maroević piše: »Čist prostor, čak i zanimljiv u toj svojoj prigušenoj visini, no suviše kontinuiran, suviše dug da bi bio intiman. Nema središta oko kojega bi se kretao prostor. Je li to bista Vatroslava Lisinskog, što ju je izvajao Vojin Bakić (igra riječi je dopuštena), teško je reći.« (I. MAROEVIĆ, *O Zagrebu usput...*, 190.

[1217] Nekoliko desetljeća kasnije istu je počast doživjela dramska umjetnica Marija Ružička-Strozzi, kada je otkriveno njezino poprsje u HNK.

[1218] Natpis nedostaje od 2004. (kada sam to uočila), a možda i od ranije. Nemar Hrvatskog društva skladatelja prema označavanju spomenika koji je postavilo podudara se s izostavljanjem podatka o tom spomeniku u kronikama HDS-a (K. KOVAČEVIĆ – E. KRPAN, Krpan *Hrvatsko društvo skladatelja...*). Doduše, podaci o postavljanju spomen-obilježja Lisinskom i Bersi su također nepotpuni/krivi, npr. proslava 100. godišnjice rođenja Berse pogrešno je smještena u 1972. godinu (*ibid.*, 13).

Starijim nečitljivim grafitima zabilježenim na fotografiji iz 2007. godine u knjizi *Spomenici...*[1219] u međuvremenu je dodan crvenim slovima »THE END« (sl. 41). Može se navesti i pozitivan primjer: Hrvatsko pjevačko društvo »Kolo« ne postoji već više od pola stoljeća, ali spomenik srpanjskim žrtvama, koji je »Kolo« dalo postaviti na Mirogoj, nedavno je obnovljen troškom Gradskih groblja.

U postavljanju spomen-obilježja do sada je sudjelovalo ponekad i nekoliko udruga i institucija zajedno (vidi prilog 6), pa bi bilo dobro da se i u skrbi o njima udruže oni kojih se tiču. Primjerice, i Muzičkoj akademiji i HGZ-u bi moralo biti stalo da se stavi natpis na Kerdićevo poprsje Berse u prostoriji koju koriste obje institucije. Slično tome, kada se jednom otvori spomen-prostor »Zbirka Margite i Rudolfa Matza«, Muzej grada Zagreba će sigurno trebati partnere iz glazbenih krugova za oživljavanje te zbirke. Kustos Slavko Šterk je još 1996. napisao: »U suradnji s Glazbenim zavodom i koncertnom dvoranom 'Vatroslav Lisinski' u stanu bi se dva puta na tjedan, osim posjeta i razgledanja ambijenta, održavali i manji, intimni koncerti ili predavanja o glazbi.«[1220]

Skrb o spomen-obilježju može se proširiti na skrb o spomenu općenito, što bi podrazumijevalo trajno podsjećanje na nečiji lik i djelo. Na tragu takvoga nastojanja djeluje npr. Udruga umjetnika »August Šenoa« Zagreb,[1221] koja redovito slavi Šenoin rođendan 14. studenog pokraj njegovog spomenika u Vlaškoj ulici, nakon čega još danima ostaje upadljiv spomen prolaznicima u obliku cvijeća i trobojnica. Možda je prirodnije da se glazbenicima u čast uz njihove godišnjice/obljetnice priređuju koncerti, koji bi se mogli nazvati »spomen-koncerti«.

Riječ o politici

Kada je riječ o spomen-obilježjima, politika je nazočna prije svega u izboru imenovanja i lociranja ulica, ali i drugdje, kao što se vidjelo u slučaju poprsja Lisinskoga u Jurjevskoj ulici. Gradska tijela određuju ime i smještaj ulica, a u nekim slučajevima i konačno počivalište zaslužnih glazbenika na Mirogoju. K tome Grad odobrava lokacije, oblik i tekst spomenika i spomen-ploča koje mogu postavljati udruge i institucije. Pitanje »Tko dodjeljuje, određuje spomen-obilježja u ime Grada?« morat će ostati neodgovoreno, jer je riječ o nepreglednom nizu imena gradskih zastupnika od 1878. do 2010. godine. Pa ipak, indikativan je popis tko je krajem 2010. bio u Odboru za imenovanje naselja, ulica i trgova: predsjednik mr. sc. Marin Knezović, profesor povijesti, zaposlen u Zagrebačkom holdingu; članovi: Ivana Mlinar Horvat, po zanimanju viša stručna suradnica, zaposlena u SDP Hrvatske; Goran Kutlić, inženjer medicinske radiologije; Miroslav [Ćiro] Blažević, nogometni trener i dr. sc. Zvonko Maković, sveučilišni profesor i povjesničar umjetnosti, ujedno jedini nestranački član Odbora. [1222] Svi su članovi Odbora ujedno i članovi Gradske skupštine.

[1219] I. KOŽARIĆ, *Spomenici...*, 113.

[1220] S. ŠTERK, *U susret budućoj...*, 153.

[1221] ***, Udruga umjetnika »August Šenoa«. http://free-zg.t-com.hr/udruga-umjetnika-august-senoa/oNama.htm.

[1222] Titule su preuzete s internetske stranice ***, Odbor za imenovanje naselja, ulica i trgova, *Zagreb.hr, službene stranice Grada Zagreba.* http://www.zagreb.hr/default.aspx?id=1182.

Zbog duboke povezanosti spomen-obilježja i povijesnih okolnosti te politike, a potonje podrazumijeva trenutnu političku situaciju kao i odnos vladajućih prema intelektualnom naslijeđu, nije iznenađujuće da su promjene uzrokovane politikom. Spomen-ploča na stubištu HGZ-a ponovno je okrenuta 1991. godine – možda se to moglo učiniti i ranije da nije na njezinom mjestu (točnije na poleđini mramorne ploče desetljećima okrenutoj publici) bio reljef Josipa Broza Tita. Kao što je poznato, do 1990. nije se moglo ni pomisliti na uklanjanje spomen-obilježja Titu. A imena na ploči koja su 1918. postala politički nepodobna (Franjo Josip I., Kršnjavi i Khuen-Héderváry), u samostalnoj Republici Hrvatskoj bez straha se ponovno pokazuju javnosti. A ta javnost si uzima za pravo da reagira. Njezine su reakcije u granicama razumljivog dok se npr. radi samo o usmenim prigovorima tajnici Glazbene škole *Vatroslava Lisinskog* zato jer je na istaknutom mjestu u školi još uvijek spomen-ploča na kojoj se nalazi ime Josipa Broza Tita, pokrovitelja proslave jubileja škole 1979. godine[1223] (tekst u *Popisu spomenika...*).[1224] Međutim, agresivno postupanje posve je neprimjereno, ali nažalost ima efekta, jer se natpisi na postoljima na kraju moraju preformulirati pod pritiskom onih koji ih oskvrnjuju.

Povijesne i političke promjene početkom 1990-ih odrazile su se ne samo na spomen-ploče i spomenike nego i na imena ulica, pa čak i jedne glazbene škole: 1996. godine Glazbena škola *Josip Štolcer Slavenski* promijenila je ime u Glazbena škola Rudolfa Matza. Dakako da je važnu ulogu u tome imala činjenica da je Slavenski od 1924. godine do smrti djelovao u Beogradu.

U svojoj knjizi o *glazbo-gradu* Beču Martina Nußbaumer naglašava važnost ceremonije postavljanja spomenika, od toga tko je bio nazočan do toga što se govorilo. Riječ je o spomenicima na otvorenom, koji imaju veće značenje samim time što su neposredno u kontaktu s mnogo većim brojem ljudi, nego oni u zatvorenim prostorima. Među zagrebačkim svečanostima otkrivanja spomenika osobito se ističe ona prva, pri otkrivanju spomen-ploče Lisinskom u listopadu 1919. Već sam popis nazočnih, što ga je načinio Antun Goglia, govori o važnosti događaja: »izaslanstva vojničke vlasti, zem. vlade, Društva hrvatskih književnika, Matice Hrvatske, Akademije, sveučilišta, Družbe Braće Hrvatskog Zmaja, Matice slovenske, H. P. D. »Zora« u Karlovcu te mnogo kulturnih radnika i sva hrvatska pjevačka društva, a na čelu im H. P. D. »Kolo«.[1225] Predstavnici (gradske) vlasti nisu bili samo pasivni promatrači – gradonačelnik Stjepan Srkulj držao je govor »i primio spomen ploču na čuvanje istaknuvši veliki nacionalni značaj ove slave«. Dakako, pri tome se spojio ugled postavljača, pjevačkog društva »Kolo«, razdoblje u kojem je bilo postavljanje (prva godina u novoj nacionalnoj zajednici Slavena) te značenje onoga kome se postavlja spomen-ploča, Vatroslava Lisinskog. U novije vrijeme spomen-ploče umjetnicima otkrivaju se bez uglednika izvan glazbeničkog svijeta, a osobito je skromno bilo na otkrivanju spomen-ploče Rudolfu Matzu, kada je uz predstav-

[1223] Zahvaljujem Mirjani Vukelić na ovom podatku.

[1224] Jedini političar koji se još pojavljuje na glazbeničkim spomen-pločama je Franjo Tuđman – kao pokrovitelj proslave 100. godišnjice zgrade HNK (vidi tekst u prilogu 5.2.).

[1225] A. GOGLIA, *Spomenica povodom 80-godišnjice...*, 118.

nike Družbe »Braća hrvatskoga zmaja« govorio jedino Anđelko Krpan, u svojstvu pročelnika Odsjeka za gudače Muzičke akademije.[1226]

Slučaj Lisinski, zaključno

Budući da su važnost i zasluge Wisner von Morgensterna još uvijek premalo poznate široj javnosti, a k tome je bio i stranac, opće je prihvaćeno da je Vatroslav Lisinski bio prvi značajni zagrebački muzičar (ne samo skladatelj). Posljedično je i prvi za čiji se nadgrobni spomenik znade (nadgrobna ploča Pokornog nije dostupna široj javnosti), a koji se – doduše transformiran – sačuvao do danas. Lisinski je prvi dobio ulicu, spomen-ploču i spomenik na otvorenom. Kao što je on sam bio »začetnik novije ... glazbe«, tako je spomen na njega davao prve glazbeničke pečate gradu. No, Lisinski je s vremenom postao »svehrvatski« skladatelj u smislu da ga se ne veže isključivo uza Zagreb, a rijetko tko od šire populacije zna da je rođen u Zagrebu.

U Zagrebu se Lisinski u spomen-obilježjima najčešće nalazi u kombinaciji s Ivanom Zajcom – u HNK-u, HGZ-u i Glazbenoj školi V. Lisinskog. U samoj zgradi HNK dva puta se susreće u kombinaciji s Gundulićem: poprsja im se nalaze na fasadi, a u foajeru na prvom katu oslikani su prizori iz njihovih djela, *Porina* i *Dubravke*.

Po prvenstvu u postavljanju i brojnosti spomen-obilježja Vatroslav Lisinski je zagrebački »glazbeni heroj«.[1227] No, tome nije zaslužna prvenstveno njegova glazba, nego uloga koja mu je nametnuta nakon smrti. Lovro Županović ukazao je kako je Franjo Kuhač »od Lisinskoga načinio nacionalnu veličinu«, pisanjem »lišenim potrebne kritičnosti« prema Lisinskom.[1228] Županović se svesrdno zalagao da najvrednija Lisinskijeva djela postanu sastavni dio hrvatskoga glazbenog života.[1229] Međutim, za razliku od velike proslave jubileja Vatroslava Lisinskog 1969. godine (vidi uvodno poglavlje, str. 152), njegova posljednja obljetnica, 150. godišnjica smrti, 2004. godine obilježena je vrlo skromno.

Je li Vatroslav Lisinski danas postao samo ime iz udžbenika i, relevantno za ovaj rad, ime/lik sa spomen-obilježja?

[1226] Pozivnica na otkrivanje spomen-ploče 24. ožujka 2007, dokumentacija autorice.

[1227] Tezu o Lisinskom kao glazbenom heroju predstavila sam u ranijim radovima (Nada BEZIĆ, Spomen i spomenici – likovi i imena muzičara na ulicama i trgovima Zagreba, u: *Instrumentiranje grada. Glazbe, gradovi politike*, [knjižica sažetaka], ur. Mojca Piškor – Ines Prica – Marija Živković, Zagreb: Hrvatsko etnološko društvo, 2008, 5–6i 2009a), kao i na znanstvenom skupu *Musicians and Monuments : Tracing Composers' Memorial Iconography Through the Ages/ Muzičari i spomenici: u potrazi za skladateljskom spomeničkom ikonografijom kroz povijest* u Beču 15.–17. travnja 2010. godine (referat *Winners and Loosers : Musicians' Monuments in Zagreb / Pobjednici i gubitnici : spomenici glazbenicima u Zagrebu* je u tisku; vidi program skupa u Björn TAMMEN,Musicians & Monuments, *Oesterreichische Akademie der Wissenschaften*, 2010. http://www.oeaw.ac.at/ kmf/veranstaltungen/archiv/monuments.pdf). U tom sam izlaganju postavila tezu da je u diskursu spomen-obilježja u Zagrebu Ivan Zajc bio »gubitnik« u odnosu na Lisinskog.

[1228] L. ŽUPANOVIĆ, *Stoljeća hrvatske glazbe*, 192.

[1229] U svojoj posljednjoj knjizi o Lisinskom, u uvodnom poglavlju *Kalendar zbivanja u životu i djelovanju Vatroslava Lisinskoga*, Županović je u popis najvažnijih događaja nakon skladateljeve smrti uvrstio podizanje nadgrobnog spomenika 1863. i prijenos posmrtnih ostataka na Mirogoj, ali ne i kasnije spomen-ploče i biste (L. ŽUPANOVIĆ, *Vatroslav Lisinski (Zagreb, 1819. – Zagreb, 1854.). Život i djelo. Uz 150. obljetnicu njegove smrti*, Zagreb: Graphis, 2003, 13).

Prema pisanju Nenada Turkalja, Zlatko Baloković »reflektirao« je na čast da nova koncertna dvorana (danas KDVL) bude imenovana po njemu. »Kada nije uspio, darovao je svoju dragocjenu staru violinu tadašnjoj Jugoslavenskoj, danas Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti, umjesto da po njegovoj prvotnoj zamisli bude izložena u predvorju Koncertne dvorane«.[1230] Premda je ovaj citat na razini anegdotalnosti, i ne precizira je li Baloković mislio na postumno imenovanje dvorane (a umro je 1965, daleko prije njezina dovršetka) naveden je iz nekoliko razloga. Baloković je bio u svojem vremenu glazbenička zvijezda, uvažavan od svih: publike, struke i vlasti. Došao je u Zagreb s prijedlogom uobičajenijim u tadašnjem zapadnom svijetu, gdje privatna donacija otvara mogućnost dobitka nekog »spomena« poput imena zdanja, ali u tadašnjoj Jugoslaviji to nije bilo zamislivo. No, nešto ranije u svojem tekstu Turkalj piše kako je krajem 1969. dvorana »već dobila ime skladatelja Vatroslava Lisinskog«.[1231] Nijedna od knjiga o KDVL nema podatak o tome kada je točno odlučeno o njezinom imenu, ni tko je to odlučio, ali je jasno da se odluka poklopila s obilježavanjem Lisinskijevog jubileja 1969. godine.

Kao što se pokazalo, izbor imena za novu koncertnu dvoranu bio je izvrstan. Ujedno je to bilo jedno od prvih imenovanja javnih ustanova po osobama u Zagrebu, ako se izuzmu škole.[1232] Potez Ignaca Fuchsa kada je odlučio promijeniti svoje ime u Lisinski bio je mnogo dalekovidniji nego što je on to mogao pojmiti. Danas je mnogima prva asocijacija na ime Lisinski, uz školski podatak da je on autor prve hrvatske opere, zasigurno Dvorana *Lisinski*. Posljedice toga su dalekosežne i nepredvidive. Jedan primjer potječe s interneta: na besplatnom i umnogome nedovršenom programu *Google prevoditelj* (program za automatsko prevođenje na Googleu),[1233] riječ »Lisinski« krajem 2011. godine prevodila se s »Hall«, dakle Dvorana, pisana velikim slovom. [1234] U objašnjenjima programa navodi se da program prevodi uspoređujući postojeće resurse riječi i podataka.[1235] U međuvremenu je pogreška ispravljena, no može se reći da je, gledajući internet kao cjelinu, *Vatroslav Lisinski postao samo ime*, jer Google u sedam prvih rezultata pretraživanja pojma »Lisinski« ima samo jedan koji se odnosi na samog skladatelja (Wikipedija) a ostali na dvoranu, hotel, film *Lisinski* i dvije glazbene škole.[1236]

Dodatak – o spomen-obilježjima glazbenicima izvan Zagreba

Postoje još dvije »spomeničke glazbene topografije« koje bi bile idealan nastavak ove o Zagrebu. Jedna je glazbena topografija Hrvatske, odnosno ostalih glazbenih centara, a druga je mnogo manje opsežna topografija spomen-obilježja hrvat-

[1230] Nenad TURKALJ, Tako je počelo, u: *Palača za novo stoljeće. 30 godina Koncertne dvorane Vatroslava Lisinskog*, ur. Marija Barbieri, Zagreb: Koncertna dvorana Vatroslava Lisinskog, 2004, 20.

[1231] *Ibid.*

[1232] Npr. kazalište u Frankopanskoj ulici nosi ime *Gavella* od 1970. godine.

[1233] ***, Google prevoditelj, http://translate.google.hr/?hl=hr&tab=wT#

[1234] Kao što je ime »Jelačić« prevodio kao trg, dakle »Square«, a akronim HNK »Theatre«.

[1235] Zahvaljujem Borisu Debiću iz ureda »Google translate« na objašnjenju kako funkcionira taj program.

[1236] Pretraživanje 16. rujna 2012.

skim glazbenicima u inozemstvu. Za prvu je dovoljno nekoliko primjera: spomen-ploče na rodnim kućama Franje Krežme (postavljena 1895. godine, vjerojatno jedna od najstarijih spomen-ploča muzičarima u Hrvatskoj)[1237] i Franje Kuhača (1912. godine) u Osijeku; spomenik Ivanu Zajcu ispred istoimenog Hrvatskog narodnog kazališta u Rijeci; poprsje Lovre Županovića, rad Josipa Poljana, na groblju u Šibeniku[1238] i dakako niz »glazbeničkih« skulptura po kojima je poznat grad Osor. K tome valja istaknuti pohvalan primjer grada Rijeke, koji na svojim internetskim stranicama[1239] pruža razne podatke o osobama prema kojima su imenovane ulice, među ostalim i nadasve dragocjen podatak o dataciji imenovanja.[1240]

Priloga za »inozemnu« glazbenu topografiju je nekoliko:[1241] po jedan spomenik, spomen-ploča i ulica. Najstariji je *poprsje* Vatroslava Lisinskog u Ljubljani, u Vegovoj ulici koju karakteriziraju upravo poprsja glazbenicima, postavljena ispred Glazbene škole i sjedišta Glazbene matice. Poprsje Lisinskog izradio je Lojze Dolinar,[1242] vjerojatno prije 1934, jer je tada fotografija tog poprsja već bila objavljena na naslovnici četvrtog broja časopisa *Zvuk*. U Beču je zahvaljujući Društvu za promicanje hrvatske glazbe i Hrvatskom društvu skladatelja 2005. godine postavljena *spomen-ploča* s portretom Blagoja Berse na kući u kojoj je on živio i radio veći dio svog bečkog razdoblja.[1243] U izraelskoj najvećoj luci Ashdod krajem 2009. godine otvorena je *ulica* nazvana prema hrvatskom baritonu rođenom u Zagrebu, Ervinu Schlesingeru (1904–1965), koji je u Izraelu osnovao konzervatorij.[1244]

Može se, naravno, reći da gornji primjeri nemaju preveliku važnost – Lisinski je samo jedan u nizu prilično unificiranih poprsja, u društvu sa slovenskim i srpskim skladateljima, postavljen u doba kada su sva tri naroda bila u jednoj državi; Bersina spomen-ploča ima u Beču veliku konkurenciju drugih spomen-obilježja, a ulica u Izraelu nazvana je prema glazbeniku za kojeg ne znaju u Zagrebu ni glazbeni stručnjaci, a kamoli šira javnost. Pa ipak, dragocjena su i hvalevrijedna nastojanja da se hrvatskim glazbenicima oda počast i u inozemstvu.

[1237] »Dne 2 rujna 1862 rodio se je u ovoj kući / hrvatski umjetnik na guslama / Franjo Krežma / preminuo dne 15 lipnja 1881 u Frankfurtu na Majni / neumrlom umjetniku na vječnu spomen / dne 1 rujna 1895«. O postavljanju te spomen-ploče piše opsežno Vladimir Fajdetić u svojoj knjizi o Krežmi (V. FAJDETIĆ, *Franjo Krežma (1862–1881). Hrvatski violinski virtuoz XIX stoljeća u svom i našem vremenu*, Osijek: Zajednica kulturnih djelatnosti, 1982, 109-112).

[1238] D. VUJČIĆ, *Poljan*.

[1239] ***, Ulice grada Rijeke – porijeklo naziva, *Grad Rijeka.* http://ulice.rijeka.hr/Default.aspx.

[1240] Npr. Ulica Ivana Zajca imenovana je 1952. godine, a raniji joj je naziv bio: Ulica P. I. Čajkovskog.

[1241] Daljnja istraživanja morala bi uključiti spomen-obilježja hrvatskim glazbenicima koji su živjeli i djelovali u bivšim jugoslavenskim republikama, npr. Krešimir Baranović i Josip Štolcer Slavenski u Beogradu (Julie Anne SADIE – Stanley SADIE, *Calling on the composer. A guide to European composer houses and museums*, New Haven – London: Yale University Press, 2005, 345–346).

[1242] Županović u monografiji o Lisinskom (L. ŽUPANOVIĆ, *Vatroslav Lisinski (1819–1854)*, 131) navodi krivo osobno ime kipara: France, a kao godinu nastanka 1937. Usp. članak o Dolinaru u *Enciklopediji Jugoslavije* (Mirko JUTERŠEK, Dolinar, Lojze, u: *Enciklopedija Jugoslavije*, sv. 3, Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, 1984, 513).

[1243] Davor MERKAŠ, Bersa opet u Beču, *Cantus*, (2005) 135/136, 67.

[1244] Dušan MIHALEK, Ulica nazvana po Ervinu Schlesingeru, hrvatskom glazbeniku, *Cantus*, (2009) 159/160, 14.

6. Zaključak

Glazbeni je Zagreb bio predmet mnogih istraživanja koja su se bavila nekim njegovim segmentom – određenim razdobljem, radom nekoga glazbenog društva ili glazbenom vrstom. Ovaj je pak rad nastojao iz dosadašnjih istraživanja preuzeti podatke o mjestima gdje je u Zagrebu glazba živjela, proširiti ih vlastitim istraživanjem o tim mjestima te strukturirati prikupljenu građu na pregledan i svrsishodan način. Na putu do ostvarenja tog zadatka pokazalo se da je potrebno naći prikladan termin koji obuhvaća zadanu temu, definirati ga i teorijski razraditi. Odabrala sam termin »glazbena topografija«, koji je u inozemnoj literaturi već dugo u uporabi, međutim ne primjenjuje se uvijek s istim značenjem. U Hrvatskoj je prvi put korišten, koliko mi je poznato, u jednom mojem radu objavljenom 2009. godine, a u ovom je radu prvi put temeljito obrazložen.

Prema definiciji danoj u uvodu, glazbena je topografija nekoga grada sveukupnost lokacija pojavnosti glazbe: mjesta na kojima se glazba *sluša* ili *izvodi*, mjesta na kojima se glazba *podučava*, mjesta koja omogućavaju *distribuciju* glazbe, notnog ili zvučnog zapisa i instrumenata te mjesta koja čuvaju *spomen* na glazbenike kroz spomen-obilježja.

Istraživanje glazbene topografije pridonosi našem osvješćivanju o *glazbenosti* nekoga grada, svaka nova lokacija povećava našu spoznaju o tome koliko je glazba na ovaj ili onaj način bila ili jest nazočna u svakodnevnom životu i u posebnim prigodama. Glazbena je topografija pojam blizak pojmu »glazbeni život« nekoga grada, pod kojim se često podrazumijevaju uglavnom izvedbe skladbi (koncerti i opere), a ponekad i poduka, jer su to osnovni vidovi u kojima glazba »živi«. Kako je pokazao ovaj rad, glazbena se topografija može uspješno izdvojiti od povijesti glazbenog života i samostalno razmatrati. Kada se pak glazbenoj topografiji doda i sadržaj glazbovanja na pojedinim lokacijama, dakle repertoar, kao i podaci o glazbenicima, recepciji i sl., dobije se cjelokupna slika glazbene kulture.

Glazbenoj topografiji posvećeno je uvodno poglavlje u kojem je izložen i pregledan grafički prikaz svega što ona obuhvaća (str. 35). Segmenti koji su navedeni u gornjoj definiciji zatim su i obrađeni: *mjesta izvedbe* u zatvorenim prostorima (koncertne dvorane i ostale dvorane u kojima su se održavali koncerti /od kojih su nadalje izdvojene crkve, sjedišta društava i ugostiteljski objekti/, kazališta) i na otvorenom, *mjesta poduke* (glazbene škole i privatna poduka), *mjesta distribucije* (tiskare nota, knjižare koje prodaju knjige o glazbi i note, glazbene knjižnice, radionice glazbalara i ugađači, tvornice gramofonskih ploča i CD-ova, koncertne agencije), *spomen-obilježja*

(spomenici i spomen-ploče, grobovi glazbenika na zagrebačkim grobljima, ulice imenovane prema glazbenicima). Neki su segmenti još slojevitije razrađeni, tako da je sveukupna glazbena topografija sastavljena od 31 pojedinačnog tipa lokacija, ne računavši svu raznolikost lokacija na otvorenom (vidi grafički prikaz 1). Svaki od navedenih segmenata dijeli se na specifičan način: mjesta muziciranja prema kriteriju dostupnosti javnosti na javno i privatno, mjesta poduke prema vlasništvu na državna, crkvena i privatna, a spomen-obilježja dvojako: u samom radu su predstavljena prema ovdje opisanoj podjeli, a u grafičkom prikazu prema načinu na koji se čuva spomen na nekog glazbenika ili događaj tj. na tekst, sliku, prostor, predmet i ime. Kao i kod svih shematizacija, ispostavilo se da se ne mogu sve lokacije jednoznačno svrstati u zadane segmente glazbene topografije, pa se zato u skupini »ostalo« nalaze znanstvene institucije. Izvan granica glazbene topografije su zvona, gradski bubnjari i drugi gradski zvukovi koji ulaze u područje zvučnog krajolika.

Model glazbene topografije predstavljen u ovom radu obuhvatio je sve tipove lokacija povezanih s glazbom koji su se u Zagrebu pojavili tijekom protekla dva stoljeća (točnije od prve dokumentirane izvedbe opere 1799. do današnjih dana, tj. 2010. godine), pa je pretpostavka da će moći poslužiti kao model za istraživanje glazbene topografije sličnih hrvatskih, pa i europskih gradova. Doduše, osnovne su glazbene lokacije mjesta izvedbe, prije svega namjenski građene koncertne dvorane i kazališta, a to su tipovi lokacija koji u manjim mjestima nedostaju, pa je glazbena topografija tih mjesta sazdana od ostalih adaptiranih prostora muziciranja (uglavnom crkava i višenamjenskih dvorana u npr. domovima kulture i školama). U slučaju da se istraživanje glazbene topografije proširi i na druge vrste glazbe, koje nisu obuhvaćene ovim radom, a to su jazz, zabavna i folklorna, model bi se, vjerojatno, tek neznatno izmijenio – primjerice, dodali bi se klubovi, stadioni i sportske dvorane kao specifična mjesta muziciranja. K tomu, neko bi se novo istraživanje moglo baviti virtualnim glazbenim lokacijama tj. glazbenom topografijom Zagreba na internetu, gdje bi se proučavale početne stranice ponajprije koncertnih dvorana i kazališta, ali i izbor raznolikih radova o glazbenom Zagrebu.

Nakon uvodnog dijela, a kao stanovit nastavak pregleda stanja istraživanja, glazbena je topografija promatrana u kontekstu prikaza opće povijesti Zagreba i povijesti glazbenog Zagreba u enciklopedijskim člancima. U oba su slučaja rezultati pokazali malen udio glazbenih lokacija u takvim pregledima. Time se potvrdilo da je važnije znati *koji* se glazbeni događaj u gradu dogodio, eventualno i *tko* ga je izveo, nego *gdje* je to točno bilo.

Najveći dio ovog rada čine prikazi dvaju važnih segmenata glazbene topografije Zagreba, a to su prostori muziciranja i spomen-obilježja, od kojih svaki ima i opsežan zaključak. Rezultati istraživanja brojkama se mogu predočiti jedino u diskursu spomen-obilježja: 20 spomen-ploča i 31 spomenik u čast 30 osoba s područja glazbe i 97 ulica/trgova imenovanih prema 87 glazbenika i glazbenih pisaca (vidi popise u prilogu 5 i 9). Kod prostora muziciranja mogu se pobrojati samo kazališta u kojima su se izvodila glazbeno-scenska djela (šest kazališta) i dvije namjenski građene koncertne dvorane (HGZ i Koncertna dvorana *Vatroslav Lisinski*). Ostale brojke posljedica su mojeg izbora – 12 prikazanih koncertnih prostora, šest glazbenih paviljona, 241 grobova glazbenika i glazbenih pisaca na Mirogoju.

Na implicitno pitanje glazbene topografije: »Gdje je glazbeni Zagreb?« pokušalo se odgovoriti na dva osnovna načina: popisima lokacija (prema vrsti lokacije; prema predjelu grada, npr. Gornji grad; prema imenima osoba kojima je posvećeno spomen-obilježje) i razmatranju smještaja lokacija u kontekstu središte – periferija (što se na neki način može kod Mirogoja postaviti kao odnos arkade – ostala polja), pojedinačno – skupina (glazbeničke četvrti grada, biste u HNK). Mreža glazbenih lokacija povezivala je ustanove/društva, ali postojala je i mreža osoba koje su svoje djelovanje rasprostrle diljem glazbenih lokacija grada, pri čemu treba naglasiti da to nisu bili samo muzičari nego npr. i graditelji/arhitekti.

U radu se nastojalo odati priznanje autorima glazbenih zdanja, tako i umjetnicima koji su izradili spomen-obilježja (vidi popis autora u prilogu 11). I dok je opće poznata činjenica da je austro-ugarski dvojac Helmer i Fellner sagradio današnji HNK, graditelj prvoga kazališta na Markovom trgu, mladi Antun Cragnolini, jedva da se negdje spominje, za razliku od notorne činjenice da je zgrada podignuta novcem od lutrije. Postoji i treća kategorija zaslužnih osoba, a to su voditelji samih ustanova. Tako se može reći da je dvorana *Lisinski* životno djelo Ive Vuljevića, kojemu su se djelatnici Dvorane odužili postavljanjem spomen-reljefa.

Zagreb se preko glazbenih lokacija pokazao kao europski grad, između ostalog i zahvaljujući (makar ponekad pomodnim) imenima lokacija, imenovanjem ulica prema europskim skladateljima, kazalištem iz radionice Helmer i Fellner, ali ponajviše vrhunskim standardom kojim dvorana *Lisinski* zadovoljava kao koncertni prostor. Dakako da je Dvorana kruna svih nastojanja oko koncertnih prostora u Zagrebu, to više što je ona ujedno i jedini takav prostor otvoren uistinu svim vrstama glazbe: ozbiljnoj, jazz, popularnoj i folklornoj.

Povijesni diskurs na neki je način bio prisutan u svim poglavljima, bilo kroz kronološki prikaz sadržaja bilo eksplicitno u tablicama, ali cilj nije bio pisanje *povijesti* segmenata glazbene topografije. Svaki je novi prostor dao zamah glazbenom životu, no širenje i rast grada nije u istoj mjeri pratio i porast broja glazbenih lokacija. Štoviše, ukupni današnji prostor za glazbeno-scenska djela otprilike je isti kao i onaj međuratni. Za odgovor na pitanje u kojem je razdoblju unutar razmatrana dva stoljeća Zagreb bio *najglazbeniji* bit će potrebno prostorima muziciranja i spomen-obilježjima dodati i podatke o ostalim segmentima glazbene topografije i usporediti ih s brojem stanovništva.

Što donose rezultati istraživanja glazbenih lokacija? Prije svega, ako znamo o kojim je glazbenim lokacijama riječ, ako smo se bavili njihovom prošlošću i zapisali kakva je njihova sadašnjost, morali bismo ubuduće nastojati obilježiti ih, očuvati, obnoviti i znati cijeniti. Jer glazbena su mjesta kao i svi drugi aspekti živoga gradskog organizma podložna promjenama, nestajanjima i uništavanjima, ali, premda je više puta u radu naglašavano kako je šteta što je uništeno npr. Stankovićevo kazalište, treba priznati da je Zagreb ipak uglavnom (sa)čuvao svoje glazbene lokacije.

Proučavanjem povijesti neke dvorane možemo bolje shvatiti zašto je odabran određeni program za glazbenu priredbu u njoj te pretpostaviti kojoj je publici bio namijenjen. Podaci o lokacijama kazuju i koliko je stanovnika grada moglo pohađati glazbene priredbe (premda je broj mjesta u nekom prostoru varirao u pojedinim razdobljima, već prema promjenama u broju stolaca ili njihovom rasporedu). Povi-

jest glazbenih lokacija ukazuje na to kako je velik dio glazbenog života Zagreba sve do Drugog svjetskog rata bio u rukama amatera, prije svega zahvaljujući dvama najznačajnijim glazbenim društvima, HGZ-u i »Kolu«.

Ne smije se zanemariti ni praktična strana istraživanja, pogotovo za one koji će, nadam se, jednom pokrenuti inicijativu za postavljanje spomen-ploča, npr. na kući u kojoj je živio Georg Karl Wisner von Morgenstern ili za imenovanje neke ulice njegovim imenom. Možda zvuči idealistično, ali ne bi li poznavanje povijesti određenih glazbenih lokacija nešto značilo i njihovim današnjim korisnicima, npr. studentima u zgradi Akademije dramskih umjetnosti, koji vjerojatno nikada nisu pročitali imena skladatelja na pročelju njihove zgrade, nekadašnjeg sjedišta »Kola«.

Glazbena je topografija nužno povezana s pitanjima identiteta. Spomen-obilježja su nosioci promocije nacionalnog identiteta, a isto su tako dio vizualnog identiteta grada Zagreba, pogotovo, sudeći po zastupljenosti u literaturi, spomenik Vlahi Paljetku i glazbeni paviljon na Zrinjevcu. U sveukupnom kulturnom identitetu Zagreba svoje mjesto imaju ključni prostori muziciranja: dvorana *Lisinski*, HNK i HGZ. Prepoznatljivost *Lisinskog* kao važne lokacije u kulturnom životu grada ogleda se i u spretno smišljenoj tradiciji proslave Dana dvorane, omiljenoj u pučanstvu – *njihova* palača otvara im jednom godišnje vrata u besplatni svijet raznolike glazbe. Zgrada HNK ima još veće značenje; može se reći da je jedan od prepoznatljivih nacionalnih simbola, naravno ne samo zbog *glazbe* nego možda i više zbog *riječi* koja se u njoj čuje. I ako se ostvari inicijativa da se Trg maršala Tita preimenuje u Kazališni trg, bit će to prvo imenovanje nekog trga prema glazbenoj (doduše ne samo glazbenoj) lokaciji u Zagrebu. U glazbenoj topografiji Zagreba HGZ ima specifično mjesto. Jedan od razloga je i to da se ne radi samo o prostoru, nego i o društvu koje mu je vlasnik, baš kao što je *Gesellschaft der Musikfreunde* u Beču vlasnik slavne zgrade poznate kao *Musikverein*. Usprkos svim drugim aktivnostima, za javnost je HGZ samo – prostor, a i sam HGZ to podupire u vizualnoj opremi svojih publikacija, logotipu i internetskoj stranici. Zgrada HGZ-a svakako zaslužuje da joj se posveti zasebna monografija, koja bi se nadovezala na one o povijesti njegove aktivnosti.

Istraživanje nije pokazalo da su glazbene lokacije izravno povezane s glazbenom produkcijom. Istina je da je širi prostor u današnjem HNK-u omogućio i povećanje opernog orkestra, ali koračnica stanovitog kapelnika Schinzla *Na Zrinjevcu* nastala bi vjerojatno i da nije bilo otvorenja Pristerova glazbenog paviljona. Upravo je rad glazbenih ustanova i ansambala u neadekvatnim prostornim uvjetima, poput maloga kazališta »Komedija«, karakterističan za Zagreb, jer je usprkos skučenom prostoru u »Komediji« nastala vrlo uspješna zagrebačka škola mjuzikla.

Jedan od osnovnih zadataka cijele glazbene topografije jest spomen. Nastoji se sačuvati spomen na mjesta, ako već ne spomen-obilježjem ili imenom, onda sjećanjem na to da je neki prostor služio glazbi. Nakon ovoga rada smatram svojom obvezom obratiti se nekim institucijama s argumentima o potrebi očuvanja spomen-obilježja: Operi HNK da omogući povratak spomen-ploče Nikoli Falleru na kuću u Mletačkoj ulici i Hrvatskom društvu skladatelja da ponovno postavi natpis na spomenik Vlahi Paljetku. Borbu protiv vandala, autora grafita u podnožju spomenika Frani Lhotki u Prečkom, moraju voditi gradske vlasti, a upisivanje imena

pokojnih glazbenika na njihove grobove i dalje će biti prepušteno nasljednicima, premda neki na taj način nužno padaju u zaborav.

Počast i slava mogu se nekom glazbeniku iskazati i drukčije, a ne samo imenovanjem ulice. No, moglo bi se reći da je Međunarodno violinističko natjecanje »Vaclav Huml« učinilo neusporedivo više za samog Humla nego davanje njegova imena ulici i stubama u Podsusedu.

Politika se veže uz glazbenu topografiju prije svega na području spomen-obilježja. Konačno, svakoj je vlasti ipak bilo, barem deklarativno, u interesu da Zagreb bude grad kulture. Ali politički je vrh odlučivao i o tome gdje će se graditi HNK, zašto će se raspustiti društvo »Kolo« i nacionalizirati njegova zgrada, kada će biti dovršena dvorana *Lisinski*. Ponašanje građana, okupljenih u glazbenim društvima ili kao pojedinaca, možda se u odnosu na to čini gotovo nevažnim ali ipak zamjetnim: članovi »Kola« uporno su pjevali na grobu srpanjskih žrtava usprkos zabranama, nepoznati »popravljač« natpisa na postolju biste Varoslava Lisinskog, »začetnika...glazbe« nije posustajao, a ponovno vraćanje spomen-ploče Franji Josipu I. na stubištu HGZ-a postalo je paradigma za vjetrovite povijesne tokove u nas.

U igri povijesnih okolnosti i politike postuhumno je veliku ulogu dobio Vatroslav Lisinki, pa ako se za Zagreb može reći da je glazbeni organizam, njegovo je srce Lisinski. Kako je dokazano u ovom radu, Lisinki je dugo, može se reći već od prve njegove velike obljetnice 1919. godine, »glazbeni junak« Zagreba, doduše uz jednu (ispravljenu) mrlju, a to je privremeno preimenovanje njegove ulice na Gornjem gradu 1933. godine. Lisinski prednjači u liku i tekstu brojem spomen-obilježja, imenima javnih prostora (slijede ga s istim brojem spomen-obilježja Ivan Zajc i Blagoje Bersa), pa čak i u glazbi koja se bira kada se otvaraju nove glazbene lokacije. Ali isto je tako realno postaviti pitanje je li Lisinski postao istodobno i žrtva nametnute mu uloge junaka, hoće li njegovo ime u dogledno vrijeme postati (samo) sinonim za dvoranu.

Gotovo se može reći da se pri istraživanju glazbene topografije radi o svojevrsnoj borbi za udio glazbe u našoj općoj slici o Zagrebu, ali ne s nastojanjem da se od Zagreba po svaku cijenu načini »grad glazbe«, premda je on to povremeno bio, npr. u doba nekih Muzičkih biennala ili kada je Hrvatsko pjevačko društvo »Kolo« imalo svoja slavlja diljem grada. Uspješan ishod te »borbe« podrazumijeva i mogućnosti ukazivanja vodećim strukturama Grada na potrebu financiranja održavanja i obnove glazbenih lokacija.

Nakon ovog rada predstoji još mnogo neistraženih segmenata glazbene topografije Zagreba. Trebat će detaljno istražiti ostale dijelove (poduka i distribucija te privatno muziciranje), a neke od ovdje prikazanih proširiti (prije svega preostalim koncertnim prostorima). Bilo bi dobro kada bi se premostile granice između raznih vrsta glazbe, te se uključili i prostori jazza, zabavne i folklorne glazbe. Potom će, barem u nekim segmentima, biti moguća usporedba s ostalim gradovima Hrvatske i šire regije.

I na kraju, ne mogu odoliti razmišljanju o tome da mrežu glazbenih lokacija nadogradim mrežom osoba povezanih s glazbom (zorno predočeno slikom kako su unuk Ferde Livadića i otac Dragana Plamenca, članovi ravnateljstva HGZ-a, zajedno svirali valcere na jednom koncertu), pa bih tako ovoj svojevrsnoj glazbenoj karti grada i spomen-karti glazbenog Mirogoja dodala rodoslovno stablo Zagreba.

7. Prilozi

1. Glazbenici, glazbeni pisci i glazbalari u Zagrebu prema adresaru iz 1908. godine

Izvor: DUNDOVIĆ, J[osip], *Adresar. Sveobći stanbeni obavjestnik svih oblastih, ureda, društava, zavoda, tvorničara, trgovaca, obrtnika, kućevlastnika i inih stanovnika slobodnog i kralj. glavnog grada Zagreba*, Zagreb, 1908. Poglavlje: *Stanovnici grada Zagreba*, str. 283–651.

Napomene:
- U *Adresaru* u oznaci kod nekih glazbenika i glazbenih pisaca nije navedena njihova povezanost s glazbom, nego neko drugo zanimanje. U tom slučaju se u napomeni navodi i njihova glazbenička djelatnost.
- Kod učitelja glazbe u napomeni je naglašeno koji su radili na glazbenoj školi HGZ-a (izvori: Hubert PETTAN, *150 godina Muzičke škole »Vatroslav Lisinski«*, 1979, rukopis, kopija u knjižnici Hrvatskoga glazbenog zavoda te tiskana izvješća škole, Arhiv HGZ-a).
- U *Adresaru* nije dosljedno provedeno pisanje riječi glazbenik, koja se javlja i u obliku glasbenik.

prezime, ime	oznaka u *Adresaru*	adresa u *Adresaru* [današnje ime ulice]	napomena
Adalsberg, Josip	kaz. pjevač	Ilica 115	
Babić, Stjepan	tamburaš	Vlaška 35	
Balke, Antun	operni pjevač	Kačićeva 10	
Banfić, Marko	glazbenik	Vlaška 106	
Barlè, Janko	prebendar	Bijenička cesta 7 [Degenova]	i glazbeni pisac
Basel, Klara	glazbenica	Vlaška ulica 18	
Bastl, Franjo	korista	Duga ulica 44 [Radićeva]	

prezime, ime	oznaka u *Adresaru*	adresa u *Adresaru* [današnje ime ulice]	napomena
Bauda, Dragutin	glasbenik	Marovska 27 [Masarykova]	
Bester, Franjo	orguljar	Radnički dol 35	
Bradaška, Darinka	učiteljica citre	Preradovićeva 37	
Brothanck, Vaclav	glasbenik	Ilica 132	
Burian, Edmund	kapelnik	Nikolićeva 11 [Teslina]	
Cammarota, Ernesto	operni pjevač	Jurišićeva 10	
Car, Marija	kućevlasnica, tvornica tambura	Ružična 1 [?][1]	na str. 123 *Adresara*: reklama za tvornicu »Andrija Car«, na adresama Ružična 1 i Vlaška 22
Crnić, Franjo	organista	Nova Ves 23	
Culi, Aleksander	zvonolievac	Petrinjska 9	
Dobnik, Josip	graditelj orgulja	Preradovićeva 22	
Dobnik Sebasti(j)an	graditelj orgulja	Ilica 57	na nepaginiranoj str. *Adresara*: reklama za njegovu »Prvu hrv. radionicu orgulja«, Ilica 57
Dugan, Franjo	profesor	Šenoina 3	tada ravnatelj glazbene škole HGZ-a; postoji i njegov imenjak koji je bio radnik, Pantovčak 22
Ehrlich, Emil	kapelnik	Jurišićeva 16	
Fabbri, Umberto	profesor glasb. zavoda	Primorska 11	u *Adresaru*: Fabri
Fais, Franz	kazališni glasbenik	Kukovićeva 17 [Hebrangova]	
Faller, Nikola	ravnatelj opere	Preradovićeva 21	živio i u Mletačkoj 7, gdje je spomen-ploča, vidi prilog 5
Farkaš, Milutin pl.	tajnik glasb. zavoda	Nova Ves 86	nekadašnji ljetnikovac biskupa Alagovića (vidi str. 128)
Fischer, Marija	pjevačica	Kukovićeva 15 [Hebrangova]	
Florschütz, Josip dr.	profesor	Trg G 5 [Svačićev trg]	i glazbenik; na školi HGZ-a lektor

[1] Ne spominje se u popisu starih naziva ulica 1929. godine (***, *Ulice ceste, trgovi i šetališta u slob. i kr. glavnom gradu Zagrebu godine 1929. s podjelom grada na orijentacione kotare*. Zagreb: Općina slob. i kr. glavnog grada Zagreba, 1929) niti u bazi podataka o imenovanjima ulica u Državnom arhivu u Zagrebu.

prezime, ime	oznaka u *Adresaru*	adresa u *Adresaru* [današnje ime ulice]	napomena
Gerhat, Gjuro	glasbenik	Petrinjska 20	
Goglia, Antun, dr.	vl.[vladin] tajnik	Medulićeva 3	i glazbeni pisac i violončelist
Grund, Arnošt	glumac	Medulićeva 40	i pjevač
Heferer, Ferdinand	tvornica glasovira	Ilica 36	
Hergešić, Hedviga	udova učitelja	Visoka 14	učiteljica na školi HGZ-a
Hochstrasser, Petar	glasbenik	Gjorgjićeva 10 (Đorđićeva)	
Hohler, Engelbert	glazbenik	Ilica 92	
Honsa, Dragutin	kapelnik	Kolodvorska cesta 23 [Republike Austrije]	
Junek, Ćiril	kapelnik	Gundulićeva 8	
Kaiser, Dragutin	profesor glazbe	Berislavićeva 7	na str. 124 *Adresara*: reklama za glazbenu poduku na adresi Berislavićeva 9
Klaus, Jaroslav	glazbenik	Sv. Duh 45	
Krežma-Barbot, Anka	posjednica i učiteljica glazbe	Baruna Jelačića 2 [Petrićeva]	u *Adresaru*: Anka Barbot
Kubaček, Franjo	glazbenik	Marovska 15 [Masarykova]	
Kuhnel, Josip	učitelj glazbe	Jurišićeva 8	
Latzina, Viktor	glazbenik	Savska cesta 15	
Lenartić, Pero	graditelj tambura	Prilaz 61 [Prilaz Gj. Deželića]	
Lesić-Kretzer, Arnhold	glazbenik	Nikolićeva 11 [Teslina]	
Lesić, Tošo	operni pjevač	Primorska 35	
Leustek, Josip	učitelj glazbe	Zrinjevac 19	u *Adresaru*: Leuštek; na str. 124 *Adresara*: reklama za njegovo skladište klavira
Löbisch, Ivan	zvonolievac	Draškovićeva 9	
Logomerec, Stjepan	graditelj tambura	Savska cesta 23	
Makanec, Emilija	udova	Gundulićeva 53	učiteljica na školi HGZ-a
Mohr, Antun	glasbenik	Draškovićeva 24	
Nake, Josip	glasbenik	Duga ulica 23 [Radićeva]	
Neumann, Sigmung	izraelitički kantor	Trg G 11 [Svačićev trg]	

prezime, ime	oznaka u *Adresaru*	adresa u *Adresaru* [današnje ime ulice]	napomena
Novak, Vilko	učitelj glazbe	Dalmatinska 12	učitelj na školi HGZ-a
Orželski, Stanislav	operni pjevač	Rainerova 7 [Žerjavićeva]	
Ostarjaš, Gjuro	glasbenik	Vlaška 68a	
Perger, Mijo	glazbenik	Opatovina 63	
Pollak, Irma	operna pjevačica	Zapadni perivoj 23 [Mažuranićev trg]	nekadašnji Dom mirovinskog zavoda članova HNK, danas Mažuranićev trg 12
Potuček, Franjo	profesor glazb. zavoda	Ilica 105	
Požgaj, Pavao	pjevač u kazalištu	Ilica 170	
Prejac, Gjuro	glumac	Marovska 23 [Masarykova]	i pjevač, skladatelj
Prikril-Crnadak, Marija	učiteljica pjevanja	Samostanska 6 [Varšavska]	u *Adresaru*: Crnadak, Marija
Remec, August	učitelj glazbe	Dalmatinska 16	
Scheibel, Izidor	glasovirač	Nova Ves 62	
Schneider, Artur, dr.	profesor	Trenkova 13	i glazbeni pisac
Scomparini, Eduard	učitelj glasovira	Gajeva 1	
Seiler, Josip	zvonar	Gundulićeva 28	
Skopek, Franjo	graditelj orgulja	Pantovčak 10	
Slogar, Janko	učitelj glazbe	Bienička cesta 17 [Grškovićeva]	učitelj na glazbenoj školi HGZ-a
Slogar, Marija	glazbenica	Sv. Duh 16d	
Spengeri, Oskar	orguljar	Nova Ves 23	nije na pravilnom mjestu u abecedi u *Adresaru* (vidi na str. 602)
Stechlik, Fridrih	glasbenik	Marovska 28 [Masarykova]	
Šenica, Nikola	glazbenik	Ciglana 21 [područje oko zapadnog dijela Klaićeve ulice]	
Škrebrna, Mihovil	glazbenik	Potok 58 [Tkalčićeva]	
Štapa, Gjuro	graditelj glazbila	Vlaška 22	
Šubir, Vinko	učitelj glazbe	Ilica 47	
Tkalčić, Lavoslav	stolar, trgovac glasbila	Ilica 81	
Torma, Antun	glazbenik	Preradovićeva 31	
Urschitz, Franjo	graditelj glasovira	Gundulićeva 9	

prezime, ime	oznaka u *Adresaru*	adresa u *Adresaru* [današnje ime ulice]	napomena
Vass, Josip	učitelj glasovira	Ilica 52	
Verster, Franjo	grad. orgulja	Radnički dol 35	
Vilhar Kalski, Franjo	profesor glazbe	Rainerova 11 [Žerjavićeva]	u *Adresaru*: Vilhar, Franjo
Vorechovsky, Josip	glazbenik	Prilaz 44 [Prilaz Gj. Deželića]	
Vulaković, Bogdan	operni pjevač	Ilica 47	
Wakotsch, Aida	učiteljica glasovira	Gundulićeva 57	
Wergles, Marija	trgovina glazbila	Ilica 49	
Zajc, Ivan	ravnatelj glasb. zavoda u m., kućevlasnik	Visoka 16	umirovljen je 1908. godine

2. Glazbena topografija Gornjega grada

Napomene:

- Uvršteni su podaci samo o pokojnim glazbenicima.[2]
- Broj u prvom stupcu odnosi se na plan Gornjega grada na str. 250.
- U stupcu »adresa« kod lokacija koje više ne postoje stavljena je riječ »nekoć«, a podatak u uglatim zagradama odnosi se na današnju funkciju tog prostora.
- U stupcu »što/tko« uz imena glazbenika dodane su godine života (što nije slučaj u ostalom dijelu ove knjige) zato da se lakše uklopi podatak iz sljedeće rubrike, »kada«, tj. razdoblje u kojem je lokacija bila na neki način u funkciji glazbe.
- Stupac »izvor/literatura« odnosi se na skraćeni podatak literature, a posljednji stupac sadrži brojeve stranica u ovoj knjizi u kojima se više govori o određenoj lokaciji.
- Ako je naveden neki vid spomen-obilježja, on se u cijelosti može lako pronaći u *Popisu spomenika...*.
- Napomene u pravilu pojašnjavaju glazbenu funkciju lokacije, ako nije razvidna iz rubrike »što«.

[2] Kao zanimljivost može se dodati da je danas u Basaričekovoj 3 vjerojatno najveća koncentracija glazbenika u tom dijelu grada: u istoj kući žive dvije muzikologinje (Erika Krpan i Seadeta Midžić) i dvoje pijanista (Katarina Krpan i Vladimir Krpan).

br.	adresa	što / tko	kada	izvor/literatura	sp.-obilj. vidi prilog 5	napomena	str. u ovoj knjizi
1	BASARIČEKOVA 1, dvorišna zgrada	sjedište Oratorijskog zbora sv. Marka *Cantores sancti Marci*	1920–1946 i 1988 →	VALENT, Sjećanje...	sp.- natpis		161
2	BASARIČEKOVA 3	Klavirski studio Gussich-Feller[3]	1928–1945(?)[4]	AJANOVIĆ, Feller... PERIĆ-KEMPF, Gušić...		ujedno dom supružnika Dore Gušić i Marijana Fellera	39
3	BASARIČEKOVA 4	gradska pivovara	1721–1848		sp.-ploča	plesovi i priredbe	56, 104
4	nekoć BASARIČEKOVA 24 / DEMETROVA	gostionica »Matejna«	od kraja 19. st. do 1938.	STAHULJAK, Nekada...		U gostionici je muzicirao i citraš Filip Klepper.	95
5	ĆIRILOMETODSKA 4	kuća baruna Mirka (Emerika) Inkéya (1787–1848)	1840-ih	FRANKOVIĆ, Uloga ilirske štampe... II, 44		glazbeni salon	
6	ĆIRILOMETODSKA 5 / TRG SV. MARKA [danas Gradska skupština]	Stankovićevo kazalište	1834–1895		sp.- ploča	kazališna i redutna dvorana	61–64 75–76
7	ĆIRILOMETODSKA 5 / KUŠEVIĆEVA ULICA [danas Gradska skupština]	kuća grofa Ljudevita I. Erdödyja (1694–1753)	oko sredine 18. stoljeća	BUNTAK, *Povijest Zagreba*, 491 KATARINČIĆ, Zagrebačke plesne..., 50		prvi javni plesovi	

[3] U *Telefonskom imeniku...* iz 1941. navodi se kao »Muzički studio«, a na plakatu iz 1929. samo kao »Studio Gussich-Feller« (L. KAVURIĆ, *Hrvatski plakat do 1940.*, 77).

[4] Autorice natuknica o pijanističkom bračnom paru ne slažu se u godinama djelovanja studija: prema Ivoni Ajanović-Malinar djelovao je od 1928. do 1945, a prema Bosiljki Perić-Kempf od 1929. do 1941.

br.	adresa	što / tko	kada	izvor/literatura	sp.-obilj. vidi prilog 5	napomena	str. u ovoj knjizi
8	DEMETROVA 1 [danas Hrvatski prirodoslovni muzej]	Amadéovo kazalište	1797–1834			opere, koncerti	59–61
	– atrij	Klupska kazališno-glazbena scena »Amadeo«	2000–2005, 2009 →	TURKALJ, Svaka čast...		koncerti	131
9	DEMETROVA 3, uličnо krilo [danas Zoološki odjel Hrvatskog prirodoslovnog muzeja]	sjedište Kluba »Kvak«	1880 –1941	FRANGEŠ – HOFFER, *Povijest...*, 3 BEZIĆ, Zagrebački klub..., 6		priredbe s glazbom, zatvorenog tipa	109
	– zapadno krilo	dom Huga Mihalovića (1874–1956)	?–1920–?[5]	KLEMENČIĆ, *Adresar...*			
		dom Ivane Fischer (1905–1967)	1905–1967	BAGARIĆ, *Arhitekt Ignjat Fischer*, 25–26			
10	DEMETROVA 5	dom Milke Trnine (1863–1941)	1929–1939	GRKOVIĆ, *Milka...*, 363	sp.-ploča	Na spomen-ploči piše da je Trnina tu provela »svoje posljednje dane«.	
		dom Elvire Marsić (1899–1954)	1941–?	*Telefonski imenik...*, 101		pijanistica, klavirski pedagog, glazbena kritičarka	

[5] Naveden je u imeniku iz 1920. ali je jamačno stanovao i prije i kasnije.

br.	adresa	što / tko	kada	izvor/literatura	sp.-obilj. vidi prilog 5	napomena	str. u ovoj knjizi
11	DEMETROVA 7 [uskoro dio Muzeja grada Zagreba]	palača grofa Đure Jelačića (1805–1901) Zbirka glazbenih automata Ivana Gerersdorfera (1927–1993)	1870-ih 1960–1977	GOGLIA, *Komorna...*, 51 ŠTERK, Ususret... ŠOJAT-BIKIĆ, Digitalizacija...		okupljalište glazbenih amatera, poput samog grofa Jelačića danas u Muzeju Grada Zagreba	
12	DEMETROVA 11	Staroslavenski institut	1952 →	JURIČIĆ, *Vodič...*, 102–103		snimci glagoljaškog pjevanja	
13	park GRIČ		1936.	MIKLAUŠIĆ-ĆERAN – ZUBOVIĆ, Kronologija..., 114–116		koncerti Zagrebačke filharmonije	130
14	HABDELIĆEVA 1 [danas Gimnazija Tituša Brezovačkog]	(Plemićki) konvikt	1627–1913	VRKLJAN, Plemićki..., 134 Plemićki... u: *Zagrebački leksikon*		koncerti i predstave	
15	ILIRSKI TRG		19. st.	HIRC, *Stari Zagreb*, 2, 433		promenadni koncerti	128
16	ILIRSKI TRG 4	dom obitelji Strozzi-Pečić-Papandopulo	?–1920–?[6]	KLEMENČIĆ, *Adresar*...		glazbeni salon	
17	JEZUITSKI TRG 4, atrij	Galerija Klovićevi dvori	1982 →			ljetni koncerti	131, 132

[6] Bela Pečić naveden je u imeniku iz 1920. ali prema svjedočenjima poznavatelja povijesti obitelji Strozzi-Pečić stanovao je na toj adresi i prije i kasnije.

br.	adresa	što / tko	kada	izvor/literatura	sp.-obilj. vidi prilog 5	napomena	str. u ovoj knjizi
18	nekoć KAMENITA 4 / OPATIČKA 1 [danas Hrvatski sabor]	knjižara Franje Župana	prva polovica 19. stoljeća	DOBRONIĆ, *Zagrebački...*, 295 BUNTAK, *Povijest Zagreba*, 652 ŽUPANOVIĆ, *Vatroslav Lisinski...*, 91		prodavao izdanja Lisinskog i dr.	
19	KAMENITA VRATA	sjedište Kulturno-umjetničkog društva »Joža Vlahović« (zbor) sjedište Družbe »Braća hrvatskoga zmaja«	1960-ih –1990 1990 →	podatak od Duška Janjatovića[7] MACHALA, *Prigodnica...*		 koncerti zatvorenog tipa	
20	KUŠEVIĆEVA 3	dom Milana Stahuljaka (1878–1962)	oko 1900.	letak u ostavštini Stahuljak, HGZ[8]			
21	LISINSKOGA 1	kuća Vladimira Halpera pl. Sigetskog (1854–1935) i njegove supruge Julije	poč. 20. st.	DUNDOVIĆ, *Adresar...* 383 MRDULJAŠ, *Zagrebački kabaret...*, 27		večernje privatne zabave, kratke operete i kabaret	
22	MATOŠEVA 9	palača Vojković-Oršić-Rauch (izgrađena 1764) Hrvatski povijesni muzej	druga pol. 18. stoljeća 1968 →	DOBRONIĆ, *Palača...* DOBRONIĆ, Miroslav Miletić...		plesovi koncerti u muzeju	 72

[7] Usmeno dobiven podatak od posljednjeg predsjednika društva »Vlahović«, Duška Janjatovića.
[8] Ahiv HGZ-a, Fond Milan Stahuljak, kut. 63.

br.	adresa	što / tko	kada	izvor/literatura	sp.-obilj. vidi prilog 5	napomena	str. u ovoj knjizi
23	MESNIČKA 15	dom Rudolfa (1901–1988) i Margite Matz (1906–1998)	1915[9]–1988 /1998	ŠKRINJARIĆ, Veliki opus..., 10 JELČIĆ, *Zbirka Margite &...*	sp.-ploča	Glazbeni salon. Margita Matz živjela je na toj adresi nakon udaje 1938. god.	160
		Glazbeni studio	1932–1941	ENIX, *Rudolf Matz*, 55–56[10] Glazbene škole u: *Zagrebački leksikon*		glazbena škola	
		sjedište udruge »Sklad«	od 1931. do 1945	impresum časopisa *Sklad*		sjedište društva	
		»Zbirka Margite i Rudolfa Matza« Muzeja grada Zagreba, u pripremi	*uskoro?*	JELČIĆ, *Zbirka...*		spomen-prostor	
24	nekoć MESNIČKA 31 [danas zidana jednokatnica]	kuća (drvena prizemnica) Jurja Sojke (1803–1878)	1842–1857?	DOBRONIĆ, *Zagrebački...*, 346 DOBRONIĆ, *Stare numeracije...*, 57		Orguljaš i učitelj Vatroslava Lisinskog; kupio je kuću 1842. g.	
25	MLETAČKA 7	dom Nikole Fallera (1862–1938)	?–1902–?[11]	*Hartmanov...*	sp.-ploča	spomen-ploča privremeno uklonjena	173–174
26	MLETAČKA 8 [danas Atelijer Meštrović]	dom Franje Žigrovića-Pretočkog (1814–1890)	druga pol. 19. st.	GOGLIA, *Komorna...*, 51		amatersko kućno muziciranje	

[9] »Ljetos će se navršiti 65 godina otkako stanujem u toj kući« rekao je Matz u razgovoru sa Sunčanom Škrinjarić.
[10] Enix piše da je Studio djelovao od 1930. do 1940.
[11] Vjerojatno je Faller živio u toj kući i ranije i kasnije, budući da je pripadala njegovoj majci (usp. D. HIRC, *Stari Zagreb*, svezak prvi, 232).

br.	adresa	što / tko	kada	izvor/literatura	sp.-obilj. vidi prilog 5	napomena	str. u ovoj knjizi
27	OPATIČKA 10 [danas Hrvatski institut za povijest]	palača Odjela Zemaljske vlade za bogoštovlje i nastavu (»Zlatna dvorana«)	1882–1919 i danas	MARUŠEVSKI, *Iso Kršnjavi*, 206 i dr. KOS, Privatno i javno...		zidne slike koncerti	45, 158
28	OPATIČKA 18	Preporodna dvorana palače Narodnog doma HAZU (Dvorana) sjedište Hrvatskog muzikološkog društva Odsjek za povijest hrvatske glazbe Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU	1847 – oko 1876./1892? 1995 → 1991 →	 ***, Statut..., 85 KATALINIĆ, Povijest..., 224	sp.-ploča	koncerti	78-80
29	OPATIČKA 19	kuća obitelji Hedvige Baan dom Vatroslava Lisinskog rodna kuća Rudolfa Matza	oko 1835–1860 1846. 1901.	DOBRONIĆ, *Zagrebački...*, 286 ŽUPANOVIĆ, *Vatroslav Lisinski...*, 53 ŠKRINJARIĆ, Veliki opus..., 10		zaručnica V. Lisinskog	
30	OPATIČKA 20 [danas Muzej grada Zagreba]	samostan opatica sv. Klare (klarisa) Muzej grada Zagreba	1646–1782 1947 →	 STRUKIĆ – VOJAK, Kronologija...		glazbena poduka koncerti; soba I. Zajca, zbirka Gerersdorfer	71, 159

br.	adresa	što / tko	kada	izvor/literatura	sp.-obilj. vidi prilog 5	napomena	str. u ovoj knjizi
31	OPATIČKA 21	kuća Alekse Vancaša			sp.-ploča	Lisinski je, prema navodu sa sp.-ploče, u toj kući skladao *Ljubav i zlobu*.	
32	OPATIČKA 22 [danas Muzej grada Zagreba]	prva javna glazbena škola	1788–1841	RAKIJAŠ, Ugovor...			
33	OPATIČKA 29	rodna kuća Sidonije Erdödy-Rubido	1819.	HIRC, *Stari Zagreb*, 1, 382			155
34	RADIĆEVA 26	kuća Dragutina Albrechta tiskara Albrecht	od 1878. do 192?	BUNTAK, *Povijest Zagreba*, 59 BEZIĆ, Koncertni programi..., 277, 281		tiskao koncertne programe i plakate te muzikalije	
35	RADIĆEVA 32	dom Ljudevita Gaja sjedište Hrvatskog pjevačkog društva »Kolo« sjedište Hrvatskog grafičkog glazbenog društva »Sloga«	1840–1847 1871–1884 1892–1905	HUDOVSKY, *Zagreb i okolica*, 57 SZABO, *Stari Zagreb*, 111 BENYOVSKY, *Sloga*, 22		podoknica Gaju	116 107
36	RADIĆEVA 35	knjižara Emila Hirschfelda	cca 1836–1848	FRANKOVIĆ, O muzičkom..., 175–176		prodavao muzikalije	
37	RADIĆEVA 38	dom Franje Finka (1790 – nakon 1869)	1857.	Popis stanovništva[12]		graditelj violina i gitara	

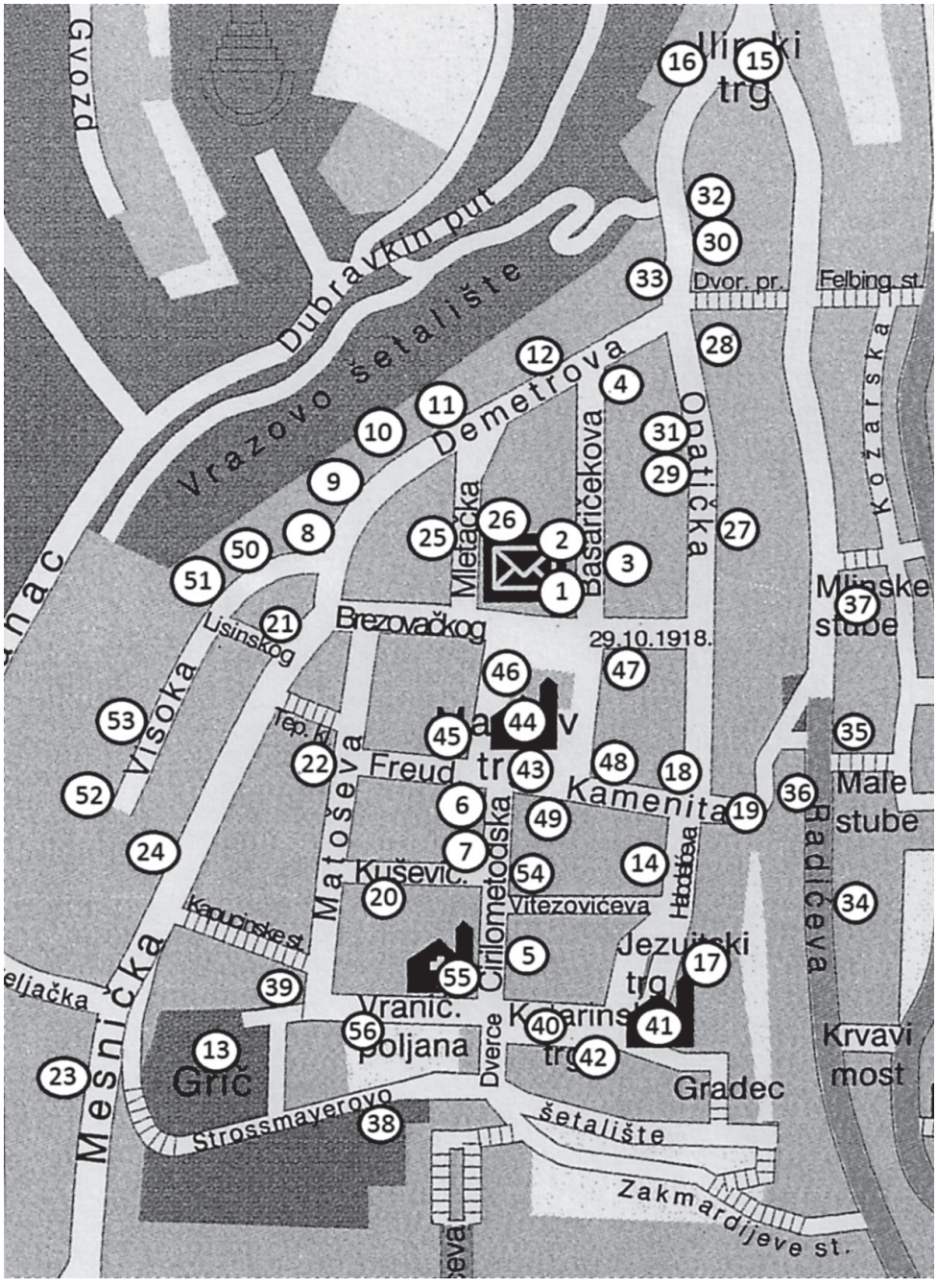
[12] Popis stanovništva grada Zagreba 1857, Gornji grad, kuća br. 275, HR DAZG-4 GPZ, Politički odsjek.

br.	adresa	što / tko	kada	izvor/literatura	sp.-obilj. vidi prilog 5	napomena	str. u ovoj knjizi
38	nekoć STROSSMAYEROVO ŠETALIŠTE, između parka Grič i uspinjače	glazbeni paviljon	1865–1921?	GOSTL, *Zagrebački perivoji...*, 104			122–123
39	TRG FRANJE MARKOVIĆA 2	sjedište Hrvatskoga glazbenog zavoda kuća Franje (1845–1914) i Dragice Marković (1856–1940)	1827. kraj 19. st.	ŠABAN, *150 godina...*, 49–50 DOBRONIĆ, *Zagrebački...*,188		 amatersko kućno muziciranje	
40	TRG KATARINE ZRINSKE		od 18. st., 1931, 1959, 1994	BOGNER-ŠABAN, Gričke igre VALENT, Sjećanje..., 43		gl.-scenske predstave	132–133
41	TRG KATARINE ZRINSKE crkva sv. Katarine	izgrađena 1632.	–			vidi prilog 3	111
42	TRG KATARINE ZRINSKE 5 [danas Gornjogradska gimnazija i Prva privatna gimnazija]	Isusovačka gimnazija, Akademija	1818–1853, kraj 20 st.	GOLDSTEIN – SZABO, *Povijest zagrebačke...*		koncerti	73–75
43	TRG SV. MARKA prostor južno od crkve sv. Marka		1938, 1939.	HEĆIMOVIĆ, Tjedan kulture...		koncerti Zagrebačke filharmonije i gl.-scenska djela	132
44	TRG SV. MARKA crkva sv. Marka	(početak izgradnje u 13. st.)	–			vidi i u prilogu 3	46, 110, 156–157

br.	adresa	što / tko	kada	izvor/literatura	sp.-obilj. vidi prilog 5	napomena	str. u ovoj knjizi
45	nekoć TRG SV. MARKA 1	gotička crkvica sv. Marije (Uršule)	1618.	STIPČEVIĆ, *Hrvatska glazbena...*, 53 DOBRONIĆ, *Slobodni i kraljevski..*, 214		muziciranje u crkvici opisao je Habdelić u *Zrcalu Marijanskom*	
46	TRG SV. MARKA 1 ispred Banskih dvora		1895.	BEZIĆ, Tabmurica..., 100–101		serenada Franji Josipu I.	127
47	nekoć TRG SV. MARKA 6 / ULICA 29. LISTOPADA 1918 [danas Hrvatski sabor]	tiskara Antuna Reinera (?–1787)	1753–1758		sp.-ploča	tiskano 3. izdanje *Citharae octochordae*	
48	nekoć TRG SV. MARKA 8 / KAMENITA ULICA [danas Hrvatski sabor]	sjedište Prvog zagrebačkog citraškog kluba	1883–1885	BOLTUŽIĆ, Citraštvo..., 240			
49	TRG SV. MARKA 9, dvorišna zgrada	sjedište Radio-Zagreba sjedište Zagrebačkih solista	1926–1940 1986 →		dvije sp.-ploče	muziciranje u studiju prenošeno putem radija dvorište je povremeni koncertni prostor	 117
50	VISOKA 6	kuća Franje Čačkovića-Vrhovinskog (1789–1865)	1833/34–1857? [13]	DOBRONIĆ, *Stare numeracije...*, 54		flautist i skladatelj	

[13] Čačković je naveden kao vlasnik 1833/34 i 1857. U sljedećem popisu vlasnika iz 1862. navodi se drugo ime.

br.	adresa	što / tko	kada	izvor/literatura	sp.-obilj. vidi prilog 5	napomena	str. u ovoj knjizi
51	VISOKA 8	kuća Anke Gvozdanović (1887-1968) Zbirka Anke Gvozdanović u sklopu Muzeja za umjetnost i obrt Glazbeni salon Gvozdanović	1919–1966 1967 → 2011 →	FLEGO, Gvozdanović... BRKIĆ, Zbirka... ZGAGA, *Vodič...*, 372 ***, Nova sezona...		kućni koncerti i plesovi u tzv. plesnoj dvorani; javni koncerti ponovno od 2011.	
52	VISOKA 15 [danas Državno izborno povjerenstvo Republike Hrvatske]	vojarna vojne glazbe	nakon 1830-ih	DOBRONIĆ, *Zagrebački...*, 354			
53	VISOKA 16 (zapadno krilo prema Tuškancu) (ulično krilo)	kuća Ivana Zajca (1832–1914) dom Antuna Dobronića	1870–1914 1919–1928	 DOBRONIĆ, *Antun...*, 76 i 124	sp.-ploča	U toj je kući Zajc i umro. O serenadama ispred kuće vidi u poglavlju *Lokacije na otvorenom.*	127
54	VITEZOVIĆEVA 6	dom Josipa Gostiča (1900–1963)	?		sp.-ploča	vidi sl. 43	
55	VRANICANIJEVA 2 / ĆIRILOMETODSKA 1	sjedište Ćirilo-Metodovog kora	1931–1945. i 1992 →	IVANIŠEVIĆ, *Crkveno pjevanje...*			
56	nekoć VRANICANIJEVA 3 [danas park]	dom Nade Eder-Bertić (1885–1937) i Sofije Deželić (1911–1985)	oko 1919 – 1937?	fond Deželić, arhiv HGZ-a		Nada Eder-Bertić u svojem je domu i podučavala.	

Sl. 45. Glazbene lokacije na Gornjem gradu (plan grada preuzet iz N. ŠTAMBAK, Zagreb*)*

3. Pregled povijesti glazbenog Zagreba prema odabranim leksikografskim člancima

Napomene:
- Navodi autora ne ispravljaju se, niti nadopunjuju, osim iznimno.

Stupac »kada«:
- Ako autor govori o aktualnoj situaciji u doba pisanja svojeg članka, uzeta je godina izdanja kao relevantna i navedena je u uglatim zagradama (vidi od 1980. godine nadalje).
- U uglatim zagradama su također godine koje se u tekstu ne navode uz podatak o osnutku nekog društva (npr. »Sloboda« 1874).
- Kada se uz neko glazbeno društvo ili instituciju navodi da je djelovala od–do, oba su podatka navedena zasebno, uz godinu početka i uz godinu prestanka rada.

Stupac »što/tko«
- Podaci iz tekstova su preuzeti (gdje je bilo potrebno prevedeni), ali ne kao izravni citati. Nije bilo potrebno navoditi sve detalje iz tekstova.
- Kod ansambala se ne navode imena njihovih voditelja/dirigenata/zborovođa.
- U nekim unosima ponekad su dva združena podatka (npr. 1788. »osnovana glazbena škola« + »učitelj na toj školi bio je J. Pleyel«);
  u tom slučaju se oznaka * stavlja u istom retku za svaki dio podatka zasebno (npr. osnovana je škola, a učitelj se ne spominje).

Stupac »tip podatka«
- Vidi o tome na str. 48–49. Podebljanim slovima je istaknut tip podatka o nekoj lokaciji.

Stupac »gradska četvrt«
- Navedeni su tradicionalni dijelovi grada, bez obzira na službenu podjelu na gradske četvrti, koja je primijenjena drugdje u ovom radu. Sa službenom podjelom podudaraju se tradicionalni nazivi Donji grad i Trnje; službenoj četvrti Gornji Grad – Medveščak pripadaju i Gradec i Kaptol, kao i Ksaver, dok su Remete dio četvrti Maksimir.
- Nakon 1895. gotovo se cijeli glazbeni život seli u Donji grad, pa je nepotrebno bilo ispunjavati dalje taj stupac, osim iznimno.

Stupac »lokacija«
- U kurzivu su lokacije koje se izričito ne spominju u tekstovima članaka. Kod opernih predstava logično je da su bile u jedinom kazalištu u gradu, tako da ti podaci nisu istaknuti kurzivom. Gdje je bilo potrebno, dodan je u bilješci izvor podatka o lokaciji.
- Donosi se naziv pojedine lokacije (npr. crkva sv. Marka), adresa (npr. samostan dominikanaca na križanju Vlaške i Palmotićeve) ili se daje općenita informacija (npr. otvoreni prostori). Adrese se ne dodaju kod podatka o nekoj lokaciji poput kazališta, HGZ-a i drugih lokacija posebno obrađenih u poglavlju *Prostori muziciranja*.

- Oznaka »–« stavljena je kod podataka koji se ne odnose na Zagreb, kod podataka o djelu, tisku (iznimka je važan podatak o prvoj zagrebačkoj tiskari u kojoj su se tiskale knjige s notama), instrumentariju i (uglavnom) o glazbenim izvorima.
- Donose se današnji nazivi lokacija (npr. Nadbiskupska palača, premda je podatak iz razdoblja prije uzdizanja biskupije u nadbiskupiju).
- Kod društava i ansambala ne donose se podaci o lokacijama, premda su neki od njih vrlo prisutni u drugim dijelovima ove knjige (društvo »Kolo« i HGZ).

Stupci »MGG – NGrove²«:
Članci su u stupcima označeni kraticama prema kronološkom redu objavljivanja:

MGG¹	= Hudovsky, Zoran	1968.	*Die Musik in Geschichte und Gegenwart*
NGrove¹	= Bujić, Bojan	1980.	*The New Grove Dictionary of Music and Musicians*
LJM	= [Kovačević, Krešimir]	1984.	*Leksikon jugoslavenske muzike*
UTET	= Tuksar, Stanislav	1984.	*Dizionario enciclopedico universale della musica e dei musicisti*
MGG²	= Bezić, Nada	1998.	*Die Musik in Geschichte und Gegenwart*
NGrove²	= Tuksar, Stanislav	2002.	*The New Grove Dictionary of Music and Musicians*

- U slučaju da se u tekstu općenito spominje neki događaj ili osoba, ili se spominje ali bez navođenja godine, to je u tablici označeno stavljanjem znaka * u zagradu.

Kratice u tablici:

crkv.	=	crkveni/crkvena/crkveno
gl.	=	glazbeni/glazbena/glazbeno
HDS	=	Hrvatsko društvo skladatelja
ICG	=	Institut za crkvenu glazbu
IEF	=	Institut za etnologiju i folkloristiku
ISCM	=	International Society for Contemporary Music
MA	=	Muzička akademija
MIC	=	Muzičko informativni centar
RTV	=	Radio-televizija [Zagreb]
RTZ	=	Radio-televizija Zagreb

kada	što / tko	tip podatka	*gradska četvrt*	*lokacija*	MGG[1]	NGrove[1]	LJM	UTET	MGG[2]	NGrove[2]
11.st.	Najstariji sačuvani glazbeni izvori u Zagrebu: neumatski kodeksi *Sakramentar* MR 126 i *Agenda pontificalis* MR 165, doneseni prigodom osnivanja biskupije 1094. Također *Benedictionale* MR 89.	gl. izvor	Kaptol	*katedrala*	* *	(*)	*		* *	*
11.– 15. st.	Više od 30 kodeksa s neumatskim fragmentima, neki s iluminacijama; od toga je 8 donijeto u Zagreb prigodom osnivanja biskupije, 7 sastavljeno za biskupiju u drugim mjestima, a 8 u Zagrebu.	gl. izvor	Kaptol	*katedrala*				* *		*
12. st.	Najstariji tekstovi s neumama liturgijskih drama u Hrvatskoj, u MR 165 (*Obredna igra Isukrstova uskrsnuća* i *Obredna igra Triju kraljeva*).	gl. izvor	Kaptol	*katedrala*	*		*	*	*	*
13. st.	Osnovana katedralna škola.	gl. poduka	Kaptol	*katedrala*?[14]	*		*	(*)	*	*
1228.–1315.	Nastanjuju se razni redovi koji njeguju i crkvenu glazbu: dominikanci (1228), pavlini (oko 1250), franjevci (oko 1260) i cisterciti (1315).	crkv. glazba	 Donji grad Remete Kaptol Kaptol	 *ugao Vlaške i Palmotićeve* *Česmičkoga 1* *Kaptol 9* *uz crkvu sv. Marije*	*	*	*		*	*

[14] Pretpostavlja se da je katedralna škola bila pri katedrali ili u dvoru nekog kanonika (Katedralna škola, u: *Zagrebački leksikon* , I, 486).

kada	što / tko	tip podatka	*gradska četvrt*	*lokacija*	MGG[1]	NGrove[1]	LJM	UTET	MGG[2]	NGrove[2]
prije 1230.	Najstariji misal pisan za zagrebačku biskupiju.	gl. izvor	Kaptol	*katedrala*					*	
1230.	Prvi spomen nekog kanonika kantora, imenom Purginus.	glazbenik	Kaptol	*katedrala*	*		*	*	*	*
1235.–1261.	Tri Purginusova nasljednika: Pangracius (1235), Petrus (1243), Andreas (1249) i Buza (1261)	glazbenik	Kaptol	*katedrala*	* *		*			
14. st.	Ikonografski glazbeni izvor u Zagrebu: freske u biskupskoj kapeli s prikazom muziciranja anđela.	ikonografija	Kaptol	kapela sv. Stjepana u nadbiskupskoj palači	*		(*)[15]	*		*
od 1303.	Biskup Augustin Kažotić uvodi tzv. zagrebački obred – bogoslužje prate četiri kanonika pjevača (*choratores*), a kasnije i vjernici pjevaju hrvatske parafraze liturgijskih tekstova.	crkv. glazba	Kaptol	*katedrala*	* *	* *	* *	* * *	* *	* * *
1355.	Prvo spominjanje svjetovnih glazbenika (*joculatores*) na Gradecu. U sudskim spisima se spominje putujući plesač Jake.	glazbenik	Gradec	*otvoreni prostori*	*	(*)	* *	*	*	*
1359.	Prvi spomen orgulja u Zagrebu i orguljaša Nikole u crkvi sv. Marka.	orgulje glazbenik	Gradec	crkva sv. Marka	* *	*	* *	* *	* *	*

[15] Ne spominje se u tekstu, nego samo u legendi ispod ilustracije.

kada	što / tko	tip podatka	*gradska četvrt*	*lokacija*	MGG[1]	NGrove[1]	LJM	UTET	MGG[2]	NGrove[2]
1368.	Spomen muzičara stalno nastanjenih u Zagrebu: flautisti Kusak svirači na citari i Emricus.	glazbenik	Gradec?		* *	(*)	*	*	*	(*)
1390.–1394.	Zabilježena imena flautista Ivana, svirača na citari Tadea, Endrea i Jakuša.	glazbenik	Gradec?		*	(*)	*			(*)
14.– 15. st.	Po potrebi pozivani su muzičari iz Slovenije.	glazbenik	Gradec?		*	*				
15. st.	Trubač Nikola iz Zagreba (Nicolaus da Zagabria) djelovao u Dubrovniku.	glazbenik	–	–	*		*			
najkasnije 1420.	Orgulje u katedrali.	orgulje	Kaptol	katedrala					*	
1427.–1461.	Prvi spomen trubača: Nikola, Thomas (ujedno i zvonar crkve sv. Marka) i Paulus.	glazbenik	Gradec?		* * *			*	* *	*
1443.	Drugi poznati orguljaš u crvki sv. Marka, imenom Matija Judas.	glazbenik	Gradec	crkva sv. Marka	(*)		*			
1446.	Prvi bubnjar (timpanist) u Gradecu, imenom Georgius.	glazbenik	Gradec	*otvoreni prostori*	(*)	*	* *	*	* *	*
1466.–1499.	Za vrijeme biskupa Osvalda izgradnja orgulja u katedrali.	orgulje	Kaptol	katedrala			*			
1472.	Stanoviti Stefan Bertun osuđen na smrt zbog krađe orguljskih svirala iz crkve sv. Marka.	orgulje	Gradec	crkva sv. Marka	*					
1488.	Najraniji zapis o orguljama/orguljašu u katedrali – kanonik Andrija/Andreas.	orgulje glazbenik	Kaptol	katedrala	*	*	* *		* *	*

kada	što / tko	tip podatka	*gradska četvrt*	*lokacija*	MGG[1]	NGrove[1]	LJM	UTET	MGG[2]	NGrove[2]
1494. –1545.	Andrijini nasljednici, kanonici Ivan/Johannes, Jeronim/Hieronymus, Emerik i Kristofor/ Christophorus.	glazbenik	Kaptol	katedrala	*		*			
kasna gotika	Oltar sa skulpturama anđela koji muziciraju.	ikonografija	?					*		
16. st.	Učenici katedralne škole sudjeluju kao pjevači na crkvenim svečanostima.	crk. glazba	Kaptol	*katedrala*			*			
	Djeluje četvoro svirača gudačkih instrumenata.	glazbenik	?					*		*
renesansa	Nekoliko kodeksa na latinskom i jedan na glagoljici.	gl. izvor	–	–				*		*
1501. 1517. 1599.	Popravci katedralnih orgulja.	orgulje	Kaptol	katedrala			*			
1512.– 1517.	Lutnjist Georgius postaje gradski vijećnik Gradeca.	glazbenik	Gradec		* *			*		*
1547. i kasnije	Prvi orguljaš svjetovnjak u katedrali, Sebastijan i njegovi nasljednici Sigismund, Joakim Kucer, Nijemac Christophorus Holknap (u. 1591.) i dr.	glazbenik	Kaptol	katedrala	*	(*)	*	(*)		
1550.– 1596.	Najstariji poznati skladatelj koji vjerojatno potječe iz Zagreba: Francesco Sagabria.	glazbenik	–	–					*	
1558. i 1572.	Đaci katedralne škole na Gradecu izvode predstave s glazbom.	predstava	Gradec	?	*		*			

kada	što / tko	tip podatka	*gradska četvrt*	*lokacija*	MGG[1]	NGrove[1]	LJM	UTET	MGG[2]	NGrove[2]
1559. i 1570.	*Discursus harmonicus*, rasprava zagrebačkog humanista Pavla Skalića, dio njegove *Encyclopaedie* (Basel, 1559).	tisak	–	–	*			*	(*)	*
1570-ih	Katedralnu školu zamjenjuje sjemenište.	gl. poduka	Kaptol	*Kaptol 29*			*			*
1591.– 1599.	Holknapov nasljednik Michael Sennfridus, orguljaš u katedrali.	glazbenik	Kaptol	katedrala	*			(*)		
17. st.	Osam koralnih knjiga sačuvano do danas.	gl. izvor	–	–				*		
1606.– 1773.	Isusovci izvode oko 400 kazališnih djela crkvenog karaktera s opsežnim muzičkim umecima.	predstava	Gradec; Ksaver	Katarinin trg; isusovački posjed[16]	*	*	*	*	*	*
	Isusovci podučavaju u glazbi, npr. 1678. u pjevanju i sviranju kontrabasa, violine, trublje i orgulja.	gl. poduka	Gradec	isusovačka gimnazija na Katarininom trgu				*		*
1607.	Isusovci otvaraju gimnaziju, u kojoj se izvodi i glazba.	gl. poduka	Gradec	isusovačka gimnazija na Katarininom trgu	*	*[17]			(*)	
17.– 18. st.	Koralisti u crkvi sv. Marka.	glazbenik	Gradec	crkva sv. Marka				*		*
17.– 18. st.	Orgulje i orguljaši u katedrali i crkvi sv. Katarine.	orgulje glazbenik	Kaptol Gradec	katedrala crkva sv. Katarine				*		*

[16] Vjerojatno uz isusovačku crkvu, danas crkvu sv. Franje Ksaverskoga.
[17] U članku: rano 17. stoljeće.

kada	što / tko	tip podatka	*gradska četvrt*	*lokacija*	MGG[1]	NGrove[1]	LJM	UTET	MGG[2]	NGrove[2]
17.– 18. st.	Glazbeni instrumenti, danas se čuvaju u Muzeju za umjetnost i obrt.	instrumentarij	–	–				*		*
barok	Zbirke pjesama pod jakim utjecanjem protureformacije.	gl. izvor	–	–		*				
1622.	Pozvani »tibicines« sv. Franje Ksaverskog iz Karlovca i »symphoniaci« iz Ptuja.	glazbenik	Gradec?		*					
1631.	Postavljene orgulje u crkvi sv. Katarine.	orgulje	Gradec	crkva sv. Katarine	*			(*)		(*)
	Za proslavu posvete isusovačke crkve sv. Katarine dolaze svirači iz Klagenfurta u Koruškoj, koji su ostali djelovati u Zagrebu.	glazbenik	Gradec	crkva sv. Katarine	*				*	
1646.	Opatice sv. Klare (klarise) dolaze u Zagreb i podučavaju (između ostalog) glazbu (klavikord, violina, violončelo i dr.) u djevojačkoj školi.	gl. poduka	Gradec	*djevojačka škola u Opatičkoj 20, kasnije 22*	*			*		*
1650.	Koralisti crkve sv. Marka spominju se kao gradski službenici: Ivan Cvetušić, Matija Sidić, Ivan Drukčević, Gjuro Jambić.	glazbenik	Gradec	crkva sv. Marka	*				(*)	
1651.	Gašpar Martin postavlja nove orgulje u crkvi sv. Katarine.	orgulje	Gradec	crkva sv. Katarine	*					
1683.	*Passionale Croaticum*, prvi kodeks na hrvatskom, sastavio ga je Kristofor Perišić.	gl. izvor	–	–				*	* *	*

kada	što / tko	tip podatka	*gradska četvrt*	*lokacija*	MGG[1]	NGrove[1]	LJM	UTET	MGG[2]	NGrove[2]
1689.	Nakon stradanja orgulja u crkvi sv. Katarine u požaru (1674) Ivan Faller iz Ljubljane gradi nove (u uporabi do 1830).	orgulje	Gradec	crkva sv. Katarine	*					
1693.	Glazbeni ulomci u drami *Instabilis fortunae ludus*, u izvedbi isusovaca i njihovih učenika.	predstava	Gradec	Katarinin trg	*					
18. st.	Pri crkvi sv. Marka djeluju muzičari koji sudjeluju i u procesijama te drugim svečanostima.	glazbenik	Gradec	crkva sv. Marka i dr.					*	
1701.	Zagrebački kanonik Toma Kovačević u Beču objavljuje *Brevis cantus gregoriani notitia* (Kratka uputa u gregorijansko pjevanje).	tisak	–	–	*				*	
1701. i 1723.	U Beču tiskano prvo i drugo izdanje zbornika crkvenih pjesama na latinskom i hrvatskom jeziku *Cithara octochorda.*	tisak	–	–			*		*	(*)
oko 1707.	Ivan Leopold Šebelić sklada misu *Sacrum S. Ladislaui.*	djelo	–	–					*	
1708.	Orgulje u Franjevačkoj crkvi na Kaptolu izgradio Karl Wallerstein iz Ljubljane.	orgulje	Kaptol	Franjevačka crkva	*					
1741.	Prvi spomen ceha graditelja orgulja.	glazbalar	?		*					
18. st. druga polovica	Koncerti i plesovi u palačama aristokracije.	koncert	Gradec			(*)	*			*
1751.	Publikacija za potrebe crkve.	tisak						*		

kada	što / tko	tip podatka	*gradska četvrt*	*lokacija*	MGG[1]	NGrove[1]	LJM	UTET	MGG[2]	NGrove[2]
1757.	Treće izdanje *Cithare octochorde* tiskano u Zagrebu.	tisak	Gradec	*Reinerova tiskara*			*	*	*	*
1760.	Tiskan priručnik o glazbenoj teoriji *Fundamentum cantus gregoriani seu choralis* Mihajla Šiloboda-Bolšića.	tisak	?	*tiskara Cajetana Franciscа Harla*	*			(*)	*	*
1764.	Toma Zakarija Pervizović objavljuje svoje djelo *Muka y szmert Kristusseva*, na temelju tradicionalnog pjevanja Muke u katedrali.	tisak	?	*tiskara Ferencza Xaveriusa Czerauschega*				(*)	*	
1773.	U crkvi sv. Katarine postojao orkestar (gudači i puhači instrumenti, timpani); u arhivu 10 tiskanih i 21 rukopisnih misa, 51 »synfonie« i 52 »arie«.	instrumentarij	Gradec	crkva sv. Katarine	*				(*)	
1782.	Pri zatvaranju samostana klarisa popisani su instrumenti (6 klavikorda, gudački instrumenti i 2 timpana, a u samostanskoj crkvi orgulje).	instrumentarij	Gradec	samostan klarisa	*					
1788.	Otvorena prva javna glazbena škola. Učitelj Johann Pleyel podučavao je pjevanje i sviranje na klavikordu i orguljama.	gl. poduka	Gradec	*Opatička 22*		*		* *	* *	* *
	Ukinut zagrebački obred.	crkv. glazba	–	–	*	*			*	*

kada	što / tko	tip podatka	*gradska četvrt*	*lokacija*	MGG[1]	NGrove[1]	LJM	UTET	MGG[2]	NGrove[2]
	Prvi poznati koralisti u Katedrali, došli su iz Beča: Joseph Dunckl, Karl Hagenauer, Ferdinand Hoffman, Franz Langer, Franz Schey i Georg Spangler.	glazbenik	Kaptol	katedrala	* *				*	
1797.	Otvoreno prvo kazalište u Zagrebu, u palači Antuna Pejačevića (Amadéovo kazalište).	**lokacija**	Gradec	Amadéovo kazalište		(*)	*		*	
kraj 18. st.	Koncerti poznatih glazbenika u Amadéovoj palači.	koncert	Gradec	Amadéovo kazalište	*	*				
1799.	Izvedena prva opera u Zagrebu – družina Krapf iz Graza odigrala operu *Umišljeni filozofi* Giovannija Paisiella.	predstava	Gradec	Amadéovo kazalište	*		*		*	*
1799. – 1834.	Opere Mozarta, Rossinija, Boieldieua, Aubera, Herolda, Bellinija i dr. u izvedbi gostujućih talijanskih družina.	predstava	Gradec	Amadéovo kazalište		(*)	*			*
početak 19. st.	Glazbena aktivnost građanstva.	koncert	Gradec?				*			
19. st.	Profesionalni (češki) koralisti u Katedrali, oko kojih se okupljaju i veći ansambli.	glazbenik	Kaptol	katedrala	*		*			
1811.	Pjevači iz Beča gostuju u biskupskoj palači.	koncert	Kaptol	nadbiskupska palača	*	(*)				
1816.	Izvedba *Sedam riječi Spasiteljevih na križu* Josepha Haydna.	crkv. glazba	Gradec	*crkva sv. Marije*	*		*			*

kada	što / tko	tip podatka	*gradska četvrt*	*lokacija*	MGG[1]	NGrove[1]	LJM	UTET	MGG[2]	NGrove[2]
1817.	Gostovanje J. N. Hummela.	koncert	Gradec	*kazalište*	*					(*)
1819.	Izvedba Mozartovog *Requiema.*	crkv. glazba	Kaptol	katedrala	*		*			*
	U Zagreb dolazi Georg Karl Wisner von Morgenstern, jedan od osnivača HGZ-a i prvi dirigent Društvenog orkestra, postaje regens chori, 1829-1851. učitelj i ravnatelj gl. škole.	glazbenik gl. poduka	Kaptol Gradec	*katedrala* *razne lokacije*	* *				*	
1821.	Izveden je Haydnov oratorij *Stvaranje.*	koncert	Gradec	*Amadéovo kazalište*	*		*			*
1826.	U novinama *Agramer Zeitung* objavljena prva glazbena kritika.	tisak	–	–						*
1827.	Osnivanje *Glazbenog društva* (*Societas filharmonica zagrabiensis*, *Musikverein)*, danas Hrvatski glazbeni zavod.	društvo	Gradec	*Markovićev trg 2*	*	*	*	*	*	*
	Prvi koncert HGZ-a.	koncert	Gradec	*Akademija*	*		*		*	
1829.	HGZ otvara glazbenu školu.	gl. poduka	Gradec	*Akademija*	*	*[18]	*	*	*	*
1834.	Izgrađeno javno kazalište.	**lokacija**	Gradec	Stankovićevo kazalište		*	*		*	*
1835.	Prvi put se javno pjeva na hrvatskom jeziku i izvorna hrvatska muzika: u međučinu njemačkog igrokaza otpjevana je budnica *Još Hrvatska ni' propala* Ferde Livadića.	(koncert)	Gradec	Stankovićevo kazalište			*		*	
	Izvedba Cherubinijevog *Requiema* s 112 sudionika.	crkv. glazba	Kaptol	katedrala	*					

[18] Pogrešno piše: 1827.

kada	što / tko	tip podatka	*gradska četvrt*	*lokacija*	MGG[1]	NGrove[1]	LJM	UTET	MGG[2]	NGrove[2]
1835-1850	Autori budnica Livadić, Pokorni, Padovec.[19]	djelo	–	–				*		
1837.	U izvedbi Mozartova *Requiema* sudjeluje više od 200 izvođača.[20]	crkv. glazba	Kaptol	katedrala	*		*			
1839.	Utemeljeno »Narodno ilirsko skladnoglasja društvo« pri Nadbiskupskom sjemeništu.	društvo	Kaptol	Nadbiskupsko sjemenište	*				*	
1846.	Praizvedena prva hrvatska opera, *Ljubav i zloba* Vatroslava Lisinskog.	predstava	Gradec	Stankovićevo kazalište	*	*	*	*	*	*
	Održao recital Franz Liszt.	koncert	Gradec	Stankovićevo kazalište	*		*			(*)
	(Josip) Runjanin sklada hrvatsku himnu.[21]	–	–	–				*		
1847.	*Glazbeno društvo* mijenja ime u *Skladnoglasja družtvo zagrebačko*.	društvo	–	–			*			
1851.	*Glazbeno društvo* postaje *Društvo prijatelja glazbe u Hrvatskoj i Slavoniji*; nacionalno opredjeljenje u pravilima društva.	društvo	–	–	(*)	*	*			
	Nastanak opere *Porin* Vatroslava Lisinskog.	djelo	–	–				*		
1855.	U katedrali postavljene (današnje) orgulje, rad E. F. Walckera iz Ludwigsburga.	orgulje	Kaptol	katedrala					*	
1860.	Hrvatski jezik postaje službeni jezik u kazalištu.	–	–	–				*		*

[19] Među navedenima su uz Zagreb vezani djelovanje Franje Pokornog i djelomično Ivana Padovca.
[20] Skladana je izvan Zagreba.

kada	što / tko	tip podatka	*gradska četvrt*	*lokacija*	MGG[1]	NGrove[1]	LJM	UTET	MGG[2]	NGrove[2]
1861.	Sabor dodjeljuje stalnu državnu pomoć HGZ-u, koji mijenja ime u Narodni zemaljski glazbeni zavod.	društvo	–	–			*			*
1862.	Osnovano Hrvatsko pjevačko društvo »Kolo«.	društvo	podnožje Gradeca	*Građanska streljana, Tuškanac 1*	*		*	*	*	*
1863.	Izvedena prva opereta na hrvatskom jeziku.	predstava	Gradec	Stankovićevo kazalište	*					
1865.	Početak izdavačke djelatnosti HGZ-a.	tisak	–	–					*	
1867.	Izvedena prva opereta hrvatskog skladatelja: *Momci na brod* Ivana pl. Zajca.	predstava	Gradec	Stankovićevo kazalište					*	
1868.	*Narodno ilirsko skladnoglasja društvo* mijenja ime u *Vijenac*.	društvo	–	–	*				*	
1870.	Iz Beča došao Ivan Zajc, postao je direktor Opere (1870–1889) i direktor Glazbene škole HGZ-a (1870–1908).	glazbenik	Gradec	Stankovićevo kazalište, HGZ	* *	*		*	* * *	* *
	Ivan Zajc utemeljio zagrebačku Operu, praizvedbom Zajčeve opere *Mislav*. Pod vodstvom Zajca do 1889. bilo je 60 premijera.	institucija predstava	Gradec	Stankovićevo kazalište	* * *	*	*		*	* *
	Mijo Heferer osniva radionicu orgulja.	glazbalar	?						*	

kada	što / tko	tip podatka	*gradska četvrt*	*lokacija*	MGG[1]	NGrove[1]	LJM	UTET	MGG[2]	NGrove[2]
[od 1870-ih do 1911.]	Djelatnost etnomuzikologa Franje Ksavera Kuhača.	glazbenik	–	–				*	*	
1871.	Zajc u kazalištu počinje niz tzv. »quodlibet« koncerata, što je početak profesionalne orkestralno-koncertne djelatnosti u Zagrebu.	koncert	Gradec	Stankovićevo kazalište	*		*		*	*
1872.	Izvedba Beethovenove IX. [ima biti II.!] simfonije,[21] nakon toga I. 1881, VII. 1883, III. 1886, V. 1898.	koncert	Gradec	*Stankovićevo kazalište*	*					
[1872.]	Osnutak Hrvatskog obrtničkog pjevačkog društva »Sloboda«.	društvo	–	–			*		* (1873)	
1874.	Osnovano Hrvatsko tipografsko pjevačko društvo »Sloga«.	društvo	–	–			*			
1875.	Novoosnovani Hrvatski pjevački savez ima sjedište u Zagrebu.	društvo	–	–					*	*
1876.	Praizvedba opere *Nikola Šubić Zrinjski* Ivana Zajca.	predstava	Gradec	Stankovićevo kazalište				*		*
	Otvorena zgrada HGZ-a s prvom koncertnom dvoranom u gradu (400 mjesta)	**lokacija**	Donji grad	HGZ		*	*		*	
1877.	Pokrenut časopis *Sv. Cecilija*, koji uz prekide izlazi do danas.	tisak	–	–	*		*	(*)	*	
1878.	Praizvedba opere *Sejslav ljuti* Gjure Eisenhutha.	predstava	Gradec	Stankovićevo kazalište	*					

[21] Ovaj krivi podatak donosi i Josip ANDREIS u *Povijesti glazbe* (str. 229). Riječ je zasigurno o 2. simfoniji, izvedenoj 21. studenog 1872. (usp. S. MIKLAUŠIĆ-ĆERAN – A. ZUBOVIĆ, Kronologija koncerata u Zagrebu od 1871., 73). Prva je izvedba Devete simfonije bila, međutim, tek 1900. godine.

kada	što / tko	tip podatka	*gradska četvrt*	*lokacija*	MGG[1]	NGrove[1]	LJM	UTET	MGG[2]	NGrove[2]
1881–1891	Djelovanje Diletantskog orkestra Hrvatskog sokola.	ansambl	–	–	*					
1884–1887	Djelovanje Prvog diletantskog hrvatskog kvarteta.	ansambl	–	–	*					
1889.–1894.	Prvi prekid rada Opere.	institucija	–	–	*	*			*	
1892.	Izvedba *Vile lutaka* Josepha Bayera, prvog cjelovečernjeg baleta na zagrebačkoj pozornici.	predstava	Gradec	Stankovićevo kazalište	*					
1892.	Izlazi časopis *Gusle*.	tisak	–	–	*				*	
1893.	Izlazi časopis *Glazba*.	tisak	–	–	*				*	
od 1894.	Intendantura Stjepana Miletića.	institucija	Gradec, Donji grad	Stankovićevo kazalište, HNK	*					
1895.	Otvorenje nove (današnje) zgrade Hrvatskog narodnog kazališta, s 850 mjesta, u kojoj su uz dramu smještene opera i balet.	**lokacija**	Donji grad	HNK	*	*	*		*	*
	Dogradnja HGZ-a s malom dvoranom.	**lokacija**	Donji grad	HGZ			*			
	Narodni zemaljski glazbeni zavod (HGZ) mijenja ime u Hrvatski zemaljski glazbeni zavod.	institucija	–	–			*			
1896.	Intendant Stjepan Miletić uvodi u kazalište redovite simfonijske koncerte s opernim orkestrom, koji će prerasti u Zagrebačku filharmoniju.	koncert		HNK			*			
1897.	Praizvedba opere *Porin* Vatroslava Lisinskog.	predstava		HNK	*			*		

kada	što / tko	tip podatka	*gradska četvrt*	*lokacija*	MGG[1]	NGrove[1]	LJM	UTET	MGG[2]	NGrove[2]
	Osnovan Odbor za unapređivanje komorne muzike u Zagrebu, koji je organiziraio niz koncerata.	društvo		HGZ (koncerti)			*		*	
1898.	Izvedba Beethovenove opere *Fidelio*.	predstava		HNK	*					
19. st. – 1914.	Koncerti Sarasatea, Casalsa, R. Straussa i dr.	koncert		?						*
1900.	Osnutak pjevačkog društva »Mladost«.	društvo		–	*		*			
1902.– 1909.	Drugo ukinuće Opere.	institucija		–	*	*			*	
1903.	Berlinska filharmonija gostuje s dirigentom Richardom Straussom.	koncert		*«Sokol«*	*					
1903.	Osnutak pjevačkog društva »Balkan«.	društvo		–			*			
1905.	Izlazi časopis *Pjevački vjesnik*.	tisak		–	*					
1907.	Osnutak Glazbenog društva *Sv. Cecilija*.	društvo		–	*					
1910.	Osnutak pjevačkog društva »Lisinski«.	društvo		–	*		*			
1916.	Koncert mladih neonacionalnih skladatelja.	koncert		HNK				*		*
	Glazbena škola HGZ-a postaje konzervatorij, zahvaljujući i zalaganjima Vjekoslava Klaića; istaknute učenice: M. Mallinger i I. Terputec.	gl. poduka		HGZ		*	*		* *	*

kada	što / tko	tip podatka	*gradska četvrt*	*lokacija*	MGG[1]	NGrove[1]	LJM	UTET	MGG[2]	NGrove[2]
1917.	Prva izvedba Wagnerove opere *Tristan i Izolda*.	predstava		HNK	*					
	Osnovana Koncertna poslovnica HGZ-a.	institucija		HGZ					*	
1918.	Prva izvedba *Borisa Godunova* M. P. Musorgskog.	predstava		HNK	*					
	Prestao s radom Odbor za unapređenje komorne muzike u Zagrebu.	društvo		–			*		*	
[poslije 1918.]	Gostovanja opere i baleta u inozemstvu.	–		–			*			
1918.–1941.	Djeluju skladatelji: Bersa, Dugan, Dobronić, Lhotka, Odak, Širola, Lučić, Baranović, Gotovac, Matz, Kunc i dr.	glazbenik		–				*		
1919.	Osnutak Glazbenog društva intelektualaca.	društvo		–	*		*			
	Osnovan Zagrebački kvartet.	ansambl		–	*		*	*	*	
	Osnovana Filharmonija kazališnog orkestra, od 1920. Zagrebačka filharmonija.	ansambl		–	*					
1920.	Osnutak Zagrebačke filharmonije.	ansambl		–	*	*		(*)	*	*
	Osnutak Društvenog orkestra HGZ-a.	ansambl		–	*			*	*	
	Konzervatorij HGZ-a postaje državni.	gl. poduka		MA=HGZ	*	*			*	
1921.	Nekadašnji konzervatorij HGZ-a prerasta u Muzičku akademiju.	gl. poduka		MA=HGZ	*			(*)		

kada	što / tko	tip podatka	*gradska četvrt*	*lokacija*	MGG[1]	NGrove[1]	LJM	UTET	MGG[2]	NGrove[2]
[prva pol 20 st.]	Na MA djeluju Huml, Stančić, Bersa, Dugan, Lhotka, Šulek.				*				*	
	Dolaze Margareta i Maksimilijan Froman, ruski baletani, kasnije djeluju Ana Roje i Oskar Harmoš.	–		HNK					*	
1922.	Konzervatorij prerasta u Muzičku akademiju.	gl. poduka		MA=HGZ	*	*	*		*	*
	Prva izvedba *Parsifala* R. Wagnera.	predstava		HNK	*					
1921.	Orkestar Muzičke akademije.	ansambl		MA=HGZ	*			*		
1923.	Prva izvedba *Petruške* I. Stravinskog.	predstava		HNK	*					
1923. i 1928.–1941.	Izlazi časopis *Muzičar*.	tisak		–	*				*	
1925.	HGZ dobiva današnje ime.	društvo		–	*	*	*		*	
1925.–1930.	HGZ je sjedište jugoslavenskog ogranka ISCM-a.	institucija		HGZ					*	
1926.	Osnovana Radio-stanica, od 1930. s orkestrom.	institucija ansambl		Trg sv. Marka 9					*	
	Koncertna poslovnica HGZ-a prestala s radom.	institucija		HGZ					*	
1927.–1931.	Izlazi časopis *Glazbeni vjesnik*.	tisak		–	*					
1929.	Osnovan amaterski orkestar društva »Merkur«.	ansambl		–	*					
1930.	»Mladost« i »Balkan« se spajaju u društvo »Mladost-Balkan«.	društvo		–	*		*			

kada	što / tko	tip podatka	*gradska četvrt*	*lokacija*	MGG[1]	NGrove[1]	LJM	UTET	MGG[2]	NGrove[2]
1931.	Osnovan vokalni ansambl Zagrebački madrigalisti.	ansambl		–	*			*	* 1930	
1932.	Izlazi *Muzička revija*.	tisak		–	*				*	
1932.-1944.	Izlazi časopis *Sklad*.	tisak		–	*				*	
1933.-1934.	Izlazi časopis *Grlica*.	tisak		–	*					
1933.-1940.	Izlazi časopis *Ćirilometodski vjesnik*.	tisak		–	*					
1935.	Knjižnica HGZ-a obogaćena zbirkom Udina Algarotti (više od 3000 svezaka).	institucija		HGZ			*			
1943.	Prestanak rada Glazbenog društva intelektualaca.	društvo		–			*			
do 1944.	Časopis *Sv. Cecilija*.	tisak		–	*					
do 1945.	Djeluju privatne glazbene škole.	gl. poduka		razno					*	
1945.	Osnovan Plesni orkestar RTZ.	ansambl		–			*			
	Osnovan zbor »Joža Vlahović«.	društvo		–			*			
	Osnovano Hrvatsko društvo skladatelja.	institucija		?				*	*	
nakon 1945.	Osnovan Komorni zbor RTV.	ansambl		–	*					
(nakon 1945.)	Osnovano šest glazbenih škola s 1.000 učenika.	gl. poduka		razno				*		
1947.	Osnovana tvornica gramofonskih ploča (CD-a) Jugoton / Croatia Records.						*	(*)		*

kada	što / tko	tip podatka	*gradska četvrt*	*lokacija*	MGG[1]	NGrove[1]	LJM	UTET	MGG[2]	NGrove[2]
1948.	Prestanak rada Hrvatskog pjevačkog društva »Kolo«.	društvo		–			*		*	
(nakon 1945.)	Zagrebačka filharmonija, najprije pod imenom Državni simfonijski orkestar, počinje s novim elanom.	ansambl		–			*			
1948.	Obnovljena Zagrebačka filharmonija.	ansambl		–	(*)				*	
	Osnovan Akademski zbor »Ivan Goran Kovačić«.	društvo		–			*		*	
1949.	Osnovan ansambl narodnih plesova i pjesama »Lado«.	ansambl		–			*			
1950.	Započinje s radom Gradsko kazalište »Komedija«, specijalizirano za operete i mjuzikle.	**lokacija**	Kaptol	*Kaptol 9*			(*)			*
	Pjevačko društvo *Sloboda* postaje *Sloga*.	društvo		–					*	
1951.	Osnovan ansambl Collegium musicum.	ansambl		–			*			
	Osnovana Koncertna direkcija Zagreb.	institucija		?			*		*	*
	Osnovan Komorni orkestar RTV.	ansambl		–	*	*		*[22]		
	Obnovljen Zagrebački kvartet (1951–1955 kao Akademski kvartet).	ansambl		–	*				*	

[22] Navodi se kao Simfonijski orkestar RTV Zagreb.

kada	što / tko	tip podatka	*gradska četvrt*	*lokacija*	MGG[1]	NGrove[1]	LJM	UTET	MGG[2]	NGrove[2]
1953. [i 1954.]	Osnovan ansambl Zagrebački solisti u okviru Radio-Zagreba.	ansambl		–	*	*[23]	*	*[24]	* 1954	*
1953.	Osnovan Razred za glazbu pri Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti.	institucija		Zrinjski trg 11	*	*		*	*	
1954.	Prvi Festival zabavne muzike *Zagreb*.	festival		?			*			
1955.	Osnovan zbor »Moša Pijade«.	društvo		–			*			
	Nastavak rada Zagrebačkog kvarteta.	ansambl		–			*			
1957.	Iz ranijeg Komornog orkestra izrastaju Zagrebački simfoničari RTZ.	ansambl		–			*		*	*
1960.	Osnovan gudački kvartet *Pro arte*.	ansambl		–			*			
1961.	Prvi Muzički biennale Zagreb.	festival		*razne lokacije*	*	*	*	*	*	*
1963.	Osnovan Zagrebački klavirski duo (D. Lukić i J. Murai).	ansambl		–			*			
	Utemeljen Institut za crkvenu glazbu pri Katoličko-bogoslovnom fakultetu.	institucija	Kaptol	*Kaptol 29 kasnije*		*	*		*	(*)
1966.	Osnovan Zagrebački duhački kvintet.	ansambl		–			*			
1967.	Osnovan Muzikološki zavod Muzičke akademije.	institucija		MA = HGZ		*	*	*		(*)

[23] Navodi se 1954. godina, od kada javno djeluju.
[24] Navodi se godina prvog koncerta, 1954.

kada	što / tko	tip podatka	*gradska četvrt*	*lokacija*	MGG[1]	NGrove[1]	LJM	UTET	MGG[2]	NGrove[2]
	Godišnje Jugoslavensko natjecanje muzičkih umjetnika.	natjecanje		HGZ?			*			
1969.	Osnovan Zagrebački duhački trio.	ansambl		–	-		*			
	Pokrenut časopis *Arti musices*.	tisak		–	-		*	(*)		
	Ponovno pokrenut časopis *Sveta Cecilija*.	tisak		–	-			(*)	*	
1970.	Osnovna godišnja manifestacija Dani hrvatske glazbe.	festival		*razne lokacije*	-		*	*	*	
	Počeo izlaziti časopis *International Review of the Aesthetics and Sociology of Music*.	tisak		–	-		*	(*)		(*)
1972.	Osnovan Muzičko informativni centar.	institucija		?	-		*		*	
	Osnovan Collegium pro musica sacra.			–	-				*	
1973.	Otvorena Koncertna dvorana Vatroslav Lisinski, s velikom i malom dvoranom (1851 i 313 mjesta).	**lokacija**	Trnje	KDVL	-	*	*	*	*	*
1974.	Zagrebački klavirski duo prestao s radom.				-		*			
1977.	Osnovano Međunarodno violinističko natjecanje »Vaclav Huml«.	natjecanje	Donji g. Trnje	*HGZ i KDVL*	-		*		(*)	*
1979.	Osnovan Zavod za muzikološka istraživanja JAZU.	institucija		*Matičina 2*[25]	-		*			

[25] Vjera KATALINIĆ, Povijest Odsjeka [za povijest hrvatske glazbe], u: *Vodič Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, ur. Branko Hećimović [et al.], Zagreb: HAZU, 2001, 219.

kada	što / tko	tip podatka	*gradska četvrt*	*lokacija*	MGG[1]	NGrove[1]	LJM	UTET	MGG[2]	NGrove[2]
	Pokrenuto mjesečno glasilo Koncertne direkcije Zagreb *Od do*.	tisak		–	-		*			
[1980]	Djeluju dvije srednje glazbene škole.	gl. poduka	razno	*razne lokacije*	-	*				
	Na Muzičkoj akademiji mogućnost i dvopredmetnog studija muzikologije, u suradnji s Filozofskim fakultetom.	gl. poduka		*MA=HGZ*	-	*				
	Simfonijski koncerti se održavaju u »Istri«, koncertnom studiju RTV Zagreb (800 mjesta).	**lokacija**		«Istra«	-	*				
	Djeluju Simfonijski orkestar i zbor Radio-televizije Zagreb.	ansambl		–	-	*				
[1984]	Djeluje šest (UTET) odnosno sedam (LJM) glazbenih škola s 1.000 učenika.	gl. poduka	razno	*razne lokacije*	-	-	*	*		
	Izlazi časopis *Muzika*.[26]	tisak		–	-	-		*		
	U Zagrebu djeluju Papandopulo, Cipra, Brkanović, Bjelinski, Lhotka-Kalinski, Šulek, Devčić, Horvat, Radica, Detoni, Kuljerić, Ruždjak, Parać i dr.	–		–	-	-		*		
	Djeluje zbor *Ivan Filipović*.	društvo		–	-	-	*			
	Djeluje Mješoviti zbor RTZ, ranije Komorni zbor Radio-Zagreba.	ansambl		–	-	-	*			
	Djeluje Zabavni orkestar RTZ.	ansambl		–	-	-	*			

[26] Prestao je izlaziti 1979. godine.

kada	što / tko	tip podatka	*gradska četvrt*	*lokacija*	MGG[1]	NGrove[1]	LJM	UTET	MGG[2]	NGrove[2]
	Zborovi su okupljeni u Zajednici saveza kulturno-prosvjetnih društava Zagreba.	institucija		–	-	-	*			
1991.	Osnovan Simfonijski orkestar Hrvatske vojske.	ansambl		–	-	-	-	-	*	
1995.	Osnovano Međunarodno natjecanje mladih dirigenata »Lovro von Matačić«.	natjecanje	Trnje	*KDVL*	-	-	-	-	(*)	*
1996.	Osnovano Natjecanje »Antonio Janigro«.	natjecanje	Trnje	*KDVL*	-	-	-	-		*
[1998]	Djeluje deset glazbenih škola.	gl. poduka	razno	*razne lokacije*	-	-	-	-	*	
[2002]	Djeluje sedam javnih glazbenih škola, s oko 2.000 učenika.	gl. poduka	razno	*razne lokacije*	-	-	-	-	-	*
	Muzička akademija ima 90 učitelja i 400 studenata.	gl. poduka		*razne lokacije*	-	-	-	-	-	*
	Muzikološka istraživanja organizirana su u 4 institucije: za povijest gl., crkv. gl., narodnu umjetnost i sistematsku muzikologiju.	institucije	razno	*Odsjek HAZU, ICG, IEF, MA*	-	-	-	-	-	*
	SJEDIŠTA OPĆENITO									
[1980]	Zagreb je sjedište hrvatskog ogranka Saveza organizacija kompozitora Jugoslavije (SOKOJ) i Udruženja glazbenih umjetnika.			?	-	*				
[1984]	Sjedišta udruženja kompozitora, muzičkih umjetnika, orkestralnih umjetnika, opernih i operetnih zborskih umjetnika, muzičkih pedagoga i dr.	–		–	-	-	*			

kada	što / tko	tip podatka	*gradska četvrt*	*lokacija*	MGG[1]	NGrove[1]	LJM	UTET	MGG[2]	NGrove[2]
	NAKLADNIŠTVO OPĆENITO									
[1984]	Nakladnička djelatnost HGZ-a – 60 publikacija.	tisak		–		(*)	*			*
	Djeluje osam glazbenih izdavača.							*		
[2002]	Gl. nakladništvo: Razred za gl. HAZU, MIC, HDS, HMD.	tisak		–	-	-	-	-	-	*
	Izlaze četiri glazbena časopisa.	tisak		–	-	-	-	-	-	*
	KNJIŽNICE OPĆENITO									
[1984]	Društveni arhiv /knjižnica/ HGZ-a, najveća je zbirka muzikalija u Hrvatskoj.			HGZ			*			
[1998.]	Glazbene knjižnice: Metropolitana, HGZ («Kolo«, Algarotti), HAZU, MA, HNK, HDA. Zbirke instrumenata u muzejima.			razne lokacije					*	
	OSTALO									
[1984. i 2002.]	Zagreb je centar popa, rocka i jazza.	–		–			(*)	*		*

4. Usporedni pregled opće i glazbene povijesti Zagreba

Cjelokupni navodi u stupcu »opća povijest« citati su iz *Zagrebačkog ljetopisa* Nade Premerl (uz poneka kraćenja),[27] odakle su preuzeti i podaci o broju stanovnika; podebljani unosi odnose se na podatke iz glazbene povijesti koje je Nada Premerl uvrstila u svoj ljetopis. Navodi u stupcu »glazbena povijest« potječu iz priloga 3.

kada	stanovništvo i broj kuća	opća povijest (navedeno prema N. Premerl, *Zagrebački ljetopis*)	glazbena povijest
1094.		Hrvatsko-ugarski kralj Ladislav I. Sveti utemeljio biskupiju...	... prigodom čega su u Zagreb donijeti najstariji neumatski kodeksi.
1242.		Kaptol i katedrala poharani i spaljeni za provale Tatara. Kralj Bela IV. *Zlatnom bulom* (16. XI) proglasio Gradec slobodnim kraljevskim gradom.	Djeluju nasljednici Purginusa, prvog kanonika kantora.
1250.		Izgrađena kapela sv. Stjepana Prvomučenika, danas u sklopu Nadbiskupskoga dvora...	... u kojoj se nalazi najstariji ikono-grafski izvor, prikaz anđela koji muziciraju (14. st.).
1355.		Prva ljekarna na Gradecu.	Prvi zapisi o putujućim plesačima i sviračima.
1368.	oko 3.000 stanovnika i 282 kuće	Najstariji poznati popis stanovništva,	među stanovnicima su i muzičari: flautisti i svirači na citari Kusak i Ivan.
1422.		Oružani sukobi Gradeca i Kaptola.	(oko 1420) Gradnja orgulja u Katedrali.
1557.		Hrvatsko-slavonski sabor (7. III) proglasio zagrebački Gradec glavnim gradom Kraljevine Hrvatske i Slavonije.	(1558) Đaci Katedralne škole izvode predstave s glazbom na Gradecu.
1606.		Isusovci došli na Gradec i...	
1607.		...otvorili prvu gimnaziju...	...na kojoj su podučavali i glazbu.
1632.		Dovršena crkva sv. Katarine...	... za proslavu su pozvani svirači iz Klagenfurta, koji su ostali na Gradecu podučavati glazbu.
1646.		Klarise došle na Gradec...	... i podučavale glazbu.
1674.		U jednom od najvećih požara (25. VI) stradao cijeli grad...	... pa tako i orgulje u crkvi sv. Katarine

[27] Nada PREMERL, Zagrebački ljetopis, u: *Zagrebački leksikon*, sv. 2, ur. Josip Bilić – Hrvoje Ivanković, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2006, 641–656.

kada	stanovništvo i broj kuća	opća povijest (navedeno prema N. Premerl, *Zagrebački ljetopis*)	glazbena povijest
1689.		Opis grada u djelu J. W. Valvasora *Čast vojvodine Kranjske*; uz tekst je priložen grafički prikaz Kaptola i Gradeca.	Ivan Faller gradi nove orgulje u crkvi sv. Katarine.
1741.		Osnovan gradečki građevinski ceh.	Prvi spomen ceha graditelja orgulja.
1758.		Objavljen prvi priručnik matematike na hrvatskom jeziku *Arithmetika Horvatszka...* Mije Šilobod-Bolšića...	
1760.			...Šilobod-Bolšić objavljuje priručnik iz glazbene teorije na latinskom.
1773.		Dokinuta Družba Isusova (isusovci); gimnazija i Akademija došle pod državnu upravu...	... popisan je glazbeni instrumentarij isusovaca u crkvi sv. Katarine.
1782.		Ukinuti samostani pavlina, klarisa i kapucina na Gradecu ediktom cara Josipa II. ...	... prilikom čega su popisani instrumenti u samostanu klarisa.
1788.	7.000		Otvorena prva javna glazbena škola.
1797.		**Utemeljeno prvo profesionalno kazalište u palači grofa Amadéa u Demetrovoj 1.**	
1819.	9.136	Prvi točniji popis stanovništva.	Izvedba Mozartovog R*equiema* u katedrali. G. K. Wisner von Morgenstern postaje regens chori.
1826.		Počele izlaziti novine *Agramer Zeitung...*	... u kojima je objavljena prva glazbena kritika u Zagrebu.
1827.		**Utemeljeno Glazbeno društvo s njemačkim nazivom *Musikverein*, preteča HGZ-a.**	Prvi koncert HGZ-a.
1834.		**Prva namjenski izgrađena kazališna zgrada; prema projektu slovenskih graditelja Christofora i Antona Cragnolinija dao ju je podignuti trgovac Kristofor Stanković.**	
1835.		Prve novine (6. III) na hrvatskome jeziku, *Novine Horvatzke* s književnim prilogom *Danicom* (...); pokretač i glavni urednik Ljudevit Gaj.	U kazalištu se prvi put pjeva na hrvatskom izvorna hrvatska glazba, budnica *Još Hrvatska ni propala.* Izvedba Cherubinijevog requeima u katedrali.

kada	stanovništvo i broj kuća	opća povijest (navedeno prema N. Premerl, *Zagrebački ljetopis*)	glazbena povijest
1840.		Prvu kazališnu predstavu na hrvat-skome jeziku *Juran i Sofija ili Turci kod Siska* Ivana Kukuljevića izvelo je Domorodno teatralno društvo iz Novog Sada u Stankovićevu kazalištu.	
1842.	16.000	Broj stanovnika u Kaptolu i Gradecu s podgrađima i okolnim selima.	
1846.		**Pijanist i skladatelj Franz Liszt održao koncert u kazalištu na Markovu trgu (27. III)** [ispravno: 27. VII., op. N.B.]	
		U kazalištu na Gornjem gradu izvedena (28. III) prva opera na hrvatskom jeziku, *Ljubav i zloba* Vatroslava Lisinskoga.	Josip Runjanin sklada hrvatsku himnu.
1847.		Na prijedlog Ivana Kukuljevića Sakcinskoga Hrvatski sabor donio zakonski članak da se hrvatski jezik uvede u sve urede i škole kao službeni jezik.	*Musikverein* (HGZ) mijenja ime u *Skladnoglasja družtvo zagrebačko.*
1850.		Privremenim carskim patentom ujedinjene samostalne općine Gradec, Kaptol, Nova Ves i Vlaška ulica i pripadajuća im sela u jedinstveni Slobodni i kraljevski glavni grad Zagreb (7. IX).	
1851.	15.385 stanovnika i 1.419 kuća		HGZ mijenja ime u *Društvo prijatelja glazbe u Hrvatskoj i Slavoniji.* Nastanak opere *Porin* V. Lisinskog.
1852.		Papa Pio IX. bulom *Ubi primum placuit* (15. XII) uzdignuo zagrebačku biskupiju na čast nadbiskupije, prvim nadbiskupom postao Juraj Haulik.	
1860.		Hrvatski jezik ponovno uveden u urede i škole.	Hrvatski jezik postaje službeni jezik u kazalištu.
1862.		Otvorena željeznička pruga iz Beča preko Zidanog mosta do Zagreba i Siska, izgrađen Južni kolodvor (danas Zapadni kolodvor).	

kada	stanovništvo i broj kuća	opća povijest (navedeno prema N. Premerl, *Zagrebački ljetopis*)	glazbena povijest
		Utemeljeno Hrvatsko pjevačko društvo »Kolo«.	
1866.		Otvorena Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti (utemeljena 1860), 1991. preimenovana u HAZU.	
		Otkriven spomenik banu Josipu Jelačiću (17. XII) na istoimenom trgu.	
1870.		**Skladatelj Ivan pl. Zajc iz Beča došao u Zagreb.**	Utemeljena zagrebačka Opera. Mijo Heferer osniva radionicu orgulja.
1874.		Ban Ivan Mažuranić otvorio suvremeno Sveučilište.	Utemeljeno Hrvatsko tipografsko pjevačko društvo »Sloga«.
1876.		Otvoreno središno zagrebačko groblje Mirogoj.	Dovršena zgrada HGZ-a. Praizvedba Zajčeve opere *Nikola Šubić Zrinjski*.
1880.		Najrazorniji potres u povijesti Zagreba (9. XI), porušeno je i oštećeno 1758 zgrada, među njima gotovo sve crkve i katedrala.	
1882.		**U Zemaljskome kazalištu na Markovu trgu 11. IV. debitirala je Milka Trnina jedna od najvećih opernih pjevačica na svijetu.**	
1887.		Puštena u rad prva telefonska centrala.	
1891.	42.000	Održana Jubilarna poljoprivredno-šumarska izložba (15. VIII–15.X). Pušten u promet konjski tramvaj.	Prvo ukinuće opere (1889–1894).
1892.		Dovršena zgrada Državnoga kolodvora (danas Glavni).	Izlazi časopis *Gusle*.
1895.		Car i kralj Franjo Josip I. boravio u Zagrebu (14-16. XI). [ispravno: 14.-16. X., op. N.B.] Tom su prigodom studenti javno spalili madžarsku zastavu (pred Jelačićevim spomenikom) na Trgu bana Jelačića.	
		Car je svečano otvorio (14. XI) novu zgradu Hrvatskoga narodnoga kazališta i zgradu Srednjih škola na današnjem Rooseveltovu trgu. [ispravno: 14. X., op. N.B.]	Dogradnja HGZ-a s malom dvoranom. Narodni zemaljski glazbeni zavod (HGZ) mijenja ime u Hrvatski zemaljski glazbeni zavod.

kada	stanovništvo i broj kuća	opća povijest (navedeno prema N. Premerl, *Zagrebački ljetopis*)	glazbena povijest
1896.		Prve filmske predstave u Zagrebu.	Intendant Stjepan Miletić uvodi redovite simfonijske koncerte u kazalištu.
1898.		Podignut Umjetnički paviljon (...) i u njemu priređena prva izložba hrvatske umjetnosti – Hrvatski salon.	U kazalištu prva izvedba Beethovenove opere *Fidelio.*
1900.	87.300		Osnutak pjevačkog društva »Mladost«.
1907.		U Kamenitim vratima osnovani su Gradska knjižnica, Historijski arhiv u Zagrebu i Muzej grada Zagreba.	Osnutak Glazbenog društva »Sv. Cecilija«.
		Proradila je javna električna rasvjeta.	
1919.		**Utemeljen Zagrebački kvartet, u kojem su svirali Vaclav Huml i Ladislav Miranov (violine), Milan Graf (viola) i Umberto Fabbri (violončelo).**	Osnutak Glazbenog društva intelektualaca (GDI).
1925.		Priređena Kulturno-historijska izložba grada Zagreba u Umjetničkom paviljonu u povodu tisućite obljetnice hrvatskoga kraljevstva.	HGZ dobiva današnji naziv.
1926.		Radio Zagreb otpočeo emitirati vlastiti program s prve radiostanice na Markovu trgu 9...	...u okviru Radio Zagreba od 1930. djeluje orkestar.
1931.	228.000		Osnovan vokalni ansambl Zagrebački madrigalisti.
1945.		U Zagreb ušli prvi partizanski odredi (8. V).	Osnovano Hrvatsko društvo skladatelja, zbor »Jože Vlahović« i Plesni orkestar RTZ.
1947.		Uklonjen spomenik banu Josipu Jelačiću s istoimenoga trga.	Osnovana tvornica gramofonskih ploča (CD-a) *Jugoton/Croatia Records.*
1950.		Miroslav Krleža osnovao Leksikografski zavod FNRJ, od 1991. Leksikografski zavod *Miroslav Krleža.*	Osnovano Gradsko kazalište »Komedija«.

kada	stanovništvo i broj kuća	opća povijest (navedeno prema N. Premerl, *Zagrebački ljetopis*)	glazbena povijest
1951.		Grupa EXAT 51 na plenumu ULUPUH-a objavila svoj program.	Osnovani su ansambl Collegium musicum, Koncertna direkcija Zagreb i Komorni orkestar Radio Zagreba.
1953.	361.800	**Osnovan komorni gudački orkestar Zagrebački solisti.**	Osnovan Razred za glazbu pri Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti.
1953. [ispravno 1954]		**Održan prvi festival zabavne glazbe, danas *Zagrebfest*.**	
1959.		**Boško Petrović utemeljio Zagrebački jazz kvartet.**	
1961.		**Održan Prvi međunarodni festival suvremene muzike [=Muzički biennale Zagreb], koji od tada postaje redovita bijenalna manifestacija.**	
1962.		Otvorena Zračna luka Zagreb.	
1963.		Puštena u pogon Žičara »Sljeme« (27. VII).	Osnovani Zagrebački klavirski duo i Institut za crkvenu glazbu.
1964.		Katastrofalna poplava (25/26. X) zahvatila cijelo južno područje grada južno od pruge.	
1971.	584.900		
1973.		**Otvorena Koncertna dvorana »Vatroslav Lisinski«, izvedena prema projektu Marijana Haberlea, Minke Jurković i Tanje Zdvoržak.**	
1985.		Izgrađen krematorij na Mirogoju.	(1984) Djeluje 6 (7) glazbenih škola s 1.000 učenika.
1989.		**Održan veliki rock-koncert grupe Prljavo kazalište, na Trgu Repub-like (Trg bana J. Jelačića), koji je najavio novo demokratsko i domoljubno raspoloženje zagrebačke mladeži.**	
1991.	706.800	Prva zračna uzbuna (15. IX).	Osnovan Simfonijski orkestar Hrvatske vojske.

kada	stanovništvo i broj kuća	opća povijest (navedeno prema N. Premerl, *Zagrebački ljetopis*)	glazbena povijest
1995.		Velikosrpski agresori raketirali središte Zagreba (2. i 3. V); šest je osoba poginulo, a 236 ranjeno.	Osnovano Međunarodno natjecanje mladih dirigenata »Lovro von Matačić«.
		Otvorena nova zgrada NSK.	
2001.	691.700[28]		

[28] Razvidno je neočekivano smanjenje broja stanovnika u odnosu na prethodni podatak iz 1991. godine. Uostalom, svi podaci o broju stanovništva od 1900. nadalje znatno se razlikuju od onih koji su objavljeni u službenoj statistici prema gradskom Odjelu za statistiku (Marija ŠABIĆ (ur.), *Stanovništvo, kućanstva i stanovi*, Zagreb: Gradski zavod za planiranje razvoja grada i zaštitu okoliša, Odjel za statistiku, 2004², 3).

5. Popis spomenika i spomen-ploča glazbenicima, glazbenim piscima i događajima povezanima s glazbom prema stanju iz studenog 2010.

5.1. Glazbenički spomenici i spomen-ploče
  5.1.1. Pojedini glazbenici, glazbeni pisci i osobe povezane s glazbenim Zagrebom
  5.1.2. Skupine glazbenika i osoba povezanih s glazbenim Zagrebom
5.2. Ostale spomen-ploče povezane s glazbenom topografijom Zagreba

Obrazac:
- vrsta spomen obilježja *(poprsje, glava, portretna figura; spomen-ploča, spomen-ploča s reljefnim portretom)*
- lokacija
- datum/godina postavljanja
- autor *(Osim za spomen-ploče bez portreta. Tamo gdje je bilo potrebno dodane su godine života autora kako bi se tako znala barem gornja vremenska granica nastanka djela.)*
- godina nastanka *(kod poprsja, glave, portretne figure)*
- tekst (spomen-ploče) / natpis (ispod spomenika) *(Raspored redaka teksta označen je kosom crtom. Premda su svi tekstovi pisani verzalom /velikim slovima/, taj format nije preuzet u popis kako bi tekst bio čitljiviji, kao što je, uostalom praksa npr. i pri katalogizaciji za Répertoire International des Sources Musicales – RISM). Na svim spomen-obilježjima u HNK, osim kod O. Nedbala, ime autora je uključeno u natpis na postolju, no u navođenju tekstova tih natpisa u ovom popisu izostavljeno je.)*
- vlasnik *(samo kod biste B. Berse u HGZ-u)*

5.1. Glazbenički spomenici i spomen-ploče

5.1.1. Pojedini glazbenici, glazbeni pisci i osobe povezane s glazbenim Zagrebom

1. Barlè, Janko

1.1. Spomen-ploča
(zajednička spomen-ploča Ivanu Krstitelju Tkalčiću, Janku Barlèu i Družbi »Braća hrvatskoga zmaja«)
Nova Ves 14
postavljena: 1991.
tekst:
U ovoj je kuriji živio i umro / Ivan Krstitelj Tkalčić / prebendar, povjesničar Zagreba / i zagrebačke nadbiskupije / *4. V. 1840. #11. V. 1905. /
Ovdje je od 1904. do 1916. živio i radio / Janko Barlè prazmaj budanjski / prebendar i povjesničar / *12. III. 1869. # 18. II. 1941. /

Ovdje su dne 28. I. 1906. / Braća Hrvatskoga zmaja započela svoj rodoljubni rad
Ovu spomen ploču postaviše
zbor prebendara prvostolne crkve zagrebačke
god. 1991.
Družba Braće hrvatskoga zmaja

2. Bašić, Elly

2.1. Glava (vidi sl. 16)
Glazbeno učilište *Elly Bašić*, Mlinarska cesta 25, koncertna dvorana[29]
postavljena: [2002]
autor: Alem Korkut
godina nastanka: [2002][30]
natpis na postolju:
Elly Bašić

Beethoven, Ludwig van – vidi tekst na str. 163 i sl. 14.

3. Bersa, Blagoje

3.1. Poprsje
Hrvatski glazbeni zavod, Gundulićeva 6, predvorje velike dvorane = Muzička akademija, soba 15
postavljeno: ?[31]
autor: Ivo Kerdić
godina nastanka: 1914.[32]
nema natpisa na postolju
vlasnik: Muzička akademija

3.2. Spomen-ploča
Žigrovićeva 4
postavljena: [14. prosinca] 1973.
tekst:
U ovoj je kući živio i stvarao / hrvatski skladatelj / Blagoje Bersa / /1873–1934/ / začetnik hrvatske glazbene moderne / O stotoj obljetnici rođenja postavilo / Društvo hrvatskih skladatelja / 1973

[29] U iscrpnoj monografiji o školi iz 2005. godine ne spominje se spomenik Elly Bašić, međutim vidi se u pozadini na jednoj fotografiji (N. PERAK-LOVRIČEVIĆ (ur.), *Glazbeno učilište Elly Bašić 1965.–2005.*, 79).

[30] Podaci o autoru, godini nastanka i postavljanja dobiveni usmeno od ravnateljice Učilišta Marine Letice.

[31] Ne spominje se u spomenici Muzičke akademije (K. KOS (ur.), *Muzička akademija u Zagrebu 1921–1981*), niti taj podatak postoji u evidenciji inventara, prema iskazu tajnika Muzičke akademije Borisa Bernika (usmeni podatak, siječanj 2011).

[32] B. BERSA, *Dnevnik i Uspomene*, 110–111, 136–137; V. MAŽURAN-SUBOTIĆ i V. FLEGO, Ivo Kerdić, u: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 7, Zagreb: Leksikografski zavod *Miroslav Krleža*, 2009, 253.

3.3. Poprsje
početak ulice Pantovčak[33]
postavljeno: [14. prosinca] 1973.
autor: Josip Poljan
godina nastanka: 1973.[34]
natpis na postolju:
Blagoje / Bersa / 1873–1934 / začetnik / hrvatske / glazbene / moderne /
Društvo / hrvatskih / skladatelja / 1973

4. Faller, Nikola
4.1. Spomen-ploča
Mletačka 7
postavljena: 21. travnja 1971.
Nakon (najkasnije) 2004. godine privremeno je uklonjena (vidi o tome na str. 173-174 i fotografiju lokacije, sl. 18).
tekst preuzet iz knjige L. Dobronić *Zagrebački Kaptol i Gornji grad nekad i danas*:[35]
U ovoj je kući živio skladatelj, dirigent i kazališni kroničar / Nikola Faller /
Hrvatskom narodnom kazalištu posvetio je sav svoj život /
U povodu stogodišnjice zagrebačke opere članovi Hrvatskog na- / rodnog kazališta /
21. IV. 1971.

5. Gostič, Josip
5.1. Poprsje
Hrvatsko narodno kazalište, Trg m. Tita 15, zapadno stubište
postavljeno: ?[36]
autor: Ivan Sabolić († 1986)
godina nastanka: ?
natpis na postolju:
Josip Gostič / 1910–1963[37]
5.2. Spomen-ploča (vidi sl. 43)
Vitezovićeva 6
postavljena: 5. ožujka 2000.
tekst:
Josip Gostič / 1900–1963 /

[33] Odnosno Britanski trg prema Davorinu Vujčiću (*Poljan*, 166).
[34] *Ibid*.
[35] L. DOBRONIĆ, *Zagrebački Kaptol...*, 325.
[36] Nema podataka u Arhivu HNK, a ne spominje se ni u monografiji o Gostiču (Marija BARBIERI – Marjana MRAK, *Josip Gostič*, Homec: Kulturno društvo Jože Gostič, 2000).
[37] Pogrešna godina rođenja, možda je preuzeta iz *Leksikona jugoslavenske muzik*e, gdje piše »1910.« umjesto »1900.« (Gostič, Josip, u: *Leksikon jugoslavenske muzike*, sv. 1, 275).

U ovoj kući je živio umjetnik svjetskog glasa / rodom Slovenac / prvak opere HNK u Zagrebu koji je trajno obilježio / hrvatsku glazbenu kulturu /
Uz stotu godišnjicu rođenja / podiže Slovenski dom /
5. ožujak 2000. godine

6. Gotovac, Jakov
   6.1. Reljefni portret (na drvenom postolju)
   Hrvatsko narodno kazalište, Trg m. Tita 15, desno uz aulu
   postavljen: [1995.][38]
   autor: Josip Marinović
   godina nastanka: ?
   natpis na postolju:
   Jakov Gotovac / 1895–1982

7. Hatze, Josip
   7.1. Poprsje
   Hrvatsko narodno kazalište, Trg m. Tita 15, foaje, sredina
   postavljeno: [22. studenoga 2009.][39]
   autor: Ivan Bulimbašić († 1974)
   godina nastanka: ?
   natpis na postolju:
   Josip Hatze / 1879–1959 /
   hrvatski skladatelj

8. Huml, Václav
   8.1. Spomen-ploča s reljefnim portretom
   Hrvatski glazbeni zavod, Gundulićeva 6, velika dvorana
   postavljena: [20. siječnja 1973][40]
   autor: Vanja Radauš[41]
   tekst:
   Vaclav Huml / 1880–1953 / utemeljitelj zagrebačke / violinističke škole

9. Janigro, Antonio
   9.1. Spomen-ploča s reljefnim portretom
   Martićeva 25
   postavljena: [3.] svibnja 2009.[42]
   autor: Sanja Sašo[43]

---

[38] Podatak od Fedre Peresson iz Arhiva HNK.
[39] Z. WEBER, *Glazba s božanskim dodirom*.
[40] L. ŠABAN, *150 godina Hrvatskog glazbenog zavoda*, 152.
[41] *Ibid*. Ne navodi se u popisu *Skulpture i spomenici na javnim mjestima* u monografiji o Radaušu (V. RADAUŠ, *Vanja Radauš. Retrospektiva...*, 215.
[42] Miljenko JELAČA, U spomen Antoniju Janigru. Uz 20. godišnjici [sic] smrti velikog umjetnika i učitelja, *Vijenac*, 17 (2009) 396, 26.
[43] *Ibid*.

tekst:
U ovoj je kući živio / Antonio Janigro / 1918. – 1989. / violončelist, dirigent i / pedagog /
Koncertna direkcija Zagreb / svibanj 2009.

10. Klaić, Vjekoslav
10.1. Spomen-ploča s reljefnim portretom
Mihanovićeva/Gundulićeva 63 (na dijelu kuće prema Mihanovićevoj ulici)
postavljena: [21. lipnja] 2001.[44]
autor: Mladen Mikulin
tekst:
U ovoj je kući živio i stvarao / od 1909. do svoje smrti 1928. / hrvatski velikan – povjesničar, / zemljopisac, glazbenik i književnik / Vjekoslav Klaić / Garčin, 21. lipnja 1849. – Zagreb, 1. srpnja 1928. / rektor Sveučilišta u Zagrebu / redoviti član Akademije / zmaj garčinski /
O 150. godišnjici rođenja / i 70. godišnjici smrti /
Sveučilište u Zagrebu / Hrvatski institut za povijest – Slavonski brod / Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti / Hrvatski glazbeni zavod / Matica hrvatska / Družba »Braća hrvatskoga zmaja« /
M. Mikulin fecit AD MMI

11. Lhotka, Fran
11.1. Glava (vidi sl. 41)
Ulica Frana Lhotke, istočna strana
postavljena: [21. svibnja 1987.][45]
- na južnoj strani postolja je uklesano: »RO 'Jedinstvo' Ivanec« što se odnosi po svoj prilici na izradu samog postolja
autor: Grga Antunac[46]
nastanak: 1959–1960[47]
natpis na postolju:
Fran Lhotka / 1883 – 1962 / skladatelj

12. Lisinski, Vatroslav[48]
12.1. Spomen-ploča s reljefnim portretom (vidi sl. 11)
Ilica 37
postavljena: [26. listopada] 1919.[49]
- obnovilo ju je Hrvatsko društvo skladatelja 1969.[50]

[44] ***, Vjekoslav Klaić i HGZ, *HaGeZe*, 4 (2001) 9, 3.
[45] Magda SKRAČIĆ, Mjesne zajednice i glazba. Dani Frana Lhotke u Prečkom, *Oko*, 4 (1987), 398, 27.
[46] I. KOŽARIĆ, *Spomenici...*, 113.
[47] *Ibid*.
[48] O poprsju Lisinskog na zapadnoj fasadi HNK-a vidi na str. 156 kao i sl. 9.
[49] A. GOGLIA, *Spomenica...*, 118.
[50] K. KOVAČEVIĆ – E. KRPAN, *Hrvatsko društvo skladatelja*, 12.

autor reljefa: Robert Jean-Ivanović
tekst:
Ovdje je stajala kuća / u kojoj se rodio / hrvatski glazbotvorac / Vatroslav Lisinski / 8. VII. 1819. 31. V. 1854. / Ovu spomen ploču / postavilo mu je o 100 / godišnjici rodjenja / Hrv. pjevačko društvo / »Kolo« u Zagrebu 1919

12.2. Poprsje
Hrvatsko narodno kazalište, Trg m. Tita 15, aula
postavljeno: [12. veljače 1934.][51]
autor: Frano Kršinić
godina nastanka: 1933.[52]
natpis na postolju:
Vatroslav Lisinski / 1819–1854

12.3. Spomen-ploča
Glazbena škola Vatroslava Lisinskog, Gundulićeva 4, dvorana 1
postavljena: 16. veljače 1969.
tekst:
Vatroslav Lisinski / 1819–1854 /
Prigodom proslave / 140-godišnjice osnutka škole / 16. II. 1969. /
Muzička škola »Vatroslav Lisinski« / Zagreb

12.4. Poprsje
Glazbena škola Vatroslava Lisinskog, Gundulićeva 4, dvorana 1
postavljeno: [16. veljače 1969.][53]
autor: Vanja Radauš
- (jednako poprsju na križanju Jurjevske i Mlinarske i u HGZ-u)
godina nastanka: 1940,[54] 1962.[55]
natpis na postolju:
nema natpisa

12.5. Poprsje (vidi sl. 13)
križanje Jurjevske ulice i Mlinarske ceste
postavljeno: [26. prosinca] 1969.[56]
autor: Vanja Radauš

[51] Lujo ŠAFRANEK-KAVIĆ, Operna i koncertna sezona u Zagrebu, *Sv. Cecilija*, 28 (1934) 3, 76; L. ŽUPANOVIĆ, *Vatroslav Lisinski (1819–1854)*, 128.

[52] Lovro Županović navodi da je Kršinićevo poprsje iz 1934. godine (*ibid.*, 131). U kratkoj biografiji Frane Kršinića u knjizi *Spomenici i fontane…* navode se »portreti kazališnih umjetnika (*V. Lisinski, D. Demeter, M. Ružička-Strozzi*), foaje HNK u Zagrebu, 1934.–48.« (I. KOŽARIĆ, *Spomenici...*, 459). Međutim, poprsja Zajca i Lisinskog bila su dovršena već u studenom 1933., jer su njihove fotografije tada objavljene u tisku (***, Matineja Filharmonije, ***, Postavljanje spomen-poprsja Lisinskom, Zajce [sic] i Mandroviću u Narodnom kazalištu 17. decembra, *Novosti*, 27 (1933) 327, 7).

[53] Usp. program proslave obljetnice škole, Arhiv HGZ-a, Fond Lovro Županović.

[54] V. RADAUŠ, *Vanja Radauš. Retrospektiva...*, 215.

[55] L. ŽUPANOVIĆ, *Vatroslav Lisinski (1819–1854)*, 131.

[56] E. KRPAN, *Hrvatsko društvo skladatelja...*, 32–33.

godina nastanka: 1940,[57] 1962.[58]
natpis na postolju:
Vatroslav / Lisinski /
1819–1854 /
začetnik / novije hrvatske / i južnoslavenske[59] / glazbe /
Udruženje / kompozitora / Hrvatske / 1969

12.6. Spomen-ploča
Jurjevska 30
postavljena: [26. prosinca?] 1969.[60]
tekst:
Na ovom je mjestu / stajala kuća / u kojoj je / 31. svibnja 1854. / umro / Vatroslav Lisinski / začetnik / novije hrvatske i / južnoslavenske glazbe /
o 150. god. rođenja / postavilo / Udruženje kompozitora / Hrvatske /
1969.

12.7. Poprsje
Hrvatski glazbeni zavod, Gundulićeva 6, velika dvorana
postavljeno: [6. prosinca 1970.][61]
autor: Vanja Radauš
- (jednako poprsju ona križanju Jurjevske i Mlinarske)
godina nastanka: 1940.[62]
natpis na postolju:
Vatroslav Lisinski / 1819–1854

12.8. Glava (vidi sl. 12)
Koncertna dvorana Vatroslav Lisinski, Trg S. Radića 4, odmorište na južnom stubištu
postavljena: [29. prosinca 1973.][63]
autor: Vojin Bakić
godina nastanka: 1973.[64]
natpis na postolju:
nema natpisa

12.9. Poprsje
Palača Narodnog doma, Opatička 18, predvorje Preporodne dvorane
postavljeno: ?[65]

---

[57] V. RADAUŠ, *Vanja Radauš. Retrospektiva...*, 215. U navođenju unutar popisa *Skulpture i spomenici na javnim mjestima* pogreškom je izostavljena lokacija biste.

[58] L. ŽUPANOVIĆ, *Vatroslav Lisinski (1819–1854)*, 131.

[59] Vidi o toj riječi u tekstu, str. 172.

[60] Vidi o tom datumu na str. 152.

[61] L. ŠABAN, *150 godina Hrvatskog glazbenog zavoda*, 152.

[62] V. RADAUŠ, *Vanja Radauš. Retrospektiva...*, 215.

[63] PETROVIĆ, Tihomir, Koncertna dvorana Vatroslava Lisinskog – moj drugi dom, *Theoria*, 7 (2005) 7, 35.

[64] D. BEKIĆ, *Vojin Bakić...*, 181.

[65] U monografiji o Zavodu za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe opisano je ovo poprsje unutar Zbirke umjetnina Odsjeka za povijest hrvatske književnosti, ali se ne navodi podatak kada je postavljeno (Vida FLAKER – Ingrid STEPAN, Zbirka umjetnina u Odsjeku, u: *Vodič Zavoda za povijest*

autor: Robert Frangeš-Mihanović
godina nastanka: 1895.[66]
natpis na dnu poprsja: »V. Lisinski«
natpis na postolju:
Vatroslav Lisinski /
Zagreb 8. VII. 1819. – 31. V. 1854. /
rad Robert Frangeš-Mihanović

12.10. Poprsje
ispred Koncertne dvorane Vatroslav Lisinski, Trg S. Radića 4, jugozapadni ugao
postavljeno: [2004.][67]
- sa zapadne strane postolja je podatak o autoru i donatoru (Croatia osiguranje d.d.)
autor: Mile Grgas
godina nastanka: 1969. [68]
natpis na postolju:
Vatroslav Lisinski / 1819-1854

13. Markovac, Pavao

13.1. Spomen-ploča (vidi sl. 42)
Berislavićeva 17
postavljena: [7. travnja 1986.][69]
tekst:
U ovoj se kući 5. travnja 1903. rodio / Pavao Markovac, / muzikolog, muzički kritičar, kompozitor, / organizator muzičkog života među radnicima. / Kao istaknuti aktivist komunističkog / sindikalnog pokreta uhapšen je 1941. i zatočen u Kerestincu. / Strijeljan je 16/17. srpnja 1941. u Dotrščini. / Kolektiv NIRO Radničke novine.

13.2. Poprsje (vidi sl. 15)
Glazbena škola Pavla Markovca, Trg žrtava fašizma 9, koncertna dvorana
postavljeno: ?
autor: Grga Antunac († 1970)[70]
godina nastanka: ?
natpis na postolju:
Pavao Markovac

---

hrvatske književnosti, kazališta i glazbe Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2001, 128).

[66] Ive ŠIMAT BANOV, *Robert Frangeš Mihanović. Prilog povijesti modernoga hrvatskog kiparstva*, Zagreb: Art studio Azinović, 2005, 354.

[67] I. KOŽARIĆ, *Spomenici...*, 270.

[68] Mile GRGAS, *Mile Grgas. Salon udruženja likovnih umjetnika Hrvatske Zagreb, Praška 4 od 21. III do 4. IV 1969.*, Zagreb: vl. nakl., 1969, [2]. To je poprsje postavljeno 1969. u kazalištima u Varaždinu i Zadru (Andreja DER-HAZARIJAN VUKIĆ, Mile Grgas, u: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 5, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2002, 172).

[69] M. R., Spomen-ploča Pavlu Markovcu, *Vjesnik*, 46 (1986) 13857, 11.

[70] Podatak usmeno dobiven od Andrije Tomašeka, tadašnjeg ravnatelja škole.

14. Matačić, Lovro
    14.1. Glava
        Koncertna dvorana Vatroslav Lisinski, Trg S. Radića 4, foajer
        postavljena: [14. veljače 2009][71]
        autor: Kažimir Hraste
        godina nastanka: ?
        natpis:
        Lovro pl. Matačić / (1899.–1985)

15. Matoš, Antun Gustav
    15.1. Spomen-ploča
        Jurjevska 10
        postavljena: 1954.
        tekst:
        Ovdje je bila stara kuća u kojoj je / Antun Gustav Matoš / proveo mladost do svoga / bijega iz Hrvatske /1885–1894/ /
        A.G. Matoš pohađao je / ovu kuću roditeljsku / od 1905 do kraja 1913 / kad je iz nje otišao / u bolnicu gdje je umro / 17 III 1914 /
        Uspomeni / hrvatskoga književnika / Antuna Gustava Matoša / /1873–1914/ /
        o 40-godišnjici njegove smrti /
        Društvo književnika / Hrvatske
    15.2. Portretna figura
        Strossmayerovo šetalište
        postavljena: [1978][72]
        autor: Ivan Kožarić
        godina nastanka: 1973.[73]
        natpis:
        nema natpisa

16. Matz, Rudolf
    16.1. Glava (vidi sl. 17)
        Osnovna glazbena škola Rudolfa Matza, Selska cesta 114, koncertna dvorana
        postavljena: [1997][74]
        autor: Aleksija Vera Sinovčić [75]
        godina nastanka: 1987.[76]

---

[71] Eva SEDAK (ur.), *Živi Matačić*, Zagreb: Fond Lovro & Lilly Matačić, 2009, 20.
[72] I. KOŽARIĆ, *Spomenici...*, 231.
[73] *Ibid.*
[74] Podatak dobiven od ravnatelja Drage Kadoića.
[75] Jednaka se glava nalazi i u stanu Rudolfa Matza, usp. fotografiju u Z. JELČIĆ, *Zbirka Margite & Rudolfa Matza*, 156.
[76] *Ibid.*

natpis na postolju:
nema natpisa

16.2. Spomen-ploča
Mesnička 15
postavljena: 24. ožujka 2007.
tekst:
U ovoj je kući živio / prof. Rudolf Matz / zmaj ognjeni / 1901. – 1988. / hrvatski rodoljub / violončelist / pedagog, skladatelj, dirigent / i športaš / 24. ožujka 2007. godine podigoše / Braća hrvatskog zmaja

17. Nedbal, Oskar

17.1. Poprsje
Hrvatsko narodno kazalište, Trg m. Tita 15, istočno stubište
postavljeno: ?[77]
autor: J[an] R[afael] Michálek[78]
godina nastanka: ?[79]
tekst na postolju:
potpis »Oskar Nedbal«

18. Paljetak, Vlaho

18.1. Portretna figura
Ilica 1, »Prolaz neboder«
postavljena: [25. lipnja 1989][80]
autor: Marija Ujević-Galetović
godina nastanka: 1986.[81]
natpis na postolju:
nema natpisa

19. Papandopulo, Boris

19.1. Reljefni portret (na drvenom postolju)
Hrvatsko narodno kazalište, Trg m. Tita 15, desno uz aulu
postavljen: [16. listopada 1996][82]
autor: Josip Marinović
tekst na reljefu:
Boris Papandopulo / 1906–1991

19.2. Poprsje
Hrvatsko narodno kazalište, Trg m. Tita 15, zapadno stubište

[77] Nema podatka u Arhivu HNK niti se spominje u deplijanu posvećenom Nedbalu (*Povjestice*, sezona 2000/01, br. 2, [Zagreb: Hrvatsko narodno kazalište]).
[78] Na poprsju su samo inicijali osobnog imena autora.
[79] Poprsje je nije moglo nastati za Nedbalova života, jer je u doba njegove smrti (1930. godine) budući kipar imao tek 15 godina (Tomann Prokop, *Nový slovník československých výtvarných umělců*, 1993. http://abart-full.artarchiv.cz/dokumenty.php?Fvazba=vytvarnikosoba&IDdokumentu=20042).
[80] Mario KINEL, Otkriven spomenik Vlahi Paljetku, *Bilten Društva hrvatskih skladatelja*, (1989) 64, 14.
[81] I. KOŽARIĆ, *Spomenici...*, 67.
[82] Podatak od Arhiva za likovne umjetnosti HAZU.

postavljeno: [25. veljače 2006.][83]
autor: Kuzma Kovačić
godina nastanka: 1997.
natpis na postolju:
Boris Papandopulo / 1906-1991

20. Radev, Marijana
20.1. Poprsje
Hrvatsko narodno kazalište, Trg m. Tita 15, foajer, istočna strana
postavljeno: [28. studenog 1998][84]
autor: Kruno Bošnjak
godina nastanka: 1998.[85]
tekst na postolju:
Marijana Radev / 1913–1973

21. Ruždjak, Vladimir
21.1. Poprsje
Hrvatsko narodno kazalište, Trg m. Tita 15, foajer, sredina
postavljeno: [3. siječnja 1998][86]
autor: Kruno Bošnjak
godina nastanka: 1997.
tekst na postolju:
Vladimir Ruždjak / 1922–1987

22. Sachs, Milan
22.1. Poprsje
Hrvatsko narodno kazalište, Trg m. Tita 15, foajer, istočna strana
postavljeno: ?[87]
autor: Ivan Sabolić (†1986)
godina nastanka: ?
tekst na postolju:
Milan Sachs / 1884–1968

23. Sokolović, Badema
23.1. Poprsje
Hrvatsko narodno kazalište, Trg m. Tita 15, istočno stubište
postavljeno: [30. lipnja 2005.][88]
autor: Miro Vuco

[83] Podatak od Fedre Peresson, Arhiv HNK.
[84] Podatak od Fedre Peresson, Arhiv HNK.
[85] I. KOŽARIĆ, *Spomenici...*, 452.
[86] *Povjestice*, sezona 1997/98, br. 2. [Zagreb]: Hrvatsko narodno kazalište.
[87] Nema podatka u Arhivu HNK.
[88] Podatak od Fedre Peresson, Arhiv HNK.

godina nastanka: ?
tekst na postolju:
Badema Sokolović / 1929–1969

24. Stančić, Svetislav
24.1. Spomen-ploča s reljefnim portretom
Hrvatski glazbeni zavod, Gundulićeva 6, velika dvorana
postavljena: [12. studenog 1973.][89]
autor: Vanja Radauš
tekst:
Svetislav Stančić / 1895–1970 / utemeljitelj zagrebačke / pijanističke škole

25. Šulek, Stjepan
25.1. Spomen-ploča
Žerjavićeva 11
postavljena: 2003.
tekst:
U ovoj je kući živio i stvarao akademik / Stjepan Šulek / 1914–1986 / skladatelj dirigent violinist i pedagog / velikanu hrvatske glazbe ovu ploču / postavlja Fond Stjepan Šulek / 2003

26. Tijardović, Ivo
26.1. Poprsje[90]
Hrvatsko narodno kazalište, Trg m. Tita 15, foajer, zapadna strana
postavljeno: [30. prosinca 1985.][91]
autor: Grga Antunac
godina nastanka: 1964.[92]
natpis na postolju:
Ivo Tijardović / 1895–1976

27. Trnina, Milka
27.1. Spomen-ploča
Demetrova 5
postavljena: 21. travnja 1971.
tekst:
Prijatelju osluhni zar ne čuješ / glas divnog hrvatskog slavuja /
U ovoj je kući provela svoje posljednje dane / svijetom proslavljena operna pjevačica / Milka Trnina /
O stogodišnjici zagrebačke opere / postaviše 21. IV 1971. članovi opere / Hrvatskog narodnog kazališta

[89] L. ŠABAN, *150 godina Hrvatskog glazbenog zavoda*, 152.
[90] Jednako poprsje nalazi se na Tijardovićevom grobu na Mirogoju (vidi lokaciju groba u popisu 9).
[91] Podatak od Fedre Peresson, Arhiv HNK.
[92] Godina iza poprsja na Mirogoju. Spominje se i u knjizi *Spomenici...* (I. KOŽARIĆ, *Spomenici...*, 450), ali bez godine nastanka.

27.2. Poprsje
Hrvatsko narodno kazalište, Trg m. Tita 15, foajer, sredina
postavljeno: [1971.][93]
autor: Vanja Radauš
godina nastanka: 1971.[94]
tekst na postolju:
Milka Trnina / 1863–1941

28. Vidaković, Albe
28.1. Spomen-ploča
Nova ves 7
postavljena: [27. lipnja] 1979.[95]
tekst:
U ovoj je kući živio i radio / hrvatski muzikolog i skladatelj / prebendar / Albe Vidaković / 1914–1964. /
o 15. obljetnici smrti postavio / Institut za crkvenu glazbu / Zagreb, 1979.

29. Vuljević, Ivo
29.1. Spomen-ploča s reljefnim portretom
Koncertna dvorana Vatroslav Lisinski, Trg S. Radića 4, glavni ulaz
postavljena: [29. ili 30. prosinca (*Dan dvorane*) 1988.][96]
autor reljefa: Želimir Janeš
tekst:
Ivo Vuljević / 1919–1987 /
utemeljitelj i prvi direktor

30. Zajc, Ivan
30.1. Spomen-ploča
Visoka 16
postavljena: 1925.
tekst:
Ovdje je umro / 16. XII. 1914. / Ivan pl. Zajc / hrvatski skladatelj / osnivač / stalne hrv. opere / o hiljadugodišnjici hrv. kraljestva / podigoše / Braća hrv. zmaja / 1925.
30.2. Poprsje
Hrvatsko narodno kazalište, Trg m. Tita 15, aula
postavljeno: [12. veljače 1934.][97]

---

[93] D. VUJČIĆ, *Vanja Radauš. Portreti*, 10.
[94] V. RADAUŠ, *Vanja Radauš. Retrospektiva...*, 215.
[95] Josip KORPAR, Postavljanje spomen-ploče Albi Vidakoviću, *Sveta Cecilija*, 49 (1979) 3, 82.
[96] Podatak od Marije Bubice, Koncertna dvorana *Vatroslav Lisinski*. Ni u jednoj od knjiga o Dvorani ne spominje se ova spomen-ploča (L. LISIČIĆ (ur.), *20 godina Koncertne dvorane Vatroslav Lisinski*; M. BARBIERI, *Palača za novo stoljeće*.).
[97] L. ŠAFRANEK-KAVIĆ, Operna i koncertna sezona..., 76.

autor: Frano Kršinić
godina nastanka: 1933.
natpis na postolju:
Ivan Zajc / 1832–1914

30.3. Poprsje
Hrvatski glazbeni zavod, Gundulićeva 6, velika dvorana
postavljeno: [6. prosinca 1970.][98]
autor: Vanja Radauš
godina nastanka: 1972. (?)[99]
natpis na postolju:
Ivan Zajc / 1832–1914

30.4. Spomen-ploča
Glazbena škola Vatroslava Lisinskog, Gundulićeva 4, dvorana 1
postavljena: 16. veljače 1972.
tekst:
Ivan Zajc / 1832–1914 / ravnatelj škole 1870–1908 /
prigodom proslave / 140-godišnjice kompozitorova rodjenja / 16. II. 1972. /
Muzička škola »Vatroslav Lisinski« / Zagreb

30.5. Poprsje
Glazbena škola Vatroslava Lisinskog, Gundulićeva 4, dvorana 1
postavljeno: [16. veljače 1972.][100]
autor: Vanja Radauš
(- jednako poprsju u HGZ-u)
godina nastanka: 1972.(?)[101]
natpis na postolju:
nema natpisa

5.1.2. Skupine glazbenika i osoba povezanih s glazbenim Zagrebom

1. Zaslužnim članovima Hrvatskoga glazbenog zavoda, 1827–1977
Hrvatski glazbeni zavod, Gundulićeva 6, hodnik u prizemlju
postavljeno: 18. travnja 1977.
tekst:
Hrvatski glazbeni zavod
1827–1977
u spomen svojim osnivačima i osobito zaslužnim članovima

Juraj Wisner Morgenstern	Franjo Gašparić
Antun Kirschhofer	Ivan Vardian
Vatroslav Lisinski	Vjekoslav Klaić

[98] L. ŠABAN, *150 godina Hrvatskog glazbenog zavoda*, 152.
[99] V. RADAUŠ, *Vanja Radauš. Retrospektiva...*, 215.
[100] M. [Jagoda Martinčević?], Spomen ploča i bista Ivana Zajca, *Vjesnik*, 33 (1972) 8979, 8.
[101] V. RADAUŠ, *Vanja Radauš. Retrospektiva...*, 215.

Ivan Zajc
Vjekoslav Rosenberg Ružić
Franjo Čačković Vrhovinski
Dragutin Klobučarić
Artur Schneider
Antun Goglia
Ivo Tijardović
Milan Žepić
u povodu stopedesete godišnjice
u Zagrebu 18. travnja 1977.
članstvo Hrvatskoga glazbenog zavoda

2. Studentima i nastavnicima Muzičke akademije, 1941–1945
Muzička akademija, Gundulićeva 6, hodnik u prizemlju Hrvatskog glazbenog zavoda
postavljeno: 9. svibnja 1961.
tekst:
U spomen / studentima i nastavnicima / Muzičke akademije u / Zagrebu, borcima NOP-a / i žrtvama fašizma
Marijan Althaller / Sonja Bučan-Domančić / Sidonija Geiger / Robert Herzl / Žiga Hiršler / Zdenko Kaiser / Pavao Markovac / Olga Milčinović / Anica Mirski / Alfred Podres / Albin Sever
Povodom 20-god. ustanka / naroda Jugoslavije /studenti i nastavnici / Muzičke akademije / 9. V. 1961.

5.2. Ostale spomen-ploče povezane s glazbenom topografijom Zagreba

1. Plesovi u staroj pivovari, 18. i 19. st.
Basaričekova 4
postavljeno: 1993.
tekst:
U ovoj zgradi, Pivarska ulica 4, / od 1721. do 1848. godine nalazila se / stara gradska pivovara / U gostionici pivovare održavale su / se kazališne predstave i javni plesovi. / Pivovara je 1848. preseljena / u Gajevu ulicu broj 9. / Ovu je spomen ploču postavilo povijesno / društvo OTIVM,[102] uz potporu / Zagrebačke pivovare 30. III 1993.

2. Osnutak glazbene škole HGZ-a = Glazbene škole Vatroslava Lisinskog, 1829.
Glazbena škola Vatroslava Lisinskog, Gundulićeva 4
postavljeno: 16. veljače 1979.
tekst:
Radnici i učenici muzičke / škole »Vatroslav Lisinski« – / Zagreb podižu ovu / spomen ploču / u povodu proslave 150 – / godišnjice osnutka i / neprekidnog

[102] Društvo za povijest svakodnevnice »Otium«.

djelovanja muzičke škole »Vatroslav / Lisinski« pod pokrovitelj- / stvom predsjednika / republike / Josipa Broza Tita / 16. II. 1829 16. II 1979.

3. Opera *Ljubav i zloba* Vatroslava Lisinskog i drugi podaci o starom kazalištu, 1834–1895.
Stara gradska vijećnica, Ćirilometodska 5
postavljeno: 1917.
tekst u tri stupca:
Ovdje je do g. 1810. stajala stara gradska vijećnica. G. 1833. položen je temelj kazalištu i redutnoj dvorani. 7. I. 1835. [treba biti: 4. X. 1834., op. N.B.] bila je prva kazališna predstava, 10. VI. 1840. prikazivana je prva hrvatska drama Juran i Sofija od Ivana pl. Kukuljevića. 29. VII. 1845, palo je najviše žrtava pred ovom zgradom. /
B.H.Z. [Družba »Braća hrvatskog zmaja«] /
U redutnoj dvorani, kasnijoj grad. vijećnici održavani su hrvatski sabori: g. 1845. 1847. 1848. 1861. 1910. i 1911. 23. X. 1847. proglasio je hrvatski sabor na prijedlog Ivana pl. Kukuljevića hrvatski jezik urednovnim i službenim jezikom. 5. VI. 1848. sastao se je tu prvi hrvatski narodni sabor, kojemu je predsjedavao ban Josip barun Jelačić. /
28. III. 1847. [treba biti: 1846., op. N.B.] pjevana je prva hrvatska opera: Ljubav i zloba od Vatroslava Lisinskoga. 24. XI. 1860. istisnut je njemački jezik iz pozornice. 16. VI. 1895. bila je u ovoj zgradi posljednja predstava. G. 1897. preudešeno je kazalište za uporabu gradskog poglavarstva. / 1917.

4. Opera *Ljubav i zloba* Vatroslava Lisinskog, 1846.
Opatička 21
postavljeno: svibanj 1966.
tekst:[103]
U ovoj kući dra Vancaša i njegove žene Josipe sastajali su se hrvatski preporoditelji. Ovdje je Vatroslav Lisinski skladao prvu hrvatsku operu »Ljubav i zloba« izvedenu 1846.
U povodu 130-godišnjice Hrvatskoga narodnog preporoda ovu spomen-ploču postavlja u svibnju 1966. Matica hrvatska

5. Preporodna dvorana Narodnoga doma, od 1846. do danas
Opatička 18
postavljeno: 8. prosinca 1994.
tekst:
Narodni dom / bijaše stjecištem očeva hrvatskoga narodnog preporoda. / U preporodnoj dvorani proglašen / je 25. ožujka 1848. godine Josip Jelačić za / hrvatskoga bana. Od 1846. do 1882. godine / dom je sjedište hrvatskih znan-

[103] Nakon obnove fasade (prema stanju od listopada 2012) spomen-ploča nije vraćena, pa je tekst spomen-ploče preuzet od Lelje Dobronić (L. DOBRONIĆ, *Zagrebački Kaptol...*, 284).

stvenih i / kulturnih ustanova: / Ilirske čitaonice, Matice ilirske, / Gospodarskog društva i Narodnog / muzeja te Jugoslavenske akademije / znanosti i umjetnosti. Danom 8. prosinca 1994. vraćen je Narodnom / domu i Preporodnoj dvorani prvobitni sjaj i svrha. / Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti

6. Opera Hrvatskog narodnog kazališta, od 1870. do danas
Hrvatsko narodno kazalište, Trg m. Tita 15, aula, ulaz za lijevi balkon
postavljeno: 1971.?
tekst:
U spomen / proslave / stogodišnjice / opere / Hrvatskog / narodnog / kazališta / 1870/71 – 1970/71

7. Dogradnja zgrade Hrvatskoga glazbenog zavoda, 1895.
Hrvatski glazbeni zavod, Gundulićeva 6, svečano stubište
postavljeno: 14. listopada 1895.
tekst:
Zavod osnovan 1827. / Zgrada podignuta 1876. / dograđena 1895. /
Udari joj zaglavni kamen / njegovo ces. i kralj. apoštolsko veličanstvo / Franjo Josip I. / dne 14. listopada 1895. /
za bana / Dragutina grofa Khuen-Hedervárya / za predstojnika Bogoštovlja i nastave / dra. Izidora Kršnjavoga / i za društvenog ravnatelja / biskupa Julija Drohobeczkoga.

8. Zgrada Hrvatskoga narodnog kazališta, 1895.
Hrvatsko narodno kazalište, Trg m. Tita 15, aula, ulaz za desni balkon
postavljeno: 14. listopada 1995.
tekst:
U spomen proslave / stote obljetnice / zgrade / Hrvatskoga / narodnog kazališta / u Zagrebu / pod pokroviteljstvom / predsjednika / Republike Hrvatske / dr. Franje Tuđmana / 14. listopada 1995.

9. Radio Zagreb, 1926.
Markov trg 9
postavljeno: 15. svibnja 1966.
tekst:
U dvorištu ove zgrade nalazili su / se odašiljač i studio iz kojih je / 15 svibnja 1926. godine / Radio-stanica Zagreb / počela emitirati prvi radio / difuzni program u našoj zemlji. / 15. V. 1966. godine /
Radio-televizija Zagreb

10. Radio Zagreb i Zagrebački solisti, od 1926. do danas
Markov trg 9, dvorišna zgrada
postavljeno: 1986.
tekst:

U ovoj kući proradio / je 25. svibnja 1926. Radio / Zagreb. O svojoj šezdesetoj / obljetnici, godine 1986. / Radio televizija Zagreb / darovala je kuću gradu / Zagrebu za dom / Zagrebačkih solista.

11. Obnova zgrade Hrvatskog narodnog kazališta, 1967–1969
Hrvatsko narodno kazalište, Trg m. Tita 15, aula, ulaz za desni balkon
postavljeno: 1969.?
tekst:
Hrvatsko / narodno kazalište / obnovljeno / restaurirano / modernizirano / 1. II 1967. – 27. XI 1969. / brigom i pomoću / zagrebačkih / radnih kolektiva / Skupštine grada / Zagreba / Socijalističke republike / Hrvatske

6. Kronološki popis spomenika i spomen-ploča glazbenicima i glazbenim piscima prema stanju iz studenog 2010.

6.1. Poznata godina postavljanja

Napomene:
- podaci u uglatim zagradama ne potječu sa spomenika, nego iz drugih izvora
- izvor za datacije u uglatim zagradama vidi u prilogu 5 *Popis spomenika...*

SP = spomen-ploča, P = poprsje, G = glava, figura = portretna figura

kome je posvećeno	što	gdje	oznaka	tko postavlja (prema onodobnom imenu)	kada	povod
Lisinski, Vatroslav	SP	Ilica 37	hrvatski glazbotvorac	HPD »Kolo«	1919. [26. X.] vidi 1969.	100 g. rođenja
Zajc, Ivan	SP	Visoka 16	hrvatski skladatelj osnivač stalne hrv. opere	Braća hrvatskog zmaja	1925.	1000 g. hrvatskog kraljevstva
Lisinski, V.	P	HNK		[članovi hrvatskih kulturnih društava][104]	[1934.] [12. II.]	[80. g. smrti][105]
Zajc, I.	P	HNK		[članovi hrvatskih kulturnih društava]	[1934.] [12. II.]	[20 g. smrti][106]
Matoš, Antun Gustav	SP	Jurjevska 10	hrvatski književnik	Društvo književnika Hrvatske	1954.	40 g. smrti
Lisinski, V.	SP	Glazbena škola V. Lisinskog		Muzička škola »Vatroslav Lisinski«	1969. 16. II.	

[104] Vidi str. 168.
[105] ***, Matineja Filharmonije.
[106] *Ibid*.

kome je posvećeno	što	gdje	oznaka	tko postavlja (prema onodobnom imenu)	kada	povod
Lisinski, V.	P	Glazbena škola V. Lisinskog		[Muzička škola »Vatroslav Lisinski«]	[1969.] [16. II.]	
Lisinski, V.	SP	Ilica 37		[Udruženje kompozitora Hrvatske, obnova sp-ploče]	[1969.] [8. VII.]	150 g. rođenja
Lisinski, V.	SP i P	križanje Jurjevske i Mlinarske	začetnik novije hrvatske i jugoslavenske glazbe	Udruženje kompozitora hrvatske	1969. [26. XII.] vidi 2008.	150 g. rođenja
Lisinski, V.	P	HGZ		[članovi HGZ-a]	[1970.] [6. XII.]	[100. g. dolaska Zajca u Zagreb][107]
Zajc, I.	P	HGZ		[članovi HGZ-a]	[1970.] [6. XII.]	[100. g. dolaska u Zagreb][108]
Trnina, Milka	SP	Demetrova 5	svijetom proslavljena operna pjevačica	članovi Opere HNK	1971. 21. IV.	100 g. zagrebačke Opere
Faller, Nikola	SP	Mletačka 7	skladatelj, dirigent i kazališni kroničar	članovi Hrvatskog narodnog kazališta	1971. 21. IV.	100 g. zagrebačke Opere
Trnina, M.	P	HNK		[HNK]	[1971.]	
Zajc, I.	SP	Glazbena škola V. Lisinskog	ravnatelj škole 1870–1908	Muzička škola »Vatroslav Lisinski«	1972. 16. II.	140. g. rođenja
Huml, Václav	SP	HGZ	utemeljitelj zagrebačke violinističke škole	[HGZ]	[1973.] [20. I.]	[20 g. smrti, memorijal »Huml«][109]
Stančić, Svetislav	SP	HGZ	utemeljitelj zagrebačke pijanističke škole	[HGZ]	[1973.] [12. XI.]	[uz svečani koncert][110]

[107] L. ŠABAN, *150 godina Hrvatskog glazbenog zavoda*, 152.
[108] *Ibid.*
[109] *Ibid.*
[110] *Ibid.*

kome je posvećeno	što	gdje	oznaka	tko postavlja (prema onodobnom imenu)	kada	povod
Bersa, Blagoje	SP	Žigrovićeva 4	hrvatski skladatelj, začetnik hrvatske glazbene moderne	Društvo hrvatskih skladatelja	1973. [14. XII.]	100 g. rođenja
	P	Pantovčak	začetnik hrvatske glazbene moderne	Društvo hrvatskih skladatelja	1973. [14. XII.]	100 g. rođenja
Lisinski, V.	G	KDVL		[KDVL]	[1973.] [29. XII.]	[otvorenje Koncertne dvorane *Lisinski*]
Matoš, A. G.	figura	Strossmayerovo šetalište			[1978.]	
Vidaković, Albe	SP	Nova ves 7	hrvatski muzikolog i skladatelj, prebendar	Institut za crkvenu glazbu	1979. [27. VI.]	15 g. smrti
Tijardović, Ivo	P	HNK		[HNK]	[1985.] [30. XII.]	
Markovac, Pavao	SP	Berislavićeva 17	muzikolog, muzički kritičar, kompozitor, organizator muzičkog života među radnicima	Kolektiv NIRO Radničke novine	[1986.] [7. IV.]	
Lhotka, Fran	P	Ulica Frana Lhotke	skladatelj	[Mjesna zajednica Prečko]	[1987. 21. V.]	[25. g. smrti i 50. g. jugoslavenske praizvedbe *Đavla u selu*][111]
Vuljević, Ivo	SP	KDVL	utemeljitelj i prvi direktor	[KDVL]	[1988.] [XII]	
Paljetak, Vlaho	figura	Prolaz neboder		[Društvo hrvatskih skladatelja i Posmrtna pripomoć]	[1989.] [25. VI.]	

[111] Magda SKRAČIĆ, Mjesne zajednice i glazba. Dani Frana Lhotke u Prečkom, *Oko*, 4 (1987), 398, 27.

kome je posvećeno	što	gdje	oznaka	tko postavlja (prema onodobnom imenu)	kada	povod
Barlè, Janko	SP	Nova ves 14	prazmaj budanjski, prebendar i povjesničar	zbor prebendara prvostolne crkve zagrebačke, Družba Braće hrvatskoga zmaja	1991.	
Lisinski, V.	P	Preporodna dvorana		[HAZU]	1995?	
Gotovac, Jakov	SP	HNK		[HNK]	[1995.]	
Papandopulo, Boris	SP	HNK		[HNK]	[1996.]	
Matz, Rudolf	G	Glazbena škola R. Matza		[Glazbena škola R. Matz]	[1997.]	
Matačić, Lovro	P	KDVL		Fond »Lovro i Lilly Matačić«?	1999.?	vidi str. 171–172
Gostič, Josip	SP	Vitezovićeva 6	umjetnik svjetskog glasa, rodom Slovenac, prvak opere HNK u Zagrebu koji je trajno obilježio hrvatsku glazbenu kulturu	Slovenski dom	2000. 5. III.	100 g. rođenja
Klaić, Vjekoslav	SP	Mihanovićeva/ Gundulićeva 63	hrvatski velikan – povjesničar, zemljopisac, glazbenik i književnik rektor Sveučilišta u Zagrebu redoviti član Akademije zmaj garčinski	Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski institut za povijest – Slavonski brod, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Hrvatski glazbeni zavod, Matica hrvatska, Družba »Braća hrvatskoga zmaja«	2001. [21. VI.]	150. g. rođenja i 70. g. smrti
Bašić, Elly	G	Glazbeno učilište *E. Bašić*		[Glazbeno učilište Elly Bašić]	[2002.]	

kome je posvećeno	što	gdje	oznaka	tko postavlja (prema onodobnom imenu)	kada	povod
Šulek, Stjepan	SP	Žerjavićeva 11	akademik skladatelj dirigent violinist i pedagog velikan hrvatske glazbe	Fond Stjepan Šulek	2003.	
Lisinski, V.	P	ispred KDVL		Croatia osiguranje d.d.	[2004.]	[30 g. KDVL][112]
Sokolović, Badema	P	HNK		[HNK]	[2005.] [30. VI.]	
Papandopulo, Boris	P	HNK		[HNK]	[2006.] [25. II.]	[100 g. rođenja]
Matz, R.	SP	Mesnička 15	zmaj ognjeni, hrvatski rodoljub, violončelist, pedagog, skladatelj, dirigent i športaš	Braća hrvatskoga zmaja	2007. 24. III.	
Lisinski, V.	P	križanje Jurjevske i Mlinarske	začetnik novije hrvatske i južnoslavenske glazbe	[obnova natpisa]	[2008.]? vidi 1969.	
Janigro, Antonio	SP	Martićeva 25	violončelist, dirigent i pedagog	Koncertna direkcija Zagreb	2009. [3.] V.	[20 godina smrti][113]
Matačić, Lovro	G	KDVL		Fond »Lovro i Lilly Matačić«	[2009.] [14. II.]	[120 godina rođenja]
Hatze, Josip	P	HNK	hrvatski skladatelj	[Ruben Radica]	[2009.] [22. XI.]	[50 godina smrti]

[112] I. KOŽARIĆ, *Spomenici...*, 270.
[113] M. JELAČA, *U Spomen...*

6.2. Nepoznata godina postavljanja

kome je posvećeno	što	gdje	oznaka	tko postavlja (prema onodobnom imenu)	kada	povod
Bersa, Blagoje	P	HGZ / MA	–	[Muzička akademija]	?	?
Gostič, Josip	P	HNK	–	[HNK]	?	?
Markovac, Pavao	P	Gl. škola Pavla Markovca	–	[Muzička škola »Pavao Markovac«]	između 1970. i 1980. [114]	?
Nedbal, Oskar	P	HNK	–	[HNK]	?	?
Sachs, Milan	P	HNK	–	[HNK]	?	?

[114] Prema usmenom iskazu Andrije Tomašeka, tadašnjeg ravnatelja škole (siječanj 2011).

7. Popis odabranih glazbenika, glazbenih pisaca i glazbalara pokopanih na zagrebačkim grobljima prema stanju iz studenog 2010.

Napomene uz prvi redak tablice:

GU = Galerija umjetnina, na mrežnoj stranici Gradskih groblja[115]

sl. = vidi fotografiju na str. V–XI

P = odnosi se na osobe umrle do 1973. g.: oznaka » + » ako je osoba uvrštena u popis u članku *Gdje su pokopani hrvatski skladatelji i pisci o glazbi*,[116] oznaka * ako nije.

M1 = popis »Dvjesta istaknutih osoba koje počivaju na Mirogoju« u knjizi *Mirogoj. Kulturno-povijesni vodič*[117]

web = popis *Znameniti ljudi pokopani na Mirogoju*[118]

M2 = popis u brošuri *Mirogoj* [119]

Ostale napomene:

- natpis uz ime: na grobovima je titula uvijek ispred imena, a nakon njega oznaka djelatnosti
- ako se grob ne nalazi na Mirogoju, u stupcu »Napomena« donose se podaci o lokaciji u Gaju urni na Krematoriju, odnosno na groblju Miroševac
- ako je osoba pokopana u grobnici obitelji koja nema isto prezime, onda se u napomeni to navodi, kako bi se lakše pronašao grob
- *stanica* = paviljon u arkadama
- *zajednička grobnica* = zajednička grobnica posmrtnih ostataka ekshumiranih iz grobova na Mirogoju
- *Tražilica* = podaci iz *Tražilice pokojnika*[120]
- *novi grob*... = na grobnoj ploči nema više imena glazbenika, nego samo novih vlasnika

[115] ***, Galerija umjetnina, *Gradska groblja*. http://www.gradskagroblja.hr/Default.aspx?art=391&sec=34

[116] H. PETTAN, Gdje su pokopani hrvatski skladatelji i pisci o glazbi, *Sveta Cecilija*, 44 (1974) 4, 75–79.

[117] *** Dvjesta istaknutih osoba koje počivaju na Mirogoju, u: Ivan TRČAK (ur.), *Mirogoj. Kulturno povijesni vodič*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost – Rektorat crkve Krista kralja, Mirogoj, 1987, 129–172.

[118] ***, Znameniti ljudi pokopani na Mirogoju, *Gradska groblja.* http://www.gradskagroblja.hr/Default.aspx?art=408&sec=24.

[119] ***, *Mirogoj*, Zagreb: Turistička zajednica grada Zagreba, 2010.

[120] ***, Tražilica pokojnika, *Gradska groblja.* http://www.gradskagroblja.hr/Trazilica/.

prezime, ime	grobni natpis	reljef / poprsje	napomena	od-jel	polje	razred	mjesto	P	M1	web	M2
Alaupović, Tugomir				1	146	II	11				
Albini, Srećko	hrvatski skladatelj			1	97	II	131	+		+	
Andreis, Josip				1	106	II	31			+	
Andrić, Josip	dr. hrvatski pisac i skladatelj			1	40A	I	28	+	+	+	
Arany, Dragutin	prof.			1	40	II/I	5				
Asić, Milan			grobnica obitelji Ćulinović i Asić; Milan Asić nije upisan na grobu	1	41A	II/I	13				
Baloković, Zlatko	na ploči samo riječ »Baloković«	poprsje: A.Augustinčić sl. 23, GU	pri dnu biste natpis »Zlatko Baloković«, uz rub: »A. Augustinčić 1966«	1	53	II/I	28		+	+	+
Barlè, Janko	msgr. kanonik apostolski protonotar		svećenička arkada (4. veliki paviljon)	1	909	stanica	36	+	+	+	
Bašić, Elly			grobnica obitelji pl. Lerch	1	19A	I	12				
Bašić, Zvjezdana				2	12	II	86				
Belamarić, Neven			na ploči početak arije Filipa iz Verdieve opere *Don Carlos*	1	30A	II/I	3				
Benić, Krešimir[121]				2	4	I	18	+			
Bernardić, Dragutin	prvak opere HNK			1	140	I	1				

[121] U *Tražilici* kao »Krešimir prof.«.

prezime, ime	grobni natpis	reljef / poprsje	napomena	odjel	polje	razred	mjesto	P	M1	web	M2
Bersa, Blagoje		reljef: T. Rosandić, sl. 33, GU		1	19A	I	7	+	+	+	
Bezić, Jerko	akademik			1	77	I	23				
Binički, Aleksandar			na ploči: »Aca«	2	1	I	68				
Blažić, Ludvig[122]			novi grob obitelji Kurnik i Ivačić	1	14A	I	19				
Boić, Marija			na ploči: »Marija rođ. Koščec«	1	33	II/I	25				
Borčić, Marija	sveuč. prof.		grobnica obitelji Frankl, na ploči: »Marija Borčić rođ. Frankl«	1	15	II/I	2				
Bradić, Zvonimir			Miroševac nije upisan na grobu	1	268	I	129				
Brajša-Rašan, Matko[123]			na ploči: »Slavio si pjesmom Istru milu / Njezina sloboda tvoj je bio san / Moli za nju sad u Božjem krilu / Da joj svane uskrsnuća dan«	1	57A	II	23	+			
Brkanović, Ivan	skladatelj	poprsje: M. Ujević-Galetović, sl. 24		1	66	I	56			+	
Brückl, Leonija				1	20	I	13				
Bruči, Rudolf				1	70	II/I	29				

[122] U *Tražilici* kao Ljudevit Blasich; naveden je datum smrti 12. 4. 1897, dok se u *Leksikonu jugoslavenske muzike* (sv. 1, 81) navodi godina 1898.
[123] U *Tražilici* kao Matko Brajša.

prezime, ime	grobni natpis	reljef / poprsje	napomena	odjel	polje	razred	mjesto	P	M1	web	M2
Bukšek, Rudolf	bariton opere Narodnog kazališta u Zagrebu		u grobnici zajedno sa svojim zetom K. Kovačevićem[124]	1	21	I	15				
Burić, Marijan[125]	prof. skladatelj i zborovođa			1	51	II/I	22				
Cammarota, Ernesto	vitez			1	16	II/I	7				
Canić, Josip	prof.			1	21A	II	54	+			
Canjuga, Anselmo[126]	skladatelj		kapucinska grobnica na ploči: »o. Anzelmo Canjuga«	1	137	II	32	+			
Chudoba, Blanka			na ploči: »Blanka rođ. Derenčin«	1	47A	II/I	10				
Cipra, Milo[127]	prof. kompozitor		grobnica obitelji Hondl[128] i Cipra	1	26A	II/I	113			+	
Cossetto, Emil				4	9A	II/I	100				
Cugšvert, Miroslav[129]			prazan grob		45		12	+			
Cvjetičanin-Klepač, Ruža	operetna primadona		grobnica obitelji Jančar i Knaus zajedno sa suprugom Rudolfom Klepačem	1	45	II/I	56				
Čolaković, Stella	muz. pedagog		grobnica obitelji Podvinec	4	1	I	16				

[124] Zahvaljujem Lovri Kovačeviću na informaciji o rodbinskim odnosima pokojnika.

[125] U *Tražilici* kao »Marijan prof.«.

[126] U *Tražilici* kao Franjo Canjuga – Franjo mu je bilo pravo ime (usp. K. FILIĆ, *Glazbeni život Varaždina...*, 482) – s pogrešnim podatkom da je umro u 75. godini života. Kod PETTANA je pogrešan broj polja: 37.

[127] U *Tražilici* kao Emil-Milo.

[128] Fizičar Stanko Hondl, Ciprin tast, bio je član ravnateljstva HGZ-a od 1919. do 1941. (L. ŠABAN, *150 godina Hrvatskog glazbenog zavoda*, 212). Zahvaljujem Marcelu Bačiću na informaciji o tim rodbinskim odnosima.

[129] Nema u *Tražilici*.

prezime, ime	grobni natpis	reljef / poprsje	napomena	od-jel	polje	razred	mjesto	P	M1	web	M2
Dešpalj, Šime				1	41	II/I	49				
Devčić, Natko	hrvatski skladatelj akademik			1	53	II/I	16			+	
Deželić, Sofija	prof.			1	921	arkada velika	32				
Dežman, Bianka[130]			Gaj urni grob obitelji Perčinić	1	20	kazeta	16				
Dobronić, Antun	kompozitor			1	42	II/I	54	+	+	+	
Dočkal, Kamilo[131]	msgr. kućni prelat njegove svetosti, kanonik, kantor, ravnatelj Diecezanskog muzeja		svećenička arkada (4. veliki paviljon)	1	909	stanica	48	*	+	+	
Doroghy, Liga[132]			nije upisana na ploči	1	32	I	29				
Dugan, Čedomil	prim. dr. urolog, prof. klavira i orgulja			1	21	II/I	38			+	
Dugan, Franjo ml.	dipl. ing. kompozitor			1	21	II/I	38	+			
Dugan, Franjo, st.[133]	prof. akademik, kompozitor i orguljaš katedrale			1	21	II/I	38	+		+	

[130] U *Tražilici* kao Kavur-Dežman.
[131] U *Tražilici* kao »Kamilo (dr)«.
[132] U *Tražilici* pod svojim pravim imenom Zdenka i prezimenom drugog supruga: Kiš-Šaulovečki.
[133] U *Tražilici* kao »Franjo prof.«.

prezime, ime	grobni natpis	reljef / poprsje	napomena	odjel	polje	razred	mjesto	P	M1	web	M2
Dumičić, Petar[134]	prof.			1	60	I	11		+	+	
Eder-Bertić Nada,	nastavnica Drž. muzičke akademije		na ploči »Nada Eder rodj. Bertić«	1	78	I	4				
Eisenhuth, Gjuro	[hrvatski skladatelj ravnatelj zbora]		»Gjuri Eisenhuth-u hrvatskomu skladatelju i svome ravnatelju zbora Hrvatsko pjevačko družtvo 'Kolo' u Zagrebu 1893«	1	50	II/I	35	+		+	
Eisenhuth, Josip	[zborovođa i hrvatski glazbenik]		»Svom nezaboravnom zborovođi i hrvatskom glazbeniku Hrv. tip. pjev. društvo Sloga«	1	50	II/I	33				
Engel-Mošinsky, Vika[135]			na ploči: »Vika pl. Mošinszky-Engel«	1	920	arkada mala	9			+	
Fabbri, Umberto	prof.			1	20	I	13				
Fabković, Milan	profesor glazbe			1	7A	I	83				
Faller, Nikola		reljef: Ivo Kerdić, sl. 30	na reljefu: »Nikola Faller«	1	913	stanica		+	+		
Farkaš, Milutin				1	9	II/I	42	*			
Feller, Marijan			na ploči (i u evidenciji) kao »Marian«	1	920	arkada mala	25				

[134] U *Tražilici* kao »Petar (prof.)«.
[135] U *Tražilici* kao Vika pl. Mošinski, u popisu *Znameniti...* kao Vika Engel.

prezime, ime	grobni natpis	reljef / poprsje	napomena	odjel	polje	razred	mjesto	P	M1	web	M2
Feller, Zlata				1	920	arkada mala	25				
Filjak, Ranko	pijanist – sveuč. prof.		grobnica obitelji Zemljak i Filjak	1	93	I	60				
Fischer, Ivana			na ploči: »Fišer«	1	9	I	4				
Focht, Ivan			grobnica obitelji Kugler i Ebert	1	64	I	16				
Freudenreich, Marija (Micika)[136]	[jedna od] vrlih umjetnica i miljenica hrvatskog kazališta		zajednička ploča u spomen pripadnicama obitelji Freudenreich, »vrlim umjetnicama i miljenicama hrvatskog kazališta«	1	12	II/I	7			+	
Freudenreich, Zvonimir	hrvatski glumac			1	12	II/I	7				
Fribec, Krešimir			grobnica obitelji Jakovac; nije upisan na ploči	1	63	II/I	37				
Fuchs, Marcel			nije upisan na ploči	1	40	II/I	16				
Gavazzi, Milovan	prof. dr.			1	45A	I	104			+	
Geiger-Eichhorn, Antonija	profesor Muzičke akademije		na ploči: »Gajger«	4	9	II/I	74				
Gjungjenac-Gavella, Zlata				1	46	II/I	32				
Glivarec, Marija[137]			novi grob Josipa Stričeka	1	90	I	32				
Goglia, Antun[138]	dr. banski savjetnik u m.		u grobnici zajedno sa svojim nećakom M. Žepićem	1	920	arkada mala	54	+			

[136] U popisu *Znameniti...* kao Marija Freudenreich (Huth).
[137] U Tražilici pod muževim prezimenom Weingärtner.
[138] U *Tražilici* kao »Antun dr.«.

prezime, ime	grobni natpis	reljef / poprsje	napomena	odjel	polje	razred	mjesto	P	M1	web	M2
Gotovac, Jakov	hrvatski skladatelj		arkade, desno od Kapele[139]	1	934	stanica	13		+	+	+
Graf, Milan[140]	prof.			1	34	II/I	166			+	
Grančarić, Slavomir				1	139	II	80	+			
Grgošević, Zlatko[141]	prof.			1	13	II/I	21				
Griff (Trzeciecki), Aleksandar[142]			na ploči: »Griff Trzeciecki«	1	85	II/I	11				
Griff-Pospišil, Marta			zajedno sa suprugom Aleksandrom Griffom	1	85	II/I	11				
Grozaj, Vera	prvakinja opere HNK		Krematorij, Gaj urni	1	3	kazeta	65				
Grund, Arnošt				1	47A	II/I	86				
Gürtl, Dragan	prof. Muz. akademije			1	139A	II	198				
Gušić, Dora				1	42A	II/I	11				
Heferer, Mihael/ Mijo[143]	burgerl. Orgelbauer in Agram[144]	fotografija, sl. 37	zajedno s posinkom Ferdom Heferer-Hubmannom	1	47	II/I	20			+	
Heferer-Hubmann, Ferdo[145]		fotografija	zajedno s Mihaelom Hefererom	1	47	II/I	20				
Holubová, Lujza[146]			novi grob obitelji Krešić	1	147	II	13				

[139] U popisu *Znameniti...* oznaka GR.KRAJ.K.D. – vjerojatno: grob kraj Kapele desno.
[140] U *Tražilici* kao »Milan prof.«.
[141] U *Tražilici* kao »Zlatko prof.«.
[142] U *Tražilici* kao Griff-Trzeciezky.
[143] U *Tražilici* kao Mijo.
[144] »građanski graditelj orgulja u Zagrebu«
[145] U *Tražilici* kao Ferdo Heferer.
[146] U *Tražilici* kao Lujza Holub.

prezime, ime	grobni natpis	reljef / poprsje	napomena	odjel	polje	razred	mjesto	P	M1	web	M2
Horvat Anka, preudana Gottlieb[147]			na ploči: »Anka Gottlieb rođ. Pisačić«	1	42A	II/I	10				
Horvat, Stanko	hrvatski skladatelj			1	54	I	10				
Hranilović, Vlasta	doc. mr.			4	924	stanica	12				
Hreljanović, Ivo	intendant zagreb. kazal.			1	11A	I	65				
Hržić, Drago			grobnica obitelji Balić i Hržić-Balić; nije upisan na ploči	1	7	I	78				
Huml, Václav	prof.	reljef: Ivo Kerdić, sl. 29	na reljefu: »prof. Huml«	1	5	I	38			+	+
Hus, Ivan	umjetnički graditelj violina			1	143	II	28				
Ivakić, Branimir[148]	dr.		centralni lik grobnice je književnik Joza Ivakić, zato je Branimir označen na ploči kao njegov »sin«	1	8	I	60				
Ivšić, Matija			novi grob prebendara Katedrale	1	70	II/I	7-8	+			
Janković, Slavko[149]			novi grob Nikole Vrbetića	1	162	I	46	+			
Jerbić, Marijan				3	1	II	101				
Junek, Ćiril			zajednička grobnica	1	12	II/I	59/2	+			

[147] U *Tražilici* kao Anka Gottlieb.
[148] U *Tražilici* kao »Branimir (dr.)«.
[149] U *Tražilici* kao »Slavko (prof.)«.

prezime, ime	grobni natpis	reljef / poprsje	napomena	odjel	polje	razred	mjesto	P	M1	web	M2
Kačerovski, Bogomir[150]	prof.[151]		novi grob obitelji Wilder	1	12A	I	16	*			
Kassowitz-Cvijić, Antonija[152]	hrvatska književnica			1	910	stanica	66	+	+	+	
Kirigin, Ivo			novi grob obitelji Crnjac	1	45a	I	147	+			
Kiseljak, Mara[153]			na ploči: »Mara Schneider«	1	45	II/I	23				
Kiš Vanda				4	2	I	12				
Kiš Vojko				4	2	I	12				
Klaić, Vjekoslav	hrvatski velikan – povjesničar		God. 2005. još je bio na lokaciji koju navodi Pettan: 1, 7a, I, 49	1	920	arkada mala	56	+	+	+	
Klepač, Rudolf	prof. 1. svjetski fagotist prof. na »Mozarteumu« u Salzburgu		sa suprugom Ružom Cvjetičanin-Klepač; grobnica obitelji Jančar i Knaus	1	45	II/I	56			+	
Klepper, Filip			na ploči: »Filip Klepper jun.«	1	8a	I	39				
Klobučarić, Dragutin	predsjednik kr. banskoga stola, vitez ces. aust. reda željezne kruhe II. raz., vlastnik velekrsta reda Franje Josipa I. itd.		na ploči: »Dragutin pl. Klobučarić«	1	907	stanica	2				

[150] U *Tražilici* kao »Bogumir dr.«.
[151] Prema mojoj dokumentaciji, titula »prof.« nalazila se na grobnoj ploči 2004. godine.
[152] U *Tražilici* uz ime oznaka: »-pod zaš.«.
[153] U *Tražilici* kao Mara Schneider, prema prezimenu supruga.

prezime, ime	grobni natpis	reljef / poprsje	napomena	odjel	polje	razred	mjesto	P	M1	web	M2
Kolander, Vatroslav			novi grob obitelj Gelly	1	4	II/I	18	+			
Kostanjevac, Franjo			novi grob obitelji Gjurgjina	1	10a	I	22	+			
Kostrenčić, Marija				1	78A	I	13				
Koščica, Viktor				1	57	I	41	+			
Kovačić, Terezija[154]			gotovo posve nečitljivo ime na ploči	1	51	II/I	29				
Kovačević, Krešimir	prof. dr.		u grobnici zajedno sa svojim tastom R. Bukšekom	1	21	I	15				
Krenedić, Kazimir[155]	dr. skladatelj			1	41	II/I	23	+			
Krežma, Franjo[156]	[hrvatski guslač-umjetnik]		»hrvatskomu guslaču-umjetniku Hrvatsko pjevačko društvo 'Kolo' u Zagrebu 1893«	1	10	I	25	+			
Krežma-Barbot, Anka				1	13	I	12				
Križaj, Josip				1	32A	I	82				
Križaj, Paula				1	32A	I	82				
Krnic, Boris				1	104	II	3				
Kuhač, Franjo				1	904	stanica	13	+	+	+	

[154] U *Tražilici* kao Terezija König (prezime drugog supruga). Na grobu je fotografija njezinog prvog supruga, Mate Kovačića († 1888), koji se također bavio izradom taburica (J. JEIĆ, Tvornica tamburica i ostalih glazbala...).

[155] U *Tražilici* kao »Krenedić dr.«.

[156] U *Tražilici* nema podataka o datumu smrti i ukopa. Prema *Tražilici* u grobu je pokopana i Krežmina majka Amalija – datum smrti, 1. 4. 1891, razlikuje se od onog kojeg donosi Fajdetić (V. FAJDETIĆ, *Franjo Krežma...*, 112). Njezinog imena nema na nadgrobnom spomeniku, podignutom dvije godine nakon njezine smrti. Krežmin otac Franjo i sestra Marija nalaze se u zajedničkoj grobnici u polju 12.

prezime, ime	grobni natpis	reljef / poprsje	napomena	odjel	polje	razred	mjesto	P	M1	web	M2
Kunc, Zinka[157]				1	6	I	43			+	
Kuntarić Marija				1	77A	I	213				
Lang-Beck, Ivana	prof. pedagog i skladatelj			1	8	II/I	6				
Lesić, Matilda[158]			novi prazan grob	1	16	II/I	54				
Lesić, Tošo			novi prazan grob	1	16	II/I	53				
Lhotka, Fran	prof. kompozitor			1	921	arkada (polu)	19/1	+	+		
Lhotka-Kalinski, Ivo	prof. kompozitor			1	921	arkada (polu)	19/1				
Lichtenegger, Vatroslav			zajednička grobnica	1	12	II/I	59/5	+			
Lisinski, Vatroslav		reljef: J. Koloc, sl. 31		1	908	ilirski paviljon	1	+	+	+	+
Lorković, Melita	prof. pijanist		zajedno s bratom Mladenom Pozajićem	1	8	I	68			+	
Lučić, Franjo	hrvatski skladatelj		na ploči: »Franjo pl. Lučić«	1	48	I	16	+	+	+	
Lukić, Darko	sveuč. profesor			2	11A	I	174			+	
Maček, Ivo	prof.			1	78	I	116				
Magdalenić, Miroslav	prof. kompozitor			1	62A	II	246				

[157] U popisu *Znameniti....* i u publikaciji ***, *Mirogoj*, 2010, kao Kunc Milanov.
[158] U *Tražilici* kao Matilda Kindersberger.

prezime, ime	grobni natpis	reljef / poprsje	napomena	od-jel	polje	razred	mjesto	P	M1	web	M2
Majcen, Marijan	prof. koncertni i oper-ni pjevač	poprsje, sl. 25		1	6	I	28				
Majer, Mijo	drž. blagajnik i hrv. kompozitor			1	11A	I	88				
Majer, Milan[159]	dr. sudac vrh. suda hrv. kompozitor			1	11A	I	88	+			
Manasteriotti, Višnja				1	7A	I	52				
Marković, Adalbert	hr. skladatelj			1	71	II	370				
Marković, Vilim	hr. skladatelj			1	71	II	370				
Matačić, Lovro				1	13	I	17		+	+	+
Matoš, Antun Gu-stav	pjesnik, kritičar i feljtonista			1	11A	I	119	*	+	+	+
Matoš, Dana[160]	operna pjevačica			1	11A	I	119				
Matz, Margita	prof.			1	31	II/I	29				
Matz, Rudolf	prof.			1	31	II/I	29				
Mijač, Ante				1	150	II	72				
Miranov, Ladislav	prof.		zajedno s ocem Ladisla-vom Škatulom	1	49	I	32				
Misita, Vera			novi grob obitelji Buja-nović	2	1	I	74				
Mitrović, Ančica				1	78	I	271				
Mitrović, Andro				1	78	I	271	+			
Mohaček, Božidar				1	132A	I	19[161]	+			

[159] U *Tražilici* kao »Milan dr.«.
[160] U *Tražilici* kao Danica Strzeszewska.
[161] Pettan donosi broj 18.

prezime, ime	grobni natpis	reljef / poprsje	napomena	odjel	polje	razred	mjesto	P	M1	web	M2
Molnar, Aleksandar[162]			novi grob obitelji Vukorepa	3	1	II	141	+			
Molnar-Talajić, Ljiljana			Gaj urni na ploči uz notu osminku tekst: »Ključ za vrata vječnosti je život dostojan pamćenja.«	1	13	kazeta	322			+	
Muhvić, Ivan	hrvatski skladatelj			1	9A	I	54	+		+	
Murai, Ella	sveuč. prof. pijanist			1	17	II/I	2				
Murai, Jurica	akademik-pijanist			1	17	II/I	2			+	
Mutak, Vladimir	ing.			1	79	II	34				
Nagy, Milan				1	27	I	1				
Nehajev, Milutin Cihlar	dr.			1	20	I	20				
Nochta, Josip				1	12A	I	135				
Novak, Vilko	hrvatski skladatelj			1	42A	II/I	39	+			
Novak, Vjenceslav	kr. prof. i književnik			1	67	II/I	7	+	+	+	
Oberski, Ivo	član opere HNK			1	920	arkada mala	10				

[162] Nema ga u *Leksikonu jugoslavenske muzike,* ni u spomenicama HDS-a (usp. K. KOVAČEVIĆ– E. KRPAN (ur.), *Hrvatsko društvo skladatelja...*; E. KRPAN (ur.), *Hrvatsko društvo skladatelja...*) niti u *Bibliografiji rasprava i članaka. Muzika,* sv. 13 i 14, ur. Marija Kuntarić, Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, 1984 i 1986 (ni u indeksu, ni kao autor). Prema *Tražilici* umro je 6. 1. 1962.

prezime, ime	grobni natpis	reljef / poprsje	napomena	odjel	polje	razred	mjesto	P	M1	web	M2
Odak, Krsto				1	69	I	16	+	+	+	
Oertl, Ivan			zajednička grobnica	1	12	II/I	59/29	+			
Paulik, Franjo				1	47A	II/I	5				
Pettan, Hubert	dr. profesor i skladatelj			1	48	II/I	54				
Pibernik, Zlatko				1	46A	II/I	11				
Pinkava, Ivan				1	10A	I	10				
Pollak, Irma[163]			na ploči: »Polak«	1	27	I	160				
Pozajić, Mladen	prof. dirigent i kompozitor		zajedno sa sestrom Melitom Lorković	1	8	I	68				
Požgaj, Jože				1	61	I	61				
Pramberger Françoois, Lukrecija[164]	prof. akadem. muzičar			1	57	II/I	8				
Prejac, Đuro	član Hrvat. narod. kazališta književnik i skladatelj		na ploči: »Gjuro« sasvim ispod: »Vu plavem trnaci mi hiža stoji…«	1	20	I	24	+			
Prister, Bruno	profesor muzike i kompozitor			4	916	paviljon veliki	1				
Prošev, Toma	prof. dr.			1	128	I	24				
Radev, Marijana				1	42A	II/I	25		+	+	+
Radić, Stjepan				1	12A	II	44				
Raukar, Mladen				1	14A	I	1				

[163] U *Tražilici* kao Irma Bohinec.
[164] Nema je u *Leksikonu jugoslavenske muzike*.

prezime, ime	grobni natpis	reljef / poprsje	napomena	odjel	polje	razred	mjesto	P	M1	web	M2
Reich, Truda[165]	profesor		na ploči Truda Reich-Ribar	2	12	II	78				
Reyschill, Ivan			zajednička grobnica	1	12	II/I	59/12	+			
Ruždjak, Vladimir		skulptura: lira i vrč		1	128	I	1/2			+	+
Sachs, Milan	akademik direktor opere u miru			4	917	paviljon veliki	1	+			
Sakač, Branimir				1	109	II	11			+	
Schneider, Artur[166]	dr.			1	22	II/I	3	+		+	
Schneider, Franjo	graditelj violina	reljef: V. Radauš, sl. 34 GU		3	1	I	24				
Schön, Marijana			novi grob Ivana Fernežira	4	3	I	120				
Schwarz, Antun			zajednička grobnica	1	12	II/I	58/24	+			
Senečić-Schönstein, Renata	profesor muzike			4	924	arkada velika	6				
Smodek, Oskar	dirigent Nar. kazališta			1	921	arkada (polu)	30/2				
Sonntag, Katica[167]		reljef: I. Kerdić,[168] sl. 32	u grobnici obitelji Štefan; baka Ive i Milivoja Körblera; zajedno u grobnici s Milivojem	1	10	I	20				

[165] U *Tražilici* kao Gertruda Reich Ribar.
[166] U *Tražilici* kao »Artur dr.«.
[167] U *Tražilici* kao Katica Štefan (prema muževom prezimenu).
[168] Na reljefu je potret Katice Sonntag i njezinog supruga.

prezime, ime	grobni natpis	reljef / poprsje	napomena	odjel	polje	razred	mjesto	P	M1	web	M2
Stahuljak, Juraj	prof. hrv. skladatelj			1	19	II/I	26				
Stahuljak, Vladimir		sl. 39	bila je fotografija, supruga je još uvijek	1	28A	II	113	+			
Stančić, Svetislav	prof. Muzičke akademije			2	2	II/I	113	+	+	+	
Stefanini, Nikša[169]	dr.		(doktor ekonomije)	2	6	II/I	134	+			
Stepanov, Stjepan	kompozitor i etnomuzikolog		na ploči: »Stjepan Leon«	1	130A	II	241				
Stöckl, Anton			zajednička grobnica	1	12	II/I	58/29	+			
Stojanović, Josip				1	145	II	41	+			
Szegedi, Aleksandar	prof.		na ploči: »Segedi«	1	75	II	317				
Šafranek, Viktor	dr. dirigent i kompozitor			1	6	II/I	20				
Šafranek-Kavić, Lujo	hrvatski skladatelj			1	32	II/I	22	+			
Šanjek, Janka			na ploči: »Jankica«	1	38A	II/I	135				
Šepec, Milan				1	38	II/I	15				
Šimenc, Mario	operni pjevač	reljef: R. Jean-Ivanović, sl. 36	ispod reljefa: citat ulomka nastupne arije Ere iz *Ere s onoga svijeta* J. Gotovca	1	53	II/I	108				
Šir, Zlatko	prof.			2	3	I	102				
Širola, Božidar	prof. dr. hrvatski skladatelj i muzikolog			1	128	I	127	+		+	

[169] Nema ga u *Leksikonu jugoslavenske muzike*.

prezime, ime	grobni natpis	reljef / poprsje	napomena	odjel	polje	razred	mjesto	P	M1	web	M2
Škatula, Ladislav			zajedno sa sinom Ladislavom Miranovim	1	49	I	32				
Štoos, Pavao				1	908	ilirski paviljon	1		+	+	
Štriga, Albert[170]			na ploči: »Alberto Ognjan pl. Štriga«	1	908	ilirski paviljon	1		+	+	
Šulek, Stjepan			uklesan potpis: »Šulek«	1	13	I	4		+	+	
Šutej, Vjekoslav				1	118						+
Tajčević, Marko	red. prof. kompozitor			2	3	I	38				
Tercuzzi, Fernando[171]	vlastelin, operni pjevač u miru		na ploči: »Ferdinando«	1	911	stanica	58				
Tijardović, Ivo	hrvatski skladatelj	poprsje: Grga Antunac, sl. 27, GU	natpis ispod biste »Marjane, Marjane ča berjak ne viješ, milu trobojnicu«	1	912	stanica	24		+	+	+
Tkalčić, Ivo	pijanist[172]		u grobnici s bratom Jurom	1	8	1	14				

[170] U popisu *Znameniti..* kao Alberto Ognjen.

[171] U *Tražilici* kao Ferdinand. Na ploči je datum smrti (15. siječnja) kojeg nema u *Leksikonu jugoslavenske muzike* (sv. 2, 457). Podatak s groba da je umro u 56. godini života upućuje da je rođen 1850, a literatura (usp. *ibid.*) navodi da je rođen 1847. godine.

[172] Upisano na teško čitljivoj obiteljskoj ploči pokraj podnožja biste Jure Tkalčića.

prezime, ime	grobni natpis	reljef / poprsje	napomena	odjel	polje	razred	mjesto	P	M1	web	M2
Tkalčić, Juro	hrvatski skladatelj violončelist prvi rektor glazbene akademije u Zagrebu[173]	poprsje: J. Poljan, sl. 26	ispod biste: Gjuro Tkalčić Juro «Jedan od prvih / violončelskih / virtuoza u Europi / ne zaostajući nimalo / za Casalsom / A. G. Matoš« (vidi o citatu u tekstu, str. 193)	1	8	I	14	+		+	
Tončić, Nada[174]	prvakinja hrvatske opere u Zagrebu			1	40	II/I	56				
Trnina, Milka	kr. bavarska komorna pjevačica itd.	fotografija, sl. 38	na grobu: »Ternina«; zapis rukom ispod fotografije: »Umjetnički život je težak i mučan. Zagreb, 23. VI. 1938« i potpis	1	3	I	50		+	+	+
Ulrich, Boris				1	58A	II	226				
Vaić, Đorđe			prazno grobno mjesto	2	4	I	9	+			
Vancaš, Antun	natpis na ranijem spomeniku: glasbenik[175]		novi grob obitelji Walluschnig/Valušnig	1	8	II/I	34	+			
Vidošić, Tihomil	prof. hrvat. skladatelj		zasebna ploča s tekstom[176]	1	93	I	78	+			

[173] Na podnožju poprsja. Na obiteljskoj ploči: »violončelist«.
[174] U *Tražilici* kao Nada Tončić Vujasinović.
[175] Vidi sl. 21.
[176] »Svoj stvaralački credo izrazio je riječima: 'Bio bih sretan kada bi / moja muzika djelovala pomirljivo na razdražene, utješno na ojađene / i snažno na klonule. Radovao bih se kad bi kod slušalaca budio samo / vedro raspoloženje, laku bezbrižnost, a njihova srca ispunjavao novim radostima.'«

prezime, ime	grobni natpis	reljef / poprsje	napomena	odjel	polje	razred	mjesto	P	M1	web	M2
Vilhar Kalski,[177] Franjo Serafin			na ploči bez dodatka: »Kalski«	1	9A	I	44	+			
Vrhovski, Josip	hrvatski skladatelj		Miroševac	1	197	II	44				
Vuljević, Ivo				1	112	kazeta	39/5				
Vušković, Marko	operni pjevač	poprsje: V. F. Stiplošek, sl. 28	natpis na poprsju : »Iz poštovanja Marku Vušković op. pjevaču« i godina 1930.	1	8	I	39				
Zajc, Ivan	vitez reda Franje Josipa I.			1	921	arkada (polu)	21/2	+	+	+	+
Žepić, Milan	dr.		u grobnici zajedno s A. Gogliom	1	920	mala arkada	54				
Žunec, Noni				1	133A	II	135				

[177] U *Tražilici* kao Franjo Vilhar.

8. Popis odabranih glazbenika iz područja izvan tzv. umjetničke glazbe pokopanih na zagrebačkim grobljima prema stanju iz studenog 2010.

Vidi objašnjenja stupaca i napomene kod priloga 7.

prezime, ime	grobni natpis	reljef / poprsje	napomena	odjel	polje	razred	mjesto	P	M1	web	M2
Biro, Miroslav			na ploči citat pjesme »Mirno teku rijeke«	3	1	II	131	+			
Černjul, Zlatko	kompozitor i dirigent			1	131A	II	261			+	
Dvornik, Dino	hrvatski glazbenik		Gaj urni	1	4	kazeta	713			+	
Kalogjera, Nikica	dr.		na ploči: »Niko – Nikica«	1	95	I	7			+	
Kasović, Marcel				1	67	II	271	+			
Körbler, Milivoj[178]	kompozitor		na ploči: »Kerbler«	1	10	I	20	+			
Metikoš, Karlo	hrvatski skladatelj i glazbenik			1	166	I	20			+	
Novković, Đorđe			Gaj urni	1	13	kazeta	250			+	
Paljetak, Vlaho				1	27	I	16	+		+	+
Pomykalo, Ferdo	kompozitor			1	114[179]	I	15/5	+			
Percl, Ivica	– stari Pjer –		grob obitelji Percel na ploči: »Ivan-Ivica«	1	149A	II	168			+	
Rajter, Rudolf	pedagog – kompozitor			1	135	II	161	+			

[178] U *Tražilici* kao »Milivoj prof.«. Vidi i pod Sonntag, Katica.
[179] Pettan navodi krivi broj polja: 124.

prezime, ime	grobni natpis	reljef / poprsje	napomena	odjel	polje	razred	mjesto	P	M1	web	M2
Robić, Ivo	mister Morgen	ugravirani portret sa suprugom, sl. 40		2	4	I	37			+	+
Šerfezi, Ivica				1	113	kazeta	11			+	+
Šimaček, Rikard	kompozitor			1	7a	I	106	+			
Vukov, Vice		reljef: M. Ujević-Galetović, sl. 35	na reljefu inicijali autorice: »MU«	1	65	II/I	4			+	+

9. Popisi ulica u Zagrebu i Sesvetama imenovanih prema glazbenicima i glazbenim piscima prema stanju iz studenog 2010.

9.1. Popis ulica u Zagrebu, osim u Sesvetama

Napomena: podaci o ranijim imenima potječu iz baze podataka o imenovanjima ulica u Državnom arhivu u Zagrebu (DAZ) i iz knjige *Zagrebačke ulice*.[180]

prezime, ime	djelatnost	gradska četvrt	naselje	*Službeni glasnik*	raniji naziv
Andrašec, Florijan	ostali – melograf	Trešnjevka – sjever		1992/2	Jakše Dugandžića, narodnog heroja, 1957.
Andreis, Josip	glazbeni pisac	Trnje		1994/9	Boračka, 1939.
Andrić, Josip	glazbeni pisac	Trnje		1994/9	Rakitnička, 1935.
Baloković, Zlatko	violinist	Novi Zagreb – istok	Zapruđe	1971/14	---
Baranović, Krešimir	skladatelj	Trešnjevka – jug	Prečko	1977/11	---
Bartók, Béla	skladatelj	Trešnjevka – jug	Prečko	1982/8	---
Beethoven, Ludwig van	skladatelj	Trešnjevka – jug	Prečko	1979/11	---
Bersa, Blagoje	skladatelj	Podsused – Vrapče	Podsused	1952/11–12	---
Cipra, Milo	skladatelj	Novi Zagreb – zapad	Trokut	2002/1	---
Degen, Henrik	ostali – zvonar	Gornji grad – Medveščak	Kaptol	1928/5	dio Bijeničke
Dobronić, Antun	skladatelj	Trešnjevka – jug	Prečko	1970/17	---
Dugan, Franjo st.	skladatelj	Podsused – Vrapče	Podsused	1952/11–12	---
Eisenhuth, Gjuro	skladatelj	Maksimir		1928/5	dio Kukuljevićeve

[180] *Zagrebačke ulice*, ur. Josip Šentija – Božena Zadro, Zagreb: Naklada Zadro, 1994.

prezime, ime	djelatnost	gradska četvrt	naselje	*Službeni glasnik*	raniji naziv
Faller, Nikola - šetalište	dirigent	Trešnjevka – sjever	Remiza	nakon 1940;[181] 1944. postoji na Službenoj karti Zagreba (DAZ); 1946. (*Zagrebačke ulice*)	Siemensovo šetalište, nakon toga (1943–1946?) Šetalište Mije Babića, trgovca i dobrotvora
Gavazzi, Milovan	glazbeni pisac	Gornja Dubrava	Studentski grad	1993/2	Nine Maraković, narodnog heroja
Gostič, Josip	pjevač	Trešnjevka – sjever	Rudeš	1995/5	Jezerski zavoj XII.
Gotovac, Jakov	skladatelj	Gornji grad – Medveščak	Medveščak	1983/23	---
Grund, Arnošt	pjevač	Trešnjevka – sjever	Rudeš	1996/8	Jezerski zavoj V.
Händel, Georg Friedrich	skladatelj	Trešnjevka – jug	Prečko	1979/24	---
Hatze, Josip	skladatelj	Trešnjevka – jug	Prečko	1971/9 1982/8	---
Huml, Václav - ulica	violinist	Podsused – Vrapče	Podsused	1973/21	Pionirska
Huml, Václav - stube	violinist	Podsused – Vrapče	Podsused	1973/21	--- spajaju Humlovu i Susedgradski vidikovec
Jarnović, Ivan (Mane)	skladatelj	Trešnjevka – jug	Prečko	1970/17	---
Karas, Vjekoslav	skladatelj	Maksimir		1933/2	---
Klaić, Vjekoslav	glazbeni pisac	Donji grad		1929/3	Ulica »A«, Jelisavina [Elizabete Bavarske], 1896.; Ciglana – sjeverna strana i Tvornička, 1882.; Ulica 29. listopada 1918., 1927.
Krežma, Franjo	violinist	Maksimir		1935/11	---
Križaj, Josip	pjevač	Podsused – Vrapče	Podsused	1973/21	odvojak Vinobreške ulice

[181] U publikaciji *Tomićev prvi vozni red* iz 1940. godine, u poglavlju *Najnoviji imenik svih zagrebačkih ulica i trgova* nema Fallerovog šetališta.

prezime, ime	djelatnost	gradska četvrt	naselje	*Službeni glasnik*	raniji naziv
Križanić, Juraj	glazbeni pisac	Donji grad		1928/5	---
Kuhač, Franjo Ksaver	glazbeni pisac	Maksimir		1912/10	---
Kunc, Božidar	skladatelj	Trešnjevka – jug	Prečko	1997/10	---
Kunc, Zinka	pjevačica	Trnje	Savica	1993/2	Aleja Rose Luxemburg, 1980.
Lhotka, Fran	skladatelj	Trešnjevka – jug	Prečko	1970/17	---
Lisinski, Vatroslav	skladatelj	Gornji grad – Medveščak	Gornji grad	1878 1933/6	(Prebendarska)
Livadić, Ferdo	skladatelj	Maksimir		1928/5	Peščenica I., 1926.
Lučić, Franjo	skladatelj	Podsused – Vrapče		1992/11	Šoštarova
Lukačić, Ivan	skladatelj	Podsused – Vrapče	Podsused	1952/11–12	---
Magdalenić, Miroslav	skladatelj	Podsused – Vrapče	Podsused	1992/11	Davorina Jenka, 1952/11–12
Markovac, Pavao	glazbeni pisac	Maksimir		1947/6	1928–1947 Žige Epsteina,[182] tijekom II. svj. rata Hranilovićeva
Matačić, Lovro	dirigent	Trešnjevka – jug	Prečko	1993/23	Petra Konjovića, 1982.
Matetić Ronjgov, Ivan	skladatelj	Trešnjevka – jug	Prečko	1970/17	---
Matoš, Antun Gustav	glazbeni pisac	Gornji grad – Medveščak	Gornji grad	1929/3	Kapucinska, 1926.
Mokranjac, Stevan S. - stube	skladatelj	Podsused – Vrapče	Podsused	1973/21	--- spajaju bivšu Mokranjčevu, današnju ulicu Susedgraski vidikovec, i Banske vinograde
Novak, Vjenceslav	glazbeni pisac	Medveščak		1912/10	Put na široki brijeg, 1909.
Odak, Krsto	skladatelj	Trešnjevka – jug	Prečko	1979/11	---
Padovec, Ivan	skladatelj	Maksimir		1928/5	dio Fijanove, 1912.

[182] Epstein je, između ostalog, bio jedan od osnivača »Društva čovječnosti« (***, *Ulice ceste,* 83).

prezime, ime	djelatnost	gradska četvrt	naselje	*Službeni glasnik*	raniji naziv
Paljetak Vlaho	skladatelj	Trešnjevka – jug	Prečko	1977/11	---
Pejačević, Dora	skladateljica	Trešnjevka – jug	Prečko	1983/22	---
Pokorni, Franjo	skladatelj	Maksimir		1928/5	dio Lašćinske
Prejac, Đuro	skladatelj	Gornja Dubrava	Studentski grad	1993/2	Pelcova, 1979/11 i 22
Radev, Marijana	pjevačica	Trešnjevka – jug	Prečko	1993/23	Stevana Hristića, 1977/11
Runjanin, Josip	skladatelj	Donji grad		1928/5	---
Rusan, Ferdo	skladatelj	Maksimir i Peščenica – Žitnjak	Stara Peščenica	1928/5	Pešćenica II., 1926.
Ruždjak, Vladimir	pjevač	Trnje	Savica	1993/2	Aleja Klare Zetkin, 1980.
Sachs, Milan	dirigent	Peščenica – Žitnjak	Folnegovićevo naselje	1973/21	---
Sakač, Branimir	skladatelj	Trešnjevka – jug	Prečko	1982/8	---
Sibelius, Jean	skladatelj	Trešnjevka – jug	Prečko	1979/24	---
Slavenski – vidi Štolcer Slavenski, Josip					
Smetana, Bedřich	skladatelj	Trešnjevka – jug	Prečko	1982/8	---
Šilobod-Bolšić, Mihajlo - put	glazbeni pisac	Gornji grad - Medveščak	Pantovčak	1928/5 2010/9	---
Šilobod-Bolšić, Mihajlo - ulica	glazbeni pisac	Novi Zagreb – istok	Sloboština	1982/20	---
Šimenc, Mario	pjevač	Trešnjevka – sjever	Rudeš	1995/5	Jezerski zavoj XI.
Šrabec, Armin	skladatelj	Maksimir		1928/5	dio Kukuljevićeve, 1912.
Štolcer Slavenski, Josip	skladatelj	Trešnjevka – jug	Prečko	1970/17	---
Štoos, Pavao	skladatelj	Maksimir		1912/10 1928/5	dio Peščenice V., 1926.
Štriga, Albert	pjevač	Peščenica – Žitnjak	Stara Peščenica	1933/2	---

prezime, ime	djelatnost	gradska četvrt	naselje	*Službeni glasnik*	raniji naziv
Tijardović, Ivo	skladatelj	Trešnjevka – jug	Prečko	1977/11	---
Trnina, Milka	pjevačica	Peščenica – Žitnjak	Folnegovićevo naselje	1964/11	---
Vidaković, Albe	glazbeni pisac	Trnje		1994/9	Grabovička, 1935.
Vidošić, Tihomil	skladatelj	Podsused – Vrapče	Podsused	1992/11	Zlatka Jakovca, 1952/11-12
Vilhar Kalski, Franjo Serafin	skladatelj	Podsused – Vrapče	Podsused	1952/11-12	Keršovanijeva
Vrhovski, Josip	skladatelj	Podsused – Vrapče	Podsused	1992/11	Vujićeva
Zajc, Ivan pl.	skladatelj	Maksimir		1928/5	Florijanski put, 1900.
Zvonarnička	ostali	Gornji grad – Medveščak	Kaptol	1878/4	---
Žganec, Vinko	glazbeni pisac	Gornja Dubrava	Studentski grad	1993/2	Ante Nore Jelčića, 1983.

9.2. Popis ulica u gradskoj četvrti Sesvete

U slučaju da postoje ulice imenovane prema nekom glazbeniku i u Zagrebu i u Sesvetama, označene su sa *.

prezime, ime	djelatnost (u odnosu na glazbu)	naselje	godina i broj *Službenog glasnika* u kojem je objavljena odluka o imenovanju
Bjelinski, Bruno	skladatelj	Sopnica Jelkovec	2008/9
Brkanović, Ivan	skladatelj	Sopnica Jelkovec	2008/9
Dumičić, Petar	instrumentalist	Sopnica Jelkovec	2008/9
Gotovac, Jakov *	skladatelj	Luka	1990/39
Kovačević, Krešimir	glazbeni pisac	Sopnica Jelkovec	2008/9
Kunc, Zinka *	pjevačica	Luka	1990/39
Lang[-Beck], Ivana	skladateljica	Sopnica Jelkovec	2008/9
Livadić, Ferdo *	skladatelj	Soblinec i Žerjavinec	1982/2 i 12
Lukačić, Ivan *	skladatelj	Kobiljak	1990/41
Matačić, Lovro *	dirigent	Luka (trg)	1990/39
Matoš, Antun Gustav *	glazbeni pisac	Gajišće	1968
Matz, Rudolf	skladatelj	Sopnica Jelkovec	2008/9
Novak, Vjenceslav *	glazbeni pisac	Sesvetski Kraljevec	1971/3
Papandopulo, Boris	skladatelj	Sopnica Jelkovec	2008/9
Parać, Ivo	skladatelj	Sopnica Jelkovec	2008/9
Pettan, Hubert	glazbeni pisac	Sopnica Jelkovec	2008/9
Plamenac, Dragan	glazbeni pisac	Sopnica Jelkovec	2008/9
Pozajić, Mladen	skladatelj	Sopnica Jelkovec	2008/9
Ruždjak, Vladimir *	pjevač	Luka	1990/39
Stahuljak, Vladimir	skladatelj	Sopnica Jelkovec	2008/9
Šaban, Ladislav	glazbeni pisac	Sopnica Jelkovec	2008/9
Štoos, Pavao *	skladatelj	Gajišće	1990/41
Šulek, Stjepan	skladatelj	Sopnica Jelkovec	2008/9
Tijardović, Ivo *	skladatelj	Luka	1990/39
Trnina, Milka *	pjevač	Luka	1990/39
Ulrich, Boris	skladatelj	Sopnica Jelkovec	2008/9

9.3. Popis glazbenika čijim su prezimenjacima posvećene ulice u Zagrebu

Glazbenici			**Njihovi prezimenjaci koji su dobili ulicu**	
prezime	ime		ime	rodbinski odnos s glazbenikom, zanimanje ili dr.
Albini	Srećko		Alfred	njegov sin, arhitekt
Devčić	Natko		Šime	grafički i politički radnik
Fabković	Milan		Skender	njegov otac, učitelj i pedagoški pisac
Pintarić	Fortunat		Ivica	beba poginula u bombardiranju 1945. godine
Prišlin	Ivo		Vlado	antifašist
Schwarz	Antun ili Rikard		Lavoslav	trgovac i dobrotvor
Sorkočević	Luka ili Antun		Pjerko	pjesnik
Stančić	Svetislav		Marko	sigetski kapetan
Strozzi	Maja		Tito	njezin brat, glumac, redatelj i dramatičar
Šidak	Franjo		Jaroslav	povjesničar
Širola	Božidar		Stjepan	njegov otac, učitelj i književnik
Zlatić	Slavko		Mirko	učitelj
INOZEMNI:				
Bach	Johann Sebastian		Josip	glumac i redatelj
Dvořák	Antonín		Dvoržak, Vinko	fizičar
Suk	Josef		?	nema podatka o osobnom imenu; ulica postoji najkasnije od 1944. godine (DAZ)
Weber	Carl Maria von		Veber Tkalčević, Adolf	književnik i filolog (postoje dvije ulice: Weberova i Vebera Tkalčevića)

10. Nazočnost glazbenika, glazbenih pisaca i glazbalara u Zagrebu kroz spomen-obilježja (spomenici, spomen-ploče i ulice) i imenovanja javnih prostora u 2010. godini

U slučaju da postoje ulice imenovane prema nekom glazbeniku i u Zagrebu i u Sesvetama, ulice označene sa * odnose se na ulice u Sesvetama.

Nisu uključeni spomenici na Mirogoju.

10.1. Hrvatski glazbenici, glazbeni pisci i glazbalari

prezime, ime	otvoreni prostori		zatvoreni prostori		ulica	glazbena škola	ostalo
	spomenik	spomen-ploča	spomenik	spomen-ploča			
Andrašec, F.					ulica		
Andreis, J.					ulica		
Andrić, J.					ulica		
Bašić, E.			glava			škola	
Baloković, Z.					ulica	škola	
Baranović, K.					ulica		
Barlè, J.		sp.-ploča					
Bersa, B.	poprsje	sp.-ploča	poprsje		ulica	škola	
Bjelinski, B.					ulica		
Brkanović, I.					ulica		
Cipra, M.					ulica		
Degen, H.					ulica		
Dobronić, A.					ulica		
Dugan, F. st.					ulica		
Dumičić, P.					ulica		
Eisenhuth, Gj.					ulica		
Faller, N.		(sp.-ploča)[183]			ulica		
Gavazzi, M.					ulica		
Gostič, J.		sp.-ploča	poprsje		ulica		
Gotovac, J.			reljefni portret		ulica ulica*		
Grgošević, Z.						škola u Sesvetama	
Grund, A.					ulica		
Hatze, J.			poprsje		ulica		

[183] Vidi o tome na str. 173–174.

prezime, ime	otvoreni prostori		zatvoreni prostori		ulica	glazbena škola	ostalo
	spomenik	spomen-ploča	spomenik	spomen-ploča			
Huml, V.				sp.-ploča	ulica i stube		
Janigro, A.		sp.-ploča					
Jarnović, I.					ulica		
Karas, Vj.					ulica		
Klaić, Vj.		sp.-ploča			ulica		
Kovačević, K.					ulica		
Krežma, F.					ulica		
Križaj, J.					ulica		
Križanić, J.					ulica		
Kuhač, F.					ulica		
Kunc, B.					ulica		
Kunc, Z.					ulica ulica*		
Lang-Beck, I.					ulica		
Lhotka, F.	glava				ulica		
Lisinski, V.	dva poprsja	dvije sp.-ploče	četiri poprsja + glava	sp.-ploča	ulica	škola	koncertna dvorana, kavana, hotel
Livadić, F.					ulica		
Lučić, F.					ulica		
Lukačić, I.					ulica ulica*		
Magdalenić, M.					ulica		
Markovac, P.		sp.-ploča	poprsje		ulica	škola	
Matačić, L.			glava		ulica, trg		osnovna škola
Matetić Ronjgov, I.					ulica		
Matoš, A. G.	portretna figura	sp.-ploča			ulica ulica*		osnovna škola, učenički dom
Matz, R.		sp.-ploča	glava		ulica	škola	
Novak, Vj.					ulica ulica*		osnovna škola
Odak, K.					ulica		
Padovec, I.					ulica		

prezime, ime	otvoreni prostori		zatvoreni prostori		ulica	glazbena škola	ostalo
	spomenik	spomen-ploča	spomenik	spomen-ploča			
Paljetak, V.	portretna figura				ulica		
Papandopulo B.			poprsje, reljefni portret		ulica		
Parać, I.					ulica		
Pejačević, D.					ulica		ženski učenički dom
Pettan, H.					ulica		
Plamenac, D.					ulica		
Pokorni, F.					ulica		
Pozajić, M.					ulica		
Prejac, Gj.					ulica		
Radev, M.			poprsje		ulica		
Runjanin, J.					ulica		
Rusan, F.					ulica		
Ruždjak, V.			poprsje		ulica ulica*		
Sachs, M.			poprsje		ulica		
Sakač, B.					ulica		
Schneider, F.							muzej
Sokolović, B.			poprsje				
Stahuljak, V.					ulica		
Stančić, S.				sp.-ploča			
Šaban, L.					ulica		
Šilobod –Bolšić, M.					ulica, put		
Šimenc, M.					ulica		
Šrabec, A.					ulica		
Štolcer Slavenski, J.					ulica	škola do 1996.	
Štoos, P.					ulica ulica*		
Štriga, A.					ulica		
Šulek, S.		sp.-ploča			ulica		
Tijardović, I.			poprsje		ulica ulica*		

prezime, ime	otvoreni prostori		zatvoreni prostori		ulica	glazbena škola	ostalo
	spomenik	spomen-ploča	spomenik	spomen-ploča			
Trnina, M.		sp.-ploča	poprsje		ulica ulica*		
Ulrich, B.					ulica		
Vidaković, A.		sp.-ploča			ulica	Institut za crkvenu glazbu	
Vidošić, T.					ulica		
Vilhar, F.					ulica		
Vrhovski, J.					ulica		
Vuljević, I.				sp.-ploča			
Zajc, I.		sp.-ploča	tri poprsja	sp.-ploča	ulica	škola	
Žganec, V.					ulica		osnovna škola

10.2. Inozemni glazbenici

prezime, ime	ulica	spomenik	ostalo	lokacija
Bartók, B.	ulica			
Beethoven, L. van	ulica	glava		Klinička bolnica »Sestre milosrdnice«
Händel, G. F.	ulica			
Mokranjac, S.	stube			
Mozart, W. A.			pizzerija caffe bar autopraonica	Kavanjinova 16 Svetice 25 Svetice 33
Nedbal, O.		poprsje		HNK
Rossini, G.			restoran	Vlaška ul. 55
Sibelius, J.	ulica			
Smetana, B.	ulica			
Verdi, G.			kavana	Gundulićeva 4

11. Autori likovnih prikaza glazbenika, glazbenih pisaca i glazbalara te organizatora glazbenog života

autor	portretirana osoba	vrsta likovnog prikaza	lokacija
Antunac, Grga	Lhotka, Fran	glava	ulica Frana Lhotke
Antunac, Grga	Markovac, Pavao	poprsje	glazbena škola
Antunac, Grga	Tijardović, Ivo	poprsje	HNK + Mirogoj
Augustinčić, Antun	Baloković, Zlatko	poprsje	Mirogoj
Bakić, Vojin	Lisinski, Vatroslav	glava	KDVL
Bošnjak, Kruno	Radev, Marijana	poprsje	HNK
Bošnjak, Kruno	Ruždjak, Vladimir	poprsje	HNK
Bulimbašić, Ivan	Hatze, Josip	poprsje	HNK
Frangeš-Mihanović, Robert	Lisinski, Vatroslav	poprsje	Preporodna dvorana
Grgas, Mile	Lisinski, Vatroslav	poprsje	ispred KDVL
Hraste, Kažimir	Matačić, Lovro	glava	KDVL
Janeš, Želimir	Vuljević, Ivo	reljef	KDVL
Jean-Ivanović, Robert	Lisinski, Vatroslav	reljef	Ilica
Jean-Ivanović, Robert	Šimenc, Mario	reljef	Mirogoj
Kerdić, Ivo	Bersa, Blagoje	poprsje	HGZ
Kerdić, Ivo	Faller, Nikola	reljef	Mirogoj
Kerdić, Ivo	Huml, Václav	reljef	Mirogoj
Kerdić, Ivo	Sonntag, Katica	reljef	Mirogoj
Koloc, Johann	Lisinski, Vatroslav	reljef	Mirogoj
Korkut, Alem	Bašić, Elly	glava	glazbena škola
Kovačić, Kuzma	Papandopulo, Boris	poprsje	HNK
Kožarić, Ivan	Matoš, Antun Gustav	portretna figura	Strossmayerovo šetalište
Kršinić, Frano	Lisinski, Vatroslav	poprsje	HNK
Kršinić, Frano	Zajc, Ivan	poprsje	HNK
Marinović, Josip	Gotovac, Jakov	reljef	HNK
Marinović, Josip	Papandopulo, Boris	reljef	HNK
Michálek, Jan Rafael	Nedbal, Oskar	poprsje	HNK
Mikulin, Mladen	Klaić, Vjekoslav	reljef	Mihanovićeva ul.
Poljan, Josip	Bersa, Blagoje	poprsje	Ulica Pantovčak
Poljan, Josip	Tkalčić, Juro	poprsje	Mirogoj
Radauš, Vanja	Huml, Václav	reljef	HGZ
Radauš, Vanja	Lisinski, Vatroslav	poprsje	HGZ + Jurjevska ul. + glazbena škola
Radauš, Vanja	Schneider, Franjo	reljef	Mirogoj
Radauš, Vanja	Stančić, Svetislav	reljef	HGZ
Radauš, Vanja	Trnina, Milka	poprsje	HNK

autor	portretirana osoba	vrsta likovnog prikaza	lokacija
Radauš, Vanja	Zajc, Ivan	poprsje	HGZ + glazbena škola
Rosandić, Toma	Bersa, Blagoje	reljef	Mirogoj
Sabolić, Ivan	Gostič, Josip	poprsje	HNK
Sabolić, Ivan	Sachs, Milan	poprsje	HNK
Sašo, Sanja	Janigro, Antonio	reljef	Martićeva ul.
Sinovčić, Aleksija Vera	Matz, Rudolf	glava	glazbena škola
Stiplošek, Viktor Feđa	Vušković, Marko	glava	Mirogoj
Ujević-Galetović, Marija	Brkanović, Ivan	poprsje	Mirogoj
Ujević-Galetović, Marija	Paljetak, Vlaho	portretna figura	Prolaz neboder
Ujević-Galetović, Marija	Vukov, Vice	reljef	Mirogoj
Vuco, Miro	Sokolović, Badema	poprsje	HNK

12. Popis kratica

DAZ = Državni arhiv u Zagrebu
HAZU = Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti
HDS = Hrvatsko društvo skladatelja
HGZ = Hrvatski glazbeni zavod
HNK = Hrvatsko narodno kazalište
HPD = hrvatsko pjevačko društvo
JAZU = Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti
KDVL = Koncertna dvorana *Vatroslav Lisinski*
MA = Muzička akademija
MBZ = Muzički biennale Zagreb
MGG = *Die Musik in Geschichte und Gegenwart* (enciklopedija)
NSK = Nacionalna i sveučilišna knjižnica
SC = Studentski centar
UTET = *Dizionario enciclopedico universale della musica e dei musicisti* (enciklopedija)

Kratice u tablicama 2 i 3 te prilozima 3, 6, 7 i 8 objašnjene su uz same tablice.

13. Popis grafičkih prikaza i tablica u tekstu

Grafički prikazi:

1. Glazbene lokacije u Zagrebu 35
2. Glazbene lokacije na otvorenom 114

Tablice:

1. Tipovi podataka u leksikografskim tekstovima o Zagrebu 50
2. Glazbene priredbe u ugostiteljskim objektima prema odabranoj literaturi 97
3. Glazbene priredbe u vrtovima ugostiteljskih objekata prema odabranoj literaturi..... 98
4. Kronološki pregled najvažnijih prostora muziciranja u Zagrebu (kazališta, koncertni prostori, lokacije na otvorenom) 136
5. Lokacije MBZ-a od 1961. do 1999. (osim dvorane »Istra«, HGZ-a, HNK-a i dvorane *Lisinski*) 141
6. Glazbenici i glazbeni pisci pokopani na nekatoličkom dijelu arkada i polja 182
7. Glazbenici i glazbeni pisci pokopani u arkadama 183
8. Predstavnici zabavne glazbe pokopani na Mirogoju i oznake njihove djelatnosti 189
9. Glazbenici i glazbeni pisci pokopani u Hrvatskoj (izvan Zagreba) do 1973. g. 199
10. Glazbenici i glazbeni pisci pokopani u Hrvatskoj (izvan Zagreba) od 1974. do studenog 2010. 201
11. Glazbenici i glazbeni pisci pokopani u inozemstvu 201
12. Struktura glazbeničkih ulica prema djelatnosti glazbenika..... 216

14. Popis ilustracija

1. Zagrebački zbor, danas Martićeva ulica 86
2. Glazbeni paviljon za proslavu HPD »Kolo«, danas Marulićev trg 121
3. Glazbeni paviljon uz Strossmayerovo šetalište 121
4. Paviljon u vrtu HPD »Kolo«, danas Mažuranićev trg 125
5. Tomislav Krizman: Plakat za vrtne koncerte u »Odeonu« 129
6. J. Schinzl: *Promenaden Marsch*, notno izdanje 146
7. Vjekoslav Rosenberg-Ružić: *4. sonata za klavir*, notno izdanje I
8. Freska s likom Sv. Cecilije, Kaptol 8 II
9. Poprsje Vatroslava Lisinskog, zapadna fasada HNK, Trg m. Tita 15 II
10. Ime Franje Pokornog na istočnoj fasadi »Kola«, Mažuranićev trg III
11. Spomen-ploča Vatroslavu Lisinskom, Ilica 37 IV
12. Vojin Bakić: *Vatroslav Lisinski*, Koncertna dvorana *Vatroslav Lisinski*, Trg Stjepana Radića 4 IV
13. Poprsje V. Lisinskog, križanje Jurjevske i Mlinarske ulice IV
14. Vanja Radauš: *Ludwig van Beethoven*, Klinička bolnica »Sestre milosrdnice«, Vinogradska 29 164
15. Poprsje Pavla Markovca, Glazbena škola Pavla Markovca, Trg žrtava fašizma 9 169
16. Glava Elly Bašić, Glazbeno učilište *Elly Bašić*, Mlinarska 25 169
17. Glava Rudolfa Matza, Glazbena škola Rudolfa Matza, Selska cesta 114 169
18. Dio Mletačke ulice i spomen-ploča Nikoli Falleru 174
19. Grob G. K. Wisnera von Morgensterna, katedrala 179
20. Nadgrobni kamen Franje Pokornog, Knjižnica HGZ-a, Gundulićeva 6 180
21. Grob Marka Vuškovića, u pozadini grob A. Vancaša, 2004. 194
22. Grob Marka Vuškovića, u pozadini grob A. Vancaša s novim natpisom, 2010. 194

Mirogoj:
23. A. Augustinčić: Zlatko Balokovic V
24. M. Ujević-Galetović: Ivan Brkanović V
25. Nepoznati autor: Marijan Majcen V
26. J. Poljan: Juro Tkalčić VI
27. G. Antunac: Ivo Tijardović.. VI
28. V. F. Stiplošek: Marko Vušković VI
29. I. Kerdić: Václav Huml VII
30. I. Kerdić: Nikola Faller VII
31. J. Koloc: Vatroslav Lisinski VII
32. I. Kerdić: Katica Sonntag i suprug VII
33. T. Rosandić: Blagoje Bersa VIII

34. V. Radauš: Franjo Schneider VIII
35. M. Ujević-Galetović: Vice Vukov IX
36. R. Jean-Ivanović: Mario Šimenc. IX
37. Grob Mihaela Heferera X
38. Grob Milke Trnine X
39. Grob Vladimira Stahuljaka XI
40. Grob Ive Robića XI

41. Spomenik Franu Lhotki, Ulica Frana Lhotke XII
42. Spomen-ploča Pavlu Markovcu, Berislavićeva 17 XII
43. Spomen-ploča Josipu Gostiču, Vitezovićeva 6 XII
44. Pizzerija *Mozart*, Kavanjinova 16 220
45. Glazbene lokacije na Gornjem gradu (plan grada) 250

8. Literatura

Knjige

ANDREIS, Josip, *Povijest glazbe*, knj. 4, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1989.

ANDRIĆ, Nikola, *Spomen-knjiga Hrvatskog zem. kazališta pri otvoranju* [sic] *nove kazališne zgrade*, Zagreb: Tiskarski zavod »Narodnih novina«, 1895.

ANGELI RADOVANI, Kosta, *Kosta Angeli Radovani. Retrospektiva 1940–1999*, Zagreb: Hrvatsko društvo likovnih umjetnika, 1999.

ANIĆ, Vladimir, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb: Novi Liber, 1991.

ARANJOŠ, Stjepan, *Sjećanja Stjepana Aranjoša. Kronika zlatne muzičke ere; Zagrebački solisti – Janigrovo doba. O devedesetoj godišnjici života*, Zagreb: Zagrebačka filharmonija – Hrvatsko društvo glazbenih umjetnika, 2004.

ARČABIĆ, Goran, *Korak do novog stoljeća. Gospodarska izložba u Zagrebu 1891.*, Zagreb: Muzej grada Zagreba, 2007.

ARČABIĆ, Goran (ur.), *Stoljeće Muzeja grada Zagreba 1907. – 2007.*, Zagreb: Muzej grada Zagreba, 2007.

ARMANO, Emin, *Orgulje hrvatskih graditelja. Tragom Ladislava Šabana*, [Zagreb]: Jakša Zlatar, 2006.

BAGARIĆ, Marina, Arhitekt Ignjat Fischer, Zagreb: Meandarmedia – Muzej za umjetnost i obrt, 2011.

BAN, Branka, *Glazbena kultura Vukovara. Kultura hrvatskog nacionalnog identiteta*, Osijek: Matica hrvatska, 1995.

BARBIERI, Marija, *Hrvatski operni pjevači. Knjiga prva. Od Franje Stazića do Marka Vuškovića (1846.–1918.)*, Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1996.

BARBIERI, Marija (ur.), *Palača za novo stoljeće. 30 godina Koncertne dvorane Vatroslava Lisinskog*, Zagreb: Koncertna dvorana Vatroslava Lisinskog, 2004.

BARBIERI, Marija – MRAK, Marjana, *Josip Gostič*, Homec: Kulturno društvo Jože Gostič, 2000.

BARTOLIĆ, Zvonimir, *Hrvatski pučki pjesnik Florijan Andrašec [1888–1988]*, Čakovec: »Zrinski«, 1988.

BATUŠIĆ, Nikola, *Sto godina zgrade Hrvatskoga narodnog kazališta u Zagrebu*, Zagreb: Hrvatsko narodno kazalište, 1996².

BEKIĆ, Ante (ur.), *Studentsko kulturno-umjetničko društvo »Ivan Goran Kovačić« Zagreb 1948–1988*, Zagreb: SKUD »Ivan Goran Kovačić«, 1988.

BEKIĆ, Darko, *Vojin Bakić ili Kratka povijest Kiposlavije*, Zagreb: Profil international, 2006.
BENYOVSKY, Lucija, *Sloga hrvatsko grafičko glazbeno društvo. 1866 – 1996*, Zagreb: Hrvatsko grafičko glazbeno društvo Sloga, 1997.
BERSA, Blagoje, *Dnevnik i Uspomene*, prir. Eva Sedak i Nada Bezić, Zagreb: Hrvatski glazbeni zavod, 2010.
BERSA, Blagoje, *Korespondencija. Prva knjiga*, prir. Eva Sedak, Zagreb: Hrvatski glazbeni zavod, 2011.
BERSA, Blagoje, *Korespondencija. Druga knjiga*, prir. Eva Sedak, Zagreb: Hrvatski glazbeni zavod, 2012.
BEZIĆ, Nada, *Knjižnica i zbirka arhivske građe Hrvatskoga glazbenog zavoda u Zagrebu. 170 godina skrbi nad hrvatskom glazbenom kulturom*, Magistarski rad, rukopis, Zagreb 1996, knjižnica Muzičke akademije.
BEZIĆ, Nada, *Društveni orkestar Hrvatskoga glazbenog zavoda uz 55. godišnjicu njegove obnove (1954–2009)*, Zagreb: Hrvatski glazbeni zavod, 2009.
BLAŽEKOVIĆ, Zdravko, *Glazba osjenjena politikom. Studije o hrvatskoj glazbi između 17. i 19. stoljeća*, Zagreb: Matica hrvatska, 2002.
BOJANIĆ OBAD ŠĆITAROCI, Bojana – OBAD ŠĆITAROCI, Mladen, *Gradski perivoji Hrvatske u 19. stoljeću. Javna perivojna arhitektura hrvatskih gradova u europskom kontekstu*, Zagreb: »Šćitaroci« – Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet, 2004.
BREYER, Blanka, *Das deutsche Theater in Zagreb 1780–1840 mit besonderer berücksichtigung des dramatischen repertoires*. Zagreb: Jugoslovenska štampa, 1938.
BRKANOVIĆ, Ivan, *Sjećanja*, Zagreb: Hrvatsko društvo skladatelja – Cantus, 2006.
BUHIN, Dražen – STANISLAV, Zvonimir, *Hrvatski glazbeni vodič. 1998.–1999.*, Zagreb: HUZIP – HGU – HUOKU, 1998.
BUHIN, Dražen – STANISLAV, Zvonimir, *Almanah hrvatske glazbe 2007*, Zagreb: Piano d.o.o., 2007.
BUJAS, Željko, *Veliki englesko-hrvatski rječnik*, Zagreb: Nakladni zavod Globus, 1999.
BUNTAK, Franjo, *Povijest Zagreba*, Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1996.
BURIĆ, Katica, *Glazbeni život Zadra u 18. i prvoj polovici 19. stoljeća*, Zadar: Sveučilište u Zadru, 2010.
CERIBAŠIĆ, Naila, *Hrvatsko, seljačko, starinsko i domaće. Povijest i etnografija javne prakse narodne glazbe u Hrvatskoj*, Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 2003.
CINDRIĆ, Pavao, *Grički milenij, Kulturno-povijesna panorama*, Zagreb: Epoha – Matica hrvatska, 1965.
CINDRIĆ, Pavao, *Zagrebački vremeplov. Od Hrvatskoga glazbenog zavoda u Zagrebu do Koncertne dvorane »Vatroslav Lisinski«*, Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1978.
ČALOPEK, Nina, *Zagrebačka glazbena sredina 1890 – 1920: veze trivijalnog i umjetničkog*, diplomski rad, Zagreb, 2007, rukopis u knjižnici Muzičke akademije u Zagrebu.

ČUNKO, Tatjana, *Hrvatska glazba i Hrvatski radio*, Zagreb: Hrvatski radio, Treći program, 2012.
DIEßNER, Petra – HARTINGER, Anselm, *Bach, Mendelssohn und Schumann. Spaziergänge durch das musikalische Leipzig*, Leipzig: Edition Leipzig, 2005.
DOBRONIĆ, Lelja, *Stare numeracije kuća u Zagrebu*, Zagreb: Muzej grada Zagreba, 1959.
DOBRONIĆ, Lelja, *Zaboravljeni zagrebački graditelji*, Zagreb: Muzej grada Zagreba, 1962.
DOBRONIĆ, Lelja, *Bartol Felbinger i zagrebački graditelji njegova doba*, Zagreb: Društvo historičara umjetnosti Hrvatske, 1971.
DOBRONIĆ, Lelja, *Graditelji i izgradnja Zagreba u doba historijskih stilova*, Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti, 1983.
DOBRONIĆ, Lelja, *Zagrebački Kaptol i Gornji grad nekad i danas*, Zagreb: Školska knjiga, 1988[3].
DOBRONIĆ, Lelja, *Biskupski i kaptolski Zagreb*, Zagreb: Školska knjiga, 1991.
DOBRONIĆ, Lelja, *Slobodni i kraljevski grad Zagreb*, Zagreb: Školska knjiga, 1992.
DOBRONIĆ, Lelja, *Antun Dobronić*, Zagreb: Matica hrvatska, 2000.
DOBRONIĆ, Lelja, *Palača Hrvatskog povijesnog muzeja*, Zagreb: Hrvatski povijesni muzej, 2004[2].
DOKLESTIĆ, Borislav, *Zagrebačke urbanističke promenade*, Zagreb: Studio Hrg, 2010.
DÖMLING, Wolfgang, *Spaziergänge durch das musikalische Prag*, Zürich – Hamburg: Arche Verlag, 1999.
DUNDOVIĆ, J[osip], *Adresar. Sveobći stanbeni obavjestnik svih oblastih, ureda, društava, zavoda, tvorničara, trgovaca, obrtnika, kućevlastnika i inih stanovnika slobodnog i kralj. glavnog grada Zagreba*, Zagreb, 1908.
DURAKOVIĆ, Lada, *Pulski glazbeni život u razdoblju fašističke diktature (1926–1943).* Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo, 2003.
DURAKOVIĆ, Lada, *Ideologija i glazbeni život. Pula 1945.–1966.* Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo, 2011.
ENIX, Margery, *Rudolf Matz. Cellist, Teacher, Composer*, Ottawa: Dominis Publishing, 1996.
FAJDETIĆ, Vladimir, *Franjo Krežma (1862–1881). Hrvatski violinski virtuoz XIX stoljeća u svom i našem vremenu*, Osijek: Zajednica kulturnih djelatnosti, 1982.
FELETAR, Dragutin, *Glazbeni život Koprivnice. Prinos poznavanju povijesti Gradske limene glazbe i društava »Podravac«, »Domoljub«, »Mihovil Pavlek Miškina«, »Koprivnica«, »Jedinstvo«, »Željezničar«, »Bratstvo« i »Fran Galović«*, Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 1977.
FILIĆ, Krešimir, *Glazbeni život Varaždina*, Varaždin: Muzička škola Varaždin, 1972.
FLEISCHMANN, Aron, *Razvitak Zagreba od najranijih vremena do danas*, Zagreb: Tisak Jugoslavenske štampe, 1932.
FRANGEŠ, Oton – HOFFER, Nikola, *Povijest Kvaka (1869-1939).* 1939, Strojopis (primjerci u Muzeju grada Zagreba i u NSK).
FUČKAR, Stjepan, *Hrvatski jazzisti*, Zagreb: Ars media, 2007.

GOGLIA, Antun, *Spomenica povodom 80-godišnjice društva. Hrvatsko pjevačko društvo »Kolo« u Zagrebu 1862 – 1942*, Zagreb: [«Kolo«], 1942.
GOLDSTEIN, Ivo – SZABO, Agneza, *Povijest zagrebačke Klasične gimnazije (1607–2007)*, Zagreb: Novi Liber – Klasična gimnazija, 2007.
GOLEC, Ivica, *Petrinjski biografski leksikon*, Petrinja: Matica hrvatske, Ogranak, 1999.
GORTAN-CARLIN, Ivana, *Glazbeni život Poreča i okolice 1880.–1918.*, magistarski rad, Zagreb, 2005, rukopis u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici.
GOSTL, Igor, *Zagrebački perivoji i promenade. Nostalgičan pogled u prošlost*, Zagreb: Školska knjiga, 1994.
GOSTL, Igor, *Najsjajnija zagrebačka predstava. U ozračju gospodarske izložbe, velike preteče Zagrebačkog velesajma*, Zagreb: ABC naklada, 1996.
GRGAS, Mile, *Mile Grgas. Salon udruženja likovnih umjetnika Hrvatske Zagreb, Praška 4 od 21. III do 4. IV 1969.*, Zagreb: vl. nakl., 1969.
GRKOVIĆ, Mato, *Milka Trnina*, Zagreb: Znanje, 1966.
GULIN-ZRNIĆ, Valentina, *Kvartovska spika. Značenja grada i urbani lokalizmi u Novom Zagrebu*, Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku – Naklada Jesenski i Turk, 2009.
HARTOPP, Guy, *Vienna. A Complete Musical Guide*, Market Harborough: Faxton Music Publications, 2006.
HAWKESWORTH, Celia, *Zagreb. A Cultural and Literary History*, Oxford: Signal Books, 2007.
HEĆIMOVIĆ, Branko (ur.), *Repertoar hrvatskih kazališta 1840–1860–1980*, knj. 1-3, Zagreb: Globus – Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1990.–2002.
HIRC, Dragutin, *Stari Zagreb*, svezak prvi: *Gradec i Grič*, Zagreb: Matica hrvatska, 2008.
HIRC, Dragutin, *Stari Zagreb*, svezak drugi: *Kaptol i Donji Grad*, Zagreb: Matica hrvatska, 2008.
HORVAT, Rudolf, *Prošlost grada Zagreba*, Zagreb: »August Cesarec« – Atlantic Paper, 1992.
HRBUD-POPOVIĆ, Višnja – HERCEG, Nadežda, *Škola za klasični balet 1949.–1999.* Zagreb: Škola za klasični balet, 1999.
HUDOVSKY, Adolf, *Zagreb i okolica. Kažiput za urodjenike i strance*, Zagreb: vl. nakl., 1892.
HUTINEC, Boris (ur.), *Mirogoj Zagreb [1873–1973]*, Zagreb: Grafički zavod Hrvatske – Gradska groblja, 1974. - vidi i pojedinačne tekstove: KOSIĆ, Krešimir; MALEKOVIĆ, Vladimir; VEREŠ, Saša.
IVANIŠEVIĆ, Goran (ur.), *Crkveno pjevanje u Hrvatskoj. Knjiga izlaganja na simpoziju održanom u Zagrebu 20. prosinca 2001. povodom 70. obljetnice osnutka Ćirilo-Metodova kora*, Zagreb: Ćirilo-Metodov kor – Grkokatolička župa sv. Ćirila i Metoda, 2002.
IVANOV, Tommaso, *Il cimitero di Zara*, Brescia: Edizioni del Moretto, 1986.
IVELJIĆ, Iskra, *Očevi i sinovi. Privredna elita Zagreba u drugoj polovici 19. stoljeća*, Zagreb: Leykam international, 2007.

JELČIĆ, Zrinka, *Zbirka Margite & Rudolfa Matza. Donacija Muzeju grada Zagreba*, Zagreb: Muzej grada Zagreba, 2010.
JERMAN, Silvin – TODOROVSKI, Ilinka, *Slovenski dom v Zagrebu 1929–1999*, Zagreb: Kulturno-prosvetno društvo Slovenski dom, 1999.
JEŽIĆ, Slavko, Život i djelo Augusta Šenoe, u: August Šenoa, *Sabrana djela*, knj. 12, Zagreb: Znanje, 1964, 7–281.
JOANELLI, Branka (ur.), *Hrvatsko obrtničko kulturno-umjetničko društvo »Sloboda-Sloga«. Spomen-spis 1872–1992*, Zagreb: [s.n.], 1992.
JURIČIĆ, Vedrana (ur.), *Vodič kroz glazbene knjižnice i zbirke Zagreba*. Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo – Hrvatsko bibliotekarsko društvo – Odsjek za povijest hrvatske glazbe HAZU, 1997.
KAMPUŠ, Ivan – KARAMAN, Igor, *Tisućljetni Zagreb. Od davnih naselja do suvremenog velegrada*, Zagreb: Školska knjiga, 1988[5].
KAPKO-FORETIĆ, Zdenka, *Carl von Turányi (1805–1873). Eine Monographie*, Köln: Arno Volk-Verlag, 1973.
KASSOWITZ-CVIJIĆ, Antonija, *Vatroslav Lisinski u kolu Ilira*, Zagreb: Matica hrvatska, 1919.
KASSOWITZ-CVIJIĆ, Antonija, *Franjo Ž. Kuhač. Stari Osijek i Zagreb. Sa slikom F. Ž. Kuhača. Prigodom 90. obljetnice Kuhačeva rođenja*, Zagreb: Matica hrvatska, 1924.
KASSOWITZ-CVIJIĆ, Antonija, *Sličice o Ivanu pl. Zajcu prigodom 10. obljetnice njegove smrti 16. decembra 1924*, Zagreb [i.e. Jastrebarsko]: (Tiskara Ivan Lesnik), 1924.
KASTL, Sonja – MARTINČEVIĆ, Jagoda, *125 godina profesionalnog baleta u Hrvatskoj. Recentni trenutak profesije*, Zagreb: Hrvatsko društvo baletnih umjetnika, 2003.
KAUFMANN, Walter, *Die Orgeln Ostfrieslands. Orgeltopographie*, Zürich: Ostfriesische Landschaft, 1968.
KAVURIĆ, Lada, *Hrvatski plakat do 1940.*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti – NSK – Horetzky, 1999.
KLAIĆ, Bratoljub, *Rječnik stranih riječi. Tuđice i posuđenice*, Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 2001.
KLEMENČIĆ, I., *Adresar. Sveopći obavjesnik svih oblasti, ureda, društava, zavoda, industrijalaca, trgovaca, obrtnika, kućevlasnika i inih stanovnika slob. i kr. glavnog grada Zagreba za 1921. god.*, Zagreb: M. Junković i Ivan Sirovatka, 1920.
KLIČINOVIĆ, Božena, *Frano Kršinić*, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 1998.
KNEŽEVIĆ, Snješka, *Zagrebačka zelena potkova*, Zagreb: Školska knjiga, 1996.
KNEŽEVIĆ, Snješka, *Zagreb u središtu*, Zagreb: Barbat, 2003.
KNEŽEVIĆ, Snješka – LASLO, Aleksander, *Židovski Zagreb. Kulturno-povijesni vodič*, Zagreb: Židovska općina Zagreb [et. al.], 2011.
KOS, Koraljka (ur.), *Muzička akademija u Zagrebu 1921–1981. Spomenica u povodu 60. godišnjice osnutka*, Zagreb: Muzička akademija u Zagrebu, 1981.
KOVAČEVIĆ, Krešimir, *Hrvatski kompozitori i njihova djela*, Zagreb: Naprijed, 1960.
KOVAČEVIĆ, Krešimir – KRPAN, Erika, *Hrvatsko društvo skladatelja 1945.–1995.*, Zagreb: Hrvatsko društvo skladatelja, 1995.
KOVAČIĆ, Krešimir, *Priče iz starog Zagreba*, Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1990.

KOŽARIĆ, Ivan (ur.), *Spomenici i fontane u gradu Zagrebu. Vodič*, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Gliptoteka – Grad Zagreb, Gradski ured za zaštitu spomenika kulture i prirode, 2007.
KRELIUS, Zvonimir – TOMŠA, Dragutin, *Spomen knjiga. Hrvatsko zanatlijsko kulturno umjetničko društvo »Sloga« Zagreb*, Zagreb: [»Sloga«], 1972.
KRLEŽA, Miroslav, *Dnevnik 1914–1917. Davni dani I*, Sarajevo: Oslobođenje, 1977.
KRPAN, Erika, *Murai*, Varaždin: Varaždinske barokne večeri, 2000.
KRPAN, Erika, (ur.), *Muzički biennale Zagreb. Međunarodni festival suvremene glazbe 1961. - 2001.*, Zagreb: Hrvatsko društvo skladatelja, 2000.
KRPAN, Erika (ur.), *Zagrebački solisti. 50 zlatnih godina 1954–2004*, Zagreb: Zagrebački solisti – Cantus, 2003.
KRPAN, Erika (ur.), *Hrvatsko društvo skladatelja. 60 godina 1945. – 2005.*, Zagreb: Hrvatsko društvo skladatelja, 2005.
KRPAN, Erika (ur.), *Qui bene cantat, bis orat. Dvadeseta obljetnica obnovljenog Oratorijskog zbora crkve sv. Marka Cantores sancti Marci 1988.–2008.*, Zagreb: Oratorijsko društvo sv. Marka, 2008.
KRPAN, Erika (ur.), *Simfonijski orkestar Hrvatske radiotelevizije. Osam desetljeća*, Zagreb: Hrvatska radiotelevizija, Glazbena proizvodnja, 2010.
KRPAN, Erika (ur.), *Muzička akademija Sveučilišta u Zagrebu. 90 godina,* Zagreb: Muzička akademija, 2011.
KUHAČ, Franjo Ksaver, *Vatroslav Lisinski i njegovo doba*, Zagreb: Matica hrvatska, 1897.
KUHAČ, Franjo Ksaver, *Vatroslav Lisinski i njegovo doba*, Zagreb: Matica hrvatska, 1904[2].
KUHAČ, Franjo Ksaver, *Ilirski glazbenici*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1994. [Pretisak iz 1893. g.]
KUNTARIĆ, Marija, *Blagoje Bersa*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1959.
KURET, Primož, *Glasbena Ljubljana v letih 1899–1919*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1985.
LASLO, Aleksander, *Arhitektonski vodič Zagreb 1898. – 2010.*, Zagreb: Arhitekst – Društvo arhitekata, 2011.
LEBRECHT, Norman, *Music in London, A History and Handbook*, London: Aurum Press, 1992.
LEE, Edward, *Musical London*, [London]: Omnibus Press, 1995.
LEKO, Krunoslav [et al.], *Scenski i koncertni prostori u Hrvatskoj. Priručnik o dvoranama i ostalim prostorijama za predstavljanje gostujuće i vlastite kazališne produkcije i za koncerte ozbiljne glazbe u hrvatskim naseljima*, Zagreb: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, 2003.
LISIČIĆ, Lovro (ur.), *20 godina Koncertne dvorane Vatroslav Lisinski*, Zagreb: Koncertna dvorana »Vatroslav Lisinski«, 1993.
LONČAREVIĆ, Juraj (ur.), *Sveta Marija na Dolcu*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1985.
LUČIĆ, Franjo (ur.), *Muzički kalendar 1934*, Zagreb: Kugli, 1934.

MACHALA, Marijan (ur.), *Prigodnica. Družba »Braća Hrvatskoga Zmaja« 1905. – 16. XI. – 2005.*, Zagreb: Družba »Braća Hrvatskoga Zmaja«, 2005.
MAROEVIĆ, Ivo, *Zagreb njim samim*, Zagreb: Durieux, 1999.
MAROEVIĆ, Ivo, *O Zagrebu usput i s razlogom. Izbor tekstova o zagrebačkoj arhitekturi i urbanizmu (1970.–2005.)*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2007.
MAROŠEVIĆ, Grozdana, *Glazba četiriju rijeka. Povijest glazbe Karlovačkog Pokuplja*, Zagreb: Institut za etnologiju i fokloristiku – Hrvatsko muzikološko društvo, 2010.
MAROŠEVIĆ, Grozdana – NAZOR, Dijana, *Ulični svirači grada Zagreba*, Zagreb: Kadenca, udruga zabavljača, 2008.
MARSIĆ, Vera, *Kazališta od renesanse do zagrebačkog Hrvatskog narodnog kazališta*, Zagreb: Školska knjiga, 1997.
MARTINČEVIĆ, Jagoda, *Zagrebački kvartet 1919–2009*, Zagreb: Matica hrvatska, 2010.
MARUŠEVSKI, Olga, *Školski forum Ise Kršnjavoga*, Zagreb: Muzejsko-galerijski centar, 1992.
MARUŠEVSKI, Olga, *Iso Kršnjavi. Kultura i politika na zidovima palače u Opatičkoj 10*, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2002.
MARUŠEVSKI, Olga, *Iz zagrebačke spomeničke baštine*, Zagreb: Matica hrvatska, 2006.
MAŽURAN-SUBOTIĆ, Vesna, *Robert Jean-Ivanović. Retrospektivna izložba, Gliptoteka HAZU, Zagreb, svibanj-lipanj 1999.*, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Gliptoteka, 1999.
MAŽURAN-SUBOTIĆ, Vesna, *Grga Antunac*, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Gliptoteka, 2001.
MEDER, Jagoda, *Orgulje u Hrvatskoj*, Zagreb: Globus – Zavod za zaštitu spomenika kulture Republike Hrvatske, 1992.
MIKLAUŠIĆ-ĆERAN, Snježana, *Glazbeni život Zagreba u XIX. stoljeću u svjetlu koncertnih programa sačuvanih u arhivu Hrvatskoga glazbenog zavoda*, Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo, 2001.
MILČEC, Zvonimir, *Galantni Zagreb*, Zagreb: Mladost, 1989.
MILETIĆ, Stjepan, *Hrvatsko glumište*, Zagreb: Centar za kulturnu djelatnost Saveza socijalističke omladine Zagreba, 1978.
MITLEHNER, Christine – BAAK, Ulrike, *Berlin für Musikfreunde*, Berlin: Parthas Verlag, 2000.
MOHOROVIČIĆ, Andre, *Graditeljstvo u Hrvatskoj. Arhitektura i urbanizam*, Zagreb: Školska knjiga, 1992.
MONTANI, Miroslav, *Ivo Kerdić*, Zagreb: JAZU, [s.a.].
MORROW, Mary Sue, *Concert Life in Haydn's Vienna. Aspects of a Developing Musical and Social Institution*, New York: Pendragon Press, 1989.
MRDULJAŠ, Igor, *Zagrebački kabaret. Slika jednog rubnog kazališta*, Zagreb: Nakladni zavod Znanje, 1984.
MUMFORD, Lewis, *Grad u historiji. Njegov postanak njegovo mijenjanje njegovi izgledi*, Zagreb: Naprijed, 1988.
MUNK, Zdenka (ur.), *Muzej za umjetnost i obrt 1880 – 1970. Katalog izabranih djela*, Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 1970.

NEMEC, Krešimir, *Čitanje grada. Urbano iskustvo u hrvatskoj književnosti*, Zagreb: Naklada Ljevak, 2010.
NUßBAUMER, Martina, *Musikstadt Wien. Die Konstruktion eines Images*, Freiburg i. Br. – Berlin – Wien: Rombach Verlag, 2007.
OČIĆ, Matija (ur.), *Ljetopis Društva za promicanje orguljske glazbene umjetnosti »Franjo Dugan« 1994.–2005*, Zagreb: Društvo za promicanje orguljske glazbene umjetnosti »Franjo Dugan«, 2006.
OTRŽAN, Đurđa (ur.), *10 godišnjih doba. Ljetopis Gudačkog kvarteta Rucner 1998. – 2008.*, Zagreb – Metković: Gudački kvartet Rucner – Matica hrvatska, Ogranak, 2008.
PEKLIĆ, Ivan – STAREŠEC, Vladimir, *Sidonija Rubido-Erdödy. Prva hrvatska primadona*, Križevci: Gradska knjižnica »Franjo Marković«, 2001.
PERAK LOVRIČEVIĆ, Nataša (ur.), *Glazbeno učilište Elly Bašić 1965.–2005.*, Zagreb: Glazbeno učilište Elly Bašić, 2005.
PERHARIĆ, Božidar, *Umjetnička škola 1942.–1945. u Zagrebu*, Zagreb: »Prijateljstvo« društvo za njegovanje umjetnosti i kulture, 1995.
PERIĆ, Ivo, *Zagreb od 1850. do suvremenog velegrada*, Zagreb: Muzej grada Zagreba, 2006.
PERIĆ-KEMPF, Bosiljka (ur.), *Glazbeni život Požege. Zbornik radova sa muzikoloških skupova u Požegi 1998. i 1999.*, Požega: Poglavarstvo grada Požege, 2000.
PERIĆ-KEMPF, Bosiljka (ur.), *Glazbeni život Požege. II. zbornik radova sa muzikoloških skupova u Požegi 2002. i 2003.*, Požega: Grad Požega, 2004.
PETTAN, Hubert, *150 godina Muzičke škole »Vatroslav Lisinski«*, 1979, rukopis, kopija u knjižnici Hrvatskoga glazbenog zavoda.
PIŠKOR, Mojca – PRICA, Ines – ŽIVKOVIĆ, Marija (ur.), *Instrumentiranje grada. Glazbe, gradovi politike*, [knjižica sažetaka], Zagreb: Hrvatsko etnološko društvo, 2008.
PREMERL, Nada, *Vodič. Muzej grada Zagreba*, Zagreb: Muzej grada Zagreba, 2002.
RADAUŠ, Vanja, *Vanja Radauš. Retrospektiva 21. prosinca 2006. – 11. veljače 2007.*, Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 2006.
RADOVIĆ MAHEČIĆ, Dunja, *Socijalno stanovanje međuratnog Zagreba*, Zagreb: Horetzky, 2002.
RAJKOVIĆ, Đuro, *Stanislav Preprek. Život i djelo*, Zagreb: Hrvatsko društvo crkvenih glazbenika, 2006.
RAUTER PLANČIĆ, Biserka (ur.), *Ikonografija grada u hrvatskom slikarstvu prve polovice 20. stoljeća*, Zagreb: Moderna galerija, 2010.
RESANOVIĆ, Nikola, *U desnici snaga, u srcu odvažnost, u misli domovina. Zagrebačko tjelovježbeno društvo Hrvatski sokol 1874–2001*, Zagreb: Zagrebačko tjelovježbeno društvo Hrvatski sokol – Ars media, 2002.
RIHTMAN-AUGUŠTIN, Dunja, *Ulice moga grada. Antropologija domaćeg terena*, Zemun – Beograd: Biblioteka XX vek – Čigoja štampa, 2000.
RIMAN, Marija, *Mladen Pozajić. Život i djelo*, Rijeka: »Adamić«, 2007.
RUBINSTEIN, Artur, *Moje mnoge godine*, Novi Sad: Matica srpska, 1986.
RUCK, Lovorka, *Glazba s/bez granice. Skica glazbenog života u Rijeci i Sušaku od 1918. do 1941.*, Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2003.

SABOTIČ, Ines, *Stare zagrebačke kavane i krčme s kraja 19. i početka 20. stoljeća*, Zagreb: AGM, 2007.
SADIE, Julie Anne – SADIE, Stanley, *Calling on the composer. A guide to European composer houses and museums*, New Haven – London: Yale University Press, 2005.
SEDAK, Eva (ur.), *Živi Matačić*, Zagreb: Fond Lovro & Lilly Matačić, 2009.
SEDER, Alojzije, *Zbirka Franjo Schneider Zagreb*, [deplijan], Zagreb: Glazbena škola Pavla Markovca, [s.a.]. (isti sadržaj vidi i na http://muzej-franje-schneidera.com)
SPELDA, Antonin, *Hudebni mistopis Klatovska*, Plzen: Krajske kulturni stredisko, 1974.
SREMAC, Stjepan, *Povijest i praksa scenske primjene folklornog plesa u Hrvata. Između društvene i kulturne potrebe, politike, kulturnog i nacionalnog identiteta*, Zagreb: Institut za etnologiju i fokloristiku, 2010.
SRKULJ, Stjepan, *Zagreb u prošlosti i sadašnjosti*, Zagreb: Općina slob. i kr. grada Zagreba, 1936[3].
STANČIĆ, Nikša, *Gajeva »Još Horvatska ni propala« iz 1832–33. Ideologija Ljudevita Gaja u pripremnom razdoblju hrvatskog narodnog preporoda*, Zagreb: Globus [etc.], 1989.
STIPČEVIĆ, Ennio, *Hrvatska glazbena kultura 17. stoljeća*, Split: Književni krug, 1992.
STIPČEVIĆ, Ennio, *Hrvatska glazba. Povijest hrvatske glazbe do 20. stoljeća*, Zagreb: Školska knjiga, 1997.
SZABO, Gjuro, *Stari Zagreb*, Zagreb: Spektar – Znanje, 1971.
ŠABAN, Ladislav, *150 godina Hrvatskog glazbenog zavoda*, Zagreb: Hrvatski glazbeni zavod, 1982.
ŠABIĆ, Marija (ur.), *Stanovništvo, kućanstva i stanovi*, Zagreb: Gradski zavod za planiranje razvoja grada i zaštitu okoliša, Odjel za statistiku, 2004[2].
ŠENOA, Milan, *O Zagrebu koješta*, Zagreb: Dora Krupićeva, 2001.
ŠIMAT BANOV, Ive, *Robert Frangeš Mihanović. Prilog povijesti modernoga hrvatskog kiparstva*, Zagreb: Art studio Azinović, 2005.
ŠIMAT BANOV, Ive, *Marija Ujević Galetović*, Zagreb: Art magazin Kontura, 2007.
ŠIMPRAGA, Saša, *Zagreb, javni prostor*, Zagreb: Porfirogenet, 2011.
ŠIROLA, Božidar, *Pregled povijesti hrvatske muzike*, Zagreb: Edition Rirop, 1922.
ŠKALAMERA, Željko – PANDŽIĆ, Ankica – BOŽIĆNIK, Marijan, *Zagreb na geodetsko-katastarskim zemljovidima i u zemljišnim knjigama*, [katalog izložbe], Zagreb: Gradski zavod za katastar i geodetske poslove, 1994.
ŠKUNCA, Mirjana, *Glazbeni život Splita u doba narodnog preporoda i u prijelaznim desetljećima (1860–1882–1918). Prinosi građi za sociološku povijest glazbe u Hrvatskoj*, Split: Književni krug, 1991.
ŠPEHAR, Snježana, *Glazba i ti. Udžbenik glazbene kulture za osmi razred osnovne škole*, Zagreb: Školska knjiga, 2006.
ŠPOLJARIĆ, Branimir, *Stari Zagreb od vugla do vugla*, Zagreb: AGM – Muzej grada Zagreba, 2009[3].
ŠTAMBAK, Nikola (ur.), *Zagreb*, Zagreb: Masmedia, 2004.

TILJAK, Dina, *Elly Bašić – tragovi i vizije. Pokušaj približavanja jednom fenomenu glazbene kulture*, diplomski rad, Zagreb, 2005, rukopis u knjižnici Muzičke akademije u Zagrebu.
TOMAŠEK, Andrija, *Pavao Markovac. Čovjek i djelo*, Zagreb: NIRO »Radničke novine«, 1983.
TOMAŠEK, Andrija (ur.), *Zlatna obljetnica Hrvatskog društva glazbenih i plesnih pedagoga*, Zagreb: Hrvatsko društvo glazbenih i plesnih pedagoga, 2000.
TRČAK, Ivan (ur.), *Mirogoj. Kulturno povijesni vodič*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost – Rektorat crkve Krista kralja, Mirogoj, 1987.
TUKSAR, Stanislav, *Kratka povijest hrvatske glazbe*, Zagreb, Matica hrvatska, 2000.
TUKSAR, Stanislav (ur.), *Muzička akademija. 80 godina*, Zagreb: Muzička akademija, 2002.
UGARKOVIĆ, Stipe – OČAK, Ivan, *Zagreb, grad heroj. Spomen-obilježja revolucije*, Zagreb: »August Cesarec«, 1979.
VONČINA, Nikola, *TV osvaja Hrvatsku. Prilozi za povijest radija i televizije u Hrvatskoj III. (1954.–1958.)*, Zagreb: Hrvatski radio, 1999.
VONČINA, Nikola, *RTV Zagreb 1959.–1964. Prilozi za povijest radija i televizije u Hrvatskoj IV*, Zagreb: Hrvatski radio, 2001.
VUJČIĆ, Davorin, *Poljan*, Zagreb: ArTresor naklada, 2007.
VUJČIĆ, Davorin, *Vanja Radauš. Portreti*, [katalog izložbe], [Klanjec]: Muzeji Hrvatskog zagorja – Galerija Antuna Augustinčića, 2010.
VUKONIĆ, Boris, *Tempus fugit. Povijest turizma Zagreba*, Zagreb: AGM – HAZU, 1994.
VUKOVIĆ, Jelena, *Glazbeni život Zagreba od 1890. do 1920. u orisu glazbene kritike na njemačkom jeziku*, 1998, diplomski rad, rukopis u knjižnice Muzičke akademije u Zagrebu
ZEININGER, Benjamin, *Jubilejski spis. Hrvatsko pjevačko družtvo »Kolo« u Zagrebu tečajem trideset godina*, Zagreb: [«Kolo«], 1892.
ZGAGA, Višnja (ur.), *Vodič kroz hrvatske muzeje i zbirke 2011*, Zagreb: Muzejski dokumentacijski centar, 2011.
ZLAMALIK, Vinko, *Memorijal Ive Kerdića*, Osijek – Zagreb: Galerija likovnih umjetnosti –Strossmayerova galerija starih majstora Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti – Društvo povjesničara umjetnosti SR Hrvatske, 1980.
ZJALIĆ, Milan, *Glazbeno pjevačko društvo »Vijenac« u zagrebačkom sjemeništu. Crtice iz njegove prošlosti*, Zagreb: vl. nakl., 1906.
ZJALIĆ, Milan, *Crkvena muzika*, Zagreb: vl. nakl., 1925.
ZLATAR, Andrea, *Svakodnevne razglednice*, Zagreb: Ljevak, 2002.
ŽUPANOVIĆ, Lovro, *Vatroslav Lisinski (1819–1854). Život, djelo, značenje*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1969.
ŽUPANOVIĆ, Lovro (ur.), *Blagoje Bersa 21. XII 1873. 1. I 1934. začetnik hrvatske glazbene Moderne*, Zagreb: s.n., 1973.
ŽUPANOVIĆ, Lovro, *Stoljeća hrvatske glazbe*, Zagreb: Školska knjiga, 1980.
ŽUPANOVIĆ, Lovro, *Hrvatski pisci između riječi i tona*, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1989.

ŽUPANOVIĆ, Lovro, *Vatroslav Lisinski (Zagreb, 1819. – Zagreb, 1854.). Život i djelo. Uz 150. obljetnicu njegove smrti*, Zagreb: Graphis, 2003.

***, *Hartmanov. Sveobći popis stanova sa podpunim adresarom oblasti, ureda, obrtnika i trgovaca kralj. slobodnoga i glavnoga grada Zagreba*, Zagreb: Kugli i Deutsch, 1902.
***, *Hotel Esplanade. A Rendez-Vous of the Distinction & Elegance*, [brošura], [Zagreb]: [The Regent Esplanade Zagreb], 2005(?).
***, *Izvješće o djelovanju hrv. pjevačkoga družtva »Kolo« tečajem godine 1883*, Zagreb: [s.n.], 1883.
***, *Katalog vojničkih koncertnih izvedba u svratištu »Janje« d.d.*, Zagreb: (Tisak Milana Ramušćaka), 1921.
***, *Krematorij Mirogoj i Gaj urni u Zagrebu*, Zagreb: Gradska groblja, 1987.
***, *Mirogoj*. Zagreb: Turistička zajednica grada Zagreba, 2010.
***, *Nova numeracija kuća slobodnog i kraljevskog glavnog grada Zagreba*, Zagreb, 1878.
***, *Proljetna jedra. Glazbeno društvo intelektualaca u prvoj dekadi svoga opstanka*, Zagreb: [redakcioni odbor], 1930.
***, *Razvoj muzičkog školstva u SR Hrvatskoj 1788–1968,* [katalog izložbe], Zagreb: [s.n.], 1968.
***, *Slob. i kr. zem. glavni grad Zagreb od godine 1892. do godine 1902. sastavljen po službenim podatcima*, Zagreb: Albrecht, 1902.
***, *Spomenica na svetčano otvaranje Kralj. sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu, prvoga hrvatskoga, dana 19. listopada 1874.*, Zagreb: (Albrecht), 1875.
***, *Sveopći privatni i poslovno-stručni Zagrebački adresar*, Zagreb: Kugli, 1930.
***, *Telefonski imenik. Direkcija Zagreb,* [Zagreb]: [Kraljevina Jugoslavija, Ministarstvo pošta, telegrafa i telefona], 1941.
***, *Tomićev prvi vozni red*, Zagreb: [s.n.], 1940.
***, *Ulice ceste, trgovi i šetališta u slob. i kr. glavnom gradu Zagrebu godine 1929. s podjelom grada na orijentacione kotare*, Zagreb: Općina slob. i kr. glavnog grada Zagreba, 1929.
***, *Zagreb 1900,* Zagreb: Liber, 1974.
***, *Zagrebačko gradsko kazalište Komedija 1950/51–1980/81.*, Zagreb: Zagrebačko gradsko kazalište »Komedija«, [1981].
***, *Zapisnici o skupštinama zastupstva slob. i kr. glavnoga grada Zagreba*. Zagreb: Tisak dioničke tiskare, 1913.
***, *Zapisnici o skupštinama zastupstva slob. i kr. glav. grada Zagreba*, Zagreb: Tisak, 1933.
***, *Zapisnici o skupštinama zastupstva slob. i kr. glavnoga grada Zagreba*, Zagreb: (Tisak dioničke tiskare): 1913.
***, *Zgrada Sveučilišta u Zagrebu*, ur. Tomislav Premerl, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, 1999.

Članci

AJANOVIĆ-MALINAR, Ivona, Feller, Marijan, u: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 4, Zagreb: Leksikografski zavod *Miroslav Krleža*, 1998, 158–159.

AJANOVIĆ-MALINAR, Ivona, Kostrenčić, Marija, u: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 7, Zagreb: Leksikografski zavod *Miroslav Krleža*, 2009, 698.

ANDREIS, Josip, Hrvatska muzika, umjetnička, u: *Muzička enciklopedija*, sv. 2, Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1974², 175–183.

APPEL, Bernhard, Grossstädtische Wahrnehmungsmuster in Gustav Mahlers Symphonien. Ein soziologischer Versuch, *International Review of the Aesthetic and Sociology of Music*, 16 (1985) 1, 87–102.

B., Javni koncerti vojne glazbe na Zrinjevcu, *Borba*, 17 (1952) 258, 7.

BAČIĆ, Marcel, [Uvodni tekst], *HaGeZe*, 10 (2007), 7, 1.

BARTOLIĆ, Zvonimir, Andrašec, Florijan, u: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 1, Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1983, 111–112.

BATUŠIĆ, Nikola, Freudenreich, Aleksandar, u: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 4, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1998, 456–457. (autori ostalih dijelova natuknice o Freudenreichu: Tomislav Premerl i Franjo Frntić)

BATUŠIĆ, Slavko, Zagabria (Zagreb) 1. Teatro dramm. e mus., u: *Enciclopedia dello spettacolo*, sv. 9, Roma: Casa editrice le maschere, 1962, 2074–2077.

BATUŠIĆ, Slavko, Vlastitim snagama (1860–1941), u: *Hrvatsko narodno kazalište 1894–1969. Enciklopedijsko izdanje*, ur. Pavao Cindrić, Zagreb: Naprijed – HNK, 1969, 77–133.

BEŠTAK, Branko – JELČIĆ, Zrinka, Rudolf Matz – priznanja i odličja na polju glazbe i sporta (iz donacije Muzeju grada Zagreba), *Numizmatičke vijesti,* 52 (2010) 63, 232–251.

BEZIĆ, Nada, The Croatian Music Institute Concert Hall and Its Significance for the Music Life of Zagreb, u: *Zagreb 1094–1994. Zagreb i hrvatske zemlje kao most između srednjoeuropskih i mediteranskih glazbenih kultura*, ur. Stanislav Tuksar, Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo, 1998, 253–261.

BEZIĆ, Nada, Zagreb, u: *Die Musik in Geschichte und Gegenwart*, Sachteil 9, Kassel – Basel: Bärenreiter, 1998², st. 2121–2127.

BEZIĆ, Nada, Kako smo okrenuli spomen-ploču, *HaGeZe*, 5 (2001) 2, 2.

BEZIĆ, Nada, Otac i sin Fink – tragom zapisa o jednoj gitari, *Gitara*, (2001) 3, 21–24.

BEZIĆ, Nada, Tamburica – hrvatski izvozni proizvod na prijelazu 19. u 20. stoljeće, *Narodna umjetnost*, 38 (2001) 2, 97–115.

BEZIĆ, Nada, Hrvatski glazbeni zavod 1827–2002, u: *Hrvatski glazbeni zavod 1827-2002,* ur. Marcel Bačić, Zagreb: Hrvatski glazbeni zavod, 2003, 11–37.

BEZIĆ, Nada, Koncertni programi i plakati u Zbirci arhivske građe Hrvatskoga glazbenog zavoda u Zagrebu 1852.–1918., *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 28 (2005) 3/4, 272–299.

BEZIĆ, Nada, Tragovi prisutnosti gitare u Zagrebu u 19. stoljeću, u: *Ivan Padovec (1800–1873) i njegovo doba. Radovi s međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Zagrebu i Varaždinu, Hrvatska 28–30. 9. 2000.*, ur. Vjera Katalinić – Sanja Majer-Bobetko, Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo, 2006, 17–25.

BEZIĆ, Nada, Uza stotu godišnjicu rođenja Zinke Kunc (1906–1989) – U potrazi za rodnom kućom Zinke Kunc, *HaGeZe*, 9 (2006) 9, 2.
BEZIĆ, Nada, Uz izložbu postavljenu o 130. godišnjici zgrade HGZ-a, *HaGeZe*, 10 (2007) 6, 2.
BEZIĆ, Nada, Spomen i spomenici – likovi i imena muzičara na ulicama i trgovima Zagreba, u: *Instrumentiranje grada. Glazbe, gradovi politike*, [knjižica sažetaka], ur. Mojca Piškor – Ines Prica – Marija Živković, Zagreb: Hrvatsko etnološko društvo, 2008, 5–6.
BEZIĆ, Nada, Što je 20. stoljeće donijelo Zagrebu (Grad kao glazbeni organizam), u: *Hrvatska glazba u XX. stoljeću*, ur. Jelena Hekman, Zagreb: Matica hrvatska, 2009, 395–406.
BEZIĆ, Nada, Zagrebački klub »Kvak« i glazba s posebnim osvrtom na razdoblje od osnutka 1879. do 1907. godine, *Arti musices*, 43 (2012) 1, 3–44.
BLAŽEKOVIĆ, Zdravko, Pozivnica za družtveni koncert s plesom. Sličice iz glazbene prošlosti, *Od – do*, (1983) 7–8 (50–51), 6–7.
BLAŽEKOVIĆ, Zdravko, U Zagrebu se nekad i tako muziciralo, *Kaj. Stoletni kolendar*, 16 (1983) 3, 65–76.
BLAŽEKOVIĆ, Zdravko, Franjo Ksaver Kuhač: utemeljitelj hrvatske glazbene historiografije, u: Sanja Majer-Bobetko – Zdravko Blažeković – Gorana Doliner, *Hrvatska glazbena historiografija u 19. stoljeću*, Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo, 2009, 34–99.
BOGNER-ŠABAN, Antonija, U zrcalu povijesti, u: *Pedeset godina Zagrebakog kazališta mladih*, ur. Antonija Bogner-Šaban, Zagreb: Zagrebačko kazalište mladih, 2000, 1–32.
BOGNER-ŠABAN, Antonija, Gričke igre, Zagreb,1959, u: *Repertoar hrvatskih kazališta. 1840–1860–1980*, knj. 3, ur. Branko Hećimović, Zagreb: HAZU – AGM, 2002, 329.
BOGNER-ŠABAN, Antonija, Večeri na Griču, Zagreb 1987–1990–, u: *Repertoar hrvatskih kazališta. 1840–1860–1980*, knj. 3, ur. Branko Hećimović, Zagreb: HAZU – AGM, 2002, 306–307.
BOGNER-ŠABAN, Antonija, Zagrebačke ljetne večeri, Zagreb 1958–1976. Ljetne predstave Zagrebačkoga gradskog kazališta Komedija, Zagreb, 1958, u: *Repertoar hrvatskih kazališta. 1840–1860–1980*, knj. 3, ur. Branko Hećimović, Zagreb: HAZU – AGM, 2002, 327–328.
BOIĆ, Viktor, Prilog komornoj glazbi u zagrebačkim domovima, *Sveta Cecilija*, 47 (1977) 2, 50–51; 3, 73–74.
BOLTUŽIĆ, Ana, Citraštvo u Zagrebu od 1860-ih do 1918. godine na temelju ostavštine Milana Stahuljaka, pohranjene u Arhivu Hrvatskoga glazbenog zavoda, *Arti musices*, 39 (2008) 2, 219–253.
BRKIĆ, Silvija, Zbirka Anke Gvozdanović. Dio izložbe Skriveno blago MUO – *in situ*, *Vijesti muzealaca i konzervatora,* (2005) 4, 17–21.
BUBANOVIĆ, Aleksandar, Kronika zagrebačkog jazza, *Cantus*, (2003) 122, 49–50; 123, 44–45; 124, 74–75; (2004) 125, 66–67; 126, 78–79; 127, 61–62; 128, 70–71; 129, 64–65; (2005) 130, 59–60; 131, 43–44; 132, 71–72; 133, 46–47; 134, 56–57; 135/136, 89–90; (2006) 137, 39–40; 138, 11; 139, 17.

BUČAR, Franjo, Boravak nadvojvode Albrechta po Hrvatskoj i Slavoniji te u Zagrebu g. 1877., *Zagreb*, 10 (1942) 1–2, 30–42.
BUJIĆ, Bojan, Zagreb, u: *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, sv. 20. London: MacMillian Publishers Limited, 1980, 618–621.
BUNTAK, Franjo, Stanovnici Ilice, njihove kuće i zemljišta u prošlom stoljeću, u: *Iz starog i novog Zagreba*, sv. 6, Zagreb: Muzej grada Zagreba, 1984, 143–168.
BUNTAK, Franjo, Radićeva (Duga) ulica, u: *Iz starog i novog Zagreba*, sv. 7, Zagreb: Muzej grada Zagreba, 1996, 35–108.
BUTURAC, Josip – STAHULJAK, Zlatko, Kamilo Dočkal, u: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 3, Zagreb: Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, 1993, 449.
CINDRIĆ, Pavao, Trnovit put do samostalnosti (do god. 1860), u: *Hrvatsko narodno kazalište 1894–1969. Enciklopedijsko izdanje*, ur. Pavao Cindrić, Zagreb: Naprijed – HNK, 1969, 12–75.
CINDRIĆ, Pavao, Najveće pogrebne povorke u Zagrebu, u: *Mirogoj Zagreb [1873–1973]*, ur. Boris Hutinec, Zagreb: Grafički zavod Hrvatske – Gradska groblja, 1974, 46–49.
ČALDAROVIĆ, Ognjen, Vrhunski socijalno-kulturni status, u: *Palača za novo stoljeće. 30 godina Koncertne dvorane Vatroslava Lisinskog*, ur. Marija Barbieri, Zagreb: Koncertna dvorana Vatroslava Lisinskog, 2004, 36–37.
ČAVKA, Željka, Arnošt Grund, u: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 5, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2002, 268–269.
ČORAK, Željka, Visibilia et invisibilia. Mjesta Ivane Brlić Mažuranić, *Vijenac*, 15 (2007) 337, 7.
ĆIKOVIĆ, Josip, Glazbeni život Kastavštine između dva svjetska rata (1918–1941), *Zbornik Kastavštine,* (1995) 3, 73–106.
DAHLHAUS, Carl [et al.], Forschungsbericht zur Beethoven-Topographie, u: *Bericht über den internationalen musikwissenschaftlichen Kongress Bonn 1970*. , Kassel: Bärenreiter, 1971, 455–457.
DAMJANOVIĆ, Dragan, Herman Bollé i HGZ, *HaGeZe*, 16 (2012) 2, 2.
DER-HAZARIJAN VUKIĆ, Andreja, Mile Grgas, u: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 5, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2002, 172–173.
DOBRONIĆ, Lelja, *Miroslav Miletić. Sjećanje na suradnju i susrete*, Rukopis, [s.a.]. (primjerak u vlasništvu autorice ove knjige)
DOČKAL, Kamilo, Naše violine i njihovi graditelji, *Sv. Cecilija*, 34 (1940) 1/2, 1–6; 3, 40–46; 4/5, 72–83; 6, 115–122; 35 (1941) 1/2, 18–21; 3/4, 49–54.
DRAGAŠ, Aleksandar, Zvuk grada, u: *Zagreb – modernost i grad*, ur. Feđa Vukić, Zagreb: AGM, 2003, 268–293.
ĐURIĆ, Rudolf, Popis umjetničkih djela na Mirogoju, u: *Mirogoj. Kulturno povijesni vodič*, ur. Ivan Trčak, Zagreb: Kršćanska sadašnjost – Rektorat crkve Krista kralja, Mirogoj, 1987, 175–176.
ĐURIĆ, Rudolf, Umjetnička djela Mirogoja, u: *Mirogoj. Kulturno povijesni vodič*, ur. Ivan Trčak, Zagreb: Kršćanska sadašnjost – Rektorat crkve Krista kralja, Mirogoj, 1987, 80–90.

ERLICH, Gjuro, Zagrebački perivoji i parkovi (kulturnohistorijska crtica), u: *Zagreb 1934*, Zagreb: »Društvo Zagrepčana«, 1934, 211–219.
FABRIO, Nedjeljko, Hrvatski modernisti u Dnevniku Blagoja Berse, u: *Eseji I.* Zagreb: Profil, 2007, 267–276.
FELDMANN, Fritz, Einige Grundgedanken zur Musik-Topographie, *Musik des Ostens*, (1969) 5, 163–173.
FLAJNIK, Vedran, Goran Hill će u Novom Sadu tražiti informacije o zatočenima i nestalima, *Vjesnik*, 30. 1. 2001. http://www.vjesnik.hr/html/2001/01/30/Clanak.asp?r=zag&c=1 (pristup 11. 3. 2011.).
FLAKER, Vida – STEPAN, Ingrid, Zbirka umjetnina u Odsjeku, u: *Vodič Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2001, 121–135.
FLEGO, Višnja, Gvozdanović, Anka, u: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 5, Zagreb: Leksikografski zavod *Miroslav Krleža*, 2002, 347.
FRANIĆ, Bojana, Klein, Franjo, u: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 7, Zagreb: Leksikografski zavod *Miroslav Krleža*, 2009, 365–366.
FRANKOVIĆ, Dubravka, Uloga ilirske štampe u muzičkom životu Hrvatske od 1835. do 1849., I. dio: od 1835. do 1839. godine, *Arti musices,* (1976) 7, 61–99.
FRANKOVIĆ, Dubravka, Uloga ilirske štampe u muzičkom životu Hrvatske od 1835. do 1849., II dio: od 1840. do 1843. godine, *Arti musices,* (1977) 8/1, 5–54.
FRANKOVIĆ, Dubravka, O muzičkom životu Hrvatske tragom oglasnika ilirske štampe, u: *Iz starog i novog Zagreba*, sv. 6, Zagreb: Muzej grada Zagreba, 1984, 169–178.
GARRIOCH, David, Sounds of the City. The Soundscape of Early Modern European Towns, *Urban history*, 30 (2003) 1, 5–25.
GAŠPAROVIĆ, Darko, Narodno kazalište »Ivan Zajc«, Rijeka (1946–), u: *Repertoar hrvatskih kazališta. 1840–1860–1980*, knj. 1, ur. Branko Hećimović, Zagreb: Globus – Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1990, 693–696.
GERMER, Mark, Cantor's Music, Local Repertoires and Some Thoughts on the Need For a Bohemian Musical Topography, u: *Janacek and Czech music. Proceedings of the international conference*, Stuyvesant: Pendragon, 1995, 165–183.
GLIGO, Nikša, *Muzički salon SC – nedovršeni projekt?*, 2007, rukopis. (primjerak u vlasništvu autorice ovog rada).
GOGLIA, Antun, *Gjuro Eisenhuth,* Zagreb: (Tisak Nadbiskupske tiskare), 1926. [Posebni otisak iz časopisa *Sv. Cecilija*].
GOGLIA, Antun, *Hrvatski glazbeni zavod 1827.–1927.*, Zagreb: Hrvatski glazbeni zavod, 1927. [Posebni otisak iz časopisa *Sv. Cecilija*].
GOGLIA, Antun, Franjo Pokorni (1825–1859), *Sv. Cecilija*, 22 (1928) 2, 87–92.
GOGLIA, Antun, Vjekoslav Klaić i Diletantski orketar Hrvatskog sokola u Zagrebu, *Sv. Cecilija*, 22 (1928) 4, 164–167; 5, 205–208; 6, 248–251.
GOGLIA, Antun, *Komorna muzika u Zagrebu*, Zagreb: Tisak Nadbiskupske tiskare, 1930. [Posebni otisak iz časopisa *Sv. Cecilija*].
GOGLIA, Antun, *Ivan pl. Zajc o stotoj godišnjici njegova narodjenja*, Zagreb: (Tisak Nadbiskupske tiskare), 1932. [Posebni otisak iz časopisa *Sv. Cecilija*].

GOGLIA, Antun, *Orkestralna muzika u Zagrebu*, Zagreb: (Tisak Nadbiskupske tiskare), 1935. [Posebni otisak iz časopisa *Sv. Cecilija*].
GOGLIA, Antun, *Hrvatski glazbeni zavod u deceniju 1927–1937*. Tisak Nadbiskupske tiskare, Zagreb 1937. [Posebni otisak iz časopisa *Sv. Cecilija*].
GOGLIA, Antun, *Nikola pl. Faller*, Zagreb: (Tisak Nadbiskupske tiskare), 1938. [Posebni otisak iz časopisa *Sv. Cecilija*].
GOGLIA, Antun, Milka Ternina, *Zagreb*, 19 (1941) 6/7, 132–142; 8/9, 179–186.
GOGLIA, Antun, Stogodišnjica narodjenja i pedeseta godišnjica smrti Gjure Eisenhutha (1841–1891), *Zagreb*, 9 (1941) 3, 33–42.
GOGLIA, Antun, *Juraj Karlo Wisner pl. Morgenstern*, Zagreb: (Tisak Narodne tiskare), 1942. [Posebni otisak iz časopisa *Sv. Cecilija*].
GOGLIA, Antun, Strani violinisti u Zagrebu, *Sv. Cecilija*, 37 (1943) 1, 10–13; 2, 48–52; 3, 86–88; 4/5, 129–135; 6, 175–180; 38 (1944) 1/2, 9–11, 50–53.
GREGL, Zoran, Berislavića, Petra, u: *Zagrebačke ulice*, ur. Josip Šentija – Božena Zadro, Zagreb: Naklada Zadro, 1994, 19.
GREGL, Zoran, Dugana, Franje, u: *Zagrebačke ulice*, ur. Josip Šentija – Božena Zadro, Zagreb: Naklada Zadro, 1994,53.
HALUZA, Jana, Izravni prijenos opere Carmen iz Valencije na Bundeku. Demokratizacija visoke umjetnosti, *Vijenac*, (2010) 426. http://www.matica.hr/Vijenac/vijenac426.nsf/AllWebDocs/Demokratizacija_visoke_umjetnosti (pristup 11. 3. 2011.).
HARMOŠ, Oskar, Zagabria (Zagreb) 2. Danza, u: *Enciclopedia dello spettacolo*, sv. 9, Roma: Casa editrice le maschere, 1962, 2078.
HEĆIMOVIĆ, Branko, Nastanak i načela obrade, u: *Repertoar hrvatskih kazališta 1840–1860–1980*, knj. 1, ur. Branko Hećimović, Zagreb: Globus – Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1990, 9–12.
HEĆIMOVIĆ, Branko, Zagrebačko gradsko kazalište »Komedija«, Zagreb (1950–), u: *Repertoar hrvatskih kazališta 1840–1860–1980*, knj. 1, ur. Branko Hećimović, Zagreb: Globus – Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1990, 308–309.
HEĆIMOVIĆ, Branko, Svečane igre (priredbe) pred katedralom 1935., u: *Repertoar hrvatskih kazališta 1840–1860–1980*, knj. 3, ur. Branko Hećimović, Zagreb: HAZU – AGM, 2002, 324–325.
HEĆIMOVIĆ, Branko, Tjedan hrvatske kulture, Zagreb 1939, u: *Repertoar hrvatskih kazališta 1840–1860–1980*, knj. 3, ur. Branko Hećimović, Zagreb: HAZU – AGM, 2002, 326–327.
HEĆIMOVIĆ, Branko, Tjedan kulture, Zagreb 1938, u: *Repertoar hrvatskih kazališta 1840–1860–1980*, knj. 3, ur. Branko Hećimović, Zagreb: HAZU – AGM, 2002, 325–326.
HERGEŠIĆ, Ivo, Jedna kazališna obljetnica, u: *Zagrebačko gradsko kazalište Komedija 1950/51–1980/81*, Zagreb: Zagrebačko gradsko kazalište »Komedija«, [1981], 14–17.
HIRSCHLER, Žiga, Koncert Bronislava Hubermana, *Jutarnji list*, 28 (1939) 9710, 16.
HORVAT, Milan, Osloniti se na vlastite snage, u: *Palača za novo stoljeće. 30 godina Koncertne dvorane Vatroslava Lisinskog*, ur. Marija Barbieri, Zagreb: Koncertna dvorana Vatroslava Lisinskog, 2004, 32–33.

HORVAT, Stanko, Događaj koji se pamti zauvijek, u: *Palača za novo stoljeće. 30 godina Koncertne dvorane Vatroslava Lisinskog*, ur. Marija Barbieri, Zagreb: Koncertna dvorana Vatroslava Lisinskog, 2004, 41.
HOŠKO, Franjo Emanuel – ŠPRALJA, Izak, Janko Barlè, u: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 1, Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1983, 475–476.
HRIBAR-OŽEGOVIĆ, Maja, Krležine zagrebačke adrese, *15 dana*, 43 (2000) 1–2, 18–25.
HRVOJ, Davor, Jazz u Hrvatskoj, u: *Hrvatska glazba u XX. stoljeću*, ur. Jelena Hekman, Zagreb: Matica hrvatska, 2009, 185–194.
HUBBARD, Philip, Prostor/mjesto, u: *Kulturna geografija. Kritički rječnik ključnih pojmova,* ur. David Atkinson, Zagreb: Disput, 2008, 71–78.
HUDOVSKY, Zoran, Zagreb, u: *Die Musik in Geschichte und Gegenwart*, sv. 14, Kassel – Basel: Bärenreiter, 1968, st. 982–990.
HUDOVSKY, Zoran, Razvoj muzičke kulture u Zagrebu od XI do konca XVII stoljeća, u: *Rad JAZU*, knj. 351, Zagreb: JAZU, 1969, 5–61.
IVANIŠ, Goran, *Još Hrvatska ni propala.* U ožujku 1833, prije točno sto sedamdeset godina, prvi je put javno izvedena čuvena Gajeva budnica, *Vijenac*, 11 (2003) 236, 35.
IVANIŠ, Goran, Tuškanac ponovno kazalište. Povijesna zgrada na Tuškancu 1 opet će postati druga pozornica HNK u Zagrebu, *Vijenac*, 11 (2003) 233. http://www.matica.hr/Vijenac/vij233.nsf/AllWebDocs/tuskazal (pristup 11. 3. 2011.)
J. M. [Jagoda Martinčević?], Spomen ploča i bista Ivana Zajca, *Vjesnik*, 33 (1972) 8979, 8.
JEIĆ, Jadran, Trgovina glazbalima Tomay i Tkalčić, *Hrvatska revija*, 10 (2010) 4, 140–147.
JEIĆ, Jadran, Tvornica tamburica i ostalih glazbala Terezija Kovačić, *Hrvatska revija*, 10 (2010) 1, 116–121.
JELAČA, Miljenko, U spomen Antoniju Janigru. Uz 20. godišnjici [sic] smrti velikog umjetnika i učitelja, *Vijenac*, 17 (2009) 396, 26.
JOSIPOVIĆ, Ivo, Epikurov vrt, u: *Palača za novo stoljeće. 30 godina Koncertne dvorane Vatroslava Lisinskog*, ur. Marija Barbieri, Zagreb: Koncertna dvorana Vatroslava Lisinskog, 2004, 40.
JUTERŠEK, Mirko, Dolinar, Lojze, u: *Enciklopedija Jugoslavije*, sv. 3, Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, 1984, 513–514.
KATARINČIĆ, Ivana, Zagrebačke plesne zabave s kraja 18. i tijekom 19. stoljeća, *Narodna umjetnost*, 42 (2005) 2, 49–68.
KATALINIĆ, Vjera, Povijest Odsjeka [za povijest hrvatske glazbe], u: *Vodič Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, ur. Branko Hećimović [et al.], Zagreb: HAZU, 2001, 219–224.
KATALINIĆ, Vjera, Glazbena kultura u Hrvatskoj od kraja XVIII. do prvih desetljeća XIX. stoljeća (1770.–1830.), u: *Hrvatska i Europa. Kultura, znanost i umjetnost,* sv. 4*: Moderna hrvatska kultura od preporoda do moderne (XIX. stoljeće)*, ur. Mislav Ježić, Zagreb: HAZU, 2009, 629–632.
KATALINIĆ, Vjera, Paralelni svjetovi ili dvostruki identitet? Strane operne družine i nacionalna glazbena nastojanja u Zagrebu u prvoj polovici 19. st., u: *Musico-*

logie sans frontières = Muzikologija bez granica. Svečani zbornik za Stanislava Tuksara, ur. Harry White – Ivano Cavallini, Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo, 2010, 323–340.
KEČKEMET, Duško, Goltz, Alexander Demetrius, u: *Enciklopedija likovnih umjetnosti*, sv. 2, Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, 1962, 401.
KINEL, Mario, Otkriven spomenik Vlahi Paljetku, *Bilten Društva hrvatskih skladatelja*, (1989) 64, 14.
KIRIGIN, Ivo, Koncerti državnog simfonijskog orkestra, *Muzička revija*, 1 (1950) 1, 47–51.
KORPAR, Josip, Postavljanje spomen-ploče Albi Vidakoviću, *Sveta Cecilija*, 49 (1979) 3, 82.
KOS, Koraljka, Privatno i javno u hrvatskom glazbenom životu 19. i ranog 20. stoljeća u svjetlu ikonografskih izvora. Istraživanje u tijeku, *Arti musices*, 34 (2003) 1–2, 3–19.
KOS, Koraljka, Božidar Kunc. Oris životopisa, u: *Božidar Kunc (1903.–1964.). Život i djelo*, ur. Koraljka Kos – Sanja Majer-Bobetko, Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo, 2007, 11–21.
KOS, Koraljka, Hrvatska glazba u razdoblju romantizma, u: *Hrvatska i Europa. Kultura, znanost i umjetnost,* sv. 4*: Moderna hrvatska kultura od preporoda do moderne (XIX. stoljeće)*, ur. Mislav Ježić, Zagreb: HAZU, 2009, 633–648.
KOS, Koraljka, Hrvatska glazba u razdoblju moderne, u: *Hrvatska i Europa. Kultura, znanost i umjetnost,* sv. 4*: Moderna hrvatska kultura od preporoda do moderne (XIX. stoljeće)*, ur. Mislav Ježić, Zagreb: HAZU, 2009, 669–681.
KOSIĆ, Krešimir, Mirogoj između jučer i sutra, u: *Mirogoj Zagreb [1873–1973]*, ur. Boris Hutinec, Zagreb: Grafički zavod Hrvatske – Gradska groblja, 1974, 7–57.
[KOVAČEVIĆ, Krešimir], Zagreb, u: *Leksikon jugoslavenske muzike*, sv. 2, Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, 1984, 536–542.
KRILE, A. B, Vici Vukovu uskoro ulica u Zagrebu, *Slobodna Dalmacija*, 26. 9. 2008. http://www.slobodnadalmacija.hr/Spektakli/tabid/79/articleType/ArticleView/articleId/23825/Default.aspx (pristup 11. 3. 2011)
KRIŽIĆ, Miro, Jazz glazba u Hrvatskoj, *WAM. Webzin o audiju i muzici*, (2003) 18, 66–69; 19, 64–66; 20, 64–68; 21, 64–68. 2004.
KRLEŽA, Miroslav, Fragmenti iz dnevnika 1958., *Forum*, 25 (1973) 1–2, 1–46.
KRPAN, Erika, [Uvodni tekst], u: *Zagrebačke ljetne večeri 2001.*, Zagreb: Koncertna direkcija Zagreb, 2001, 5.
KRPAN, Erika, Organizacija između izazova i standarda, u: *Koncertna direkcija Zagreb. 50 godina*, ur. Jagoda Martinčević, Zagreb: Koncertna direkcija Zagreb, 2002, 7–16.
KRPAN, Erika, Kroz povijest, u: *Simfonijski orkestar Hrvatske radiotelevizije. Osam desetljeća*, ur. Erika Krpan, Zagreb: Hrvatska radiotelevizija, Glazbena proizvodnja, 2010, 17–60.
KUČINIĆ, Viktor, Grobovi glazbenih velikana u Beču, *Sv. Cecilija*, 31 (1937) 6, 157–171.

KUČINIĆ, Viktor, Dom počinka za muzičare i Verdieva grobnica u Milanu, *Novosti*, 32 (1938) 224, 12.
KUČINIĆ, Viktor, Emilije Laszowski kao zagrebački gradjanin. Intimna reportaža prigodom 50-godišnjice historičarskoga rada, *Zagreb*, 7 (1939) 3, 43–52.
KUČINIĆ, Viktor, Spor Dimitrija Demetra s upravom Narodnog kazališta, *Zagreb*, 10 (1942) 8–12, 307–343.
KULJERIĆ, Igor, Otvorenost različitim glazbenim vrstama, u: *Palača za novo stoljeće. 30 godina Koncertne dvorane Vatroslava Lisinskog*, ur. Marija Barbieri, Zagreb: Koncertna dvorana Vatroslava Lisinskog, 2004, 22–23.
KUSIN, Vesna, Žene su s placa, a muškarci iz povijesti. Prilog razmišljanju o politici sjećanja i zaborava u gradu Zagrebu, u: Barbara Blasin – Igor Marković, *Ženski vodič kroz Zagreb*, Zagreb: Meandar, 2006, 6–21.
LADOVIĆ, Vanda, Oslikani ciljevi građanskog streljačkog društva u Zagrebu, *Iz starog i novog Zagreba*, sv. 5, Zagreb: Muzej grada Zagreba, 1974, 127–138.
LAMB, Andrew, Music Hall, u: *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, sv. 17, London: MacMillan Publishers Limited, 2002², 483–486.
LATINOVIĆ, Zora, Večne žizni dveri, *Nin*, 26. 3. 2006. http://89.216.53.198/develop/vesti.nsf/feaee540dc011162c1256e7d0032cb98/c5d682d99fdce852c125713a007b67ae?OpenDocument (pristup 2. 1. 2011.)
LEČEK, Suzana, Tržnica, sajam, velesajam, u: *Moj Zagreb, kak imam te rad*, ur. Marina Koman, Zagreb: Laurana –Duplo P – Ribar, 1998, 192–203.
LIPOVŠĆAK, Veljko, Iz povijesti hrvatskih zvučnih zapisa na 78 okretaja, u: *Izložba Fonografija u Hrvatskoj 1927–1997 (1997–1998; Zagreb)*, Zagreb: Tehnički muzej, 1997, 15–39.
LISIČIĆ, Lovro, [Uvodni tekst], u: *20 godina Koncertne dvorane Vatroslav Lisinski*, ur. Lovro Lisičić, Zagreb: Koncertna dvorana »Vatroslav Lisinski«, 1993, 9–27.
LISIČIĆ, Lovro, Palača za novo stoljeće, u: *Palača za novo stoljeće. 30 godina Koncertne dvorane Vatroslava Lisinskog*, ur. Marija Barbieri, Zagreb: Koncertna dvorana Vatroslava Lisinskog, 2004, 4–7.
LUČIĆ, Kristina, Popularna glazba u Zagrebu između dvaju svjetskih ratova, *Narodna umjetnost*, 41 (2004) 2, 123–140.
M. R., Spomen-ploča Pavlu Markovcu, *Vjesnik*, 46 (1986) 13857, 11.
MAHLING, Christoph Helmut, Zum »Musikbetrieb« Berlins und seinen Institutionen in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts, u: *Studien zur Musikgeschichte Berlins im frühen 19. Jahrhundert*, ur. Carl Dahlhaus, Regensburg: Gustav Bosse Verlag, 1980, 27–284.
MAJER-BOBETKO, Sanja, Popis izvora, u: Sanja Majer-Bobetko – Zdravko Blažeković – Gorana Doliner, *Hrvatska glazbena historiografija u 19. stoljeću*, Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo, 2009, 179–202.
MAJNARIĆ, Dubravko, Kulturni događaj stoljeća, u: *Palača za novo stoljeće. 30 godina Koncertne dvorane Vatroslava Lisinskog*, ur. Marija Barbieri, Zagreb: Koncertna dvorana Vatroslava Lisinskog, 2004, 24–26.
MALBAŠA, Marija, Glazbeni život u Osijeku, u: *Osječki zbornik*, (1965) 9–10, 137–187.

MALEKOVIĆ, Vladimir, Mirogoj galerija umjetnina, u: *Mirogoj Zagreb [1873–1973]*, ur. Boris Hutinec, Zagreb: Grafički zavod Hrvatske – Gradska groblja, 1974, 57–70.

MARIĆ, Mirna, Sjećanje na Slavka Zlatića, *Cantus*, (2004) 125, 20.

MARKOVAC, Pavao, Opet dvorana Zagrebačkog zbora, *Riječ*, 26 (1930) 1, 13–14.

MARKOVAC, Pavao, 6. koncerat Zagrebačke filharmonije«, *Književnik*, 7 (1934) 4, 178–179.

MAROEVIĆ, Tonko, Jedna po jedna... Rekvijem za knjižaru u Ilici br. 30, *HaGeZe*, 14 (2011) 4, 1.

MAROŠEVIĆ, Grozdana, Glazba na zagrebačkim smotrama folklora. Od pjevačkog zbora do plesne folklorne skupine, u: *Predstavljanje tradicijske kulture na sceni i u medijima*, ur. Aleksandra Muraj – Zorica Vitez, Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku – Hrvatsko etnološko društvo, 2008, 251–257.

MARUŠIĆ, Antonela, Dinov ispraćaj na Mirogoju uz ritam njegovih hitova i ples, *Slobodna Dalmacija*, 10. 9. 2008. http://www.slobodnadalmacija.hr/Spektakli/tabid/79/articleType/ArticleView/articleId/21738/Default.aspx (pristup 11. 3. 2011)

MATASOVIĆ, Trpimir, From Johann Nepomuk Hummel (1815) to Karl Böhm (1940). 125 Years of Guest-Appearances of Foreign Musicans in Zagreb, u: *Zagreb i hrvatske zemlje kao most između srednjoeuropskih i mediterantskih glazbenih kultura*, ur. Stanislav Tuksar, Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo, 1998, 487–494.

MATOŠ, Antun Gustav, Nikola pl. Faller. K dvadesetpetgodišnjici njegova rada, u: Antun Gustav Matoš: *Theatralia. O glazbi.* (*Sabrana djela*, sv. 10). Zagreb: JAZU – Sveučilišna naklada Liber,1976, 372–373. Prvotno objavljeno u *Hrvatska smotra*, 5 (1909) 6/7, 204–207.

MATOŠ, Antun Gustav, Prije koncerta u: Antun Gustav Matoš: *Theatralia. O glazbi.* (*Sabrana djela*, sv. 10). Zagreb: JAZU – Sveučilišna naklada Liber,1976, 300–307. Prvotno objavljeno u *Obzoru*, 14 (1913) 278, 1–2.

MAŽURAN-SUBOTIĆ, Vesna – FLEGO, Višnja, Ivo Kerdić, u: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 7, Zagreb: Leksikografski zavod *Miroslav Krleža*, 2009, 252–255.

MEIER-DALLACH, Hans-Peter – MEIER, Hanna, Die Stadt als Tonlandschaft. Beobachtungen und soziologische Uberlegungen, u: *Gesellschaft und Musik. Wege zur Musiksoziologie. Festgabe für Robert H. Reichardt zum 65. Geburtstag*, ur. Wolfgang Lipp – Robert Reichardt, Berlin: Duncker & Humblot, 1992, 415–428.

MERKAŠ, Davor, Bersa opet u Beču, *Cantus*, (2005) 135/136, 67.

MIHALEK, Dušan, Ulica nazvana po Ervinu Schlesingeru, hrvatskom glazbeniku, *Cantus*, (2009) 159/160, 14.

MIKLAUŠIĆ-ĆERAN, Snježana, Nastajanje i put jednog orkestra, u: *Zagrebačka filharmonija 1871.–1996. Uz stodvadesetpetu obljetnicu Zagrebačke filharmonije*, ur. Dubravko Detoni, Zagreb: Zagrebačka filharmonija, 1996, 1–50.

MIKLAUŠIĆ-ĆERAN, Snježana, Skladbe Johanna Sebastiana Bacha u koncertnom životu Zagreba između 1862. i 1940. Prilog istraživanju koncertnog repertoara u Zagrebu (Hrvatskoj), *Arti musices*, 34 (2003) 1–2, 83–131.

MIKLAUŠIĆ-ĆERAN, Snježana, Zagrebačka pokladna raskoš, *Cantus*, (2005) 131, 39–42.

MIKLAUŠIĆ-ĆERAN, Snježana, Ivan Padovec u svjetlu glazbene kritike 19. i prve polovice 20. stoljeća, u: *Ivan Padovec (1800–1873) i njegovo doba. Radovi s međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Zagrebu i Varaždinu, Hrvatska, 28–30. 9. 2000*., ur. Vjera Katalinić – Sanja Majer-Bobetko, Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo, 2006, 39–48.

MIKLAUŠIĆ-ĆERAN, Snježana –ZUBOVIĆ, Alma, Kronologija koncerata u Zagrebu od 1871., u: *Zagrebačka filharmonija 1871.–1996. Uz stodvadesetpetu obljetnicu Zagrebačke filharmonije*, ur. Dubravko Detoni, Zagreb: Zagrebačka filharmonija, 1996, 72–454.

MIRENIĆ-BAČIĆ, Jasenka, Zgrada naše škole u vremenu i prostoru, u: *Gornjogradska gimnazija*, Zagreb: Potencijal, 1997, 11–33.

MIRENIĆ-BAČIĆ, Jasenka, Dvorana u novom svjetlu, *HaGeZe*, 16 (2012) 1, 1–2.

MOLNAR, Branka, Predgovor, u: *Zagrebačka enciklopedija Ivana Ulčnika*, ur. Katarina Horvat [et al.], Zagreb: Zagrebačko arhivističko društvo – Državni arhiv u Zagrebu, 2007, 5.

MOSTARKIĆ, Snježana, Povijest zgrade Narodni dom, u: *Vodič Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, Zagreb: HAZU, 2001, 11–32.

MRDULJAŠ, Igor, Zagrebačko dramsko kazalište, Zagreb (1948–1950), u: *Repertoar hrvatskih kazališta 1840–1860–1980*, knj. 1, ur. Branko Hećimović, Zagreb: Globus – Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1990, 306.

MRDULJAŠ, Igor, Zagrebačko kazalište mladih, Zagreb (1948–), u: *Repertoar hrvatskih kazališta 1840–1860–1980*, knj. 1, ur. Branko Hećimović, Zagreb: Globus – Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1990, 290–305.

MRKONJIĆ, Zvonimir, Dramsko kazalište Gavella, Zagreb (1953 –), u: *Repertoar hrvatskih kazališta 1840–1860–1980*, knj. 1, ur. Branko Hećimović, Zagreb: Globus – Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1990, 326–329.

MUHOBERAC, Mira, Mala scena, Zagreb 1987–1990–, u: *Repertoar hrvatskih kazališta. 1840–1860–1980*, knj. 3, ur. Branko Hećimović, Zagreb: HAZU – AGM, 2002, 101–103.

MURAJ, Aleksandra, Poklade u Zagrebu (1900–1918), *Narodna umjetnost*, 41 (2004) 2, 205–234.

MURAJ, Aleksandra, Neki oblici društvenosti u Zagrebu u ranom 20. stoljeću, u: *Izazov tradicijske kulture. Svečani zbornik za Zoricu Vitez*, ur. Naila Ceribašić – Ljiljana Marks, Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 2009, 11–34.

NAREDI-RAINER, Ernst, Musikergedenkstätten, u: *Musik in der Steiermark. Katalog der Ladesausstellung 1980*., ur. Rudolf Flotzinger, Graz: Stift Admont, 1980, 379–392.

NEHAJEV, Milutin Cihlar, Konzerte im Odeon, *Agramer Tagblatt*, 31 (1916) 186, 7.

PAULUS, Irena, Gondole na Jarunu, *Vijenac*, (2002) 218. http://www.matica.hr/Vijenac/vij218.nsf/AllWebDocs/gkkomedija (pristup 11. 3. 2011)

PAULUS, Irena, U svjetlosti baklji, *Vijenac,* (2007) 348. http://www.matica.hr/Vijenac/vijenac348.nsf/AllWebDocs/U_svjetlosti_baklji (pristup 11. 3. 2011)

PERHARIĆ, Božidar, Glazbeni život, u: Božidar Perharić, *Neizmišljene priče s negdašnje zagrebačke periferije*, Zagreb: Sveučilišna knjižara, 2003, 23–28.
PERIĆ-KEMPF, Bosiljka, Gušić, Dora, u: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 5, Zagreb: Leksikografski zavod *Miroslav Krleža*, 2002, 337–338.
PETROVIĆ, Tihomir, Koncertna dvorana Vatroslava Lisinskog – moj drugi dom, *Theoria*, 7 (2005) 7, 35.
PETRUŠIĆ, Antun, Opera u sobi, Zagreb 1952–1961, u: *Repertoar hrvatskih kazališta. 1840–1860–1980*, knj. 3, ur. Branko Hećimović, Zagreb: HAZU – AGM, 2002, 499–502.
PETTAN, Hubert, Gdje su pokopani hrvatski skladatelji i pisci o glazbi, *Sveta Cecilija*, 44 (1974) 4, 75–79.
PINTAR, Marijana, Branimir Ivakić, u: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 6, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2005, 62–63.
PINTARIĆ, Nedjeljko, Sva zvona zagrebačke katedrale, *Glas koncila*, (2001) 4, 14.
PIŠKOR, Mojca, Glazbeni život Hrvatske u razdoblju 1750.–1820., *Arti musices*, 28 (1997) 1–2, 183–197.
PLETEŠ, Ladislav, Gajenje muzike u Hrv. kat. kasinu (1906–1931), *Sv. Cecilija*, 25 (1931) 3, 96–99; 4, 136–138.
POFUK, Branimir, Julian Rachlin – jedan od najvećih violinista svijeta za Jutarnji nastupio kao ulični svirač, *Jutarnji list*, 15. 5. 2010. http://www.jutarnji.hr/julian-rachlin---jedan-od-najvecih-violinista-svijeta-za-jutarnji-nastupio-kao-ulicni-svirac/772950/ (pristup 11. 3. 2011)
POKAZ, Franjo, Svečana izvedba Schubertove mise F-dur u zagrebačkoj katedrali g. 1865., *Sv. Cecilija*, 23 (1929) 5, 191–192.
POLIĆ, Nikola, Zagrebačke šetnje. Kroz Radnički dol u tuškanačko jutro, u: WIESNER, Ljubo – POLIĆ, Nikola – DONADINI, Ulderiko, *Izabrana djela*, ur. M. Selaković, Zagreb: Matica Hrvatska – Zora, 1970, 309–314.
POŽGAJ, Višnja, Glazbena kronika. Barokni program salona Očić, *Vijenac*, 15 (2007) 348, 23.
POŽGAJ, Višnja, Klasična glazba u Areni, *KULISAeu*, 2009. http://www.klasika.hr/index.php?p=article&id=803 (pristup 11. 3. 2011)
PRELOVŠEK, Damjan, Ljubljanski stavbni mojster Anton Cragnolini, *Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 29 (1981) 2, 96–101.
PREMERL, Nada, Ples kao oblik društvenog života u prošlosti Zagreba, *Iz starog i novog Zagreba*, sv. 5, 1974, 139–150.
PREMERL, Nada, Zagrebački ljetopis, u: *Zagrebački leksikon*, sv. 2, ur. Josip Bilić – Hrvoje Ivanković, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2006, 641–656.
PREMERL, Nada, Stalni postav 46. Radna soba Ivana pl. Zajca, *Muzej grada Zagreba*, 2007. http://www.mgz.hr/hr/postav/ivan_pl_zajca/ (pristup 11. 3. 2011)
RAKIJAŠ, Branko, Ugovor o pripojenju zagrebačke Muzičke škole iz XVIII st. školi »Musikvereina«, *Arti musices*, 1 (1969) 1, 189–196.
RAKO, Matko, Sumarni inventar fonda HR-DAZG-251 Zagrebački zbor (1909.–1945), *Arhinet*, 2005. http://arhinet.arhiv.hr/_Pages/PdfFile.aspx?Id=702 (pristup 11. 3. 2011)

RAMSAUER, Gabriele, Denkmäler, u: *Das Mozart-Lexikon*, ur. Gernot Gruber–Joachim Brügge: Laaber: Laaber, 2005, 161–163.
ROSE-REDWOOD, Reuben – ALDERMAN, Derek –AZARYAHU, Maoz, Geographies of Toponymic Inscription. New Directions in Critical Place-name Studies, *Progress in Human Geography*, 34 (2010) 4, 453–470.
RUŽA, Dada, Kontinuitet glazbenog života Varaždina kroz mijene glazbenih institucija 20. stoljeća, u: *Hrvatska glazba u XX. stoljeću*, ur. Jelena Hekman, Zagreb: Matica hrvatska, 2009, 145–170.
RUŽDJAK, Vladimir, Sjećanje na Albu Vidakovića, *Sveta Cecilija*, 45 (1975) 2–3, 90.
SABLJAK, Tomislav, [Zagrebačko gradsko kazalište Komedija, Zagreb 1950–1980/81–1990] Glazbene predstave, u: *Repertoar hrvatskih kazališta. 1840–1860–1980*, knj. 3, ur. Branko Hećimović, Zagreb: HAZU – AGM, 2002, 48–50.
SCHOPF, Davor, Balet u Zagrebačkom gradskom kazalištu »Komedija«, u: KASTL, Sonja – MARTINČEVIĆ, Jagoda, *125 godina profesionalnog baleta u Hrvatskoj*, Zagreb: Hrvatsko društvo baletnih umjetnika, 2003, 121–123.
SENEČIĆ, Željko, Nešto se u Zagrebu promijenilo, nešto ostalo isto. Gradske uspomene: u Nikolićevoj bio je Music Hall, pa kino Luxor, onda dvorana Istra, a danas kazalište ZKM, *Vjesnik*, 61 (2000) 19013, 32.
SKRAČIĆ, Magda, Mjesne zajednice i glazba. Dani Frana Lhotke u Prečkom, *Oko*, 4 (1987), 398, 27.
STAHULJAK, Milan, Nekada je bila osobito u modi citara, kao danas glasovir. Uspomene na stari Zagreb, *Večer*, 20 (1939) 5488, 10.
STANČIĆ, Nikša, Kada je prvi put izvedena Još Hrvatska ni propala. Reagiranje u povodu članka o Sidoniji Erdödy-Rubido, *Vijenac*, 11 (2003) 247–248, 36.
STIPČEVIĆ, Ennio, Obični notni papir A 4, *Vjesnik*, 61 (2000) 18868, 15.
STRUKIĆ, Kristian – VOJAK, Danijel, Kronologija Muzeja grada Zagreba, u: *Stoljeće Muzeja grada Zagreba 1907. – 2007.*, ur. Goran Arčabić, Zagreb: Muzej grada Zagreba, 2007, 73–232.
SZABÓ-KNOTIK, Cornelia, Die musikalischen Aktivitäten von Vereinen im Zusammenhang der Heimatbildung im städtischen Milieu, u: *Urbane Kulturen in Zentraleuropa um 1900. Studien zur Moderne*, sv. 10, ur. Peter Stahlel, Wien: Passagen Verlag, 1999, 119–145.
ŠABAN, Ladislav, Muzička škola Hrvatskog glazbenog zavoda u Zagrebu (1829-1920), u: *Razvoj muzičkog školstva u SR Hrvatskoj 1788–1968*, [katalog izložbe], Zagreb: [s.n.], 1968, 27–39.
ŠABAN, Ladislav, Počeci Hrvatskog glazbenog zavoda u Zagrebu (1827–1829), u: *Iz starog i novog Zagreba*, sv. 4, Zagreb: Muzej grada Zagreba, 1968, 185–201.
ŠABAN, Ladislav, Zagrebački orguljaš Bernard Monte i glazbeni život na zagrebačkom Gradecu prve polovine 17. stoljeća, *Sveta Cecilija*, 40 (1970) 3, 70–73.
ŠABAN, Ladislav, Antonius Weiner organifex Zagrabiensis, u: *Iz starog i novog Zagreba*, sv. 5, Zagreb: Muzej grada Zagreba, 1974, 73–95.
ŠABAN, Ladislav, Neobjavljeni koncertni plakati i programi kao važna povijesna građa, *Arti musices*, (1976) 7, 101–135.

ŠAFRANEK-KAVIĆ, Lujo, »Music-Hall« – otvorenje nove koncertne dvorane u Zagrebu, *Sv. Cecilija*, 16 (1922) 1, 24.
ŠAFRANEK-KAVIĆ, Lujo, Music-Hall, *Sv. Cecilija*, 16 (1922) 2, 57.
ŠAFRANEK-KAVIĆ, Lujo, Iz glazbenog svijeta, *Obzor*, 64 (1923) 343, 54.
ŠAFRANEK-KAVIĆ, Lujo, Operna i koncertna sezona u Zagrebu, *Sv. Cecilija*, 28 (1934) 3, 73–77.
ŠENOA, August, Crtice o Vatroslavu Lisinskom, *Vienac*, 11 (1879) 35, 563.
ŠENOA, August, Zagrebulje, u: ŠENOA, August, *Sabrana djela*, knj. 9, Zagreb: Znanje, 1964, 337–514. Prvotno objavljeno u: *Vijenac*, 9 (1877) 23.
ŠENOA, Zdenko, Zagreb početkom 19. stoljeća, *Zagreb*, 5 (1937) 10, 372–373.
ŠENOA, Zdenko, Amadé de Várkonyi, Antal (Antun), u: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 1, Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1983, 97.
ŠIDAK, Jaroslav, Hrvatske zemlje u Vrhovčevo doba, u: VRHOVAC, Maksimilijan, *Dnevnik Diarium*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost – Sveučilišna naklada Liber – Globus – Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta, 1987, IX–XCII.
ŠKRINJARIĆ, Sunčana, Veliki opus vedrine (Rudolf Matz), *15 dana*, 23 (1980) 4–5, 9–13.
ŠOJAT-BIKIĆ, Maja, Digitalizacija Zbirke mehaničkih glazbenih automata Ivana Gerersdorfera: prilog digitalnom očuvanju hrvatske zvučne baštine te povijesti bilježenja i reprodukcije zvuka od 1880-ih do 1920-ih godina, *Arti musices*, 41 (2010) 1, 61–96.
ŠTERK, Slavko, U susret budućoj memorijalnoj zbirci Margite i Rudolfa Matza, *Muzeologija* (1996) 32, 146–154.
ŠTERK, Slavko, Ususret stalnom postavu automata Ivan Gerersdorfera, u: *Iz starog i novog Zagreba*, sv. 7, Zagreb: Muzej grada Zagreba, 1996, 299-310.
ŠURINA, Božena, Grahor Janko, u: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 5, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2002, 121–122.
ŠVAB, Mladen, Lisinkoga, Vatroslava (Ulica V. Lisinskoga), u: *Zagrebačke ulice*, ur. Josip Šentija – Božena Zadro, Zagreb: Naklada Zadro, 1994, 156.
TOCILJ, Petar, *Lisinski* – hrvatski Carnegie Hall, u: *Palača za novo stoljeće. 30 godina Koncertne dvorane Vatroslava Lisinskog*, ur. Marija Barbieri, Zagreb: Koncertna dvorana Vatroslava Lisinskog, 2004, 50–51.
TOMAŠEK, Andrija, Muzička škola »Pavao Markovac« u Zagrebu, u: *Razvoj muzičkog školstva u SR Hrvatskoj 1788–1968*, [katalog izložbe], Zagreb: [s.n.], 1968, 55.
TOMIĆ-FERIĆ, Ivana, Glazbeni život Splita u 20. stoljeću u svjetlu institucionalno organizirane djelatnosti, u: *Hrvatska glazba u XX. stoljeću*, ur. Jelena Hekman, Zagreb: Matica hrvatska, 2009, 101–144.
TUKSAR, Stanislav, Zagabria (Zagreb), u: *Dizinario enciclopedico universale della musica e dei musicisti*, ur. Alberto Basso, sv. 4, Torino: UTET, 1984, 772–773.
TUKSAR, Stanislav, Zagreb, u: *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, sv. 27, London: MacMillan Publishers Limited, 2002², 718–720.
TURKALJ, Nenad (N. T.), Prvi koncert u atriju Muzeja za umjetnost i obrt priredio je Radio Zagreb, *Narodni list*, 9 (1953) 2569, 6.

TURKALJ, Nenad, Svaka čast! Hrvatski skladatelji na Klupsko-kazališnoj sceni Amadeo, *Cantus*, (2004) 128, 24–25.
TURKALJ, Nenad, Tako je počelo, u: *Palača za novo stoljeće. 30 godina Koncertne dvorane Vatroslava Lisinskog*, ur. Marija Barbieri, Zagreb: Koncertna dvorana Vatroslava Lisinskog, 2004, 20–21.
ULČNIK, Ivan, Franjo Krežma, *Zagreb*, 2 (1934) 12, 363–375.
ULČNIK, Ivan, Kristofor Stanković, *Zagreb*, 6 (1938) 9, 303–314; 10, 343–352.
ULČNIK, Ivan, Marija Crnadak-Prikril (Crtice iz našeg starog teatra), *Zagreb*, 7 (1939) 11, 383–396; 12, 419–439.
ULČNIK, Ivan, Zanimljiva slika crkve sv. Marije od pohoda, *Zagreb*, 9 (1941) 8–9, 187–202.
ULČNIK, Ivan, Vjekoslav Frigan, odvjetnik i bivši načelnik grada Zagreba, *Zagreb*, 10 (1942) 3–4, 86–94.
V. L., Tradicija koju je inicirao turistički vodič Vlado Pest. Turistički obilazak Aninog groblja, *Glas Slavonije*, 2010. http://www.glas-slavonije.hr/vijest.asp?rub=3&ID_VIJESTI=127992 (pristup 2. 1. 2011)
VALENT, Neven, Sjećanje na početke, u: Erika Krpan (ur.), *Qui bene cantat, bis orat. Dvadeseta obljetnica obnovljenog Oratorijskog zbora crkve sv. Marka Cantores sancti Marci 1988.–2008.*, Zagreb: Oratorijsko društvo sv. Marka, 2008, 27–50.
VEREŠ, Saša, Mirogoj počivalište znamenitih ljudi, u: *Mirogoj Zagreb [1873–1973]*, ur. Boris Hutinec, Zagreb: Grafički zavod Hrvatske – Gradska groblja, 1974, 71–79.
VIDAČKOVIĆ, Zlatko, Zagrebu treba glazbeno kazalište, *Vijenac*, 14 (2006) 329, 3–4.
VRHOVEC, Ivo, Djelo građana Zagreba, u: *Palača za novo stoljeće. 30 godina Koncertne dvorane Vatroslava Lisinskog*, ur. Marija Barbieri, Zagreb: Koncertna dvorana Vatroslava Lisinskog, 2004, 14–15.
VUKOTINOVIĆ, Ljudevit, Salon u Zagrebu, *Danica ilirska*, 8 (1842) 6, 23–24.
VRKLJAN, Zvonimir, Plemički konvikt u Zagrebu, u: *Iz starog i novog Zagreba*, sv. 7, Zagreb: Muzej grada Zagreba, 1996, 133–140.
WEBER, Zdenka, Glazba s božanskim dodirom, *Cantus*, (2009) 159/160, 15.
ZEKIĆ, Branimir, Ulica Vice Vukova na čekanju, *Novi list*, 62 (2008) 19.776, 17.
ŽIVKOVIĆ, Marija, Od kavane do kafića – Šetnja kroz povijest zagrebačke svakodnevnice, u: *Idemo na kavu! Pogled zagrebačkih poduzetnika na kulturu konzumiranja kave*, [katalog izložbe], Zagreb: Etnografski muzej, 2010, 58–67.
ŽMEGAČ, Viktor, *Lisinski*, ne samo subotom, u: *Palača za novo stoljeće. 30 godina Koncertne dvorane Vatroslava Lisinskog*, ur. Marija Barbieri, Zagreb: Koncertna dvorana Vatroslava Lisinskog, 2004, 48–49.
ŽUPANOVIĆ, Lovro, Razvoj glazbenog života na Gradecu od 14. do kraja prve polovice 19. stoljeća, u: *Zagrebački Gradec 1242–1850*, ur. Ivan Kampuš, Zagreb: Grad Zagreb, 1994, 369–382.
ŽUPANOVIĆ, Lovro, Oris glazbenog života Križevaca s posebnim osvrtom na 19. i 20. stoljeće, *Sveta Cecilija*, 67 (1997) 1, 11–16.
ŽUPANOVIĆ, Lovro, Hrvatski glazbeni zbornik *Cithara octochorda* iz XVIII. stoljeća i njegovo značenje za (domaću) glazbenu kulturu onoga doba i danas, u: *Cit-*

hara octochorda, sv. 2, ur. Milan Moguš – Lovro Županović, Zagreb: HAZU – Institut za crkvenu glazbu »Albe Vidaković« KBF – Hrvatsko društvo crkvenih glazbenika, 1998, 203–219.

***, Concert des »Kolo«, *Agramer Zeitung*, 80 (1905) 126, 5.
***, Die »Kolo« Feier, *Agramer Zeitung*, 77 (1902) 188, 4–5.
***, Dvjesta istaknutih osoba koje počivaju na Mirogoju, u: Ivan TRČAK (ur.), *Mirogoj. Kulturno povijesni vodič*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost – Rektorat crkve Krista kralja, Mirogoj, 1987, 129–172.
***, Franjo Liszt u Zagrebu, *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska*, 12 (1846) 32, 129–130.
***, Glazbeni paviljon na Zrinjskom trgu, *Zagreb*, 5 (1937) 10, 370–372.
***, Izvedba Verdijeva »Requiema«, *Narodni list*, 7 (1951) 1807, 2.
***, Josip Gostič – aktivni član Slovenskoga doma u Zagrebu, u: Marija Barbieri – Marjana Mrak, *Josip Gostič*, Homec: Kulturno društvo Jože Gostič, 2000, 280.
***, Matineja Filharmonije, *Novosti*, 27 (1933) 74, 12.
***, Mozart-Feier, *Luna*, (1856) 4, 16.
***, Musikvereins Gebaude, *Agramer Zeitung*, 58 (1883) 5, 2.
***, Mužikalna akademia, *Ilirske narodne novine*, 3 (1837) 56, 224 [214].
***, [Mužikalna akademia…], *Ilirske narodne novine*, 3 (1837) 60, 227.
***, Obnovljen spomenik Franji Krežmi na Mirogoju, *HaGeZe*, 16 (2012) 2, 1.
***, Postavljanje spomen-poprsja Lisinskom, Zajce [sic] i Mandroviću u Narodnom kazalištu 17. decembra, *Novosti*, 27 (1933) 327, 7.
***, Praizvedeno djelo Ivane Lang, *Cantus*, (2005) 135/136, 12.
***, Prvi koncert u novoj dvorani glasbenoga zavoda, *Vienac*, 8 (1876) 50, 828.
***, Sa sklizališta, *Narodne novine*, 67 (1901) 10.
***, Sprovod Oskara Nedbala na Mirogoju, *Novosti*, 24 (1930) 357, 5.
***, Statut Hrvatskog muzikološkog društva, *Arti musices*, 23 (1992) 1, 85–96.
***, Svečano otkriće Strossmayerova spomenika u Zagrebu, *Svijet*, 1 (1926) 20, 404.
***, Svečano otvorenje koncertne dvorane »Istra«, *Narodni list*, 5 (1949) 1391, 4.
***, Šetnje gradom dokonog purgera. 436, *Zagreb*, (1939), 5, 169–170.
***, Uz fotografiju, *HaGeZe*, 5 (2001) 3, 2–3.
***, Vjekoslav Klaić i HGZ, *HaGeZe*, 4 (2001) 9, 3.
***, Vukov, Vice, u: *Tko je tko u Hrvatskoj*, ur. F. Maletić, Zagreb: Golden marketing, 1993, 818.
***, Zgrada Glazbenog zavoda, *HaGeZe*, 16 (2012) 2, 2.

Leksikografska djela

Bibliografija rasprava i članaka. Muzika, sv. 13 i 14, ur. Marija Kuntarić, Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, 1984 i 1986.

Enciklopedija Jugoslavije, sv. 8, urednik Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1971.

Hrvatska enciklopedija, sv. 1–11, ur. Dalibor Brozović – August Kovačec – Slaven Ravlić, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1999–2009.

Hrvatski biografski leksikon, sv. 1–7, ur. N. Kolumbić [et al.], Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1983–2009.

Leksikon jugoslavenske muzike, sv. 1 i 2, ur. Krešimir Kovačević, Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, 1984.

- natuknice koje su citirane:
  sv. 1: Blažić, Ludvig, 81.
  Gostič, Josip, 275–276.
  sv. 2: Oberski, Ivo, 92.
  Rajter, Dunja, 242.
  Vatroslav Lisinski (koncertna dvorana), 494–495.
  Vuljević, Ivo, 527–528.
  Zagreb – vidi pod Kovačević, Krešimir

Muzička enciklopedija, sv. 1 i 2, ur. Josip Andreis, Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ/ Jugoslavenski leksikografski zavod, 1958 i 1963.

Muzička enciklopedija, sv. 1–3, ur. Krešimir Kovačević, Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1971–1974[2].

Zagrebačke ulice, ur. Josip Šentija – Božena Zadro, Zagreb: Naklada Zadro, 1994.

Zagrebački leksikon
ur. Josip Bilić – Hrvoje Ivanković, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža – Masmedia, 2006.

- natuknice koje su citirane:
  I: Akademija, 4–5.
  Akademija dramske umjetnosti, 5.
  Češka beseda Zagreb, 127.
  Diskografski nakladnici, 149–150.
  Glazbene škole, 255–257
  Gostionice, krčme i restauracije, 283–286.
  Gradska skupština, 297–298.
  Groblja, 313–315.
  Gundulićeva ulica, 316–318
  Hoteli, 338–339.
  Javni spomenici, 419–425.
  Katedralna škola, 486.
  Kazalište u Tuškancu, 505–506.
  Kinematografi, 508–510.
  Komedija, Zagrebačko gradsko kazalište, 534–536.

Koncertna dvorana »Vatroslav Lisinski«, 539–540.
Kovačićeva ulica, 546–547.
Laščina, 585-586.
II: Malo kazalište, 11–12.
Muzička akademija, 90–91.
Muzički salon Studentskoga centra, 93.
NAMA, 104–105.
Narodni dom (Dvorana, Ilirska dvorana, Preporodna dvorana), 109–110.
Okrugljak, 143–144.
Plemićki konvikt, 187–188.
Stara Peščenica, 331.
Stankovićevo kazalište, 328–331.
Streljana, 339–340.
Vrapče, 512.
Zagrebačka pivovara d.d., 533–535.

Serijske publikacije

Novosti, 27/1933, ožujak.
Povjestice, sezona 1997/98, br. 2. [Zagreb]: Hrvatsko narodno kazalište.
Povjestice, sezona 2000/2001, br. 2, [Zagreb]: Hrvatsko narodno kazalište.
[mjesečni] *Program priredaba*, Zagreb: Turistička zajednica grada Zagreba, 2000–2006.
Sklad. Smotra za promicanje glazbene umjetnosti, ur. Rudolf Matz, 1932–1945.
Službeni glasnik grada Zagreba
- brojevi spomenuti u tekstu:
1952, br. 11–12; 1968, br. 20; 1971, br. 1; 1979, br. 11; 1982, br. 3; 1992, br. 11; 1997, br. 10; 2002, br. 1;
2005, br. 20 http://www1.zagreb.hr/slglasnik.nsf/VPD/EFF41C9A5C885965C12570D100526BEB?OpenDocument
2008, br. 9 http://www1.zagreb.hr/SlGlasnik.nsf/VPD/FE835D1AE245B69BC125748D0042DA03?OpenDocument
2010, br. 9
http://www1.zagreb.hr/slglasnik.nsf/VPD/B2BC095B5F5DBB8AC125772A003C4C00?OpenDocument
- brojevi navedeni u prilogu 9.:
1878/4, 1912/10, 1928/5, 1929/3, 1933/2, 1933/6, 1935/11, 1947/6, 1964/11, 1968, 1970/17, 1971/3, 1971/9, 1971/14, 1973/21, 1977/11, 1979/24, 1982/2, 1982/8, 19982/12, 1982/20, 1983/22, 1983/23, 1990/39, 1990/41, 1992/2, 1992/11, 1993/2, 1993/23, 1994/9, 1995/5, 1996/8, 2010/9.
Zvuk, 2 (1934) 6.

Planovi grada

Zagreb. Popis ulica, trgova i ustanova. Tramvajska mreža. Plan grada, Zagreb: Gradski turističku ured, 1948.
Plan grada Zagreba. Zagreb, Sesvete, Velika Gorica, Zaprešić, Dugo Selo, Samobor, ur. I. Bertić, Zagreb: Školska knjiga, 1993.
Zagreb. Plan grada, ur. Đ. Šokota, Zadar: Forum, d.o.o., 2008.

Internetski izvori *(kod svih je pristup veljača 2011, ako nije drukčije navedeno)*

***, Aulos – komorni ciklus puhača Zagrebačke filharmonije, *Muzej za umjetnost i obrt*.
http://www.muo.hr/index.php?option=com_content&task=view&id=114&Itemid=69
***, Biskupski grad Pićan – grad lješnjaka i dobrog vina, *Val kulture*, 2006.
http://www.valkulture.hr/pican.asp
***, Centar za kulturu Novi Zagreb.
http://www.czk-novi-zagreb.hr/hr/centar/info/
***, Find a Grave http://www.findagrave.com
***, FOTO: Mozart u vrtu 2012 oduševio mnogobrojnu publiku, 28. lipnja 2012.
http://dalje.com/hr-zagreb/foto--mozart-u-vrtu-2012-odusevio-mnogobrojnu-publiku/437576 (pristup 30. 6. 2012)
***, Galerija nepokretnih kulturnih dobara grada Zagreba, *Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode.* http://www1.zagreb.hr/galerijakd.nsf
***, Galerija umjetnina, *Gradska groblja*.
http://www.gradskagroblja.hr/Default.aspx?art=391&sec=34
***, Galerija – Unutrašnjost crkve snimio Tomislav Šebek. *Župa Remete*
http://www.zuparemete.net/galerija-unutrasnjost-crkve-snimio-tomislav-sebek/
Galić, Ivana, Glazbena karta grada Zagreba, *Hrvatsko kartografsko društvo*, 2006.
http://www.kartografija.hr/obrazovanje/seminarski/galic/Pocetna.htm
***, Gjuro Jurica Prejac, *Veliki tabor*, 2010.
http://www.veliki-tabor.hr/html/gjuro_jurica_prejac.htm
vidi i http://www.desinic.hr/prejac.php
***, *Glazbena proizvodnja. Hrvatska radiotelevizija*.
www.hrt.hr/index.php?id=91&tx_ttnews%5Btt_news%5D=91150&tx_ttnews%5BbackPid%5D=23&cHash=33cb7a6d08
***, Google prevoditelj
http://translate.google.hr/?hl=hr&tab=wT#
***, Godišnji skup Hrvatskog etnološkog društva. Instrumentiranje grada. Glazbe, gradovi, politike, *Hrvatsko etnološko društvo*, 2008.
http://www.hrvatskoetnoloskodrustvo.hr/tekst/novosti_-_godisnji_skup_kultura_i_ekonomija/189

***, Gradska četvrt Peščenica – Žitnjak. Iz povijesti, *Zagreb.hr, službene stranice Grada Zagreba.*
http://www.zagreb.hr/default.aspx?id=14475
***, Gradska četvrt Sesvete. Naselja, ulice i trgovi, *Zagreb.hr, službene stranice Grada Zagreba.*
http://www.zagreb.hr/default.aspx?id=14506
***, Hrvatski glazbeni zavod, zgrada.
http://www.hgz.hr/hgz/zgrada
***, Ivanec, *Wikipedija.*
http://hr.wikipedia.org/wiki/Ivanec
[?], Jelena, Zinka Milanov, *Find a Grave*, 2002.
http://www.findagrave.com/cgi-bin/fg.cgi?page=gr&GSln=milanov&GSfn=zinka&GSbyrel=in&GSdyrel=in&GSob=n&GRid=6099402&df=all&
[?], Jelena, Ivo Tijardovic, *Find a Grave*, 2006.
http://www.findagrave.com/cgi-bin/fg.cgi?page=gr&GSln=Tijardovic&GSiman=1&GScid=639902&GRid=13922898&
***, Kasović-Cvijić Marcel, *Skupni katalog hrvatskih knjižnica, Crolist.*
http://opak.crolib.hr/cgi-bin/unicat.cgi?form=010000000199990&id=0940222094
***, Ljeto u Maksimiru, *Maksimir, moj kvart*.
http://www.maksimir.hr/KulturaPark.htm
***, Međunarodni centar za usluge u kulturi.
www.mcuk.hr
***, Nova sezona Glazbenog salona Gvozdanović
http://www.muo.hr/hr/aktualno/dogadjanja/nova-sezona-glazbenog-salona-gvozdanovic,90.html
***, Odbor za imenovanje naselja, ulica i trgova, *Zagreb.hr, službene stranice Grada Zagreba.*
http://www.zagreb.hr/default.aspx?id=1182
***, Posljednji ispraćaj predsjednika Tuđmana, *Hrvatska radio-televizija*,
http://www.hrt.hr/arhiv/99/12/13/HRT0025.html (pristup svibanj 2012)
Prokop, Tomann, *Nový slovník československých výtvarných umělců* , 1993.
http://abart-full.artarchiv.cz/dokumenty.php?Fvazba=vytvarnikosoba&IDdokumentu=20042
***, *Répertoire International de Littérature Musicale* (RILM).
www.rilm.org
***, Rossipal, Eduard Slavoljub, *Imenik hrvatskih šumara.*
http://www.sumari.hr/sumari/kart.asp?id=11212&print=1
***, Spomen soba, *Ustanova »Ivan Matetić Ronjgov«*, 2010.
http://ustanova-ronjgov.com/index.php?bgoto=OpCa_djelatnost&bcatid=1&baction=
***, Spomen soba Antonija Smareglie, *Sveučilišna knjižnica u Puli*, 2010.
http://www.skpu.hr/Smareglia/SMAHRL.htm
***, Spomen soba Dore Pejačević, *Zavičajni muzej Našice*, 2010.
http://www.mdc.hr/nasice/hr/d-pejacevic.html

***, Stalni postav. Zbirka hrvatskog kiparstva od XIX. do XXI. stoljeća, *Gliptoteka Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.*
http://gliptoteka.mdc.hr/dvorana_2_1_2.aspx
***, 144. brigada HV Hrvatske vojske, Sesvete, *Vojska.net.*
http://www.vojska.net/hrv/oruzane-snage/hrvatska/brigada/144/
Tammen, Björn, Musicians & Monuments, *Oesterreichische Akademie der Wissenschaften*, 2010.
http://www.oeaw.ac.at/kmf/veranstaltungen/archiv/monuments.pdf
***, Tlocrti dvorane, Koncertna dvorana *Vatroslav Lisinski*.
http://www.lisinski.hr/category.php?id=2
***, Tražilica pokojnika, *Gradska groblja.*
http://www.gradskagroblja.hr/Trazilica/
***, U Zagrebu je Vatroslav Lisinski jugoslavenski kompozitor, *Portal hrvatskoga kulturnog vijeća*, 2007.
http://hakave.org/index.php?option=com_content&id=658 (pristup 11. 3. 2011)
***, Udruga umjetnika »August Šenoa«.
http://free-zg.t-com.hr/udruga-umjetnika-august-senoa/oNama.htm
***, Ulice grada Rijeke – porijeklo naziva, *Grad Rijeka.*
http://ulice.rijeka.hr/Default.aspx.
***, Vysehrad Cemetery Prague, Bohemian Province, Chech Republic, *Interment.net, Cemetery Records on line.*
http://www.interment.net/data/czech_rep/bohemia/vysehrad/index.htm
***, *Wien Neue Burg Statue 05 Slawe,*
http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Wien_Neue_Burg_Statue_05_Slawe.jpg
***, *Zagreb.hr, službene stranice Grada Zagreba.*
www.zagreb.hr
***, Znameniti ljudi pokopani na Mirogoju, *Gradska groblja.*
http://www.gradskagroblja.hr/Default.aspx?art=408&sec=24

Audio-vizualna građa

Kulturelle Traditionen in Mitteleuropa. Musikleben zwischen Zentralismus und regionaler Spezifik am Beispiel der Rolle von Vereinen, (ideja, koncept i organizacija Cornelia Szabó-Knotik), [Wien]: Institut für Analyse, Theorie und Geschichte der Musik an der Universität für Musik und darstellende Kunst Wien, [1998]. (šest CD-ROM-a s naslovima: *Themenbereiche*, *Zagreb*, *Praha*, *Ljubljana*, *Lviv*, *Brno*).
BAJGAROVA, Jitka, *Brno*, CD-ROM, u seriji *Kulturelle Traditionen in Mitteleuropa*.
STIPČEVIĆ, Ennio, *U potrazi za Lukačićem*, [dokumentarni film]. Šibenik: Glazbena škola Ivana Lukačića, 2000.
ŠOJAT-BIKIĆ, Maja, *Svijet. Ilustrirana tonfilmska revija Zagreb 1926.–1936.*, CD-ROM, Zagreb: Muzej grada Zagreba, 2007.
VRDOLJAK, Antun, *Tito*, [dokumentarno-igrana serija], 1. epizoda, Hrvatska radio-televizija, 2010.
***, Video: O lijepa, o draga, o slatka slobodo!, *Online Zagreb.hr.*
http://www.online-zagreb.hr/moj_zagreb/zagreb-hr/o-lijepa-o-draga-o-slatka-slobodo

Summary

The Musical Topography of Zagreb from 1799 to 2010

Music-making Sites and Memorials

Musical Zagreb has been the subject of many studies presenting results of the research done on some of its segments – certain periods, activities of music societies or certain musical genres. In this book the author gives information gathered from previous research of places where music was present in Zagreb, expands it with her own findings and finally structures the collected material in a clear and useful manner. In accomplishing this task, it has been necessary to find an appropriate term that covered a given topic, to define it and elaborate it theoretically. The term »musical topography« was chosen, because it has long been used in European literature; however, it has not always been applied in the same way.

The musical topography of a city, as defined by the author of this book, is the totality of manifestations of music in that city: places where music is *listened to* or *performed*, places where music is *taught,* places that are dedicated to the *distribution* of music, sheet music, audio recordings or musical instruments, and, finally, places that keep alive the *memory* of musicians by way of memorials.

The study of musical topography contributes to our awareness of the *musicality* of a city. Each new music venue increases our knowledge about how much music, in one way or another, was or still is present in everyday life and on special occasions. Musical topography is a term similar to the term »musical life« of a city, which primarily includes performances of music pieces (at concerts and in operas), and sometimes also music education, because these are the basic forms in which music »lives.« As demonstrated in this book, the musical topography can be successfully extracted from the history of music life and independently researched. When we add to the musical topography the content of music-making at particular venues, that is, the repertoire, as well as information about musicians, reception etc., we obtain the whole picture of music culture.

Basic segments of the musical topography, as mentioned in the above definition, are elaborated on the example of Zagreb. *Venues of performance* in indoor spaces include concert halls and other venues where concerts were held (they are further divided into churches, headquarters of societies and catering establishments) and theatres, as well as open-air venues. *Venues of education* are music schools and

private teaching locations; *venues of distribution* are music printing-houses, bookstores that sell books on music and sheet music, music libraries, workshops of musical instrument makers, tuners, vinyl records and CD factories, concert agencies and radio/TV stations. *Memorials* are monuments and memorial plaques, graves of musicians at cemeteries, and streets named after the musicians. The group *other* includes scholarly (musicological) institutions. Some segments are even more elaborated, so that the entire musical topography of Zagreb consists of 31 single types of venue.

Each of the basic segments of the musical topography could be divided in a specific way: venues of music-making according to the criterion of privacy or open access to the public; venues of education according to ownership by the State, Church and private individuals; and memorials could be divided according to the way they preserve the memory of a musician or an event in a text, image, space, exhibit and name. Musical topography does not include the bells, the city drummers and other urban sounds that enter the area of the sound landscape.

The model of musical topography presented in this book includes all types of venues associated with the music that has appeared in Zagreb over the last two centuries - actually from the first known opera performance in 1799 to the present day, i.e. 2010 - so the assumption is that it can be used as a model for researching musical topography of similar Croatian, and even European cities.

After the first chapter *(Introduction)* comes the chapter on musical topography in general (*Topography or* mjestopis, which is the old Croatian word for topography), as well as the case study of the Zagreb Upper Town musical topography, showing that there were 56 venues connected to music (details in Appendix 2). The discourse on Zagreb musical topography has a segment on places where musicians lived, which shows how difficult this research can be (see list of musicians in Zagreb in 1908 in Appendix 1). In the next chapter *(History of Musical Zagreb and Musical topography)* musical topography was observed in the context of the articles on the general history of Zagreb (Appendix 4) and the history of musical Zagreb in six encyclopaedic articles published in Croatia and abroad from 1968 to 2002 (Appendix 3). In both cases, the results show a small share of music sites in such overviews. This confirms that it was more important to know *which* musical event took place in the city, and perhaps *who* was included in the performance, than exactly *where* it was.

The major part of the book is the presentation of the two most important segments of the musical topography of Zagreb (*Music-making Sites* and *Memorials*). The first one deals with sites of music-making described following the same pattern, which offers basic information about them (the history of the building, description, owners, opening of the building, short description of music-making, memorials): six theatres where operas and operettas were/are performed: the Amadé Theatre, Stanković Theatre, Hrvatsko narodno kazalište/Croatian National Theatre and its two additional stages – Tuškanac and the Malo kazalište/Small Theatre; Zagrebačko gradsko kazalište/Zagreb City Theatre, the »Komedija«; and the twelve most important concert halls: Akademija (Kraljevska akademija/Royal Academy),

Redutna dvorana Stankovićevog kazališta/Redoute Hall of the Stanković Theatre, Građanska streljana (Streljana)/Civic Shooting Range, Preporodna dvorana Palače Narodnog doma Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (Dvorana)/Revival Hall of the National Home Palace of the Croatian Academy of Science and Art (Hall), Hrvatski glazbeni zavod/Croatian Music Institute, Hrvatsko pjevačko društvo »Kolo«/the *Kolo* Croatian Singing Society and *Hrvatski Sokol*/Croatian Falcon (»Hrvatski dom«/*Croatian Home*), Zagrebački zbor/Zagreb Fair, »Music-Hall«, Koncertna dvorana »Istra«/the *Istra* Concert Hall, Muzički salon Studentskog centra/Student Centre Music Salon, Koncertna dvorana/*Vatroslav Lisinski* Concert Hall, and Muzej »Mimara«/the *Mimara* Museum. Other venues of music-making are grouped according to their basic purpose: halls in catering establishments (inns, hotels, restaurants, beer-halls, cafés), and the seats of music societies and churches. The open-air venues are divided in two ways. The first is according to the criterion of where music-making took place: squares, streets, various edifices (e.g. six music pavilions, among them the one at the Zrinjski Square/Zrinjevac is still used for music), and the second according to the type of music-making: serenades, promenade concerts, open-air festivals, theatre performances, and music-making near monuments.

The *Memorials* chapter consists of three large sub-chapters: monuments and memorial-plaques, graves of musicians and streets named after musicians. There are also some smaller sub-chapters: birth-places of musicians, iconographic memorials, memorial-areas and texts and exhibits in museums connected to music. There are 20 memorial-plaques and 31 monuments in Zagreb honouring 30 persons in the field of music (an alphabetical list is provided in Appendix 5 and a chronological list in Appendix 6) and 99 streets/squares named after 86 musicians and music writers (Appendix 9). The sub-chapter on graves at Zagreb cemeteries (largely Mirogoj Cemetery) is based on the data collected from the graves of 241 musicians and music writers (Appendices 7 and 8).

The book attempts to pay tribute to architects and builders, that is, the designers of buildings devoted to music, as well as to the artists who created memorials (listed in Appendix 11, also see pictures of all portraits of musicians at cemeteries, pp. V–XI).

Historical discourse is in some way present in all the chapters, either through a chronological display of the content (as in the chapters on concert halls and theatres) or explicitly in the tables, but the goal has not been to write the *history* of musical topography. Each new venue gave an impulse to music life, but the expansion and growth of the city was not followed to the same extent with the increased number of music venues. Moreover, the total space today for musical-theatrical works is about the same as it was between the two world wars. In order to answer the question as to which period has been Zagreb's *most musical* one over the last two centuries, it will be necessary to add other segments of musical topography to music-making venues and memorials and to compare them with the number of the population.

What do the results of research on music sites bring? First of all, if we know which music sites there were, if we research their past and write about their present,

we should try to mark them, preserve and restore them in the future and learn how to appreciate them. That is because the music sites can, like everything else, change, disappear and be destroyed; however, it should be recognized that Zagreb has largely preserved its music sites. By studying the history of certain venues we can better understand why a particular programme has been selected for a concert to be held there and assume for which audience it was intended. Information on locations show how many inhabitants of the city could attend the music performances (although the number of seats at some locations varied in different periods, due to the changes in the number of chairs or spacing between them). The history of the music sites indicates that a large part of the music life of Zagreb until World War II was in the hands of amateurs, mostly thanks to two major music societies, the Croatian Music Institute and the *Kolo* Singing Society.

Musical topography is necessarily associated with the question of identity. Memorials are standard-bearers of national identity promotion, and are also part of the visual identity of Zagreb, in particular the monument to the chansonnier Vlaho Paljetak, the only monument in the form of a standing figure. Certain of the most important music-making venues have their place in the overall cultural identity of Zagreb: the *Lisinski* Concert Hall, the Croatian National Theatre and the Croatian Music Institute. The Croatian National Theatre building has even greater significance that the *Lisinski*: it can be said that it is one of the most recognizable national symbols, not so much because of the *music* played there, of course, but because of the *word*s that are spoken in its dramas. The Croatian Music Institute has a specific place in the musical topography of Zagreb. One reason is that it is not only the venue, but also the society that owns it, just as the *Gesellschaft der Musikfreunde* in Vienna is the owner of the famous building known as the *Musikverein*.

With its music sites, Zagreb has proved to be a European city, among other also due to the names of the venues, the streets named after European composers, and with a theatre designed in the Fellner & Helmer bureau, but most of all through the excellent standard of performances at the *Lisinski* Concert Hall. Of course, this hall is the crown of all the efforts regarding concert venues in Zagreb and, even more, it is also the only such facility that is truly open to all kinds of music: serious music, jazz, and popular and folk music.

Politics is linked to the musical topography first and foremost in the field of memorials. After all, every authority has wanted, for whatever reason, that Zagreb be a city of culture. Highly positioned politicians made decisions on where to build the national theatre; to disband the *Kolo* society and nationalize its building; and on when the construction of the *Lisinski* Concert Hall would finally be finished after prolonged years of building. The behaviour of Zagreb's citizens, gathered in the music societies or as individuals, may perhaps seem almost irrelevant in relation to high politics. However, it is still notable that the members of the *Kolo* society have persistently sung at the grave of victims fallen in July 1845, in spite of prohibitions**.** From this point of view, the restoration of the memorial-plaque to Emperor Francis Joseph I in the stairwell of the Croatian Music Institute in 1991 has become a paradigm for the turbulent historical trends in Croatia.

In the games of historical circumstances and politics, the major posthumous role was played by the composer Vatroslav Lisinski. As shown in this book, Lisinski became the »musical hero« of Zagreb: he comes first in the number of memorials and naming of public venues (according to Appendix 10, the composers Ivan von Zajc and Blagoje Bersa follow him), and Lisinski's music was even regularly chosen when opening new music venues. But it is also reasonable to pose the question as to whether Lisinski has also become a victim of the hero role imposed upon him, that is, if his name in due course will become (only) a synonym for the concert hall.

It could be said that this study of musical topography is a battle of sorts for music to be awarded a larger share in the general image of Zagreb; however, it should in no way be understood as an effort to make Zagreb a »city of music« at all costs, although that has occasionally been the case, for example, during the Zagreb Music Biennale festival. The successful outcome of this »battle« would also mean offering opportunities to suggest to the leading structures of the City a need for establishing a fund for maintenance and renewal of music sites.

One should not neglect the practical side of this book, especially by those who will, one hopes, begin an initiative to set up a particular memorial plaque or to suggest that a street be named after some prominent musician. After the publication of this book, there still remain many unexplored segments of the musical topography of Zagreb (music education, distribution and private lessons), while some of the presented segments could be expanded (primarily the concert venues). In some future research of musical topography, which could well include other kinds of music that are not covered by this book, the model would probably change only slightly – clubs, stadiums or sports halls as specific sites of contemporary music-making would have to be added. In addition, some future study could also deal with the virtual music venues, that is, the musical topography of Zagreb on the Internet, where one could study not only the home pages of concert halls and theatres, but also a diverse selection of sites dedicated to musical Zagreb.

It would be recommendable that future research overcome the boundaries between different kinds of music and include jazz, pop and folk music, as well as the period before 1799. Then, at least in some segments, comparison with other Croatian cities and the wider region would be enabled.

Kazalo imena

U ovaj su popis iznimno uključena i imena osoba kojima su posvećene ulice, ali samo ako se radi o glazbenicima ili glazbenim piscima.

Adalsberg, Josip 234
Adamić, Ljudevit 135
Adamović (Čepinski), Bela 199
Ajanović-Malinar, Ivona 187, 201, 240, 358
Alagović, Aleksandar 111, 128, 129, 235
Albini, Alfred 337
Albini, Srećko 11, 188, 309, 336
Albrecht, Dragutin 39, 246
Albrecht (nadvojvoda) → Habsburg-Lothringen, Karl Albrecht
Alderman, Derek 22, 369
Aleksander, Artur Oskar 191
Aleksander, Šandor A. 77
Althaller, Marijan 298
Amadé de Várkonyi, Antun 13, 59, 60, 144, 261, 278
Amruš, Milan 123
Andrašec, Florijan 209, 220, 222, 331, 338
Andreas (13. st.) 254
Andreas (15. st.) 50, 255
Andreis, Josip 13, 14, 46, 53, 54, 207, 265, 310, 331, 338
Andrić, Josip 187, 188, 207, 309, 330, 337
Andrić, Nikola 61, 137, 157, 347
Andrija → Andreas
Angeli Radovani, Kosta 171, 347
Anić, Vladimir 28, 30, 94, 95, 116, 347
Antić, Branka 201
Antolec, Matija 83
Antolković (obitelj) 184
Antunac, Grga 83, 175, 190, 288, 291, 295, 325, 341, 345; VI
Appel, Bernhard 12, 358
Arany, Dragutin 88, 309
Aranjoš, Stjepan 163, 218, 347
Arčabić, Goran 23, 72, 123, 159, 165, 347, 369
Armano, Emin 110, 347
Arnold, Franjo 84
Asić (obitelj) 309
Asić, Milan 194, 309
Atkinson, David 30, 363
Auber, Daniel-François-Esprit 261
Augustinčić, Antun 163, 186, 190, 309, 341, 345; V
Azaryahu, Maoz 22, 369

Baak, Ulrike 31, 32, 353
Baan, Hedviga 245
Babić, Stjepan 234
Bach, Alexander 135
Bach, Johann Sebastian 31, 43, 82, 209, 336
Bach, Josip 336
Bačić, Marcel 12, 158, 311, 358
Badalić, Hugo 175
Badalić, Ivo 171
Badarzewska, Thekla 139
Bagarić, Marina 241, 347
Bajgarova, Jitka 26, 32, 377
Bakić, Vojin 173, 223, 290, 341, 345; IV
Balić (obitelj) 316
Balke, Antun 234
Baloković, Zlatko 42, 71, 112, 154, 186, 187, 190–192, 207, 227, 309, 330, 337, 341, 345; V
Ban, Branka 30, 199, 200, 347
Bandić, Milan 212
Banfić, Marko 234
Baranović, Krešimir 124, 129, 201, 207, 212, 228, 268, 330, 337

Barbieri, Marija 12, 44, 55, 78, 90, 92, 117, 135, 148, 155, 158, 221, 227, 286, 296, 347, 360, 362, 363, 365, 370–372
Barbot, Anka → Krežma-Barbot, Anka
Barbot-Krežma, Anka → Krežma-Barbot, Anka
Barlè, Janko 42, 166, 168, 183, 187, 205, 221, 234, 284, 305, 309, 337
Bartók, Béla 207, 330, 340
Bartolić, Zvonimir 210, 222, 347, 358
Basariček, Đuro 211
Basel, Klara 234
Bastl, Franjo 234
Bašić, Elly 17, 39, 154, 167, 169, 170, 221, 285, 305, 309, 337, 341, 345
Bašić, Zvjezdana 182, 309
Batušić, Nikola 13, 56, 57, 59, 60, 62–65, 83, 156, 157, 171, 347, 358
Batušić, Slavko 47, 63–67, 75, 147, 358
Bauda, Dragutin 235
Bauer, Antun 128
Bauer, Hinko 86
Bayer, Joseph 266
Beck, Gizela 42
Beethoven, Ludwig van 82, 139, 147, 148, 163, 164, 207, 209, 265, 267, 281, 285, 330, 340, 345
Begović, Davorka 91
Begović, Ena 171, 181
Begović, Milan 171
Begović, Vladimir 9; II, III, IV
Bekić, Ante 45, 347
Bekić, Darko 173, 290, 348
Bela IV. (kralj) 277
Belamarić, Neven 192, 309
Bellini, Vincenzo 261
Benatzky, Ralph 66, 67
Benešić, Julije 11, 67
Benić, Krešimir 42, 182, 309
Benyovsky, Lucija 77, 87, 89, 101, 103, 104, 106, 145, 146, 196, 246, 348
Berislavić, Petar 203
Bernardić, Dragutin 309
Bernik, Boris 285
Bersa, Benito → Bersa, Blagoje
Bersa, Blagoje 42, 43, 82, 148, 165, 166–168, 170, 171, 173, 186, 191, 192, 206, 220, 223, 224, 228, 233, 268, 269, 284, 285, 286, 304, 307, 310, 330, 337, 341, 342, 345, 348; VIII
Bersa, Vladimir 199, 200
Bertić, Ivan 209, 375
Bertun, Stefan 46, 255
Bester, Franjo 235
Beštak, Branko 160, 358
Bezić, Eva 9
Bezić, Jerko 9, 311
Bezić, Nada 9, 12, 19, 26, 30, 38–40, 43, 47, 57, 75, 80, 81, 109, 117, 127, 140, 148, 155, 169, 175, 180, 194, 220, 226, 241, 246, 248, 252, 348, 358, 359; II, IV, VII, XII
Bikić-Carić, Gorana 9
Bilić, Franc 9
Bilić, Josip 24, 54, 277, 368, 373
Binički, Aleksandar (Aca) 89, 182, 310
Biro, Miroslav 182, 188, 189, 192, 328
Bizet, Georges 132
Bjelinski, Bruno 201, 207, 274, 335, 337
Blasich, Ljudevit → Blažić, Ludvig
Blasin, Barbara 44, 365
Blažeković, Zdravko 9, 18, 19, 39, 58, 61, 71, 76, 79, 95, 101, 103, 116, 129, 133, 134, 139, 195, 196, 221, 222, 348, 359, 365
Blažević, Miroslav Ćiro 224
Blažić, Ludvig 187, 310, 373
Blum, Robert 67
Bogner-Šaban, Antonija 89, 131, 132, 247, 359
Bohinec, Irma → Pollak, Irma
Boić, Marija 310
Boić, Viktor 19, 359
Boieldieu, Adrien 261
Bojanić Obad Šćitaroci, Bojana 122, 123, 138, 348
Bollé, Herman 80, 81, 82, 149, 183
Boltužić, Ana 12, 15, 95, 99, 101–104, 187, 248, 359
Borčić, Marija 187, 310
Bošković, Ruđer 165
Bošnjak, Kruno 294, 341
Božićnik, Marijan 214, 355
Bradaška, Darinka 42, 235
Bradić, Zvonimir 181, 194, 310
Brajković, Berislav 63
Brajša (obitelj) 192
Brajša, Matko → Brajša-Rašan, Matko
Brajša-Rašan, Matko 192, 310
Brdarić, Aleksandar 79
Breyer, Blanka 61, 63, 348

Brezovački, Tituš 211
Brkanović, Ivan 43, 190, 207, 310, 335, 337, 342, 345, 348; V
Brkanović, Željko 190, 274
Brkić, Silvija 249, 359
Brlić, Andro 199
Brlić-Mažuranić, Ivana 27
Brothanck, Vaclav 42, 235
Broz, Josip – Tito 54, 83, 117, 175, 204, 225, 299
Brozović, Dalibor 373
Brückl, Leonija 310
Bruči, Rudolf 310
Bubanović, Aleksandar 18, 359
Bubica, Marija 296
Bučan-Domančić, Sonja 298
Bučar, Franjo 63, 116, 360
Buhin, Dražen 23, 38, 40, 348
Bujanović (obitelj)320
Bujas, Željko 87, 348
Bujić, Bojan 47, 252, 360
Bukovac, Vlaho 14, 37, 157, 158
Bukšek, Rudolf 311, 318
Bulimbašić, Ivan 287, 341
Buntak, Franjo 23, 100, 115, 240, 243, 246, 348, 360
Buratti, Ivan 208
Burian, Edmund 235
Burić, Katica 29, 348
Burić, Marijan 311
Buturac, Josip 187, 360
Buza 254

Callas, Maria 99
Cammarota, Ernesto 235, 311
Canić, Josip 311
Canjuga, Anselmo (Franjo) 311
Car, Marija 235
Casals, Pablo 99, 193, 267, 326
Cavallini, Ivano 56, 364
Ceribašić, Naila 18, 127, 348, 367
Chaplin, Charlie 165
Cherubini, Luigi 48, 82, 111, 262, 278
Chopin, Frédéric 94, 124, 140
Chudoba, Blanka 311
Cilić, August 171
Cindrić, Pavao 59–63, 66, 75–78, 83, 84, 86, 90, 104, 115, 122, 126, 143, 144, 167, 176, 348, 358, 360
Cipra, Milo (Emil) 147, 209, 212, 274, 311, 330, 337
Clausen, Johann (Ivan) 82, 158
Coronelli, Pietro 77
Cossetto, Emil 117, 182, 311
Cragnolini, Anton 62, 231, 278
Cragnolini, Christofor 62, 278
Crnadak, Marija → Prikril-Crnadak, Marija
Crnadek, Gjuro 208
Crnić, Franjo 235
Crnjac (obitelj) 317
Cuculić, Tomislav Vitez 208
Cugšvert, Miroslav 193, 311
Culi, Aleksander 42, 235
Cunić, Josip 25
Cvetušić, Ivan 258
Cvjetičanin-Klepač, Ruža 311, 317

Čačković-Vrhovinski, Franjo 180, 248, 298
Čajkovski, Petar Iljič 89, 124, 228
Čaldarović, Ognjen 44, 360
Čalopek, Nina 30, 348
Čavka, Željka 221, 360
Černjul, Zlatko 188, 189, 328
Čolaković, Stella 182, 311
Čorak (Slavenska), Mia 68
Čorak, Željka 27, 360
Čunko, Tatjana 9, 58, 349

Ćiković, Josip 29, 360
Ćosić, Krešimir 181
Ćulinović (obitelj) 309
Ćurković, Marija 221

Dahlhaus, Carl 26, 33, 360, 365
Damjanović, Dragan 81, 360
Dasch, Otto 179
Debić, Boris 227
Degen, Henrik 206, 211, 220, 234, 330, 337
Del Monaco, Mario 99
Demeter, Dimitrija 66, 156, 171, 204, 289
Der-Hazarijan Vukić, Andreja 9, 291, 360
Derenčin, Blanka → Chudoba, Blanka
Dešpalj, Šime 312
Detoni, Dubravko 58, 75, 274, 366, 367
Devčić, Natko 188, 210, 274, 312, 336
Devčić, Šime 336
Deželić, Barbara 127
Deželić, Gjuro 119, 123, 127, 128, 184

Deželić, Mladen 184
Deželić, Sofija 184, 249, 312
Dežman, Bianka 312
Dießner, Petra 32, 94, 349
Dittersdorf, Carl Ditters von 13
Dobnik, Josip 235
Dobnik Sebasti(j)an 235
Dobronić, Antun 207, 249, 268, 312, 330, 337
Dobronić, Lelja 23, 54, 56, 59, 60, 62, 70, 72, 74, 76, 79, 80, 101, 102, 104, 105, 108, 109, 135, 144, 149, 155, 156, 171, 173, 174, 176, 177, 180, 201, 202, 205, 212, 243–245, 247–249, 286, 299, 349, 360
Dočkal, Kamilo 40, 184, 187, 312, 360
Doklestić, Borislav 86, 349
Dolinar, Lojze 228
Doliner, Gorana 221, 222, 359, 365
Dolovčak (obitelj) 183
Dolovčak, Mladen 183
Domin, Josip 110
Domjanić, Dragutin 165, 188
Dömling, Wolfgang 31, 94, 349
Donadini, Franko 109
Donadini, Ksenija 109
Donadini, Ulderiko 143, 368
Doroghy, Liga 194, 312
Dragaš, Aleksandar 28, 360
Drašković, Aleksandar 60
Drašković, Janko 204
Drašković, Karlo 79
Drohobeczky, Julije 175, 300
Drukčević, Ivan 258
Dryák, Josip 67
Dugan, Čedomil 187, 312
Dugan, Franjo ml. 188, 312
Dugan, Franjo st. 206, 212, 235, 268, 269, 312, 330, 337
Dugandžić, Jakša 330
Dumičić, Petar 207, 313, 335, 337
Dunckl, Joseph 261
Dundović, J[osip] 10, 42, 101, 127, 155, 234, 243, 349
Duraković, Lada 29, 349
Dvořák Antonín 31, 94, 124, 336
Dvornik, Dino 188, 189, 198, 328
Dvoržak, Vinko 336

Đuričić-Kuric, Tatjana 173
Đurić, Rudolf 191, 192, 360

Ebert (obitelj) 314
Eder-Bertić, Nada 187, 249, 313
Ehrlich, Emil 235
Ehrlich, Herman 102
Eisenhuth, Gjuro (Đuro) 10, 25, 58, 85, 96, 101, 105, 126, 154, 155, 162, 188, 195, 196, 197, 206, 208, 265, 313, 330, 337
Eisenhuth, Josip 188, 195, 313
Emerik 256
Emricus 255
Endrea 255
Engel, Vika udana Mošinsky 184, 313
Enix, Margery 133, 244, 349
Epstein, Julius 154
Epstein, Žiga 332
Erben, Karel J. 116
Erdödy (obitelj) 13
Erdödy, Aleksandar 155
Erdödy, Dragutin 155
Erdödy, Ljudevit I. 240
Erdödy udana Rubido, Sidonija 78, 126, 154, 155, 157, 246
Erlich, Gjuro 122, 361
Ernest (nadvojvoda) 115
Eržišnik, Nela 69

Fabbri, Umberto 235, 281, 313
Fabijanić, Damir 147
Fabković, Milan 39, 313, 336
Fabković, Skender 336
Fabri, Umberto → Fabbri, Umberto
Fabrio, Nedjeljko 43, 361
Fais, Franz 235
Fajdetić, Vladimir 195, 197, 228, 318, 349
Faller, Ivan 259, 278
Faller, Nikola 10, 58, 166, 168, 173, 174, 183, 185, 190, 206, 223, 232, 235, 244, 286, 303, 313, 331, 337, 341, 345; VII
Farkaš, Milutin 42, 127, 235, 313
Faulend-Heferer, Tomislav 40
Felbinger, Bartol 76, 79, 135, 149
Feldman, Miroslav 171
Feldmann, Fritz 34, 361
Feletar, Dragutin 29, 349
Feller, Eugen Viktor 184
Feller, Marijan 184, 240, 313, 314
Feller, Zlata 184, 186
Fellner, Ferdinand ml. 65, 231
Fernežir, Ivan 323

Fernkorn, Anton Dominik 164
Fidija 156
Fijan, Andrija 171
Filić, Krešimir 28, 29, 199, 311, 349
Filjak, Martina 91
Filjak, Ranko 187, 314
Fink, Franjo 40, 246
Fischer (Fišer), Ivana 217, 241, 314
Fischer, Marija 235
Flajnik, Vedran 201, 361
Flaker, Vida 290, 361
Flego, Višnja 249, 285, 361, 366
Fleischmann, Aron 80, 86, 211, 349
Florschütz, Josip 235
Florschütz, Srećko 71
Flotzinger, Rudolf 33, 367
Focht, Ivan 314
Fosić, Tarzicija 199
Francesco Sagabria 53, 256
Frangeš Mihanović, Robert 145, 156, 162, 291, 341
Frangeš, Oton 109, 241, 349
Franić, Bojana 80, 361
Frankl (obitelj) 310
Frankopan (obitelj) 204
Frankopan, Krsto 165
Franković, Dubravka 44, 153, 172, 240, 246, 361
Franz, Ignjat 156
Franjo I. → Habsburg, Franjo I.
Franjo Josip I. → Habsburg, Franjo Josip I.
Freudenreich, Aleksandar 63, 132, 358
Freudenreich, Dragutin 171
Freudenreich, Josip 67, 171, 175, 188, 211
Freudenreich (Huth), Marija (Micika) 188, 314
Freudenreich, Zvonimir 187, 188, 314
Fribec, Krešimir 314
Froman, Maksimilijan 269
Froman, Margareta 269
Fuchs, Ignac → Lisinski, Vatroslav
Fuchs, (dr.) 181
Fuchs, Marcel 314
Fučkar, Stjepan 18, 349

Gaj, Ljudevit 116, 165, 181, 204, 246, 278
Gajger, Antonija → Geiger-Eichhorn, Antonija
Galić, Ivana 24, 375
Gallus, Jacobus 198
Garrioch, David 28, 139, 361
García Lorca, Federico 210
Gašpar Martin 258
Gašparić, Franjo 297
Gašparović, Darko 145, 361
Gavazzi, Milovan 207, 212, 314, 331, 337
Gavella, Branko 145, 171
Geiger, Sidonija 298
Geiger-Eichhorn, Antonija 182, 183, 187, 217, 314
Gelly (obitelj) 318
Georgius 50, 255, 256
Gerersdorfer, Ivan 162, 242, 245
Gerhat, Gjuro 236
Germer, Mark 26, 361
Germogen (patrijarh) 11
Gjadrov, Igor 82
Gjungjenac-Gavella, Zlata 314
Gjurgjina (obitelj) 318
Gligo, Nikša 9, 91, 130, 361
Glivarec, Marija 194, 314
Gnezda, Antun 129
Goglia, Anka 184
Goglia, Antun 10, 12, 14, 15, 19, 24, 25, 38, 43, 67, 70, 71, 77, 80, 82, 84, 94, 96, 102–109, 111–113, 117–120, 126, 127, 129, 130, 132, 135, 140, 145, 149, 161, 175, 179, 180, 181, 183–185, 195–197, 203, 211, 219, 225, 236, 242, 244, 288, 298, 314, 327, 350, 361, 362
Goldstein, Ivo 74, 247, 350
Golec, Ivica 100, 200, 350
Gollner (barun) 128
Goltz, Alexander Demetrius 157
Gortan-Carlin, Ivana 29, 350
Gospodnetić, Sonja 91
Gostič, Josip 166, 167, 207, 223, 249, 286, 305, 307, 331, 337, 342, 346; XII
Gostl, Igor 86, 87, 116, 122, 123, 124, 128, 129, 131, 164, 165, 247, 350
Gotovac, Jakov 124, 131, 132, 143, 166, 171, 184–186, 188, 192, 205, 210, 212, 216, 268, 287, 305, 315, 324, 331, 335, 337, 341
Gotovac, Vlado 210
Gottlieb rođ. Pisačić, Anka → Horvat Gottlieb, Anka
Gounod, Charles 198
Graf, Milan 88, 281, 315
Grahor, Janko Nikola 80

Grančarić, Slavomir 315
Grdović, Hrvoje 199
Gregl, Zoran 203, 206, 362
Grgas, Mile 291, 341, 350
Grgošević, Zlatko 154, 315, 337
Griesbach, Đuro 79
Griff (Trzeciecki), Aleksandar 315
Griff-Pospišil, Marta 315
Grković, Mato 100, 191, 241, 350
Grozaj, Vera 315
Grund, Arnošt 207, 221, 236, 315, 331, 337
Gržinić, Vjekoslav 199
Gulin-Zrnić, Valentina 9, 30, 350
Gundulić, Ivan 63, 66, 119, 132, 156, 157, 165, 204, 226
Gürtl, Dragan 187, 315
Gustav V. (kralj) 98
Gušić, Dora 154, 240, 315
Gvozdanović, Anka 249
Gyulaj (grof) 101

Habdelić, Juraj 211, 248
Haberle, Marijan 86, 91, 282
Habsburg, Franjo I. 64, 111
Habsburg, Franjo Josip I. 64, 65, 82, 83, 116, 117, 127, 145, 175, 176, 204, 225, 233, 248, 280, 300
Habsburg, Josip II. 278
Habsburg, Marija Valerija 204
Habsburg-Lothringen, Karl Albrecht 63, 116
Habunek, Vlado 171
Hadrović, Stjepan 202
Hagenauer, Karl 261
Hailler, Peter 59
Hajko, Mijo 154, 180
Halper pl. Sigetska, Julija 243
Halper pl. Sigetski, Vladimir 243
Haluza, Jana 132, 362
Händel, Georg Friedrich 82, 207, 209, 331, 340
Harmoš, Oskar 47, 269, 362
Hartinger, Anselm 32, 94, 349
Hartopp, Guy 31, 350
Hatze, Josip 166, 170, 199, 207, 287, 306, 331, 337, 341
Haulik, Juraj 71, 119, 127, 134, 204, 279
Hawkesworth, Celia 23, 350
Haydn, Joseph 33, 61, 82, 110, 111, 209, 261, 262
Hećimović, Branko 57, 61, 65–69, 89, 108, 114, 131, 132, 145, 168, 247, 273, 350, 359, 361–363, 367–369
Heferer, Ferdinand → Heferer-Hubmann, Ferdo
Heferer, Mihael/Mijo 40, 191, 264, 280, 315, 346; X
Heferer-Hubmann, Ferdo (Ferdinand) 236, 315
Hekman, Jelena 18, 26, 29, 359, 363, 369, 370
Helmer, Hermann 64, 65, 75, 231
Herceg, Nadežda 19, 350
Hergešić, Hedviga 236
Hergešić, Ivo 69, 362
Hérold, Ferdinand 261
Herostrat 156
Herzl, Robert 298
Hirc, Dragutin 19, 25, 122, 128, 129, 154, 155, 195, 204, 205, 214, 242, 244, 246, 350
Hirsch, Hugo 66
Hirschfeld, Emil 246
Hirschler (Hiršler), Žiga 87, 202, 362
Hochstrasser, Petar 236
Hoffer, Nikola 109, 241, 349
Hoffman, Ferdinand 261
Hohler, Engelbert 236
Holknap, Christophorus 256, 257
Holubová (Holub), Lujza 194, 315
Holjac, Janko 109, 125
Hondl 311
Hondl, Stanko 311
Hönigsberg, Mavro 208
Honsa, Dragutin 236
Horvat, Anka, preudana Gottlieb 17, 316
Horvat, Katarina 9, 22, 367
Horvat, Milan 90, 362
Horvat, Rudolf 122, 205, 350
Horvat, Stanko 148, 188, 274, 316, 363
Horvatinčić, Tomislav 218
Hoško, Franjo Emanuel 187, 363
Hranilović, Vlasta 182, 184, 316
Hraste, Kažimir 172, 292, 341
Hrbud-Popović, Višnja 19, 350
Hreljanović, Ivo 187, 316
Hribar-Ožegović, Maja 11, 363
Hristić, Stevan 124, 207, 333
Hrvoj, Davor 18, 363
Hržić, Drago 316

Hržić-Balić (obitelj) 316
Hubbard, Philip 30, 363
Huberman, Bronislav 87, 362
Hudovsky, Adolf 23, 60, 75, 80, 84, 116, 122, 128, 246, 350
Hudovsky, Zoran 15, 46, 47, 158, 252, 363
Hülssner, Theodor 93
Huml, Slava 185
Huml, Václav 42, 82, 166, 185, 190, 206, 210, 233, 269, 281, 287, 303, 316, 331, 338, 341, 345; VII
Hummel, Johann Nepomuk 12, 61, 262
Hus, Ivan 316
Hutinec, Boris 115, 181, 182, 184, 190, 350, 360, 364, 366, 371

Inkéy, Mirko (Emerik) 240
Ipavec, Benjamin 85, 161, 162
Ivačić (obitelj) 310
Ivakić, Branimir 187, 316
Ivakić, Joza 187, 316
Ivan (flautist) 255
Ivan/Johannes 256
Ivan Pavao II. (papa) 165
Ivančević-Ježek, Vesna 9
Ivaniš, Goran 66, 67, 78, 363
Ivanišević, Goran 249, 350
Ivanković, Hrvoje 24, 54, 277, 368, 373
Ivanov, Tommaso 200, 350
Ivanović, Lujo 41
Iveljić, Iskra 185, 196, 197, 204, 350
Ivšić, Matija 193, 316

Jakabffy, Marijana 158
Jake 50, 254
Jakovac 314
Jakovac (Jakovec?), Zlatko 206
Jakubin, Silvija 9
Jakuš 255
Jambić, Gjuro 258
Jambrišak, Janko 76, 149
Jančar 311, 317
Janeš, Želimir 296, 341
Janigro, Antonio 17, 163, 165, 166, 218, 221, 287, 288, 306, 338, 342
Janković, Nataša 9
Janković, Slavko 194, 316
Janjatović, Duško 243
Jarnović, Ivan (Mane) 148, 207, 209, 331, 338
Jean-Ivanović, Robert 174, 175, 190, 192, 289, 324, 341, 346; IX
Jeić, Jadran 41, 187, 318, 363
Jelača, Miljenko 287, 306, 363
Jelačić, Đuro 242
Jelačić, Josip 78, 95, 128, 133, 148, 164, 175, 227, 280, 281, 299
Jelčić, Zrinka 42, 133, 154, 160, 244, 292, 351, 358
Jelena 181, 376
Jelić, Vinko 210
Jenko, Davorin 85, 161, 162, 206, 210, 332
Jerbić, Marijan 182, 316
Jerman, Silvin 45, 351
Jeronim/Hieronymus 256
Ježić, Mislav 16, 363, 364
Ježić, Slavko 208, 351
Joanelli, Branka 105, 119, 351
Johnson, Al 143
Josip II. → Habsburg, Josip II.
Josipović, Ivo 55, 363
Jozefović, Oskar 199
Junek, Ćiril 193, 236, 316
Juratović, Josip 180
Juričić, Vedrana 40, 242, 351
Jurik, Jozefina 102
Jurišić, Nikola 165
Jurjević-Škrgatić, Zdenko 69
Jurković, Janko 158, 185
Jurković, Laura 158
Jurković, Minka 91, 282
Juteršek, Mirko 228, 363

Kabiljo, Alfi 137, 150
Kačerovski, Bogomir 193, 317
Kačić Miošić, Andrija 165
Kaiser, Dragutin 236
Kaiser, Zdenko 298
Kalac, Leopold 192
Kalogjera, Nikica 188, 189, 328
Kampuš, Ivan 15, 79, 126, 351, 371
Kapko-Foretić, Zdenka 202, 351
Karabaić, Nedjeljko 199
Karaman, Igor 79, 126, 351
Karas, Vjekoslav 62, 206, 331, 338
Karina (De Karina), Ljubomir (Ljubo) 163
Kasović(-Cvijić), Marcel 183, 188, 328
Kassowitz-Cvijić, Antonija 81, 127, 183, 188, 204, 217, 317

Kastl, Sonja 18, 68, 351, 369
Kastner, Carl 101
Katajev, Valentin Petrovič 67
Katalinić, Vjera 9, 16, 39, 56, 60, 63, 64, 77, 135, 245, 273, 363, 367
Katarinčić, Ivana 19, 240, 363
Kaufmann, Walter 26, 351
Kavanjin, Jeronim 221
Kavur-Dežman, Bianka → Dežman, Bianka
Kavurić, Lada 39, 89, 104, 129, 240, 351
Kažotić, Augustin 50, 162, 254
Kečkemet, Duško 157, 364
Keglević (obitelj) 97105
Keglević, Samuel 105
Keglević, Tomo 105
Keilholz, Heinrich 92
Kerbler, Milivoj → Körbler, Milivoj
Kerdić, Ivo 190, 192, 223, 224, 285, 313, 316, 323, 341, 345; VII
Khuen Hédérváry, Dragutin 150, 175, 219, 225, 300
Kindersberger, Matilda → Lesić, Matilda
Kinel, Mario 293, 364
Kirigin, Ivo 90, 193, 317, 364
Kirschhofer, Antun 199
Kiseljak, Mara 154, 317
Kiš, Vanda 182, 183, 317
Kiš, Vojko 182, 183, 317
Kiš-Šaulovečki, Zdenka → Doroghy, Liga
Klaić, Bratoljub 27, 87, 351
Klaić, Vjekoslav 43, 102, 106, 166–168, 184, 188, 205, 206, 208, 212, 237, 267, 288, 297, 305, 317, 331, 338, 341
Klarić, Dubravka 68
Klaus, Jaroslav 236
Klein, Franjo 80
Klemenčić, I. 42, 77, 241, 242, 351
Klepač, Rudolf 188, 311, 317
Klepper, Filip 95, 187, 240, 317
Kličinović, Božena 175, 351
Klobučarić, Dragutin 154, 183, 298, 317
Klović, Julije 164, 165
Knaus 311, 317
Knezović, Marin 224
Knežević, Snježka 23, 71, 83, 84, 118, 123, 125, 138, 155, 156, 158, 161, 164, 204, 351
Kolander, Vatroslav 193, 318
Kolarić, Mirko 202
Kolarić, Pajo 199, 223
Kolb, Kamilo 199
Koloc, Johann 190, 192, 319, 341, 345; VII
Koludrović, Milivoj 199
Kolumbić, Nikica 373
Koman, Marina 86, 365
Končar, Goran 109
Kondrat, Ferdinand 83
Konjović, Petar 11, 207, 332
Körbler, Ivo 323
Körbler, Judita 9
Körbler, Milivoj 188, 323, 328
Korkut, Alem 285, 341
Körner, Theodor 64
Korpar, Josip 296, 364
Kos, Koraljka 16, 26, 54, 178, 186, 364
Kostanjevac, Franjo 193, 318
Kostrenčić, Marija 187, 318
Kostrenčić, Marko 187
Koščec, Marija → Boić, Marija
Koščević-Badalić, Anka 187
Koščica, Viktor 318
Košiša Čičin-Šain, Alenka 212
Kovačec, August 373
Kovačević, Krešimir 46, 47, 53, 108, 154, 179, 187, 193, 207, 209, 223, 252, 288, 311, 318, 321, 335, 338, 351, 364, 373
Kovačević, Lovro 311
Kovačević, Tomo 156, 177, 259
Kovačić 120
Kovačić, Ivan Goran 165, 173
Kovačić, Krešimir 126, 351
Kovačić, Kuzma 294, 341
Kovačić, Mate 318
Kovačić, Terezija 41, 187, 318
Kožarić, Ivan 163, 164, 165, 166, 170, 172, 176, 203, 212, 218, 222, 224, 288, 289, 291–295, 306, 341, 352
Krajanski, Ernest 202
Kraljević Marko 157
Kranjčević, Božidar 68
Kranjčević, Silvije Strahimir 165
Krapf, Barbara 61, 261
Krelius, Zvonimir 103, 352
Krenedić, Kazimir 185, 318
Krestić, Nikola 208
Krešić 315
Krežma, Amalija 318
Krežma, Franjo 188, 195, 197, 202, 206, 218, 223, 228, 318, 331, 338

Krežma, Franjo (st.) 318
Krežma, Marija 318
Krežma-Barbot, Anka 10, 236, 318
Krile, A. B. 212, 364
Kristofor/Christophorus 256
Krizman, Tomislav 129, 130, 345
Križaj, Josip 89, 206, 318, 331, 338
Križaj, Paula 89, 318
Križanić, Juraj 206, 332, 338
Križić, Miro 18, 364
Krleža, Miroslav 10, 11, 43, 175, 181, 281, 352, 364
Krnic, Boris 318
Krpan, Anđelko 226
Krpan, Erika 39, 41, 58, 73, 108, 109, 113, 117, 119, 130, 132, 141–143, 152, 179, 223, 239, 288, 289, 321, 351, 352, 364, 371
Krpan, Katarina 239
Krpan, Vladimir 239
Kršinić, Frano 175, 177, 289, 297, 341
Kršnjavi, Isidor (Iso) 45, 81, 93, 158, 175, 225, 300
Krulc, Željko 194, 198
Kubaček, Franjo 236
Kucer, Joakim 256
Kučinić, Viktor 63, 104, 116, 178, 364, 365
Kugler (obitelj) 314
Kugli, Stjepan 40, 45
Kuhač, Franjo Ksaver 13, 42, 45, 78, 85, 116, 127, 161, 162, 180, 183, 185, 186, 192, 195, 205, 206, 208, 211, 212, 217, 221–223, 226, 228, 265, 318, 332, 338, 352
Kuhnel, Josip 236
Kuković, Mirko 215
Kukuljević Sakcinski, Ivan 131, 164, 165, 279, 299
Kulmer, Ivan Emilijan 60
Kuljerić, Igor 148, 186, 201, 274, 365
Kumičić, Eugen 165
Kunc Milanov, Zinka → Kunc, Zinka
Kunc, Božidar 68, 154, 178, 181, 201, 202, 207, 209, 268, 332, 338
Kunc, De Elda 178
Kunc, Zinka 154, 155, 181, 186, 202, 207, 212, 216, 217, 319, 332, 335, 338
Kuntarić, Marija 191, 192, 319, 321, 352, 373
Kuret, Primož 22, 352
Kurnik (obitelj) 310
Kusak 255, 277
Kusin, Vesna 44, 365
Kušević, Josip 211
Kutlić, Goran 224

Ladika, Zvjezdana 57
Ladislav I. Sveti (kralj) 277
Ladović, Vanda 76–78, 365
Lamb, Andrew 87, 365
Lang-Beck, Ivana 72, 154, 207, 217, 319, 335, 338
Lange, Peter 117
Langer, Franz 261
Lanoy (barun) 126
Laslo, Aleksander 71, 92, 351, 352
Laszowski, Emilije 115, 205
Latinović, Zora 201, 365
Latzina, Viktor 236
Lebrecht, Norman 31, 352
Leček, Suzana 86, 365
Lee, Edward 94, 352
Lehar, Franz 69
Leko, Krunoslav 151, 352
Lenartić, Pero 236
Lenuci, Milan 71, 76, 124, 149
Lerch (obitelj) 309
Lesić, Matilda 194, 319
Lesić, Tošo 194, 236, 319
Lesić-Kretzer, Arnhold 236
Letica, Marina 285
Leustek, Josip 39, 236
Leuštek, Josip → Leustek, Josip
Lhotka, Fran 42, 145, 166, 170, 171, 173, 175, 184, 207, 223, 232, 268, 269, 288, 304, 319, 332, 338, 341, 346; XII
Lhotka-Kalinski, Ivo 154, 184, 274, 319
Lichtenegger, Vatroslav 193, 319
Ličar, Ciril 89
Lipovšćak, Veljko 40, 58, 89, 365
Lisičić, Lovro 12, 92, 135, 148, 173, 296, 352, 365
Lisinski, Vatroslav 11, 15, 37, 43, 51, 64–66, 77, 80–82, 85, 92, 106, 116, 131, 132, 142, 145, 147, 148, 152–154, 156–158, 162, 165–168, 170–175, 178, 180, 183, 190–192, 194–196, 204, 205, 211–215, 217, 219–221, 223–228, 233, 243–246, 263, 266, 279, 288–291, 297, 299, 302–306, 319, 332, 338, 341, 345, 345; II, IV, VII
Liszt, Franz 54, 64, 94, 126, 127, 209, 263, 279

Livadić, Ferdo 64, 81, 85, 131, 149, 157, 159, 161, 162, 199, 206, 208, 209, 216, 233, 262, 263, 332, 335, 338
Löbisch, Ivan 42, 236
Logomerec, Stjepan 236
Lončar, Stjepan 155
Lončarević, Juraj 158, 352
Lorković, Melita 217, 319, 322
Lučić, Franjo 39, 186, 188, 206, 268, 319, 332, 338, 352
Lučić, Kristina 18, 100, 365
Ludwig, Alfred 93
Lukačić, Ivan 165, 206, 216, 332, 335, 338
Lukić, Darko 182, 187, 272, 319
Lžičar, Slavoljub 200

Maazel, Lorin 150
Machala, Marijan 170, 243, 353
Maček, Ivo 319
Magalov, Nikita 68
Magdalenić, Miroslav 206, 319, 332, 338
Mahler, Gustav 12
Mahling, Christoph Helmut 33, 365
Majcen, Marijan 187, 190, 320, 345; V
Majer, Mijo 127, 188, 320
Majer, Milan 188, 320
Majer-Bobetko, Sanja 9, 39, 77, 178, 221, 222, 358, 359, 364, 365, 367
Majnarić, Dubravko 148, 365
Makanec, Emilija 42, 236
Maković, Zvonko 224
Malbaša, Marija 29, 365
Maleković, Vladimir 181, 190, 191, 350, 366
Maletić, Franjo 189, 372
Mallinger, Matilda 154, 267
Manasteriotti, Višnja 320
Mandić, Josip 201
Mandrović, Adam 168, 171, 175, 289
Marciuš, Željko 12
Marhul, Ivan 23
Marić, Mirna 159, 366
Marinović, Josip 287, 293, 341
Markovac, Pavao 87, 100, 154, 166, 167, 169, 170, 202, 206, 210, 222, 223, 291, 298, 304, 307, 332, 338, 341, 345, 346, 366; XII
Marković, Adalbert 188, 320
Marković, Dragica 247
Marković, Franjo 156, 211, 247
Marković, Igor 44, 365
Marković, Vilim 188, 320
Marks, Ljiljana 127, 367
Maroević, Ivo 27, 92, 138, 223, 353
Maroević, Tonko 40, 366
Marošević, Grozdana 18, 29, 113, 353, 366
Marsić, Elvira 241
Marsić, Vera 57, 64, 65, 83, 139, 156, 353
Martinčević, Jagoda 18, 41, 57, 68, 297, 351, 353, 363, 364, 369
Martinelli, Lucas 63
Maruševski, Olga 45, 93, 158, 245, 353
Marušić, Antonela 198, 366
Marušić, Daniel 109
Mascagni, Pietro 124
Matačić, Lovro 17, 42, 92, 166, 171, 186, 207, 212, 216, 292, 305, 306, 320, 332, 335, 338, 341
Matasović, Trpimir 12, 61, 87, 366
Matejna, Mijo 95
Matetić Ronjgov, Ivan 159, 200, 207, 212, 217, 332, 338
Matija Judas 255
Matoš, Antun Gustav 10, 42, 166, 168, 186, 187, 193, 206, 211, 213, 216, 221, 243, 292, 302, 304, 320, 326, 332, 335, 338, 341, 366
Matoš, Dana 320
Matz, Margita 159, 160, 244, 320
Matz, Rudolf (Vladimir) 17, 42, 133, 143, 154, 155, 159, 160, 166, 167, 169, 170, 207, 225, 244, 245, 268, 292, 293, 305, 306, 320, 335, 338, 342, 345
Mayer, Milutin 205
Mažuran, Višnja 72, 73
Mažuran-Subotić, Vesna 174, 175, 190, 192, 285, 353, 366
Mažuranić, Ivan 10, 126, 165, 280
Meder, Jagoda 88, 110, 353
Medović, Celestin 158
Medulić, Andrija 164, 165
Mehta, Zubin 99
Meier, Hanna 28, 366
Meier-Dallach, Hans-Peter 28, 366
Melkus, Rupert 71
Mendelssohn Bartholdy, Felix 82, 131
Merkaš, Davor 228, 366
Merkaš (Puclin), Lana 91
Meštrović, Ivan 133

Metikoš, Karlo 188, 189, 328
Meyerbeer, Giacomo 65
Michálek, Jan Rafael 293, 341
Midžić, Seadeta 239
Mihalek, Dušan 228, 366
Mihalović, Hugo 241
Miihanović, Antun 211, 212
Mijač, Ante 320
Miklaušić-Ćeran, Snježana 14, 15, 18, 19, 26, 29, 38, 46, 58, 74–77, 79, 88, 96, 101–105, 107, 111, 119, 124, 128–130, 133, 147, 148, 150, 152, 242, 265, 353, 366, 367
Mikulin, Mladen 288, 341
Milčec, Zvonimir 23, 75, 105, 109, 353
Milčinović, Olga 298
Miletić, Stjepan 13, 63, 65, 134, 135, 150, 151, 156, 157, 171, 211, 215, 266, 281, 353
Miranov, Ladislav 281, 320, 325
Mirenić-Bačić, Jasenka 73, 74, 82, 367
Mirski, Anica 298
Misita, Vera 182, 194, 320
Mitlehner, Christine 31, 32, 353
Mitrović, Ančica 320
Mitrović, Andro 320
Mitrović, Miro 69
Mlinar Horvat, Ivana 224
Moguš, Milan 177, 372
Mohaček, Božidar 320
Mohorovičić, Andre 124, 353
Mohović, Josip 104
Mohr, Antun 236
Mokranjac, Stevan (Stojanović) 206, 210, 332, 340
Molière (Jean-Baptiste Poquelin) 63
Molnar, Aleksandar 179, 182, 193, 321
Molnar, Branka 22, 367
Molnar-Talajić, Ljiljana 321
Montani, Miroslav 190, 353
Monte, Bernard 156, 157
Morrow, Mary Sue 33, 353
Mostarkić, Snježana 12, 78, 79, 367
Mošinsky, Adolf 117, 176, 184
Mošinsky, Ivo 184
Mošinsky, Vika pl. → Engel, Vika
Moyses, Stjepan (Stefan, Štefan) 43, 176
Mozart, Wolfgang Amadeus (»Vuk Amade«) 48, 82, 95, 96, 110, 111, 152, 153, 220, 221, 261–263, 278, 340, 346
Mrak, Marjana 286, 347, 372
Mrazović, Matija 208
Mrduljaš, Igor 18, 68, 88, 89, 100, 170, 243, 353, 367
Mrkonjić, Zvonimir 67, 367
Muhoberac, Mira 57, 367
Muhvić, Ivan 124, 188, 321
Müller, Adolf 67, 71
Mumford, Lewis 27, 353
Munk, Zdenka 72, 353
Murai, Ella 187, 321
Murai, Jurica 109, 142, 272, 321
Muraj, Aleksandra 18, 28, 127, 366, 367
Musorgski, Modest Petrovič 268
Mutak, Vladimir 321

Nagy, Milan 321
Nake, Josip 236
Naredi-Rainer, Ernst 33, 367
Nazor, Dijana 113, 353
Nazor, Vladimir 123
Nedbal, Oskar 166, 167, 171, 178, 183, 197, 198, 284, 293, 307, 340, 341
Nehajev, Milutin Cihlar 105, 130, 321, 367
Nemec, Darko 106
Nemec, Krešimir 11, 354
Neumann, Sigmung 236
Nicolai, Otto 131
Nikola (orguljaš) 50
Nikola (trubač) 255
Nikola iz Zagreba (Nicolaus da Zagabria) 255
Nikolić, Nikola 204
Nikolić, Vasilije 204
Nochta, Josip 321
Novačić, Franjo 177
Novak, Vilko 188, 237, 321
Novak, Vjenceslav 186, 187, 205, 208, 216, 217, 321, 332, 335, 338
Novković, Đorđe 188–190, 328
Nußbaumer, Martina 34, 216, 218, 225, 354
Nušić, Branimir 69

Obad Šćitaroci, Mladen 122, 123, 138, 348
Oberski, Ivo 184, 185, 321
Očić, Dubravka 117
Očić, Ljerka 108
Očić, Matija 19, 70, 108, 354
Odak, Krsto 207, 209, 268, 322, 332, 338
Oertl, Ivan 193, 322

Öhler, Hermann 101
Ojstrah, David 99
Omuletz, Josef 101
Ondřiček, František 10
Ondrušek (obitelj) 108
Oršić (grof) 196
Oršić, Adam 72, 243
Oršić, Vilma 196
Orželski, Stanislav 237
Ostarjaš, Gjuro 237
Osvald (biskup) 255
Otržan, Đurđa 140, 143, 354
Ott/Otto (gospodin) 103

Padovec, Ivan 77, 200, 206, 263, 332, 338
Paganini, Niccolò 24
Paisiello, Giovanni 61, 261
Palmotić, Junije 66, 156
Paljetak, Vlaho 117, 166, 170, 173, 175, 186, 188, 189, 207, 209, 220, 223, 232, 293, 304, 328, 333, 339, 342
Pandžić, Ankica 85, 214, 355
Pangracius 254
Papandopulo, Boris 166, 171, 186, 196, 201, 207, 242, 274, 293, 294, 305, 306, 335, 339, 341
Papić, Josip 171
Parać, Frano 14, 274
Parać, Ivo 200, 207, 335, 339
Parascowitz, Constantin (Konstantin) de 60
Patačić, Adam 13
Paton, Archibald 100
Paulik, Franjo 322
Paulus, Irena 119, 132, 255, 367
Pavić, Josip 171
Pejačević 13
Pejačević, Antun 15, 60, 134, 261
Pejačević, Dora 159, 200, 207, 217, 333, 339, 376
Peklić, Ivan 155, 354
Penc, Julije 40
Perak Lovričević, Nataša 39, 285, 354
Percel (obitelj) 328
Percl, Ivica 188, 189, 328
Perčinić 312
Peresson, Fedra 9, 287, 294, 295
Perger, Mijo 237
Perharić, Božidar 9, 38, 130, 211, 354, 368
Perić, Ivo 182, 205, 213, 354
Perić-Kempf, Bosiljka 29, 240, 354, 368
Perišić, Kristofor 258
Pervizović, Toma Zakarija 260
Petrinjak, Darko 9
Petrović, Boško 282
Petrović, Dražen 181
Petrović, Tihomir 290, 368
Petrus 254
Petrušić, Antun 108, 368
Pettan, Hubert 38, 39, 178, 188, 193, 198, 202, 207, 234, 308, 311, 322, 335, 354, 368
Pibernik, Zlatko 322
Picasso, Pablo 165
Pierotti, Luigi 175
Pinkava, Ivan 322
Pintar, Marijana 9, 47, 187, 368
Pintarić, Fortunat 200, 336
Pintarić, Ivica 336
Pintarić, Nedjeljko 110, 368
Pio IX. (papa) 279
Pirch, Dabislav von 110
Piškor, Mojca 29, 30, 226, 354, 359, 368
Plamenac, Dragan 154, 165, 201, 202, 207, 233, 335, 339
Pleteš, Ladislav 109, 368
Pleyel, Johann 251, 260
Podgorska, Vika 171
Podres, Alfred 298
Podvinec (obitelj) 311
Pofuk, Branimir 113, 368
Pokaz, Franjo 111, 384
Pokorni, Franjo 67, 85, 102, 104, 161, 180, 181, 206, 210, 226, 263, 333, 339, 345; III
Pokorny, Franjo (tvorničar) 210
Pokorny, Franjo → Pokorni, Franjo
Polak, Irma → Pollak, Irma
Polić, Nikola 142, 143, 368
Pollak, Irma 237, 322
Poljan, Josip 190, 228, 286, 326, 341, 345; VI
Pomykalo, Ferdo 188, 328
Potuček, Franjo 237
Pozajić, Mladen 70, 96, 100, 207, 319, 322, 335, 339
Požgaj, Jože 322
Požgaj, Pavao 237
Požgaj, Višnja 70, 150, 368
Pramberger François, Lukrecija 186, 322
Prandau 13

Prandau, Karlo 200
Prejac, Đuro (Gjuro) 131, 159, 192, 207, 237, 322, 333, 339
Prelovšek, Damjan 62, 368
Premerl, Nada 15, 19, 54, 77, 80, 118, 126, 150, 159, 205, 215, 277–283, 354, 368
Premerl, Tomislav 123, 357, 358
Prepolec, John 178
Preprek, Stanislav 201
Preradović, Petar 111, 165, 181, 185, 196, 197, 204, 210
Prica, Ines 30, 226, 354, 359
Priester, Emanuel 101, 184, 191
Prikril-Crnadak, Marija 158, 237
Primožič, Robert 89
Prister, Bruno 178, 182, 184, 191, 322
Prister, Eduard 123, 124, 134, 145, 146, 161, 232
Prišlin, Ivo 202, 336
Prišlin, Vlado 336
Prokop, Tomann 293, 376
Prošev, Toma 322
Pruckner, Matija 58
Puccini, Giacomo 94
Purginus 50, 254, 277

Rac (obitelj) 25
Rachlin, Julian 113, 143
Radauš, Vanja 163, 164, 177, 191, 223, 287, 289, 290, 295–297, 323, 341, 342, 345, 346, 354; VIII
Radev, Marijana 166, 186, 207, 217, 294, 322, 333, 339, 341
Radica, Ruben 170, 274, 306
Radić, Pavle
Radić, Stjepan 115, 165, 185, 197, 211, 222
Radić, Stjepan (pijanist) 140, 322
Radović, Milivoj 182
Radović Mahečić, Dunja 43, 354
Rahmen (barun) 122–123
Raić, Ivo 171
Rajković, Đuro 201, 354
Rajter, Dunja 188
Rajter, Rudolf 188, 328
Rakijaš, Branko 246, 368
Rako, Matko 86, 368
Ramsauer, Gabriele 153, 369
Ranger, Ivan 157
Rašica, Boško 67
Raukar, Mladen 202, 322
Rauter Plančić, Biserka 12, 354
Ravlić, Slaven 373
Reich Ribar, Truda (Gertruda) 182, 323
Reiner, Antun 53, 248, 260
Reizer, Milan 200
Remec, August 237
Rendić, Ivan 191
Resanović, Nikola 84, 354
Reyschill, Ivan 193, 323
Rihtman-Auguštin, Dunja 11, 218, 354
Riman, Marija 70, 96, 104, 108, 109, 112, 354
Rober 43
Robić, Ivo 182, 186, 188, 189, 191, 329, 346; XI
Roje, Ana 269
Rosandić, Toma 191, 192, 310, 342, 345; VIII
Rosenberg-Ružić, Vjekoslav 146, 200, 298, 345; I
Rose-Redwood, Reuben 22, 369
Rossini, Gioachinno 68, 221, 261, 340
Rossipal (obitelj) 184
Rossipal, Eduard Slavoljub 184
Rubinstein, Artur 41, 99, 354
Ruck, Lovorka 29, 33, 354
Rukavina, Friderik 129, 200
Runjanin, Josip 201, 206, 211, 212, 263, 279, 333, 339
Rusan, Ferdo 85, 161, 200, 206, 213, 221, 333, 339
Ruža, Dada 29, 369
Ruždjak, Marko 274
Ruždjak, Vladimir 42, 43, 166, 207, 216, 294, 323, 333, 335, 339, 341, 369
Ružička-Strozzi, Marija 171, 223, 289

Sabljak, Tomislav 69, 369
Sabolić, Ivan 286, 294, 342
Sabotič, Ines 94, 96, 101, 355
Sachs, Milan 88, 89, 166, 182, 207, 294, 307, 323, 333, 339, 342
Sadie, Julie Anne 159, 160, 228, 355
Sadie, Stanley 159, 160, 228, 355
Sakač, Branimir 186, 207, 212, 323, 333, 339
Salat, Hans 132
Sarasate, Pablo de 297
Sašo, Sanja 287 342
Scheibel, Izidor 237

Schey, Franz 261
Schinzl, J. 146, 232, 345
Schlesinger, Ervin 228
Schneider, Artur 154, 237, 323
Schneider, Franjo 40, 139, 160, 182, 191, 192, 220, 323, 339, 341, 346; VIII
Schneider, Mara 317
Schneider-Nikolić, Erna 160
Schnepf, Augustin 104
Schoenstein (obitelj) 184, 191
Schön, Marijana 182, 194, 323
Schönstein, Alfred 184
Schönstein, Leopold 184
Schopf, Davor 68, 369
Schubert, Franz 82, 111, 124, 198, 368
Schumann, Robert 32, 94
Schwarz, Antun 154, 193, 323, 336
Schwarz, Lavoslav 336
Schwarz Rikard → Švarc, Rikard
Scomparini, Eduard 237
Seć, Aleksander 83
Sedak, Eva 9, 43, 165, 292, 348, 355
Seder, Alojzije 160, 355
Segedi, Aleksandar → Szegedi, Aleksandar
Seiler, Josip 237
Senečić, Željko 89, 369
Senečić (-Schönstein), Renata 182, 183, 184, 191, 323
Sennfridus, Michael 257
Sermage, Josip 176
Sever, Albin 298
Shakespeare, William 63, 131
Sibelius, Jean (Jan) 207, 209, 333, 340
Sidić, Matija 258
Siebenschein (obitelj) 202
Siebenschein, Robert 149, 181
Sigismund 256
Sikirica, Stipe 177
Singer, Miroslav (Friedrich) 182
Sinovčić, Aleksija Vera 292, 342
Skalić, Pavao 49, 53, 257
Skjavetić, Julije 210
Skopek, Franjo 237
Skračić, Magda 288, 304, 369
Slavenski → Štolcer Slavenski, Josip
Slogar, Janko 200, 237
Slogar, Marija 237
Smareglia, Antonio 159
Smetana, Bedřich 207, 209, 333, 340
Smodek, Andrija 183
Smodek, Oskar 183, 323
Sojka, Juraj 244
Sollar, Franjo 195
Sonntag, Katica 190, 323, 328, 341, 345; VII
Sorkočević, Antun 336
Sorkočević, Luka 336
Sorkočević, Pjerko 336
Spangler, Georg 261
Spelda, Antonin 28, 355
Spengeri, Oskar 237
Sremac, Stjepan 75, 355
Srkulj, Stjepan 94, 205, 225, 355
Stahuljak, Ivanka 198
Stahuljak, Juraj 188, 324
Stahuljak, Milan 15, 95, 178, 181, 200, 240, 243, 359, 369
Stahuljak, Paula 324
Stahuljak, Tihomil 181
Stahuljak, Vladimir 191, 207, 210, 324, 335, 339, 346; XI
Stahuljak, Zlatko 181, 187, 198, 201, 360
Stamać, Ante 90, 91
Stančić, Marko 336
Stančić, Nikša 63, 78, 355, 369
Stančić, Svetislav 82, 89, 140, 154, 166, 182, 183, 187, 210, 221, 269, 295, 303, 324, 336, 339, 341
Stanislav, Zvonimir 23, 38, 40, 348
Stanković, Borisav 214
Stanković, Kornelije 214
Stanković, Kristofor 13, 61, 62, 75, 134, 135, 137, 143, 144, 150, 212, 213, 214, 278
Starešec, Vladimir 155, 354
Stazić, Franjo 77
Stechlik, Fridrih 42, 237
Stefanini, Nikša 182, 324
Stepan, Ingrid 290, 361
Stepanov, Stjepan Leon 324
Stipčević, Ennio 9, 14, 40, 201, 202, 248, 355, 369, 377
Stipešević, Darko 160
Stiplošek, Viktor Feđa 190, 327, 342, 345; VI
Stöckl, Anton 193, 324
Stöhr, Antun 200
Stojanović, Josip 324
Strauss, Johann ml. 20, 132, 140
Strauss, Johann st. 133

Strauss, Richard 83, 89, 147, 267
Stravinski, Igor 269
Stražnicki, Stanislav 202
Strebinger 101
Striček, Josip 314
Strmić, Nikola 200
Strossmayer, Josip Juraj 10, 81, 118, 122, 126, 133, 147, 204, 210
Strozzi (-Pečić), Maja 154, 336
Strozzi, Tito 171, 336
Strukić, Kristian 72, 245, 369
Strzeszewska, Danica → Matoš, Danica
Suhin, Eduard 208
Suk 336
Suk, Josef 336
Suk, Josef (violinist) 198
Sullivan, Arthur Seymour 66, 137
Suppé, Franz 132
Szabo, Agneza 74, 247, 350
Szabo, Gjuro 76, 86, 105, 107, 179, 182, 246, 355
Szabó-Knotik, Cornelia 9, 26, 32, 369, 377
Szegedi, Aleksandar 324

Šaban, Antun Tomislav 172
Šaban, Ladislav 12, 38, 40, 41, 54, 57, 74, 80, 81, 83, 107, 110, 115, 135, 145, 149, 157, 175, 195, 201, 207, 247, 287, 290, 295, 297, 303, 311, 335, 339, 355, 369
Šabić, Marija 283, 355
Šafranek, Viktor 324
Šafranek, Vjekoslav 81
Šafranek-Kavić, Lujo 88, 89, 140, 144, 154, 188, 289, 296, 324, 370
Šaj, Ferdo 138, 208
Šaljapin, Fjodor 87
Šanjek, Janka 324
Šebek, Tomislav 157, 375
Šebelić, Ivan Leopold 49, 259
Šenica, Nikola 237
Šenoa, August 11, 137, 159, 165, 197, 208, 213, 222, 224, 370
Šenoa, Milan 118, 124, 355
Šenoa, Zdenko 110, 144, 370
Šentija, Josip 24, 203, 213, 330, 362, 370, 373
Šepec, Milan 324
Šerfezi, Ivica 186, 188, 189, 329
Šidak, Franjo 40, 336
Šidak, Jaroslav 71, 336, 370
Šilobod-Bolšić, Mihajlo 206, 215, 260, 278, 333, 339
Šimaček, Rikard (Richard) 188, 189, 329
Šimat Banov, Ive 175, 291, 355
Šimenc, Mario 190, 191, 192, 207, 324, 333, 339, 341, 346; IX
Šimpraga, Saša 207, 210, 221, 355
Šir, Zlatko 182, 324
Širola, Božidar 13, 43, 119, 132, 179, 188, 210, 268, 324, 336
Širola, Stjepan 336
Škalamera, Željko 85, 214, 355
Škatula, Ladislav 320, 325
Škrebrna, Mihovil 42, 237
Škrgatić, Miro 69
Škrinjarić, Sunčana 244, 245, 370
Škugor, Mate 91
Škunca, Mirjana 29, 355
Šlik, Miroslav 154, 201
Šojat-Bikić, Maja 145, 162, 242, 370, 377
Šokota, Đurđica 215, 375
Šovagović, Fabijan 165
Špehar, Snježana 189, 355
Špiler, Miroslav 201
Špoljarić, Branimir 23, 213, 355
Špralja, Izak 187, 363
Šrabec, Armin 206, 208, 211, 221, 333, 339
Šram, Lavoslav 208
Štambak, Nikola 223, 250, 355
Štapa, Gjuro 237
Štefan (obitelj) 323
Štefan, Katica → Sonntag, Katica
Šterk, Slavko 9, 160, 162, 224, 242, 370
Štolcer Slavenski, Josip 159, 202, 207, 209, 225, 228, 333, 339
Štoos, Pavao 157, 183, 205, 206, 216, 325, 333, 335, 339
Štriga, Albert (Ognjen) 116, 183, 206, 219, 325, 333, 339
Šubir, Vinko 237
Šulek, Stjepan 42, 154, 166, 167, 170, 207, 213, 269, 274, 295, 306, 325, 335, 339
Šurina, Božena 80, 370
Šutej, Vjekoslav 325
Švab, Mladen 213, 370
Švarc, Rikard 202, 336

Taclik, Rudolf 200
Tadea 255

Tajčević, Marko 182, 183, 325
Tammen, Björn 226, 377
Tepečić, Grgur 211
Tercuzzi, Fernando/Ferdinand 183, 325
Thomas 255
Tijardović, Ivo 57, 66, 100, 166, 175, 181, 184–186, 188, 190–192, 207, 212, 216, 295, 298, 304, 325, 334, 335, 339, 341, 345; VI
Tiljak, Dina 39, 356
Tišov, Ivan 157, 158
Tkalčić, Ivan Krstitelj 284
Tkalčić, Ivo 10, 325
Tkalčić, Juro 10, 154, 187, 188, 190, 192, 193, 325, 326, 341, 345; VI
Tkalčić, Lavoslav 41, 237
Tkalčić, Zvonimir 10
Tocilj, Petar 148, 370
Todorovski, Ilinka 45, 351
Tomašek, Andrija 38, 39, 222, 291, 307, 356, 370
Tomay 41, 363
Tomić-Ferić, Ivana 29, 30, 370
Tomša, Dragutin 103, 352
Tončić (Vujasinović), Nada 326
Topić, Ante 9, 169; V–XI
Topić Mimara, Ante 70, 93
Topić Mimara, Wiltrud 70, 93
Torma, Antun 237
Trčak, Ivan 181, 186, 191, 308, 356, 360, 372
Trnina (Ternina), Milka 54, 100, 111, 116, 158, 162, 166, 167, 174, 185, 186, 188, 191, 207, 216, 217, 241, 280, 295, 296, 303, 326, 334, 335, 340, 341, 346; X
Trpinac, Gjuro 100, 134
Trputec (Terputec), Irma 267
Tuđman, Franjo 115, 185, 225, 300
Tuksar, Stanislav 12, 14, 39, 47, 110, 147, 148, 252, 356, 358, 366, 370
Turanyi, Dragutin 202
Turkalj, Nenad 72, 131, 227, 241, 370, 371

Udina Algarotti, Nikola 270, 276
Ujević-Galetović, Marija 175, 190, 293, 310, 329, 342, 345, 346; V, IX
Ulčnik, Ivan 22, 77, 79, 107, 111, 122, 126, 135, 138, 158, 212– 214, 218, 219, 371
Ulrich, Boris 207, 326, 335, 340
Urschitz, Franjo 237

Vaić, Đorđe 182, 193, 326
Valent, Neven 132, 133, 240, 247, 371
Valvasor, Johann Weickhard 278
Vancaš (obitelj) 15
Vancaš, Aleksa 246, 299
Vancaš, Antun 154, 193, 194, 326, 345
Vancaš, Josipa 299
Vanjek, Josip 200
Vardian, Ivan 297
Vass, Josip 238
Veber Tkalčević, Adolf 210, 336
Vercingétorix 11
Verdi, Giuseppe 87, 145, 178, 192, 221, 309, 340
Vereš, Saša 181, 184, 188, 191, 350, 371
Verneuil, Louis 67
Verster, Franjo 238
Vidačković, Zlatko 137, 150, 371
Vidaković, Albe 28, 42, 43, 166, 167, 202, 207, 296, 304, 334, 340
Vidošić, Tihomil 188, 193, 206, 326, 334, 340
Vidrić, Vladimir 40, 218
Vilhar (Kalski) Franjo Serafin 206, 238, 327, 334, 340
Vizjak, Ema 154
Vizner, Gjuro → Wisner von Morgenstern, Georg Karl
Vogel, Franz 156
Vojak, Danijel 72, 245, 369
Vojković, Žigmund 72
Vojnović, Ivo 171
Vončina, Nikola 90, 356
Vorechovsky, Josip 238
Vranić, Goran 9, 164
Vranyczany, Ambroz 211
Vranyczany, Ljudevit 126
Vraz, Stanko 116, 195
Vrbetić, Nikola 316
Vrdoljak, Antun 117, 377
Vrhovac, Maksimilijan 13, 60, 71, 113, 128, 134, 135, 204, 370
Vrhovec, Ivo 135, 371
Vrhovski, Josip 181, 206, 327, 334, 340
Vrkljan, Zvonimir 242, 371
Vuco, Miro 294, 342
Vučetić, Fedor 195
Vujčić, Davorin 9, 163, 190, 228, 286, 296, 356

Vukelić, Mirjana 225
Vukić, Feđa 28, 360
Vukonić, Boris 100, 101, 102, 124, 356
Vukorepa (obitelj) 321
Vukorepa, Marko 179
Vukotinović, Ljudevit 77, 371
Vukov, Diana 190
Vukov, Vice 186, 188–190, 212, 329, 342, 346; IX
Vuković, Jelena 46, 356
Vulaković, Bogdan 238
Vuljević, Ivo 92, 161, 166, 167, 220, 221, 231, 296, 304, 327, 340, 341
Vušković, Marko 78, 190, 194, 327, 342, 345; VI

Wagner, Richard 124, 132, 191, 268, 269
Wakotsch, Aida 238
Walcker, Eberhard Friedrich 263
Wallerstein, Karl 259
Walluschnig/Valušnig (obitelj) 326
Weber Tkalčević, Adolf → Veber Tkalčević, Adolf
Weber, Carl Maria von 336
Weber, Zdenka 170, 287, 371
Weiner, Antun 40
Weingärtner, Marija → Glivarec, Marija
Wergles, Marija 238
Weyr, Rudolf 156
White, Harry 56, 364
Wiesner Livadić, Karlo → Wisner von Morgenstern, Georg Karl
Wiesner, Ljubo 143, 368
Wiesner, Robert 81, 149
Wilder (obitelj) 317
Wisner von Morgenstern, Georg Karl 24, 43, 71, 179, 180, 210, 222, 226, 232, 262, 278, 297, 345
Wohlschich 11

Zadro, Božena 24, 203, 213, 330, 362, 370, 373
Zagicz → Zajc
Zajc, Ivan 10, 13, 17, 37, 42, 51, 64–66, 81, 82, 85, 96, 111, 117, 124, 127, 145, 147, 157–159, 161, 162, 166, 167, 168, 170, 171, 174, 175, 182, 183, 186, 188, 203, 204, 206, 208, 210, 211, 218–220, 223, 226, 228, 233, 238, 245, 249, 264, 265, 280, 289, 296–298, 302, 303, 327, 334, 340, 341, 342
Zakmardi, Ivan 211
Zdvořák-Erlih, Tatiana 91, 282
Zdvoržak, Tanja → Zdvořák-Erlih, Tatiana
Zeininger, Benjamin 24, 71, 77, 84, 85, 94–96, 101, 103–107, 115, 116, 118–120, 126, 127, 135, 139, 147, 149, 161, 196, 356
Zekić, Branimir 212, 371
Zellner, Leopold Alexander 79, 154
Zemljak (obitelj) 314
Zgaga, Višnja 159, 160, 249, 356
Zjalić, Milan 108, 111, 119, 200, 356
Zlamalik, Vinko 190, 356
Zlatar, Andrea 31, 151, 356
Zlatić, Mirko 336
Zlatić, Slavko 159, 201, 336
Znika, Ivan 177
Zrinski, Nikola Šubić 118, 123, 204
Zubović, Alma 75, 88, 96, 102, 103, 111, 119, 124, 129, 130, 133, 148, 152, 242, 265, 367

Žepić, Milan 184, 298, 314, 327
Žganec, Vinko 201, 207, 334, 340
Žigrović-Pretočki, Franjo 244
Živković, Marija 30, 94, 226, 354, 359, 371
Žmegač, Viktor 148, 371
Žunec, Noni 327
Župan, Franjo 243
Županović, Lovro 10, 11, 13–15, 29, 116, 131, 168, 172, 177, 192, 201, 211, 222, 226, 228, 243, 245, 289, 290, 356, 357, 371, 372

Biblioteka
Muzikološke studije
Br. 16

NADA BEZIĆ

GLAZBENA TOPOGRAFIJA ZAGREBA OD 1799. DO 2010.
Prostori muziciranja i spomen-obilježja

Izdavač
Hrvatsko muzikološko društvo

Za izdavača
Vjera Katalinić

Urednica
Vjera Katalinić

Lektori
Ante Stamać
Nina Helen Antoljak

Grafičko oblikovanje korica
Petrak-Žaja studio

Naklada
400 primjeraka

Kompjutorski slog, prijelom i tisak
DENONA, d.o.o.
Getaldićeva 1, Zagreb

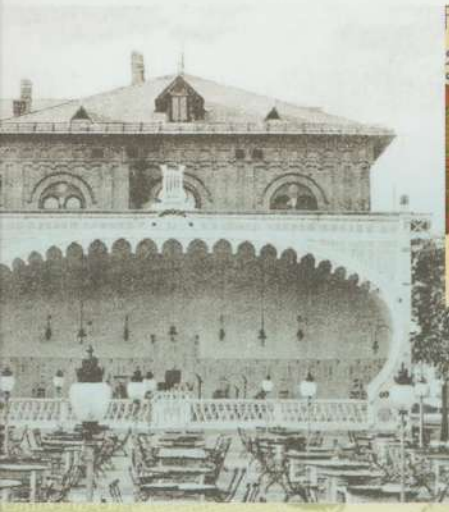
Tiskanje dovršeno u studenom 2012.

Printed in Croatia

NADA BEZIĆ

- Voditeljica knjižnice Hrvatskoga glazbenog zavoda u Zagrebu, gdje radi od 1988.
- 1988. diplomirala muzikologiju i glazbenu publicistiku na Muzičkoj akademiji Sveučilišta u Zagrebu
- Pri istoj ustanovi magistrirala (1996) i doktorirala (2011) muzikologiju
- 1992. diplomirala bibliotekarstvo na Filozofskom fakultetu u Zagrebu
- Kao stipendistica „Otvorenog društva Hrvatska" stručno se usavršavala u Kongresnoj knjižnici u Washingtonu, D. C. (1998)
- Glavna su područja njezina istraživanja povijest HGZ-a i glazbeni život Zagreba u 19. i 20. stoljeću
- Autorica je više od 100 znanstvenih i stručnih članaka te knjige *Društveni orkestar Hrvatskoga glazbenog zavoda uz 55. godišnjicu njegove obnove (1954–2009)* (2009)
- Zajedno s N. Gligom i D. Davidovićem uredila je svečani zbornik za Evu Sedak *Glazba prijelaza* (2009)
- Sudjelovala je na tridesetak znanstvenih skupova u Hrvatskoj i inozemstvu, te bila suradnik međunarodnih i hrvatskih muzikoloških projekata
- Autorica je nekoliko emisija Hrvatske televizije i ciklusa emisija na Trećem programu Hrvatskoga radija (1999-2004, 2012-)
- Dobitnica je (zajedno s Evom Sedak) nagrade *Josip Andreis* Hrvatskog društva skladatelja za priređivanje *Dnevnika* i *Uspomena Blagoja Berse* (Zagreb, 2010)
- Postavila je dvadesetak izložbi s temama iz povijesti hrvatske glazbe u HGZ-u, Koncertnoj dvorani *V. Lisinski*, Klovićevim dvorima i HAZU
- Bila je predsjednica Komisije za glazbene knjižnice i zbirke Hrvatskog knjižničarskog društva te članica Upravnog odbora Hrvatskog muzikološkog društva
- Članica je uredništava časopisa *Arti musices* i *HaGeZe*
- Redovita je članica Hrvatskog muzikološkog društva, Hrvatskog društva skladatelja i Hrvatske udruge muzičkih knjižnica, arhiva i dokumentacijskih centara

ISBN 978-953-6090-47-1

9 789536 090471 >

Cijena 150 kn